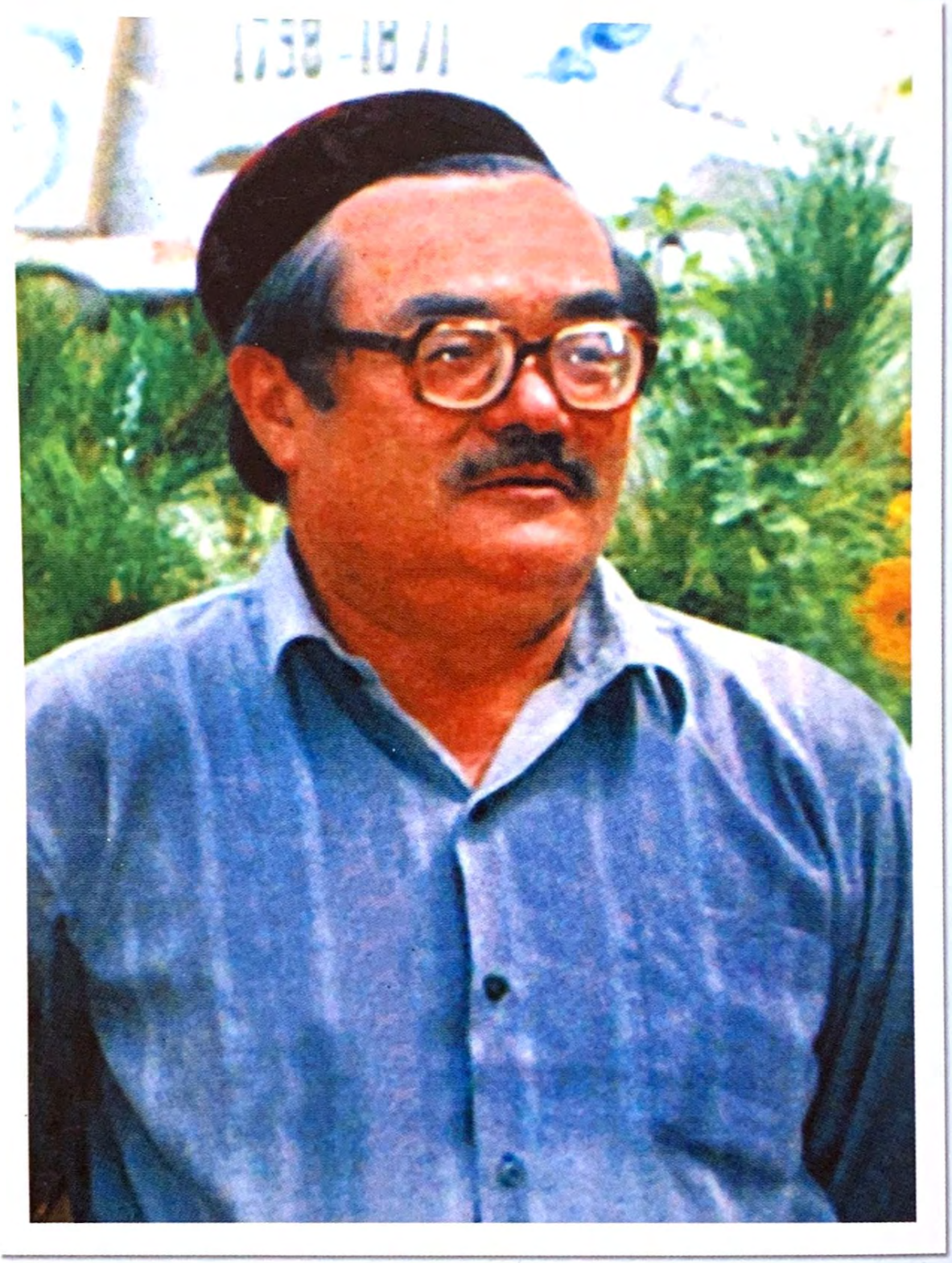
زوردۇن سابىر

قەرزدار

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

یازغۇچی زوردۇن سابىر (1937 — 1998)

ئۇيغۇر ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىن تاللانمىلار

1 – 20

维吾尔原创文学作品精选

زوردۇن سابىر

قەرزدار

(هېكايىلەر توپلىمى)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

债户：维吾尔文 / 祖尔东·沙比尔著. - 2版.
- 乌鲁木齐：新疆人民出版社, 2012.11
ISBN 978-7-228-16074-7

Ⅰ. ①债… Ⅱ. ①祖… Ⅲ. ①短篇小说-作品集-中国-当代- 维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ. ① I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2012)第 251816 号

责任编辑	阿不都热合曼·艾白，阿不都克依木·沙依木
责任校对	再米拉·裴达依
封面设计	艾克拜尔·沙力
出版发行	新疆人民出版社
地　　址	乌鲁木齐市解放南路 348 号
电　　话	(0991)2827472
邮政编码	830001
印　　刷	四川新华彩色印务有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230 毫米　1/32
印　　张	13
版　　次	2012 年 11 月第 2 版
印　　次	2012 年 11 月第 1 次印刷
印　　数	1 — 3000
定　　价	36.00 元

مۇندەرىجە

سىزىق ئادەملەرگىلا 1
ئىشسىزلار تېخىمۇ ئىشچان 15
ئىنساب 51
ھاجىم توغرىسىدىكى ئىغۋالار 75
باش ـ ئاخىرى يوق خەتلەر 109
ئېھ، توپىلىق يول 128
جىگدىلەر پىچىرلايدۇ 160
بۇركۇت 183
قەرزدار 196
ئامەت 229
ئايدىڭ كېچە 259
قوبۇلخانىدا 286
ھېكايىلەر 296
چايخورلار 341
دولقۇنلار ساداسى 365
قۇياش ۋەھىمىسى 387

سىزىق ئادەملەرگىلا

تۇن، جىمجىت.

جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان «بېرلىن چېگرا تېمى»نىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى تاپتاقىر بوشلۇقتا قورالىنى چىڭ تۇتقان، سەگەك، چەبدەس قاراۋۇل مېڭىپ يۈرىدۇ. شەرقتىكى تامغا يانداشقان ئۈچ قەۋەتلىك ئۆيلەرنىڭ چىراغلىرى ئۆچتى. شەرقىي تامنىڭ تۆۋىدە ئۇزۇن كۆلەڭگىلەر پەيدا بولدى. جەڭچى كۆلەڭگىلەرگە دىققەت بىلەن قاراپ قويۇپ جەنۇبقا قاراپ ماڭدى. ئۇ ئاسمانغا قارىدى، قۇشلارغا چېگرا تېمى يوق، ئۇلار ئەركىن، ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئۇچۇپ يۈرۈشمەكتە. ئۇ ئىككى ياقتىكى دەرەخلەرگە قارىدى. دەرەخلەر ئوخشاش لەڭشىماقتا. شامالغا چېگرا تېمى يوق. بۇ تام پەقەت ئادەملەرگىلا. ئۇزاق يىللىق تارىخقا ئىگە بۇ شەھەرنى ئىككىگە بۆلۈۋەتكەنمۇ، ئىككى ياقتىكى ئادەملەرنى بىر ـ بىرىگە دۇشمەن قىلىپ قويغانمۇ ئادەملەر ئۆزلىرى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئادەملەردىن هوشيار بولۇش كېرەك.

ـــ توختا ! ـــ جەڭچى كەينىگە بۇرۇلۇپ، قورالىنى تامدىن سىيرىلىپ چۈشكەن قارا گەۋدىگە توغرىلىدى. لېكىن، تامدىن چۈشكۈچى خۇددى هېچنېمە ئاڭلىمىغاندەك غەربىي تامغا قاراپ ماڭدى.

ـــ توختا ! ـــ دېدى جەڭچى، لېكىن قارا گەۋدە قاراپمۇ قويمىدى، ئەكسىچە جەڭچىنى مەنسىتمەستىن غەربىي تامغا قاراپ ئىتتىك ماڭدى.

ـــ توختا ! ـــ جەڭچى ئۇنىڭ بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ ئوق

ئاتتى. لېكىن، ئۇ يەنىلا توختىمىدى. جەڭچى غەزەپكە كەلدى. ئەمدى تەخىر قىلىشقا بولمايدۇ. ئۇ يامىشىپ تام ئۈستىگە چىقىۋالسىلا ئۇنىڭغا ئوق ئاتقىلى بولمايدۇ ـ دە.

ـــ توختا! ـــ دېدى جەڭچى يەنە ئۇنىڭ بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ ئوق ئېتىپ، لېكىن ئۇ يەنىلا پەرۋا قىلمىدى. جەڭچى قورالىنى ئۇنىڭ گەۋدىسىگە توغرىلاپ غەزەپ بىلەن ئوق ياغدۇردى. گەۋدە دۈم چۈشتى، كېيىن ئۆرۈلۈپ ئوڭدا بولدى.

جەڭچى يۈگۈرۈپ كېلىپ يىقىلغۇچىغا قارىدى.

ـــ پېتا! بۇ سەنغۇ؟ ـــ دېدى ئۇ كەينىگە داجىپ.

ئۇ پېتانىڭ بېشىنى يۆلىدى. ئۇنىڭ تونۇش كۆزلىرى پارقىراپ تۇراتتى. «ئاھ، بۇ ئىشنى! ـــ دېدى جەڭچى ئەلەم بىلەن، ـــ مۇھەببەت ئۈچۈن ئۆلدۈڭمۇ دوستۇم؟» خىيال چېگرا سىزىقىنى ئېتىراپ قىلمىغىنىغا ئوخشاش، مۇھەببەتمۇ ھېچقانداق سىزىق بىلەن چەكلەنمەيدۇ. ئۇ شۇنداق بىر ئاجايىپ كۈچ، ناۋادا ئۇنىڭ يۈرەر يولىغا سىز توك ئۇلانغان سىمدىن توسۇق ياساپ سىزىق پەيدا قىلىپ قويسىڭىزمۇ، ئۇ ھامان ئۆزىنى تەھدىتسىز، بىخەتەر ھېس قىلىدۇ ـ دە، كىشىلەر تەرىپىدىن قويۇلغان ھەرقانداق چەك ـ چېگرا سىزىقلىرىنى ئۆز كۈچى بىلەن بىكار قىلالايدۇ.

بىزنىڭ ھېكايىمىز مانا مۇشۇ خىل مامات سىزىقى ئۈستىدە سادىر بولدى. ئۇنىڭ جەسىتى چېگرا ھېسابلانغان پاكىز، يۇمشاق تۇپراقلىق، ھەيدەلگەن يەر ئۈستىدە ئىككى سوتكا ياتتى. رېئاللىق بىلەن رومانتىكا ئارىلاشمىسىنى ئۆزىنىڭ جانسىز گەۋدىسى ئاستىغا بېسىپ ياتقان بۇ نەۋقىران يىگىت بۇ يەرنىڭ ئۆلۈم سىزىقى ئىكەنلىكىنى نېمىشقا ئويلىمىغاندۇ ـ ھە؟

ـــ سىز تونۇيمەن دېۋىدىڭىزغۇ؟ ـــ دېدى چېگرا قاراۋۇل قىسمىلىرىنىڭ باشلىقى ـــ ياش ئوفىتسېر يەرگە قاراپ، مىلىتقىنىڭ ئىستوۋۇلىنى يەرگە قارىتىپ تۇرغان چېگرا

مۇداپىئە جەڭچىسىگە ئەلەم بىلەن قادىلىپ، ــ ئىيىتىڭا، بۇ يىگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىسى كىم، نېمىشقا جەسەتنى تېخىچە ئەكەتمەيدۇ؟

ــ ئاتا ـ ئانىسى ئوغلىنىڭ بۇ پاجىئەلىك ئۆلۈمىدىن بىخەۋەر بولسا كېرەك؟ ــ دېدى كۆزلىرى قىزارغان، ناسۋال رەڭ ھەربىيچە ئۇستباش كىيگەن، ئالتۇن ھەل بېرىلگەن دۆلەت گېربى قادالغان قىزىل جىيەكلىك، كەڭ قاسقانلىق شەپكىسىنى سېرىق قاشلىرىغچە چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان چېگرا مۇداپىئە جەڭچىسى ياش لېيتېنانتنىڭ تۇرغان كۆزىنى جەسەتتىن ئۇزمەستىن سۆزلەپ، ــ بىز پېتانىڭ ئاتىسىغا خەۋەر قىلمىدۇق.

ــ پېتا؟ ئۇنىڭ ئاتىسى كىم، ئۇنىڭ ئادرېسى قانداق؟

ــ پېتا مۇشۇ بېرلىنلىق كىلاۋس توكچىنىڭ ئوغلى.

ــ بۇ قانداق جاۋاب؟ بېرلىنلىق توكچى دېگەنمۇ بىر كىشىنىڭ ئادرېسى بولالامدۇ؟ بىزنىڭ بۇ چوڭ شەھىرىمىزدە كىلاۋس ئىسىملىك كىشىلەر كۆپقۇ؟

ــ شۇنداق. لېكىن، پېتانىڭ دادىسى كىلاۋس پۈتۈن بېرلىندا بىرلا. ئۇ سوتسىيالىستىك ئەمگەك قەھرىمانى. ئۇنى ئادرېس، ئىزاھاتسىزلا ھەممە ئادەم بىلىدۇ.

ــ مۇنداق دەڭ، شۇنداق قىلىپ سىز، يولداش چېگرا قاراۋۇلى، بىزنىڭ ئەمگەك قەھرىمانىمىز كىلاۋسنىڭ ئوغلى پېتانى ئۆز قولىڭىز بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈردىڭىز ـ دە؟

ــ يولداش كاپىتان، مېنىڭ ئوقۇم دۆلەت قانۇنى، سىزنىڭ بۇيرۇقىڭىزدىن ھېچقاچان ئۇستۇن ئەمەس، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئوق ئېتىش زۆرۈر بولغاندىلا ئوق ئاتتىم. پېتا مېنىڭ دوستۇم ئىدى، مەن چېگرادىن قېچىپ ئۆتكۈچى پېتا ئىكەنلىكىنى بىلمەيلا ئوق ئاتتىم، بىلگەن بولسامۇ...

ئۇنىڭ بۇلاقتەك قاينىق ياشلىرى كۆكرىكىگە تېمىپ تۇراتتى.

— چۇشىنىشلىك. سىز ۋەزىپە ئىجرا قىلدىڭىز، چېگرادىن ئۆتكۈچى سىزنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشلىرىڭىزغا پىسەنت قىلمىغاندا، ئەلۋەتتە مۇشۇنداق قىلىشقا مەجبۇرسىز. لېكىن، لېكىن پېتا نېمىشقا قاچتى؟

— ئۇ قاچمىدى، قارامىلىق بىلەن چېگرادىن ئۆتمەكچى بولدى!

— قارامىلىق بىلەن چېگرادىن ئۆتۈش جىنايىتى؟ بۇ قانداق جىنايەت؟ بۇ ئاتالغۇنى نەدىن تاپتىڭىز؟

— پېتانى «قاچتى» دېيىشكە تىلىم بارمايدۇ، يولداش كاپىتان. ئۇنىڭ بىلەن مەن باشلانغۇچ مەكتەپتىن تارتىپ ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگۈچە بىللە ئوقۇغانمەن. ئۇ كانىكى، چاڭغا تېيىلىش، سۇ ئۈزۈش ماھىرى ئىدى. بىز فىنلاندىيەگە بىللە چاڭغا تېيىلغىلى بارغان. ئۇ شۇ چاغدا بىر قىز بىلەن تونۇشقان. ئۇ قىزنىڭ ئېتى دېتا ئىدى. ئۇ لۆبەك شەھىرىدە تۇرۇشلۇق بىر دوختۇرنىڭ يالغۇز قىزى ئىدى. ئۇلار ئىككى يىلدىن بېرى ئاۋۇ غەربىي بېرلىندىكى كوپىستىنداىم كوچىسىدا ئۆي تۇتۇشقان. پېتا پات - پات ئۇ يەرگە باراتتى. مەن ئىككى كۇنىنىڭ ئالدىدا پېتانى كۆرگەن. بىز بىللە پىۋا ئىچىپ پاراڭلاشقان. بىلىدىغىنىم مۇشۇنچىلىك...

— ئۇ سىزنىڭ مۇشۇ ئاخشىمى ۋەزىپە ئۆتەيدىغانلىقىڭىزنى بىلەتتىمۇ؟

— مەن بۇ توغرىدا گەپ قىلمىغان.

— سىلەر نېمە توغرىدا پاراڭلاشقانىدىڭلار ئەمىسە؟

— ئۇ دېتانىڭ ھامىلىدار ئىكەنلىكىنى، بالىنى كىم ئالىدۇ دېگەن مەسىلىدە دائىم تالىشىدىغانلىقىنى، دېتاغا رەسمىي توي قىلىش ئۈچۈن تەلەپ قويغانلىقىنى ماڭا سۆزلەپ بەرگەن.

— ئۇنداقتا، سىز دېتانىڭ قوشۇلغان - قوشۇلمىغانلىقىنىمۇ سورىغانمۇ؟

— سوربغان. دېتا پېتانىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلمىغان.

— مۇنداق دەڭ. ئىككى يىل بىر ئۆيدە بىللە تۇرۇپ، بىر بالىلىق بولۇش ئالدىدا تۇرىدىكەنۇ، توي قىلىشقا ئۇنىمايدىكەن. غەلىتە قىزىكىنە؟ سىزچە مۇنۇ پاجىئەنىڭ بۇ پىشمىغان نىكاھ بىلەن مۇناسىۋىتى بارمىدۇ؟

— تەكشۈرۈپ كۆرسەك بولىدۇ.

جەڭچى پېتانىڭ بېشىنى تىزىغا ئالدى. پېتانىڭ قاۋۇل قوللىرى قان ئۈيۈپ قالغان كۆكرىكىدە. ئۇ خۇددى جانسىز گەۋدىسىدىن كۆڭۈل سىرلىرى سىرتقا چىقىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەۋاتقاندەك كۆكرىكىنى مۇجۇپ تۇتۇۋالغان؛ ئۇنىڭ نۇرسىز، تىنىق كۆك كۆزلىرى كىچىك ۋاقتىدا چىگىچ ھېساب ئەمەللىرىگە باش قاتۇرۇۋاتقىنىدەك بىر نۇقتىغا تىكىلگەن. جەڭچى بىردەملىك دۇشمىنى، مەڭگۈلۈك دوستى بولغان بۇ مۇردىغا ياش بىلەن غۇۋالاشقان كۆزلىرى بىلەن قادىلىپ، پېتا بىلەن دېتانىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئەسلىدى.

... دېڭىز ساھىدىلىكى قۇملۇقتا سۈنايلىنىپ ياتقان، سېرىق چاچ، ھەتتا كىرپىكلىرىمۇ ئالتۇندەك سېرىق، بۇرنى ھەددىدىن تاشقىرى چوڭ بۇ يىگىت بىلەن قارا چاچ، قارا قاش، قارا كۆز، بۇرۇن - ئېغىزلىرى تولىمۇ گۈزەل قىز چۆچەكلەردىكى بىر جۈپلەرگە زادى ئوخشىمايدۇ. ئۇلار ئىككى خىل ئۆڭ، ئىككى خىل چىرايغا بۆلۈنىدىغان گېرمانىيەلىكلەرنىڭ تاشقى قىياپىتىگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ. ئەدەبىيات ئاتالمىسى بىلەن ئاتىساق، ئۇلار «تىپىك ئىمىس». لېكىن، ئۇلارنىڭ يۈرىكى، روھىچۇ؟ ئۇلار بىر مىللەت بولغىنى بىلەن ئىككى دۆلەتنىڭ ئادىمى. ئۇلار بىر - بىرى بىلەن ئىختىيارىي تېپىشقان، ئىككى يىل بىر ئۆيدە بىللە ياشىغان، بىر دەۋرنىڭ ياشلىرى بولغىنى بىلەن، ئۇلارنىڭ ئېتىقاد، تەشەببۇسلىرى ئوخشاش ئەمەس. پېتانى ئالساق، ئۇ كوممۇنىست ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى فاشىستلارغا قارشى كۈرەش

قىلىش ئۇچۇن، ۋەتەندىن سۈرۈتىلەر ئىتتىپاقىغا قېچىپ كېتىپ، ئوكرائىنا ئورمانلىقلىرىدا بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈشكەن. ئۇلار ئۆز ئوغلىغا ئۆز غايىلىرىنى ئانا سۈتى بىلەن بىللە سىڭدۈرگەن. پېتا — پىيونېر، كومسومول تەشكىلاتلىرىنى ئۆز جېنىدەك سۆيۈپ يېتىلگەن. ئۇ يەنە ئۆز خەلقىنىڭ بەخت - سائادىتى ئۇچۇن كېلىدىغان خېيىم - خەتەر، ۋەھىمىنىڭ غەلىتە ئىكەنلىكىنى ھېچقاچان ئۇنتۇپ قالمىغان. دېتاچۇ؟ مەن ئۇنى زادى بىلمەيمەن. دادىسى غەربىي گېرمانىيە قەد كۆتۈرگەندىن كېيىنلا ئامېرىكىدىن ۋەتىنگە قايتىپ كەلگىنىگە قارىغاندا، دېتا راھەت - پاراغەتنى ياخشى كۆرىدىغان بىر ئائىلىدە چوڭ بولغان. بۇ شۇبھىسىز. لېكىن، ئۇ قانداقلارچە غايە - ئەقىدىسى ئۆزىگە ياقمايدىغان، چىرايىدا قىزلارنى جەلپ قىلالىغۇدەك ھېچبىر ئالامىتى بولمىغان يوچۇن بىر يىگىتنى ياخشى كۆرۈپ قالغاندۇ - ھە؟ ئۇلار ئىككى دۆلەت، ئىككى تۇزۇم توغرىسىدا تالاش - تارتىش قىلىشماستىن قانداقمۇ بىرنەچچە يىل بىللە ياشاشقاندۇ - ھە؟ بۇ مۇمكىنمۇ؟ ياق. ئۇلار جەزمەن تالاشقان، ھەتتا بىر - بىرى بىلەن مۇشۇ سەۋەبتىن دۇشمەنلەشكەن بولۇشى مۇمكىن !...

جەڭچى پېتانىڭ يانچۇقىدىن تېشى كۆك، يۇللۇق، كىچىككىنە خاتىرە دەپتەرنى ئالدى. ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن خاتىرىنى ۋاراقلاشقا باشلىدى. خاتىرە قىسقا - قىسقا جۇملە، سوئاللار، ۋەقەلەر بىلەن تولغان. بۇ بىر ياخشى يېزىلغان كۇندىلىك خاتىرە ئىدى.

جەڭچى بۇ خاتىرىنى ئوقۇپ چىقتى. خاتىرىنى ئوقۇپ بولۇپ يېنىدا سۇنايلىنىپ ياتقان يىگىتنىڭ سېرىق، گادىرماچ چاچلىرىنى سىلىدى. ئۇ كۆڭلىدە خەتتىكى گەپلەرنى بىر - بىرىگە ئۇلىدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆڭلىدە مۇنداق بىر مۇھەببەت سىزىقى پەيدا بولدى:

بالتىق بويى — قۇملۇقتا ئۇلار بىر - بىرىگە ياندىشىپ

كۆك ئاسمانغا قاراپ يېتىشاتتى. ئاچ چايكىلار ئۇلارنىڭ يېنىدا چۇرقىرىشىپ ئېگىز - پەس ئۇچۇشۇپ يۇرۇشەتتى، ھەتتا بەزىدە كېلىپ ئۇلارنىڭ بەدىنىگە قونۇشاتتى. يىراقتىكى يەلكەنلىك كېمىلەر خۇددى داۋالغۇپ تۇرغان دېڭىزدا توختاپ قالغاندەك جىمجىت كۆرۈنەتتى.

— خاتىرجەملىك، — دېدى چىرايلىق قىز لىپتىك، سۇ ئۇزۇش تورسىكىدىن باشقا كىيىم يوق، كۇندە سەل قارايغان، تولۇق بەدىنىگە بىر قولىدا ئىسسىق قۇم چېچىپ، — لېكىن كۆڭۈللەر خاتىرجەم ئەمەس، ئۇ شاۋقۇنسىز داۋالغۇيدۇ، ۋاك - چۇڭسىز ماجىرالىشىدۇ، ئېيتىڭا، سىز راستىنلا مەن بىلەن نىكاھلانماقچىمۇ؟

— شۇنداق، لېكىن سىز دېموكراتىك گېرمانىيە پۇقراسى بولۇشىڭىز شەرت.

— بۇ شەرتنى قوبۇل قىلمىسام، ئەكسىچە سىزنى ئىتتىپاق گېرمانىيەگە پۇقرا بولۇشقا مەجبۇرلىسامچۇ؟

— بۇ مۇمكىن ئەمەس.

— ئۇ چاغدا مېنى ياخشى كۆرۈشتىن توختاپ قالامسىز؟

— بۇ مۇمكىن ئەمەس، مۇھەببەت دۆلەتكە ئەمەس، ئىنسانغا تەئەللۇق نەرسە.

— ئىنسان دۆلەتلەرگە بۆلۈنگەن، مىللەتلەرگە بۆلۈنگەن. مۇھەببەتنى چەكلەيدىغان سىزنىقلار تولىمۇ جىق. مىسالى، بىز بىر مىللەت، لېكىن ئىككى دۆلەت. شۇنىڭ ئۈچۈن، چېگرا سىزنىقى بىزنىڭ مۇھەببەت ئەركىنلىكىمىزگە چەك بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ.

— سىزگە شۇنداق تۇيۇلسا كېرەك، لېكىن مېنىڭچە، مۇھەببەتنى چەكلەيدىغان سىزىق دۇنيادا يوق.

— ئىدىئولوگىيەچۇ؟ بۇ قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان چېگرا سىزنىقى كۆزگە كۆرۈنمەيدۇ، لېكىن تولىمۇ قورقۇنچلۇق. سىزنىڭ تەشەببۇسلىرىڭىزنى ئاڭلىسام سىزنى

بىر تۈرۈپ ئەقلىدىن ئازغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلايمەن، بىر تۈرۈپ قاتتىق زەھەرلەنگەن بولسا كېرەك دەپ قارايمەن. ئېيتىڭا، «كوللېكتىپ»، «ئومۇمىي خەلق» دېگىنىڭلار سىلەرگە قانچىلىك پايدا يەتكۈزىدۇ زادى؟

— بۇ توغرىدا سىز بىلەن يەتكۈدەك مۇنازىرىلەشتۇق. ئەمدى سىزگە دېگۈدەك يېڭى گەپ قالمىدى.

— تۇغۇلغۇسى بالىمىز سىزچە كىمنى ياقلاپ سۆزلەيدۇ. بۇنى ئالدىن مۆلچەرلەپ بېقىڭا!

— كىمنىڭ تەربىيەسىدە بولسا شۇنى ياقلايدۇ ـ دە.

— بۇنىسى ئېنىق، ئۇ مېنىڭ تەربىيەمدە بولىدۇ، چۈنكى ئۇ ھازىر مېنىڭ بەدىنىمدە.

قىز قورسقىنى ئاستا سىلاپ قويدى.

ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن پېتا ئايرودۇرۇمىدىكى شوپۇر دوستىنىڭ ئاپتوبۇسى بىلەن غەربىي بېرلىنغا ئۆتتى. دېتانىڭ ئۆيىنىڭ قوڭغۇراق كۇنۇپكىسىنى بېسىۋىدى، ئىشىكنى ئىچىدىن دېتانىڭ ئەمەس، بىر ئەر كىشىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— بىز بۇگۈن چۈشىنىڭ پويىزى بىلەن ھامبورگقا بارماقچى، — دېدى نامەلۇم ئەر كىشى ئالدىراپ سۆزلەپ، — دېتا يۇيۇنۇۋاتىدۇ، ئۇنىڭدىن بىسوراق سىزگە ئىشىك ئېچىپ بېرەلمەيمەن.

پېتا نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بىرلا ئىزۋانوك بىلەن ئېچىلىدىغان ئىشىكە، بەش قەۋەتلىك بىنا، قارىغاي ـ ئارچىلار بىلەن قاراڭغۇلاشقان بۇ ئېگىز بىنالار ئارىسىدىكى ھويلىغا كۆڭۈلسىز قاراپ خېلىغىچە تۇردى. دېتانىڭ ئىسمى يېزىلغان ئىشىك كۇنۇپكىسى يېنىدىكى كىچىك تورلۇق تۆشۈكتىن «پېتامۇ سەن، قېنى پات كىرگىن» دېگەن تونۇش ئاۋاز چىقىدۇ ۋە قېلىن ئەينەكتىن قىلىنغان ئېغىر ئىشىك ھازىرلا ئېچىلىدۇ دەپ ئويلىدى. لېكىن، تۆشۈكتىن ئاۋاز چىقمىدى، ئىشىكمۇ ئېچىلمىدى.

پەتا كوچىغا چىقتى. يول بويىدىكى پاكار، مەخسۇس سۇپىلاردا سانسىزلىغان پىكاپلار خۇددى قوتاندا ياتقان قويلاردەك زىچ تۇرۇپتۇ. پەتا ئۆزلىرى دائىم چۇشۇپ تاماشا قىلىدىغان قىزىل رەڭلىك پىكاپىنى ئىزدىدى. پىكاپ يولنىڭ نەرىسىدا ئەنە، ئالدى ئەينىكىگە ئېسىلغان ئوغۇل قونچاق كۆلۈپ، كۆك كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپتۇ. دەتا دائىم: بۇ بىزنىڭ ئوغلىمىزنىڭ ھەيكىلى، دەپ چاقچاق قىلاتتى. پەتا پىكاپنىڭ يېنىغا باردى ۋە قونچاققا قاراپ كۆلۈپ قويدى. ئۇ دائىم ئۆزى ئولتۇرىدىغان ئالدىدىكى ئورۇنغا قارىدى. ئەنە، ئۇنىڭغا تونۇش قارا، پارقىراق بىخەتەرلىك بەلبېغى، ئەنە، ئۇ تېخى ئوقۇپ تۈگىتەلمىگەن «يارامسىز ئەر» ناملىق رومان. ئاۋسترىيە شائىرى موزىللانىڭ شېئىرلىرى پەتانىڭ يۇرىكىنى تىترەتكەن، لېكىن مۇنۇ داڭلىق رومانى ئۇنىڭغا شېئىرلىرىدەك تەسىر قىلمىغانىدى. «بىز بالىلىق بولغىلىۋاتىمىز، مەن ئۇنى ھېلىھەم كانكى مەيدانىدا تېپىشقان ھېلىقى چاغلاردىكىدەك ياخشى كۆرىمەن. ئۇ مەندىن يۈز ئۆرۈگەنمىدۇ ـ ھە؟ مېنىڭ دوستلىرىمغا ماختىنىپ: مەن بىر ماگنىت، قىزلار تۆمۈر كېپەكى، ماڭا چاپلاشتىمۇ، بولدى، ئۇ ماڭا ئەسىر بولىدۇ، دېگەنلىرىم ئەمدى مەنسىز چوڭ گەپ بولۇپ قالامدۇ؟ مەن يەنە دەتا بىلەن: مۇھەببەت سىياسىي ئەقىدە، دۆلەت، مىللەت دېگەنلەرنى ئېتىراپ قىلمايدۇ، بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى ئىككى خىل تۈزۈم پەيدا قىلغان ئىختىلاپ بىزنىڭ ساپ مۇھەببىتىمىزگە قىلچە تەسىر قىلالمايدۇ، دەپ تالاشقان ئەمەسمىدىم. ئۇ ئۆز كۆزقارىشىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلايدىكەنۇ، مەن مەغلۇپ بولغىنىمنى ئىسپاتلىغۇدەكمەن. ياق، مەن «يارامسىز ئەر» ئەمەس، مەن مەغلۇبىيەت ئىگىسى ئەمەس. پەتا ھەممە ئىشتا يەڭگۈچى، ئىمتىھانلار، مۇسابىقىلەر، سوتسىيالىستىك ئەمگەك مۇسابىقىلىرى، كومسومول چاقىرىقلىرى، لېنىنچە يەكشەنبىلىك... مەن قايسى ئىشتا

يەڭگۈچى ئەمەس؟»

هويلىدىن دېتا بىر يىگىت بىلەن چىقىپ كەلدى. پېتا تېلېفون بوتكىسىغا كىرىۋالدى. ئۇ دېتانىڭ كۆزلىرى مېنى ئىزدەيدۇ دەپ ئويلىدى. لېكىن، دېتا ئەتراپىغا قاراپمۇ قويمىدى. ئۇ يېنىدىكى ساقاللىق، قۇلىقىدا ھالقىسى بار، قارا بۇدۇر چاچلىق يىگىتنى قولتۇقلىۋالغان؛ ئۇلار كۈلۈشمەكتە، بىر ـ بىرىگە سۈركىلىشمەكتە. دېتا ئاۋۋالقىدەك پىكاپنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى، يىگىتنى پېتانىڭ ئورنىغا ئولتۇرغۇزۇپ بىخەتەرلىك بەلبېغىنى ئۆز قولى بىلەن تارتىپ قويدى. ئۆزى رول تۇتۇپ ئولتۇردى ـ دە، ئادىتى بويىچە ئوغۇل قونچاقنى ئەركىلىتىپ قويۇپ قاقاقلاپ كۈلدى...

پېتا ئۆزىگە قىلىنىدىغان ئىلتىپاتلارنىڭ باشقا بىرىگە قىلىنغىنىنى، ھەتتا ساقاللىق يىگىتنىڭ «يارامسىز ئەر» ناملىق رومانىنى پىكاپنىڭ كەينىگە چۆرۈگىنىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى...

جەڭچىنىڭ خىيالى بۇ يەرگە كەلگەندە، دوستىنىڭ قاتمال، يوغان قوللىرىنى سىلىدى. بۇ ئوڭدا ياتقان جەسەت مەغلۇبىيەت ئىگىسىگە ھېچ ئوخشىمايتتى. ئۇ ئالدىنقى كۈنى نەق يېرىم كېچىدە شەرقىي تامدىن ئۇزۇن بىر گەۋدىنىڭ سىيرىلىپ چۈشكىنىنى، يۈز مېتىر كېلىدىغان، ھەيدەلگەن چېگرا بوشلۇقى ئۈستىدە لوڭ ـ لوڭ مېڭىپ غەربىي تامغا قاراپ ماڭغىنىنى كۆردى.

«توختا!» ئۇ توختىمىدى، ھاۋاغا ئوق ئاتتى، ئۇ يەنە توختىمىدى، يەنە ئاتتى، ئۇ تېزرەك ماڭدى. جەڭچى ئۇزۇن گەۋدىنىڭ كۆكرىكىنى چەنلىدى... ئۇ شۇ ئاخشىمى پېتانى تونۇغان بولسىچۇ؟ ئۇ دوستىنىڭ كۆكرىكىنى ئەمەس، بەلكى پۈتىنى... ياق، ئۇ دۆلەت چېگرا سىزىقىنى كۆزگە ئىلمىدى، ئۇ چاغدا ئۇ قارا گەۋدە جەڭچىگە دۈنيادىكى ئەڭ يىرگىنچلىك نەرسە بولۇپ كۆرۈنگەنىدى. بۇ مۇقەددەس سىزىق، بۇ دەخلى ـ

تەرۇزسىز سىزىقنى قوغداۋاتقان جەڭچى ئۇچۇن باشقا خىياللارنىڭ ھەممىسى يات، ئۇ گۇناھ، جىنايەت...

جەڭچىنىڭ خىيالى شۇ يەرگە كەلگەندە پىشانىسىدىن تەر چىقتى. پىتا نېمىشقا قاراملىق قىلغاندۇ؟ ئۇ كىچىسى قاراملىقى بىلەن ئۆز كۆزقارىشىنىڭ توغرىلىقىنى، «مۇھەببەت دۇنيادا ھەممىدىن ئۇستۇن» دەيدىغان نېمىنى ئىسپاتلىماقچىمۇيا؟

جەڭچى دەپتەردىكى خاتىرىلەردىن بايا ئۇزۇلۇپ قالغان ئەسلىمىسىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇردى:

پىتا ئۇچ كۇنگىچە غەربىي بېرلىندا ھېلىقى ئۆيىنى چۆرگىلەپ يۇردى، ئاخشاملىرى يېرىم كېچىگىچە پۇنخانىلاردا يۇردى، چۇنكى ئۇ دائىم دېتا بىلەن پۇنخانىغا كىرىپ ئازادە ئورۇندا پۇتا ئىچكەچ مۇڭدىشاتتى.

ئۇ كۇندۇزلىرى «تېز تاماق» رېستورانلىرىغا كىرىۋېلىپ، بېشىغا ئالا ـ بۇلماچ ئىسپانكا كىيگەن كۇتكۇچى قىزلارنىڭ شوخ ئىستۇدېنتلارنى ئەرزان تۇخۇم پوشكىلىغا ئورالغان سالات بىلەن قىزغىن كۇتۇشلىرىنى مەقسەتسىزلا كۆزىتىپ ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق ئولتۇراتتى. ئۇ يەنە كوپىستىندام كوچىسىدىكى ئەڭ ئېگىز بىنا ھېسابلانغان «ياۋروپا سودا مەركىزى»نىڭ ئۇستىگە لىفت بىلەن چىقىۋېلىپ پۇتۇن بېرلىننى كۆزىتەتتى. «بېرلىن چېگرا تېمى»نىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى قاتار ئۇچ ـ تۆت قەۋەتلىك كۇل رەڭ بىنالار ئارىسىدا پىتالارنىڭ ئۆيى بار. شۇ ئۆينىڭ ئۆگزىسىدىن قارىغاندا دېتا ئىككىسىنىڭ مۇنۇ بەشىنچى قەۋەتتىكى ئۆيىنىڭ چىرىغى كۆرۇنەتتى. ئۇ «ياۋروپا سودا مەركىزى»نىڭ ئۇستىدە تۇرۇپ شەرقىي بېرلىن بىلەن غەربىي بېرلىننى سىلىشتۇردى، بۇ ئىككىگە بۆلۇنگەن بىر شەھەرنىڭ ھېچنەرى ئۇنىڭغا يات، چۇشىنىكسىز بىلىنمىدى. ئۇ مۇشۇ شەھەرنىڭ قوينىدا چوڭ بولدى. ئۇ ئېسىنى بىلگەندىن تارتىپ بۇ شەھەر ئىككىگە بۆلۇكلۇك ئىكەن. پىتا

ئوقۇغۇچى چاغلىرىدىلا شەھەر ئوتتۇرىسىدىكى تاملارغا ھەيران ئىدى، باشقا تاملارغا ياماشسا ھېچكىمنىڭ كارى يوق، مۇشۇ ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا سوزۇلغان، ھەر خىل رەسىملەر سىزىلغان ئالا ـ بۇلماچ تامغا يامىشىۋېلا رۇخسەت قىلىنمايتتى. ئۇ چاغدا پېتاغا بۇ تام سۇرلۇك ـ قورقۇنچلۇق بىلىنەتتى. ئۇ: بۇ تامنىڭ نېرىسىدا جىن ـ ئالۋاستىلار ماكانى بولسا كېرەك، دەپ ئويلايتتى. لېكىن، كېيىن بىلدى، تامنىڭ نېرىسىدىمۇ ئۆزلىرىگە ئوخشاش ئادەملەر بار ئىكەن، ئۇلار پېتالارغا ئوخشاش تىلدا سۆزلەيدىكەن، ئۇلاردىمۇ ئادەمگەرچىلىك، مېھرىبانلىق، مۇھەببەت مەۋجۇت ئىكەن. قېرىشقاندەك، تامنىڭ نېرىسىدىكى قارا كۆز قىزچاق پېتانىڭ يۇرىكىدىن ئورۇن ئاپتۇ تېخى...

پېتا ئۇچ كۈندىن كېيىن ئۆز ئۆيىگە قايتىپ كەلدى ۋە ئۆز ئىشىغا ــ شەھەر قۇرۇلۇشىنى پىلانلاش ئىدارىسىگە كەلدى.

ئۇ ھەر كۈنى كەچتە ھاراق ئىچەتتى ۋە مەست بولۇۋېلىپ ئاتا ـ ئانىسىغا بىلىندۇرمەي ئۆگزىگە چىقىپ ھېلىقى غەربىي بېرلىن كوپىستىندام كوچىسىدىكى ئۆينىڭ دېرىزىسىگە قاراپ ئولتۇراتتى. ھەر كەچتە ئۇچ ـ تۆت سائەت داۋاملىشىدىغان بۇ كۆزىتىش ئازمۇ ئەمەس، تۆت ئاي داۋاملاشتى. بىر يۈز يىگىرمە ئۇچ كۈن بولغۇچە ئۇ كۆزىتىۋاتقان ئۆينىڭ دېرىزىسىدە يورۇقلۇق كۆرۈنمىدى. لېكىن، ئىرادىلىك پېتا بۇنىڭ بىلەن «كۆزىتىش»تىن زېرىكىپ قالمىدى. ئۇ ھېسابلىدى: ئۇنىڭ دېتانىڭ بەدىنىدە چوڭ بولۇۋاتقان پەرزەنتى مۇنۇ توغرا كېسىلمىگەن تاۋۇزدەك ئىككىگە بۆلۈنۈپ تۇرۇۋاتقان شەھەردە دۇنياغا كۆز ئاچقان بولۇشى كېرەك ئىدى. دېمەك، پېتا ئەمدى نېمىلا بولسۇن دېتانى كۆرۈشى، پەرزەنتىنى كۆرۈشى، ھېچبولمىغاندا ئۇ پەرزەنتىنى سوتسىيالىستىك گېرمانىيەنىڭ يېڭى پۇقراسى قىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشى، ئەمدى

«كۆزىتىش»تىن ھەربىرىنى ئۆتۈشى كېرەك.

ئاجايىپ ئىش، ئۇ ئاشۇنداق «ھەربىرىنى ئۆتۈش»نى قارار قىلغان كۈنى دېتانىڭ ئۆيىدە چىراغ يورۇدى. پېتا خۇشاللىقىدا ئۆگزىدىن يەرگە سەكرىگىلى تاسلا قالدى.

ئۇ ئۆيىگە كىرىپ پاسپورتىنى ئاختۇردى، لېكىن تاپالمىدى. ئۇ قانچە ئويلانسىمۇ پاسپورتىنى نەگە قويغانلىقىنى ئەسلىيەلمىدى. ئۇ نائىلاج دادىسىنىڭ پاسپورتىنى ئېلىپ غەربىي بېرلىنغا ئۆتۈش ئېغىزىغا كەلدى، لېكىن ئۇ بىرىنچى تۆشۈكتىلا تۇتۇلدى.

— بۇ قانداق بولغىنى؟

— ئالدىراشلىقتا دادامنىڭ پاسپورتىنى ئەكەپتىمەن.

ئۇ ئەتىسىمۇ پاسپورتىنى تاپالمىدى. ئاچچىقىدا يەنە ھاراق ئىچتى، يېرىم كېچىگىچە ئىچتى، شۇنىڭدىن كېيىن...

— پاسپورتۇڭنى تېلېفون بېرىپ دېتانىڭ ئۆزىدىن سوراپ كۆرۈشىنىمۇ ئۇنتۇدۇڭمۇ؟ — دېدى جەڭچى ئەلەم بىلەن دوستىنىڭ پۇتۇن ئارزۇ ـ ھەۋەسلىرىنى قۇچاقلاپ جىمجىت ياتقان گەۋدىسىگە ئازاب بىلەن قاراپ قويۇپ، — ئىسسىت، ئىسسىت !...

كەچقۇرۇن جەسەتنى ئالغىلى پېتانىڭ دادىسى كىلاۋىس بىلەن يادائىغۇ، تولىمۇ چىرايلىق ياش ئايال بىللە كەلدى. كىلاۋىس خۇددى ئون يىل تۇرمىدە ياتقاندەك سولغۇن، زۇۋان سۇرمەي جىم تۇراتتى. ياش ئايالنىڭ قولىدا زاكىلاقلىق بوۋاق بار ئىدى. ئايالنىڭ قاپقارا كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش ئاقماقتا، ئۇنىڭ قاپاقلىرى ئىششىغان، لەۋلىرى كۆكەرگەنىدى.

— پاسپورتى مەندە ئىدى، ئۇ ئۇنتۇپتۇ. بىز لۆبەكتىن كېلىۋاتىپ ئۇ يېرىم يولدا — بېرلىنغا كەلمەي تۇرۇپ ئۆز ۋەتىنى تەۋەسىدە پويىزدىن چۈشۈپ قالغان. مەن بۇگۈن ئەتىگەن ئۆيىگە تېلېفون بېرىپ ئۇنى ئوغلى بىلەن مۇبارەكلىمەكچى بولغانىدىم ۋە ئۆزۈمۇ شەرقىي بېرلىن پۇقراسى بولماقچىدىم، —

دېدى.

ــ قارا ساقاللىق يىگىتنى نېمىگە ئارىلاشتۇرۇپ يۈردىڭىز ئەمىسە؟

ــ ئاندىرىياسمۇ؟ ئۇ مېنىڭ ئىنىمغۇ، دادامنىڭ ئامېرىكىدىكى ئايالىدىن تۇغۇلغان ئوغلى.

ــ پېتاغا نېمىشقا بۇ ھەقتە ئېيتمىغان؟

ــ ئۇ بۇ ھەقتىكى گەپلەرنى ياماق كۆرەتتى.

جەڭچى ھەممىنى چۈشەندى. ئۇ ئېغىر نەپەس ئالدى. ئەتىسى جەڭچى يەنە ۋەزىپە ئۆتەشكە چىقتى. ئۇ ھېچنېمە بولمىغاندەك جىم سۈنايلىنىپ ياتقان ئالا ـ بۇلماچ تامغا، ئوتتۇرىدىكى بوشلۇققا كۆڭۈلسىز، نەپرەت بىلەن قارىدى. ئۇ قورالىنى چىڭ تۇتۇپ سۈرلۈك ئاسمانغا قارىدى، كەپتەرلەر ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئۇچۇپ ئۆتمەكتە، بىر خىل شامالدا ئىككى ياقنىڭ دەرەخلىرى ئوخشاش ئىرغاڭلىماقتا؛ «ئىككى ياق قۇشلارغا، شامالالارغا ئوخشاش، لېكىن ئادەملەرگىلا يات، ئۇلارنى ياتلاشتۇرۇپ تۇرغان مۇنۇ تاملار قاچان يوقىلاركىن؟...»

1987 ـ يىلى 28 ـ ئۆكتەبىر، غەربىي گېرمانىيە ــ فرايبورگ.

ئىشسىزلار تېخىمۇ ئىشچان

1

بالتىق دېڭىزى بويىدىكى بۇ تۆپىلىكلەر قىشۇياز ياپيېشىل، يالتىراپ تۇرىدۇ. ئورمانلار ئەتىگەنلىكى تۇمان ئىچىدىن ئاستا ـ ئاستا باش چىقىرىپ كۆز ئاچقاندا، قۇياش ئارغامچا بويى كۆتۈرۈلگەن بولىدۇ. بۇك ئورمان، گۈل ـ گىياھلار ئارىسىدىكى چېدىرچىلاپ يېپىلغان ئىككى ـ ئۈچ قەۋەتلىك ئۆيلەردىن ئىس ئورنىغا كۈلكە چىقىدۇ. شەرق ئۆيلىرىدەك تۇرخۇنلاردىن چىققان قويۇق ئىسلار ھۇرۇنلۇق بىلەن تىنىق ئاسماندا تارقىلىدىغان مەنزىرە بۇ يەردە تېپىلمايدۇ. ئۆيلەرنى بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرىدىغان ئاسفالت يوللارنىڭ چۆرىسىدىكى سېرىق خىش ياتقۇزۇلغان چىغىر يوللارمۇ كېچىچە بۇ شىمال ھاۋاسى تەرىپىدىن يۇيۇلغاچقا خۇددى يېڭى ئويغانغان بالىدەك كۈلۈپ، مەرمەردەك پارقىراپ، خۇشاللىق بىلەن قۇياشنى كۈتۈۋالىدۇ. بۇ يەردە نويابىرنىڭ ئاخىرىلىرىدا ئۆز شاخلىرىدا ساڭگىلىشىپ تۇرۇشىدىغان سۇزۇك، سۇلۇق ئالما، نەشپۈتلەر، نەق شۇ چاغدا ئەمدىلا كۆكىرىش بولىدىغان كۆممىقوناقلار؛ مۇنبەت، قارا چىلان تۇپراقنىڭ ياپيېشىل ئوتلاقلىرىدا يوغان يېلىنلىرى كاشىلا بولغانلىقتىن ھۇرۇنلۇق بىلەن ئاستا مېڭىپ يۇرىدىغان سېمىز ئالا سىيىرلار، سېمىز مېرىنوس قويلىرى، تۈكلىرى يالتىراق، ساغرىسى تولۇق ئاتلارمۇ بار.

قارىسىڭىز بۇلارنىڭ ھەممىسىلا راھەت ـ پاراغەتتىن

ھۇرۇنلاشقاندەك، دۇنيانىڭ بىكارچىلىقىدىن زېرىكىپ قالغاندەك كۆرۈنىدۇ...

لېكىن، ئادەملەر بۇلارنىڭ ئەكسىچە، ئۇلار ئۆيلىرىدىن ئالدىراش چىقىشىدۇ - دە، كېچىچە ئىشىكلىرى ئالدىدا تۇرۇشقان ماشىنىلىرىنى ئالدىراپ ئوت ئالدۇرۇپ، تۇپىتۇز ئاسفالت يوللار بىلەن بايىقى تىنچ، گۈزەل تەبىئەتكە ۋەھىمە پەيدا قىلىپ نەلەرگىدۇر غۇيۇلداپ چېپىشىدۇ. بۇ ئۇچ يۇز نەچچە ئۆيلۈك يېزىدا بۇ ئىش ھەر كۈنى تەكرارلىنىدۇ: بۇ يېزىنىڭ ھويلا ئىشىكلىرى تولىمۇ تېز قۇلۇپلىنىدۇ، ئادەملەر بىر - بىرى بىلەن تولىمۇ تېز «گۇت تاك» دېگەن سۆزنى يېرىم - يارتا «گۇت» ياكى «تاك» بىلەن ئىپادىلەپ سالاملىشىدۇ. ماشىنىلار (يالغۇز ياكى ئىككى - ئۈچ ئادەم چۈشكەن ھەر خىل ماشىنىلار) خۇددى بىر - بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك تېز چېپىشىدۇ.

بۇ ئۇچ يۇزنەچچە ئۆيلۈك ئاربىسىدىكى قىرىق نەچچە ئۆيلۈك دېھقانمۇ ئۆزلىرىنىڭ دېھقانغا لايىق چوڭ، ئازادە ھويلىلىرىدىن ھەر خىل چوڭ - كىچىك ماشىنا - تراكتور، ھەر خىل سايمانلىرىنى ھەيدىشىپ باشقىلارغا ئوخشاش ئالدىراپ ئېتىزلىرىغا يۈگۈرۈشىدۇ. ئۇلارمۇ گويا بۇ يەردە ماكانلاشقان ئالىملار، دوختۇرلار، پىروفېسسورلار، سودىگەرلەر ۋە ئىستۇدېنت - ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئىشقا تېز مېڭىشتا بەسلىشىۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ.

بۇ يەردە بۇ خىل ھايات ھەر كۈنى، ھەر يىلى، قىشۇيماز تەكرارلىنىپ تۇرىدۇ، لېكىن بەزىدە تۇيۇقسىز ۋەقەلەرمۇ سادىر بولىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۆيلەرنىڭ دېرىزىلىرىدىكى گۈل تەشتەكلىرى مەنىلىك تىزىلىدۇ، ئادەملەر بىر - بىرىگە مەنىلىك سالام بېرىشىدۇ ياكى باغاق سۇنۇشۇپ ئۆزئارا پىكىرلىشىدۇ...

ياكوب بۇگۈن بىر ئىشقا تۇتۇش قىلغان ئوخشايدۇ. ئۇ

هایاجانلانغان، روهلانغان هالدا ئىككىنچى قەۋەتتىكى كىتابخانىسىدىن ياغاچ پەلەمپەينى غاراسلىتىپ ئالدىراپ تۆۋەنگە چۈشتى. ئۇ بىرىنچى قەۋەتتىكى چوڭ ئۆينىڭ ئالا يۈك گىلىمى ئۈستىگە جايلاشتۇرۇلغان دۇگىلەك ئۈستەلگە گۈل، شام، بولكا، سېرىق ماي، ئىرىمچىك، ژارىنا، قەھۋە، سۈتلەرنى تىزىپ، كۆڭۈللۈك ناشتىغا تەييارلىق قىلىۋاتقان ئايالىنى مەقسەتسىزلا چاقىردى:

— ئەللىۋ، ھەيدى!

— ياخشىمۇ سىز، ياكوب، باغاقلار تەييار بولدىمۇ؟

— بىر يۈز ئون پارچە باغاق ماشىنكىدا ئۇرۇلدى، يەتمىش پارچىسىنى سىز تارقىتىسىز، قالغىنى ماڭا بىر كۈنلۈك ئىش.

— سىز قاچانلا بولسا ئۆزىڭىزگە ئىش تېپىپ يۈرىسىز، — دېدى ھەيدى قىسقا يەڭلىك كۆڭلەكتە ساغلاملىقى تېخىمۇ نامايان بولۇپ تۇرغان بىلەكلىرىنى ساقاللىق ئېرىنىڭ مۈرىسىگە قويۇپ، — ئىشسىز بولۇپ قالغىنىڭىزغا بىر ئاي بولاي دېدى، لېكىن بىر ئاي ئىچىدە بىرنەچچە ئايلىق ئىشنى تاماملىدىڭىز؟ ئېيتىڭا، بۇ ئىشىڭىزدىن سىزگە پايدا تېگەرمۇ؟

— «سىزگە» دېگىنىڭىز نېمىسى؟ بۇمۇ بىر كۈرەش، نەچچە مىڭ يىلدىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان پۇلدارلار بىلەن يوقسۇللار ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنىڭ داۋامى. پۇلدارلار ھامان بۇزىدۇ، يوقسۇللار تۇزەيدۇ. ئاندرىياستەك كارخانىچىلارغا يەر كەمۇ؟ بىزنىڭ يېزىمىزغا زاۋۇت قۇرۇپ ھاۋانى، سۇنى بۇلغاپ، دەرەخلەرنى قۇرۇتۇپ يېزىنىڭ ئىسكەتىنى بۇزمىسا باشقا يەردىن يەر تېپىلمايتتىمۇ؟ شۇمۇ گەپمۇ؟ «دېھقان يىگىرمە ئۇچ گېكتار يېرىنى ئىختىيارى بىلەن ساتتى، مەن بۇ يەرگە دېھقانچىلىق قىلامدىم، زاۋۇت قۇرامدىم، بۇ ئۆزۈمنىڭ ئىشى» دېگۈدەك تېخى. بىزنىڭ خاتىرجەم تۇرمۇشىمىزغا ۋەھىمە سېلىش ئۇنىڭ ئۆز ئىشىمىكەن؟

— باغاقنا بۇ دېگەنلىرىڭىز يېزىلغاندۇر — ھە؟

— ئالىقاندەك باغاقتا بۇنچە سۆز سىغاتتىمۇ، ئاڭلاپ بېقىڭ، باغاقتا: «ئاندىرىياس خىمىيەۋى بىرىكمىلەر قوللىنىلىدىغان بىر زاۋۇت قۇرماقچى. ئۇ پۈتۈن يېزىنىڭ توك پۇلىنى ئۈستىگە ئېلىشقا ۋەدە قىلدى. مەن ياكوبنى ئۈچ مىڭ تۆت يۈز مارك مائاش بېرىپ توكچىلىققا قوبۇل قىلماقچى. بارلىق ئىشسىزلارغا ئىش بەرمەكچى. مەن مۇنداق زاۋۇتنىڭ قۇرۇلۇشىغا قارشى، ئاندىرىياسنى قوللىغۇچىلار دېرىزىلىرىگە بىر دانە ئاق ئەتىرگۈل قويۇپ ئېپادە بىلدۈرسۇن. ياكوبنى قوللايدىغانلار ئىككى قىزىل، بىر سېرىق ئەتىرگۈل قاچىسىنى دېرىزىلىرىگە قويۇپ ئېپادە بىلدۈرسۇن؟ ! كارخانىچىغا قارشى چىققۇچىلار مېنىڭ دوستۇم، ياكوب !» مانا مۇشۇنچىلىكلا سۆز يېزىلدى؟ — ئۇ ئايالىنى مۇرىسىدىن قۇچاقلاپ ئۈستەل يېنىغا ناشتىغا ئەكەلدى.

مانا مۇشۇنداق گەپلەر بىلەن ياكوب، ھەيدى ئەر - خوتۇن ئىككىسى ناشتىغا ئولتۇردى. ئۇلار باشقىلاردەك ئالدىراش ئەمەس، چۈنكى ئۇلارنىڭ باغچە - يەرلىگە يولغا سالمىغان بالىلىرى يوق. بالىلىرى بولمىغاچقا، ئۇلارنىڭ ئاستى - ئۈستى بەش ئېغىز ئازادە ئۆيى رەتلىك - پاكىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە ياكوب ھازىر ئىشسىز. ھەيدى بولسا بىرىنىڭ ئۆي ئىشىنى قىلىشىپ بېرىپ ھەر كۈنلۈكى ئەتىگەن سائەت ئوندىن كەچ سائەت تۆتكىچە قىلغان ئۆي ئىشى ئۈچۈن ئېيىغا بەش يۈز مارك ھەق ئالىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ۋاقىتلاردا ماشىنىسى بىلەن يېزا ئارىلاپ يۈرۈپ «سەييارە ساتىراشلىق» قىلىدۇ. ياكوب خوجايىنىنىڭ چىشىغا تېگىپ زاۋۇتتىن بوشىتىلمىغان بولسا، ھەيدىنىڭ ساتىراشلىق قىلىشى ناتايىن ئىدى. بۈدۈر، قىسقا چاچ، كۆك كۆز، لەۋلىرى تولىمۇ ئوماق چوكان ئۈچۈن ساتىراشلىق قىلىش كۆڭۈلدىكىدەك كەسىپ ئەمەس، لېكىن ئېرى ئىشسىز، ئۆزى ئارانلا ئون بىر يىللىق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ سەككىز يىللىقىنى تۈگىتەلىگەن چوكانلار ئۈچۈن

گېرمانىيەدە ساتىراشلىقمۇ مۇڭاپىق. دېمەك، ھەيدى مۇشۇ ئىككى خىل ئىش بىلەن ئۆيىنى باقمىسا ياكوب تەبىئەت ۋە ئىنسانىيەتنى قوغداش ئۈچۈن ئىشەنچلىك كۈرەش قىلغىلى كوچىغا چىقالمىغان بولاتتى ـ دە!

ھەيدى ئاغزىنى سالفىتكا بىلەن سۈرتۈپ ياكوبقا قارىدى. ياكوب ـــ غىجىم، بومبا ساقال، قۇش بۇرۇت، كۆك كۆز يىگىت، ئۇ سېرىق ماي سۈڭالغان قارا بولكىنى سېغىز چاينىغاندەك كۆشەپ تۇرۇپ:

ـــ ئۇلگۈرىسىز، باغاقلارنى يۇداس، ماركوسلارنىڭ ئۆيلىرىگە يىگىرمىدىن تاشلاڭ، ئون دانىسىنى ئۆزىڭىز تارقىتىڭ، ئۇلارنىڭ بۇ ئىشتىن خەۋىرى بار. يولىڭىزغا قاراپ تۇرۇڭاتىدۇ، ـــ دېدى.

ھەيدى ئۆيدىن ئالدىراپ چىقتى ـ دە، ماشىنىسىنى دەرھال ئوت ئالدۇردى. ئۇ ئۆينىڭ ئىككىنچى قەۋەت بالكونىدا ئۆزىگە قاراپ تۇرغان ياكوبنىڭ مەيۇس چىرايىغا قايرىلىپ قارىدى. ئۇ ئېرىنى چەكسىز ياخشى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىشلىرىغا بولغان نارازىلىقىنى يۇزتۇرا ئېيتمايتتى. لېكىن، ئۇ ئېرىنىڭ يوق يەردىن تېپىڭالغان بۇ ئىشىغا قاتتىق نارازى ئىدى. باشقىلار زاۋۇت قۇرامدۇ، دەرەخلەر قۇرۇپ، بېلىقلار ئۆلەمدۇ، بۇنىڭ ياكوب بىلەن نېمە ئالاقىسى بار؟ ئۇنىڭسىزمۇ ياكوب ئۆزىنىڭ ئىشسىزلىقى، زاۋۇت خوجايىنىنىڭ ياكوبنى زاۋۇتىغا سىلېسارلىقا قوبۇل قىلغان ۋاقىتىدىكى توختامىغا ئەمەل قىلماستىن ئۇنى ئادۋوكات تەكلىپ قىلىشقا مەجبۇرلىشى ئۇلار ئۈچۈن يەتكۈدەك كۆڭۈل ئاغرىقى ئىدىغۇ؟ زاۋۇت خوجايىنى ياكوبنى ئىشقا ئېلىشتا «قاچان ئىشتىن بوشىتىلساڭ، ئون مىڭ مارك نەپىقە پۇلى بېرىمەن» دېگەن سۆزنى توختامغا ئۆزى يازغان. بىر ئاي ئىلگىرى ئۇ ئۆزى ياكوبنى ئىشتىن بوشاتتىم دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى. توختام بويىچە ئون مىڭ مارك تۆلىشى لازىم ئىدى ـ دە. ئۇنىڭ تاپقان

گېپىنى قارىمامدىغان، ياكوب هاراقكەشمىش، ئىشقا هاراق ئىچىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن ئىشتىن بوشىتىلغانمىش. ئون مىڭ مارك بەرسە ياكوبنىڭ ئىش تارىخى ئارخىپىغا «هاراقكەش» دېگەن سۆزنى يازارمىش، ناۋادا بۇ سۆزنى يېزىشقا ياكوب قوشۇلمىسا ئون مىڭ مارك بېرىلمەسمىش. بۇ قانداق يولسىزلىق؟ ! بۇ پېشكەلچىلىك ئازلىق قىلغاندەك، ياكوبنىڭ يوقىلاڭ ئىشلارغا باشلامچى بولۇۋالغىنى نېمىسى؟ ئەگەر هەيدى مۇهەببەتنى دېمىسە، ئېرىنىڭ كۆڭلىنى دېمىسە، ئۆز نارازلىقىنى ئېيىتاتتى ـ دە، مۇنۇ هازىرقى كۆڭۈل غەشلىكىدىن قۇتۇلۇپ قالاتتى. هازىرچۇ؟ مۇشۇ پەرىشانلىقى بىلەن ماشىنا ۋەقەسى تۇغدۇرۇشمۇ مۇمكىنغۇ؟

هەيدى چوڭ يولغا ئەگىپ ماشىنىسىنى يۇقىرى سۈرئەت بىلەن هەيدىدى. سۈرئەت كۆرسەتكۈچ ئىستىرېلكىسى بىر يۈز قىرىقنى كۆرسىتىپ تۇرسىمۇ ئۇ يەنە خوت يۆتكىدى، ماشىنا سۈرئىتى بىر يۈز سەكسەن كىلومېتىرغا چىقتى. تېز سۈرئەتلىك يوللاردىن باشقا يوللاردا بۇنداق سۈرئەت بىلەن مېڭىش چەكلەنگەن، هەيدى بۇنى بىلىدۇ، لېكىن ئۇ نېمىشقا قاتناش قائىدىسىگە خىلاپلىق قىلغانلىقى، نېمىگە ئالدىرايدىغانلىقىغۇ ئۆزى هەيران. ئۇ ئىش ئورنى ــ ماركوسلارنىڭ ئىشكى ئالدىدىكى ماشىنا ئىسكىلاتى ئالدىغا كەلگەندىلا ماشىنىسىنى كۈندە توختىتىدىغان ئورۇنغا توختىتىپ قويۇپ ئۆز ـ ئۆزىگە: «پاھ، ساراڭلىقمىنى، نېمانچە تېز هەيدىدىم؟ ياكوب نېمە قىلسا مەيلى ئەمەسمىدى، باشقىلار ئۈچۈن نېمىگە سەدپارە بولىمەن ـ هە؟» دېدى.

ــ ئەللۇ !

هەيدى بالكونىدا ئۆزىگە قاراپ كۈلۈپ تۇرغان ماركوسنى كۆرۈپ، دەرهال هېچ نەرسە بولمىغاندەك كۈلۈپ ئوڭ قولىنى كۆتۈردى.

ــ ئەللۇ، هەيدى، دېرىزىگە قاراپ بېقىڭ !

ھەيدى ئاۋۋال ساقاللىق ماركوسنىڭ تىنىق كۆڭ كۆزلىرىدىكى خۇشاللىققا، ئاندىن كېيىن دېرىزىگە قارىدى. ئۇ يەردە ئىككى قىزىل، بىر سېرىق ئېچىلغان ئەتىرگۈل تىزىقلىق تۇراتتى.

— ۋەرەقىنى ئوقۇماي تۇرۇپلا قوللاپسىز ـ دە، ماركوس.

— بىز ھەممىمىز ئىسانىڭ مالائىكىلىرى[1] تۇرساق بىر ـ بىرىمىزنى قوللىمىساق بولاتتىمۇ ئەمىسە؟ — دەپ چاقچاق قىلدى ماركوس چوققىسى تاقىر، چۆرىسى بۇدۇر چاچلىق بېشىنى سىلاپ، — «بىبىل»[2]دا خائىن دېگەن تامغىسى بار يۇداس چېغىدا بىزنى قوللىماقتا، مەن قوللىماي چەتتە تۇراتتىمۇ؟

ھەيدى مۇشۇ چاقچاقچى ئادەمنىڭ ئائىلە ئىشىنى قىلىدۇ. ماركوس ھازىر ئىشسىز، دىسىپىرتاتسىيە يېزىۋاتىدۇ. شۇڭا ئۇ ئېيىغا بىر مىڭ ئىككى يۈز مارك ئىشسىزلىق مائاشى ئالىدۇ. ئۇ ئايالى بېئاك خانىمنىڭ ئۈچ مىڭ بەش يۈز مارك ئايلىقىغا تايىنىپ كۈن كەچۈرىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ دائىملا خۇشال، دائىملا ئالدىراش. ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا كىرگەن ئادەم گىلەملەر، ئۇستەللەر، كارىۋاتلارغا چېچىلىپ ياتقان كىتابلار دەستىدىن تاپان قويغۇدەك يەر تاپالمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە كىرگۈچى ئۇنى دائىملا ماشىنكا بىلەن خەت ئۇرۇۋاتقان ياكى يازغانلىرىنى ھېلىقى ئېلېكتىرلىك ماشىنىسى بىلەن يېشىل ئېكرانغا چۈشۈرۈپ ئۆزگەرتىپ ئولتۇرغان ھالدا كۆرىدۇ. ھەيدى پۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ ئۇنىڭغا قەھۋە ئەكىرگەندە، ئۇ دائىم ھەيدىنىڭ كىرگىنىنى تۈيمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بېئاك خانىمنىڭ نارازىلىقىچۇ تېخى؟ «پۇل بولمايدىغان ئىشلارغا ئۆمرىنى سەرپ قىلىپ قېرىپ كېتىۋاتىدۇ بۇ ئادەم، — دەيدۇ

---

① ئىسانىڭ ئون ئىككى مالائىكىنىڭ ئىچىدە ماركوس، ياكوب، يۇداس دېگەن ئىسىملار بار.

② بىبىل — «ئىنجىل» توغرىسىدىكى كىتاب.

سەرىق چاچلىق، يوغان كۆز خانىم خاپا بولۇپ، ــ ئەيتتىڭا، ھەيدى، نېمىشقا ئەرگە تېگمىز زادى؟ بۇ ئىشسىزلارنى بېقىش ئۈچۈنمۇ؟ جاپاسىنى تارتىش ئۈچۈنمۇ؟»

ھەيدى ماركوسنىڭ يېنىغا كەردى ـ دە، كۈلۈپ قويۇپ باغاقلارنى ئۇنىڭغا بەردى.

ــ بەئاك خانىم سىزنىڭ بۇ ئىشقا ئارىلىشىڭىزغا نارازى بولماسمۇ؟ ــ دېدى ھەيدى چېچىلىپ ياتقان بالىلار قونچاقلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ، تېلېفوندا بىرى بىلەن سۆزلىشىۋاتقان ماركوسقا قاراپ قويۇپ، ــ كارخانىچى زاۋۇت قۇرىدىغان گەپ. بۇنىڭ بىلەن نېمە كارىمىز؟

ــ گېرمانىيە بىلەن بىزنىڭ كارىمىز بولمىسا كىمنىڭ كارى بولىدۇ، ھەيدى؟ گېرمانىيەنىڭ شان ـ شۆھرىتىنى نامايان قىلىدىغان گىيوتى قايتا تىرىلمەيدۇ. پانكىلار ①: «ياشىسۇن فاشىزم !...» دەپ شوئار توۋلاشنى بىلگىنى بىلەن، دۆلەتنى گۈللەندۈرۈشنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ. دۆلەتنى ئاسراش، مىللىي غۇرۇر، مۇھىت تازىلىقى، ئېكولوگىيەلىك تەڭپۇڭلۇق، ئىنسان ھوقۇقى، ئېزىلگەن دۆلەتلەر، ئاجىز مىللەتلەرگە ياردەم قىلىش قاتارلىق چوڭ ئىشلار بىز گېرمانىيە زىيالىيلىرىنىڭ زىممىسىدە. ۋاھالەنكى، ھەيدى، ھازىر بۇ ئەمگەكچى قاتلامنىڭ ئون پىرسەنتى، يەنى ئىككى مىليون بەش يۈز مىڭ ئادەم ئىشسىز، بىز مۇشۇنىڭ ئىچىدە. لېكىن، بىز ئىشسىزلىققا قارشى كۈرەشتىن مۇھىتنىڭ بۇلغىنىشىغا قارشى كۈرەشنى مۇھىم بىلىمىز. نېمىشقا دەمسىز؟ ئالدىنقىسى بىزنىڭ پايدىمىز ئۈچۈن، كېيىنكىسى گېرمانىيەنىڭ، ياق، پۈتۈن ياۋروپانىڭ پايدىسى ئۈچۈن !

ــ دېمەك، بەئاك خانىم سىزنى قوللايدىكەن ـ دە؟

ــ كەچتە ئۆزى بىلەن سۆزلىشىپ بېقىڭ، ــ دېدى

---

① پانكىلار ــ غەلىتە كىيىنىپ يۈرىدىغان، فاشىزمنى تەرغىب قىلىدىغان ياشلار.

ماركوس، ــ بەلكى ئۇ ماڭا قارىغاندا يېڭىراق بىرنېمىلەرنى بىلەر. ئۇ دېگەن ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تارىخ مۇئەللىمى ـ دە ! ئوغلىمىز چېغىدا بۇ ئىشقا كۆڭۈل بۆلمەكتە. ئۇ نېمىلەرنى دەيدۇ دېمەمسىز تېخى: «ھەر كۈنى ئىنسانىيەت ئۆچ يۈز ئەللىك مىڭ گېكتار يەرنىڭ دەرىخىنى يوقاتقۇدەك، ھەر كۈنى بىر خىل ئۆسۈملۈك تۈرىنىڭ تۈخۇمىنى قۇرۇتقۇدەك. ئۇ نېمىدېگەن ۋەھشىيلىك ! تەبىئەتنى سۆيمىگەنلىك ئىنسانىيەت ئۈچۈن پاجىئە، بۇ دېگەنلىك ئۆز ـ ئۆزىنى سۆيمىگەنلىك دېگەن سۆز. بىز ئۇ نادانلىققا قارشى تۇرايلى !» مانا بۇ ئوغلىمىزنىڭ ئەينەن سۆزى. بىز ئۇنىڭ سۆزىنى ئۇنئالغۇغا ئېلىۋالدۇق.

ــ ماركوس ئەپەندى، ــ دېدى ھەيدى ئىش ئۈستىلىگە مۇكچىيىۋېلىپ بىرنەرسە يېزىۋاتقان خوجايىنغا تىك قادىلىپ، ــ چۈشلۈك تاماقنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ قويدۇم. ئۆي ئىشىمۇ تۈگىدى، ماڭا ئىككى سائەتلىك رۇخسەت بەرسىڭىزكەن، مەن ياكوبنىڭ تاپشۇرمىلىرىنى ئورۇندىمىسام بولمايدىغان ئوخشايدۇ.

ــ ياخشى، ھەيدى، يۈداسنىڭكىگە ۋەرەقە ئاپىرامسىز؟ ئۇنىڭغا دەپ قويۇڭ، ئاخشاملىقىقا ياكوب ئىككىمىز پىۋا ئىچكىلى بارىمىز، تاماقمۇ تەييارلىسۇن.

2

يۈداس تىرىشقاقلىقى ئۈچۈن ۋاقتىسىز قېرىشقا باشلىغان ئادەم. ئۇنىڭ ئاقىرىشقا باشلىغان بۇدۇر ساقىلى، ئۈستى تاقىر، چەت ـ چۆرىسى غىجىم چاچلىق بېشىدىكى زىننەت بۇيۇمى، ئۇنىڭ مۇشۇكنىڭكىگە ئوخشىشىدىغان كۆزلىرى، ئۇزۇن، سېرىق قاشلىرى ئارىسىدا نۇرلىنىپ، قويۇق ساقال ـ بۇرۇت ئارىسىدىكى قىپقىزىل لەۋلىرى دائىم ھىم يۇمۇقلۇق تۇرىدۇ. ئۇنىڭ سەل مۇكچەيگەن ئۇزۇن گەۋدىسى بىر سوتكىنىڭ ئون تۆت ـ ئون بەش سائىتىنى تىنىمسىز ھەرىكەت

بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. ئىككى گېكتار يېرىگىمۇ، قوي ـ كالا، ئۆچكىلىرى ئوتلايدىغان سىم بىلەن قاشالانغان بېغىغىمۇ، ئۆينىڭ ئىچى بىلەن كىرىدىغان ئىككى قەۋەتلىك ياغاچچىلىق كارخانىسىغىمۇ، ھەتتا بال ھەرە ساندۇقلىرى، پۈتۈا ئىشلەيدىغان ئەسۋاب ـ بوچكىلىرى بىلەن رەخت توقۇيدىغان قوپال دەستىگاھقىمۇ بىرلا ئۆزى ھەم خوجايىن، ھەم ئىشچى. ئۇلار ئايالى، شاگىرتى ئۈچى ئۆيده تاماق ئېتىشنىمۇ جەدۋەل بويىچه نۆۋەتلىشىپ قىلىشىدۇ. ئۇنىڭ ئايالى ئالىي مەكتەپنىڭ قول ھۈنەرۋەنچىلىك فاكۇلتېتىنى تۈگىتىپ بىر يىللا ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، لېكىن بىر كەپسىز بالىنى ئۇرۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئىشتىن توختىغان. شۇڭا، ھازىر بىر مىڭ بەش يۈز مارك ئىشسىزلىق مائاشىغىلا قاراشلىق. مۇشۇ نارازىلىقى بىلەن بۇ ياش، چىرايلىق چوكان دائىملا خاپا، تېرىكىپلا يۈرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۈچ قىز، بىر ئوغلىنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى تەكشۈرۈش، ئايالى ئۈچۈن خىزمەت ئىزدەپ ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە بېرىش ياكى تېلېفون بېرىشمۇ يۇداسىنىڭ ۋەزىپىسى. شۇنچه ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىققاندىن سىرت، يۇداس كىتاب ئوقۇش، يەلكەنلىك پاراخوت بىلەن دېڭىزدا سایاھەت قىلىش، دوستلىرى بىلەن كۆڭۈل ئېچىشقىمۇ ۋاقىت چىقىرالايدۇ تېخى.

ئۇنىڭ بىردىنبىر بايلىقى ــ ساغلاملىقى بىلەن جىسمانىي كۈچى.

يۇداس قارىماققا ئەللىك نەچچه ياشقا كىرگەنده‌ك كۆرۈنىدۇ. لېكىن، ئۇ بۇ يىل ئوتتۇز سەككىزده. بۇ ياشقا كىرگۈچه ئۇ ئىنقىلاب قىلىش ئۈچۈن ئىشچىلار ئارىسىدا تەشۋىقاتىمۇ ئېلىپ باردى، گېرمانىيەنىڭ غۇرۇرى ھېسابلانغان ئەربابلاردىن لېينىز، كانت، ھېگل، ھومبولد، فېھت، گېگىل، نىتسى، فېيېرباخ، ماركس، ئېنگېلسلارنىڭ پەلسەپه جەۋھەرلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈشكه ياشلىق كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى

سەرپ قىلدى. ئۇ گېگىلىنىڭ: «شەخسىلەرنىڭ ئەڭ ئالىي مەسئۇلىيىتى دۆلەتنىڭ بىر ئەزاسى بولۇشتۇر» دېگەن تەلىماتىنى ئۆز ھاياتىنىڭ قىممىتىنى ئۆلچەيدىغان مىزان - تارازا ھېسابلىدى - دە، گېرمانىيەگە شان - شەرەپ كەلتۈرگەن گېيۇتى، شىللېرلارنى ئۆز ئاتىسىدىن ئۈستۈن بىلدى. 1871 - يىلى ئىككىنچى ئىمپېرىيەنى قۇرۇپ گېرمانىيەنىڭ قەددىنى كۆتۈرگەن بىسماركنىڭ قەبرىسىنى دائىم زىيارەت قىلىپ، ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئوۋچىلىق قىلغان ئورمانلىقلىرىنى ئارىلاپ، ئۇنىڭ نامى بىلەن بىنا بولغان رېستورانىنىڭ تاملىرىدىكى بۇغا مۈڭگۈزلىرى بىلەن ھەر خىل ئوۋ مىلتىقلىرىغا قاراپ زوقلىنىشنى كىنو بىلەن تانسىدىن ئەۋزەل بىلدى...

يۇداس ئۆزىنى ئوت يۇرەك ۋەتەنپەرۋەر ھېسابلاپ يۇرگەن ئاشۇ يىللار ئۇنىڭ قاتتىق زەربە يېگەن يىللىرى بولدى. ئۇ ئالىي مەكتەپتىن قوغلاندى. ئۇ ئوتتۇرا ياشقا يېقىنلاشقاندىلا، ئۆزىنىڭ گېرمانىيە تارىخىدىكى ئۇلۇغلار قاتارىدىن ئورۇن ئالالمايدىغانلىقىنى بىلدى - دە، مەرھۇم دادىسىدىن قالغان مۇشۇ جايغا كېلىپ دېھقانچىلىق ۋە ھەر خىل ھۇنەرلەر بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇ ھازىر تولىمۇ دەردلىك، چۈنكى دەۋر ئۇنىڭ ئارزۇ - تىلەكلىرىنىڭ ئىشقا ئېشىشىغا يول قويمىدى. ئۇنى ئاز دەپ پەلسەپە، تارىخ، ئەدەبىيات ۋە مائارىپ - ئىنسانشۇناسلىق ساھەلىرىدىكى مول بىلىملىرى زايە كەتتى. گېرمانىيەدە ھېچكىم ئۇنى «بىلىملىك» دەپ ئەتىۋارلىمىدى.

ئۇ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، پۈتۈن ئۈمىدىنى بالىلىرىغا بېغىشلىدى. ئۆزى بالىلىرى ئۈچۈن ياخشى شارائىت يارىتىش ئۈچۈن پۈتۈن ئەقلىي، جىسمانىي كۈچىنى پۈل تېپىشقا سەرپ قىلدى. ئايالىنىڭ بىر مىڭ بەش يۈز مارك پۇلى بىلەن ياغاچچىلىق ئۆگىنىۋاتقان شاگىرتى ھەر ئايدا تۆلەيدىغان بەش يۈز مارك شاگىرتلىق ھەقىقى ھېسابقا ئېلىنمىغاندىمۇ،

ياغاچچىلىق كارخانىسىدىنلا ھەر ئايدا بىرنەچچە مىڭ مارك (نەق سان مەخپىي) تاپىدۇ. پەقەت مىلاد بايرىمى ئۈچۈن ياغاچتىن تەييارلىغان قىزىقارلىق ئويۇنچۇقلاردىنلا نەچچە ئون مىڭ مارك پۇل تاپىدۇ. ئۇنىڭ ھەيۋەتلىك، ئىككى تۈپ قارىغاي قىشۇياز ياشىرىپ تۇرىدىغان ئازادە ھويلىسىدا ئەڭ زامانىۋى ئىككى ماشىنىسى، موتورلۇق قولۇنقى بالىلىرى ئۈچۈن پولات كۆل، ھەر خىل ماشىنا، تىراكتور، ۋېلىسىپىت، ئويۇنچۇقلىرى، بۇلماقتەك بىر جۈپ ئارغىماق، ئۈچ تۇياق نەسىللىك بۇقىسى، ئوتلىقىدا يىگىرمىدەك قوي، ئۈچ جۈپ سىيىر، غاز، ئۆچكىلىرى تۇرۇپتۇ. ئۇ باي، لېكىن دەردلىك، ئۇ كۈچلۈك، لېكىن بىچارە. ئۇ ئىشچان، لېكىن زېرىكىشلىك. بىر - بىرىگە قارىمۇقارشى بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭ ئۆيىدە، بەدىنىدە ئۆسۈپ يېتىلمەكتە.

يۇداس بايانىن توك ھەرىسى بىلەن پەن تىلدى. مانا سائىتىگە قارىدى - دە، ئالدىراپ ياغاچچىلىق كارخانىسىدىن ئاشخانىغا چىقتى. ئۇ يەردە ئايالى چۈشلۈك تاماق ئۈچۈن كاللەكىبەسەي توغراۋاتاتتى.

يۇداس مۇزلاتقۇدىن ئوغلاق گۆشىنى ئالدى - دە، ئايالىغا گەپمۇ قىلماستىن كىچىك دۆشىگە گۆشىنى قويۇپ توغراشقا باشلىدى.

— ئۇلار قاچان كەلمەكچى، يۇداس؟

— ھازىر.

— نېمىشقا بالدۇرراق دېمىدىڭىز، يۇداس؟

— شۇنداق، كەلگەندە دېگىنىم دۇرۇس، ئەنە ئۇلار كەلدى.

— يۇرۇڭ، ئالدىغا چىقايلى، يۇداس.

— بەرىبىر ئۇلار ئۆيگە كىرىدۇ.

راست دېگەنىدەكلا ئۆيگە ياكوب، ماركوسلار كىرىپ كېلىشتى. ئۇلار قۇچاقلاشتى. يۇداسنىڭ ئايالىنى ئۇلار بىر - بىردىن قۇچاقلاپ ئىككى مەڭزىگە سۆيۈپ چىقىشتى.

ئۇلار ئەنە شۇنداق كۆرۈشۈپ چىققاندىن كېيىن ئايال مۇنداق دېدى:

— مېھمانخانىغا كىرىڭلار ئەمىسە، 20 - ئەسىرنىڭ سوتسىيالىستلىرى!

ئۇلار كۇلۇشكەن پېتى مېھمانخانىغا كىرىشتى.

ئۇلار بۇ قوپال ئۆي جاھازلىرى بىلەن بېزەلگەن ئۆيدە ئۆرىتۆپە بولۇشۇپ، خېلىغىچە قۇرۇلغۇسى زاۋۇت ۋە ئۇنىڭ ئىنسانغا، تەبىئەتكە كەلتۈرىدىغان زىيانلىرى توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلەشتى. ماركوس جەمئىيەت توغرىسىدا، يۇداس دەرەخلەر ۋە قۇشلار توغرىسىدا مىساللارنى ئېلىپ ئۇزاق سۆزلىدى. ياكوب يېزا خەلقىنىڭ ئۆزلىرىنى قوللاش ئەھۋالىنى، ئۆزىنىڭ قىلماقچى بولغان ئىشلىرىنى سۆزلەپ:

— كارخانىچى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش، يۇقىرىغا ئەرز يوللاش ئۈچۈن يەتتە كىشىلىك ھەيئەت قۇرۇلدى. لومىيورس، بېئاك ۋە مەن بۇ ھەيئەتنىڭ مەسئۇللىرى بولۇپ سايلاندۇق. لومىيورس قېرى سىلېسارلىق دۇكىنىنى ئېتىپ، بىز ئۈچۈن خىزمەت ئىشلىگىلى كوچىغا چىقتى. بېئاك خانىم ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنى كوچا نامايىشىغا تەييارلىماقچى. بىزنىڭ كەسپىي پائالىيەتچىلىرىمىزدىن يۇداس، ماركوسلار ۋەرەقە بېسىپ تارقىتىش، كىتاب - گېزىتلەردىن قايىل قىلىش كۈچى زور بولغان پاكىتلارنى تاللاپ تارقىتىش، ھەرقايسى گېزىت، تېلېۋىزورلارنىڭ مۇخبىرلىرى بىلەن ئالاقىلىشىش ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك!...

ياكوب زور كۆلەملىك ئىش تاشلاشقا قوماندانلىق قىلىۋاتقان رەھبەردەك جىددىي، دەبدەبىلىك تەلەپپۇزدا سۆزلىگىلى تۇرغاندا، ئۆيگە چوڭ بىر گىرېلكىدا پۇتا كۆتۈرۈپ يۇداسنىڭ ئايالى كىرىپ كەلدى - دە:

— «ئىنقىلاب» قىلىمىز دەپ ئۆي ئىشىنى بىزگە تاشلاپ قويۇشقا بولمايدۇ، قېنى چىقىپ قول - قولچە تاماققا تۇتۇش

قىلايلى، — دېدى.

ئۇلار كۈلۈشتى - دە، پارقىراپ تۇرىدىغان تۇتقۇچلۇق چوك ئىستاكانلاردا پىۋا ئىچىشتى ۋە ئاشخانىغا چىقىشىپ بىرى گۆش توغرىسا، بىرى پىياز، بىرى كاللەكبەسەي توغراپ، توك بىلەن تاماق پىشىدىغان قازان بېشىدا قالغان گەپلىرىنى داۋاملاشتۇرۇشتى ۋە قارارلارنى قوبۇل قىلىشتى.

3

يەتتە كىشىلىك ھەيئەتنىڭ كارخانىچى بىلەن قىلغان تۇنجى سۆھبىتى ھېچ نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى. ياكوب بىلەن لومىيورس بوۋاي مەيلى قانچىلىك پاكىت كۆرسىتىپ قۇرۇلغۇسى زاۋۇتنىڭ كەلتۈرىدىغان زىيانلىرىنى سۆزلىمىسۇن، بەربىر قوللىغۇچىلار كۆپ بولمىدى. ھەتتا بېئاك خانىم چېغىدا جىمجىت تۇرۇۋالدى. كارخانىچى:

— ئۇچ يۈز نەچچە ئۆيلۈكنىڭ توك پۇلى، تېلېفون پۇلى، ئەخلەت، سۇ پۇللىرى زاۋۇت ھېسابىدا بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپچىلىك نامىغا بىر باغ، بىر يەسلى، بىر بالىلار تەنتەربىيە زالى ياسىلىدۇ ! — دېۋىدى، يىغىلىشقا قاتناشقان يېزىلىقلار بۇ ۋەدىدىن ئۆزلىرىگە كېلىدىغان پايدىنى ھېسابلاش بىلەن ئاۋارە بولۇپ، ياكوب بىلەن لومىيورسنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالمىدى.

— دۇنيادا ھەر كۈنى بىر خىل ناباتات ئۆلىدىكەن. ئويلاپ قويۇڭلار، ھايۋان خىللىرى بىلەن ناباتات خىللىرىنىڭ سانى چەكسىز ئەمەس. كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، پۈتۈن بالتىق بويلىرىدا قارىياغاچ قۇرۇپ تۈگىدى. يەنە نېمىلەر يوقىلىدۇ بىلەمسىلەر؟

— ياكوب، بۇ يوقىتىش ھېسابىغا سەن ئۇچ مىڭ بەش يۈز مارك ئايلىق ئالىدىغان توكچى بولۇپ قالىسەن، — دېدى يۈزى مايلاپ قويغاندەك يالتىراپ تۇرىدىغان، قىسقا چاچ، ساغلام

بەدەنلىك كارخانىچى بىرلىيانت كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈك سېلىنغان بارماقلىرىنى پۈكۈپ ھېساب كۆرسەتسەپ، — گېرمانىيە پۇل بىلەن رونىاق تاپالايدۇ. ئۆسۈملۈك، ھايۋان تۈرلىرى بىلەن رونىاق تاپسا ئافرىقا، ئاسىيا ياكى جەنۇبىي ئامېرىكا دۇنيانىڭ يۈرىكى ياكى كۆزىگە ئايلانغان بولاتتى. لېكىن بۇ يۈرەك، بۇ كۆز ھازىرچە يەنىلا ياۋروپادا، بايلىقتا بىز ياۋروپادا بىرىنچى، دۇنيادا، مېنىڭچە، ئۇچىنچى ئورۇندا. گەرچە بىزنى باشقىلار ياپونىيەنىڭ كەينىگە قويۇپ تۆتىنچى سانىسىمۇ، بىز ھەممىمىز بىر ۋەتەننىڭ بالىلىرى. مەقسىتىمىز مۇشۇ ۋەتەننى دۇنيادا بىرىنچى ئورۇنغا، تەڭدىشى يوق ئورۇنغا ئىگە قىلىش. بۇنىڭ يولى بىرلا، ئۇ بولسىمۇ سانائەتلىشىشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇش، ھەممىنى مۇشۇ نىشانغا بۇراش.

— ياق، ياق، — دېدى لوميورس قىزارغان يوغان كۆك كۆزلىرى بىلەن كارخانىچىغا ئالىيىپ قاراپ قويۇپ، — بۇلار ھەممىسى ۋاقتى ئۆتكەن گەپلەر، ئادولىف گىتلېرنىڭ نۇتۇقلىرىدا تولا تەكرارلانغان گەپلەر بۇ. بىزگە گېرمانىيەمۇ كېرەك، مۇھىمى يەر شارى، ئىنسانىيەت. گېرمانىيە ئىككى قېتىملىق جاھان ئۇرۇشىدا يەر شارىغا، ئىنسانىيەتكە قانچىلىك زىيان سالدى؟ بۇنى ھېسابلاپ كۆرمىگەن بولساڭ بىزنىڭ ماركوسقا مۇراجىئەت قىل. سان ـ سېپىرلار بىلەن بۇ زىيانىنىڭ سالمىقىنى ئۇ ساڭا دەپ بېرىدۇ. قانداق دەيسىز، بېئاك خانىم؟ سىزمۇ مېنىڭ پىكرىمنى قوللايدىغانسىز؟

— بۇ ھەرىكەتنىڭ مەنىسى سىز دېگەندەك، — دېدى بېئاك خانىم ياكوبقا قاراپ قويۇپ، — لېكىن، بۇ مۇنەۋۋەر ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى سىز بىلەن مەن ئەمەس. بۇ قەھرىمانلار ياكوب بىلەن ھەيدى. ياكوب ئىشسىز توكچى، ئۇنىڭ كارخانىچىلارغا غەزىپى بار. ھەيدىچۇ؟ ئۇ بىر كۈندە نەچچە خىل ئىش قىلىدۇ. بالا باقىدۇ، ساتىراشلىق قىلىدۇ، ئۆي ئىشىمۇ قىلىدۇ.

ئۇلارنىڭ تەبىئەتكە قارىغاندا، پۇلغا بولغان ئېھتىياجى زور بولسا كېرەك. مەسىلەن، ھەيدىمۇ بۇ كارخانىدا مۇقىم ئىشقا ئىگە بولسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ياكوبمۇ !...

— بولدى قىلىڭ، بېئاك خانىم، بىز توغرۇلۇق بۇنىڭدىن ئارتۇق سۆزلىشىڭىزگە تاقىتىم يوق، — دېدى ياكوب ئاچچىقىدا غالىلداپ تېترەپ، — سىزچە زاۋۇت جەننەت. قۇتۇلدۇرغۇچ خۇدا، شۇنداقمۇ؟ ئۇنداق بولسا بىزنىڭ ھەربىتىمىزنى نېمىشقا قوللىدىڭىز؟ نېمىشقا دېرىزىڭىزگە ئىككى قىزىل، بىر سېرىق ئەتىرگۈل قويدىڭىز، نېمىشقا بىزنىڭ ۋەرەقلىرىمىزنى ئۆز قولىڭىز بىلەن تارقاتتىڭىز؟ بىزنى كارخانىچىغا باش ئەگدۈرۈش ئۈچۈنمۇ؟

— ئەپۇ قىلىڭ، ياكوب، مېنىڭ يامان نىيىتىم يوق. ھەيدىگە ئىچىم ئاغرىيدۇ. ئۇمۇ ۋەرەقە تارقىتىپ يۈرگىنى بىلەن بۇ ئىشقا تازا قىزىقمايدۇ.

— سىز ھەيدىنى مەنچىلىك بىلمەيسىز، ھەيدىمۇ سىزنى مېنى سۆيگەنچىلىك سۆيمىسە كېرەك.

— لېكىن ئايالىلارنىڭ كۆڭلىنى ئايالىلار كۆپرەك چۈشىنىدۇ، — دېدى كارخانىچى كۈلۈپ قويۇپ، — ياكوب، مەن ساڭا ۋەدە بېرىمەن، ھەيدى يەسلىگە مەسئۇل بولىدۇ. ئېيىغا ئىككى مىڭ بەش يۈز مارك ھەق ئالىدۇ. ئىش ھەققىنى مۇشۇ نويابىردىن باشلاپ بېرىمەن.

ياكوب ئورنىدىن تۇردى، ئۇ غەزەپلەنگەن ھالدا:

— مەن ئەمدى جانابىي كارخانا خوجايىنى بىلەن بىر ئۆيدە تۇرالمايمەن. تۇرمۇش غېمىدە بولسام ھاۋا، سۇ، تۇپراق، ئۆسۈملۈك، ھايۋانلار توغرىسىدا باش قاتۇرمىغان بولاتتىم. ئاغىنەم يۇداسنىڭ بىر مەشھۇر سۆزى بار: دۇنيادا ئىككى خىل ئادەملەرلا مەۋجۇت. بىر خىلى ھايۋانلارغا يېقىن، بىر خىلى جانسىز تەبىئەتكە. بىزگە ئوخشاش جانسىز تەبىئەتنىڭ دوستلىرى ھامان ھمايىسىز ئىكەنمىز. جانابىي لومىورس،

بىز مەغلۇپ بولدۇق، بىزنى كارخانا خوجايىنى ئەمەس، دوستۇمنىڭ ئايالى، يەنى ئەدەپلىك، بىلىملىك بېئاك خانىم يەڭدى. مېنىڭ دوستۇم ماركوسقا ئىچىم ئاغرىيدۇ. نېمىشقا دېگەندە، ئۇ ھەم مەغلۇپ بولغانلار ئىچىدە.

— مېنىڭمۇ سىزگە ئىچىم ئاغرىيدۇ، — دېدى بېئاك خانىم كۈلۈپ قويۇپ، — كارخانىچى بىلەن يامانلىشىپ ھەر ئايدا كىرىدىغان ئالتە مىڭ بەش يۈز مارکتىن قۇرۇق قېلىۋاتىسىز ناۋادا، ھەيدىنىڭ كۆڭلىنى دېمىسەم، مەن ئاللىقاچان سىلەرنى قوللاپ جانسىز تەبىئەتكە يېقىنلاردىن بولۇپ قالغان بولار ئىدىم. ئىسىت، ھەيدى! ئۇمۇ ئىشسىز، سىزمۇ شۇنداق. تەبىئەتنىڭ بۇلغىنىشى ئىشسىزلىقتىنمۇ يامان بولمىسا كېرەك.

— بولدى قىلىڭ، — دېدى لومىيورس پاخپاق قاشلىرى ئاستىدىكى قىزىرىپ كەتكەن كۆپكۆك كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، — مەن بېئاك خانىم توغرىسىدىكى قاراشلىرىمنى تامامەن ئۆزگەرتتىم. ئەپۇ قىلىڭ، خانىم، بۇ ئۆزگىرىش مېنىڭ تۇتۇرۇقسىزلىقىمدىن ئەمەس، بەلكى كىشىلەرگە باھا بېرىش قابىلىيىتىمنىڭ ناچارلىقىدىن پەيدا بولدى. يەتمىش نەچچە ياشلىق ئادەم ئۇچۇن بۇ خىل قابىلىيەت تولىمۇ قىممەتلىك ئىدى، ئىسىت، ئەمدى مەن جەمئىيەتكە كۆپ ئارىلىشالمايدىغان بولدۇم! — ئۇ ھاسا تايىنىپ ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇردى.

— ئەتىلا قۇرۇلۇش باشلايمەن، — دېدى كارخانىچى غۇرۇرىنى نامايان قىلماق بولۇپ پارقىراق، قىپقىزىل يۈزىنى پاكىز ياغلىق بىلەن سۈرتۈپ، ئۇ چۆرىسى جىيەكلىك يالتىراق يۇمشاق سالفىتكا بىلەن يوغان بۇرنىنى بوشىتىپ بولۇپ، قاقاقلاپ كۈلۈپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — كېرەكى يوق. ياكوب، ساڭا، ھەيدىگە ۋەدە بويىچە ئىش بېرىمەن. لومىيورس ئاكا، ئەمدى سىرگە سېلىسارلىق دۇكىنىنى ئېچىشىڭ

هاجىتى قالمىدى. مەن تازا ئوبدان بىر قەھۋەخانا ئاچىمەن. ئورنى كۆل بويىدا بولىدۇ. ئىچىملىك ئۈچۈن سىزدىن ئۆمۈر بويى پۇل ئالمايمەن. بىرلا شەرتىم بار. سىز ئۇنى ئاسانلا قوبۇل قىلالايسىز. شەرت شۇ: ئەتىدىن باشلاپ، ياق، ھازىرنىڭ ئۆزىدىن باشلاپ مېنىڭ زاۋۇتۇم توغرىسىدا يامان گەپ قىلماڭ.

— جانابىي خوجايىن، — دېدى لومىيورس كارخانىچىغا تىكىلىپ قاراپ، — بىز يېڭىلدۇق، لېكىن سىزدىن ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن، سىز بىزگە قورال تاپشۇرۇڭلار دەپ بەكمۇ ئالدىراپ چۈقان سالماڭ. مېنىڭچە، سىز زاۋۇت قۇرالمايسىز. چوڭ بالا ـ قازانىڭ ئالدىنى ئالمەن دېسىڭىز، زاۋۇت قۇرۇشقا ئالدىرىماڭ. بىز تېخى سۆھبەتنى يەنە باشلايمىز. بەلكى بۇ سۆھبەت ماجىراغا ئايلىنىپ، ئادۇوكات يالالاشقا توغرا كېلەر. بانكىدا يېتەرلىك پۇلۇم بار. مەن، بىزنىڭ غالىبىيىتىمىز ئۈچۈن ھەممە پۇلۇمنى خەجلەشكە رازىمەن، خەير ـ خوش، قېنى ماڭ، ياكوب.

4

كەچ كۈزنىڭ بۇ تۇمانلىق، قۇياشسىز كۈنلىرى ھەيدى ئۈچۈن تولىمۇ كۆڭۈلسىز تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئاخشام ياكوب ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ چىقىپ كېتىش ئالدىدا تەنە بىلەن:

— بېئاك خانىمنىڭ ئۆي ئىشىنى قىلمىساڭمۇ بولار. ئەمدى خوجايىنىڭ ئىككى مىڭ بەش يۈز مارك بەرسە، قىينالماي جان باقالايسەن ! — دەپلا قويدى. ھەيدى ياكوبنى قانچىلىك ياخشى كۆرىدۇ ـ ھە؟ ياكوبسىز ئۆتكەن بىر كېچە ھەيدىگە بىر ئۆمۈر تارتقان ئازابتەك ئېغىر سېزىلدى. ئۇ بېئاك خانىمغا پەقەتلا ياكوبنىڭ يىغىسىنى يىغلاپ بەردىغۇ؟ ياكوب زاۋۇت خوجايىنىغا قارشى تۇرامدۇ، كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلامدۇ، بۇ ئىشلارنىڭ ھەيدى بىلەن نېمە ئالاقىسى بولسۇن؟

هەيدى: خاتىرجەم ئائىلە، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش ۋە موھەببەت ئۈچۈن ئۆز ئىرىنىڭ ئىشىدىن ئىچىدە نارازى بولغانىدىغۇ؟ دېمەك، ئۇ سۆيگىنىنىڭ ھەرقانداق ئىشىنى پايدا ـ زىيان سورۇشتۇرمەيلا، ئاقۇنتىنى ئويلاشمايلا قوللاش لازىم ئىكەن ـ دە؟ ھەيدى بۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايتتى. ياكوبقا مەدەت بېرىپ، ۋەرەقلىرىنى تارقىتىپ يانتاياق بولالايتتى. ئىسىت، نېمىشقا شۇنداق قىلمىدى؟ مۇھەببەتنىڭ ئاسرايمەن دەپ نابۇت قىلغىنى نېمىسى؟ ئەمدى بۇ كۆڭۈل ئاغرىقى بىر ئاخشام بىلەنلا ئاخىرلاشمايدۇ ـ دە؟ مانا ھازىر پوچتىدىن ئاتىكرىتكا تاپشۇرۇۋالدى. گۇللەرنىڭ رەسمى چۈشۈرۈلگەن ئاتكرىتكىنىڭ كەينىگە: «سىزگە كۆپ رەھمەت، ئون بىرىنچى ئايلىق ئىش ھەقسىز ئۈچۈن بانكىغا ئىككى مىڭ بەش يۈز مارك يوللانماقچى، ھېسابات نومۇرىنى تۆۋەندىكى ئادرېسقا يوللاڭ» دېگەن قىسقىلا خەت يېزىلغان، ئادرېس رەقەملەر بىلەن بايان قىلىنغان. بۇ ئادرېس كارخانىچىنىڭ كافتورىسى بولۇشى مۇمكىن. توۋا، بىكاردىنلا ئىككى مىڭ بەش يۈز مارك ئەۋەتكىنى نېمىسى؟ كارخانىچى تېخى ھەيدىنى كۆرمىگەن تۇرسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ تېخى كارخانىچىغا ئىش قىلىپ بەرمىگەن، ھەتتا ئۇنىڭ ئىشىنى قىلىشقا رازىلىقمۇ بەرمىگەن تۇرسا، قانداقمۇ بۇ ئىككى مىڭ بەش يۈز ماركنى قوبۇل قىلغىلى بولسۇن. بۇ ئەلۋەتتە بىر خىل ساتقۇنلۇق. ۋىجدان ئالدىدا شۇنداق ھۆكۈم چىقىرىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش قۇيۇلدى. ياكوب ئۆيدە بولغان بولسا، كارخانىچى بىلەن ئېلىشىشقا ئۇنىڭغا ۋەدە بەرگەن بولار ئىدى. بۇ ۋەدە ئۇنىڭ قولىدىن كەتكەن خۇشاللىقىنى، مۇھەببىتىنى قايتۇرۇپ كەلگەن بولار ئىدى. لېكىن ياكوب يوق، ئەمدى ئۇنىڭغا كۆز يېشى ھەمراھ.

ئۇ مەقسەتسىزلا تاختاي پەلەمپەي بىلەن يۇقىرىغا، تۆۋەنگە بىرنەچچە قېتىم چىقىپ چۈشتى.

ئىزۇانوك جىرىكلىدى. ئۇ يۇقىرىدىن ئىككى پەلەمپەينى بىر دەسسەپ ئالدىراپ ئىشىك ئاچقىلى چۇشتى: «ياكوب قايتىپ كەلگەن بولۇشى مۇمكىن، ئەمدى ياكوبنى ھېچ يەرگە كەتكۈزمەيمەن، ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلمەن». ئۇ ھاياجان بىلەن ئىشىك ئاچتى. كەلگۈچى ياكوب ئەمەس، بېئاك خانىم ئىكەن. ھەيدى بېئاك خانىمنىڭ سولغۇن چىرايى، ئۇيقۇسىز كۆزلىرىدىن ئۇنىڭ خاپىلىقىنى چۈشەندى.

— ھازىرلا ماڭاي دەپ تۇراتتىم، — دېدى ئۇ سائىتىگە قاراپ قويۇپ، — ياكوب ئاخشام كەتتى، گاڭگىراپلا قالدىم.

— چۈشىنىمەن. مەن بالىلارنى يولغا سالدىم، ئۆي ئىشىمۇ تۈگىدى. بۈگۈن ئۈچ سائەت دەرسىم بار ئىدى. لېكىن، دەرس ئۆتكۈدەك ھالىم يوق. ماركوسمۇ مەندىن خاپا. ياكوب يۇداسنىڭ ئۆيىگە كۆچۈپ بېرىۋاپتۇ. يۇداس دېھقان بولغىنى بىلەن باي، سېخىي ئادەم. ئاڭلىغانسىز، يۇداس بىلەن لوميورس قېرى خېلى جىق پۇل چىقىرىپ پاۋىل بىلەن ماركوسنىڭ تەبىئەت ۋە ھاۋانىڭ بۇلغىنىشىغا قارشى ماقالىلىرىنى بىرنەچچە گېزىتكە بىراقلا باستۇرۇپتۇ. تېلېۋىزوردىمۇ بەش مىنۇتلۇق خەۋەر، پاكىتلىق سۈرەتلەر بېرىلىپتۇ. ئۇلار ھازىر كارخانىچىغا پۈتۈن جەمئىيەتنى قارشى قوزغاش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماقتا!

ھەيدىنىڭ لەۋلىرى تىترەپ، كۆزلىرىدىن ياشلار تۆكۈلدى:

— مەن نېمىشقىمۇ ئىككىلەنگەندىمەن. مېنىڭ كۆڭلۈمنى دەپ سىزمۇ ئۇلاردىن ئايرىلىپ قالدىڭىز، بېئاك خانىم!

— ئايرىلىپ قېلىش بىلەنلا ئىش تۈگىسە مەيلىدىغۇ، ھەيدى، ئاخشام بىر پارچە تەھدىت خېتى تاپشۇرۇۋالدىم. خەتنىڭ بىر بۇرجىكىگە ئادەم قېنى تېمىتىلغان. دېمەك، مەن كارخانىچىغا قارشى دەرھال ئوچۇق پوزىتسىيە بىلەن مەيدانغا چىقىشىم كېرەك. بولمىسا مېنىڭ قېنىم تۆكۈلمەكچى!

— سىزگە بۇنچە ئۆچمەنلىك قىلغان كىم ئىكەن ئۇ،

بېئاك خانىم؟

— مەن ئادۇوكات تەكلىپ قىلدىم. ئادۇوكات خىمىيەلىك ئۇسۇل ۋە ئىملا تەكشۈرۈش يوللىرى بىلەن بۇ خەتنى يازغۇچى لوميورس قېرى دەپ ئىسپاتلىدى.

— بۇ قېرى قىلالايدۇ، ئادۇوكات خاتالاشمىغان بولۇشى مۇمكىن، ئۇ قىلمىشىغا ئىقرارمۇ؟

— ياق، ئۇمۇ ئادۇوكات تەكلىپ قىلىپ مېنىڭ ئادۇوكاتىمنىڭ ھۆكمىنى رەت قىلدى.

— ئەمدى قانداق قىلماقچىسىز، بېئاك خانىم؟

— بىلمەيمەن.

— كارخانىچىنى ئەيىبلەپ نۇتۇق سۆزلەڭ ياكى ماقالە يېزىڭ، ياكى بولمىسا ئوقۇغۇچىلارنى نامايىشقا ئۇيۇشتۇرۇڭ، شۇنداق قىلسىڭىز جېنىڭىز ئامان قالمدۇ.

— ياق، قورقۇپ مەيدانىنى ئۆزگەرتتى دېگەن نامنى ئالغاندىن، قاتىلنىڭ قولىدا ئۆلگىنىم تۈزۈك.

— نېمە دەيدىغانسىز، بېئاك خانىم. ئۇنداق بولسا ماركوس ئەپەندىگە مەلۇم قىلايلى، ئۇ ئاق كۆڭۈل ئادەم، بىزگە ياردەم قىلىدۇ.

— ياق، ياق، يۇز تۆكۈلىدىغان ئىشنى زادى قىلمايمەن!

— ئۇنداق بولسا بىز ئىككىمىز كارخانىچىنىڭ ئالدىغا بارايلى. بىزنىڭ جېنىمىزغا، ئائىلىمىزگە كەلگەن پالاكەتنىڭ ھەممىسى شۇنىڭ زاۋۇتىدىن كەلگەنلىكىنى ئۇ بىلسۇن. ئۇ ئادەمۇ گېرمانىيەنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدا باش قاتۇرغۇدەكقۇ، ئاياللار بولمىسا ئىستىقبال نەدىن بولسۇن؟ ئاياللارنىڭ كۆز يېشى ھەرقانداق نېمىنى ئېرىتىدۇ، يۈرۈڭ، بېئاك خانىم، شۇنداق قىلايلى.

بېئاك خانىمنىڭ «مىرسىدىس» ماركىلىق ماشىنىسى يۇقىرى سۈرئەتلىك يولغا چىققاندىن كېيىن سائىتىگە بىر يۈز سەكسەن بەش كىلومېتىر تېزلىك بىلەن ئۇچتى. بۇ سۈرئەت

ئىككى ئايالنى غەم - غۇسسىدىن ئازاد قىلىشقا ئاستىلىق قىلماقتا. يېقىنلا يەردىكى شەھەر بۇگۈن يېراقلاپ كەتتىمۇ-يا كى قايغۇلۇق ئادەملەر ئۈچۈن جاھاندا قىسقا يول يوقمۇ؟

ئۇلارنىڭ ماشىنىسى ئون بەش قەۋەتلىك بىنانىڭ ئالدىدا توختىدى. بىنانىڭ پېشانىسىگە ئۇلار كۆرۈشمەكچى بولغان خوجايىننىڭ ئىسمى شىركەت ئىسمى بىلەن بىللە يېزىلغان بۇ نام كۈندۈزىمۇ يېشىل - قىزىل رەڭلەردە بىر ئۆچۈپ - بىر يېنىپ تۇراتتى. ئىككى ئايال لىفىت بىلەن سەككىزىنچى قەۋەتكە چىقىپ خوجايىن ئىشخانىسىنىڭ ئىزۋانوك كۈنۈپكىسىنى باستى.

— سىلەر كىم؟ — ئىشىك ئىزۋانوكىدىن ئاۋاز چىقتى.

ئاياللار ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلدى، ئىشىك ئۆزلۈكىدىن ئېچىلدى.

ئاياللار كىرگەندە خوجايىن ئۆيىنىڭ پەردىلىرىنى چۈشۈرۈۋېتىپ سىنئالغۇ كۆرۈۋاتاتتى. ئۇ ئايالارغا قارامۇ قويمىدى. ئاياللار ئۈن - تىنسىز خوجايىن بىلەن بىللە سىنئالغۇ كۆردى، ئاجايىپ كۆرۈنۈشلەر: «يۈندى رەڭ سۇ، سۇ تەركىبىدىكى سارغۇچ ماددا» بىر بېلىق سارغۇچ ماددا بىلەن ئۇچراشتى - دە، سۇ ئوستىگە لەيلەپ چىقتى. سارغۇچ ماددا بىر يىلتىزغا ماڭدى - دە، ئېكراندا يوپۇرماقلىرى تۆكۈلۈۋاتقان ياغاچ پەيدا بولدى، يەر شارى ئايلاندى، يېشىل جايلار سارغايدى، ئاندىن ئۇچ يۈز نەچچە مىڭ گېكتار دېگەن رەقەم — ئۈنىڭ كەينىدىن ناھايىتى كۆپ رەقەم ئېكرانغا يېزىلدى، بۇ رەقەم ھېلىقى ئۇچ يۈز نەچچە مىڭ دېگەن رەقەمگە بۆلۈندى ۋە سوئال بەلگىسى قويۇلدى، سوئال بەلگىسى بىردىنلا كۈچلۈك بوراندا ئۆچتى، قۇم دۆۋىلىرى كۆچتى، شەھەرلەرنى باستى، زاۋۇتلار قۇم ئاستىغا كۆمۈلدى، چاك - چاك يېرىلغان يەرلەر، جان تالىشىۋاتقان، ئۆلگەن، سۆڭەككە ئايلانغان سان - ساناقسىز، خىلمۇخىل ھايۋانلار...

ئاخىرىدا «ئېكراندا يەر شارىنى ۋە ئىنسانىيەتنى گۈللەندۈرىدىغانمۇ، ھالاك قىلىدىغانمۇ ئىنسان ئۆزى!» دېگەن خەت چىقتى. خوجايىن سىنئالغۇنى ئۆچۈردى ـ دە، ئايالالرغا قايرىلدى.

ـــ مانا، سىلەرنىڭ ئەرلىرىڭلارنىڭ قەھرىمانلىقى، ـــ دېدى ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ، ـــ ئۇلار ھەممە تېلېۋىزىيە، رادىيو، گېزىت ـ ژۇرناللارنى ئىشقا سېلىپ ماڭا ھۇجۇمغا ئۆتتى. لېكىن، بۇ ھۇجۇم گىتلېرنىڭ ئۆز كۈچىنى تولىمۇ ئۇستۈن چاغلاپ، ياۋروپاغا ھۇجۇم قىلغىنىغا ئوخشاش بىر تەلۈلۈك. مەن گېرمانىيەنىڭ شان ـ شەرىپى ئۈچۈن كۈرەش قىلغۇچى ۋەتەنپەرۋەر ئادەممەن. مەن ھەرگىز چېكەتكە، زەھەرلىك گاز، ئاتوم، ۋودورود بومبىسىدەك قىرغۇچى ـ يوقاتقۇچى ئەمەسمەن. گېرمانىيەنىڭ شان ـ شەرىپى پۈل بىلەن. بىلەمسىلەر، ئامېرىكا، سوۋېت ئىتتىپاقى، ياپونىيەلەر، نېمىسى بىلەن بىزدىن ئۈستۈن؟ ياكوب، يۇداس، ماركوستەك «ئىنسانپەرۋەر» لىرى بىلەنمۇ؟ ياكى خەلقى ھاۋانى، سۈنى، ئۆسۈملۈك، ھايۋانلارنى مىللىي مەنپەئەتتىن ئۈستۈن بىلگەنلىكى ئۈچۈنمۇ؟ ياق، ياق، قەتئىي ياق. ئۇلار پۈلى بىلەن بىزدىن ئۈستۈن. ئۇلار بىزدىن دانا ئەمەس، بەلكى بىزدىن پۇللۇق، بىزنىڭ ھالاكتىمىز پۈلنىڭ قەدرىنى بىلمىگىنىمىزدە. سىلەرنىڭ ئەرلىرىڭلار تارىخنى، پەلسەپەنى، تەبىئەتشۇناسلىق، ئىنسانشۇناسلىقنى بىلگىنى بىلەن ئىقتىسادشۇناسلىقنى بىلمەيدۇ، مەن بۇنى بىلمەمەن. گېرمانىيەدە بىزدەكلەر ئاز، شۇڭا بىز دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىزنىڭ يېرىمىز تۆت دۆلەتنىڭ ھەربىي گازارمىسى، گىتلېر بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن گېرمانىيەنىڭ بويىنىغا سېلىنغان ئاسارەت ـــ ۋېرسال سۇلھى شەرتنامىسىنى ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە بىكار قىلىپ گېرمانىيەنى ياۋروپاغا خوجا قىلالىغان. بىزچۇ؟ تېخىچە يالتا قارارى، تېھران كېلىشىمى،

سان ـ فرانسسكو ئاخباراتى دېگەندەك نەرسىلەرنىڭ ئاساراتى ئاستىدا تۇرۇۋاتىمىز، بۇ ئاسارەتتە ئازغىنە كەم يېرىم ئەسىر تۇردۇق. بىر ئەسىر، ئىككى ئەسىر تۇرىمىزمۇ؟ گېرمانىيەنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەنتلىرى مانا مۇشۇنىڭغا باش قاتۇرۇشى كېرەك. ۋاھالەنكى سىلەرنىڭ ئەرلىرىڭلار !...

ـــ بىزنىڭ ئەرلىرىمىزنى ئەيىبلەش ھەققىڭىز يوق ! ـــ دېدى بېئاك خانىم تاقەتسىزلىنىپ، ـــ بىزگە دۆلەتنىڭ، مىللەتنىڭ شان ـ شەرىپىمۇ زۆرۈر، لېكىن ھازىر بىزگە كېرەك بولۇۋاتقىنى ئائىلىمىزنىڭ شان ـ شەرىپى، شەخسىي غۇرۇرىمىز، بىزگە ئائىلە، بەخت كېرەك. قىسقىسى، ئەرلىرىمىز كېرەك. سىزنىڭ قۇرماقچى بولغان زاۋۇتىڭىز بىزنى بەختتىن مەھرۇم قىلىدىغان بولدى. ھەيدى تۇل قېلىش ئالدىدا، مېنىڭ بالىلىرىم ئاتىسىنىڭ ئەقىدىۋازلىقى سەۋەبى بىلەن يېتىم بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. سىز راستىنلا ئۆزىڭىز ئېيتقاندەك ئالىيجاناب بولسىڭىز، بىزنىڭ يېزىمىزغا زاۋۇت قۇرۇش پىلانىڭىزدىن ۋاز كېچىڭ. مۇشۇنداق قىلسىڭىز بىزگە تولىمۇ چوڭ ياردەم قىلغان بولىسىز !

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا !... بېئاك خانىم ! ـــ دېدى كارخانىچى مەرۋايىت كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈك سالغان سول قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ـــ ساددا ئىكەنسىز، گەپنى ئوچۇق قىلغىنىڭىز ئۇچۇن سىزگە رەھمەت. لېكىن، مەنمۇ ئەقىدىۋاز. مەنمۇ ئۆز ئەقىدەم ئۇچۇن كۈرەش قىلىمەن. مەن يۇقىرى ئىش ھەققى تۆلەپ ئۇچ نەپەر ئىادۇوكات تەكلىپ قىلدىم. مەن رادىيو، گېزىت، تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىنى ئۆزۈمگە خىزمەت قىلدۇرالايمەن. مەن ئۇستا قەلەمكەش يالالىۋالدىم ئۇ مېنىڭ مۇشۇ ئەسىر ئىچىدە گېرمانىيەنىڭ شان ـ شەرىپى ئۇچۇن قۇربىدىغان زاۋۇتلىرىم، ياۋروپا ئورتاق بازىرىدا قولغا كەلتۈرىدىغان ئۇستۇنلۇكۇم، ياۋروپادا، ئاسىيادا رىقابەتچىلىرىمنىڭ ھاياتىغا كەلتۈرىدىغان كۆڭۈلسىزلىك ـ

كىرىزىسلىرىم توغرىسىدا ماقالە يېزىۋاتىدۇ. شۇ كۆڭۈلسىزلىكلەردىن ياكوب، يۇداس، ماركوس، لومىيورسلار قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئەلۋەتتە، ئەنە شۇ چاغدا ھەيدى خانىم بىلەن بېئاك خانىم بارلىق قايغۇ ـ ئازابلاردىن خالىي بولىدۇ. ھەيدى خانىم ھازىردىن باشلاپ بىزنىڭ خادىم، ئايلىق ئىش ھەقسىزنى ئالغانسىز خانىم. ھە، بېئاك خانىم سىزگە كەلسەك ھېلىقى قان دېغى بار تەھدىت خېتى ھېچ نەتىجىگە ئېرىشەلمەيدۇ. سىز خاتىرجەم بولۇڭ، لومىيورس قېرىنى سىزنىڭ ماركوسىزنىڭ ئۆزى ماڭا تىزلاندۇرۇپ بېرىدۇ؟

كارخانىچىنىڭ بىرىدە مېڭىپ، بىردە توختاپ تۇرۇپ قىلغان بۇ لېكسىيەسى ئىككى ئايال ئۈچۈن تولىمۇ قاتتىق زەربە بولدى. بولۇپمۇ ھەيدى نېمە دېيىشىنى، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالدى. كارخانىچى ئۇنىڭ ئائىلىسى، مۇھەببىتى، بەختى بىلەن ھېسابلاشمايدىكەن. ھەيدىنىڭ قارىشىچە، ئادەم ھېسسىيات بىلەن قەدىرلىك، باشقىلارنىڭ شەخسىي ھېسسىياتىغا ھۆرمەت بىلدۇرۇش ئىنسانىيەتچىلىكنىڭ ئالىي بەلگىسى. لېكىن، كارخانىچى ئۈچۈن شەخسىي ھېسسىيات ئەرزىمەس بىر نەرسە ئىكەن. ئۇنىڭ قارىشىچە، ھەيدى بىلەن بېئاك ئۆز ئەرلىرىنىڭ مەغلۇبىيىتىنى كۆرۈپ ئازابتىن خالىي بولارمىش، چۈنكى ئەرلىرىنىڭ مەغلۇبىيىتى ھېسابىغا ئايالىرى ياخشى ئىش ھەققى ئالارمىش؟ بۇ مەغلۇبىيەت ناۋادا جىسمانىي ياكى مەنىۋى ھالاكەت بولسىچۇ؟...

5

ياكوب بىردە يۇداس بىلەن بىللە كىتابخانىلاردىن كىشىلەرنى قايىل قىلىدىغان ئىلمىي يەكۈن، پاكىت ۋە سانلىق رەقەملەرنى ئىزدەپ تېپىپ ماشىنكىدا ۋەرەقە قىلىپ ئۇرۇپ چىقسا، بىردە يىغىنلارغا قاتنىشىپ نۇتۇق سۆزلەيتتى، بىكار بولسىلا يۇداسنىڭ ياغاچچىلىق كارخانىسىدا تەرلەپ ـ پىشىپ

توك هەرسى بىلەن پەن تىلاتتى. ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۆز ئىشىغا ــ كارخانىچىنىڭ زاۋۇت قۇرۇشىغا قارشى تۇرۇش «كۈرىشى»گە كىرىشىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئائىلىسى، ھەيدى توغرىسىدا ھېچكىمگە ھېچنېمە دېمىدى. يۇداسنىڭ:

ــ ھەيدى قانداق؟ ــ دېگەن سوئالىغا قاپىقىنى تۇرۇپ:

ــ ئۆز ئىشى بىلەن، ــ دەپلا قويدى. لېكىن، ئۇ ھەيدىنى ئويلىماي تۇرالمايتتى، ئايالىنى ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ قەلبىدە ئايالىغا بىر خىل ئۆچمەنلىك ئۇلغايماقتا ئىدى. ئۇ ماركوستىن بېئاك، ھەيدىلەرنىڭ كارخانىچى بىلەن قىلغان سۆھبىتىنىڭ مەزمۇنىنى ئاڭلىغانىدى. ماركوس گېپىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ نەسىھەت بىلەن كارخانىچىنى ئىنسابقا دالالەت قىلغىنى مېنىڭچە ساددىلىقى، دېۋىدى، ياكوب ساقىلىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ:

ــ ساددىلىقى دېدىڭما؟ ياق، ئەخمەقلىقى، ئاجىزلىقى، قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىكى قۇلچىلىقنىڭ ئاشكارلىنىشى، ــ دېدى.

ــ ئايالالارنى تازا چۈشەنمەيسەن، ياكوب، ــ دېدى ماركوس پۈتىغا قاراپ قويۇپ، ــ ئۇلارغا ئۇنچىلا قاتتىق تەلەپ قويۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ! ئۇلار مېھرىبان، كۆڭۈلچەك، نازۇك.

ــ ئىككى يۈز يىلنىڭ ئالدىدا بۇ گەپلىرىڭ بەلكى ھېكمەتلىك سۆزگە ئايلانغان بولار ئىدى، ماركوس، لېكىن ھازىر بۇ گەپلەرگە بىرىنچى سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىسىمۇ ئىشەنمەيدۇ. ئۇلار بىزگە ئوخشاش، پەقەتلا جىنسىي پەرقى مەۋجۇت. بىر ئەرنىڭ قەلبىنى چۈشەنمىگەن، ئۇنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىغا ھەمنەپەس بولالمىغان، ئەكسىچە ئۆز ئىرىنىڭ ئەقىدىسىدىن ئىچى پۈشۈپ زېرىكىپ يۈرگەن ئايالىنى سېنىڭ بايىقى قاراشلىرىڭ بىلەن ئاقلاپ چىققىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ كاساپىتىدىن بېئاك خانىم بىزگە ئاسىيلىق قىلدى، ماركوس،

بۇنىڭدىن كېيىن ھەيدىنى ئاقلايمەن دەپ زادىلا ئاۋارە بولما!

شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ ئاغىنىلەر ئوتتۇرىسىدا ھەيدى ياكى بېئاك توغرىسىدا بىر ئېغىزمۇ گەپ بولمىدى. ئۇلار ھەدەپ ماقالە يېزىش، تېلېۋىزوردا سۆزلەش، يۇقىرى دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ئەربابلىرىغا ئەرز سۇنۇش، كارخانىچىنىڭ كۆپ خىل ۋاستىلەر بىلەن ئېلىپ بېرىۋاتقان قايتۇرما ھۇجۇمىغا جاۋاب بېرىش بىلەن ئالدىراش، كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنى بىلەن ھېسابلاشماي ئىشلەشكە كىرىشىپ كېتىشتى.

سىم ـ سىم يامغۇرلۇق، يېشىل جىرالارنى قويۇق تۇمان قاپلىغان دېكابىرنىڭ ئاخىرقى ئەتىگەنلىكى يۇداسنىڭ ئىشكى ئالدىغا پاتقاقتا مىلەنگەن بىر كۆك ماشىنا كېلىپ توختىدى. ماشىنىدىن لوميورس بوۋاي ئىنجىقلاپ چۈشۈپ كەلدى ـ دە، يامغۇردىن ھۆللەشكەن شالاڭ چاچلىرىنى سىلاپ قويۇپ ھىم يېپىقلىق قاشا قاپقىسىنىڭ كۇنۇپكىسىنى باستى.

ئىشىك ئېچىلغاندىن كېيىن ئۇ ئالدىراپ ـ سەندىرەكلەپ ئۆيگە كىردى ـ دە، تېلېۋىزوردا بىر ئىلمىي فانتازىيەلىك كۆرۈنۈشنى قىزىقىپ كۆرۈۋاتقان ئۇچ دوستىغا «تاك، تاك» دەپ قىسقىلا سالام قىلدى.

ـــ ياخشى خەۋەر ھەم يامان خەۋەر، ـــ دېدى ئۇ كۆك كۆزلىرىنى ئالايتىپ يىگىتلەرگە قاراپ قويۇپ، ـــ كارخانىچىغا بىرى بارماق قېتىنى بېسىپ خەت يېزىپتۇ. خەتتە ئۇنىڭغا ئۇچ كۇنگىچە زاۋۇت قۇرۇشتىن ۋاز كېچىش بۇيرۇقى بېرىلگەن. دېمەك ياكى ئۇچ كۇنگىچە ئاپەت كېلىدۇ، ياكى ئۇچ كۇندىن كېيىن كارخانىچى بېشىنى يەيدۇ؟ ھە، پاۋىل، نېمىگە قارايسەن؟ چۈشەنمىگۈدەك قانداق گەپ بار ئىكەن؟! كارخانىچى بۇ خەتنى ئېلىپلا قانۇنغا تاپشۇرغان. ئىستىراخوۋانىيە ئورۇنلىرىمۇ ئۇنىڭ جېنىنى قوغداش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىققان، قانۇن ـ ساقچى، ئىستىراخوۋانىيە كارخانىچىنىڭ قولچوماقچىلىرى بولۇپ، بىر مۇداپىئەچىلەر ئەتىتى

شەكىللەنگەن. مانا ھازىرنىڭ ئۆزىدە ئۇلار ئىملا، قان تەكشۈرۈش نەتىجىلىرىنى يانچۇقلىرىغا سېلىپ بىزنىڭ يېزىغا كېلىشكەن. ئۇلارنىڭ بىرىنچى گۇمانى، ياق، گۇمان ئەمەس، ھۇجۇم نۇقتىسى ئەلۋەتتە بىز. ھەر ئېھتىمالغا قارشى، بىرىنچىدىن، ياخشى ئادۋوكاتلاردىن ئىككىنى تەييارلاپ قويايلى، ئۇنىڭ خىراجىتى مەندىن بولىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئۇلارنىڭ مەسلىسىنى «ماشىنا سوقۇلۇش ۋەقەسى» بىلەن ھەل قىلىۋېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئىككى - ئۈچ كۈنگىچە سىرتقا چىقمايلى.

— ھەممە ۋەھىمىنى سەن پەيدا قىلدىڭ، لومىيورس ! — دېدى ماركوس قاپىقىنى تۈرۈپ، — سەن بېئاكقا تەھدىت خېتى يازمىغان بولساڭ بۇ ۋەھىمە ھەم بولمىغان بولاتتى. ئېيتقىنا، بېئاك كارخانىچىغا قارشى بىرەر ئىپادە كۆرسەتمىسە خېيىم - خەتەرگە يولۇقامدۇ؟

— تەھدىت خېتى يېزىشقا پېتىنالمغان ئادەم ئەلۋەتتە بېئاكنى ئاياپ قويماسلىقى كېرەك !

— سەن بوۋاي، راستتىنلا مېنىڭ ئايالىمنىڭ جېنىغا زامىن بولامسىنا؟

— خەتنى مەن يازغان بولسام شۇنداق قىلاتتىم.

— سەن تېخىچىلا بۇ خەتنى مەن يازمىغان دەپ تۇرۇۋاتامسىنا؟

— ھازىرغىچە ھېچكىم مېنى قارىلاپ ئىسپات كۆرسىتەلمىدى.

— مېنىڭ سەزگۈلىرىم ماڭا خاتا خەۋەر بەرمەيدۇ. مەن كېسىپ ئېيتىمەن، بۇ خەت سېنىڭ !

— سېنىڭ سەزگۈلىرىڭ گۇماندىن باشقىغا يارىمايدۇ. گۇمان ئالدى بىلەن ساڭا زىيانلىق، مەن ئۇچۇن ئۇنىڭ قىممىتى يوق.

— بىلىپ قوي، لومىيورس، بېئاك ھەرگىز خاتا قىلدىم دېمەيدۇ. مەن ئۇنىڭ مىجەزىنى بىلىمەن. ئۇ بىر تەھدىت خېتى، بىر تامچە قانىنى كۆرۈپ ئۆزىنى يوقىتىپ

قويمدىغانلاردىن ئەمەس. ئۇ ئۆلۈشكە رازىكى، كۆزقارىشىدىن قايتمايدۇ. سەن بىلىسەن، مەن ئۇنى تولىمۇ ياخشى كۆرىمەن، بالىلىرىمىز ئۇنىڭسىز قالسا بەختسىز بولىدۇ. تەھدىت خېتىنى يازغان ئادەمنى سەن بىلىشىڭ مۇمكىن. سەن ئۇنىڭغا ئېيىت، مېنىڭ، بالىلىرىمنىڭ يۈز ـ خاتىرىنى قىلسۇن، ھېلىمۇ خېتىنى ئىناۋەتسىز قىلمىۋەتسۇن، بېئاك بىزگە خائىنلىق قىلدى، لېكىن نېمە ئۈچۈن؟ سەن ئۇنى بىلىسەن، ئۇ بىز بىلەن بىر ئەقىدىدە، لېكىن ھەيدىنىڭ كۆز يېشى، ياكوبنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈن بىچارە بېئاكنى ئۆز ئەقىدىسىگە خىلاپ ئىش قىلىشقا مەجبۇر قىلدى. ياكوب بىر كارخانىچىنىڭ ناھەق زەربىسىگە ئۇچراپ ئىشسىز قالدى، لېكىن مۇنۇ يېزا خەلقىنىڭ، ياق گېرمانىيە خەلقىنىڭ، دۇنيا خەلقىنىڭ پايدىسىغا مۇناسىۋەتلىك ئىش ئۇنى تىنچ قويمىدى، بۇ ئىش ھەممىمىزنى تىنچ قويمىدى؛ مەن ئۆزۈمنىڭ دىسىپرىتاتسىيەمنى تاشلاپ قويدۇم. يۇداس نەچچە يۈز مارك كىرىم قىلىدىغان ئىشنى توختاتتى. ياكوب ھەيدىدىن، مەن بولسام بېئاكتىن ئايرىلغىلىۋاتىمىز. لومىيورس، سەنمۇ ئىشىڭنى تاشلىدىڭ، نۇرغۇن پۇل خەجلىدىڭ، لېكىن مېنىڭ ئۈمىدىم ئادەم ئۆلمىسۇن. مەيلى كىم بولسۇن ھايات قالسۇن، بىز قانۇنىي يول بىلەن، گەپ ـ سۆز، دەۋا ـ دەستۇر، مۇنازىرە يولى بىلەن ئىشنى ئاخىرلاشتۇرايلى!

ـــ مەن ماركوسنىڭ پىكرىگە قوشۇلمەن! ـــ دېدى يۇداس، ـــ ئىشنىڭ يولى شۇ، لېكىن...

ـــ لېكىن، ـــ دېدى ياكوب يۇداسنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، ـــ مەن كارخانىچىغا تەھدىت خېتى يازغۇچىنى قوللايمەن، بىز ئۇنى سىلەر دېگەن يول بىلەن يېڭەلەيمىز. چۈنكى، بىزدە ئۇنىڭكىدەك پۇل يوق!

ـــ گېرمانىيەدە پۇلدىن باشقا ھەقىقەت يوق دەمسىنا؟ ـــ دېدى يۇداس خاپا بولۇپ، ـــ مەن پارلامېنتقا، ئىشتات باش

مىنىستىرىغا، بارلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ پروفېسسورلىرىغا ئايرىم - ئايرىم خەت يازدىم، بىزنى قوللايدىغانلار چوقۇم كارخانىچىنى قوللايدىغانلاردىن كۆپ !

— يۇداسنىڭ پىكرى توغرا ! — دېدى ماركوس دەرھال ئۇنى قوللاپ.

— ئارىمىزدىن يەنە خائىنلار چىقىدىغان ئوخشايدۇ ! — دېدى لومىيورس ئاشخانىدىن بىر رومكا هاراق ئاچىقىپ. — خائىنلارنىڭ جازىسى قان، قان تۆكۈلمىسە ئېلىشىش دېگەننىڭ مەززىسى بولمايدۇ ! مەن ياكوبنى قوللايمەن، كارخانىچىنى سۆز بىلەن ئەمەس، قان بىلەن يېڭىش كېرەك !

6

پۈتۈن دۆلەتنى خۇددى بەدەندىكى قان تومۇرلاردەك چىرمىۋالغان يۇقىرى سۇرئەتلىك ئاسفالت يوللاردا كېچەيۈكۈندۈزلەپ بىر - بىرى بىلەن بەسلەسكەن ماشىنىلار چېپىشىپ يۈرۈشىدۇ. بۇ ماشىنىلار مىڭلارچە ئەمەس، تۈمەن ياكى يۈز مىڭلارچىمۇ ئەمەس، مىليونلارچە ! شۇڭا، هەر يىلى بۇ يوللاردا سادىر بولىدىغان قاتناش ۋەقەلىرى (پاجىئەلەر) نەچچە ئون مىڭ قېتىمغا يېتىدۇ. بۇ گۈزەل، راۋان، نۇرلۇق يوللاردا ماشىنا چاقى بىلەن ئاسفالت سۇركىلىشىدىن زور مىقداردا كادمىي پەيدا بولۇپ، ئۇ ئالىيومۇن قاتارلىق زەھەرلىك ماددىلار بىلەن هاۋاغا ئارىلىشىپ هاياتقا تەهدىت سالغاندىن باشقا، يەنە نۇرغۇن بەختلىك ئادەملەرنى بەختسىز قىلىدۇ. ئات ياكى هارۋا ماڭغان توپلىق يوللاردا ئون يىلدىمۇ كۆرۈلمەيدىغان بەختسىزلىكلەر مۇشۇ يۇقىرى سۇرئەتلىك يوللاردا بىر كۈن ياكى بىرنەچچە سائەتنىڭ ئىچىدە سادىر بولىدۇ - دە، يۈگۈرۈك ماشىنىلارنىڭ مەخسۇس قاتناش خەۋەرلىرىنى ئاپتوماتىك هالدا ئاڭلىتىدىغان رادىيو كانايلىرىدىن بۇ بەختسىزلىك توغرىسىدا

قىسقا، ئېنىق خەۋەر ھەر كۈنى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. غەرب يوللىرىدىكى بۇ پاجىئەلەرنى پاكار ئۇچىدىغان بىر تىك ئۇچار ئايروپىلان بىلەن ئوت ئۆچۈرۈش ماشىنىسىنىڭ ماڭغان تەرىپىگە قاراپ ئادەملەر ئوڭايلا بىلىۋالمدۇ ـ دە، ماشىنىلىرىغا تورمۇز بېرىشىپ «ئاۋارىيە»نىڭ ئۆتۈپ كېتىشىنى بىرنەچچە مىنۇت سەۋر ـ تاقەت بىلەن كۈتىدۇ. يول ئېچىلغاندىن كېيىن ھېچكىمنىڭ خىيالىغا پاجىئە توغرىسىدىكى بىرەر خەۋەر كىرىپ چىقمايدۇ. ئۇلار ئۈچۈن يۇقىرى سۈرئەتلىك يولار بەخت يولى، ھايات يولى، ئىنسانىيەتنىڭ 20 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى قەدىمىي، تۈرمۇش رىتىمى بولۇپ تۇيۇلمۇ‌ۋېرىدۇ.

لومىيورس بوۋاي ماشىنىسىغا يېتەرلىك ماي قاچىلاپ يۇقىرى سۈرئەتلىك يوللاردا ئالتە سائەتتىن بېرى چېپىپ يۈرىدۇ. ئۇ ماشىنا سۈرئىتىنى بىر يۈز سەكسەن كىلومېتىردىن زادىلا چۈشۈرمىدى. دېمەك، مىنۇتىغا ئۈچ كىلومېتىردىن كۆپرەك يول ماڭدى. ناۋادا، ئۇ ۋەتىنىنى شىمالدىن جەنۇبقا كېسىپ ئۆتمەكچى بولغان بولسىدى، بۇ چاغقىچە بۇ ئىشنى ئاخىرلاشتۇرۇۋالغان بولار ئىدى، لېكىن ئۇ ئالتە سائەتتىن بېرى ئارىلىقلىرى ئىككى يۈز كىلومېتىردىن ئاشمايدىغان ئۇچلا شەھەرنى ئايلىنىپ يۈرمەكتە.

ئۈچ شەھەز ئۇنىڭ پۈتۈن ھاياتىنىڭ تۈگۈچى، تۇرمۇشنىڭ باشلانغان، گۈللەنگەن، ئاخىرلاشماقچى بولغان ئۈچ تۈگۈنى.

بۈگۈن تۈغۇلغان شەھىرىگە ئۈچ قېتىم باردى. شەھىرى لومىيورس كىچىك ۋاقتىدا كۆرگىنىدەك: ئاستا ئاقار دەريا، قىزىل خىشلىق ئىككى ـ ئۈچ قەۋەتلىك ئۆيلەر، تاش ياتقۇزۇلغان دەرەخسىز، تار كوچىلار... ئوقۇغان، قىزلارنىڭ كەينىدىن چاپقان شەھەرچۇ؟ قەرەللىك ئۇرۇلىدىغان چېركاۋ قوڭغۇرىقى، چېركاۋغا كىرىدىغان قاراڭغۇ كارىدورلۇق تاش دەرۋازا يەنە بۇرۇنقىدەك. بۇ خىلۋەت، بۈدۈر ـ چوقۇر تاش

تاملارغا يۆلىنىپ تۇرۇپ قىزلارنىڭ يۈمشاق چاچلىرىنى ئويناش ئەجەب كۆڭۈللۈك ئىدى. لېكىن، لومىيورسنىڭ ياشلىقىدا ئۆگەنگىنى تولىمۇ ئاز ئىدى. ئۇ «گىتلېرچى ياشلار ئىتتىپاقى»غا قاتنىشىپ يېزىلارغا چۈشۈپ چېنىققان ۋاقتىنى زادىلا ئۇنتۇمايدۇ. ئۇ تۇنجى قېتىم شۇ چاغدا ئاننا بىلەن هاياتتىن رازى بولغانىدى. ئاننا هامىلدار بولۇپ قالغىنىدا لومىيورس ئەسكەر سېپىدە ئىدى. ئەسكەرلىكتە ئۇ گېرمانىيە بىلەن فىيورېردىن باشقا هېچنېمىنى بىلمەيتتى. شۇ ئىككىسى ئۇچۇن ياشاش، قۇربان بولۇش ئۇنىڭ بۇرچى ئىدى. لېكىن، لومىيورس قۇربان بولۇشنى خالىغان بىلەن ئىلاجى بولمىدى. ئۇنىڭدىن بۇرۇن گېرمانىيە بىلەن فىيورېرنىڭ ئۆزى هالاك بولدى... ئۇ ئىلبا دەريا سىنىڭ كۆۋرۈكىدىنمۇ ئۇچ قېتىم ئۆتتى. دەريا سۈيى قارامتۇل، بېتى سوپۇن كۆپۈكىدەك كۆپۈكلەر بىلەن تولغان، لومىيورس يىگىرمە نەچچە ياشلىق يىگىت مەزگىلىدە مۇشۇ دەريادىن ئۇزۇپ، ئامېرىكا، ئەنگلىيە، كانادا بىرلەشمە ئارمىيەسى بىلەن جەڭ قىلغان. گەرچە ئۇلار بېرلىنغا يۇرۇش قىلغان بۇ بىرلەشمە ئارمىيەنى توسۇپ قالالمىغان بولسىمۇ، ئۆز يېرىدە كەلگۈندىلەرگە ئەجەللىك زەربە بەرگەنىدى...

مانا ئەمدى لومىيورس بىر دوربىگەر. ئۇرۇش ئاخىرلاشمىغان، گېرمانىيە تەسلىم بولمىغان بولسا، لومىيورس بەلكى دوربىگەرمۇ بولالمىغان، مىلتىق ئېتىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان، ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن قولى تېتىرىمەيدىغان ئادەم بولۇپ ياشاۋەرگەن بولار ئىدى. لېكىن، لومىيورس يېڭىلانغان دۇنيادا قىرىق نەچچە يىل ياشىدى. ئۇ دۇنياغا قايتىدىن تۇغۇلغاندەك بولدى. گېرمانىيەنىڭ خارابىلىكتىن ئۆملەپ قوپۇپ قەد كۆتۈرۈشى ئۇچۇن ئۇ كۈچىنى تەقدىم قىلىشنىڭ مەنىسىنى شۇ چاغدا، يەنى گۈزەل ياشلىقى كەلمەسكە كەتكەن چاغدىلا چۈشەندى. بۇ چۈشەنچە «گېرمانىيە ئۇچۇن، فىيورېر

ئۇچۇن ئۆلۈش» دېگەن چۈشەنچىدىن چوڭقۇر كەڭ مەنىگە ئىگە. ئۇ ھازىر ھايات ــ ئىنسانىيەت، تەبىئەت ئىككىسىنىڭ نورمال پائالىيىتى، ساپلىقى بىلەن گۈللىنىلەيدۇ، دەپ چۈشىنىدۇ. گەرچە بۇ چۈشەنچىنى ئۇ ياشاۋاتقان تۇرمۇش، ياكوب، يۇداس، ماركوستەك دوستلىرى ئۇنىڭ ئېڭىدا پەيدا قىلغان بولسىمۇ، بۇ چۈشەنچە ھازىر ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ...

كۈل رەڭ، يالتىراق ماشىنا يۈقىرى سۈرئەتلىك يوللاردا مانا يەتتە سائەتتىن بېرى چېپىپ يۈرىدۇ. ئۇنىڭ رولىدا يۈقىرىقى سەرگۈزەشت ۋە خىياللارنىڭ ئىگىسى يۈڭلۈق قوللۇق، ئاق چاچلىق، غۇۋزمەك قاش، قويۇق بۇرۇتلۇق، كۆك كۆزلۈك بوۋاي ــ لومىيورس سەزگۈرلۈك بىلەن ئولتۇرماقتا. ئۇنىڭ يوغان كۆك كۆزلىرى يانداپ ئۆتكەن ھەربىر ماشىنىغا دىققەت بىلەن قاراپ قويىدۇ. يولنىڭ قاسىنقىدىكى ماشىنا چىرىغىدىن نۇر ئېلىپ يولنى يورۇتىدىغان ئەينەك چىراغلار قاراڭغۇنى كۈندۈزدەك يورۇتۇپ تۇرغاچقا، يانداپ ئۆتكەن ماشىنىلارنىڭ ئىگىلىرى ئۇنىڭغا ئېنىق كۆرۈنەتتى... مانا تونۇش قارا ماشىنا «مىرسىدىس» ئۇنى يانداپ ئۆتتى. ئۇ كارخانىچىنىڭ قىسقا چاچ، قىزىل ـ يالتىراق يۈزلۈك چىرايى، ماشىنىسى بىلەن رەڭداش كاستۇم ـ بۇرۇلكىسى، سۈر گالىستۇكىنى ئېنىق تونۇدى. كارخانىچى ھەتتا لومىيورسقا قاراپ كۈلۈپ قويدى. لومىيورس ئۇنىڭ مەغرۇر چىرايىنى كۆرۈپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى. لومىيورس ماشىنىسىنىڭ تېزلىكىنى ئاشۇردى. «كەينىدىن قوغلاپ يېتىپ ماشىنا بىلەن ئۇرۇش كېرەك، ــ دەپ ئويلىدى ئۇ سۈرئەت ئىستېرىلكىسىنىڭ بىر يۈز توقسانغا چىققانلىقىغا قاراپ قويۇپ، ــ ياق، مەن بېئاك بىلەن ئۇچراشماقچىدىمغۇ؟ مەن ئۇ مەغرۇر، تەرسا خوتۇنغا خائىنلىق قىلىشنىڭ نېمىلىكىنى كۆرسەتمەي تۇرۇپ ھالاك بولسىمەنمۇ؟ ياق، مەن بېئاك بىلەن بۇگۈن جەزمەن ئۇچرىشىمەن!...»

ئۇنىڭ ماشىنىسى كارخانىچىنىڭ ماشىنىسىغا يېقىنلاشتى.

دەل شۇ پەيتته، ۋىۋىسكا يېزىلغان يان يولدىن بىر قىزىل ماشىنا ئوقتەك ئۇچۇپ چىقتى ـ ده، كارخانىچىنىڭ ماشىنىسىغا كۇچ بىلەن ئۇرۇلدى. ئىككى ماشىنا ئوت، دەھشەتلىك ئاۋاز ئىچىده كاللا ـ موللاق بولۇشتى ـ ده، بىرى ئوتتۇرىسىدىكى توسۇققا، يەنه بىرى بېرىقى قىرغاققا ئۆرۈلدى. لومىيورس ماشىنىدىن قاڭقىپ چىققۇچىنىڭ قىسقا، بۇدۇر چاچلىرىنى تونۇغاندەك قىلدى. غىل ـ پال كۆرۈنگەن بۇ ياش كۇچ بىلەن قاڭقىپ چىقىپ سېمونت قىرغاققا ئۇرۇلدى ـ ده، يۇقىرى سۇرئەتلىك يولغا قىپقىزىل قان ئېقىپ چىقتى. لومىيورس چاقىقانلىق بىلەن ئىككى ماشىنا ئۇرۇشقاندىن كېيىنكى بۇ پۇرسەتتە قان كېچىپ ئۇلاردىن ئۆتۈپ كەتتى. سېكۇنت ئارىلىقىدا پاجىئەنى كۆردى ـ ده، ئۇچقاندەك ئالغا قاراپ يۇرۇپ كەتتى. بەش مىنۇت ئۆتمەي ماشىنا رادىيو كانىيىدىن ئاپتوماتىك خەۋەر تارقاتقۇچى تۆۋەندىكىنى خەۋەر قىلدى: «... شەھەردىن يىگىرمە يەتته كىلومېتىر ئون ئۇچ يېرىم مېتىر يىراقلىقتا قاتناش قائىدىسىگە ئاشكارا بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچى قىزىل «× × ×» ماركىلىق ماشىنا ھەيدىگۇچى ئايال ئۆز ماشىنىسى بىلەن «مىرسىدىس» ماركىلىق (0736) نومۇرلۇق ماشىنىغا كېلىپ ئۇرۇلدى. ھەر ئىككى ماشىنىنىڭ ئىگىلىرى ئۆلدى، ماشىنىلار كۆيۈپ كەتتى. يولۇچىلار ئۆز ئورۇنلىرىدا يىگىرمە مىنۇت كۇتۇپ تۇرۇشلار، يىگىرمە مىنۇتقىچه بۇ يولدا قاتناش توختىلىدۇ.»

ـــ ھەيدى! ـــ دەپ ۋارقىرىدى لومىيورس غەزەپ بىلەن، ـــ مەن قىلىدىغان ئىشنى نېمىشقا تارتىۋالسەن!

ئۇ چارچىغان، روھسىزلانغان ھالدا يۇداسنىڭ ئۆيى ئالدىغا كېلىپ ماشىنىدىن چۈشتى. ئۇ مەست ئادەمدەك ئىشىك قوڭغۇرىقىنى قايتا ـ قايتا قوپاللىق بىلەن باستى.

ئۆيده ئۇچ ئاغىنه تېلېۋىزور كۆرۈۋاتاتتى. تېلېۋىزور ئېكرانىغا قانغا بويالغان ئىككى جەسەت، كۈلگه ئايلانغان

ماشىنىلار كۆرۈنمەكتە.

ئاغىنىلەر جىمجىت، ئۇلارنىڭ چىرايلىرىدا غەلىبە شادلىقى يوق ئىدى.

— ھەيدى! — دەپ ساقلىنى چاڭگاللىدى ياكوب.

— نېمىشقا مەن سېنى ئۆلگەندىن كېيىن چۈشىنىۋاتىمەن - ھە؟

— ئۇ بىزنى قوغداش ئۈچۈن شۇنداق قىلدى!

— ياق، ئۆزىنىڭ ئىززىتى - ئابرۇيىنى قوغداش ئۈچۈن!

— ياق، ھەقىقەتنى قوغداش ئۈچۈن!

— ياق، مۇھەببەتنى قوغداش ئۈچۈن!

— ھەممىسى بىر گەپ! — دېدى لومىيورس بىر ئىستاكان ھاراقنى تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن كۆتۈرۈپ!

تېلېۋىزىيە دىكتورى سۆزلىمەكتە:

«كارخانىچى سۇيىقەست بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن. قاتىل ئۆزىمۇ ئۆلگەن. لېكىن، خەلقئارا رىقابەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان قابىلىيەتلىك، ۋىجدانلىق، ياش كارخانىچىنىڭ قاتىللىرىدىن ھايات تۇرۇۋاتقانلىرىمۇ بار. گېرمانىيەنىڭ شان - شەرىپى ئۈچۈن ئۆزىنى ئاتىغان كارخانىچىنىڭ بۇ دۇشمەنلىرى سۈرۈشتۈرۈلىدۇ...»

يۇداس تېلېۋىزورنى ئۆچۈردى. ياكوب ئۇنى قۇچاقلىدى.

— ھەممە ۋەرەقىلەرنى كۆيدۈرەيلى! — دېدى يۇداس قەغەزلەرنى غىجىملاپ!

— ياق، — دېدى ماركوس ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلىپ، — بۇ قەغەزلەر بىزنىڭ ھالال ئىشىمىزنىڭ ئىسپاتى، بۇلار تارىختىن ئورۇن ئالىدۇ!

— قورقماڭلار، — دېدى لومىيورس، — ئەمدىكى قان تۆكۈش ئۆچرىتى مېنىڭ، مەن قېرى جېنىم بىلەن سىلەرنى قوغدايمەن!...

— نۆۋەت بېئاكىنىڭ ئەمەسمىدى؟ — ماركوس بوۋايدىن سورىدى.

— ياق، ۋاز كەچتىم، — دېدى لومىيورس، — ھېلىقى تەھدىت خېتىنى مەن يازغان، ئۇ ئەمدى ئىناۋەتسىز!

— ھەيدى! — دەپ ۋارقىرىدى ياكوب، — مېنى ئەپۇ قىلغانمىدىڭ زادى؟

— يىغلىما، ئۇ ھەقىقەت ئۇچۇن ئۆلدى؟

— ياق، مۇھەببەت ئۇچۇن ئۆلدى!

— ئىككىسى بىر گەپ، — دېدى ماركوس سالماقلىق بىلەن، — ھەقىقەت بىلەن مۇھەببەت ئوتتۇرىسىغا تەڭلىك بەلگىسى قويۇلمىغىنى بىلەن، ئىككىسى بىر گەپ!

— مەن ھەيدىنىڭ ھەيكىلىنى ياساپ چىقمەن! — دېدى يۇداس ياشلىق كۆزىنى سۇرتۇپ، — ھازىر بۇ ئىشنى باشلايمەن!

— ئاھ، بېئاك نېمە بولۇپ كېتەر، بالىلىرىمچۇ تېخى! — ماركوسمۇ كۆز يېشىنى سۇرتتى، ئۇلار يىغلاشتى، بۇ ھېكايە ياكوبنىڭ گېپى بىلەن ئاخىرلاشتى:

— بىز ئىشسىز، شۇڭا قىلىدىغان ئىشىمىز ھەممىدىن كۆپ!

1987 ـ يىلى بېرلىن، 1988 ـ يىلى ئۈرۈمچى.

ئىنساب

— خۇدادىن تۆۋەن، پەيغەمبەردىن
يۇقىرى بىرنېمە بار، ئۇ نېمە؟
— ئۇ — ئىنساب!
(ھەدىستىن)

1

مەككە ـ مۇكەررەم شەھىرىنىڭ «ئىبراھىم خېلىلۇللا كوچىسى» ئۆزۈنىڭ ئاۋات دۇكانلىرى بىلەن مەشھۇر. بۇ دۇكانلارغا خىلمۇخىل مالىلار تولغان. بۇ كوچا يەنە ھەج كۇنلىرىدە كېچەيۇكۇندۇز ئۆتۈپ تۇرىدىغان ئېھرامىلىق، كۇنلۇك تۇتۇشقان مېھمانلىرى، قۇيرۇقى ئۇزۇلمەس ماشىنا سەپلىرى بىلەن باشقا كوچىلاردىن پەرقلىق. دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىن كېلىشكەن ھاجىلار بۇ كوچىنىڭ ئىككى قاسىنىقىدىكى بايىقى دۇكانلاردىن شۇنچىلىك كۆپ مال سېتىۋالىدۇكى، دۇكاندارلار بۇ كۇنلەردە بۇ يىللىق پايدىنى بىراقلا تېپىۋالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بۇ كۇنلەرنى تولىمۇ ئەتىۋارلايدۇ. بۇ كۇنلەرنىڭ بىر مىنۇتىنىمۇ زايە قىلماسلىق ئۈچۈن ھەرقانداق مۇھىم ئىشلىرىنى قايرىپ قويۇپ تىجارەت قىلىشىدۇ؛ ئۇلار دۇكانلىرىغا خىزمەتچى يالىلۇالغانىنىڭ سىرتىدا ئۆزلىرىمۇ كۇنىگە ئون نەچچە سائەتلەپ ئەللىك نەچچە گىرادۇسلۇق ئىسسىقتا سودا قىلىدۇ، ھەتتا ئۆزىنى ئارانلا دايالاپ ماڭالايدىغان قېرىلارمۇ سالقىن ئۆيلىرىدە يېتىشنى خالىمايدۇ. ئۇلار مۇشۇ

بىر ـ ئىككى ئايدا تاپقان پۇلى بىلەن قالغان كۈنلىرىنى خۇشال ـ خۇرام ئۆتكۈزىدۇ ـ دە، كېلەر يىلى شۇ مەزگىلگىچە بۇ لەززەتلىك كۈنلەر توغرىسىدا ئۆزئارا سۆزلىشىدۇ.

ھەر خىل ماللار ـــ رەخت، چامادان، ساندۇقلار بىلەن تولغان دۇكانىنىڭ خوجايىنى سەكسەن ئىككى ياشلىق ياقۇپ ھاجىم بۇگۈن نېمە ئۈچۈنكى خېرىدارلارغا سوغۇق مۇئامىلە قىلىدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۇ خېرىدارلار بىلەن باھا تالاشمايلا «ئاخىر كالام، ئاخىر كالام!» دەيدۇ ـ دە، خېرىدارلارنى قاچۇرۇپ قويۇۋاتىدۇ. چايداندا چېيى لىق تۇرسىمۇ نېگىر يېگىتكە «چاي ئەكەلمىدىڭ» دەپ كايىپ قويىدۇ، ئىشكى ئالدىدىكى سايىۋەن چۈشۈرۈكلۈك تۇرسىمۇ بېشىدىكى قىزىل يوللۇق ئاق ياغلىقىنى كۆزىگە تارتىپ قويۇپ ئىسسىقتىن زارلىنىدۇ. ئۇ پات ـ پاتلا چاقماق بومازى «يوپكىسى»نى كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇرىدۇ ـ دە، يولغا قارايدۇ. ھېلىدىن ـ ھېلىغا «ئۇھ» تارتىدۇ، ئاغزىنى مىدىرلىتىپ ئىچىدە بىرنېمىلەرنى ئوقۇيدۇ. ئۇنىڭ نېگىر يېگىت بىلەن قىلىشىدىغان چاقچىقىمۇ، تىلەمچى نېگىر ئاياللىرىغا قىلىدىغان مەردلىكىمۇ، بېشىغا مېۋە سېۋىتى قويۇۋېلىپ دائىم كېلىدىغان مېۋىچىگە قىلىدىغان زاكازلىرىمۇ بۇگۈن يوق. نېگىر خىزمەتچىسى ئۆز خوجايىنىغا ھەيران. ھەر يىلى بۇ يېگىت مۇشۇ بوۋاينىڭ خىزمىتىنى قىلىدۇ. ئۇ بوۋايدا بۇنداق كۆڭۈلسىزلىك بولغانلىقىنى ئىلگىرى كۆرگەن ئەمەس ئىدىغۇ، بۇگۈن بوۋايغا نېمە بولدىكىنە؟

بوۋاي ئۈيقۇسىزلىقتىن قىزارغان، ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ قويۇپ يولۇچىلارغا بىرمۇبىر قارايدۇ، بولۇپمۇ قارا گىرىپ بىلەن پۇتۇن بەدىنى چۈمكەلگەن ئاياللارغا سىنچىلاپ قارايدۇ ـ دە، ئۇلار ئارىسىدىن ئۆزىگىلا مەلۇم بولغان بىرىنى ئىزدەيدۇ. بۇ ئايالار ئۇنىڭ دۇكىنىغا ئەگىلمىگەندىن كېيىن ئۆزىچىلا غودۇڭشىپ: «تېلېفون كەلگىلى

ئىككى سائەت بولدى، ئەجەب ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيدا!» دەپ قويىدۇ. «پۈتۈن دىققىتىنى پۈل تېپىشقا قارىتىدىغان بۇنداق قاتىلاڭ چاغلاردا بوۋاينىڭ خىيالىغا نېمىلەر كىرىۋالىدىكىنە، بۇ قانداق سىرلىق ئىشكىن؟» نېگىر خىزمەتچىسى ھەيران بولۇپ ئۆزىدىن سورايدۇ.

بوۋاينىڭ بۇگۈنكى تاقەتسىزلىكىنىڭ سىرىنى بىلىشكە قىزىققان نېگىر يىگىت ئەمدى ئۆز خوجايىنىنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىگە دىققەت قىلىشقا باشلىدى: بوۋاي ھېلىدىن - ھېلىغا ئۈھ تارتىدۇ، يېنىدىكى كونىرىغان سومكىدىن ئاق قول ياغلىقىنى ئالىدۇ - دە، ئۇنىڭغا تۇگۈلگەن بىر جۈپ ئالتۇن بىلەزۈك بىلەن بىر جۈپ تىللا كۆزلۈك ئۈزۈكنى تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن سىلاپ قويىدۇ. بوۋاي بىر ئايالغا ئاشىق، ئۇنىڭ تەقەززا بولۇپ كۈتۈۋاتقىنى شۇ ئايال ئىكەن، دەپ ئويلىدى بەدىنى كۆمۈردەك قارا، چاچلىرى كۈچا مەريەسىدەك بۇدۇر، ئۇزۇن ئاق كۆڭلەك كىيگەن نېگىر يىگىت خۇشال بولۇپ.

شۇنداق، ئۇ بىر ئايالنى كۈتمەكتە. ئايال بايا ئۇنىڭغا تېلېفوندا: «دۇكانلىرىغا بېرىپ ئاخىرقى جاۋابىمنى بېرىمەن» دېگەنىدى. ئايالالارنىڭ بۇنداق ئاۋازى يىگىرمە ئىككى يىلدىن بېرى ئۆزىگە ھەمراھ تىلەپ «ئىستىقامەت»تە ئولتۇرغان ئادەمنى ھاياجانغا سالمايتتىمۇ ئەمىسە؟

بوۋاي تاقەتسىزلىنىپ سائىتىگە قارىدى. مانا يەنە يېرىم سائەت ئۆتتى. «يالتايدىمۇيا؟ مەندىن ياشراق، مەندىن بايراق بىر لايىق چىقىپ قالدىمۇيا؟» بوۋاي ئەنسىزلىك بىلەن شۇلارنى دېدى - دە، نېگىر يىگىتكە ۋارقىرىدى:

— ئابابەكرى، ئۆتكەندە بىز بارغان ھېلىقى بۇخارىنىڭ ئۆيىنى بىلەمسەن؟!

— بىلىمەن.

— ماشىنا بىلەن شۇ يەرگە بارغىن - دە، ھېلىقى بىزگە

تاتلىق چاي قۇيۇپ بەرگەن دۇكاندار بوۋايغا، ھە، ھېلىقى رادىيو، تېلېۋىزور ساتىدىغان بوۋاي شۇ. شۇ بوۋايغا ئېيت، ھېلىقى مېھمانىنى سېنىڭ ماشىناڭغا سېلىپ قويسۇن. مېھمان بۇ يەرگە كېلىشتىن يالتايغان بولسا سەۋەبىنى ئېنىق بىلىپ كەلگىن، ئاڭلىدىڭمۇ؟ دەپ باقە، مەن نېمىلەرنى تاپىلىدىم؟!

بوۋاينىڭ ئەرەبچە سوئالىغا نېگىر يىگىت ئەرەبچە جاۋاب بىلەن خوجايىنىنىڭ يۇقىرىقى تاپشۇرمىلىرىنى قايتا تەكرارلاپ چىقتى. نېگىرنىڭ ماشىنىسى ئەگىمدىن ئۆتۈپ تونېلغا كىرگۈچە بوۋاي قاراپ تۇردى ـ دە، ئۇ كۆزىدىن يىتكەندىن كېيىن ھاياجانلىنىپ شېئىر ئوقۇشقا باشلىدى:

دىلىمنىڭ مىسلىدا بىر دىلنى تاپسام،
مېنىڭ دەردۇ ھالىمنى بىر ئېيتىۋالسام...

«ئاھ، سەكسەندىن ئاشقاندا بېشىمغا ئىشق سەۋداسى چۈشكىنى نېمىسى؟ ياشلىقىمدا پۇل ـ دۇنيادىن باشقىغا ئاشىق بولمىغانىكەنمەن. مانا ئەمدى پۇل ـ دۇنياغا قانغانمەن، ئاشىق ـ بېقارارلىق ئۆمۈرنىڭ كەنجى كۈنلىرىگە نېسىپ بولغانىكەن ـ دە! بۇ كۈپۈرلۈق، نەپسانىيەتچىلىك بولماسمۇ؟...»

ئۇ يەنە شېئىر ئوقۇشقا باشلىدى:

گۈناھىڭ بولمىسا زەررى چىگىتتەك،
ياتارسەن گۆردە يېڭى ئۆيلەنگەن يىگىتتەك!

«يېڭى ئۆيلەنگەن يىگىت قانداق بولىدۇ؟ ھەي نۇرنىسا خېنىم، سىزنىڭ قارارىڭىز بۇنىڭغا جاۋاب بولالايدۇ!...»

ئۇنىڭ پۈرلەشكەن، تېرىلىرى ساڭگىلاپ قالغان يۈزىدە، خۇنى ئازايغان ئۇمىدلىك كۆزلىرىدە مۇھەببەتنىڭ تەپتى بىلەن بىر خىل جانلىنىش، بىر خىل ئويغىنىش پەيدا بولدى. بۇنى

ھېچكىم سەزمەيدۇ، بىر ئادەم، يەنى ئۇنىڭ ئۆزى، ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا تېپىچەكلىگەن يۇرىكىلا سېزىدۇ.

2

بوۋاي ھەر كۈنى كەچ سائەت ئوندىن كېيىن دۇكان تاقايتتى. بۇگۈن سائەت سەككىز بولمايلا دۇكىنىنى تاقاشقا بۇيرۇق بېرىپ ئۆزى ماشىنىسىغا قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ ئون نەچچە يىلدىن بېرى ماشىنا ھەيدەپ كېلىۋاتقان قوللىرى بۇگۈن بىر كۈندىلا ماغدۇرىدىن قالغاندەك رولنى تەستە بۇرايتتى. پۈتلىرىمۇ ھېچ قولاشمايتتى. ئۇ تۆت كوچا ئېغىزىدا قىزىل چىراغقا قاراپ بىردەم تۇردى ـ دە، بىردىنلا ماشىنىسىنى يان كوچىغا بۇرىدى. بۇ كوچا بىلەن شىمالغا كېتىدىغان يورۇق تونېلغا چىقتى ـ دە، ئۇدۇللا بارىدىغان جاي ـــ دوستىنىڭ ئۆيىگە ئايلىنىپ بارماقچى بولدى. ئۇنىڭغا يۈرتىدىن كەلگىنىگە بىر يىل بولغان بۇ ئايالنى تاپقانمۇ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆز ئۆيىدە بىر قېتىم يۇز كۆرۈشتۈرگەنمۇ مۇشۇ دوستى ـــ ئىبراھىم ھاجىم ئىدى. ئىبراھىم ھاجىم دوستىغا لايىق تاپمىغان بولسا، ئەلۋەتتە ياشلىق بۇ ئايالنىڭ ئۇيغۇرلارغا خاس بېجىرىم، چىرايلىق چىراي ـ ھۆسنىنى ئۆز ئۆيىدە بوۋايغا كۆرسىتىپ كوزا ـ كوزاڭ قىلمىغان بولسا، بوۋاينىڭ كۆل سۈيىدەك تىنچ تۇرمۇشىدا بۇنداق داۋالغۇش بولمىغان، ئۇنىڭ خۇدا بىلەن ئوقەتتىن باشقىنى يادلىمايدىغان قەلبىگە بىر ئايالنىڭ سېمىسى مۇنداق كىرىۋالمىغان بولاتتى. ئۇ ئاخىرقى ئۆمرىدە ئۇنى تىنچ قويمىغان دوستى ئىبراھىم ھاجىمنى قانچىلىك ئەيىبلىسىمۇ ھەق. ئۇنىڭ تاپقان لايىقى بوۋاينىڭ ئىچىگە بىر پارچە ئوتنى سېلىپ قويۇپ، مانا ئەمدى نېگىر يىگىتتىن، «ياتلىق بولمىغۇدەكمەن» دېگەن تېتىقسىز جاۋابنى ئەۋەتىپتۇ. ئۇنىڭ بۇ جاۋابى بىر زەھەر بىر خەنجەر، بىر ئوق ئەمەسمۇ؟ يېشى

سەكسەندىن ئاشقان ئادەمنىڭ ئاجىز يۈرىكى بۇنداق زەربىگە بەرداشلىق بېرەلەيتتىمۇ ـ ھە؟

ئۇ ئىبراھىم ھاجىمنىڭ سەككىز قەۋەتلىك بىناسى ئالدىغا كېلىپ ماشىنىسىنى توختاتقىچە بىلەن، كەبە تەرەپتىن ھەيۋەتلىك ئەزان ئاڭلاندى. بوۋاي ماشىنىدىن ئالدىراپ، لېكىن تەستە چۈشۈپ ئىبراھىم ھاجىم مەسچىتىنىڭ تەرەت ئالمىغان زالىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ زالدا دوستىغا ئۇچراپ قالدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم، ياقۇپ ھاجىم!

— ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، ئىبراھىم ھاجىم!

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار «ئىستىنجا» ئۆيلىرىگە كىرىپ كېتىشتى. ئۇلار زالدىن بىللە چىقىشتى.

— قانداقراق؟

— ئىنشائاللا!

— نامازدىن كېيىن ئۆيگە كىرەرسەن؟

— ئەلھەمدۇلىللا!

دوستىنىڭ قىسقا جاۋابلىرىدىن ئىبراھىم ھاجىم بىر كۆڭۈلسىزلىكنى سەزدى. لېكىن، گەپ قىلىشقا بولمايتتى. ياقۇپ ھاجىم خۇپتەننىڭ سۇننىتىگە قۇلاق قاقماقتا.

ئىمام پەرھىزنى باشلىدى. ئىمام «ئەلھەمدۇ»نىڭ ئاخىرىسىدىكى «ۋالەز زالىن»نى سوزۇپ ئوقۇغاندا، ئەرەب ئادىتىدە پۈتۈن جامائەت تەڭلا «ئامىن» دەپ ئىمامغا ئەگىشىپ تۇۋلايدۇ. ياقۇپ ھاجىم بۇگۈن پۈتۈن كۈچى بىلەن شۇنداق قاتتىق تۇۋلىدىكى، ئۇنىڭ يېنىدىكى ئىبراھىم ھاجىم چۆچۈپ كەتتى. نامازدىن كېيىن ئىبراھىم ھاجىم دوستىدىن سورىدى:

— نېمە بولدۇڭ، نېمانچە تۇۋلايسەن بايا؟

— نېمە قىلغان بولساڭ شۇ بولدۇم.

— نېمە قىلدىم زادى؟

— ساراڭ قىلدىڭ.

— نۇرنىسا خېنىمنىڭ جاۋابى مۇجمەل بولدىمۇ؟

— قۇرۇسۇن خېنىمىڭ، — دېدى ياقۇپ ھاجىم ھاسسىنى يەرگە ئاچچىق بىلەن ئۇرۇپ. ئۇ دوستىغا ئالىيىپ قاراپ قويۇپ شېئىر ئوقۇدى:

ئەقىدە بىلمىگەن شەيتانىي ئەلدۇر،
گەر مىڭ يىل ئەمەل دەپ قىلسىمۇ يەلدۇر.

ئىبراھىم ھاجىمنىڭ ئاچچىقى كەلدى. ئۇ دوستىغا ئو-رۇنسىز كايىغىنى ئۈچۈن ئالايدى.

— ئېيتقىنا، يۈرتتىن چىققاندىن بېرى قىرىق بىر يىل بىللە ئىبادەت قىلىپ، بىللە ئوقەت قىلدۇق. بىر - بىرىمىزنى ئالدىمىدۇق، بىر - بىرىمىزنىڭ رىزقىغا كۆز ئالايتماي، بارنى تەڭ تالىشىپ يەپ، بىللە پۇل تاپتۇق، نەۋرىلىك بولدۇق، قېرىغاندا سەن بويتاق قالدىڭ!

قادالسا بىر تىكەن، يا چۈشسە بىر قىل،
ئىرادەسىز ئەمەس، يىراق - يېقىن بىل.
ئىرادە قىلسا ئول ھەييۇ تاۋانا،
قىلۇر بىر لەھزىدە بىلمەس نىدانا!

ھەر ئىش ئىرادە بىلەن بولىدۇ. ئىگىسى ئالەمدىن، ئىنسانىدىن ئەللىك مىڭ يىل بۇرۇن قەلەمنى ياراتقان. بارلىق يارالغۇچىنىڭ كەچمىش - كەچۈرمىشلىرىنى شۇ قەلەم ئاللىقاچان پۈتۈپ بولغان. سېنىڭ كۆڭلۈڭگە ئىشق سەۋداسىنى ئەلۋەتتە ئىگىسى سالغان. مەندىن رەنجىسەڭ، ئۆز دوستۇڭنى: ئەقىدە بىلمىگەن شەيتان، قىلغان ئىبادىتى شامال، دەپ ھاقارەتلىسەڭ، بۇ قىلغىنىڭ كۈپۈرلۈق ئەمەسمۇ؟

ياقۇپ ھاجىم دوستىغا نېمىمۇ دېيەلىسۇن؟ ئۇنىڭ گەپلىرى يوللۇق، ھەق گەپ!

— سۇبھانالـلا !... — ياقۇپ ھاجـىم سۇرە ئوقـۇپ تـوۋا قىلدى، — سەۋەنلىك ئۆتۈلدى، گېپىڭ دۇرۇس. ئېيتقىنا، بۇ سەۋدانىڭ داۋاسى زادى نېمە؟

— ئۆيلـىنىش ! — دېدى ئىبـراھـىم ھاجـىم دوستـىنى ئۆينىڭ بىرىنچى قەۋىتىدىكى ئۆز ھۇجرىسىغا باشلاپ، — قېنى ئولتۇرغىن، مەن ساڭا مەسـلىھەت بېرىمەن. ئـايالىنـىڭمۇ ساڭا كۆڭلى بار. سېنىڭ چىرايىڭغا، خۇلقۇڭغا ئەمەس، پـۇلۇڭغا، جـاڭ ـ ئالتۇنلىرىڭغا كۆڭلى بار !

— مەيلى، پۇلۇمغا كۆڭلى بولغىنى ماڭا كۆڭلى بولغىنى. پۇلۇم بىلەن جىسمىم بىر ئەمەسمۇ، ئاداش؟

— شۇنداق، توغرا ئېيتتىڭ، سەن بىلەن مـاڭا «ئاشـىق»، «تۇغـقان»، «يېقـىن» بولغـۇچىلارنـىڭ ھەممـىسىلا پۇلـىمـىزنى دەيدۇ. بىلىپ تۇرۇپ ئۇلارنىڭ يالغان مېھرىنى قوبۇل قىلىمىز ئەمەسمۇ، نۇرنىسا خېنىمنىڭ جاۋابىنى مەن ئاڭـلىدىم. ئـاۋۋال ئۇنىڭغا قانۇنـي مـراس بېكىتـىدىكەنسـەن، ئاندىن ئـۇ سېنىـڭ ئەمـرىڭگە ئۆتىدىكەن.

— ئاپلا، يامـان بولدى. مېنىڭ تېخى تاپەم يـوق ئەمەسمـۇ؟ تاپەم بولمىغاندىكىن مـراس قالدۇرۇش ھوقۇقۇم بولمايدۇ ـ دە !

— شۇنداق، لېكىن بۇنىڭ ئامالى بـولىدۇ. سېنىڭ تاپـەڭ بولمـىسا مېنىـڭ بار. خوش، قـېنى خېنىمغـا قانچـىلىك بـىر نەرسە مـراس قالدۇرماقچىسەن؟

— نۇرنىسا خېنىمنى بىر باي قىلاي دېگەن نىيـەتتىمـەن. يۇز مىڭ دوللارلىق ۋەج مـراس بـېرەتتىـم. بىر جايـىم ئۇنىـڭ نامىغا مـراس قالدۇرۇلاتتى.

— قايسى جايىڭنى بەرمەكچىدىڭ؟

— ئـاشۇ ھۆكـۈمـەت بۇزماقـچى بولغـان تـۆت قەۋەتلـىك بىنانى. بۇ بىنا يولغا توغرا كەلمـىگەن بولـسا، قانچـىلىك پـۇل بولغان بولاتتى. يەنە ئاز ـ تولا ئالتۇن، دوللارمۇ بار.

— ئانداق بولسا ئىش پۈتتى، مەن نۇرنىسا خېنىمغا خـۇش

خەۋەر يەتكۈزمەن. تابە ئېلىشقا ئادۋوكات سالايلى. قىرىق بىر يىل ياشايمىزۇ، تابە ئالالمايمىز. بۇ قانداق گەپ ئۆزى؟

— كۈيۈرلۈق، كۈيۈرلۈق! — دېدى ياقۇپ ھاجىم بۇ قېتىم دوستىنىڭ خاتالاشقىنىنى سېزىپ، دەرھال ئۆچ ئالماق بولۇپ:

قادالسا بىر تىكەن، يا چۈشسە بىر قىل...

— سۇبھانالا! — دېدى ئىبراھىم ھاجىم چىرايلىق ياستىلغان تۆت چاسا ساقىلىنى چاڭگاللاپ، — كۈيۈرلۈق. خاتالاشمايدىغان كۈنمىز يوق، شۈكۈ ئاسىي بەندە بىز.

3

بۇ يەرنىڭ قانۇنى شۇنداق: بۇ دۆلەتنىڭ پۈقرالىقىغا رەسمىي ئۆتمىگەن ئادەمنىڭ ئۆيى - جايىنى سېتىش، مىراس قالدۇرۇش ھوقۇقى بولمايدۇ. زۆرۈر بولۇپ قالغاندا، ھاجەتمەن تابەسى بار بىر يېقىنىنىڭ نامى ئارقىلىق بۇ ئىشلىرىنى بېجىرەلەيدۇ. ياقۇپ ھاجىم نۇرنىسا خېنىمغا بىر جاي بىلەن پۇل ۋە ئالتۇنلىرىنى مىراس قالدۇرۇش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ يېقىنلىرى ئىچىدىن مۇۋاپىق بىر ۋاكالەتچى ئىزدەپ نۇرغۇن ئويلاندى: ئوغلى باشقا شەھەردە، ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن. ئۇنىڭغا بۇ ئىشنى ئېيتقىلى بولمايدۇ. قىزى بىلەن كۈيۈ ئوغلىنىڭ نوپۇسى بار، لېكىن ئۇلار ئۆمرى ئاز قالغان دادىسىنىڭ يات بىر ئايالغا بۇنچە مال - دۇنيانى مىراس قالدۇرۇشىغا ھەرگىز يول قويمايدۇ. ئۇنىڭ بانكىدىكى پۇلى، ساندۇقتىكى ئالتۇنى، جايلىرىنىڭ قانۇنىي رەسمىيەتلىرى... ھەممە بايلىقى ئاللىقاچان قىزىنىڭ قولىغا ئۆتۈپ بولغان. ئۇ قىزىدىن بىسوراق بۇنچىلىك پۇلنى بىرىگە ھەرگىز بېرەلمەيدۇ.

لېكىن، قىزى دادىسىنىڭ بىر ئىنسابلىق مومای بىلەن نىكاھلىنىشىنى ئۆزى ئوتتۇرىغا قويغان. نۇرنىسا خېنىمنى ھەم قىزى تاپقان. لېكىن، ياش كۆروپ قىزىقمىغان، ئەمما ئۇ دادىسىنىڭ ھازىرقى ھالىدىن، يەنى نۇرنىسا خېنىم بىلەن دىدارلاشقىنىنى، ئۇ ئايالغا سىلىق سۆزلىرى، يۇزى ئېچىلمىغان قىزلاردەك نومۇسچانلىقى، نازۇكەرەشمە، جادۇ كۆز، چىرايلىق لەۋلىرىدە ئويناپ تۇرىدىغان تەبەسسۇمى ئۈچۈن ئاللىقاچان «ئاشىق ـ بىقارار» بولۇپ قالغىنىنى بىلمەيتتى. بۇ ئىشلار دوستى ئىبراھىم ھاجىمنىڭ ۋاستىچىلىكى بىلەن بولغان. ئىبراھىم ھاجىم ئۇنىڭغا قېرىغىندا بۇ تارتقۇلۇقىنى تېپىپ بەرگەنىدى. ئەمدى بۇۋاي ئويلا ـ ئويلا ئۆزىنىڭ نۇرنىسا خېنىمسىز ياشىيالمايدىغانلىقىنى چۈشەندى. ئۇنىڭ ئەس ـ خىيالى، چۈشى، ھەتتا بەش ۋاخ نامىزىدا خۇدايىمدىن تىلەيدىغان مۇراد ـ مەقسىتى ئاشۇ ئايال بولۇپ تۇرۇۋاتسا، ئۇ ئاجىز تېنى، چولتا ئەقلى، بوشاشقان ئىرادىسى بىلەن قانداقمۇ بۇ بىر كۈچلۈك ئارزۇ ـ تەمەنىڭ ھۇجۇمىدىن ئۆزىنى قوغداپ قالالايتتى؟ !... «ئىبراھىم ھاجىمنىڭ تابەسى بىلەن مىراس رەسمىيىتىنى ئۆتىسەم، مەن ئۆلگەندىن كېيىن بالىلىرىم يات بىر ئايالغا ئۆزلىرىدىن يوشۇرۇنچە قانۇنىي مىراس قالدۇرغانلىقىمنىڭ سەۋەبىنى بىلىدۇ. مېنىڭ ئامالسىز قالغانلىقىمنى، يۈرىكىمگە ماڭا بويسۇنمايدىغان، بەلكى مېنى ئېگىلدۇرىدىغان بىر سەۋداتىڭ كىرىۋالغانلىقىنى چۈشىنىشىدۇ، ئۇلار بىلگەندىن كېيىن مېنى ئەپۇ قىلىشىدۇ، لېكىن ئىبراھىمغا ئىشەنگىلى بولامدۇ؟...»

ئۇ دۇكىنىدا غەمكىن ئولتۇرۇپ يۇقىرىقىلارنى ئويلاۋاتقاندا، دۇكان ئالدىدا ئۇزۇن ئاق كۆڭلەك كىيگەن، تۆت چاسا ساقال قويغان دوستى ئىبراھىم ھاجىمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، غەمكىن دوستۇم، قانداق

ئەھۋالىڭ؟

— ئەلھەمدۇلىللا، كەلگىن، ھېيلىگەر، كەلگىن!

— ھا ـ ھا ـ ھا... چوش كۆرۈڭاتاتتىڭمۇ؟

— شۇنداق، چۈشۈمدە ئىستىخار قىلدىم.

— لەببەي، قانداق؟

— بىر ئىككىمىز تۆگىدە سېۋەتنىڭ ئىككى بېشىغا ئولتۇرۇپ مەككىدىن مەدىنىگە مېڭىپتىمىز.

— بۇ چۈش ئەمەس، قىرىق ئىككى يىل بۇرۇنقى ئىش.

— ياق، كونا ئىش، يېڭى چۈش.

— خوش؟

— شۇنداق قىلىپ، سەن مېنى قاراقچىغا تۇتۇپ بېرىپسەن!

— ھا ـ ھا ـ ھا... ئىستىخارمىش تېخى. ئۆتكەن ئىش بىلەن خام خىيالىنىڭ قېتىشمىسى، تەمسىز تاماقتەك بىرنېمە؟ نەنىڭ قاراقچىسى ئىكەن ئۇ؟

— نۇرنىسا خېنىم قاراقچى بولماي نېمە؟ — ياقۇپ ھاجىم ياشاڭغىرىغان، لېكىن ھايات لەززىتىدىن ئۈمىدلىنىپ ياشارغان كۆزلىرى بىلەن دوستىغا تەلمۈرۈپ قارىدى.

— ئۇ دۈكىنىڭغا كەلدىمۇ؟

— خۇددى ئەزرائىلدەك تۇيدۇرماي كىرىپ كەلدى. مەن غەپلەت ئۇيقۇسىدا ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ ئاياغ ئاۋازىنى تونۇۋالدىم. كۆزۈمنى ئاچسام قارا پۇركەنجە ئىچىدە بىر نازۇك بەدەن ئېگىلىپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ «ئەسسالام، ھاجىم» دېگەن ئاۋازى تىترىدى. مەن ئۇنىڭغا بىر پىيالە چاي سۇندۇم. كاساپەت، پىيالىگە جان كىرىپ قولۇمدىن يەرگە چۈشتى. چاي تىزىمنى كۆيدۈردى. ئۇ نازۇك قوللىرىنى ئىشقا سېلىپ پۇركەنجىنىڭ ئېتىكى بىلەن تىزىمنى سۈرتتى. ئۇنىڭ تىنىقى يۈزۈمگە ئۇرۇلدى، يۇرىكىنىڭ گۈپۈلدىشى ئاڭلاندى. ئۇنىڭ سۇزۇك بارماقلىرى قوللىرىمغا تەگدى... مەن بىھوشلاندىم. مەن بىر ئايالغا ئاشىق بولۇپ باقمىغان. سەكسەن ئىككى يېشىمدا

دىلمغا بۇ سەۋدانى سالغان ئىگەمگە مىڭ رەھمەت. مەن خۇدانىڭ بۇ نېمىتى ئالدىدا غەيرەتكە كەلدىم.

— خېنىم، مۇشۇ تاپتا مەن ئاخشامقى چۈشۈمنىڭ ئۆزىنى تەكرار كۆرۈۋاتىمەن. ئاللانىڭ مېنى بەخت بىلەن ئۇچراشتۇرغانلىقىغا مىڭ رەھمەت، — دېدىم. نۇرنىسا خېنىم يۈزىنى قىيا ئاچتى، نىكاھلانماي تۇرۇپ ماڭا يۈزىنى كۆرسەتكىنى ئەلۋەتتە نامەھرەم — گۇناھ. بۇ گۇناھ ماڭا ھېسساب، مەن ئۇنى شەيتان بولۇپ ئازدۇردۇم. ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— مەن سىلىنى قىرىق يىل بۇرۇن چۈشۈمدە كۆرگەن. ئۇ چاغدا سىلى قىرىق ئىككى ياشلىق يولۋاس ئىدىلە، مەن ئون ئالتىگە كىرگەن ھۆر ـ غىلمان ئىدىم. ئىگىمىز بىزنىڭ كۆڭۈل رىشتىمىزنى شۇ چاغدىلا بىر ـ بىرىگە ئۈلىغان. لېكىن، قاتمۇقات تاغلار، لاي سۇلۇق دەريالار، گىياھسىز چۆللەر ئارىمىزنى يىراق قىلىپ تۇرغاچقىلا، روھىمىز قوشۇلغان بىلەن جىسمىمىز ھىجرانلىقتا تۇرۇشقانىدى. مانا ئەمدى ئىگىمىز بىزنىڭ جىسمىمىزنىمۇ يېقىنلاشتۇردى، — دېدى.

يەتتە ئىقلىمدا يوق ئەرمىش سەن كەبى نازۇك بەدەن،
سەككىز ئۇجماقتا تىلەيمەن كۆزلىرى دۇردانىنى...

— بەللى، بەللى، مۆجىزە! — دېدى ئىبراھىم ھاجىم دوستىنىڭ يېنىدا چاتىقىنى كىرىپ ئولتۇرۇۋېتىپ، — قاراقچى دەيسىنا تېخى، نازۇك بەدەن، كۆزلىرى دۇردانە قاراقچى ئىكەن ـ دە؟ ھا ـ ھا ـ ھا!

— قاراقچى بولماي نېمىدى؟ چۆل قاراقچىلىرى سېنى باغلاپ، ئۇرۇپ پۇلۇڭنى ئالىدۇ. بۇنداق ئايالارچۇ؟ ئاشۇ بەدەن، كۆز، نازلىرى بىلەن پۇتۇن دۇنيايىڭنى، ھەتتا جېنىڭنى ئالىدۇ. چۆل قاراقچىلىرىغا بىر تىللانىمۇ بەرمەسلىك ئۈچۈن

جېنىمىزنى تىكىمىز، مۇنۇ ئايال سۈرەتلىك قاراقچىلارغا ھەممىنى ئىككى قوللاپ تۇتىمىز. لازىم دېسە جېنىمىزنىمۇ ئايىمايمىز. خوش دوستۇم، تابە قانداق بولدى؟

— ھەي، دوستۇم ياقۇپ ھاجىم، بولمىدى، يېشىك سەكسەندىن ئاشتى. يېشى ئاتمىشتىن ئاشقانلارغا تابە بېرىلمەيدىكەن. بۇ يەردە قىرىق بىر يىل ياشىدىك، كۈنلۈكچىدىن كاتتا بايغا ئايلاندىك، لېكىن تېخىچە تابە ئېلىشقا ھەرىكەت قىلماپسىنا؟

— ئىبراھىم خېلىلۇللا كوچىسىدا ھەممە كۈنلەر بىر خىل ئۆتىۋەردى، بەش ۋاخ نامازنى ھەر كۈنى قازاسىز ئوقۇدۇم، بىرىگە ئازار بەرمىدىم، بىرىدىن ئازار يېمىدىم، تابە ئېلىش ئادەمنىك خىيالىغا نەدىن كەلسۇن. راست، بىر قېتىم مۇشۇ مەسچىتنىك ئىمامى ئۇستىدىن ھەرەم قازىسىغا ئەرز قىلىپ باردىم. سەن بىلىسەن، ئۇ ئىمام بىر يەمەنى ئىدى. ئۇ چېكەتتى، ھارامدىن قول تارتمايتتى. بىر ھەمشىرىمىز ئۇنىڭغا ئۆز ئۆيى - جايىنى سېتىپ بېرىشنى ھاۋالە قىلغانىكەن. ئۇ ھەمشىرىمىزنىك جايىنى ئون يەتتە مىڭ رىيالغا سېتىپ، ئون مىڭ رىيالنى قولىغا بېرىپ يەتتە مىڭ رىيالنى يەۋاپتۇ. ھەمشىرىمىز تابەسى بولمىغاچقا ئەرز قىلىپ ئاقتۇرالماپتۇ. مەن بېرىپ قازىغا ئەرز قىلسام، قازى «تابەك بارمۇ؟» دېدى، مەن: «يوق» دېدىم. قازى مېنى ئېلىۋەتكەن تىرىنقىچىلىك كۆرمىدى. مانا شۇ چاغدا تابە ئېلىشقا ئىلتىماس يازغان، بۇنىڭغىمۇ يىگىرمە يىلدىن ئاشتى.

— ئەمدى قانداق قىلماقچى؟ نۇرنىسا خېنىمغا مىراس قالدۇرمىسالىك، بەرىبىر كېيىن خورلىنىدۇ؟

— شۇنداق، لېكىن سېنىك نامىك بىلەن ھېلىقى جايىنى خېنىمغا مىراس قالدۇراي دېسەم، ساڭا ئىشەنچ قىلالمايۋاتىمەن.

— نېمە؟ ماڭا ئىشەنمەمسىنا؟ مەندىن باشقا ساڭا قانات ياپىدىغان يەنە كىم بار؟

— دۇروس، بىز يەتمىش يىلدىن بېرى ئاغىنە، لېكىنزە بىر خۇدا، بىر ئۆزۈڭگە مەلۇم، سەن مېنى نۇرغۇن قېتىم بابلىدىڭ. ئويلىغىنا، بىرىنچى قېتىم مېنى نۇرغۇن بابلاپ سۇپۇرگە ھاجىمغا ياخشىچاق بولغاندىن تارتىپ...

— قويغىنا، كونا خامانىنى سورۇپ نېمە قىلاتتىڭ؟ ئۇ چاغلاردا ھەممىمىز ئاچ كۆز ئىدۇق...

ئۇلار جىمىپ قېلىشتى. ئىبراھىم ھاجىم سەكسەندىن ئاشقاندا، يەنى پۇلدار، باي بولۇپ، نامى تونۇلغان بۇگۇنكى كۈندە ئۆزىنىڭ دوستىغا قىلغان خىيانەتلىرىنى ئازاب ۋە ئۆكۈنۈش بىلەن ئەسلەپ ئۆتتى.

... ئۇلار قىرىق نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا يۇرتىدىن «نىجاتلىق» ئىزدەپ بىللە يولغا چىقتى. ئىككىسى پەرىجە، خۇرجۇنلىرىنى بىر ئېشەككە ئارتىپ، سۇپۇرگە بايىنىڭ ئارقىسىدىن ئون ئۈچ كۈن مېڭىپ مىڭتېكە (ھازىرقى قونجىراپ) ئېغىزىغا كەلدى. سۇپۇرگە باي قاپىقى ئېچىلمايدىغان، ھەرقانچە ئىسسىقتىمۇ سۆسەر تۇمىقىنى بېشىدىن ئالمايدىغان، كۆك چەكمەن پەرىجىسىنى يەشمەيدىغان، كەم سۆز ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئات ـ ئېشەكلەرگە ئارتىلغان ماللىرى، قوينىدىكى ھەميانىدا نۇرغۇن ئالتۇن، تەڭگىلىرى بار ئىدى. ئون نەچچە خىزمەتچىسى، تىلى زەھەر، ئاۋازى غاراڭ ـ غۇرۇڭ غوجىدارى بىللە سەپەرگە چىققاچقا، ئۇ خالتار يورغىسى ئۈستىدە دائىم مۇگدەپ خاتىرجەم ئولتۇراتتى. لېكىن، مىڭتېكە ئېغىزىدىن ئۆتەردە ھۆكۈمەت خادىمى ھەربىر ئادەمدىن بىردىن ئالتۇن تاپشۇرۇشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇنىڭ خاتىرجەملىكى تۈگىدى ـ دە، ئۇزۇن قاشلىرى كۆرۈك توخۇنىڭ شىللىسىدەك تەتۈر ئۆرۈلۈپ، يول بويى يۇمۇق كەلگەن كۆزلىرى جامدەك ئېچىلدى:

— بىز ئون توقۇز كىشى بىر ئۇلۇش، بىر ئالتۇن بېرىمىز، مۇنۇ قوتۇر ئېشەكنىڭ خوجايىنلىرى ئىككى ئۇلۇش،

ئىككى ئالتۇن بېرىدۇ ! ــ دېدى ئۇ شالاڭ ساقاللىرىنى دىر ـ دىر تىترىتىپ...

سۈپۈرگە ھاجىمنىڭ شۇ كۈنكى تەلەتى ئىبراھىمنىڭ يادىدا ئۆمۈر بويى ساقلاقلىق !...

ــ بۇ، بۇ... ــ دېدى جۇل ـ جۇل پەرىجە، كونا سالۋار تۇماق كىيگەن، يېڭىدىن ساقال قويغان ياقۇپ ئۇسسۇزلۇق، يول ھارغىنلىقىدىن چاك ـ چاك يېرىلغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ، ــ بىزدە ئالتۇن يوق، پىشكى تەڭگىمىز بار.

ــ بىر ئالتۇن قىرىق تەڭگە، تەڭگە تۆلىگىن ئانداق بولسا !

ــ بار ـ يوقى قىرىق ـ ئەللىك تەڭگىمىز بار. بىز نامرات، ئوقەت ئىزدەپ كېتىۋاتىمىز، تەخسىر !

ــ ئانداق بولسا ئارقاڭغا يان ! ــ دېدى ئېغىز خادىمى بايغا ھىجايغان بىلەن، ئىككى نامراتقا قەھرلىك تىكەن بولۇپ سانجىلىپ.

ــ قەشقەر باھاسىدا بىر ئالتۇنغا يېگىرمە تەڭگىدىن تۆلەيلى ئەمىسە ! ــ دېدى ئىبراھىم قوينىنى كولاپ.

ــ قەشقەر باھاسى قەشقەردە قالغان. بۇ يەر دېگەن مىڭتېكە ! ــ دېدى سۈپۈرگە ھاجىم غوجىدارىغا قاراپ قويۇپ، ــ گەپنى سوزۇشما، بولمىسا مەن تۆلەپ قويىمەن. ئەمما، گەپنى ئوچۇق قىلاي: داداڭلارنىڭ يۈز ـ خاتىرىنى قىلدىم. غوجىدار، بۇلارنىڭ قولىدىن ھۆججەت ئېلىۋال، ھەربىرى قىرىق تەڭگىدىن قەرزدار ! بىلىپ قوي، قىرىق تەڭگىدىن !

... ئۇلار پاكىستان ـ پىشاۋۇردا، گېلىگىتتا ناۋايىلىق قىلىپ خېلى پۇل تېپىشتى، لېكىن قىرىق تەڭگىنى ئۈزۈپ بولالمىدى. كاراچىدا پاراخوتتىن مال چۈشۈرۈپ كۈنىگە ئون ـ ئون ئىككى سائەتلەپ ئىشلەپمۇ قىرىق تەڭگىنى تۈگىتەلمىدى. قىرىق تەڭگە بىردەم قىرىق ئالتۇنغا، بىردەم پاكىستان رۇپىيەسىگە، بىردەم ئامېرىكا دوللىرىغا، بىردەم ئەرەب رىيالىغا ئۆزگىرىپ، ئون ئۈچ ئاي ئۇلار بىلەن بىللە يۈرۈپ،

جددە شەھىرىگىمۇ يېتىپ كەلدى. ياقۇپ جەددە شەھىرىدە پورتتا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ هاممالىلىق قىلدى، تازىلىق ئىشچىسى بولدى، پىچاق چاقلىدى، ئاشخانىدا ئىشلىدى. دۇم يېتىپ - دۇم قوپۇپ، ئۇچ ئاي بولغاندا ئۇ تۆت يۈز رىيال سەئۇدى پۇلىنىڭ ئىگىسى بولۇپ قالدى. بۇ چاغدا ئىبراھىم ئاللىقاچان قەرزدىن قۇتۇلغان، سۈپۈرگە هاجىمنىڭ مال ساتقۇچىسى بولۇۋالغانىدى. ئۇ مانا شۇ چاغدا بىرىنچى قېتىم دوستىغا خىيانەت قىلدى.

— هاجىمنىڭ قەرزىنى سۈيلەپ كەلدىم، — دېدى ئۇ ياقۇپ ئىشلەۋاتقان ئاشخانىدا توخۇ كاۋىپىنى ئىشتىها بىلەن يەۋېتىپ، — قەرز ئۇزارسا سىرتماق بولىدۇ، بىلىدىغانسەن؟

— پىشاۋۇردىلا ئۇچ يۈز روپىيە تۆلىدۇق، كاراچىدا يەنە يۈز رىيال بەردىم. مېنىڭ هېسابىمدا هاجىمغا بىز قىرىق تەڭگە ئەمەس يۈز نەچچە تەڭگە تۆلىدۇق! بۇنى سەنمۇ بىلىسەنغۇ؟ گۇۋاهلىق بەرگىن!

— هۆججىتىڭ مانا! — دېدى ئىبراھىم قوينىدىن بىر قەغەزنى چىقىرىپ، — ئۇزۇۋەت، هاجىم بولمىغان بولسا، بىز بۇ ئۇلۇغ تۇپراققا قەدەم باسالايتتۇقمۇ؟ مەن قەرز ئۇزگىنىڭگە گۇۋاهلىق بېرەلمەيمەن.

— قانچە تۆلەيمەن؟

— ئۆسۈمى بىلەن ئۇچ يۈز رىيال.

ياقۇپ قۇمدا يېتىپ، سوغۇق سۇ ئىچىپ، قارا نان يەپ بىر رىيال - ئىككى رىيالالاپ يىغقان پۇلدىن ئۇن - تىنىسىز ئۇچ يۈز رىيال ساناپ بەردى. دوستىدىن رەنجىپ جەددەدىن مەككىگە قايتىپ كەلدى. بۇ يەردە بىر يىل ناۋايىلىق قىلىپ مېڭ رىيالغا ئىگە بولغاندا، بىر كۈنى دۇكان ئالدىدا يەنە ئىبراھىم پەيدا بولدى.

— هاجىمۇ بىللە كەلدى، — دېدى ئۇ يالاڭ ئاياغ پۇتلىرى بىلەن يەر تاتىلاپ، — بىچارە دىشۋارچىلىقتا يولۇقتى. يۈرتتا

ھۆكۈمەت ئۆزگىرىپتۇ دېگەننى ئاڭلاپ ھېلىقى قىزىل كۆز غوجىدارى بۇ ئادەمنىڭ پۈتۈن مال، ئادەملىرىنى ئېلىپ پاراخوت بىلەن قېچىپ كېتىپتۇ.

— نەگە قېچىپتۇ؟

— تەيۋەنگە، ئامېرىكىغا!

ياقۇپ سۈپۈرگە ھاجىمنى كۆردى. ئۇ بىر ئۆيىنىڭ بوسۇغىسىدا ھېلىقى كۆك پەرىجە، سالۋار تۈمىقى بىلەن دۈگدىيىپ تۇرۇلۇپ ئولتۇرۇپتۇ.

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم، ھاجىم دادا!

— مېنىڭ قىرىق تەڭگەمنى نېمىشقا بەرمەيسەن، ھارامىلىق؟!

— بەرگەنمەن، ھاجىم دادا، بىر قېتىم ئۆزلىرىگە، بىر قېتىم مۇشۇ ئىبراھىمغا بەرگەنمەن!

— ئىللا بىللا ئالمىدىم!

— گۇۋاھلىق بەرگىنە، ئىبراھىم ئاداش؟

— ئىللا بىللا ئالمىدىم!

ئىبراھىممۇ سۈپۈرگە ھاجىمنىڭ قەسىمىنى تەكرارلىدى. ياقۇپ سۈپۈرگە ھاجىمغا قارىدى.

— ھاجىم دېگەن سىلىدەك بولامدۇ، ھاجىم دادا؟

— تىلىڭنى تارت نەسارى!

ھاجىم شۇنداق ئالايدى، شۇنداق تىترىدىكى، ئۇنىڭ شۇ كۈنكى چىرايى ئىبراھىم ئۇچۇن ئۆمۈرلۈك يادنامە. ياقۇپ گەپمۇ قىلماي يېنىدىن يەنە ئۇچ يۈز رىيال چىقاردى.

— رازى بولسىلا، ھاجىم دادا!

كۈنلەر، ئايلار، يىللار بىر خىلدا ئۆتىۋەردى. ئۆز ۋاقتىدىكى ياقۇپ كۈنلۈكچى ئەرەبىستانىنىڭ ئەللىك نەچچە گىرادۇس بىلەن ئوتتۇز نەچچە گىرادۇس ئارىلىقىدا قىشۇياز بولۇپ تۇرىدىغان ئىسسىقلىرىدا تونۇر بېشىدا تەر تۆكۈپ، كاۋاپتەك پىژىلداپ پىشىپ يۈرۈپ، دۇكان، ئۆي ۋە ئايال ـ بالىلارغا ئېرىشتى. ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا «ھاجىم»

سۈپىتى قوشۇلدى. ئۇ بەش ۋاخ نامىزىنى ئوقۇپ، تېگىشلىك زاكاتنى كەم قىلماي بېرىپ، خاتىرجەم تىجارەت قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ دۇكىنى ئالدىدا ھاسىغا تايانغان، نەپسى ئېغىرلاشقان، كۆزىنىڭ خۇنى ئاجىزلاشقان سۈپۈرگە ھاجىم پەيدا بولدى.

— سېنى بۇ ئۇلۇغ جايغا مەن ئەكەلگەن، — دېدى ھاجىم تىترەپ، ھاسىراپ تۇرۇپ، — سەن مېنى تاشلىۋەتمەك، سەن ماڭا قارا يۈزلۈك قىلدىڭ، تاپقان پۇلۇڭ ھارام!

بوۋاي تومۇزدىمۇ تىترەيتتى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدىكى ھېلىقى ئۆز ۋاقتىدا كۆك ئىكەنلىكىنى ئەمدى ياقۇپ ھاجىمدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدىغان ئۇيغۇر چەكمىنىدىن تىكىلگەن جۇل - جۇل پەرىجىسى كىشىلەرنى تەرلىتىدىغان تومۇزدىمۇ ئىگىسى بىلەن بىللە تىترىمەكتە ئىدى.

— راست، راست، نائىنسابلىق قىلدىڭ، ياقۇپ ھاجىم! — دېدى سۈپۈرگە ھاجىمنىڭ يېنىدا ئۇنۇپ چىققاندەك پەيدا بولۇپ قالغان ئىبراھىم ھاجىم بوۋاينى يۆلەپ تۇرۇپ، — ھاجىمنىڭ ھېلىقى ياخشىلىقى بولمىغان بولسا...

— بولىدۇ، ھاجىم دادا، — دېدى ياقۇپ ھاجىم يانچۇقىنى كولاپ، — مانا مىڭ رىيال، رازى بولسىلا. راست، سىلىگە قارىيالمىدىم. يەنە قانداق تەلەپلىرى بار؟

— ھاجىم يۈرتقا قايتماقچى! — دېدى ئىبراھىم ھاجىم مىڭ رىيالنى ساناۋېتىپ، — يول خىراجىتى، سوۋغا - سالام لازىم.

ياقۇپ ھاجىم يۈرتىدىكى تۇغقانلىرىغا ئون ئالتۇن، ھاجىمغا يوللۇق قىلىپ ئون ئالتۇن بەردى. بوۋاي قاپىقىنى ئاچماي، خوش، رەھمەتمۇ دېمەي، ئىنجىقلاپ كەلگەن تەرىپىگە كەتتى.

ئاز كۈندىن كېيىن بوۋاينىڭ ھەرەمدە ۋاپات بولغانلىقى، ئۇنى دەپنە قىلىدىغان ئادەم چىقماي تۇرۇۋاتقانلىقى ياقۇپ

هاجىمغا خەۋەر قىلىندى. ياقۇپ ھاجىم ئۇنى ئەرەب ئادىتى بويىچە ئۆز ھويلىسىدىكى تەييار قەبرىگە دەپنە قىلدى ۋە نەزىر قىلىپ ئۇچ كۈنگىچە پەتىسلەرگە ئىشىكى ئالدىدا چاي قۇيۇشقا بىر يەمەننى يەتتە يۇز رىيالغا يالليۇالدى.

ياقۇپ ھاجىم ئىبراھىم ھاجىمدىن يىگىرمە ئالتۇننىڭ دېرىكىنى قىلىۋىدى، ئىبراھىم ھاجىم «ئىللا بىللا بىلمەيمەن!» دىن باشقىنى دېمىدى.

«بىر خۇدا، بىر سەنلا بىلىسەن» دېگەن سۆز ئىبراھىم ھاجىمغا تەسىر قىلغان چېغى، يۇقىرىقى ئىشلارنى ئەسلەپ ئۆتكەندىن كېيىن ئىبراھىم ھاجىم كۆز يېشىنى سۈرتتى:

— يۇز ئادەمنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ توۋىسىنى قوبۇل قىلغان خۇدايىم مەندەك بىر جاھىل بەندىسىنىڭ گۇناھىدىن كېچىدۇ، ئەلۋەتتە! — دېدى ئۇ ئاخىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، — راست، سۈپۈرگە ھاجىم يىگىرمە ئالتۇننى ماڭا ئامانەت قويغان. بۇ يىگىرمە ئالتۇن سۈپۈرگە ھاجىمنىڭ مۇلكى، مەيلى يوللۇق، مەيلى سوۋغا - سالام قىل، ئۇ سېنىڭ قولۇڭدىن چىقتى، باشقىنىڭ قولىغا كىردى. ئۇ ئەمدى باشقىنىڭ، مەندىن ئۇ پۇلنى تەلەپ قىلساڭ، سۈپۈرگە ھاجىمدەك ئۇلۇغ زاتنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلغان بولىسەن، ئىنساب قىل، ياقۇپ ھاجىم!

— ماقۇل، ماقۇل ئىنساب قىلاي، ئىبراھىم ھاجىم، — دېدى ياقۇپ ھاجىم بىرئاز سۈكۈتتىن كېيىن، — نۇرنىسا خېنىمنى سەن ماڭا تونۇشتۇردۇڭ، ئۇنىڭ سەۋداسىنىمۇ سەندىن كۆرىمەن. نۇرنىسا خېنىم ئۇچۇن مەن ھەرنېمە قىلىشقا رازىمەن. ماقۇل، سېنىڭ تابەڭ بولغاندىكىن مېنىڭ ھېلىقى جايىمنى، يىگىرمە سەر ئالتۇن، ئەللىك مىڭ رىيال پۇلنى نۇرنىسا خېنىمغا قانۇنىي يول بىلەن مىراس قىلىپ توغرىلا! خېنىمنى بۇگۇن - ئەتىنىڭ ئىچىدە نىكاھلاپ ئەمرىمگە ئالاي. ئەمما، مەن ۋاپات بولغاندىن كېيىن خېنىمغا يۇزسىزلىك

قىلما، ئۇنداق قىلساڭ ئەرسات كۈنى قىزىل تىرنىقىم قىزىلئۆڭگىچىكىدە بولىدۇ. مۇڭگۈزسىزنىڭ مۇڭگۈزلۈكتىن قىساسىنى ئېلىپ بېرىدىغان خۇدايىم جازا ئۇشەردى ئىنئامىنى سەندىن ئايىمايدۇ!

4

مۇھەببەتتىن مەست بولۇپ، ھاياتنىڭ ئاخىرىدا بەخت ئىزدىگەن بوۋاي بالىلىرىنىڭ نارازىلىقىغا قارىماي نۇرنىسا خېنىمنى نىكاھ قىلدۇرۇپ ئۆز ئەمرىگە ئالدى. نىكاھتىن كېيىنكى تۇنجى ئاخشام ئۇچۇن ئۆزىنىڭ ئەڭ كۆڭۈللۈك ئۆيى — بازار سىرتىدىكى يېڭىدىن سېتىۋالغان بەش قەۋەتلىك، ئەتراپى بۇك خورمىزارلىق جاينى تەييارلىدى. قىرىق ئېغىزلىق، ھەممىلا خانىسى ئەڭ ئېسىل، ئىران، يۇنان، ئىتالىيە گىلەملىرى، ياۋروپا دىۋانلىرى بىلەن بېزەلگەن بۇ ئۆيدە ئۇ ئاخشام ئەر — ئايال ئىككىسىدىن باشقا ھېچكىم قالمىغاندا، نۇرنىسا خېنىم نېپىز گىرىپ كۆڭلەك، بويۇن، قۇلاق، بىلەك، بارماقلىرى ئالمۇن بىلەن نۇرلانغان، ئۆزىدىن گۈپۈلدەپ ئەنبەر پۇرىقى كېلىپ تۇرغان ھالدا بوۋاينىڭ ئالدىدا يۇمشاق گىلەمدە تىزلىنىپ ئولتۇردى ۋە تېخى جەلپ قىلىش كۈچىدىن ئايرىلمىغان خۇمار كۆزلىرى بىلەن نازلىنىپ تۇرۇپ:

— ھاجىم، مەن بۇگۈن ئۆزۈمنى بەختلىك دەيمەن، خۇدانىڭ قۇلچىلىقىنى قىلىپ، ھالال ئىشلەپ نېمەتكە ئېرىشكەن بىر تەقۋادارنىڭ تەرىتىگە سۇ بېرىش ماڭا نېسىپ بوپتۇ. مېنى سىلى بەختلىك قىلدىلا، قانداق قىلسام مەندىن رازى بولالىكىن؟ — دەپ سورىدى.

بوۋاي شادلانغان، ھاياجانلانغانىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى بىرەر ئايالغا تىكىلىپمۇ قارىمىغان، ئەمما خىيال ۋە چۈشىدە گۈزەل ئايالار بىلەن

دائىم پىچىرلىشىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئالدىدا ئۆزىگە تەلمۈرۈپ تۇرغان گۈزەل ئايالنىڭ خىيالىمۇ، چۈشىمۇ ئەمەس، نەق ئارزۇسىدەكلا راستتىنلا تىرىك ئايال ئىكەنلىكىگە تېخى ئىشەنچ قىلالماي ئارىسالدىلىقتا هودۇقماقتا ئىدى. ئۇنىڭ شالاڭ ساقىلى، كۆكۈچ لەۋلىرى تىترىمەكتە، قوۋۇز گۆشلىرىمۇ تارتىشىپ لىپىلدىماقتا ئىدى. نۇرنىسا خېنىم بوۋاينىڭ چىرايىغا قارىدى ـ دە، تىترىدى ۋە ئۆزىگە بېقىنمايدىغان سەسكىنىشنى يوشۇرۇش ئۈچۈن كۆزلىرىنى يۇمدى. بوۋاينىڭ تىترەپ تۇرغان قوللىرى ئۇنىڭ مۇرىسىگە چۈشكەندە، ئۇ خۇددى ئىسسىق يوتقاندىن مۇزدەك سۇغا تاشلانغاندەك بولدى. بوۋاينىڭ تىترەڭگۈ ئاۋازى ئاڭلاندى:

ــ راست دەۋاتاملا، خېنىم، سىلى خۇددى دېگەنلىرىدەك بەختلىك بولغان بولسىلا ئىدى، بۇ مېنىڭ بەختلىك بولغانلىقىم. ماڭا بەخت لازىممىدى؟ تۆت كۈنلۈكۈم قالغان ئادەممەن. سىلىنى نىكاهىمغا ئالغىنىم سىلىنى ئايال قىلىپ، هۇزۇرلىنىش ئەمەس، سىلىنى ئاز ـ تولا پۇل ـ دۇنياغا ئىگە قىلىش. بىلىپ قويسىلا، مەن سىلىگە بىر قورۇ ـ جاي، يۈز مىڭ دوللار پۇل، يىگىرمە سەر ئالتۇن مىراس قالدۇردۇم. مەن بىلىمەن، هازىر بەختىمۇ، مۇهەببەتىمۇ، دوستلۇق، ئادەمگەرچىلىكىمۇ ئالتۇن ـ پۇل بولۇپ قالدى. مەن ئەرلىك هوقۇقۇمنى ئىشلىتىش كۈچىدىن ئايرىلغان ئاجىز قېرىمەن. هەرقانداق دورا، هەرقانداق ئەملەشمۇ مەندە يوقالغان كۈچنى تىرىلدۈرەلمەيدۇ. مەن سۆزلەيدىغان مۇردا، تاماق يەيدىغان هەيكەلمەن. نۇرنىسا خېنىم، ماڭا ئېيتسىلا، ئىبراهىم هاجىم سىلىگە تۇغقانمۇ، ياتمۇ؟ هېلىلا خۇپتەن ئوقۇدۇق. تەرەت بىلەن تۇرۇپتىمىز، راست گەپلىرىنى قىلسىلا؟

ــ ئىبراهىم هاجىم ئاتا باشقا ئانا بىر ئاكام بولىدۇ. ماڭا ۋىزا ئەۋەتىپ بۇ يەرگە ئەكەلگەنمۇ، سىلىنى لايىق تاپقانمۇ شۇ كىشى.

— بەلەن، بەك بەلەن ! — دېدى ياقۇپ ھاجىم تىترەپ تۇرۇپ، — سىلىنى بىر ئەرەبنىڭ خىزمىتىگە سالغانمۇ، ئۆز ئۆيىدە تۇرغۇزماي، كوچا رابىاتتا تۇرغۇزغانمۇ ئىبراھىم ھاجىممۇ؟

— شۇنداق، ھاجىم، ئۇ ماڭا: بىرمۇ كىشىگە مېنى ئۆز ئاكام دېمىگىن، ئۇنداق دېسەڭ شۇ ھامان يۇرتقا قايتۇرۇۋېتىمەن، — دېدى.

— ھەي ئۇيغۇر، ھەي ئۇيغۇر، پۇل، پايدا ئۇچۇن ھەممىنى قىلالايدىغان ئۇيغۇر. خېنىم، بىلەملا، مەن خوتۇن ئالىمەن دېسەم، يەمەن، مىسىر، تۇرك، ئەرەب، ھىندونېزىيە، پاكىستان گۇزەللىرى تولۇپ تۇرۇپتۇ، مېنىڭ پۇلۇم ھەرقاندىقىنى ئالدىمدا تىز چۆكتۇرەلەيدۇ. لېكىن، مەن بىر ئۇيغۇر ئايالنى بەختلىك قىلماقچى بولدۇم. مەن مانا شۇ ئارزۇنىڭ ئىشقىدا ياندىم، مانا شۇنىڭ ئۇچۇن سىلىگە ئاشىقى - بىقارار بولدۇم. خېنىم، ئىشىمىزغا ئىبراھىم ھاجىمنىڭ ھارام نىيىتى ئارىلىشىپ قالدى. ئۇ سىلىنى بەختلىك قىلمايدۇ. ئۇ ئۆز بايلىقىنى كۆپەيتىش ھېسابىغا سىلىنى بەختسىز قىلىدۇ. بىر ئۇيغۇر ئايال بىچارە خورلۇققا ئۇچرايدۇ !...

بوۋاينىڭ كۆزلىرىدىن تارىلاپ ياشلار قۇيۇلدى. توختىماي تىترەۋاتقان قوللىرى بىلەن تىزلىنىپ ئولتۇرغان ئايالنى قۇچاقلىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئېرىدى. پۇت - قولى بوشاشتى، ئەڭ ئاخىرقى ئەرلىك تەلىپى خۇددى قېيىن كۇل ئاستىدا قالغان بىر تال چوغ بوراننىڭ كۇچى بىلەن كۇل تېگىدىن ئازاد بولۇپ سۇس يالقۇنجىغاندەك، پىل - پىل قىلدى - دە، ماغدۇرسىز قوللىرى بىلەن ئايالنى يۇمشاق چۇشەككە تارتتى. ئۇ ئۇنتۇغان، تامامەن خىيالىدىن كۆتۇرۇلگەن ئىشنى باشلىدى - دە، بىردىنلا ھوشىدىن كەتتى. ئارتۇق خۇشاللىق، بەخت ھالاۋىتىنى بوۋاينىڭ ئاجىز بەدىنى كۆتۇرەلمىدى...

ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتكەندە، ياقۇپ ھاجىمنىڭ جەستى

ئاشۇ يېڭى قورۇسىنىڭ هويلىسىدىكى يېڭىدىن كولانغان يەرلىككە ئەرەب قائىدىسى بويىچە دەپنە قىلىندى. ئىبراهىم هاجىم ئۇنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرۇپ ئۆچ كۈن قۇرئان ئوقۇدى. يەنە بىر هەپتىدىن كېيىن، ئۇ نۇرنىسا خېنىمغا ئايروپىلان بىلىتىنى تەڭلەپ تۇرۇپ:

— ئەتىلا يۇرتقا ماڭ، بېرىپلا ئېرىڭ بىلەن ياراش، بالىلىرىڭنى باق، مانا ساڭا مېنىڭ ياردىمىم ئىككى مىڭ ئامېرىكا دوللىرى! — دېدى.

نۇرنىسا خېنىم:

— هېچ بولمىسا ئېرىمنىڭ يىلىغىچە ئولتۇرىمەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئېرىم ماڭا بىر جاي، يۈز مىڭ دوللار، يىگىرمە سەر ئالتۇن مىراس قالدۇرغان، بۇ بايلىقنى ئەكىتىمەن، — دېدى.

— مىراس قەغىزىڭ قېنى؟ قازىخانىنىڭ مۆھرى بېسىلغان مىراس قەغىزىڭ بولمىسا بىر رىيالغىمۇ ئىگە بولالمايسەن!

— بۇ قەغەز سىلىدە ئەمەسمىدى، ئاكا! هاجىم جان ئۇزۇش ئالدىدا سىلىگە شەرەت بىلەن گەپنى ئۇقتۇرغان. هاجىمنىڭ هەققىگە خىيانەت قىلمايدىغانلا، ئاكا!

— مەندە هېچقانداق مىراس خېتى يوق! — دېدى ئىبراهىم هاجىم قاپىقىنى تۇرۇپ، — ياقۇپ هاجىم سېنى ئالداپتۇ. تېز كەت، بولمىسا ياقۇپ هاجىمنىڭ بالىلىرى سېنى سولىتىپ قويىدۇ. بىلەمسەن، سەن ئۇنىڭغا تەگمىگەن بولساڭ ئۇ هېچ بولمىسا بەش يىل ئۆمۈر كۆرەلەيتتى. ئۇلار قانۇنغا ئۇستۇڭدىن ئەرز سۇنسا، قانۇن چوقۇم سېنى جاۋابقا تارتىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە...

— نېمە، بوۋاينىڭ ئۆلۈمىنى مەندىن كۆرەمدۇ تېخى ئۇلار؟

نۇرنىسا خېنىم غالىلداپ تىترىدى.

— ئەلۋەتتە. توي ئاخشىملا يىقىلغان تۇرسا!...

نۇرنىسا خېنىم ئەتىسى جىددە ئايرودۇرۇمىدا ئاكىسى

بىلەن خوشلاشقاندا بۇقۇلداپ يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ ئاكا، مېنىڭ ئورنۇمدا ياقۇپ ھاجىمنىڭ روھىغا ئاتاپ قۇرئان ئوقۇتۇپ قويۇڭ ! ــ دېدى.

ــ ئەلۋەتتە، ــ دېدى ئىبراھىم ھاجىم ئوشۇقىنى يېپىپ تۇرىدىغان ئاق كۆڭلىكىنىڭ چوڭقۇر يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى چىقىرىپ كۆز يېشىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، ــ ئىبراھىم خېلىلۇللانىڭ نامى بىلەن ئادالەت ئۈچۈن ياشاۋاتقان سىڭلىم، ئىنساب دىيانەت تۈغى قولۇمدا كۆتۈرۈكلۈك، جازائۇشەردى نەسارىلارغا ئىنئام. مەن دۇنياغا جازا ئۇلخەيرى ئۈچۈن تۇغۇلغان ئۇيغۇر ئوغلىمەن !...

1988 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى

هاجىم توغرىسىدىكى ئىغۋالار

... ماقۇل بالام، مەن پىكرىڭنى قوبۇل قىلاي: ناسسر هاجىمنىڭ ئۇستىدىن يازغان ئەرزىمنى قايتۇرۇۋالاي. لېكىن، مەن ئۆمرۈمدە هېچكىمدىن ئاڭلىمىغان ئاھانەتنى هاجىمدىن ئاڭلىدىم، هېچكىمدىن كۆرمىگەن خورلۇقنى هاجىمدىن كۆردۈم. مەنمۇ قانۇننى بىلىمەن، ئۇزاق يىللىق ئوقۇتقۇچىمەن. هازىر دىندار بولغىنىم بىلەن، نۇرغۇن ئۆمرۈم مۇئەللىمچىلىك بىلەن ئۆتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، قانۇننى بىلىمەن: بىر ئادەمنىڭ ئۇستىدىن ئىغۋا توقۇشقا، بىر ئادەمگە هاقارەت قىلىشقا قانۇن يول قويمايدۇ. هاجىم مېنى نەچچە يۈز ئادەمنىڭ ئالدىدا: «پەخرىدىن سەرراپ» دەپ ئاتىدى. ئۇنىڭ پاش قىلىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلاردىن ئادەم كېلىپ: «قانۇنسىز ئالتۇن سودىسى» قىلىۋېتىپسەن، دەپ مېنى جاۋابقا تارتتى. مەن ئۇلاردىن قاتتىق رەنجىدىم. ئۇلارنى: «تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرىدىغان مۇتتەهەملەر !» دەپ تىللىدىم. ئۇلار: «ناهىيەلىك سىياسىي كېڭەشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاتاقلىق دىنىي زات ناسىر هاجىممۇ يالغانچىمۇ؟» دەپ هاجىمنىڭ پاش قىلىش ماتېرىيالىنى ئالدىمغا تاشلىدى. ئوقۇپ باقسام قىپقىزىل تۆهمەت ! غەزىپىم ئىچىمگە سىغماي شۇ كۈنى نەزىردىلا هاجىم بىلەن تۈتۈشۈپ قالدىم ـ دە، كالىچىمنى هاجىمنىڭ بېشىغا ئاتتىم. هېلىمۇ ياخشى، كالاچ هاجىمنىڭ سەللىسىگە تەگكىنى، بولمىسا جامائەت مېنى چالما ـ كېسەك قىلاتتىكەن. مېنى جامائەت ئۇ كۈنى دۆشكەلەپ، غولۇمدىن ئىتتىرىپ، نەزىردىن قوغلاپ چىقارغانىنى ئاز دەپ، ناهىيەلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى

ئىدارىسىنىڭ بىر كېچاڭى ھاجىمنىڭ كۇشكۇرتۇشى بىلەن مېنى ئۇچ كۇن سولاپ قويدى... بۇ ئىشلار ھار كەلمەمدۇ؟ مېنىڭمۇ باللىرىم، نەۋرىلىرىم، يۇرت ـ جامائىتىم بار ـ دە! ھاجىم يۇز ـ خاتىر قىلمىغاندىكىن، مەنمۇ قاراپ تۇرمايمەن ـ دە. ھاجىمنىڭ ئۇستىدىن سوتقا ئەرز بەردىم. قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر. قانۇن مۇتىۋەرگىمۇ، لۇكچەككىمۇ ئوخشاش ئىشىنىشى كېرەك ـ دە. ئەرزىمنى ئاڭلاپ ھاجىم كۇندە دېگۇدەك ئەلچى قويۇپ بوسۇغامنى تېشىۋەتتى. بۇگۇن سەن كەپسەن، نېمىمۇ دەيمەن، ماقۇل، ئەرز يازمىغان بولاي. ماقۇل، ھاجىم بىلەن سىياسىي كېڭەشنىڭ ۋەكىللىكىنىمۇ تالاشماي. لېكىن، سەن ئاڭلاپ قوي، ھاجىم ھەققىدىكى ئىغۋالارنى بىر تەكرارلىۋالاي: ھاجىم مېنى ئىغۋا تارقاتتى دەيدۇ. مەن ئىغۋاچىمۇ ياكى ھاجىم ئۆزى «ئىغۋا» ئۇچۇن ئۇرۇق چاچتىمۇ؟ بۇنى سەن ئۆزۇڭ ئويلاپ خۇلاسىلىۋال. مەن ھاجىم بىلەن بىللە ھەج قىلىش جەريانىدا كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىمنىلا ساڭا دەپ بېرەي:

ھەج قىلىش ـــ ئىسلام دىنىدىكى بەش پەرھىزنىڭ بىرى. مەن باللىرىمنىڭ زورى بىلەن ھەج قىلدىم، بالام. ئۇچىنچى ئوغلۇم ئەفرىدىن بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن ئۆيدىن يامانلاپ چىقىپ كېتىۋىدى، گۇاڭجۇ دېگەن شەھەرگە بېرىۋېلىپ بەش يىلدىن كېيىن كاتتا سودىگەر بولۇپ قايتتى. يەتتە ئوغۇلنىڭ يەتتە خىل ھۇنىرى بار، بالام. ئەمما، يامىنى ئاشۇ ئەفرىدىن. ئۇ شەيتانغا نوختا سالالايدۇ، ئالدىركۇسىنى ئالدىيالايدۇ. تۇۋا، مېنىڭ پۇشتۇمدىن ئەفرىدىنده‌ك ئالدامچىنىڭ چىقىشىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىكەنمەن. ھازىر ئۇنىڭ ئۇچ شەھەردە دۇكىنى بار، نەچچە يۇز مىڭ سوملۇق دەسمايىسى بار. ھازىر ئۇ چوڭ باي. لېكىن، ئۇنىڭ بايلىقى ساختىلىق، يالغانچىلىق بىلەن قولغا كەلگەن. مەن ئۇنىڭ پۇلى بىلەن ھەج قىلىشنى راۋا كۆرمىۋىدىم، قالغان ئالتە ئوغلۇم بىلەن ئىككى قىزىم ھالال

ئەمگەكتىن تاپقان پۇللىرى بىلەن مېنى يولغا سالماقچى بولدى. ئىككى مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بولمىسا پاسپورت بەرمەيدىكەن. مېنىڭ بالىلىرىم نەدىن جۆندىدىكىن سەككىز مىڭ ئامېرىكا دوللىرى جايلاپتۇ. ئەفرىدىن مەن بىلەن بىللە بارماقچى بولۇۋىدى، مەن، سودىگەرچىلىك قىلىپ ھەج ساۋابىنى گۇناھقا ئايلاندۇرمىسۇن دەپ ئۇنىڭغا ئۇنىمىدىم. ئاخىر، بالىلىرىم ناسىر ھاجىم بىلەن ئىككىمىزنى يولغا سالدى. ناسىر ھاجىم كىم بولىدۇ، دەمسىنا؟ بىلمەمسەن، ھېلىقى مازارنىڭ جارۇپى شۇ. ئۇ ھازىر سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسىمۇ بولدى، بېيجىڭ، ئۇرۇمچىلەرگە ۋەكىل بولۇپمۇ نەچچە قېتىملاپ باردى. بولىدۇ، ناسىر ھاجىم كونكرېت ئادەم. مەن مۇشۇ ئادەمنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرەي. ئۇ ئادەم ھازىر يۇرت چوڭى، ھۆكۈمەتنىڭ تىزىمىدا بار ئىناۋەتلىك ئادەم. ئۇ ئادەم ئالدىنقى يىلى ھۆكۈمەتنىڭ ھەج ئۆمىكى بىلەن بىر قېتىم ھەج قىلىپ كەلگەن. بۇ ــ ئۇنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق سەپىرى. ئالدىنقى قېتىم ھەج قىلىپ يانغىنىدا پۇتۇن رايوندىكى يۇرت چوڭلىرى تۆت ئاپتوبۇس بىلەن شەھەرگە كىرىپ ھاجىمنى كۈتۈۋالغانىدۇق. ئۇ بىزنىڭ تۇنجى ھاجىممىز بولغاچقا، بىز ئۇنىڭ پەشلىرىنى سۆيدۇق. ئۇنىڭ ئۆيىدە بىر يۇتۇم زەمزەم سۇيى ئىچكەنلىكىمىز ئۈچۈن، ئۆز قولىدا بىردىن تەسۋى تەقدىم قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىمىزنى بەختلىك ـ ئامەتلىك ھېسابلىدۇق. ھاجىم ئات ياكى ئېشەك بىلەن كوچىلاردىن ئۆتسە، ھەممىمىز بېشىمىز يەرگە تەگكۈچە ئېگىلىپ سالام بەردۇق. ئۇنىڭ ئارقىسىدا نامراز ئوقۇشنى ساۋاب بىلىپ، يىراق كۆرمەستىن ناسىر ھاجىم ئۆز ۋاقتىدا جارۇپلۇق قىلغان، ھازىر ئىمانلىق قىلىۋاتقان جۈمە مەسچىتىگە بېرىپ بەش ۋاخ نامىزىمىزنى ئوقۇدۇق. نەزىر ـ چىراغ، ئۆلۈم ـ يېتىم مەرىكىلىرىدە ئۇنىڭغا ئون سوم شۇڭغۇتۇش ئورنىغا يۈز سوم شۇڭغۇتتۇق. ئۇنىڭ دۇئاسى، ئۇنىڭ دەمدىسى قىرىق

يللىق كونا كېسەلگە، ئوتتۇز يللىق تۇغماس خوتۇنغىمۇ داۋا ـ شىپا بولىدۇ دېسە، ئۇنىڭغا ئىشەندۇق. ئۇ بىزنىڭ بۇ يېزىلىرىمىزدا تىل تەگكۈزگىلى، گۈمان قىلغىلى بولمايدىغان بىر «پەيغەمبەر»گە ئايلىنىپ قالدى. ئۇنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيى، كىرىم ـ تاپاۋىتى مانا شۇنداق راسا كۆپىيىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ناسىر ھاجىم چاندۇرۇپ قويدى. نېمە قىلدى دەمسىنا؟ بىر تۇل ئەما ئايال ئۆز قىزىنى ھاجىمغا دۇئا قىلدۇرغانكەن، ھاجىم يۇرت ـ جامائەتتىن ئەيمەنمەستىن ئۆزىنىڭ يەتمىشتىن ئاشقان، يۇرت ـ جامائەت ئىچىدە ئىناۋىتى بار ھاجىم ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ، ئون يەتتە ياشلىق مەسۇم قىزنى مومىيى ئۇستىگە نىكاھ قىلدۇرۇپ توقاللىققا ئاپتۇ. ھاجىمنى يۇرت ـ جامائەت قانۇنىي جازادىن ساقلاپ قالدۇق. لېكىن، ئۇنىڭ ئىناۋىتىنى ساقلىيالمىدۇق.

مانا مۇشۇ ناسىر ھاجىم ماڭا ھەمراھ بولدى. ھاجىم ماڭا:

ـــ ئىككىنچى قېتىم ھەج قىلىپ پاكلىنىپ كېلىمەن. خۇدا بەندىسىنى كەچۈرىدۇ. مەن ئەرەپاتتا ھەممە گۇناھىم ئۇچۇن خۇدايىمدىن كەچۈرۈم سورايمەن ! ـــ دېدى.

بىز ناسىر ھاجىم ئىككىمىز بۇ يىل 6 ـ ئايدا يۇرت ـ جامائەتكە كاتتا نەزىر بېرىپ، يۇرتنىڭ دۇئا ۋە سوۋغا ـ سالام يوللۇقلىرىنى قوبۇل قىلىپ يېزىدىن شەھەرگە كىردۇق. ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى بىلەن ئىسلام جەمئىيىتى بىزنى يىغىپ بىر ھەج ئۆمىكى تەشكىللىدى. بىز تۇغقان يوقلاش ۋەزىپىسى بىلەن ماڭىدىغانلار ئوتتۇز تۆت كىشى ئىكەنمىز. كۆپچىلىك مېنى ھەج ئۆمىكىنىڭ باشلىقى قىلىپ سايلاپ قويدى. مەن ناسىر ھاجىمنى كۆرسىتىۋىدىم، مەندىن باشقا ئىككى ئادەم ئۇنى قوللاپ ئاۋاز بېرىپتۇ. ئۆمرىدە تۆت ئادەمگە باشلىق بولۇپ باقمىغان ماڭا ئوخشاش بىر سەھرالىق ئوتتۇز نەچچە كىشىلىك ھەج ئۆمىكىگە باشلىق بولۇپ سايلانسا، تولىمۇ كۈلكىلىك تۇيۇلىدىكەن. ھەممىدىنمۇ ماڭا بۇ ئىش

كۈلكىلىك تۇيۇلدى. ساقال قويغىنىم ياخشى بولغانىكەن. مەن نەۋرە كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن يېزا ئادىتىگە ئەمەل قىلىپ ساقال قويغانمەن. ساقال بىلەن ھۆرمەت تېپىش خىيالىمغا كىرمىگەنىدى، بۇ قېتىم ساقالنىڭ ھۆرمىتى بىلەن «باشلىق» بولۇپ قالدىم، دەپ ئويلىدىم.

— ياق، ساقالنىڭ ھۆرمىتىنى قىلسا مېنى سايلىسا بولاتتى، — دېدى شەھەردىن قەشقەرگە يولغا چىققان كۈنىمىز ناسىر ھاجىم چىرايلىق، تۆت چاسا ساقلىنى سىيپاپ قويۇپ، مەيۈس ھالدا، — سىزنىڭ بۇ گېپىڭىز توغرا ئەمەس. كۆپچىلىك سىزنىڭ مۇئەللىم بولغانلىقىڭىزنى ھۆرمەت قىلىشتى. ھەممىنى بىلدىم، ئەپەندى. ھەج قىلغۇچى ئوتتۇز نەچچە كىشىنىڭ يىگىرمە نەچچىسى سىزنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىڭىز ئىكەن. ئۇلار ھەج قىلغىلى ئەمەس، سودا قىلىپ پۇل تاپقىلى كېتىپ بارغان سودىگەرلەر. سىز ساپلا سودىگەرلەرنى تەربىيەلەپسىز. يۈز بالىڭىزنىڭ توقسىنى سودىگەر. سودىگەر دېگەندە ئىمان سۈيۈق بولىدۇ. بۇنداق ئىمانى سۈيۈق ھەج ئۆمىكى بىلەن بىللە سەپەر قىلىشمۇ بىر گۇناھ، ئەپەندى. سىز بۇلارغا باشلىق بولدۇم دەپ خۇشال بولۇۋاتىسىز. بىلەمسىز، سىز گۇناھكارلارغا باش بولىڭىز، ھى - ھى - ھى...

— ھاجىم، ھەج سەپىرىدە كىشىگە ئازار بېرىش، قوپال گەپ قىلىش ھەتتا ئېھرامغا كىرگەندىن كېيىن گۇل - گىياھلارنى ئۈزۈش، ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرۈشمۇ گۇناھ بولىدۇ، شۇنداقمۇ؟

بىز ئاپتوبۇسنىڭ ئالدىدا ئولتۇرىمىز. ئارقىمىزدا ئوتتۇز نەچچە ھەج قىلغۇچى ئولتۇرۇپتۇ. بىز چۈشكەن قىرىق نەچچە ئورۇندۇقلۇق، چەت ئەلدە ياسالغان ئالىي دەرىجىلىك ئاپتوبۇسنىڭ بوش قالغان ئورۇندۇق ۋە ئاپتوبۇسنىڭ ئۈستى ھەج قىلغۇچىلارنىڭ چامادان، چىڭدالغان مىشكاپ، خالتىلىرى

بىلەن تولغان، ھاجىمنىڭ كۆزدە تۇتقىنى مانا شۇ ماللار ئىدى. ئۇ مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاپ كەينىگە بۇرۇلدى ـ دە، كۆپچىلىككە ئاڭلىتىپ تۇرۇپ:

ـــ ئازار بېرىش، قوپال گەپ قىلىش گۇناھ، لېكىن پەرھىز ئادا قىلغىلى ئەمەس، باي بولۇپ كېلەيچۇ دەپ ھەج قىلغىلى يولغا چىقىش تولىمۇ چوڭ گۇناھ. خۇدانى ئالداش، ئىماننى سېتىش دېگەن مانا شۇ!

ـــ ئۇنداقتا سىلىنىڭ ئىمانلىرىچۇ، تەخسىر! ـــ دېدى ئېگىز، چوقۇر يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ، ـــ راست، مەن ئۇزۇم سودىگىرى. سوۋغا ـ سالام ئۇچۇن ئىككى ـ ئۈچ يۈز مېتىرەك شايى بىلەن ئىمبوس ئالدىم. سىلىچۇ؟ ماشىنىدىكى يۈكنىڭ يېرىمى سىلىنىڭ، تەخسىر. قانچىلىك يوپكا، چۇچۇنچە، مەرۋايىت ئالدىلا؟ يول ئۇزۇن، تېخى كۆرىمىز. كىم سودا قىلغىلى، كىم ھەج قىلغىلى كېتىپ بېرىپتۇ؟ ياراتقان ئىگىسى ھەممىنى كۆرۈپ تۇرىدۇ!

ـــ بەس، ھاي قاسىم ئۇكام، ـــ دېدىم مەن تەخىر قىلالماي، ـــ ھاجىمنىڭ گەپلىرى يوللۇق، راست ئېيتىدۇ، ھەج قىلغىلى ساپ نىيەت بىلەن مېڭىش زۆرۇر.

يول ئۇزۇن، سەپەر مۇشكۇل، ماشىنىدىكىلەر تېزلا بىر جامائەت بولۇپ قالدۇق. سۇ بار يەرلەردە توختايمىز، بەش ۋاخ نامازنى قازا قىلمايمىز. مەن ئەزان ۋە تەكبىر ئېيتىمەن، ئىمامەتچىلىككە ھاجىمنى ئۆتكۈزۈپ قويدۇق. ھەر ۋاخ نامازدىن كېيىن ناسىر ھاجىم «ھەج ساۋاتلىرى» ئىسلام دىنىنىڭ ئەۋزەللىكلىرى ئۇستىدە ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق كىتابخانلىق قىلىدۇ. نامازدىن كېيىن ماشىنىدا كېتىپ بېرىپمۇ ساۋاب ۋە گۇناھلار ئۇستىدە ئاۋازلىرى پۈتكۈچە سۆزلەيدۇ. مەن قايىلمەن، ناسىر ھاجىم شەرىئەت ئىلمىي چوڭقۇر كىشى ئىكەن. قاراڭ، «قۇرئان كەرىم» كەلىملىرى ئۇستىدە شۇنداق تەپسىلي سۆزلىدىكى، قۇرئاندىكى ئالتە مىڭ ئالتە يۈز ئاتمىش

ئالته ئايەتنى تۇرلەرگە بۆلۈشنى مەن بىرىنچى بولۇپ ھاجىمدىن ئاڭلىدىم. نېمە، قانداق تۇرلەرگە بۆلۈنىدىكەن دەمسىنا؟ ساڭا بۇنىڭ نېمىگە لازىمى بار بالام؟ بوپتۇ، بۇمۇ بىر بىلىم دەپ تونۇغان بولساڭ دەپتىرىڭگە يېزىۋال، ھە، راستىنلا ئاۋۇ ئۇنئالغۇ دېگەن نېمەڭ ھەممىنى ساڭا خاتىرىلەپ بېرىدۇ ئەمەسمۇ. ئۇنداق بولسا بىلىۋال: قۇرئاندىكى ئالته مىڭ ئالته يۈز ئاتمىش ئالته ئايەت تۆۋەندىكىچە تۇرگە بۆلۈنىدىكەن:

مىڭ ئايەت ۋەنىدە (يەنى ئەمرىمگە مەدھىيە).

مىڭ ئايەت ۋەئىدە (يەنى تەھدىت).

مىڭ ئايەت ئەمرى (يەنى بۇيرۇق).

مىڭ ئايەت فەھمىيە (يەنى مەنئى، چەك).

مىڭ ئايەت قىسسە (يەنى ۋەقەلەر).

مىڭ ئايەت مىسال (مىسالىنى ئۆزۈڭ بىلىسەن).

بەش يۈز ئايەت ھالال ـ ھارام.

يۈز ئايەت دۇئا (يەنى تىلەك).

ئاتمىش ئالته ئايەت ناسۇخ ـ مەنسۇخ (تىلاۋەت قىلىنىدۇ، ئەمەل قىلىنمايدۇ، دېگەن سۆز).

ـــ ناسىر ھاجىمنىڭ ئەڭ كۆپ سۆزلەيدىغىنى ھالال ۋە ھارام توغرىسىدىكى بەش يۈز ئايەت. قارا، بالام، ھاجىم ھالال بىلەن ھارامنىڭ تۇرلىرىنى شۇنداق سانايدۇكى، ئاڭلىغان ئادەمنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ قالىدۇ. ئۇ، دۇنيادىكى ھارام نەرسىلەرنىڭ سانىنى بىرنەچچە يۈزگە، ھەتتا بىرنەچچە مىڭغا يەتكۈزگەن. ئۇنىڭ دېيىشىچە: ئادەم پىلىسىراتنىڭ ئۈستىدە ماڭغۇدەك، ئازراقلا دىققەت قىلمىسا ھارامىلىق پاتقىقىغا دەسسەۋالىدىكەن. كۆپچىلىك سەپەر جەريانىدا ھاجىم توغرىسىدىكى ھېلىقىدەك گەپلەرنى ئۇنتۇپ ئۇنى ھۆرمەتلەشكە، ئۇنىڭغا ئىخلاس قىلىشقا باشلىدى. ئۇ ئاشۇنداق قىلىپ گەپ ـ سۆزسىزلا بىزنىڭ ھەج ئۆمىكىمىزنىڭ بىرىنچى نومۇرلۇق ئادىمىگە ئايلىنىپ قالدى. مەن ھەج ئۆمىكىنىڭ باشلىقى

بولغىنىم بىلەن ھېچقانداق بىر ئىشنى ناسىر ھاجىمنىڭ مەسلىھەتسىز قىلمايدىغان بولۇپ قالدىم. ئۇ ئوتتۇز نەچچە كىشىنىڭ ئەقىلدارى، رەھبىرى، پىشۋاسى بولۇپ قالدى.

— ئۇنىڭ دۇئا قىلىنغان قىزنى ئالغىنى ئىغۋا ئىكەن.

— شۇنداق بولماي نېمە بولاتتى، بىز ئۇيغۇرلار پىتنە - پاساتقا شۇنداق ئۇستا تۇرساق...

— پىتنە توقۇيدىغان بولساق ئىگەكىم...

— ھاڭگىنى مادا قىلمۇپتىمىز !

— نارەسىدەنى قاتىل قىلمۇپتىمىز !

— ئۆزىمىز توقۇغان پىتنىگە ئۆزىمىز ئىشىنىمىز !

ئاخشىمى چۆلدىكى ئازادە شەخسىي سارايدا يىپتىپ قىلىنغان بۇ سۆھبەتكە يەنە مەن چەك قويدۇم:

— قويۇڭلار دەيمەن، غەيۋەت - شىكايەت گۇناھ !

— بىز بىرىنى دېمىدۇق.

— ئۇيغۇرلار توغرىسىدا دەۋاتىسىلەرغۇ، بۇ گۇناھ ئەمەسمۇيا؟

— بىزمۇ ئۇيغۇرغۇ. ئۆز - ئۆزىمىزنى دېسەك گۇناھ ئەمەستۇ، ئەپەندى؟

مەن دائىم مۇشۇنداق سوئاللارغا جاۋاب بېرەلمەيمەن.

نېمىشقا دەمسىنا؟ پاكىتلار مېنىڭ ئاغزىمنى تۇۋاقلاپ قويىدۇ، بالام. راست، بىز پىتنە - ئىغۋاسىز ياشىيالمايمىز. مەن ئۆز خەلقىمىزنى ياخشى كۆرىمەن، بالام. ئۇيغۇر دېسە تىك تۇرىمەن. لېكىنزە، بۇرۇن ئۆز خەلقىمنى ياخشى كۆرگەن بىلەن ياخشى بىلمەيدىكەنمەن. مانا قارا، بۇ قېتىم خەلقىمنىڭ موللىلىرى، زىيالىيلىرى، سودىگەرلىرى، ئەخمەقلىرى، كۆكەرمىلىرى... خىلمۇخىل كەسىپ، خىلمۇخىل مىجەزلىكلىرى بىلەن بىللە سەپەر قىلىپ، پايدا - زىيان، راھەت - جاپادا بىللە، بىرده يول قويۇپ، بىرده تالىشىپ، قىزىرىشىپ يۇرۇپ خەلقىمنى چوڭقۇرراق چۈشەندىم. بالام،

بەزى ئادەملەرگە ھەيران قالدىم: ئۇلارغا خۇدايىم شۇنداق بىر كۆز بېرىپتۇ، ئۇ كۆز باشقىلارنىڭ ئەيىبىنىلا كۆرىدىكەن، ئۇلارغا شۇنداق تىل بېرىپتۇ، بۇ تىل باشقىلارنىڭ يامان گېپىنىلا قىلىدىكەن، ئۇلارغا يەنە شۇنداق بىر مېڭە بېرىپتۇ، بۇ مېڭە باشقىلارنى ۋەيران قىلىشنىلا ئويلايدىكەن!

... قېنى چاي ئىچ، بۇ گەپلىرىمنى ئۇنۇتمالغۇدەك ئۆچۈرۈۋەت، باشقىلار ئاڭلاپ قېلىپ رەنجىپ يۈرمىسۇن يەنە!

— مەن يولدىن چىقىپ كەتتىم، نەگە كېلىۋىدىم — ھە؟ ھەئە شۇنداق. ھېلىقى چۆلدىكى سارايدا بوسو، پېتىر مانتا، چەينەك شورپىلىرى بىلەن ياخشى تويغاندىن كېيىن خۇپتەننى ئوقۇپ، قوغۇن — تاۋۇز شىرنىسىدىن بوشاشقان، شۇ سەۋەبتىن سىم كارىۋاتتا پاكىز كىرلىك سېلىنغان كۆرپە ئۈستىدە يېتىشقان ياش سەپەرداشلارنىڭ سۆھبىتىگە كېلىپ توختىغانمەن.

بىز ئون كىشىلىك چوڭ ئۆيدە سۆھبەتتە، ھاجىم ياندىكى كارىۋاتلىق ھۇجرىدا يالغۇز خورەك تارتماقتا. بىز ئۇنىڭ خورىكىنى ئېتىبارغا ئېلىپ ئاشۇ يالغۇز ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرغان.

— ھاجىمنىڭ خورىكى مۇشۇ ئۆيگە ئاڭلىنىپ ئۇخلىيالمايۋاتىمەن!

— ھاجىمنىڭ خورىكى ماشىنىنىڭ ئاۋازىنىمۇ بېسىپ چۈشىدىكەن!

— خۇدايىم ئىشتىھا بىلەن ئۇيقۇنى ھاجىمدىن ئايىمىغانىكەن.

— بۇگۈنكى تاماق پۇلىنى تۆلىگىنىڭگە چىدىيالمايى ھاجىمنىڭ يامان گېپىنى قىلىۋاتامسىنا، چىدىماس؟

— ھاجىمنىڭ تاماق، ياتاق پۇلىنى ئۈستىمىزگە ئالغىنىمىز ساۋابلىق ئىش، ئاغىنىلەر!

— نەچچە تاي مېلى بىلەن مەرۋايىتلىرىنى چېگرادىن

ئۆتكۈزۈشۈپ بەرسەك توپتوغرا جەننەتكە كىرىسەن، ئەمەت هاجىم!

— قاسىم چوقۇر، هەرەمگە ئۇزۇم ئېلىپ ماڭالمىدىم دەپ غەم بىلەن ئۇخلىيالمايۋاتامسەن؟ قەشقەردىن كاۋاپدان ئېلىۋال، بېيجىڭ، گۇاڭجۇلاردا كاۋاپچىلىق قىلغان ئۇيغۇرغا ئىسلامئاباد، كاراچى، جىددە، مەككىلەر نېمىدى؟

— سەن دوغاپچىلىق قىلغىلى ماڭدىڭمۇ ئەمىسە؟ ئەمەت دوغاپچى بىر دومىلاپلا ئەمەت هاجىم بولۇۋاپتۇ تېخى!

— بولدى قىلىڭلار، هاجىم ئويغىنىپ قالمىسۇن يىگىتلەر، — دېدى ئارىمىزدىكى قېرى ئىشچى ئۆز كارىۋىتىدا تەسۈى سىيرىپ، ئاغزىنى مىتىلدىتىپ قىلىۋاتقان تەقۋادارلىقىدىن مەغرۇرلىنىپ، — بىلەمسىلەر، ناسىر هاجىم تەكشى ئادەم ئەمەس، سىلەرنىڭ مۇشۇ چاقچاقلىرىڭلارنى چۈشىدە ئاڭلىدى ئۇ. هەج سەپىرىدە چاقچاق هارام، ئۇنتۇپ قالماڭلار!

— غەيۋەت هارام، چاقچاق هارام، ئاچ كۆزلۈك، خىيانەت، نامەهرەم، كۈپۈرلۈق، شېرىكلىك... يەنە نېمىلەر ئىدى؟ قاسىم چوقۇر، سەن ياخشى يادلىۋال جۇمۇ؟

— ئەمەت دوغاپچى، سەن بوينۇڭغا تۇمار قىلىپ ئېسىۋال، هارام بىلەن هالالنىڭ پەرقىنى بىلمەيدىغاندىن ئارىمىزدا بىرلا سەن بار!

بىز ئاشۇنداق چاقچاقلار بىلەن ئۇخلاپ قالدۇق.

يەرگە يورۇق چۈشمەستە بىز ماشىنىغا چىقىشتۇق. ئىشىك ئالدىدا سارايۇەن ئايال پەيدا بولدى.

— قايسى هارامىلىق ئەدىيالنى ئېلىپ ماڭدى؟ — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ قوللىرىنى شىلتىپ، — ئۇچ كويچەنلىك ياتاق پۇلى تۆلەپ ئوتتۇز كويچەنلىك ئەدىيالنى ئېلىپ ماڭغان نائەهلىنى تېپىپ بەرمىسەڭلا ماشىناڭلارنى ماڭدۇرمايمەن!

مەن تۆش يانچۇقۇمدىن ئوتتۇز يۇەن چىقىرىپ ئايالغا يېلىندىم:

— سىڭلىم، مەڭ، يېڭىسىنى ئېلىۋېلىڭ، ھەج سەپىرىگە ماڭغان ئادەملەرگە قارا چاپلىماڭ!

— ۋاي ئازازۇل دوزىخى! — دېدى ناسىر ھاجىم ئايالغا ھومىيىپ، — پۇل بەرمەڭ بۇ تويمىغۇر قانجۇققا!

جېدەل چىقاتتى، لېكىن شوپۇرىمىز مېنىڭ ئىشارىتىم بىلەن ماشىنىنى ھەيدىدى.

بىز سەپەر ئۈستىدىكى ئاخىرقى بامدات نامىزىنى بىر قوغۇنلۇقتا ئوقۇدۇق. مەن ھاجىمنىڭ بىر يېڭى ئەدىيالنى جايناماز قىلىپ بىزگە ئىمامەتچىلىك قىلىۋاتقىنىنى كۆردۈم - دە، ھېلىقى سارايۇەننى ئېسىمگە ئېلىپ سەسكىنىپ كەتتىم.

— قەشقەرگە كېلىپ قالدۇق، جامائەت! — دېدى ھاجىم ئورنىدىن تۇرۇپ كۆچىلىككە قاراپ، — ئۇلۇغ ئاپپاق غوجام مازىرى بار مۇقەددەس شەھەرگە پاك ئىمان، پاك نىيەت، پاك بەدەن بىلەن كىرەيلى. ئەنە سۇ، تەرەت ئېلىپ ماشىنىغا چىقايلى.

بىز ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلدۇق. ئۇ سەللىسىنى قايتىدىن ئۆرۈپ سەللىسىنىڭ پەتتىسىنى ئالدىغا چۈشۈرۈپ قويۇپ، ئۇزۇن قاشلىرى ئاستىدىكى يوغان كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ بىزگە باشلامچى بولۇپ سۈرە باشلىدى:

— لەببەك، ئاللاھۇممە لەببەك!...

قەشقەر شەھىرىنىڭ خام بازىرىدىكى ئابدۇقادىر دامولام مەدرىسەسىگە (ئۇ جاي ھازىر سىياسىي مەكتەپ ئىكەن) سۈرە ئوقۇپ ھەيۋەت بىلەن كىرىپ كەلدۇق!...

خوش، ئۆي ئىسسىپ كەتتى، قالغان گەپنى باغقا چىقىپ قىلىشايلى. قېنى، ئوغلۇم ئەيسىرەم، مەرھەمەت قىل، بالىلار باغقا — ئالما تېگىگە ئورۇن راسلاپ قويۇپتۇ.

كۆرپە بېسىپ ئولتۇرغىن، مامۇق ياستۇقنى قولتۇقۇڭغا قىسىپ يانپاشلا. ھە، مانا شۇنداق. بالىلار چاينى ئۇزۇلدۇرمەڭلار. گەپ ئۇزۇن، تېخى ئەمدى باشلاندى، بالام.

ئۇنىڭالغۇچىنىڭ زاپاس لېنتىسى باردۇ ـ ھەۋ؟ ئۇنداق بولسا ياخشى. خوش، قەيەرگە كېلىۋىدىما؟

ھەۋ، راستتىنلا خام بازىرىدىكى ئابدۇقادىر دامۇللام مەدرىسەسىگە كېلىۋىدۇق. شۇنداق قىلىپ بىز مەدرىسە ھۇجرىلىرىغا جايلاشتۇق. ھويلا مىغ ـ مىغ ئادەملەر بىلەن تولغانىكەن. مەن ئۇ كۇنى شۇنداق چارچىدىمكى، بالام، ئون پۇتلۇق يەرنىڭ زىغىرىنى چالغا بىلەن چاپقاندەك بولدۇم. نېمىشقا دەمسىنا؟ مەن ئۆمەك باشلىقى ـ دە، بۇ يەردە ئۆمەك باشلىقىنىڭ ئىشى شۇنچىلىك جىقكى، ئۇنى بىر دېمە، ئوتتۇز تۆت ئادەمنى ياتاقلارغا بۆلۈش، ئانكىتلارنى تولدۇرۇش، ساقچى ئىدارىسىدە ئۆچرەت تۇرۇپ پاسپورت ئېلىش، ئۇ يەردىن پوچتىخانىغا كېلىپ پوچتا ھەققى (بۇ نېمىسكىنتاك) تۆلەش، بانكىغا بېرىپ قىستىلىپ يۇرۇپ ھەربىر كىشىگە ئىككى يۇز ئامېرىكا دوللىرى تېگىشىپ ئېلىش. بۇ يەردە ئىككى مىڭ ئامېرىكا دوللىرى كۆرسەتمىسەك تېخى ساڭا پۇل تېگىشىپ بەرمەيدىكەن دېگىنە ! ناسىر ھاجىم ئۇ يەردىمۇ بىر جالىق قىلدى جۇمۇ، بالام. مەندىن مىڭ دوللار ئېلىپ ئۆزىدىكى سەككىز يۇز دوللارغا قوشۇپ كۆرسىتىپ ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋالدى. ماڭا قايتۇرۇپ بەرگەن مىڭ دوللاردىن ئىككى قەغەز كەم چىقتى جۇمۇ، بالام. بۇنى قانداقمۇ ھاجىمغا دېگۈلۈك، بەلكى قېرى ئادەم چۇشۇرۇپ قويغاندۇر ياكى بىرى ئېلىۋالغاندۇر. لېكىن مەن، نېمىلا بولسۇن ئىشنىڭ پۈتكىنىگە خۇشال. كەچتە ھېرىپ ياتاقتا كەلسەم يەنە ھاجىمنىڭ جېدىلى. ئادەم ياتىدىغان ئۇچ كارىۋاتقا ھاجىم ئۆزىنىڭ يۈك ـ تاقىنى قويۇۋالغانىكەن، ئۇچ ئادەمىمىز تالادا قاپتۇ. ھاجىمنىڭ يۈكلىرىنىڭ تولىلىقىنى دېمەپتىمەن تېخى، مېنى چارچىتىپ ھالىمدىن كەتكۈزگەنمۇ شۇ يۈكلىرى ئىدى. ئۆمەك باشلىقى بولغانلىقىم ئۈچۈن بىرمۇ ئادەمنىڭ يۈكىنى تالادا قويماسلىقىم لازىم ـ دە. مەن توشۇماي كىم توشۇيىتتى ئەمىسە. قارا تەرگە

چۆمگۇچە يۇك توشۇدۇم، بالام. بۇ چاغدا قۇرئاندىكى ھېلىقى بەش يۈز ھالال ـ ھارام، ناسىر ھاجىمنىڭ ھارامىلار تىزىملىكى ھەممە ئادەمنىڭ ئېسىدىن چىقىپ كەتكەنىدى. ئاخشىمى ياتاق ماجىراسىدا قاسىم چوقۇر يەنە بۇ گەپنى قوزغىدى:

ــ ھاجىم، غوجامنىڭ ئېشىكى چۈشەكتە يېتىپ، مالىيى توپىدا ياتسا، بۇ ئېشەك غوجامغا ھالالغۇ دەيمەن؟ ــ دېدى ئۇ ھاجىمنى مەسخىرە قىلىپ. شۇنىڭ بىلەن ياشلارنىڭ ئېغىزلىرى ئېچىلدى:

ــ موللىنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما!

ــ ھەممىنى موللا بىلىدۇ، موللا قوپۇپ كۆلگە...

ــ پاھ، ھاجىم، ئون تاي مال ئېلىپ مېڭىپتىلا، تاموژنا بىلەن پۇتۇشۇپ قويىلمۇ نېمە؟

ھاجىم ئۇ چاغدا شۇنداق بىر ئادەمگە ئۆزگىرىۋالدىكى، قويۇۋەر، ئۆزىنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيى، تەقۋادارلىقى ۋە يول بويى قىلغان ۋەز ـ نەسىھەتلىرىنى ئون تاي مال ئۈچۈن يۇندىدەك تۆكۈپ تاشلاپ، ھارسىز، بىچارە، پاڭغا ئايلىنىۋالدى. ئۇ قارا يەكتەك ئۇستىدىن كۆپ پوتا باغلاپ، ئاق شاپاق دوپپىسىنى كۆزىگە چۆكۈرۈۋېلىپ، كارىۋاتتا تۇگۈلۈپ ئولتۇرۇۋېلىپ ھەممە زەربە، ئاھانەتلەرگە چىداشلىق بەردى. لېكىن مەن چىدىمىدىم:

ــ بولدى، يۇرۇڭلار، كارىۋات يېتىشمىگەنلەرنى مەن مېھمانخانىغا ئورۇنلاشتۇرىمەن، ــ دېدىم ئاخىر ئورنۇمدىن تۇرۇپ.

ھاجىمنىڭ شۇ كۈنلەردىكى بىچارە، مىسكىنلىكىنى ئويلىسام كۈلگۈم كېلىدۇ، بالام. ئازراق پايدا ئۈچۈن ئۆزىنى خورلاش، باشقىلارغا يېلىنىش، باشقىلارنىڭ ئايىغىدا ئۆمىلەش بىز ئۇيغۇرلاردىلا بار ئەيىبمۇ ياكى باشقا مىللەتلەردىمۇ بارمۇ؟ بۇنى مەن بىلمەيمەن، سەن ياخشى بىلىسەن، بالام.

يېرىم كېچىدە بىرى مېنى ئىرغىتىپ ئويغاتتى.

— بۇ مەن، ناسىر ھاجىم، — دېدى ئۇ مەن چالا ئويغانغاندىن كېيىن پىچىرلاپ، — يۈرۈك باشلىق، تالاغا چىقسىڭىزا، سىز ماڭا مەسلىھەت بەرمىسىڭىز بولمىدى.

بىز ھويلىغا چىققاندىن كېيىن ئۇ پىچىرلاپ تۇرۇپ:

— سىز راستىنلا ھېچقانداق مال، سوۋغا - سالامسىز يولغا چىقتىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— شۇنداق، تەخسىر، ھەج قىلغىلى چىقتىم.

— تائىفتا تۇغقانلىرىم بار دېۋىدىڭىزغۇ؟

— شۇنداق، شىرەم تۇغقان.

— ئۇنداقتا مۇنۇ تۆت كوپتىنى ئېلىۋېلىڭ، قۇرۇق قول بارغاندىن ياخشى. سىز تولا خام ئادەم ئىككەنسىز.

مەن كوپتىلارنى قوبۇل قىلدىم ھەم ئىككى يۈز سوم تەڭلىدىم.

— ياق، بۇ مېنىڭ سىزگە قىلغان ياردىمىم. سىز ماڭا كۆپ يارەم قىلدىڭىز. ئۆمەك باشلىقىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش ئەزالارنىڭ بۇرچى. بۇنى ئوتتۇز تۆت، ياق، ئوتتۇز ئۇچ ئەزانىڭ ئىچىدە بىر مەنلا چۈشىنىدىغان ئوخشايمەن!

— ئېسىمگە سالغانلىرىمۇ چوڭ يارەم، تەخسىر، شۇنداقتىمۇ بىكارغا ئالالمايمەن!

— ماقۇل ئەمىسە، دانىسى ئەللىك كويدىن ئەمەس، قىرىق بەش كويدىن ئۆز باھاسىدا بولسۇن، پۇلىنى يۈرتقا بارغاندىن كېيىن بېرىڭ.

بىرئازدىن كېيىن ئۇ:

— مېنىڭ ئىككى تاي يۈكۈم سىزنىڭ پاسپورتىڭىز بىلەن تاموژنىدىن ئۆتسە قانداق دەيسىز، تەنجاڭ! — دېدى.

ئۇ بىردەمدىلا خەنزۇچىلاپ «تەنجاڭ» (تۇەنجاڭ — ئۆمەك باشلىقى دېمەكچى) دېگەن سۆزنىمۇ ئىشقا سالدى. مەن ئۇنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلدىم. ئەتىسى مالىلار ئۆتكۈزۈلۈپ بولۇپ، بىز قەشقەردىن پاكىستانغا قاراپ يولغا چىقتۇق. ھەممە ئادەم

هایاجانلانغان، هویلىلار، كوچىلار خوشلاشقۇچىلارنىڭ يىغا - زار، هۆكمەت، تىلاۋەت دۇئالىرى بىلەن تولغان، ماشىنىلارغا يۈرت - يۇرت بويىچە ئورۇنلاشقان هەج ئەھلى. ئەنە شۇنداق خوشلىشۇاتقاندا، بىزنىڭ ناسىر هاجىم قايتىدىن جانلاندى. ئۇ قارا پەشمەت، ئاپپاق كۆڭلەك، چىرايلىق ئورالغان سەللىسى، تۆت چاسا چىرايلىق ساقالى بىلەن هەممە ئادەمنىڭ دىققىتىنى تارتماقتا ئىدى. ئۇ سۆزلىمەكتە، ئايەت ئوقۇماقتا، كەينى - كەينىدىن دۇئا قىلماقتا ئىدى. پۈتۈن خەلق ئۇنىڭ ۋەز - نۇتقىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلىماقتا:

— هەج قىلغىلى ماڭغان هەربىر مۇسۇلمان خۇدادىن باشقىنى ئويلىماسلىقى، پەرهىز ئادا قىلغىلى ماڭغان هەربىر ئۈممەت خۇدانىڭ بىر نامىدىن باشقا نامنى تىلغا ئالماسلىقى، دىلغا پۈكمەسلىكى لازىم. كىمدىكىم مال - دۇنيا، ئالتۇن - كۈمۈش ۋەسۋەسىسىگە چۈشىدىكەن، ئۇنداق ئادەمنىڭ قىلغان هەجى قوبۇل بولمايدۇ...

ئەنە شۇنداق، بالام ئەيسىرەم، بىز خەق مەنپەئەت ئۈچۈن هەممىنى قىلالايدىكەنمىز، بىچارە بولىدىغان، ئۇشۇق بولۇۋالمىغان جايدا ئۇنىمۇ قاملاشتۇرالايدىكەنمىز. مەرتىۋە، ئابرۇي تالىشىدىغان سورۇن تېپىلسا باشقىلارغا زادىلا ئۇلۇش قالدۇرمايدىكەنمىز.

ئوپالدىن ئۆتۈپ تاقىر تاغقا يېماشقاندىن كېيىن، هاجىم بېشىنى مۇرەمگە قويۇۋېلىپ شۇنداق خورەك تارتتىكى، بۇ خورەك تاكى قاراڭغۇ چۈشكەندە تاشقورغانغا كەلگۈچە ماشىنىدىكى هېچ ئادەمگە ئارام بەرمىدى. ياشلىرىمىزنىڭ ئاغزى ئېچىلدى:

— ئون تاي مالنىڭ ئالتىسى تاموژنىدىن ئۆستىلىق بىلەن ئۆتتى. تۆت تاي مال ئورۇندۇقنىڭ ئاستىدا، ماشىنىنىڭ ئۈستىدە خاتىرجەم بولۇۋالغان هاجىم بۇنچىلىك هۆركىرىمەيتتىمۇ ئەمىسە!

ـــ هاجىمدىن سورىۋالماپتىمىز ـ ده، كۆل بۇقىسى هۆركىرىگەندەك ئاڭلىنىدىغان خورەك هالالمىدۇ، هارامىدۇ؟

ـــ هەي يىگىتلەر، ياخشى گەپلەرنى قىلايلى، ئازار بولىدىغان گەپلەرنى قىلمايلى.

مەن هېلىدىن ـ هېلىغا ياشلارنى نەسىھەت بىلەن توسۇۋالمەن. هاجىم بۇ تاپا ـ تەنىلەرنى نەدىن ئاڭلىسۇن، ئۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئازابلىنىمەن، خىجىل بولىمەن. بۇ ئازاب، خىجالەتچىلىك، مېنى ئۇنىڭ يۈكلىرىنى توشۇغاندىنمۇ، تاموزنىدىن ئۇنىڭ يۈكىنى ئۆتكۈزىمەن دەپ خادىملارغا يېلىنغاندىنمۇ بەكرەك تەرلەتتى، بالام.

تەرلەپ ـ پىشىپ، هېرىپ ـ چارچاپ، هاۋاسى شالاڭ تاغ ئۈستى «مىڭتېكە» (قونجىراپ) ئېغىزىغىمۇ كەلدۇق. مەن بۇ يەرنى مىڭتېكە دېيىشنى لايىق كۆرۈۋاتىمەن. ئارىمىزدا خېلى بىلىملىك ئادەملەرمۇ بار ئىكەن. «قونجىراپ» دېگەن سۆز پارسچە «قان ئاقار دەريا» دېگەن بولىدىكەن. بۇ يەرنىڭ ئۇيغۇرچە مىڭتېكە دېگەن ئىسمىمۇ بار ئىكەن ئەمەسمۇ. بىز نېمىشقا ئۇيغۇرچە يەكەن دەرياسى، مىڭتېكە دېگەن سۆزلەرنى قوللانماي «زەرەپشان»، «قونجىراپ» دېگەندەك پارسچە سۆزلەرنى قوبۇل قىلىمىزكىنتاڭ!

ماقۇل، گەپنى شاخلاتماستىن ئاشۇ «مىڭتېكە» ئېغىزىغا كېلەي. بۇ يەردە بىزنى قەشقەردىن ئەكەلگەن ماشىنىلار يەرگە چۈشۈردى ـ ده، بىز چېگرادا تەكشۈرۈشتىن ئۆتۈپ ئاندىن يەنە قايتىدىن ماشىنىلارغا ئولتۇرۇپ، پاكىستانغا قاراپ ماڭدۇق. مانا شۇ يەردە هەممە ئادەمنىڭ ئەستەر ـ پاختىسى چۈۋۈلىدىغان گەپ ئىكەن.

ئۈستى سولياۋ بىلەن يېپىلغان تەكشۈرۈش ئۆيلىرىگە هەممە يۈكنى كۆتۈرۈپ ئەكىرىدىغان گەپ ئىكەن. بۇ يەردە هېچكىم ـ هېچكىمگە ياردەم قىلمايدىكەن. ئادەملەر سەمىمىيەت، راستچىللىق دېگەنلەرنى مانا مۇشۇ يەرلەردە

تامامەن ئۇنتۇشىدىكەن. مەن ئاران ـ ئارانلا نەپەس ئېلىپ ياندىكى ئاشخانا سايىسىدا ئولتۇرۇپ تەكشۈرۈشتىن ئۆتۈۋاتقان خوتەن ھەج ئۆمىكىدىكىلەرنىڭ قىزىقچىلىقىنى كۆرمەكتىمەن. بۇ يەردە خالتىلار ئۆلچىنىدۇ، تالونلار تەكشۈرۈلىدۇ، بەلگىلىمىدىن ئارتۇق مالىلار تۆتۈپ قېلىنىپ، مال ئىگىلىرىنىڭ قوللىرىغا تالون بېرىلىدۇ، ئۇ تالون بىلەن ھەج قىلىپ قايتقاندا تۆتۈپ قېلىنغان مالىلىرىنى قايتۇرۇپ ئەكىتىدۇ. بىزنىڭ ھەج قىلغۇچىلىرىمىزنىڭ پەم ـ پاراسىتىگە ھەيران قالدىم. بىر خالتىنى تارتقۇزۇپ بىرنەچچە خالتىنى ئۆتكۈزۈۋاتقان، مومايلارنىڭ بويۇنلىرىغا، بىلەكلىرىگە قات ـ قات مەرۋايىت باغلاپ، ھەتتا تەكشۈرۈشتىن ئۆتۈپ بولغانلارغا ئۇستىلىق بىلەن مالىلىرىنى شۇڭغۇتۇپ بېرىش ئارقىلىق مالىلىرىنى ئۆتكۈزۈۋاتقانلار ماڭا ئۆز ھۇنەرلىرى بىلەن كۆرۈنۈپ تۇرماقتا. تاموژنا خادىملىرىنىڭ سەگەك كۆزلىرى، مول تەجرىبىلىرى بىزنىڭ ھەج قىلغۇچىلىرىمىز ئالدىدا ئۆز رولىنى يوقاتقان.

مەن ئۆزۈم بىلەن بىللە نەچچە كۈنلەپ سەپەر قىلغان، ئادەتتە ئۆز گېپىنىمۇ ئوڭلاپ قىلالمايدىغان، ناچار كىيىنگەن دېھقانلارنىڭ بۇنچىلىك ماھارەتنى ئۆگىنىۋالغىنىغا ھەيرانمەن. مەندىن باشقا ھەممىلا ئادەم مال ئەكەلگەن. ھەممىلا ئادەم تاموژنىدىن ئارتۇق ئۆتكۈزۈۋىنىڭ كويىدا.

ـــ ھاجىمنىڭ مالىلىرى ھارام بولىدىغان بولدى، ـــ دېدى قاسىم چوقۇر خۇشال بولۇپ، ـــ قاراڭلار، بوز يەرگە مۆكۈنگەن دوغداقنىڭ ئۆزى، ئۇنىڭ مالىلىرى...

مەن شۇ چاغدىلا يول بويى يېنىمدا ئولتۇرغان، قىلىقلىرى بىلەن جېنىمغا تەگكەن يۈرتلۇقۇم ناسىر ھاجىمنىڭ ئارىمىزدا يوقلۇقىنى بايقىدىم. ئۇ يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا بولۇشىغا تاشلانغان مىشكاپ، خالتا، چامادانلار ئارىسىدا شاپاق دوپپىسىنى كۆزىگە چۈشۈرۈۋېلىپ مۆكچىيىپ يۈرەتتى.

ياشلارنىڭ ئاغزى ئېچىلدى:

— مەرۋايىتلىرىنى بويىنىغا ئاسارمىكىن بۇ ھاجىم!

— ماللىرىنى تارتىۋالسا ھوشىدىن كېتەرمىكىن دەيمەن!

— ھەي ئەمەتجان، ھېچ بولمىسا ماللىرىنى تارازا يېنىغا ئەكىلىشىپ بەرسەڭ بولمامدۇ، ئۇنتۇما، قېرىلارغا يارىدەم قىلماق ھالال!

— ھارامنى كۆتۈرمەك ھالال دېگىنە!

— ئاپلا، ھاجىم ھېلىقى ھاراملارنىڭ تىزىملىكىگە ئۆلچەمدىن ئارتۇق مال ئېلىش ھارام دېگەننى كىرگۈزمىگەنكەن ـ دە!

— ھاي يىگىتلەر، يۈرۈڭلار يارىدەم قىلايلى بىچارە بوۋايغا!

مەن يەنە ئىككى ـ ئۈچ يىگىت بىلەن ھاجىمغا يارىدەم قىلىشقا باردىم.

— ئە... ئەزالىرىغا قارىمايدىغان قانداق ئۆمەك باشلىقسەن، ئەپەندى!

ھاجىم بىرنەچچە مىنۇتنىڭ ئىچىدىلا قېرىپ ـ مۈكچىيىپ، قارىداپ ـ سارغىيىپ كېتىپتۇ. ئۇ خۇددى بەزگەكتەك تىترىمەكتە ئىدى. مەن يۈمشاق كۆڭۈل ئادەم ئىكەنمەن. ئۇنىڭغا بىردىنلا ئىچىم ئاغرىپ قالدى:

— ماۋۇ ئىككى بوپىنى مەن ئۆتكۈزۈپ بېرەي، يەنە نېمىلىرى بار، تەخسىر؟

ئۇ قوينىدىن بىر كىر خالتىنى ئالدى. خالتا ئېغىر ئىدى.

— مەرۋايىت، — دېدى ئۇ ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن ماڭا قاراپ يېلىنىپ، — بىرىنىڭ ئامانىتى ئىدى. ناھايىتى بەش كىلو...

— ئەكىلىڭ، مەن ئۇنى ئۆتكۈزۈشۈپ بېرەي.

مېنىڭ ئۆمەك باشلىقى ئىكەنلىكىم شۇ يەردە ھەممىنىڭ يادىغا كەلدى. مەنمۇ شۇ يەردىلا ئۆزۈمنى راست باشلىق ھېس قىلدىم: ھاۋا يېتىشمەي ھالسىرىغان قېرىلارغا ئۇسسۇزلۇق

تېپىپ بېرىش، مالىلارنى رەتلىك تىزىش، ئەزالارنىڭ پاسپورت، ئانكىتىلىرىنى رەتلىشىپ بېرىش، يۇقىرى بېسىملىق قازاندا پىشقان كۆكتاتسىز سۇيۇقئاشقا ئادەملەرنى ئىنساب بىلەن ئۆچىرەت ساقلاشقا دەۋەت قىلىش، ھەممە ئادەمگە يېتىپ بىر ئادەمگە يەتمىگەندە، سۇيۇقئاش يەتمىگەن شۇ بىر ئادەم بىر مەن ئۆزۈم بولۇپ قېلىش، تېخى سۇيۇقئاش تالىشىپ بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىشىپ ئاخىرىدا ياقىلىشىپ قالغان ئۇيغۇرلىرىمنى ئاجرىتىپ قازى بولۇپ ماجىرا سوراش، مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆمەك باشلىقىنىڭ قىلىدىغان ئىشلىرى. ئەلۋەتتە، بۇ ئىشلاردا ھەركىم مېنى ئەسلەيدۇ ـ دە، بالام.

ئۆمەك باشلىقى بولغانلىقىم ئۈچۈن باشقىلارنىڭ قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلىرىغا سۈكۈت قىلدىم. بۇنىڭ ئازابى ئازمۇ، بالام.

بىز يېزىدا خۇددى قويدەك ياۋاش، شەبنەمدەك تازا ئۆسكەن ئادەملەر. راستىنى ياغانىنى يالغان دەپ ئادەتلەنگەن. ھۆكۈمەت بىرنېمىنى بىلمىسە چېگرادىن ئۆتكۈزۈلىدىغان مالغا چەك قويامدۇ؟ لېكىن، بىزنىڭ ئادەملەرنىڭ ھەممىسىلا مۇشۇ چەكنى بۇزدى. بۇزغاندىمۇ يوق قىلدى دېگىنە. بۇنىڭ ئازابىنى بىرلا مەن تارتتىم. نېمىشقىمۇ مۇئەللىم بولغاندىمەن؟ دەپ ئويلىدىم، بالام. ساختىلىق، يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق تەرىپىدە تۇرۇش قانچىلىك ئازاب ـ ھە؟ لېكىن، چېگرادىن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن ئازابقا ئازاب قوشۇلدى: مەن ھاجىمنىڭ مالىلىرىنى سالامەت ئۆتكۈزۈشۈپ بېرىش ئۈچۈن ئەزالارغا نەسىھەت قىلدىم. ئەزالار قولمۇقول قانات يېيىپ ئۇنىڭ ھەممە مېلىنى ئۆتكۈزۈشۈپ بەردى. ئۇنىڭ ھەممە مەرۋايىتلىرىنى ئۆمىكىمىزدىكى ئاياللار بويۇنلىرىغا باغلىشىپ ئۆتكۈزۈشۈپ بەردى. لېكىن، مەن ساناپ، ئۆلچەپ ئۆتكۈزۈۋالمىغان مەرۋايىتنى ھاجىم مەندىن ساناپ ئۆتكۈزۈۋېلىپ، كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ ناله قىلىشقا باشلىدى:

— كىشىنىڭ ھەققى ھارام، مېنىڭ بەش تىزىق مەرۋايىتىم كەم تۇرىدۇ. كىم ئالغان بولسا قىلغان ھەجى قوبۇل ئەمەس! — دېدى ئۇ ماشىنىدا ئۆرە تۇرۇۋېلىپ ۋارقىراپ. مەن ئۇنىڭ پېشىنى تارتتىم:

— ئاياللارغا ئازار بولىدۇ ھاجىم، تارتقان زىيانلىرىنى مەن تۆلەپ بېرەي، ۋارقىرىمىسىلا!

ھاجىمنىڭ دېگىنى بويىچە پۇل تۆلىدىم. بۇنىڭ كارى چاغلىق. سېنىڭ بەربىر يانچۇقۇڭدىكى پۇلمۇ باشقىلارنىڭ بالام. لېكىن، ئاق كۆڭۈل ئادەملەرنى بولۇپمۇ كۆيۈمچان ئاياللارنى ناھەق قارىلاش، ماڭا ئوخشاش «ئىنساب دالالەتچىلىرى»گە تولىمۇ ھار كېلىدىكەن.

مەن قالغان پۇتۇن سەپەر داۋامىدا ھاجىمغا گەپ قىلمىدىم. ئۇنىڭغا ئىقتىدا قىلىپ نامازمۇ ئوقۇمىدىم. ئۇ «مېڭتېكە» ئېغىزىدىن ئۆتكەندىن كېيىنلا قايتىدىن جانلاندى. ۋەز ـ نەسىھەت، سۆرە، ھالال ـ ھارام ھەققىدىكى ئىزاھاتلار، بولۇپمۇ ھەج قىلغۇچىنىڭ سۆپەتلىرى توغرىسىدىكى گەپلىرى پۇتۇن يول بويى توختىمىدى.

ئاخىر ئاجايىپ ئېگىز تاغلاردىن، تىك قىيالاردىن، قورقۇنچلۇق سۇ بويلىرىدىن سالامەت ئۆتۈپ، كوئېنلۇن ـ ھىمالايا تاغلىرىنىڭ تۇتىشىدىغان جايىدىكى ئۆتەڭ — سوس شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق. بىز بۇ يەردە بىزنى قەشقەردىن ئەكەلگەن شوپۇرلار بىلەن خوشلىشىپ پاكىستان ماشىنىلىرىغا چىقتۇق. مەن باشقىلارنىڭ خىزمىتى بىلەن بولۇپ ئورۇن ئىگىلىمىگەنكەنمەن، ئالدىنقى قاتاردىن ماڭا قالدۇرۇلغان ئورۇنغا ھاجىم ئۆز چامادانىنى قويۇۋاپتۇ. مەن ئۇن ـ تىنسىز ئەڭ كەينىگە بېرىپ ئولتۇردۇم.

— پەخرىدىن ئەپەندى، چامادانىنى ئېلىۋېتىپ ئالدىدا ئولتۇرسىلا، — دېدى قاسىم ئورنىدىن تۇرۇپ، — چامادان ئارقىدا تۇرسۇن.

ـــ ياق، ياق، ئۇكام قاسىم، ماشىنىڭ كەينى ئازادە ئىكەن، پۇت ـ قولۇمنى سۇنۇپ ئولتۇرغىلى قوي!

هاجىم ماڭا ئالىيىپ قاراپ قويدى.

پاكىستانلىق ساھىبخانا ـــ چاڭگا ساقاللىق ئادەم بىزنى شەھەرنىڭ سىرتىدىكى دۆڭگە جايلاشقان مەسچىتكە باشلاپ باردى. بۇ چاغدا ناسىر هاجىم ئانچە ـ مۇنچە ئوردۇ تىلى بىلگەنلىكى ئۈچۈن دەرهال ئالدىنقى سەپكە ئۆتۈۋالدى. مەسچىت ئالدىدا شۇ يەرنىڭ هاكىمى، شەهەر چوڭلىرى بىزنى قارشى ئېلىپ تۇرۇشقانىكەن. هەربىر هەج ئۆمىكىنىڭ باشلىقلىرى ئاۋۋال چۈشۈپ ئۇلارنىڭ قارشى ئېلىشى ۋە ئۆمەك باشلىقلىرىنىڭ بويىنىغا ئاسىدىغان ئالاهىدە چەمبىرەكنى قوبۇل قىلىدىغان گەپ ئىكەن. مانا شۇ چاغدا ناسىر هاجىمغا قايىل بولدۇم. مەن ئارقىدىكى ئورنۇمدىن قوزغالغۇچىلا ئۇ خۇددى يىگىتلەردەك تېتىكلىشىپ نەلەردىدۇر كىيىپ ئۇلگۈرگەن چۈچۈنچە پەشمەت، چىرايلىق سەللىسى بىلەن سۇرلۇك قىياپەتكە كىرىپ ساھىبخانىلارنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى ۋە ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ چەمبىرەكنى قوبۇل قىلىپ بويىنىغا ئېسىۋالدى. بىزگە كەڭ زالدا بىر قاچىدىن ئاچچىق ـ چۈچۈك سۇيۇقئاش تارتىلدى. هاجىم يۇقىرىدا، بىز پەگاهدا ئولتۇرۇشتۇق.

ـــ پەخىرىدىن ئەپەندى، بىز سىزنى ئۆمەك باشلىقى قىلىپ سايلىغان، نېمىشقا ئورنىڭىزنى تارتقۇزۇپ قويىسىز؟

ـــ هۆرمەتنى هاجىمغا ئۆتۈنگىنىم توغرا، ئۇكام قاسىم، قورساقنى كەڭ تۇتايلى! ـــ دېدىم مەن چىن دىلىمدىن هاجىمغا قايىل بولۇپ.

بىزنىڭ ياشلارنىڭ ئاغزى ئېچىلدى:

ـــ جاپاغا سىز، راهەتكە ئۇ!

ـــ جاپاغا سىز، ئابرۇيغا ئۇ!

ـــ هالالغا سىز، هارامغا ئۇ، ۋوي هاجىم بولماي قالغان

لەنىتى !

— هاي، قويۇڭلار، كىشىگە ئازار بولىدىغان گەپلەرنى قىلمايلى !

ئاجايىپ ئېگىز تاغلارنى مەن شۇ يەردە كۆردۈم. بۇلۇتلارنىڭ ئۈستىدە، ئاسمانىنىڭ قەرىدە تۇرىدىغان بۇنداق قارلىق ئېگىز چوققىلارنى مەن كۆرمىگەنىكەنمەن. ئۇ يەرنىڭ يوللىرىچۇ؟ ئۇستۈڭ تىك قىيا، ئاستىڭ بۇڑغۇنلۇق دەريا. ئاسمانغا قارىساڭمۇ، يەرگە قارىساڭمۇ بېشىڭ قايىدۇ. پاكىستان شوپۇرلىرىغا ئاپىرىن ! ئاشۇنداق خەتەرلىك، ئەگرى - بۈگرى يوللاردا ماشىنىنى تۇزدە ھەيدىگەندەك ھەيدەيدىكەن. بالام، مەن باشتا قورقتۇم، ئەندىكتىم، ئاستا - ئاستا كۆندۈم. لېكىن، ھاجىم شوپۇرلارنى بىردە ئۇيغۇرچە، بىردە ئوردۇچە، بىردە ئەرەبچە ھەتتا بىردە خەنزۇچە تىل بىلەن شۇنداق تىللىدى، قارغىدىكى، ھاجىمنىڭ قارغىشىنىڭ ھېكمىتى بولغان بولسا، ئاشۇ شوپۇرلار غۇلاپ ئۆلگەن بولار ئىدى. مەن ئاخىر ئارقىدىكى ئورنۇمدىن ھاجىمنىڭ يېنىغا كەلدىم. بۇ قېتىم غەزىپىمنى يوشۇرالمىدىم:

— ئۇ سىزنىڭ جامائىتىڭىز ئەمەس، چەت ئەللىك، ماۋۇ تىللىرىڭىزنى توختىتىڭ تەخسىر.

— سەن پەخرىدىن بىزدەكلەرگە ئۆلۈم تىلەيسەن، يامان نىيەت بىلەن بۇ سەپەرگە چىققانسەن !

ئۇ ماڭا يەيدىغاندەك ئالىيىپ قارىدى. مەن ئۇنىڭ ئىككى قېتىم «سەن» دېگىنىگە خاپا ئەمەسمەن: «يامان نىيەتلىك» دېسىمۇ مەيلى، لېكىنزە بىزنى تەزرەك قارارگاھىمىزغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن جاپا چېكىۋاتقان مېھماندوست پاكىستانلىق شوپۇرنى «ئاستا ماڭمىدىك» دەپ تىللىغىنى ماڭا بەكمۇ ھار كەلدى. بىر چەت ئەللىكنىڭ ياخشى نىيىتىگە بىشەملىك بىلەن ھۇجۇم قىلغۇچى نەق مېنىڭ يۈرتلۇقۇم، مېنىڭ ئۇيغۇرۇم ئەمەسمۇ؟ بۇنىڭغا ئادەمنىڭ زەردىسى ئۆرلىمەمدۇ، بالام !

سەپەر ئاخىرلاشتى. بىز يېرىم كېچىدە راۋالپىندى بىلەن ئىسلامئاباد ئارىلىقىدا ياپيېشىل، مۇنبەت، قاراچىلان تۇپراققا سېلىنغان «ھاجىخانا»غا كېلىپ ئورۇنلاشتۇق. ماشىنىلاردىن مالىلارنى ئىككىنچى قەۋەتتىكى ياتاقلارغا توشۇماق بىر ئېغىر ئەمگەك. ھاجىمنىڭ مالىلىرىنىڭ ھەقىقىي مىقدارىنى مانا مۇشۇ يەردە بىلدىم. ئۇنىڭ ھەممە مېلى ئەگەر كىلو بىلەن ھېسابلانسىمۇ بەش ـ ئالتە يۈز كىلو كېلىدۇ. نېمىشقا دېگەندە، ئۇنىڭ بىردىنبىر ياردەم قىلغۇچىسى بولغان پەخرىدىن ئەپەندى تەرلەپ ـ پىشىپ، ھارغان ـ چارچىغىنىغا قارىماستىن، ئۇنىڭ ھەممە يۈكىنى توشۇدى ئەمەسمۇ؟

ـــ نېمىشقا توشۇيسىز دەمسىنا؟ ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ، ئۇ مېنىڭ يۇرتلۇقۇم، ئۇيغۇرۇم، مەن ئۇنىڭ ئۆمەك باشلىقى!

ھاجىخانىنىڭ خەيمىەن كۆرپىلىك، يەردە ئىككى شامالدۇرغۇچ گۈركىرەپ تۇرىدىغان، تورۇستا ئالتە دانە پىرقىرىغۇچ شامال چىقىرىپ پىرقىراپ تۇرىدىغان ياتاقلىرى، قارا ئۇن چەلىپىكى، قېتىقى، تۆمۈر قاچىلاردىن قۇيۇپ ئىچىدىغان مۇزدەك سۇيى پات ئارىدىلا سەپەر ئۇستىدىكى ھەممە كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئۇنتۇلدۇرۇۋەتتى. مېنىڭ ئىشىم يوق، بەش ۋاخ نامازغا ئوقۇيمەن، راۋالپىندىنىڭ راجى بازىرىغا ياكى ئىسلامئاباداتىكى «فەيسال جامەسى»گە بارىمەن ـ دە، پاكىستانلىق كىراكەشلەرنىڭ قوڭغۇز سۇرەت، ئورۇندۇقى قاتتىق، سىرلىرى ئۆچكەن ماشىنىلىرىدا ھۇزۇرلىنىپ ئولتۇرۇپ سەيلە ـ تاماشا قىلىمەن. ھاجىمچۇ دەمسىنا؟ ئۇ ئادەم بەش ۋاخ نامازنىمۇ «ھاجىخانا» سىرتىدىكى «ھاجىلار بازىرى»دا ئۆزىنىڭ يېپەك مالىلىرى بىلەن مەرۋايىتلىرىنى يېيىۋېلىپ ئەتىدىن ـ كەچكىچە سودا قىلىدۇ، پەقەت خۇپتەندىن كېيىنلا ماڭا ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىنى تۇتقۇزىدۇ ـ دە، بىر كۈنلۈك سودىسىنى ھېسابلاتقۇزىدۇ:

— شايى ئىككى يۈز يىگىرمە رۇپىيەدىن بىر مىڭ تۆت يۈز مېتىر...

ئۇنىڭ پۇلى كۈندىن - كۈنگە كۆپەيمەكتە. ئەكەلگەن ماللىرى بىرگە ئىككى، ھەتتا ئۈچ پايدا بىلەن سېتىلماقتا. لېكىن، ئۇ يەنىلا خېرىدارلارنى تىللايدۇ:

— ۋوي پاكىستانلىق پىت كۆزلەر !...

ھاجىم قاتناش، ياتاق، تاماقنى بىكارغا بەرگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە سودىدا شۇنچە پايدا كەلتۈرۈۋاتقان پاكىستانلىقلارنى تىللىغىنى ئۈچۈن مەن ئازابلىنىمەن.

مېۋىگە باق، چايىنى يېڭىلاڭلار ! غەزا تەييار بولغۇچە پارىڭىمىنى تۈگىتەي، قانداقراق؟ تازا ياخشى بولۇۋاتىدۇ دەمسىنا؟ ناسىر ھاجىمنىڭ غەيۋىتى بولۇپ قالمىسۇن - ھە، يەنە؟ ئۇنئالغۇنى ھاجىم ئاڭلاپ قالسا مېنىمۇ، سېنىمۇ جايلىۋېتىدۇ جۇمۇ. نېمە، قانۇن، سىياسەت دەمسىنا؟ بىلىپ قوي، ھاجىم بىز بىلمىگەن قانۇن، سىياسەتلەرنى بىلىدىغان ئادەم. ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم ھاجىمغا يۇقىرىدىن پىكاپ كېلىدۇ. ئاڭلىساق، ئۇ پىكاپ ھاجىمنى مۇھىم ئۆگىنىش، مەجلىسلەرگە ئاپىرارمىش. ھازىر ھاجىم كىم؟ ئۇ بىزنىڭ يۇرتنىڭ «پەيغەمبىرى»، ئۇنىڭ رازىلىقىسىز قىز تالالىق قىلمايمىز، ئۇنىڭ دۇئاسى بولماي تۇرۇپ تەۋەللۇتتىكى ئايالالرمۇ يەڭگىيەلمەيدۇ. ئۇنىڭ نامىدا بىر كاتتا مەسچىت سېلىندى. «ناسىر ھاجىم مەسچىتى» دېسەڭ، پاكىستاندىكى فەيسال جامەسى، قەشقەردىكى ھېيتگاھ جامەسى، ئۇرۇمچىدىكى خانتەڭرى جامەسى، غۇلجىدىكى بەيتۇللاھ ھەممە ئادەم بىلىدۇ، بالام. بۇ مەسچىتنىڭ پۇلىنى ھاجىم چىقارغانمۇ دەمسىنا؟ شۇنداق دېسىمۇ بولىدۇ. ھاجىمنىڭ بىر جۈمەدە قىلغان كىتابخانلىقى، بىر دۇئاسى بىلەن، بىزنىڭ يۇرتتىن گۇاڭجۇ، بېيجىڭ، شاڭخەيلەرگە بېرىپ باي بولۇپ قايتقان سودىگەر دېھقانلار بىلەن يېزىمىزدا كارخانا ئاچقان، خىلمۇخىل

ئوقەتلەر بىلەن بېيىغان دېھقانلار پۇل دېگەننى تۆكۈپ تاشلىدى. بىرلا سودىگەر ئىككى يۈز پارچە گىلەم تەقدىم قىلدى دېگىنە ! شۇنداق، پۇل سودىگەردىن بولغىنى بىلەن، دۇئا ـ تىلاۋەت ناسىر ھاجىمدىن ئەمەسمۇ؟ ئۇنداق بولغاندىكىن، مەسچىتنىڭ نامى «ناسىر ھاجىم مەسچىتى» بولىدۇ ـ دە !

نېمە، ھېكايىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلاشقا ئالدىراۋاتامەن دەمسىنا؟ ماقۇل ئەمىسە، نەگە كېلىۋىدىم؟ ھە، راستتىنلا ھاجىمنىڭ پاكىستانلىق خېرىدارلارنى تىللىغان يېرىگە كەلگەنىدىم.

شۇ بىر كۈنكى ھېسابتىلا ھاجىم ئوتتۇز سەككىز مىڭ روپىيەگە مال سېتىپ، يىگىرمە مىڭ روپىيە پايدا تاپقان !

ھاجىم شۇ كۈندىن باشلاپ ماڭا پۇلىنى ھېسابلاتقۇزمايدىغان بولۇۋالدى. ئاخشىمى تەرگە مىلىنىپ كىرىدۇ ـ دە، خۇپتەننى ئالدىراپلا ئوقۇيدۇ، شامالدۇرغۇچقا قاقلىنىپ يېتىپ ھېلىقى خورىكىنى بەھۇزۇر باشلىۋېتىدۇ.

ئىسلامئاباد ئايرودۇرۇمىغا ماڭىدىغان كۈنىلا مەن ھاجىمنىڭ ماڭا گەپ قىلغىنىنى ئاڭلىدىم. ئۇ خۇشال، چىرايلىق كىيىنگەن ھالدا ماڭا ھەج ساۋاتلىرىدىن دەرس سۆزلەشكە باشلىدى:

ـــ ھەرەمدە ئوقۇغان بىر رەكەت نامازنىڭ باشقا يەردە ئوقۇغان يەتمىش مىڭ رەكەت نامازغا تەڭ كېلىدىغانلىقىنى بىلەمسىز؟ ھاجىم بولماقلىق خۇدانىڭ ئىسالى ئۈچۈن دەرۋىش بولماقلىق دېگەن سۆز. كۆردىڭىزمۇ، بىزنىڭ ناپىسەنت ھاجىلىرىمىز چامادان، سومكىلارغا نېمىلەرنى تولدۇرۇۋالغان؟ سىزنىڭ سومكىڭىزمۇ سەككىز ئايلىق قورساقتەك، ھى ـ ھى... بۇنداق ناپىسەنتلىك قىلسىڭىز قىلغان ھەجىڭىز راۋا بولمايدۇ، ئەپەندى. مانا مەن بىرلا كىچىك سومكا بىلەن...

مەن ئۇنىڭ قانچىلىك مالنى ئامېرىكا دوللىرىغا ئايلاندۇرۇپ بولغانلىقىنى بىلمىگەن بولسام، ئۇنىڭ مالىرىنىڭ

هەممىدىن جىق ئىكەنلىكىگە گۇۋاھچى بولمىغان بولسام بەلكىم ئۇنىڭغا خاپا بولمىغان بولار ئىدىم، لېكىن سۆزلىمەي بولمىدى:

ــ كىمنىڭ راۋا، كىمنىڭ راۋا ئەمەسلىكىگە ھۆكۈم قىلغۇچى بەندە ئەمەس، ئاللاتائالانىڭ ئۆزى، تەخسىر ! لاشەرەكەلەك !

مانا شۇ بىر ئېغىز گەپ بىلەن ھاجىمنى رەنجىتىپ قويدۇم. بىز ھەر قۇرى ئون بەش ئورۇندۇقلۇق ئاجايىپ چوڭ ئايروپىلان بىلەن ئىسلامئابادتىن كاراچىغا باردۇق. كاراچىدا ئېھرام باغلىدۇق. يەنە شۇنداق ئايروپىلان بىلەن قىزىل دېڭىز ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ، ئەرەب يېرىم ئارىلى ئۈستىدىن توغرا كېسىپ ئەرەب قولتۇقى بويىغا جايلاشقان جىددە شەھىرىگە كەلدۇق. بۇ سەپەردە ھاجىم بىلەن يانمۇيان ئولتۇردۇق. لېكىن، ھاجىم ماڭا گەپ قىلماق تۇگۈل قاراپمۇ قويمىدى.

جىددە ئايرودۇرۇمىنىڭ تەكشۈرۈش ئۆيىدە ئەرەب خادىملىرى مېنىڭ چامادىنىمنى چۈۋۈپ شۇنچىلىك قاتتىق تەكشۈردى. مېنىڭ يېنىمدا تۇرغان ھاجىم ئۇيغۇرچە «تۇركىي تىللار دىۋانى»نى «لۇغەت» دەپ ئۇقتۇرۇپ بېرىشكىمۇ ئۇنىمىدى... بىز مەككە مۇكەرەمە شەھىرىگە چۈشتىن بۇرۇن يېتىپ كەلدۇق. مەن «مۇسفىلە» كوچىسىدىن ناھايىتى تەسلىكتە بىر ئېغىز ئۆي ئىجارىگە ئالدىم. ھاجىمنى شۇنىڭدىن باشلاپ يوقىتىپ قويدۇم.

مەن كۈچا رابات، قەشقەر رابات، خوتەن راباتقىمۇ ھاجىمنى ئىزدەپ باردىم. لېكىن، ھاجىمنىڭ دېرىكىنى ئالالمىدىم. پەقەت ئەرەپات كۈنىلا، بىز مېنادىكى چېدىرلاردىن ئورۇن ئالغان ئاخشىملا ھاجىمنى ئىشتىما بىلەن توخۇ گۆشى بېسىلغان پولۇ يەۋاتقان ھالەتتە كۆرۈپ قالدىم.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۈم، ھاجىم !

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئەسسالامۇئەلەيكۇم !
— نەلەردە يۈردىلە، ھاجىم؟
— كەلگەن كۈندىن تارتىپ كېچەيۈكۈندۈز ھەرەمدە بولدۇم، ئەپەندى.
مەنمۇ كەلگەن كۈنىلا ھەرەمگە بېرىپ ئىككى رەكەت نامىز ئوقۇپ، كەبىنى يەتتە ئايلاندىم، سافا مەرۋىنى يەتتە قېتىم قاتراپ مېڭىپ تاۋاب قىلدىم. چېچىمىنى ئالدۇرۇپ بولۇپ يۇيۇنۇپ ئېھرامدىن چىقىپ كىيىمىمنى كىيىۋالدىم. لېكىن، ھاجىم كەبىنىڭ يۇمشاق گىلەم سېلىنغان، مۇزدەك سۇ ئۈزۈلمەيدىغان سالقىن قوينىدا كېچەيۈكۈندۈز يېتىپ - قوپۇپ، قۇرۇق نان بىلەن سوغۇق سۇ ئىچىپ ئىبادەت قىلغانىكەن - دە !
— ياتاقتا پۇل تۆلەشتىن قاچقان گەپ ! — دېدى قاسىم چوقۇر قۇلىقىمغا پىچىرلاپ، — يىگىرمە مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بىلەن كەلگەن ئادەم بىر ئېغىز ئۆڭ ئىجارە ئالسا بولماسمىدى. قاراڭ، قېرى تېكىدەك بىخسىپ - پۇراپ كېتىپتۇ خەسىس ھاجىم !
— يامان گەپ قىلما قاسىم، سەن پەرھىز ئادا قىلغىلى ئەرەپاتقا ماڭغان ھاجىسەن !
ئەرەپات كۈنى مىليونلىغان ئادەملەر ئۆز دۆلەتلىرى بويىچە قوللىرىنى گىرەلەشتۇرۇپ تۇتۇشۇپ، ئۆز دۆلەت بايرىقى ئاستىدا ئەرەپات تۈزلەڭلىكىگە ماڭىدىكەن. ماشىنا، پىيادىلەر توپى چەكسىز، مەن ئۆمرۈمدە مۇنچىلىك نۇرغۇن ئادەم قايىنىمىنى كۆرمىگەنمەن بالام. كۈن شۇنچىلىك ئىسسىق، ئەللىك گىرادۇستىن يۇقىرى دېگىنە ! لېكىن، سۇ بىلەن مۇز بايىاشات. مېنىڭ كۆزلىرىم يەنىلا شۇنچە جىق ئادەملەر ئارىسىدىن ھاجىمنى ئىزدەيدۇ. ھاجىم ھېچ يەردە كۆرۈنمىدى. بىز بىر كۈن شۇ تاشلىق سايدا ئىبادەت قىلىپ ئولتۇردۇق. مېنىڭ كۆڭلۈم بىر خۇدادىن باشقا ھېچ نەرسىنى سېغىنمىدى.

بالام، مەن گۇناھلىرىمغا كەچۈرۈم سورىدىم، ئەڭ ئالىي تىلەكلىرىمنى بايان قىلدىم. گۇناھلىرىم ئۈچۈن خۇدادىن كەچۈرۈم سوراۋېتىپ ھاجىمنى يادىمغا ئالدىم. نېمە ئۈچۈن ئۇ كىشى يادىمغا چۈشكىنى ئۆزۈمگىمۇ قاراڭغۇ، ئىشقىلىپ ھاجىم يادىمغا كەلدى. تازا شۇ چاغدا نەچچە مىڭلىغان دۈئا ـ تىلاۋەت قىلغۇچىلار ئارىسىدىن ھاجىمنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدىم. قانداق تونۇۋالدىمكىن، بۇ ئۆزۈمگىمۇ قاراڭغۇ، ھاجىم تاشلىق يەردە تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋېلىپ، ئالقانلىرىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈۋېلىپ، يىغلاپ تۇرۇپ دۈئا قىلىۋاتقانكەن. ئۇنىڭ بار ئاۋازى بىلەن چىرقىراپ:

ــ خۇدايىم، خۇدايىم ! ــ دەپ ۋارقىرىغىنى، ھۆڭگۈرەك ئېيىتىپ يىغلىغىنى، شۇ چاغدىكى كۆزلىرى يۇمۇلغان، ساقاللىرى تىترىگەن ھالىتى، ئېھرام ئىچىدىن يېرىم يالىڭاچ چىقىپ تۇرغان تېرىلىرى بوشاشقان، لاي توپا باسقان گەۋدىسى ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدا تۇرۇپتۇ، بالام. مېنىڭ ھاجىمغا تولىمۇ ئىچىم ئاغرىدى. مەن ئۇنىڭ ھەممە يارامسىزلىقلىرىنى ئۇنتۇپ، ھاجىم ئۈچۈن خۇدايىمدىن ئەپۇ ـ مەغپىرەت تىلىدىم، بالام.

شۇنىڭدىن كېيىن ھاجىمنى كۆرمىدىم. بىز سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى ھەج پەرھىزى ئادا قىلىش ئىشىمىزنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، تۇركۇم ـ تۇركۇمگە بۆلۈنۈپ كەلگەن يولىمىز بىلەن پاكىستانغا قايتتۇق.

يولدا كېتىۋېتىپ يېنىمدىكى ئەمەتجان بىلەن قاسىم چوقۇردىن:

ــ ناسىر ھاجىم يەنە مەككە مۇكەرەمەدە قالدىغۇ دەيمەن، ئاڭلىسام كەبىگە كىرىۋاپتۇدەكقۇ؟ ــ دەپ سورىدىم.

ئەمەتجان قاسىم چوقۇرغا قاراپ كۈلۈپ قويدى:

ــ دەڭلا قاسىماخۇن، ھاجىم نېمىلەرنى قىلدى؟ ــ دەپ سورىدى.

— سەن دېمەمسەن، شېرىكلىشىپ ئوقەت قىلغان سودىگەرلەر بولغاندىكىن...

— ئەپەندى، ھاجىم كەبىدە قالمىدى، ئۇ ھازىر پاكىستاندا، — دېدى ئەمەتجان مازاق ئارىلاش كۈلۈپ قويۇپ، — ئۇ توپتوغرا يىگىرمە تاي چىكەن، ئون تاي بۆرتمە شال بىلەن كەشمىر ياغلىق تويۇن قىلدى (پوچتىدىن سالدى)، ئۆزى بىلەن يەنە ئون تايدەك مال ئېلىپ ماڭدى!

— بىر مىڭ يەتتە يۈز رىيالدىن تۆت پىدىيون ئالغىنىنى كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، — دېدى قاسىمموڭ قوشۇمچىلاپ.

مەن مۇسىلە كوچىسىدىكى سەئۇدى ئەرەبىستان پۇقرالىقىغا ئۆتكەن ئۇيغۇر دۇكاندارلاردىن ئاشۇنداق تاي - تاي مال ئېلىۋاتقان سودىگەرلەرنى كۆپ كۆرگەن، لېكىن ھاجىمنى كۆرمىگەنىدىم.

— نېمە، ئىشەنمەمسىز مۇئەللىم؟ — دېدى قاسىم كۈلۈپ، — ئۇ ھەممە مالنى مەككىدىن ئەمەس، مەدىنە شەھىرىدىن ئالدى. شۇ يەردىن پوچتىغا سالدى. نېمىشقا بىزدىن بالدۇر كەتتى دەمسىزا!؟ مۇئەللىم، سىز بەكمۇ تۇز كۆڭۈل - دە. ئۇ قالغان مالنى پاكىستاندىن ئالىدۇ، ئۇ شۇ تاپتا جەزمەن راۋالپىندىدىكى قەشقەر خوۋۇزدا يېتىپ - قوپۇپ، راجى بازاردىن ئەرزان مالالارنى ئېلىپ پوچتىدىن ماڭدۇرۇش بىلەن ئاۋارە، ئۇ ھاجىم ئەمەس، سودىگەر!

— قاسىم ئۇكام، ھاجىمنىڭ يامان گېپىنى قىلمىغىنا، بۇ ئۇنىڭ ئىككىنچى قېتىم ھەج قىلىشى، بىرىنچى قېتىم ھەج قىلىپ ھاجىم نامىغا خىلاپ ئىشلارنى قىلغانلىقى ئۈچۈن، بۇ قېتىم خۇدايىمدىن گۇناھلىرى ئۈچۈن ئەپۇ سوراپ ئىككىنچى قېتىم ھەج قىلغىلى كەلگەن ئادەم. ئۇنىڭ ئاز - تولا پۇل تاپقىنىغا كەلسەك، ئۇ بۇ پۇلنى ساۋابلىق ئىشقا سەرپ قىلماقچى، ئۆزى شۇنداق دېدى، ئۇكام!

بىزنىڭ سۆھبىتىمىز تېزلا ئاخىرلاشتى. لېكىن، ھاجىم

توغرىسىدىكى ئوي - خىياللىرىم ئاخىرلاشمىدى، مەن يول بويى ھاجىم توغرىسىدا ئويلاندىم: بىزنىڭ ھۆرمەتلىك ئادەملىرىمىزنىڭ ھەممىسىلا ھاجىمدەك ھەم خەلقنى، ھەم خۇدانى ئالدايدىغان ساختىپەزلەرگە ئايلىنىدىغان بولسا، بىزدەكلەرنى، بولۇپمۇ ئاق كۆڭۈل، ياۋاش - يۇمشاق ئادەملەرنى كىم ھمايە قىلىدۇ؟ ياۋاشلار دائىم زەربىدىن نېرى بولالمايدۇ. ئۇلار ئۇچۇن ھمايە ناندەك زۆرۇر، بەش پەرھىزدەك مۇھىم، بالام!

پاكىستاندىكى ھاجىخانا ھاجىلار بىلەن تولدى. لېكىن، ھازىر بۇ يەردە سۆزلەپ تۇرىدىغان رادىيو، يۇگۇرۇپ يۇرىدىغان ئۇزۇن كىيىملىك مۇلازىمەتچىلەر، ئىككى دەرۋازا ئالدىدىكى ھاجىلار بازارلىرىمۇ يوق، بۇ يەر چۆلدەرىگەن. بىزنىڭ ھاجىلىرىمىزنىڭ ئۇزۇلمەي كىرىپ - چىقىپ تۇرىدىغان مالليرىنى توشۇغۇچى كىرا ماشىنىلىرىدىن باشقا ماشىنىلارمۇ يوق.

مەن بۇ شەھەردىمۇ ناسىر ھاجىمنى تاپالمىدىم.

توۋا دەيمەن، بالام، ئادەم ئاجايىپ ئىشلارنى كۆرىدىكەن - دە!

بىز پاكىستاندىن ماشىنىلار بىلەن يەنە يولغا چىقتۇق. مەن پوچتىدىن ئالىدىغان مېلى يوق ھاجىم بولغاچقا، ئالدىدا ماڭىدىغانلار قاتارىغا قېتىلدىم. قالغانلار مالليرىنى ساقلاپ ھاجىخانىدا قېلىشتى. بىز كۇن ئولتۇرغاندا «مىڭتېكە» ئېغىزىغا يېتىپ كەلدۇق. بىز ئەمدى بۇ يەردە بىرمۇبىر تەكشۇرۇلىمىز.

بىز مالليرىمىز بىلەن ھويلىغا توپلاندۇق. ئۇ يەردە ئىسمىمىز چاقىرىلغاندا تەكشۇرۇش زالىغا بىرمۇبىر كىرىمىز. مەن مانا شۇ تەكشۇرۇش زالىدا ھاجىمنى كۆرۈپ قالدىم. ھاجىم پاكىستاندىن ئەرزان باھادا (جۇڭگو پۇلىغا ئون - ئون بەش يۈەن) سېتىۋالغان چەت ئەل پەلتوسى بىلەن تولىمۇ كۆركەم كۆرۈندى. ئۇ ساقلىنى قىسقا ياسىتىپ شىلەپە كىيىپ

هەقىقىي «دىپلوماتىيە خادىمى» قىياپىتىگە كىرىۋاپتۇ. ئۇ بىر يىگىتنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ قويۇپ، ماڭا ھومىيىپ قاراپ ئولتۇراتتى.

— بار - يوقى مۇشۇ بىر چامادان، بىر سومكىمۇ؟ — تاموژنا خادىمى سىلىق - سىپايە سورىدى.

— مال ئاز بولغىنى بىلەن ئالتۇن كۆپ - دە! — دېدى ھاجىم مېنى خۇددى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك يات ئاۋازدا سۆزلەپ، — مېنىڭ پەرىزىمچە، بۇ كىشىنىڭ پۇلدار ئوغۇللىرى بار، بۇ كىشى سەككىز مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بىلەن چەت ئەلگە ماڭغان، ئىككى مىڭ دوللار ھەج خىراجىتىگە كەتتى دېسەكمۇ ئالتە مىڭ دوللارلىق مال ئېلىپ قايتقان گەپ. قېنى ئەپەندى، ئالتۇن، سائەت ۋە مارجانلارنى ئۈستەلگە ئۆزلۈكسىزدىن قويۇڭ!

مەن چامادان، سومكامنى ئاچتىم - دە، ھەممە مېلىمنى ئۈستەلگە يايدىم. بالىلىرىمغا ئالغان ئۇششاق - چۈششەك سوۋغىلاردىن باشقا ھېچنېمە چىقمىغاندىن كېيىن، تاموژنا خادىمى — ياش، چىرايلىق يىگىت ھاجىمغا قاراپ ئالايدى:

— سىلى بىزگە ياردەم قىلمەن دەپ ئاۋارە بولمىسىلمۇ بولاتتى ھاجىم، بىز كىملەرنى قانداق تەكشۈرۈشنى ئۆزىمىز بىلەتتۇق!

— ئۇنداق دېمەڭ ئوغلۇم! — دېدى ھاجىم سالماقلىق بىلەن، — مەن ھۆكۈمەت پايدىسىغا ئىش قىلمەن، سىلەردىمۇ سىلاپ - سىيپاپ ئۆتكۈزۈۋېتىدىغانلار بار، ھاجىملار ئارىسىدىمۇ تۈيدۇرماي كۆزگە قۇم چاچىدىغان ساختىپەزلەر كۆپ. سىز مېنىڭ كىم ئىكەنلىكىمنى بىلمىسىز، مەن ھەم ھۆكۈمەتنىڭ، ھەم خەلقنىڭ ۋەكىلى!

ئۇنىڭ «ۋەكىل» بولۇۋېلىپ، ھاجىلار ئىچىدىكى سودىگەرلەرنى تاموژنا خادىملىرىغا بىرمۇبىر تونۇشتۇرۇپ، ھەسسىلەپ باج چۈشكەنلىكى ئۈچۈن ئەلەمدىن يىغلىغان،

سارغايغان، هوشىدىن كەتكەن چىرايلارنى كۆرۈپ خۇرسەن بولغانلىقى مېنى غەزەپلەندۈرمىدى، مېنى غەزەپلەندۈرگىنى، ئۇنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالماي، مېنى «ئالتۇن سودىگىرى» دەپ تاموژنا خادىملىرىغا تونۇشتۇرغىنى بولدى. دېمەك، ئۇ ماڭا تۆھمەت قىلغانكەن، باشقىلارنىمۇ تۆھمەت بىلەن زىيانغا ئۇچرىتىشى تۇرغان گەپ ئەمەسمۇ؟ مېنىڭ يۈرتلۇقۇم، مېنىڭ ئۇيغۇرۇم بولغان ئادەمنىڭ باشقىلارغا زىيان سېلىشى مېنى بەكمۇ ئازابلىدى.

بىزنىڭ خەلقىمىز، بولۇپمۇ يۈرت چوڭلىرى يەنە بىرنەچچە كۈندىن كېيىن هاجىمنىڭ پېشىنى كۆزلىرىگە سۈرتۈپ، سۆزلىرىنى تۈمار قىلىپ بويۇنلىرىغا ئېسىۋېلىشىدۇ. هاجىم بولسا بىرده تەقۋادار، بىرده بىچارە، بىرده غادايغۇچى، بىرده ئۆمىلىگۈچى، بىرده ساخاۋەتچى، كەڭ قورساق، مېھرىبان، بىرده بولسا زالىم، تۆھمەتخور، كۆڭلى قارا سۈيىقەستچى. ئۇ خۇدايىمغا هىيله ئىشلىتىدىغان ئادەم تۇرسا، بەندىلەرگە ئادىللىق قىلاتتىمۇ ئەمىسە؟... ئويلىساملا يۈرىكىم ئېچىشىدۇ، ۋۇجۇدۇم كۆيىدۇ. هەي بالام، بۇگۈن مېنىڭ ئويلىغانلىرىم بولۇۋاتىدۇ. بىزنىڭ جامائەت هازىر ناسىر هاجىمنى بېشىغا ئېلىۋالدى. هاجىمغا يارىماق، هاجىمنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشمەك هازىر خەلقىم ئۈچۈن هەج قىلغانغا ئوخشاش بىر ئۇلۇغ ئىش. مەن مانا شۇنىڭ ئۈچۈن، يەنى خەلقىمىزنىڭ هېچ نەرسىنى بىلمەيلا بىر ئادەمنىڭ نامى بىلەن سەللىسىگە چوقۇنۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن ئازابلانماقتىمەن.

مىكتېپىكىده نە ياتاق، نە ئاشخانا، نە سۇ يوق. ئەتراپتىكى تۆپىلىكلەر ئاپپاق قار، مۇز توڭلىغان تاغ سۈيىده ئامالسىز تەرەت ئېلىپ، دالادا بەش ۋاخ ناماز ئوقۇپ، سوغۇق چېدىرلاردا قىستىلىشىپ ياتىمىز. هاجىلارنىڭ تولىسى نۇرغۇن مال بىلەن چېگرادىن ئۆتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇلار نۇرغۇن باج تۆلەشكەن. مەن ئۇلارنىڭ باجغا چىدىماستىن، هاجىمنى قارغاشلىرىنى ئاڭلاپ

چىداپ ياتمەن. بولۇپمۇ، ياش ھاجىملار بىلەن، ئاتا ـ ئانا، قېرىنداشلىرىنىڭ ئالدىلىرىغا چىقىشقان ياشلارنىڭ ئاغزى ئېچىلغان:

ــ باج كادىرى بەش مىڭ كوي باج تۆلەيسەن دېسە، ناسىر ھاجىم باج كادىرىغا: «سەن نېمىشقا بۇلارنىڭ مالىلىرىنى سانىپ ئۆلچەپ كۆرمەيسەن؟ سېنى يۇقىرىغا چاقىرىپتىمەن» دەپ قورقۇتۇپ، ھەممە تاغارلىرىنى يەشتۇردى. قاراپ تۇرۇپلا يىگىرمە ئۇچ مىڭ كوي تۆلەتكۈزدى. ئوغرى ھاجىم ئون يەتتە مىڭ كوي زىيان سالدى!

ــ ماڭا ئون ئىككى مىڭ كوي!

ــ ماڭا ئوتتۇز بەش مىڭ!

ــ ماڭا ئون ئىككى مىڭ!

ــ ئۆزى قانچىلىك باج تۆلىگەندۇ ئۇ ئوغرى؟

ــ ئۇنىڭ خىزمىتىنى مۇكاپاتلاپ باج ئالماس بەلكى!

ــ تاموژنىدىكىلەرمۇ ئۇنىڭدىن جاق تويۇپتۇ!

ــ قۇتۇلۇش ئۈچۈن بولسىمۇ باج ئالماس ئۇ ئوغرىدىن!

ــ تۆھپىسىمۇ بار، ھەيۋىسىمۇ بار، تۆھمىتىمۇ بار!

ــ يىغىسىمۇ، توۋىسىمۇ بار!

ــ قايتىپ ئۆيگە بارغاندىچۇ؟

ــ بېشىدا سەللە، قولىدا تەسۋى، ئاغزىدا ئىمان، قوينىدا زەللە، ئاغزىدا ئەپسۇن، كۆڭلىدە شەيتان!

قاسىم چوقۇر بىلەن ئەمەتجان بىردەمدىلا ناسىر ھاجىم توغرىسىدا بىر مىسرادىن شېئىر تەييارلاپتۇ، مەن لام ـ جىم دېمىدىم.

شۇنىڭدىن كېيىن ناسىر ھاجىمنى كۆرمىدىم. ئەتىگەنلىكى بىز قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقتۇق. مەن ھاجىم بىلەن ئۈچرىشىپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ قەشقەردىمۇ ئۇزاق تۇرمىدىم.

غەيۋىتىم ئاخىرلاشسۇن بالام. ھاجىم مەندىن بىر ئاي كېيىن قايتىپ كەلدى. ئۇنى يۇرت ـ جامائەت تۆت ماشىنا

بىلەن شەھەرگە كىرىپ ھۆرمەت - داغدۇغا بىلەن قارشى ئېلىپ مەھەللىگە ئەكەلدى. قاسىم چوقۇرنىڭ دېيىشىچە، ئۇ بۇ قېتىم ناھايىتى نۇرغۇن پۇل - مال بىلەن كەپتۇ. ئوغلىغا شەھەردە، كېلىنىگە ناھىيەدە دۇكان ئېچىپ بېرىپتۇ. ئۇلارنىڭ دۇكانلىرى مالىرىنىڭ تولىلىقى، خىلىقى بىلەن ھەممە دۇكانلارنى بېسىپ چۈشەرمىش!

نېمە، ئەمدى ئۇ راست ھاجىم بولدىمۇ دەمسىنا؟ مازاق قىلىۋاتسەن - ھە؟ دۇرۇس، مەن ھازىر «ئالتۇن سودىگىرى» دېگەن نامغا ئېرىشتىم. مېنى «سودىگەر ھاجىم»، «زەرگەر ھاجىم» دەيدىغانلار كۆپەيمەكتە. ناسىر ھاجىمنىڭ بىرىنچى تۆھپىسى مانا شۇ، بالام! بۇ تۆھمەت، لېكىن راستقا ئايلىنىدىغان تۆھمەت. بۇ نېمىشقا دەمسىنا؟ «ئۇلۇغ» ئادەملەرنىڭ تۆھمەتلىرى ناھايىتى ئاسانلا راستقا ئايلىنىدۇ، بالام. بىزنىڭ راست گەپلىرىمىز چۇ؟ ئوخشاشلا ناھايىتى تېزلىكتە ئىغۋاغا ئايلىنىپ قالىدۇ. بولدى بالام، ھاجىم ھەققىدىكى «ئىغۋالار»نى ئاخىرلاشتۇراي، ئۇنىڭ پېشىنى سۆيۈش ئۈچۈن ئۆملىشىپ يۈرگەن جامائەت بۇ ئىغۋالارنى ئاڭلىسا، مېنى ھېلىقى «ئالتۇن سودىسى» قىلغان «جىنايىتىم» بىلەن قوشۇپ جازالاپ قويىدۇ. مەن خۇدادىن قورقمەن، جامائەتتىن، قانۇندىن قورقمەن. مەن ھاجىمدەك ئىككىنچى قېتىم «ھەج» قىلىپ گۇناھتىن قۇتۇلالمايمەن!

1988 - يىلى 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنى، ئۈرۈمچى.

باش ـ ئاخرى يوق خەتلەر

قىممەتلىك دوستۇم گۈلمىرە، مەن بۇ خەتلىرىمنى ھېكايىگە ئوخشىتىپ يېزىۋاتىمەن. نېمە ئۈچۈن ساڭا ئارقا ـ ئارقىدىن خەت يازىمەن، بۇ ئۆزۈمگىمۇ قاراڭغۇ. يېقىندىن بېرى ساڭا خەت يېزىشنى ئارزۇ قىلىدىغان بولۇپ قالدىم. بۇنىڭ سەۋەبىنى ئاخىرقى خەتلىرىمنى ئوقۇپ چىقىپ چۈشىنىپ قالارسەن... سەن بىلىسەن، مەن رومان ئوقۇشقا تولىمۇ ھەۋەسكار ئىدىم. «چالىقۇشى»نى دەپتەرگە كۆچۈرۈپ چىققانلىقىم يادىڭدىدۇر ـ ھە؟ «ئۆتكەن كۈنلەر»، «مېھرابتىن چايان»لار ھازىرمۇ يېنىمدا جۇمۇ؟ لېكىن، ھازىر بۇ كىتابلار كونىراپ قالدى. مەن ھازىر ئەرەبچە رومان ئوقۇيالايدىغان بولۇپ قالدىم. كۈنبويى قىلىدىغان ئىشىم كىتاب ئوقۇش، ياسىنىش... مەن ئالتۇن ـ كۈمۈش، ياقۇت ـ مەرۋايىت ئىچىدە، خان ئوردىسىدەك ياسىداق ئۆيدە ياشاۋاتىمەن. مەن راھەت ـ پاراغەتنىڭ يۈكسەك چوققىسىدا تۇرغانلىقىم ئۈچۈن ئۆتكەن كۈنلەرنى ئۈنتۇماقچى، ھەممىنى باشقىدىن باشلىماقچى بولغانىدىم. لېكىن، ئۆتكەن كۈنلەر ئادەمنىڭ يۈرىكىگە يىلتىز قالدۇرۇپ ئۆتىدىكەن. ئۈنى يۇلۇپ ئېلىۋەتمەك تولىمۇ تەس ئىكەن، ياق، مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. مەن يىگىرمە تۆت ياشقا تولغان كۈنۈم ئاتمىش نەچچە ياشلىق باي بىلەن توي قىلغىنىمدا سىلەر مېنى مازاق قىلىش ئۈچۈن تويۇمغا كەلدىڭلار، لېكىن ھەربىرىڭلارنىڭ قۇلقىغا بىردىن ئالتۇن ھالقا سېلىپ قويۇۋىدىم، مازاق، تاپا ـ تەنە ئۈچۈن تەييارلىغان سۆزلىرىڭلار ئاپىرىن ـ مەدھىيەگە ئۆزگىرىپ كەتتى. مەن

بۇنى سەزدىم، سىلەردىن نەپرەتلەندىم ۋە پۇلىنىڭ كۆچمىگە قايىل بولدۇم. مەن ئەقلىمنى بىلسەم، ئىنسانلار تەلپۈنمىدىغان نەرسە پۇل ئىكەن. ھەرقانداق چىرايلىق، داغدۇغىلىق گەپلەرمۇ پۇل يالقۇنىدا ئېرىيدىكەن ياكى رەڭگىنى ئۆزگەرتمىدىكەن. مەن بۇ سىرنى چۈشەنگەندىن كېيىن ئاتمىش نەچچە ياشلىق بوۋاينىڭ نىكاھىغا ئۆتۈشنى خۇشاللىق ۋە مۇھەببەت بىلەن قوبۇل قىلدىم. ناۋادا، باشقا بىرى ئۆزىنىڭ ئاجايىپ گۈزەل چىرايىنى، ياشلىقىنى ۋە «ئىستىقبال» دەپ ئاتىلىدىغان كەلگۈسىنى پۇل ـ پۇچەك ئۈچۈن قۇربان قىلغان بولسا، مەن ئۇنىڭدىن نەپرەتلەنگەن ۋە ئۇنى تىللىغان بولاتتىم. لېكىن، مەن ھېچكىمدىن نەپرەتلىك گەپ ئاڭلىمىدىم. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۆتمۈشكە نەپرەتلەنگەنىدىم. لېكىن، نەپرەت بىلەن ئۇنتۇش ئىككى نەرسە ئىكەن...

مەن بۇگۈن چوڭ بىر مەرىكىگە بېرىپ ئۆز چىرايىم، بايلىقىم بىلەن ماختىنىپ كەلدىم. لېكىن، كۆڭلۈم غەش، روھىي ھالىتىم ناچار. يالغۇز ئۆيدە ئەينەككە قاراپ ئۇزاق ئولتۇردۇم. كۆز ئالدىمدىن ياشلىق، بالىلىق چاغلىرىم زادىلا كەتمەي تۇرۇۋالدى. غەشلىكتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن بىرى بىلەن مۇڭدىشىش كېرەك. بىرىگە ئۆز بەختىمنى كۆز ـ كۆز قىلىشىم كېرەك. بۇ خىل كۆز ـ كۆز قىلىش ئاغرىق پەسەيتىش دورىسىغا ئوخشىشىپ كېتىدۇ. مېنىڭ نېرۋىلىرىم بىرمەھەل ئالدىنىدۇ ـ دە، مەن ئۆز تۇرمۇشۇمدىن رازى بولۇپ قالىمەن. ساڭا ماختىنىماي: مەن ئالتۇن ـ كۈمۈش، ياقۇت ـ مەرۋايىت ئىچىدە (مېنىڭ خېتىم ئارقىلىق ساڭا ھەم ھال ئېيتقۇم، ھەم ماختانغۇم، تۇرمۇشۇمنى كۆز ـ كۆز قىلغۇم كېلىدۇ)، ماڭا بۇ يەردە ماختىنىشقا ئورۇن يوق. يېنىمدا سىلەر ـــ مېنىڭ بىللە ئۆسكەن دوستلىرىم بولساڭلار ئىدى، قانچىلىك ماختانسامۇ بولاتتى. سىلەر ماڭا ھەيران قالاتتىڭلار، مېنىڭ ھاياتىم بىلەن پەخرلىنەتتىڭلار، چىن كۆڭلۈڭلەردىن ماڭا

بەخت تىلەيتتىڭلار...

لېكىن، ھازىر مېنىڭ ئاق كۆڭۈل دوستلىرىم — سىلەر مەندىن تولىمۇ يىراقتا. ئارىمىزدا قارلىق تاغلار، شاۋقۇنلۇق دەريالار، قۇملۇق چۆللەر، نەچچە مىڭ كىلومېتىرلىق ئۇزۇن يوللار بار.

سەن بىلىسەن، مەن كىچىكىمدىنلا زېبۇ - زىننەتكە ئامراق ئىدىم. يادىڭدىدۇ؟ سېنىڭ ھېلىقى ھېقىق مارجانلىرىڭ يوقالغاندا قانچىلىك يىغلىدىڭ - ھە؟ سېنىڭ كۆز يېشىڭ مېنىڭ قەلبىمگە يىڭنىدەك سانجىلدى. لېكىن، نەپسىم ئىنسابىمدىن غالىب ئىدى، مەن مارجانلىرىڭنى تىقىۋالغانىدىم. دوستۇم، مانا ئەمدى شۇ قىلمىشىم ئۈچۈن ساڭا خەت بىلەن خالىتا ئەۋەتتىم. خالىتىدا تۈركىيەنىڭ قىزغۇچ ئالتۇنىدىن ئىشلەنگەن مېدالیونى بار. مۇشۇ سوۋغام بىلەن كۆڭلۈڭدىكى غەشلىك يوقىلار، بەلكى...

... مەن ساڭا خەت يېزىۋېتىپ ئۆزۈمچىلا نومۇستىن تەرلەۋاتىمەن، توۋا، ھېلىقى چاغدا سېنىڭ گىرىپ كۆڭلىكىڭگە ئەتەي سىياھ تۆكۈۋەتكەنىدىمۇ سېنىڭ كۆزلىرىڭگە ياش كەلگەنىدى. لېكىن، لەۋلىرىڭ يەنىلا كۈلكىگە مايىل كۆرۈنگەن...

دوستۇم گۈلمىرە، شۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىڭدا ماختانغۇم، تۇرمۇشۇمنى كۆز - كۆز قىلغۇم كېلىدۇ: بىلەمسەن، بوۋىيىمغا ھەر كۈنى سېنىڭ گېپىڭنى قىلىپ بېرىمەن، بوۋىيىم سېنىڭ گېپىڭ چىقسا بۆلەكچىلا جانلىنىپ كېتىدۇ ۋە مېنىڭ چىشىمغا تېگىپ:

— ئەكىلىپ ھەمراھ قىلىپ بېرەيمۇ؟ سەنلا ماقۇل دېسەڭ قولۇمدىن كېلىدۇ، — دەپ قويىدۇ. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىسام كۆڭلۈم بۇزۇلىدۇ. ياشلىقىم، ئارزۇ - ئارمانلىرىم كۆز يېشىم بىلەن بىللە پەيدا بولىدۇ - دە، «بوۋىيىم» كۆزۈمگە سوغۇق، كۆرۈمسىز كۆرۈنۈپ قالىدۇ.

بۇنداق دېسەم «بوۋايغا ياتلىق بولۇپ پۇشايماندا قاپتۇ» دەپ ئويلاپ قالما يەنە. مەن بوۋايىنى ياخشى كۆرىمەن. ئۇنىڭغا خۇدايىمدىن ئۆمۈر تىلەيمەن. بوۋاي ئاتمىش ئالتىگە كىرگەن بىلەن ماڭا ئوتتۇز ياشلىق قىران يىگىتنىڭ مۇھەببەت هارارىتىنى تەقدىم قىلماقتا. دوستۇم، يىگىرمە بەش يېشىمدا بۇنچە ياشلىق (دادامدىن ئون ياش چوڭ) ئادەمنى تالىلىۋالغىنىمغا پۇشايمان قىلمايمەن. بوۋاي — مېنىڭ مېهرىبان، سېخىي ئېرىم بولمىغان بولسا، مەن ساڭا نېمەم بىلەن ماختىنالايتتىم؟...

... دوستۇم، بۇگۈن ئۆيىمىزگە يۇرتىمىزدىن بىرنەچچە «هاجىم» مېهمان بولۇپ كەلدى. مەن ئۇلارنىڭ ئاۋازىنىلا ئاڭلىدىم. بىر ئاۋاز ماڭا تولىمۇ تونۇش ئاڭلاندى. دېرىزىدىن ماراپ ماشىنىغا چىقار ۋاقتىدا ئۇلارنى غەل ـ پال كۆرگەندەكمۇ بولدۇم: هېلىقى قول هارۋىسىدا ئالما ساتىدىغان باققال بالا هەج قىلغىلى كەلگەنمۇ، نېمە؟ ئۇنىڭ هېلىقى شوخ، هىيلىگەر كۆزلىرى هايت ـ هۇيت دېگۈچىلا بىزنىڭ بۇ ئالتە قەۋەتلىك بىنايىمىزنىڭ هەممە دېرىزىلىرى، مەرمەر تاشلار ياتقۇزۇلغان هويلىدىكى فونتان، ئىككى تۇپ خورما، كۆلدىكى بىر جۈپ ئاق قۇ، هەتتا ئامبىرىكىدىن كىرگۈزۈلگەن بىر جۈپ يېڭى ماشىنىلىرىمىزنى كۆرۈپ بولدى. مەن ئۇنىڭ بىزنى ئالدايدىغان چىرايلىق، لېكىن نەپرەتلىك كۆزلىرىدىن پۈل، دۇنياغا بولغان چەكسىز ئاچ كۆزلۈك، هېرىس ۋە قىزىقىشنى بايقىدىم. ئۇنىڭ ماڭا كەلتۈرگەن كۆڭۈلسىزلىكلىرىمۇ شۇ كۆزلىرىدىن كەلگەن ئەمەسمىدى؟...

... بولدى، بۇ «ئالمىچى هاجىم»نى ئۇنتاي، مەن ساڭا ماختىناي: يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان هەممە بايلىق مېنىڭ. مەن بوۋىيىمنى شۇنىڭ ئۈچۈن سۆيىمەن: ئۇ قانۇنىي يول بىلەن بۇ بايلىقنى ماڭا مىراس قالدۇردى. بىلەمسەن، «بوۋاي»نىڭ نە ئوغلى، نە قىزى يوق. بارلىق مىراسخورى بىز ئۈچ ئايالى.

ئاياللىرىنىڭ چوڭلىرىنىڭ ئۆيلىرى باشقا شەھەرلەردە. بۇڭاي دائىم مېنىڭ يېنىمدا تۇرىدۇ.

... دوستۇم، ساڭا بۇ مەملىكەتتىكى تۇيۇم ۋە نيۇيورك شەھىرىگە تويغا بارغانلىقىم توغرىسىدا ھېكايە قىلىپ بېرەي. سەن بەلكى بۇ گەپلەرگە ئىشەنمەيسەن، لېكىن مەن راستىنى يېزىۋاتىمەن، ناۋادا باشقا بىرى ماڭا سۆزلەپ بەرگەن بولسا مەنمۇ ئىشەنمىگەن بولاتتىم.

يۇمشاق، سىلىق، سالقىن (خۇددى بىزنىڭ يۇرتنىڭ سېنتەبىر ئايلىرىدەك) ماشىنا بىلەن شەھەردىن سىرتقا قاراپ ماڭدۇق. ماشىنا ئىچىدە بوۋىيىمدىن باشقا ھېچكىم بولمىغاچقا مەن چۈمپەردەمنى ئېلىۋەتتىم. بۇ يەرگە مودا بولغان قارا گىرىپ ئۇزۇن كۆڭلىكىم زىلۋا بەدىنىمگە ياراشقان، بوينۇمدىكى بىرىلىيانت كۆزلۈك مېدالىيون، قۇلىقىمدىكى ئاجايىپ ھالقام ماشىنا ئەينەكىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. مەن شۇنچىلىك ئاقىرىپ كەتكەنمەن (بىر يىلدىن بېرى كۈن كۆرمىگەنلىكىم ئۈچۈنمىكىن)، ھېلىقى چاغدا قايتا تەربىيەدىن شەھەرگە بىر تويغا كەلگىنىمدە يېرىلىپ كەتكەن قىزىل - قارا يۈزلىرىمنى كۆرۈپ، مازاق قىلىشىپ لەۋلىرىنى پۈرۈشكەن ماشىنىچى قىزلار ئەمدى كۆرگەن بولسىدى، دەپ ئويلايمەن. ئاداش، ئۇلار مېنى كۆرسە جەزمەن بىر - بىرىگە: «باي بولغاندىكىن سۈت بىلەن يۇيۇنار ھەرقاچان» دەيىشەر... دوستۇم، مەن ھازىر ئاجايىپ گۈزەلمەن. بارماقلىرىمدىكى بىر - بىرىدىن چىرايلىق ئۇزۈكلەر، ئاپپاق بىلەكلىرىمدىكى كۆزنى چاقىدىغان قۇر - قۇر بىلەزۈكلەر... بىر مىڭ تۆت يۈز ئامېرىكا دوللىرىغا ئالغان ئالتۇن سائەت... باشقىلارنىڭ بولغىنىدا مەن كۆرۈپ ھوشۇمنى يوقىتار ئىدىم. لېكىن، ئۇلارنى يىغسا مېنىڭ بىر قېتىم مىيىقىمدا كۈلۈپ قويغىنىمغا تەڭ كەلمەيدۇ. دوستۇم، بۇ بوۋىيىمنىڭ ماڭا ئېيتىدىغان شېرىن سۆزلىرىنىڭ بىرى...

قويۇق خورمىزارلىققا شۇنچىلىك كۆپ چېدىرلار تىكىلگەن، شۇنچىلىك كۆپ قازانلار ئېسىلغان، بوۋاي مېنىڭ قۇلىقىمغا:

— توقسان ئالته قوي سويۇلدى، قىرىق ئالته چېدىر تىكىلدى، ئەڭ ئاتاقلىق بايلاردىن ئوتتۇز ئىككىسىگە دوستلاردىن بىر يۇز يىگىرمە ئىككىسىگە باغاق تارقىتىلدى. ئۆزىمىز بىلەن بىر يۇز ئەللىك بەش جۇپ بولدۇق. لېكىن، بۇ بىر يۇز ئەللىك بەش جۇپ ئادەم ئۈن بەش مىليون ئادەمگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. پۈتۈن مەملىكەت بۇگۈن بىزنىڭ تۇيمىز بولغانلىقىنى بىلىدۇ، — دېدى.

بۇ يەرنىڭ خەلقى پۇل ـ دۇنيا بىلەن ماختىنىشتا دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرسا كېرەك. ئەرلەر ئالتۇنلىرى بىلەن، ئىمارەتلەرنىڭ سان ـ سۈپىتى بىلەن ياكى بۇ يىلقى ھەج مەزگىلىدە ئۆيلىرىنىڭ ئىجارىگە بېرىپ تاپقان پۇلى، دۇكانلىرىدا سودا بولغانلىقى بىلەن ماختانسا، ئاياللىرى زىبۇزىننەتلىرى، قايسى مەملىكەتلەردە زىيارەت قىلىپ يازنى ئۆتكۈزگەنلىكى، خان ئائىلىسىگە جەمەت كېلىدىغان خېنىملار بىلەن بېرىش ـ كېلىش قىلغانلىقلىرى، ئېرىنىڭ ۋەدىلىرى، بالىلىرىنىڭ ئوقۇش، قىلىقلىرى، ھەتتا ئالدىدىن ئاشقان تاماقلىرى بىلەن ماختىنىدۇ.

بىز چېدىرلارنى ئارىلىدۇق: فىرانسىيە، ئىتالىيە، ھىندىستان، تۈركىيە، تۈنىسلارنىڭ ئەڭ ئېسىل گىلەملىرى سېلىنغان چېدىرلاردىن بۇرنۇڭغا گۈپۈلدەپ ئەنبەر پۇرىقى ئۇرۇلۇپ تۇرىدۇ. داستىخانلاردىكى مېۋىلەر دۇنيانىڭ ھەممە يەرلىرىدىن كەلگەن. پۈتۈن ـ پۈتۈن پېتى تونۇردىن چىققان پاقلان گۆشلىرى (تونۇر كاۋىپى بۇ يەردە ئەتىۋارلىق)، تونۇر كاۋىپىنىڭ شورپىسىدا پىشقان مەززىلىك پولۇ، ھەر خىل شەربەتلەر... كىشىنىڭ ئىشتىھاسىنى ئاچىدۇ. لېكىن، تويلاردا بۇ نېمەتلەر زادىلا يېيىلمەيدۇ. ئاياللار ھەتتا بىر ـ ئىككى

چىشلەم بىلەنلا قوللىرىنى سۈرتىدۇ (گەرچە قورسىقى ئاچ بولسىمۇ)، ئاياللار ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇ «توقلۇقى» بىلەنمۇ ماختىنىدۇ. ئاشقان تاماقلارنى مەخسۇس توڭلاتقۇلىرى بار ماشىنىلار كېلىپ ئەكىتىدۇ ـ دە، مۇشۇ خىل غىزالارغا قاراشلىق ئائىلىلەرگە ئۆز قەرەلىدە ئاپىرىپ بېرىدۇ.

مەن توي تەييارلىقىدىن رازى بولدۇم. لېكىن، پۇلغا بولغان ئامراقلىقىم ۋە خوجايىنلىقىم مېنى سۆزلەشكە مەجبۇر قىلدى:

— نېمىشقا بۇنچىلىك ھەشەمەتلىك توي قىلىپ پۇل زايە قىلىمىز؟

— پۇل دېگەننى چاچىمىز، تاپىمىز، ئۇ دائىم قول يۇغاندەكلا بىر ئىش.

— ئۆيلىرىمىزمۇ كاتتا، نېمىشقا ئۆيلىرىمىزدە مېھمان ئۇزاتمايمىز؟

— بۇ يەردە ئەرلەرنىڭ تويدا قانچە چېدىر تىككەنلىكى نام ـ ئابرۇيىغا مۇناسىۋەتلىك.

ئېرىمنىڭ تاپشۇرمىسى بويىچە مېھمانلار كەلگەندە چۈمپەردە ئىچىگە يوشۇرۇندۇم. ئەرلەر بىلەن ئاياللار ئايرىم ـ ئايرىم كۈتۈلدى، مەن ئاياللارغىمۇ ئارىلاشماي مەخسۇس چېدىردا توي كىيىمى بىلەن ئىززەت ساقلاپ ئولتۇردۇم. چۈمپەردە ئىچىدە تۇرۇپ تەقدىم قىلىنىۋاتقان توي سوۋغاتلىرى: ئالتۇن ـ مەرۋايىت، ئېسىل رەختلەر، ئالتۇن جابدۇقلار، زامانىۋى ئۆي ـ مۇلۇكلىرىنى كۆرۈپ تۇرىمەن.

دوستۇم، بۇ سوۋغىلار بىزنىڭ پۇلىمىزغا نەچچە يۈز مىڭ يۇەنگە يارايدۇ دېگىنە.

لېكىن، مەن ئامېرىكىدا كۆرگەن قىز سوۋغىلىرىغا سېلىشتۇرغاندا ماڭا چۈشكەن بۇ سوۋغىلار ھېچ گەپ ئەمەس. بىزگە نيۇيورکتىكى ئەڭ كاتتا مېھمانخانىنىڭ بىر ئېغىز ئۆيىنىڭ بېلىتى، ئامېرىكىغا بېرىپ ـ كېلىدىغان ئايروپىلان بېلىتى سېلىنغان بىر كونۋېرت پوچتا ئارقىلىق كېلىپ

تەگدى. كونۆبرتقا باغاق بىلەن يۇقىرقى بېلەتلەر بىللە سېلىنغانكەن. بىز ئەر - خوتۇن ئايروپىلان بىلەن نيۇيوركقا تويغا باردۇق. بىر باي (بىزنىڭ بوۋاينىڭ بىر يېقىنى) ئۆز ئوغلىنىڭ تويىنى مۇشۇ مەشھۇر شەھەرگە ئورۇنلاشتۇرغانكەن. بەلكى سەن «نېمە ئۈچۈن؟ ياكى قىز ئامېرىكىلىقمۇ؟» دەپ سوراپ قالارسەن. ياق، قىزمۇ مۇشۇ يەرلىك. ئۇلار پۇل خەجلەش ئۈچۈن، پۇل خەجلەپ نام - ئاتاق چىقىرىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىشىدۇ.

شۇنداق قىلىپ مەن ئاجايىپ ئېگىز بىنالىرى، پاكىز كوچىلىرى، مەدەنىيەتلىك ئادەملىرى بىلەن دۇنيادا داڭقى بار مەشھۇر شەھەرگە كەلدىم. بىزنىڭ ياتاق ئاتمىش تۆتىنچى قەۋەتتە ئىكەن، ياتاقنىڭ بىر كۈنلۈكى ئۈچ يۈز نەچچە ئامېرىكا دوللىرى ئىكەن (ياتاقنى تەسۋىرلەپ سېنىڭ ئېچىڭنى پۇشۇرۇپ قويماي يەنە). بىز دۇنيانىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىدىن كەلگەن ئىككى يۈز نەچچە ئەر - خوتۇن (قىز - يىگىتلەرنىڭ سانى نامەلۇم) مانا مۇشۇ مېھمانخانىدا توي مۇراسىمىغا قاتناشتۇق. مەن كەتكەن پۇلنى ھېسابلاپ ئاۋارە بوپتىمەن: مەسىلەن، بىر كىشىگە يىگىرمە مىڭ دوللار كەتتى دېسەك، ھەممىسى بولۇپ قانچە؟... ناۋادا، بىر مېھمانخانىغا خەجلىگەن پۇل بىزنىڭ يېزىلىرىمىزنىڭ بىرىگە تەقدىم قىلىنسا قانچىلىك ئىش قىلىۋالغىلى بولار - ھە؟... دېگەنلەرنى ھېسابلاپ ھېرىپ كەتتىم... كەچتە قىزنىڭ يۈز ئاچقۇ مۇراسىمى بولدى. بىر يىگىت قىزنىڭ يىپەك رومىلىنى ئاچتى. ھەيۋەتلىك زالدا ھەيرانلىق نىشانى — قىيقاس - چۇقان كۆتۈرۈلدى. قىز گۈزەل ئىدى. ئۇنىڭ سۈتتەك ئاق يۈزى، ئاجايىپ چىرايلىق چاچلىرى، بۇرۇن، قاش - كۆزلىرى مېنىمۇ ھەيران قالدۇردى. مەن زالدىكى چۇمپەردىسىز ئولتۇرغان خېنىملارغا (بۇ يەردە ئاياللار چۇمپەردىسىز، ئەرلەر ياۋروپاچە كىيىنگەن) بىر - بىرلەپ قارىدىم. ياق، ھېچكىم بۇ قىز بىلەن چىرايدا

تەڭلىشەلمەيدىكەن. گۈزەل قىزنىڭ لەۋلىرى كۈلۈمسىرىدى، يۈزى قىزاردى. لېكىن، ئۇ كۆزىنى ئاچمىدى. بىر يىگىت ئورنىدىن تۇردى ـ دە: «مەن كۆزىنى ئاچۇرىمەن!» دەپ قىزغا قاراپ ماڭدى. ئۇ يانچۇقىدىن بىر سىقىم تىللانى ئالدى ـ دە، بىر تال تىللانى تىلى بىلەن نەمدەپ قىزنىڭ پېشانىسىگە چاپلىدى، قىز كۆز ئاچمىدى، تىللا كۈز يوپۇرمىقىدەك يەرگە چۈشتى. يىگىت يەنە چاپلىدى، قىز كۆز ئاچمىدى، يىگىت ئارقا ـ ئارقىدىن تىللا چاپلاۋەردى. قىز كۆز ئاچمىدى. يىگىتنىڭ تىللالىرى تۈگەپ باشقا بىر يىگىت ئورنىدىن تۇردى.

دوستۇم، مۇبالىغە ئەمەس، باي يىگىتلەر قىزنىڭ پېشانىسىگە شۇنچە جىق تىللا چاپلىدىكى، قىزنىڭ ئەتراپىدىكى تىللالارنى يىغسا جەزمەن بىر جاۋۇر ئالتۇن بولىدۇ. بۇ ئالتۇن بەلكى ئون كىلو ياكى يىگىرمە كىلو كېلەر، ئىشقىلىپ، بۇ كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان ئالتۇنلار بىلەن بىزنىڭ يۇرتىمىزدا كىچىكرەك شەھەر قۇرغىلى بولار ئىدى. بىز مېھمانخانا هۇجرىسىغا كىرگەندە مېنىڭ بۇۋىيىم ئۇستەلگە قويۇلغان كۈمۈش پىيالىنى تىللا بىلەن تولدۇرغاندا «پاھ» دەپ ۋارقىرىۋەتكەنىدىم. بوۋاي:

— بۇ بىر رەسىم ـ قائىدە، هەيران قالغۇچىلىكى يوق، — دېگەنىدە، مەن:

— بىر ئىمارەت پۈتىدىغان ئالتۇننى بېرىۋەتتىڭىز، — دېگەنىدىم، مانا ئەمدى، قىزنىڭ چۆرىسىگە جىرىڭلاپ چۈشۈۋاتقان تىللالارنى كۆرۈپ، زادىلا ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالمىدىم: پاھ، «بويى بىلەن تەڭ ئالتۇن...» دېگەن سۆزنى ئاڭلىغان، لېكىن بۇ گەپنىڭ راستلىقىنى بۇگۈن كۆردۇم، دەپ پىچىرلىدىم بوۋىيىمغا، بوۋىيىم كۈلۈپلا قويدى.

دوستۇم، هېلىقى قىز راستتىنلا بويى بىلەن ئالتۇن ئارىسىدا قالدى.

نیۇیورکقا تویغا بېرىپ، پۇل دېگەن نەرسىنىڭ بۇ يەردە قانچىلىك ئەرزىمەس نەرسە ئىكەنلىكىنى كۆردۇم. بۇ يەردە ئادەملەر قەغەز پۇل ئەمەس، ساپسېرىق ئالتۇن تىللالارنى دەسسەيدىكەن، چاقچاق قىلىپ خۇددى تاش ئالمىدەك بىر - بىرىگە ئاتىدىكەن !... دوستۇم، سەن بىلمىسەن، مەن پۇلغا تولىمۇ ئامراق، پۇلغا ئىگە بولۇش، نۇرغۇن پۇلنىڭ خوجايىنى بولۇش ئىستىكى مېنى ۋەتەن — يۇرتۇمدىن كېچىشكە مەجبۇر قىلدى. مەن ئەنە شۇنداق نۇرغۇن قۇربان بېرىشلەر ھېسابىغا بۇگۇن نۇرغۇن بايلىقنىڭ قانۇنىي مىراسخورىغا ئايلىنالمىدىم. مەن پۇل ۋە راھەت تۇرمۇش بىلەن ھەممىنى ئۇنتۇماقچى، ھەممىنى باشتىن باشلىماقچىدىم، لېكىن بۇ ئىش تولىمۇ تەس ئىكەن. مەن ھېلىقى ئالمىچىنى كۆرگەن كۈندىن بېرى ياشلىقنى، تۇغۇلغان، كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن يۇرتنى، دوستلارنى ئۇنتۇش زادىلا مۇمكىن ئەمەسلىكىنى چۈشەندىم. مەن مانا ئۈچ كۈندىن بېرى راھەت ئىچىدە ئازابلىنىۋاتىمەن. نۇرغۇن پۇلغا ئىگە بولغان تۇرۇقلۇق يوقسۇزلۇق دەردى بىلەن ئۆرتىنىۋاتىمەن. دوستۇم، مەن ساڭا باشتا «ماختىنىمەن» دېگەنىدىم، ئەلۋەتتە ماختانغۇچىلار مەڭگۈ غالىبلار ئەمەس ئىكەن. شۇنداقلا ئارزۇ قىلغۇچىلار، تەلمۇرگۈچىلەرمۇ مەڭگۈ بىچارىلەر ئەمەس ئىكەن...

مەن ئاخشام بوۋىيىمدىن سورىدىم:

— ھاجىلار سىزدىن يارەم سوراپ كەلگەندۇر ھەرقاچان - ھە؟

— شۇنداق - دە، — دېدى بوۋىيىم قاپىقىنى تۇرۇپ، — ھېلىقى شاپاق دوپپا كىيگەن ياشراقى، ھە، راست، سىز ئۇلارنى كۆرمىدىڭىز - ھە؟ ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ياشراقى، مىللەتنى تەربىيەلەش، خەلقنى يارەم قىلىش ھەربىرىمىزنىڭ بۇرچى، بىز بايلار پۇل چىقىرىپ مەكتەپ ئاچتۇق. تۆت قەۋەتلىك بىنا سالدۇق. ھازىر ئىككى يۈز ئوقۇغۇچى ھەر خىل تىللارنى ئۆگىنىۋاتىدۇ. بىزنىڭ مەكتىپىمىزگە قانچىلىك يارەم

قىلالايسىز؟ دەيدۇ تېخى.

دوستۇم گۈلمىرە، ھېلىقى جادۇ كۆز ئالمىچى ھازىر راستتىنلا بايمۇ؟ بايلار پۇل چىقىرىپ مەكتەپ سالدۇق دەپتۇ، شۇ ئالمىچى راستتىنلا شۇنداقمۇ؟ مەن دېرىزىدىن ئۇنىڭ كەڭ پۇچقاقلىق ئىشتان، ئاق كۆڭلەك، شاپاق دوپپا كىيىۋالغىنىنى كۆرگەن. ئۇ مەن كۆرگەن تۇرقى بىلەن ھېچبىر بايغا ئوخشىمايدۇ، بەلكى تىلەمچىگە ئوخشىشىدۇ. مەن ئۇنى ھېلىقىدەك، رېزىنكە ئۆتۈك، مايلىق شەپكە، شەپكىدىن چىقىپ تۇرغان بۇدۇر چاچلىرى، ئەلەم ۋە تەنە سىڭگەن سىرلىق كۆزلىرى بىلەن كۆرۈشنى خالايتتىم...

ئەتىسى بوۋىيىم كەچ قايتىپ كېلىپ ئالمىچىنى كايىشقا باشلىدى:

— بايلارنى يىغىپ ھېلىقى شاپاق دوپپىلىق چاي تەييارلاپتۇ، بايلار بىر - بىرىدىن ئېشىپ پۇل بەرگىلى تۇردى. شاپاق دوپپا كىيگەن ھېلىقى سىزنىڭ يۈرتلۇقىڭىز ھەدەپ سۆزلىگىلى تۇردى. مەن لام - جىم دېمەي قايتىپ كەلدىم. بېرەي دېسەم دىلىم تارتمايدۇ. بەرمەي دېسەم بايلارنىڭ ئالدىدا سەت، مەن «ئويلىشۇالاي» دەپ قايتىپ كەلدىم، — دېدى. مەن ھەيران قالدىم:

— نېمىشقا ئۇنى ياماڭ كۆرۈپ قالدىڭىز؟ سىز مەرد ئادەم ئىدىڭىزغۇ؟

— مەندىن سوراۋاتامسىز؟ — دېدى ئۇ تامدەك تاتىرىپ، — ئۇ بۇ يەرگە سىزنى كۆرگىلى كەلگەن، مېنى بىلمەيدۇ دېمەڭ، ئۇ ھازىرمۇ سىزنىڭ پېيىڭىزدە، گادايلىقىدا ئېرىشەلمىگىنىگە ئەمدى باي بولۇپ ئېرىشمەكچى. ھە، نېمىگە تاتىرىپ كەتتىڭىز؟ مەن بىلجىرلاۋاتىمەنمۇ؟ ياق ! ئاشۇ شاپاق دوپپا، بىزنىڭ تويىمىز بولغان كۈنى غەرق مەست بولۇۋېلىپ توينى بۇزغىلى تاسلا قالغان ئەمەسمىدى؟ ئۇ ئۇنتۇغان بىلەن مەن ئۇنتۇمايمەن. ئۇنىڭ باغدىكى ئالمىنى قۇچاقلىۋېلىپ: «ھەي،

گۈلجەھرە !» دەپ ۋارقىرىغىنى ھېلىمۇ قۇلىقىم يېنىدا، ئۇ بىزنىڭ ھۈجرىمىزنىڭ دېرىزىسى يېنىدا ۋارقىرىمىدىمۇ؟...

مەن بوۋايغا نېمىمۇ دېيەلەيتتىم. خۇددى بىرى گېلىمنى بوغۇۋالغاندەك بولۇپ قالدىم...

... كەچ كۈز، يامغۇر، پاتقاق، سوغۇق... يۇگۈرۈپ دېگۈدەك يېزىدىن شەھەرگە كېتىۋاتىمەن. قاراڭغۇ چۈشتى. مېنىڭ ئەس - خىيالىم ئاپامدا. مەن چۈخەيلىرىمگە چاپلاشقان ئېغىر لاي، ئېغىز - بۇرنۇمغا كىرىۋاتقان قاڭسىق تەر ئارىلاشقان يامغۇر بىلەن ھېسابلاشماستىن كېتىۋاتىمەن. مەن قايتا تەربىيە قىلىۋاتقان يېزىنىڭ شەھەردىن بۇنچىلىك يىراقتا ئىكەنلىكى مانا شۇ كۈنى بىلىندى. مېنى ماشىنا، تىراكتورغا تەكلىپ قىلىپ كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قارىشىدىغان تەمەخور شوپۇرلار بىراقلا ئۆلدۈمسكىن، ھېچكىم ئۈچرىمىدى. كېتىۋاتىمەن، ئاياغلىرىم بارغانسېرى ئېغىرلاشماقتا، ماغدۇرسىزلانماقتا. تەبىئەتنىڭ بۇ كۆڭۈلسىز، رەھىمسىز پەسلىگە شۇنىڭدىن بېرى ئۆلگۈدەك ئۆچمەن.

... ئالدىمدا تاشقىن كۈز سۈلىرى يامرىماقتا، سۈنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئېشەك ھارۋىسى تۇرۇپتۇ. ئېشەك كۆرۈنمەيدۇ. ھارۋىكەش تىزىدىن يۇقىرى سۇغا كىرىپ ھارۋىسى بىلەن ھەپىلەشمەكتە (كۈز باغلانغان مەھەل بولغاچقا مەن ئېنىق كۆرەلمىدىم). «نېمىلا بولسۇن بىر جاپاكەش ئادەمگە يولۇقتۇم، جاپاكەشلەر بىر - بىرىنىڭ ھالىغا يېتىدۇ. ھەمراھ بولاي» دەپ ئويلىدىم - دە، سۇغا تېخى چۆكۈپ بولمىغان چىغىر يول بىلەن ھارۋىغا قاراپ ماڭدىم.

— ئېشىكىڭىز يېتىۋالدىمۇ نېمە؟

— ياق، ئۆلدى !

— ئۆلدى؟

مېنىڭ سوئالىم جاۋابسىز قالدى. ئالدىمدا تۇرغان ئادەم — يىگىرمىدىن ئاشقان يىگىت ماڭا سېھىرلىك كۆزلىرى بىلەن

يالت قىلىپ قاربدى ـ ده، كۆلۈمسىرىدى. ئۇنىڭ شۇ كۆزلىرى، شۇ ئەلەملىك كۆلۈمسىرىشى ھېلىمۇ ئېسىمده. ئۇ كۆلۈمسىرەشكە ئاشۇ كەچ كۆز مەنزىرىسىگە، ئەرزىمەس بىرنەچچە سېۋەت ئالمىغا مۇشۇنداق جادۇ كۆزلەرنىڭ ئىگىسى بولغان قىران يىگىتنى باغلاپ قويغان، پاتقاقلا مىلىنىشكە، ياماق چۈشكەن، ئۇزۇن قونچلۇق رېزىنكە ئۆتۈك بىلەن سۇ ئىچىده سائەت ـ سائەتلەپ تۇرۇشقا، ئۆلگەن ئېشەك ئۈچۈن ياش تۆكۈشكە ۋە باشقا خورلىنىشلارغا مەجبۇر قىلغان شارائىتقا نەپرەت، تەنە ۋە مەسخىرە يوشۇرۇنغانىدى.

ئۇ ئاشۇ كۆزلىرى بىلەن بىرلا قاراپ بىرلا كۆلۈمسىرەپ يۇقىرىقىلارنى ماڭا ئۇنسىز، شەرتسىز ئېيىتىپ بەردى. مەن ئاغرىق ياتقان ئانامنى، يىگىتكە ھەمراھ بولۇشنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇدۇم ـ ده، ئۇنىڭغا يارەملەشتىم.

بىز ئېشەكنىڭ ئۆلۈكى بىلەن خوشلىشىپ، ھارۋىنى سۆرەپ سۇدىن چىققاندا، ئەتراپتىكى ھەممە نەرسە ــ نېرىدىكى قارامتۇل تاغلار، يېقىندىكى چىغ، قورايلار قاراڭغۇلۇق ئىچىگە يوشۇرۇنغانىدى.

يىگىت ھارۋا شوتىسىنى يەرگە قويۇپ، يورۇقىنىڭ كۇچى قالمىغان قولچىرىغى بىلەن مېنىڭ ئاياغلىرىمنى، ئاندىن يۈزۈمنى يورۇتتى، مەن قوشۇمامنى تۇردۇم.

ــ نېمانداق قىلىسىز، بىلىپ قويۇڭ، بۇ قىلىقىڭىز ئەخلاقسىزلىق.

ــ نېمە؟ چىرايلىق قىزلارغا قاراشنى ئەخلاقسىزلىق بولىدۇ دەپ قانداق كىتابقا يېزىپىتىكەن؟ مەنمۇ كىتاب مەستانىسى. مەن بۇنداق كىتابنى ئوقۇماپتىمەن. ئەكسىچە تېخى...

ــ ئەكسىچە نېمىنى ئوقۇدىڭىز؟ ــ دېدىم مەن خاپا بولۇپ، ــ قولچىرىغى بىلەن باشقىلارنىڭ كۆزىنى يورۇتۇش گۇزەل ئەخلاق دەپ ئوقۇغانمىدىڭىز؟

— ھا - ھا - ھا... پاھ، ئۇكام، 50 - يىللارنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدەك گەپ قىلدىڭىزغۇ؟ مېنىڭ ئاكا - ھەدىلىرىم مۇشۇنداق دەيتتى. لېكىن، سىز بىلەن بىزدەك ئۆزۈندى ئوقۇغان ياشلارغا بۇنداق سۆزلەر ياراشمايدۇ!

ئۇ موخوركىسىنى ياندۇردى. مەن چاقماق يورۇقىدا ئۇنىڭ چىرايىغا قاردىم: ئۇ چىرايلىق — شەپكىسىدىن چىقىپ تۇرغان بۇدۇر چاچلىرى، ئۇزۇن كىرپىك، يارىشىملىق يۇمران بۇرۇتى، دۇگلەك يۇزىدىكى قاش - كۆز، ئېغىز - بۇرۇنلىرى — ھەممىلا يېرى چىرايلىق يىگىت ئىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن مەن ئېھتىيات قىلغان قوپاللىق بىلەن ۋەھشىيلىك تېپىلمىدى... ئېھ، گۇلمىرە، سەن مېنى زادىلىق قىلىپ: «نېمانچە ئەزمىلىك قىلىپ ئۇنىڭ چىرايىنى يېزىپ ئولتۇرىدىغانسەن، بىر كۆرۈپ كۆيۈپ قالغانمىدىك يا؟» دەپ سوريشىڭ مۇمكىن. بىزنىڭ ئاجىزلىقىمىز مۇشۇ ئەمەسمۇ دوستۇم، راستىنلا يىگىتلەرگە بىر كۆرۈپ كۆيۈپ قالىمىز. لېكىن، لام - جىم دېيەلمەيمىز. ئۇلاردىن مۇھەببەت، شوخلۇق تەلەپ قىلىمىز. لېكىن، كۆپ ھاللاردا ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەيمىز.

مەن شۇ كېچىسى شۇنداق تىترىدىمكى ماڭغۇدەك ھالىم قالمىدى. ئاسمانغا قارىسام ھاۋا ئېچىلىپتۇ، ئاي ئاقۇچ بۇلۇتلار ئارىسىدىن پات - پاتلا چىراي كۆرسىتىپ ماڭا قاراپ قويىدۇ. قارا - كۆك ئاسماندىكى يۇلتۇزلارمۇ خۇددى ماڭا دۇربۇن بىلەن قاراۋاتقاندەك، ئاي بىلەن يۇلتۇزلار خۇددى «ئەجەب بەھايا قىز ئىكەن، كېچىدە ئادەمزاتسىز دالادا بىر يىگىت بىلەن يالغۇز تۇرغىنىنى قارىمامدىغان» دەۋاتقاندەك قىلىدۇ.

— ماڭايلى، سىز ئالدىرىمىسىڭىز مەن ئالدىرايمەن! — دېدىم تىترەپ تۇرۇپ.

— مەن نېمىشقا ئالدىرايمەن، — دېدى يىگىت موخوركىسىنى شوراپ تۇرۇپ، — چايغىچە ئالمىنى پۇل قىلىپ

بۇياققا يەنە ماڭمەن، ئېشەك ئۆلدى. پۇتۇن بىر ئايلىق پايدا تۇگىدى. دائىم بازار باشقۇرۇشتىكىلەر بۇلۇڭالاتتى، بۇ قېتىم خۇدايىم ئۆزى ئالدى.

ئۇنىڭ موخورکا يورۇقىدا قىزارغان ئەلەملىك چىرايىغا قاراپ ئىچىم ئاغرىدى.

— نان يەمسىز؟

— ئا يەردە خامان بار. مەڭگەن ئاستىدىن قۇرۇقراق بىرنېمە تېپىپلا، ئوت قالاپ ئىسسىنىڭالايلى، قاراڭ جالاقلاپ تىترەڭاتسىز...

مەن ئۇنىڭ كەينىدىن خامانغا ماڭدىم. مېنى راھەت سۆرەپ ماڭدىمۇ ياكى ھېسداشلىقمۇ ھېچ يادىمدا يوق. بىردەمدىن كېيىن گۇلخان يېنىدىن ئورۇن ئالدىم. بىز ئوت ئالدىدا راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ نان بىلەن ئالما يېدۇق.

گۇلمىرە، ئادەمنىڭ ھاياتىدا نۇرغۇن ئىشلار بولىدىكەن. ئۇلاردىن نۇرغۇنلىرى ئېسىڭدە قالمايدىكەن. بەزىلىرى ئۇنتۇلمايدىكەن. بەزىلىرى ھەتتا ھەر كۈنى يادىڭغا كېلىدىكەن. ئاشۇ خامان، ئاشۇ كېچە مەن ئۇچۇن ئاشۇنداق ئۇنتۇلغۇسىز...

گۇلخان ئۆچتى، لېكىن مېنىڭ ماڭغۇم يوق. گۇلخان يېنىدا قىلىشقان گەپلەر ئەمدى قاراڭغۇلۇقتا داۋاملاشماقتا. ئاسمان زۇمرەتتەك تىنىق، يۇلتۇزلار بۆلەكچىلا نۇرغۇن ۋە نۇرلۇق، ئاي خۇددى ھازىرلا مۇنچىدىن چىققان قىزدەك سۈزۈك. سوغۇق كۈز شامىلىمۇ ماڭا ئىللىق ۋە يېقىملىق، ئالما پۇرىقى ئارىلاشقان زەي ھاۋامۇ شۇنچە راھەت. ئۇ قاچانلاردا يېنىمغا كېلىۋالدىكىن، يۈرەكلىك ھالدا قولۇمنى تۇتتى:

— نېرى تۇرۇڭ، قېلىنلىق قىلماڭ! — مەن ئۇنى بىئىختىيار (خالىماستىن)، ماغدۇرسىز قوللىرىم بىلەن ئىتتەردىم. لېكىن، ئۇ خۇددى مەن ئۇنى ئۆزۈمگە تارتقاندەك ماڭا چاپلاشتى. مەنە يەنە خالىماستىن تىللاۋاتىمەن:

ـــ نېمانداق قىلىدىغاندۇ، بېشىڭنى يەيدىغان داپشاق، ۋىيەي قېلىنلىقىنى، ۋارقىرايمەن جۇمۇڭ بىكار...

بىز قىزلار جۇرئەتچان (قېلىن) يىگىتلەرگە ئامراق ئوخشايمىز. مەن ئۇنىڭ هەممە شوخلۇقلىرىنى تىللاپ تۇرۇپ، يۇمشاق قارشىلىق بىلەن كۈتۈۋالدىم. ئۇ مېنىڭ قۇلىقىمغا:

ـــ بۇ دۇنيادا بۇنىڭدىن باشقا نېمە راهەت بار دەيسىز، دائىم جاپا، دائىم مۇشكۇل، دائىم خاپىچىلىق، ئاھ راهەت، نېمانچە راهەت !...

ئۇ مېنى كۈچلۈك، قوپال قوللىرى بىلەن شۇنچىلىك چىڭ قۇچاقلىدىكى، مېنىڭ نازۇك بەدىنىم غارسىلداپ ئۆگە ـ ئۆگسىدىن ئاجراپ كېتىدىغاندەك بىلىندى. لېكىن، مەن زارلانمىدىم. ئەكسىچە راهەتلەندىم...

بولغان ئىش شۇنچىلىك، لېكىن ئۇنتۇلغۇسىز. شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۇنى كوچىلاردا نۇرغۇن كۆردۈم، لېكىن كۆرمەسكە سالدىم. ئۇ دائىملا ئۇستىبېشى ناچار، رېزىنكە ئۆتۈك بىلەن ئالدىراپ يۈرەتتى. بۇنداق كۆرۈمسىز، دۇگدۇك ئوقەتچىلەر دوقمۇش ـ دوقمۇشتا تولۇپ تۇرۇپتۇ. شەهىرىمىزنىڭ مودا تالىشىغان قىزلىرى بۇنداقلار بىلەن گەپلىشىشنى نومۇس بىلىدۇ. ئۇنداقلارغا چىشىڭنىڭ ئېقىنى كۆرسىتىپ قويساڭ پۇتۇن شەهەرگە يامان گېپىڭ تارقىلىدۇ.

مەن ئۇنىڭغا يىراقتىن قاراپ قويۇش بىلەنلا چەكلەندىم. بىر كۈنى ۋېلىسىپىت بىلەن ئالدىراپ كېتىۋېتىپ تار كوچىدا بىر ئېشەك هارۋىسىغا دۇچ كەلدىم. هارۋا يولدا توغرىسىدا تۇرۇۋاپتۇ. مەن ئامالسىز ۋېلىسىپىتتىن چۈشۈپ ئېشەكنى تىللىدىم:

ـــ خىخ، هارام !

ـــ تىللىماڭ، قىزچاق، هارامنىڭ هارۋىسىدىكى ئالمىسى هالال، ئالما يەڭ !

قوش ئىشكىلىك، سوقما تاملىق، هويلىسى ئالما ـ

ئۆرۈكلۈك قورۇدىن ھېلىقى ئالمىچى چىقىپ ماڭا تىكىلىپ قاراپ، كۆزلىرىنى ئويناتىپ سۆزلىمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ بۇدۇر چاچ، يۇمشاق بۇرۇتلىرى، ئويناپ تۇرىدىغان جادۇ كۆزلىرى مېنى ئىختىيارسىز توختاتتى:

— سىزنىڭ ئۆيىڭىز مۇشۇمۇ؟

— ھەئە، تۇل ئانام، ئالتە ئۇكام بىلەن مۇشۇ ئۆيدە كۈن كۆرۈۋاتىمىز.

— يالغۇز سىزلا ئوقەت قىلامسىز؟

— شۇنداق، قىزچاق، ئۆزۈم بىلەن سەككىز جاننى مەن باقىمەن. ئېشەك بىلەن ئون دەڭ تېخى!

— ئايالىڭىز چۇ؟

— ئايال؟ ئايالىم بولغان بولسا ھېلىقى كۈنى سىزگە شۇنچە...

— قويۇڭ ئۇ گەپنى! — مەن ۋېلىسىپىتىمگە سەكرەپ مىندىم. ئۇ كەينىمدىن «گۈلجەھرە!» دەپ ۋارقىرىدى، مەن قارىمىدىم. ئۇنىڭ نېمىسىگە قارايمەن: چىرايىغمۇ؟ ماڭا چىراي ئەمەس، بايلىق كېرەك. ئۇنىڭ كۆڭلى بار ئوخشىمامدۇ؟ تۇنجى مۇھەببىتى بىلەن مېنى قۇچاقلىغان بولسىچۇ؟ بۇمۇ بىر بايلىق ئەمەسمىدى؟ لېكىن، بۇ بايلىق بىلەن ئىنسان بەختلىك بولالمايدۇ...

گۈلمىرە، مەن ئەمدى ئىقرار بولۇۋاتىمەن. مەنمۇ ئاشۇ ئالمىچىنى تۇنجى مۇھەببەت بىلەن ياخشى كۆرگەنىكەنمەن. لېكىن، ئۇنىڭ كۆرۈمسىز ئۇستىبېشى، ئورنى، چۆچۈرىدەك ئۇكىلىرى ماڭا توسالغۇ بولغانىكەن. مەن بۇ خىل ئادەملەر بىزدەك قىزلارنىڭ خىلى ئەمەس، ئۇلار مۇھەببەت، ئائىلە دېگەننى خورلاشقىلا، تۇگىتىشكىلا ياراملىق دەپ ئويلىغانىكەنمەن. مەن مۇھەببەت بىر ئاجايىپ سىرلىق گۈلگە ئوخشىشىدۇ، ئۇ شۇنداق بىر تۇپراققا موھتاج: بۇ تۇپراق پۇل، ئالتۇن ـ كۈمۈش دەپ ئويلايتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن

«ئالمىچى»نىڭ ئىسمىنىمۇ سورىمىدىم. ئۇنى ئۇنتۇش ئۈچۈن نەچچە يىلدىن بېرى ھەر كۈنى، ھەر سائەت ھەرىكىتى قىلدىم. لېكىن، ئۇنىڭ ھېلىقى جادۇ كۆزلىرى، بۇدۇر چېچى مەن بىلەن قېرىشتى. مەن ئۇنى ئۇنتۇيالمىدىم، ئالمىچىنىڭ شوخلۇقىغا گۇۋاھ بولغان خامان، گۈلخان، ئاي ۋە يۇلتۇزلار زادىلا ئۇنتۇلمىدى...

— قانچىلىك بىرنەرسە بەرمەكچى سىز ئۇلارغا؟ — دەپ سورىدىم بوۋىيىمدىن. بوۋاي ماڭا ئالىيىپ قارىدى.

— بىلمەيمەن، بەلكى ھېچنېمە بەرمەسمەن ! — دېدى بوۋاي ئاخىر خاپا بولۇپ.

مەن باتۇرلۇقۇمنى نامايان قىلىشنى ئويلىدىم:

— ئۇنداق بولسا، مەن بارلىق ئالتۇنلىرىمنى ئۇلارنىڭ مەكتىپىگە ياردەم قىلىمەن. بەلكى يۈز مىڭ ياكى يۈز ئەللىك مىڭ دوللارغا يارىپ قالار !

— نېمە؟ سىز شاپاق دوپپا بىلەن بەلكى مەندىن يوشۇرۇنچە كۆرۈشكەنسىز. ئۇنىڭغا بەلكى ھېلىھەم كۆڭلىڭىز باردۇ؟ ئۇ ياش، چىرايلىق، بىز بولساق قېرى، كۆرۈمسىز؟

— سىز نېمىلەرنى دەۋاتىسىز؟ مەن ئۇنى ئۆمرۈمدە كۆرگەن ئەمەسمەن. مەن سىزدىن باشقا ھېچكىمگە كۆڭۈل بەرگەن ئەمەسمەن، ئىللا ـ بىللا شۇنداق.

مەن كۆزلىرىمگە ياش ئالدىم. بۇ ياش كىملەرگە مۇھەببەت، كىملەرگە نەپرەت تەقدىم قىلىشى بىر ئۆزۈمگىلا ئايان.

دوستۇم گۈلمىرە، ئەرلەر بىزنىڭ كۆز يېشىمىزنى كۆرسە ئاسانلا يۇمشايدۇ. بىز ئۇلارنى ھەرقانداق يالغان گەپكە ئىشەندۈرەلەيمىز، بۇ ئىشتا بىزنىڭ نازۇك تىلىمىز بىلەنلا كۆز يېشىمىز بىزگە ياردەم بېرىدۇ. مەن بوۋىيىمنىڭ چىرايىدا رازىلىق ۋە خۇشاللىق پەيدا بولغىنىنى كۆردۈم.

— بولىدۇ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ قويۇپ، — مەن يىگىرمە

مىڭ دوللار تەقدىم قىلاي. خوتۇن، ھېچكىم بۇنچىلىك چوڭ يارداەم قىلمىدى تېخى. يۇرتۇڭنىڭ گۈللىنىشى سېنىڭ خۇشاللىقىڭ، مەن بۇنىڭغا بېشىڭ بىلەن تەڭ ئالتۇن بېرىشكىمۇ رازى.

ئاڭلىدىڭمۇ گۈلمىرە، مانا بۇ مېنىڭ بوۋىيىمنىڭ جاۋابى. بۇ جاۋابقا قانچىلىك مۇھەببەت ھارارىتى سىڭگەن ـ ھە ! لېكىن، بىز ئۆزىمىزنى قەدىرلەيدىغان ئادەملەرنى دائىم ئالدايمىز: ئۇلارغا يالغان سۆزلەيمىز. بايلىرىغىمۇ، گادايلىرىغىمۇ، ئۆزىمىز ياخشى كۆرىدىغانلىرىغىمۇ، يامان كۆرىدىغانلىرىغىمۇ شۇنداق قىلىمىز. باشقىلار قانداقكىن، مەن نەق شۇنداق.

1988 ـ يىلى 8 ـ ئاي، پاكىستان راۋالپىندى

ئېھ، توپلىق يول

1

گۈلئايشەم قىممىتى بار ھەممىلا نېمىسىنى — ياشلىقىنى، ھۆسنىنى، ئار - نومۇسىنى... پۈلغا تېگىشىشكە رازى بولدى. بۇ ئىش ئۇنىڭ غېمىنى يېگۈچىلەرنىڭ غەزىپىنى، نارازىلىقىنى قوزغىغىنى بىلەن هاممىسىنىڭ خۇشاللىقىنى، غۇرۇرىنى ئاشۇردى. هاممىسى ئېقىۋاتقان نانداك سالپىيىپ تۇرىدىغان ئىككى مەڭزىگە تېپىپ چىققان خۇشاللىقىنى نامايان قىلىش ئۈچۈن، ئۆيمۇئۆي قاتىرىدى ۋە خىرىلداق ئاۋازى بىلەن باشقىلارنى ئەيىبلەپ، ئۆزىنى ماختاپ مۇنۇ گەپلەرنى تەكرارلىدى:

— ئۆزىدىن يىگىرمە ياش چوڭ بولغىنى بىلەن، نارەسىدە بالىدەك گول، يېتىمدەك ياۋاش، مالايدەك تىنىمسىز ئادەم ئۇ. مۇنداق ئەرگە چۈشۈۋالغان خوتۇنغا مۇھەببەتنىڭ لازىمى نېمە؟ ياشلار بەخت، بەخت، دېيىشىدىكەن، چىرايلىق گەپ، سېغىنىش، كۆيۈشۈش... بەختىمىش. بەخت — پۈل! ئاڭلىمىغانلار ئاڭلاپ قويسۇن، مەن گۈلئايشەمگە يېگەن - ئىچكەندەك سوقا سەندەلدەك، تۇرغۇزۇپ قويسا تىكلىمە تاغاردەك، يېتىلىسە ئۆكۈزدەك، يېسە مېۋىسى تۈگىمەس دەرەختەك ئەر تاپتىم. يەتمىش مىڭ كوي پۇلى بار، تەرەپ - تەرەپكە يولى بار. خام تاسمىدەك قولى بار، ئىككى قىز، تۆت ئوغلى بار، ئىككى قوتان قويى بار، ياغاچ - ئورمان بېغى بار، نەچچە يۈز مو يېرى بار، يۈزى تۈتۈق، قولى ئۇچۇق، تويغىمۇ

يالاڭ ئاياغ باربدىغان، يىغىنلارغا زاغرا تۇگۈپ ماڭمىدىغان گول ئەرگە تەككەن ئايال بەختسىز بولامدىكەن؟ بىلىپ قويۇڭلار، گۈلئايشەمنىڭ بەختى ئېچىلدى!

ئاچچىق كاساڭ قوراينىڭمۇ چىرايلىق گۈلى بولىدۇ. ۋات ـ ۋات ئايالنىڭمۇ چىرايلىق تەسەللىسى بار ئىكەن:

ـــ كۆڭلۈڭنى بۇزما، ـــ دېدى ئۇ تىكلىمە ئەينەك ئالدىدا سىڭار يان تۇرۇۋېلىپ ئىچىدە ياشلىقى ۋە گۈزەللىكى بىلەن خوشلىشىۋاتقان مىسكىن چىراي گۈلئايشەمنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، ـــ ياشلىق ئۆلمەيدۇ، مۇھەببەت قېرىمايدۇ. قېرىغا تەگكەنگە كۈل بولۇپ توزۇيدىغان ئىش بولسا، مەن توزۇماسمىدىم. قېرى ئۆلدى، دۆلىتى قالدى. بەخت تاپتىم. كۆڭۈل بىلەن بەختلىك بولىدىغان بولسا، مەن ئون يەتتە قېتىم بەختلىك بولار ئىدىم. نەدىكىنى؟ دىلىمغا ئون يەتتە قاداق چۈشتى. سېنىڭ بۇ بوۋىيىڭنى خەقلەر روزەك بەز دەيدىكەن. ئۇ بەز بولسا، سەن مۇشۇك بول، قىزىم. ئاغزىدىن كىرىپ، بۇرنىدىن چىق. بىر يىلغىچە ئۆلسە، ھېچ بولمىسا بانكىدىكى يەتمىش مىڭ كويىنىڭ يېرىمى سېنىڭ. ئۆلمىسچۇ؟ ئون مىڭ كويلۇق چەكتىن بىرنىلا ئېلىۋالساڭ بولدى، قالغان بەختىگە مەن كېپىل!

مەڭزى سالپاڭ، ئاغزى كەمشۇك ۋات ـ ۋات مومای قاڭسىق گەپلىرى بىلەن گۈلئايشەمنىڭ چىرايىدىكى مىسكىنلىك ئورنىغا خۇشلۇق ئەكەلدى. ئەمدىلا ئوتتۇزدىن ھالقىغان قىران جۇۋان ئەمدى بوۋايغا ئايال بولىدىغانلىقىنى تامامەن ئۇنتۇدى ـ دە، بولغۇسى دۆلەت، يەنى پۇل، خوجايىن بولۇش ئارزۇسى ئۇنى مەست قىلىشقا باشلىدى. ئۇ شۇ مەستلىكنىڭ كۈچى بىلەن بۇگۈن دىدارلىشىدىغان لايىقىنىڭ كۆڭۈل تۆرىدىن ئورۇن ئېلىش ئۈچۈن گۈزەل چىراي ۋە ئەۋرىشىم سۈمبىتىنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرۇشقا تۇتۇش قىلدى...

ئۇ پەردازدىن كېيىن ھاممىسىنىڭ ئالدىغا چىقتى:

— بوپتۇمەنمۇ، هامما؟

— گۇلدەك ئېچىلىپسەن قىزىم. جەننەتنىڭ ھۆرلىرى بىكار قالسۇن ئالدىڭدا. مەن روزەك بەزگە خەۋەر قىلاي، بۇگۈنلا توي خېتى ئېلىڭلار!

هاممىسى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، گۇلئايشەمنىڭ يەنە كۆڭلى بۇزۇلدى. مۇشۇ ھۆسنى بىلەن كۆرۈمسىز، بىلىمسىز، ئەڭ يامىنى مۇھەببەتسىز، ئالتە بالا ۋە كېلىن - نەۋرىسى بار قوپال دېھقانغا ئايال بولىدۇ. ئۇنىڭ پۇل ۋە دۆلىتىنى ئۆزىگە قارىتىۋېلىش ئۈچۈن ئار - نومۇسى، ۋىجدانىنىمۇ ساتىدۇ، ئۇ نېمىلا بولسۇن، يەتتىنچى سىنىپنى تۈگەتكەن، خېلى جىق رومانلارنى ئوقۇغان، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدا ئىشلەۋاتقان تونۇش - بىلىش، دوستلىرى بىلەن سۆھبەتلەشكەن، بىرىنچى ئېرىدىن كۆڭلى سۇ ئىچمەي، خورلۇق تارتقىنى ئۈچۈن، ئۆزىگە ئىچ پەش تارتقان نۇرغۇن يىگىتلەرگە قاپاق ئاچمىغان، سەۋر - تاقەت ۋە يوقسۇزچىلىققا كۆنگەن ئايال تۇرۇپ، يەنە نېمىشقا پۇلغا ئۆزىنى ئاتتى؟ هاممىسى ئازدۇردىمۇ؟ ھېلىھەم بولسىمۇ يېنىۋالسا بولىدۇغۇ؟ شۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا قولىغا نۇرغۇن پۇل تۇتقان نادان دېھقان كەلدى - ده، تىزىق - تىزىق پۇل ئۇنى يەنە قىزىقتۇردى: يەتمىش - سەكسەن مىڭ كوي نەق پۇلى بارمىش، يەنە ئۇلار يالاڭ ئاياغ يۈرەرمىش، تامىقى زاغرا بىلەن قېتىقمىش. پۇل تېپىشنى بىلەرمىش، خەجلەشنى ئۇقمايمىش. مېنىڭ ۋەزىپەم پۇل خەجلەش! پاھ، بۇنداق ئاسان ئىشقا كىم يۈگۈرمەسۇن؟ ئۇ شۇلارنى ئويلىدى - ده، بۇ قېتىم ئالدىنقى نىكاھىنىڭ تەتۈرىنى قىلماقچى بولدى. ئۇ قېتىم كۆڭلى، ۋىجدانى ئۇنى باشقۇرغان، لېكىن ئۇ خورلانغان، بۇگۈنچۇ؟ كۆڭلى، ۋىجدانى ئۇنى ئەيىبلىمەكتە، لېكىن ئۇ بۇ قېتىم ئۆزىنى نېمىلا بولسۇن تەۋەككۇل قىلىپ نەپسىگە تاپشۇرىدۇ...

هويلا ئىشىكى غىچىرلىدى، گۇلئايشەمنىڭ يۈرىكى

جىغىلدىدى. ئۇ نېمىلا بولسۇن تويى بولىدىغان ئايال ـ دە. ئۇ ھاياجانلاندى، تەمتىرىدى. ئۆينىڭ زەدىۋاللىرىنى تۈزەشتۈردى، سۇپىغا تاۋار يېكەنداز سالدى ۋە يۈزىنى ئالمقىنى بىلەن سىيپىدى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۈم!

ئۆيگە شىپىلداپ بىر ئەر كىشى كىرىپ كەلدى ۋە تاپسىدىلا زوڭزايدى. گۈلئايشەمنىڭ تېنى شۇركۈندى، ئۇ كىرگۈچىگە قارىدى. ئايالنىڭ كۆزىگە ئەڭ ئاۋۋال دېھقاننىڭ كىرلەشكەن شاپاق دوپپىسى، تەردىن قېتىشقان ئاق يەكتەكنىڭ سىرتىدىن باغلىغان يېشىل تاۋار بەلبېغى، قولتۇقىغا قىستۇرۇۋالغان بىر جۈپ كونا كالىچى چۈشتى. گۈلئايشەم ئىختىيارسىز ھالدا:

ــ سىلى، سىلى، ھامامنى ئىزدەپ كەللىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ يوقسۇ، ــ دېدى دېھقان يېرىم قوزغىلىپ بىر ئالمىنىدا چاڭ باسقان گەدىنىنى سىلاپ قويۇپ، ــ گۈلئايشەم دېگەن چوكان بىلەن كۆرۈشمەكچىدىم! ــ ئۇ ساپسېرىق شالاڭ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجايدى. گۈلئايشەم ئۆزى پەرەز قىلغىنىدىن نەچچە ھەسسە كۆرۈمسىز ئادەمنى كۆرۈپ ئىختىيارسىزلا كەينىگە داجىدى. مانا مۇشۇ ئادەم ئەمدى ئۇنىڭ ئېرى بولىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە ئالدىنقى ئېرىنىڭ دەسسەشلىرى، خورلاشلىرىدىنمۇ بەتتەر ئىش. لېكىن، مۇشۇ كۆرۈمسىز گەۋدە ئۇنى بەختلىك قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇ پۇلدار. گۈلئايشەم ئۆزىنى نەپسىگە تاپشۇرغانكەن، ئەلۋەتتە بۇ ئادەمگە ئوچۇق چىراي، خۇش مۇئامىلىدە بولۇشى كېرەك.

ــ سۇپىغا چىقسىلا، يېكەندازغا!... مەن گۈلئايشەم...

دېھقان ئەندىككەندەك قىلىپ گۈلئايشەمگە قارىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت يانغاندەك، لەۋلىرى تىترىگەندەك بولدى ـ دە، ئايالغا تىكىلىپ ئورنىدىن تۇردى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ

قولتۇقمدىن كالىچى چۇشۇپ كەتتى. گۈلئايشەم تۇيۇقسىزلا خۇددى تۇغۇپ بولغان مېكىيانەك قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— خېنىم، بالىكەنلا، بەك چىرايلىقكەنلا، بىزدەك دېھقانغا ئاش بولالمۇ؟ — گۈلئايشەمنىڭ كۈلكىسى تۇگىگەندىن كېيىن روزەك بەز ئايالدىن سورىدى.

— خەق سىلىنى بەز دەيدىكەن، ماڭمۇ بەزلىك قىلالمۇ؟

— توپىدىن پۇل تاپىدىغان خەق بەز بولمىسا بېيالمايدۇ خېنىم!

— سىقىپ سىقمىدىن چىققىنىنى يالا دېسىلە، سىلىگە ئاش بولمايمەن. هەممە گەپنى هاممام ئېيتىقاندۇ، هامماملىق دېگىنىگە كۆنسىلە مەنمۇ سىلىنى قېرى كۆرمەيمەن!...

— كۆنگەچكە ئالدىلىرىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرغاندىمەن خېنىم!

گۈلئايشەم روزەك بەزنىڭ يالاڭ ئاياغ، تۆگە تاپىنىدەك پۇتلىرىغا، چاڭ باسقان يۇڭلۇق مەيدىسىگە، كىچىك، ئورۇق يۈزىگە ياراشمىغان كەكە ساقىلى بىلەن ئىنچىكە بۇرۇتىغا، تەر تەپچىرەپ تۇرغان قىڭغىراقتەك بۇرنىغا، ئورا كۆزلىرىگە سىنچىلاپ قارىدى. بۇرنىدىن باشقا بۇ گەۋدىدە گۈلئايشەمگە ياققۇدەك هېچنېمە تېپىلمىدى. ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ـ دە:

— تويىنى چوڭ قىلالا؟ — دېدى.

— جۇۋان تويى بولغاندىكىن چېغىدا بولار!

— مەن ئېتىزدا ئىشلىيەلمىسەمچۇ؟

— ئالتە بالىغا ئانا بولۇپ ئۆيدە ئولتۇرۇپ بېرەلا!

— زېرىكسەمچۇ؟

— زېرىكسىلە ئىش قىلالا.

— قانداق ئىش؟

— كالا ساغىلا، سۇت پىشۇرىلا، يۇڭ تىتىلا، شوينا ئېشىلا، ياماق يامايلا، تۇخۇم يىغىلا، ئوتياش ئوتايلا، ئوغۇت يىغىلا، ۋاي ـ ۋۇي چىدىسىلا مىڭ خىل ئىش بار.

— ۋاي ئانام، ئاۋۋالقى ئايالىرىنى ئىشلىتىپ

ئۆلتۈرۈۋەتكەن ئوخشىماملا؟

ــ بالىلىرىغا قىسىنىپ، ئاچ يۈرۈپ كېسەل تاپتى. ھازىر بولغان بولسا ئۆلمەيتتى.

ــ ئۆلۈپ كەتكىلى نەچچە يىل بولدى؟

ــ سەككىز يىل ئىككى ئاي.

ــ بالىلار ئۆگەيلىسە قانداق قىلىمەن؟

ــ بالىلار كالىنى ئانا دېگۈدەك بولدى. ئۆگەيلەمدۇ؟ ماڭا ئايال بولمىسىمۇ بولۇپرەتتى، بالىلارغا ئانا بولمىسا بولمايدىكەن.

ــ بالىلارنى باشقۇرامدىمەن؟

ــ شۇنداق.

ــ پۇلىنچۇ؟

ــ بانكا باشقۇرىدۇ.

ــ چەكنىچۇ؟

ــ ساندۇق.

ــ ئاچقۇچنى كىم تۇتىدۇ، ئانىمۇ، ئاتىمۇ، بالىمۇ؟

ــ كېيىن بىلىلا.

ــ دېمىسىلە توي خېتى ئالغىلى بارمايمەن.

ــ ئۇنداق بولسا يېپىق قازان دۇملەگلىك پېتى قالسۇن!

روزى بەز ئورنىدىن تۇردى. گۇلئايشەم چۆچۈپ ئالدىنى توردى:

ــ چاقچاق، چاقچاق قىلغانىنمۇ بىلمەملا؟

ئەتىسى ئۇلارنىڭ نىكاھى ئوقۇلدى. ئۇلار ئۆيگە كەتمەكچى بولۇپ پىيادە يولغا چىقتى. گۇڭشې بازىرىدا روزى بەز گۇلئايشەمنى بەش موچەنلىك لەڭمەن بىلەن مېھمان قىلدى. گۇلئايشەم خاپا بولۇپ قالدى. ئۇلار يولغا چىققاندا، گۇلئايشەم ئوشۇققىچە توپىغا پاتتى. ئۇ پۇتىنى قېقىپ نارازى بولۇپ:

ــ گۇلدەك جۇڭاننى ئەللىك كوي خەجلەپ ئېلىڭاللا، يەنە گەپ قىلمىسام پىيادە ئەكىتىڭاتلىغۇ؟ ــ دېدى.

ــ هارۋا كىرا قىلاي دېسەم نومۇس قىلىدىكەنمەن خېنىم، توپىدىن قورقمىسىلا، مانا ماڭا ئوخشاش يالاڭ ئاياغ ماڭسىلا ! ــ ئۇ توپا ئىچىدىكى پۇتىنى كۆرسەتتى.

«خورلۇق ! ــ دەپ ئويلىدى گۈلئايشەم توپىلىق يولدا ئېگىز پاشنىلىق توپلىيى بىلەن قىينىلىپ كېتىۋېتىپ، ــ سەۋر قىلاي، ئون مىڭ كويلۇق چەكتىن بىرىلا قولۇمغا چۈشسە، سېنىڭ ئۆيۈڭدە باغلاپ قويساڭمۇ تۇرمايمەن...»

2

تۇن، تىنچىق ئۆي.

ئون ئىككى پارچە تىكمەت سېلىنغان سۇپىدا سامان تەكى، چىت كۆرپىلەر ئۈستىدە گۈلئايشەم يالغۇز ياتماقتا، ئۇنىڭ ئۇيقۇسىزلىقتىن قىزارغان كۆزلىرى تۆڭلۈككە قادالغان. كىچىككىنە تۆڭلۈكتىن بەش تال يۇلتۇز كۆرۈندى. قاراڭغۇ باغدىن كاككۇك ئاۋازى، يېقىنلا يەرلەردىن قويلارنىڭ مەرەشلىرى، ئىتلارنىڭ ھۇۋلاشلىرى ئاڭلانماقتا. يوغان ئۆينىڭ تۆت تېمى ۋە كىرلەشكەن زەدىۋاللىرى شام يورۇقىدا غۇۋا يورۇپ تۇرغاچقا، ئۆيمۇ خۇددى تالادەك قورقۇنچلۇق: «ھەممىلا نېمىسى كۆڭلىدەك قارا، ــ دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە، ــ بىرىنچى توي ئاخشىمى ياش ئايالىنى گۈندىخانىسىغا يالغۇز تاشلاپ قويۇپ بىر چىچاق قوزا ئۈچۈن پۇتۇن بالۋاقىسى بىلەن چۆلگە چىقىپ كەتكەن ئادەمدىن نېمىمۇ ئۈندۈرۈۋالارمەن؟ ھەي بەختسىزلىك، بۇ ئەرنىڭ ماڭا كەلتۈرىدىغان راھەت ـ پاراغىتىدىن ئەزىمەتنىڭ تاياق ـ دۇمباسى مىڭ ياخشى ئەمەسمۇ؟ كېتىش كېرەك، تېزرەك قېچىش كېرەك...»

لېكىن، ئۇنىڭ كۆزى كات ئۈستىدىكى تېرىلەر ئاستىدا توپا بېسىپ ياتقان قارا ساندۇققا چۈشۈش بىلەن يۈرىكى ئويناپ

كەتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا بۇگۈن كۆرگەنلىرى: روزەك بەزنىڭ بۇك دەرەخلەر ئارىسىدىكى ئىككى قورۇ جايى، چېتىگە كۆز يەتمەس ئورمانلىرى، قويلىرى، كەڭ ئېتىزلىرىدىكى كېۋەز، بۇغداي، قوغۇن، ئوتياشلىرى، توخۇ ـ تۇمان، يۇڭ ـ تېرە، ياغاچ ـ تاش؛ كىر كىيىملەرنى كىيىشىپ ئەمگەكتىن باشقىنى بىلمەيدىغان ساددا بالىلىرى، يەردىن ئۇستۇن قارىمايدىغان بوستان چاچ كېلىنبى، خۇمار كۆز، قوشۇما قاش، مىسكىن كۇيلەرگە نەي چالىدىغان قويچىسى... بىرمۇبىر كەلدى. ئاشۇ كۆرگەنلىرىنىڭ ھەممىسىلا ئاۋۇ توپا بېسىپ ياتقان ساندۇقنى پۇلغا تولدۇرۇشقا تىرىشىۋاتقانلار. مانا شۇ بايلىققا خوجايىن بولۇشنى خالىماي قېچىش ئەخمەقلىق بولماسمۇ؟ لېكىن، ھېلىقى يىرگىنچلىك بوۋاي ھازىر كېلىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولىدۇ، بۇ خورلۇققا ئۇنىڭ يۇرىكى چىدارمۇ؟ «ئىلاھىم ھېلىقى قوزىسى بىلەن ئۆزىمۇ يوقالسىدى. مەن ئۇنىڭسىز خوجايىن بولسام قانداق ياخشى ـ ھە!»

تۇڭلۇكتىن كۆرۇنگەن يۇلتۇزلارنى بىر پارچە كۇل رەڭ بۇلۇت كېلىپ توسۇۋالدى. بۇلۇت بىردىنلا شەكلىنى ئۆزگەرتىپ ئادەم سۇرىتىگە ئوخشاپ قالدى. بۇ ئادەم ئورۇق، يىرگىنچلىك روزەك بەزنىڭ ئەينەن ئۆزى ئىدى. گۇلئايشەمنىڭ تېنى شۇركۇندى ـ دە، تۆۋەندىكى مەنزىرە خىيالىدىن چاقماقتەك ئۆتتى: ئۇزۇن خەسە كۆڭلەك، تامبال كىيگەن ئادەم شامنى پۇۋدەپ ئۆچۇردى ـ دە، گۇلئايشەم ياتقان يەرگە كەلدى، ئۇ گۇلئايشەمنىڭ يېنىغا قىيسايدى، گۇلئايشەمنىڭ بەدىنىگە تىترەك ئولاشتى. ئەرنىڭ يىرىك قولى ئۇنىڭ بىلىكىگە تەگكەنىدى، گۇلئايشەم ئىختىيارسىز «ئەزىمەت!» دەپ ۋارقىرىۋەتتى. روزەك بەز ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ شامنى ياندۇردى ۋە زورغا كۇلۇمسىرەپ:

ـــ قورقۇتۇپ قويدۇمما؟ ـــ دېدى.

گۇلئايشەم شۇمشىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ تامدەك تاتىرىپ

ئۇنىڭغا يېلىندى.

ــ ماڭا يېقىن كەلمىسىلە، ئۆتۈنەي !

ھويلا ئىشىكى قېقىلدى، روزەك كىردى ـ دە، گۈلئايشەمگە قاراپ كۈلۈپ:

ــ ھېلى كېلىمەن، قوزا كەلمەپتۇ، تېپىپ كېلەيلى ! ــ دېدى.

گۈلئايشەم تۆڭلۈككە قارىدى، ئادەم سۈرەتلىك بۇلۇت يوق، يۇلتۇزلار كۈلمەكتە: بىرىنىڭ ئايالى بولمەنۇ، يىرگىنىمەن؛ يەنە بىرىنىڭ ئايىغى ئاستىدا چەيلىنىمەنۇ، سېغىنىمەن ! ئەزىمەت، سەن مېنىڭ ھاياتىمدا راستىنلا ئۆچمەس يۇلتۇزمىسەن ـ ھە؟ گۈلئايشەم شۇنداق ئويلىدى. ئەمدى ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇمارلىشىپ ھەم شېرىن، ھەم ئاچچىق، ياشلىق ـ گۆدەكلىك خاتىرىلىرى كىنو لېنتىسىدەك بىرمۇبىر ئالدىدىن ئۆتتى...

بۇدرۇق پاقلاندەك شوخ، بوۋاقتەك غەمسىز، سۈزۈك كۆرلا نەشپۈتىدەك چۈرۈك، ئەتراپتىكى ھەممىلا نېمە گۈزەل ۋە قىزىقارلىق بىلىنىدىغان ئون ئالتە ياشقا تولغان چېغىدا ئۇنى تۇنجى مۇھەببەت مەست قىلدى، ھاياتىنى ئۆزگەرتىۋەتتى. ئۇ نەسىھەت ۋە تەھدىت قىلغان ئاتا ـ ئانىسىنى، ئىستىقبال ۋە بەخت ۋەدە قىلغان مەكتىپىنى چۆرۈۋېتىپ، تىراكتورچى يىگىت بىلەن قاچتى. يىگىتنىڭ ئويناق كۆزلىرى بىلەن بۇدۇر چاچلىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىدىن گۈزەل، قىممەتلىك، بىلىمسىز يىگىتنىڭ قوپال چاقچاق، بىھايا ناخشىلىرى ئۇنىڭغا مەكىت قوغۇنىدەك لەززەتلىك بىلىندى. ئۇ مۇرادىغا يەتتى. تويدىن كېيىن، بىر پارچە كىگىز، بىر يوتقان ـ كۆرپە بىلەن ئۆي تۈتقان بولسىمۇ، ئۆزىنى بەخت ئىگىسى، غالىب ـ ئۈستۈن ھېسابلىدى. چىرايلىق ئەر ــ ئۇنىڭ ھاياتى. ئائىلە ئۇنىڭ بەختى بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ ئەر ئۈچۈن ھەممىدىن كېچىشكە، ئائىلە ئۈچۈن ھەممىنى قىلىشقا رازى بولدى، توپىغا مىلىنىپ

ئېتىزدا ئىشلىدى، قىغ - كۆكۈمغا سۈركىلىپ قوي بوردىدى. باشقىلار: «تۆت بۇلۇڭ، بىر كۈلۈڭ» دەپ كۆزگە ئىلمىغان ئۆيىگە گىلەم سالدى. رادىيو ئالدى، ئېرىنىڭ مېھمانلىرى ئۈچۈن ئوتتا كاۋاپ، ھالى خاراب بولسىمۇ زارلانماستىن خۇش بولدى. ئېرى تىراكتورنى تاشلاپ سۇ ئىدارىسىنىڭ ماشىنىسىنى ھەيدىگەن يىلى گۈلئايشەم ئوغۇل تۇغدى. بۇدرۇق ئوغلى گۈلئايشەمنىڭ ھاياتىغا تېخىمۇ چوڭ قەدىر - قىممەت تەقدىم قىلدى، ئۇ ئەمدى بايقات، غەمسىز ياشاپ، بالىلىرىنى قاتارغا قوشۇشقا چىن ئىخلاس بىلەن ئىشەندى...

لېكىن، ھايات توختام سۇ ئەمەس ئىكەن، يالغانچى كۈنلەر، ئالدامچى يىللارمۇ بولىدىكەن. ھەتتا تۈيۇقسىز مۆلدۈر يېغىپ، بوران چىققاندەك، بالايىئاپەت ئەكىلىدىغان كۈنلەرمۇ بولىدىكەن. بىر كۈنى دوستلىرىدىن ئېرىنىڭ بىر قىزنى ماشىنىغا سېلىپ ئۈرۈمچىگە ئەكەتكىنىنى ئاڭلىدى. ئېرى كەلگەندە سۈرۈشتۈرگىنى ئۈچۈن سۆيۈملۈك ئېرىدىن تۈنجى قېتىم قاتتىق تاياق يېدى. گۈلئايشەم يەنە گۈناھىنى ئۆزىگە قويدى: بالا، ئۆي بىلەن بولۇپ كېتىپ ئەرنى رازى قىلالمىدىم، ئۆزۈمنى تاشلىۋەتتىم. ئەزىمەتنىڭ مەندىن كۆڭلى سۇ ئىچمىگەن يەرلىرى بار بولغاچقا، تالاغا قارىغان، دەپ ئويلىدى. ئۇ ئەمدى كۆپرەك جاپا تارتسىمۇ، ئېرىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن تىرىشىدىغان بولدى، ئۇ ئۆزىنى ياساشقا، ئېرى بىلەن بىللە ئولتۇرۇش، ئويۇنلارغا بېرىشقا باشلىدى. لېكىن، ئۇ بۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ بەكرەك رەنجىش تاپتى: ئېرى ئۇنىڭ كۆزىچىلا باشقا قىزلار بىلەن تانسا ئويناىدىغان، ئېرىنىڭ ئويناق كۆزلىرى بىلەن بۇدۇر چاچلىرى باشقا قىزلارغا ھۇزۇر - ھالاۋەت بېرىدىغان، ئۇنىڭ كۆڭۈل يارىسىنى ئۇلغايتىدىغان بولۇپ قالدى. گۈلئايشەم روھىي خورلىنىشتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن دوستلىرىغا ھال ئېيتىدىغان، دوستلىرىنىڭكىدە قونۇپ قالىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ بىر كۈنى بالىسىنى كۆتۈرۈپ

ئۆيىگە كەلدى ـ دە، بېشىغا چاقماق چۈشكەندەك قاتتىق ۋارقىرىدى: ئېرى بىر ئايال بىلەن كارىۋاتتا ئۇخلاۋاتاتتى...

شۇنىڭدىن كېيىن گۈلئايشەم قويغان ـ تۇتقىنىنى بىلمەيدىغان، ئولتۇرغان يېرىدە سائەت ـ سائەتلەپ ئولتۇرىدىغان، كىشىلەرگە كۆرۈنۈشتىن نومۇس قىلىدىغان بولۇپ قالدى. مانا شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ هاياتىدا مۆلدۈرلۈك بوران تۇيۇقسىز پەيدا بولدى. بالىسى تۇيۇقسىزلا ۋاپات بولدى. گۈلئايشەم بالىسىنىڭ قەبرىسىنى قۇچاقلاپ نەچچە كۈنلەرنى ئۆتكۈزدى، لېكىن، ئۇ تارتقۇلۇقتا ئۆلمىدى. بالا كۆيۈكى، ئەرنىڭ زۇلمى ئۇنى ۋاقىتسىز قېرىتىپ، يىگىرمە نەچچە يېشىدىلا يۈزىگە قورۇق، داغ چۈشتى.

بالىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئېرى ئۇنى تېخىمۇ خورلىدى، ئۇردى، تاشلىدى. بىر كۈنى ئۇ ئېرىنىڭ ئايىغىغا يامىشىپ يالۋۇرۇپ: «ئۇر، تىللا، قۇل قىل، لېكىن سىرتقا قارىما !» دېدى. ئېرى ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ گۈلئايشەمنىڭ قۇلىقىغا دەسسىدى. قۇلاق ۋە بۇرۇنلىرىدىن قان چىقىپ تۇرغان گۈلئايشەمنى هاممىسى ئۆيىگە ئەكەتتى.

«هوي ئەزىمەت، سەن مېنىڭ هاياتىمدىكى يۇلتۇزمۇ؟ مەن سېنى كۆرمىگىلى ئۇچ ـ تۆت يىل بولدى، تايىقىڭ، تىل ـ ئاهانىتىڭ ئۇنتۇلدى، نېمىشقا كۆزلىرىڭ بىلەن بۇدۇر چاچلىرىڭ ئۇنتۇلمىدى؟ نېمىشقا يەنە نامىڭنى تىلغا ئالمەن، نېمىشقا سېنى چىللايمەن !» گۈلئايشەم پىچىرلاپ ئۇخلاپ قالدى.

گۈلئايشەم ۋاراڭ ـ چۇرۇڭدىن ئويغاندى: تاڭ ئېتىپتۇ. هويلىدا بالىلار ۋارقىراشماقتا. ئۆزىدىن نېرىدا سامان تەكىيەگە بېشىنى قويۇپ، چەكمەن يەكتەكنى غېرىبچە يېپىنىپ روزەك بەز يېتىپتۇ. گۈلئايشەم ئورنىدىن تۇرۇۋېدى:

— ئوبدان ئۇخلىدىلىمۇ؟ — دېدى روزەك كۈلۈپ تۇرۇپ.

— قوزا بارمىكەن؟

— تاپتۇق.

— بىر قوزىنى دەپ ھەممىڭلار باياۋانغا چاپتىڭلىمۇ؟

— كۆزگە بېرىۋالسا ئاتمىش - يەتمىش كويلۇق قوي دېسىلە! — دېدى روزەك ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، — تۇرسىلا خېنىم، ھېلى بالىلار سالام بەرگىلى كىرىدۇ.

گۈلئايشەم ھېچنەدە كۆرمىگەن ھۆرمەتنى بۇ ئۆيدە كۆردى: ئالتە بالا، بىر كېلىن ئۇنى «ئانا» دېيىشتى. گۈلئايشەم نومۇس قىلىپ، روزەككە:

— ھېچ بولمىسا چوڭ ئوغۇل بىلەن كېلىن ئاچا دېسۇن، ئانىسى نېمىسى! — دەپ پىچىرلىدى.

«ئانا» ئېغىزدىكىلا گەپ ئەمەس ئىكەن، بالىلار ۋە ئەرنىڭ ھۆرمىتىمۇ يېتەرلىك بولدى: بىرىنچى كۈنىلا ئۇنىڭ ئالدىغا قاتلىما، قايماق، پىشىق تۇخۇملار قويۇلدى. باشقىلار بولسا زاغرا بىلەن غىزالىنىپ ئىشلىرىغا كېتىشتى. چۈشكىچە گۈلئايشەم باغ، ھويلا - ئارامىلارنى يەنە ئارىلىدى. باغ ئۇنىڭ زوقىنى تارتتى. ئۇ يەردە قويۇق تېرەكلەرنىڭ سايىسى، مەي باغلاپ پىشقان شىرنىلىك چېقىر ئۈجمە، جىگدىلەرنىڭ پۇرىقى، قۇشلارنىڭ سايراشلىرى كۆڭۈلگە ئارام، بولۇپمۇ نۇرغۇن ۋاقىتنى ھامىسىنىڭ تار ئۆيىدە خىيال بىلەن ئۆتكۈزگەن مىسكىن ئايال ئۈچۈن بۇنداق سالقىن، ھاۋالىق باغ جانغا راھەت تۇيۇلدى. ئۇنىڭ ۋارقىراپ ناخشا ئېيتقۇسى، دەرەخلەرگە ياماشقۇسى، باغلاقتىن بوشانغان موزايدەك قىيغىتقۇسى كەلدى. ئۇ باغدا يالغۇز يۈرۈپ يۈمران جىگدە كۆچەتلىرى ئارىسىدىن بىردەمدىلا ئەللىك - ئاتمىش تۇخۇم يىغىۋالدى. ئىچ پۇشۇقىدا باغنىڭ نېرىسىغچە يالت - يۇلت قىلىپ ئىشلەۋاتقان بالىلارغا زوقمەنلىك بىلەن قارىدى...

چۈشتە ئۇ بالىلارنى پىششىق تۇخۇم بىلەن مېھمان قىلدى. قارىقۇمچاق كېلىن ئۇنىڭغا ئېگىشىپ پىچىرلىدى:

— ئاتام ئۇقسا تە بولىدۇ. ھەر ئالتە كۈندە بەش يۈز

تۇخۇم ساتىمىز، تۇخۇم پۇلى يۇز كوي، كىمىسە بوۋاي خاپا سالىدۇ ئانا!

— يەنە نېمە ساتىسىلەر؟

— كۆكتات، ئۆرۈك، ئۆردەك، بېلىق، ياغاچ، ئارىلاپ قوي، گۆش، سۈت، قايماقمۇ ساتىمىز.

— يەكشەنبە بازاردا قانچىلىك پۇلغا ئىشلەيسىلەر؟

— كۆپ بولغاندا بەش ـ ئالتە يۇز كوي، بولمىسا ئۈچ ـ تۆت يۇز كويلۇق نەرسە ساتىمىز، ئانا.

— پۇلنى سىلى تۇتاملا؟

— ياق، ھېسابنى مەن چىقىرىمەن، پۇلنى ئاتام ئۆزى ساندۇققا سالىدۇ، ئۈچ ـ تۆت ئايدا بىر قېتىم بانكىچى كېلىپ پۇللارنى ئەكىتىدۇ. بىزنىڭ بالىنىڭ دادىسى بىللە بېرىپ چەك ئەكىلىدۇ.

— ئۇقتىلىمۇ، دادىلىرى پۇل يېغىپ نېمە قىلىدىكەن؟

— تازا بىلەلمىدىم ئانا، مەن قوغۇنلۇققا باراي، قوغۇنلار بۇ يىل بەلەن ئوخشىدى. قوغۇن پىشقاندا ھەپتىدە ئىككى ـ ئۈچ يۇز كوي كىرىم بولىدۇ.

— يەنچۇ؟

— كۈزلۈكىكە كېۋەز پىشقاندا نەچچە مىڭ كويلاپ پۇل كىرىدۇ.

— يەنە پۇل كىرىدىغان قانداق چاغلار بار؟

— ئەتىيازدا باققان قويلارنى ساتقاندا، يازدا ھۆكۈمەتكە بۇغداي ئۆتكۈزگەندە، ھە، راستلا ئۇنتۇپ قاپتىمەن، بىزنىڭ بالىنىڭ دادىسىنىڭ دېيىشىچە، مىڭ تال جەگە ياغاچ سېتىلىپتۇ. يېقىندا ياغاچ كېسىدىغانلار كېلەرمىش.

— بىر تال جەگە نەچچە كوي؟

— كەم بولسا ئالتە ـ يەتتە كوي، بولمىسا ئون كوي.

— ۋاي ئاتام! — دېدى گۈلئايشەم پىشانىسىگە شاپىلاقلاپ، — پۇل دېگەننى كوچىنىڭ توپىسىدەك ئۇسىدىغان

گەپكەنغۇ !

ئۇ شۇنچە پۇللۇق ئائىلىنىڭ ئەزاسى، ياق، ئەزاسى ئەمەس، خوجايىنى، ئۇ ئەلۋەتتە خۇشال بولۇشى، ھاممىسىنىڭ ئۆيىدە بىر كوي ئۇچۇن چىراي سارغايىتقان كۇنلىرىنى ئۇنتۇشى، بوۋاينى ياخشى گەپ بىلەن ساندۇقنىڭ ئاچقۇچىنى بېرىشكە، پۇتۇن ئائىلىنىڭ كىرىم ـ چىقىمىنى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى تاپشۇرۇپ بېرىشكە كۆندۇرۇشى كېرەك.

كەچكى تاماقتا گۇلئايشەمنىڭ ئالدىغا پىششىق گۆش تارتىلدى.

گۇلئايشەم گۆشنى پارچىلاپ ئەڭ چوڭىنى روزەكىكە، قالغانلىرىنى بالىلارغا بۆلۇپ بەردى. روزەك خاپا بولۇپ:

ـــ ياماڭ ئۆگىنىپ قالىدۇ، گۆشنىڭ تەمىنى تېتىپ قالسا، بالىلار قوتاندىكى قوينى تۇگىتىدۇ، خېنىم ! ـــ دېدى.

ـــ قوتاندىكى تۇگىسە، ئېتىزدىكىسى بارىكەن، ئېتىزدىكىسى تۇگىسە، بانكىدىكىسى بارىكەن، ۋاييەي ! ـــ دېدى گۇلئايشەم. بالىلار خۇشال بولۇشتى. ئەمما، روزەك قولىنىڭ كەينى بىلەن ئاغزىنى سۇرتۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

كەچ كىرگۇچە ئېغىر ئەمگەك بىلەن چارچىغان بالىلار كەچكى تاماقتىن كېيىنلا ئاشۇ تاماق يېيىلگەن ئۆيدە ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل يېتىشىپ ئۇخلاپ قېلىشتى. يالغۇز گۇلئايشەملا ھېلىقى يوغان «مېھمانخانا»سىغا قايتىپ كېلىپ، كۆرپىلەر ئۇستىگە يانپاشلىدى. سىرتتىن نەي ئاۋازى ئاڭلاندى. گۇلئايشەم راھەتلىنىپ تىڭشىدى. ئارقىدىن گۇلئايشەم ياخشى كۆرىدىغان «گۇلمەرەم» دېگەن ناخشا ئېيتىلدى. گۇلئايشەم ناخشىغا ئەگەشتى:

بۇ يوللار ئۇزۇن يوللار، گۇلمەرەم،
ئەگىمەي ماڭالاملا، گۇلمەرەم.

بىر پىيالە چاي تۇتۇپ، گۈلمەرەم،
كۆڭلۈمنى ئالالاملا، گۈلمەرەم.

ياش ئايالنىڭ ھېسسىياتچان قەلبى ناخشا بىلەن ئويغاندى.
«قويچى بولساڭمۇ يىگىتسەن، ــ دېدى ئۇ ناخشىغا زوقلىنىپ، ــ
شۇڭا ناخشاڭغا ئەگەشتىم...»

ئۇ شۇ بىر كۈن ئىچىدە ھاياتتىن يەنە نۇرغۇن لەززەت ئېلىشقا بولىدىغانلىقىغا ئىشەندى: بىر يەردە قېقىلساڭ، يەنە بىر يەردە كۈتۈلىدىكەنسەن، بىرنى يوقاتساڭ، بىرنى تاپىدىكەنسەن، خاپىلىق، خۇشاللىق دېگەنلەر يۈزگە چۈشكەن خالىدەك ساڭا بىر ئۆمۈر ھەمراھ بولۇپ تۇرالمايدىكەن. گۈلئايشەمگە خۇشاللىق ئاتا قىلغان بۇ ھايات ئۇنىڭغا مۇھەببەتمۇ ئاتا قىلسۇن، بىز ئۇنىڭغا خەيرلىك تىلەيلى. چۈنكى، قاراڭغۇلۇقتىن ئەنە ئىككىنچى بىر قەلب ئىگىسى چىقىپ كەلمەكتە: ئۇنىڭ يۈرىكى خۇددى بۇنىڭدىن ئوتتۇز نەچچە يىل بۇرۇنقىدەك ھاياجان، خۇشاللىق ۋە نومۇس كۈچى بىلەن تېپىچەكلىمەكتە!

3

خوجايىن بولۇش ئىنسانلارنىڭ روھىدىلا ئەمەس، بەدىنىدىمۇ يېڭىلىق پەيدا قىلىدىكەن. قاراڭلار، گۈلئايشەم مۇنۇ ئۆيدىكى توققۇز ئەمگەكچىنىڭ خوجايىنىغا ئايلىنىۋېدى، بىر ئايدىن كېيىن يۈزىدىكى داغ ئىزلىرى بىلەن ئىنچىكە قورۇقلىرى تۈگەپ، خۇددى ئەزىمەت بىلەن بەختلىك سائەتلەرنى ئۆتكۈزگەن ۋاقتىدىكىدەك چىرايىدىن نۇر ۋە كۈلكە يېغىپ تۇرىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ ھاۋانىڭ سالقىن چاغلىرىدا كېۋەزمۇ ئوتىدى، قوغۇنىنىڭ ئوتىنى چاپتى. قول تىراكتورى بىلەن بۇغداي تېپىۋاتقان خامانغا بېرىپ ئارا تۇتۇپ ئايىاق

سالدى، كېلىن بىلەن سەھەر - كەچلىكى كالا ساغدى... لېكىن ئۇ بۇ ئىشلارنى ئۆزىنىڭ ھەممىگە يارايدىغان «خوجايىن» ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن قىلدى. ئۇ ئىشلاردىن ئەيىبمۇ تاپاتتى. ئۇنىڭ تاپقان ئەيىبى چوڭ ئوغۇلنىڭ ئوغىسىنى قاينىتقان بىلەن روزەكنىڭ زوقىنى قوزغايتتى:

— ئاناڭلارنىڭ دېگىنىدەك قىلىڭلار ! — دەيتتى ئۇ تاماق ئۈستىدە بالىلىرىنى جونۇپ، — ئۇنىڭ قولى تەگكەن يەردىن گۈل ئۈنىدۇ. كۆردۈڭلارمۇ، ئاناڭلارنىڭ قولى تەگكەچكە، كىيىگەن كۆڭلەكلىرىڭلارنىڭ رەڭگى ئېچىلدى. ئاناڭلار كەلمەستە ئاق كۆڭلەك، قارا كۆڭلەك، كۆك كۆڭلەك ھەممىسىلا لاي رەڭ ئىدى !

گۈلئايشەم بۇ ئۆيگە خۇشاللىق، يېشىللىق ئەكەلدى. ئۇنىڭ قولى بىلەن يوتقان - كۆرپىلەرنىڭ كىرى، ئۆينىڭ توپىسى تۈگىدى، ئۇلارنىڭ غىزاسىغا تەم كىرىپ، بالىلارنىڭ باش - كۆزى تازىلىنىپ، چىرايىغا قان يۈگۈردى. مانا بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ھۆرمىتى ئاشتى، مەرتىۋىسى چوڭايدى. ئۆز ئانىسىدىن كىچىك قېلىپ يېتىمچىلىك ۋە غورىگىللىكنىڭ دەردىنى كۆپ تارتىپ، تۇرمۇش — ئەمگەك، يېيىش، ئۇخلاش دېگەن تۇرمۇش چۈشەنچىسى بىلەن چەكلەنگەن بالىلار، «ئايالنىڭ ۋەزىپىسى — خامىنى پىششىق قىلىش» دەپلا قارايدىغان كېلىن، بېقىش تېپىپ سەمرىپ پارقىراۋاتقان كالىدەك كۈندىن - كۈنگە گۈزەللىشىۋاتقان ئائىلىسىنى كۆرۈشۈپ، گۈلئايشەمنى چىن دىلى بىلەن «ئانا» دېيىشتى.

لېكىن، گۈلئايشەمنىڭ يەنىلا توققۇزى تەل ئەمەس ئىدى.

قورسىقى توق، غېمى يوق ئادەمنىڭ ھامان روھىي ۋە جىسمانىي تەلىپى ئۆرلەۋېرىدىكەن: گۈلئايشەم ئەمدى ئۆز ھاياتىدا نېمىنىڭ كەمچىل ئىكەنلىكىنى سەزدى: ئۇنىڭغا مۇھەببەت لازىم ئىدى. ئۇ ئېرىدىن رازى، چۈنكى ئېرى تاپقان

پۇللارنى گۈلئايشەمنىڭ قولى بىلەن ساندۇققا سالىندۇ. ساندۇقنىڭ ئاچقۇچىنى چوڭ ئوغلى باشقۇرغىنى بىلەن ھامان بىر كۈنى ئۇنى قولغا چۈشۈرۈشكە گۈلئايشەمنىڭ كۆزى يەتتى. ئېرىدىن رازى بولۇشنىڭ يەنە بىر سەۋەبى، ئېرى ئىشتىن ھېرىپ كېلىدۇ ـ دە، كەچكى تاماقتىن كېيىنلا ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىغا كىرىپ ئۇيقۇغا كېتىدۇ. ئۇ گۈلئايشەمنىڭ رازىمەنچىلىكىگە ئاشۇ ھاردۇق ئۇيقۇسى بىلەن ئېرىشكەن. گۈلئايشەم خالىغانچە خىيال قىلالايدۇ...

بۇ رازىمەنچىلىك ھېسابىغا ئۇ بۇ ئۆيدە نېمىگە ئېرىشەلەيدۇ؟ پۇل ۋە ھۆكۈمرانلىق ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مەقسىتىمۇ؟ ئۇنىڭ ھاياتتىن تەلەپ قىلىدىغىنى مۇشۇلارلا ئەمەسقۇ؟ ئۇ ئۆز ئارزۇسى بويىچە ياشىشى، يەنى مۇھەببەت ئۈچۈن يەنە بىر قېتىم قۇربان بېرىشى، ئەنە شۇ قۇربان بېرىشتىن ھەقىقىي لەززەت ۋە خۇشاللىق تېپىشى لازىم. لېكىن، قېنى ئۇ مۇھەببەت؟ كىم ئۇنى ۋە ئۇ كىمنى ياخشى كۆرىدۇ؟ ئەزىمەتنى ئۇ ئۇنتۇمىغىنى بىلەن ئەزىمەت ئۇنى ئۇنتۇغان. ئەمىسە ئۇنىڭ قەلبى يەنە نېمىگە تەلپۈنىدۇ؟ نېمىشقا ئىچى پۇشىدۇ، كېچىلىرى نېمىشقا ئۇيقۇسى كەلمەيدۇ؟ ئۇنى بىئارام قىلغان بوغالتىرنىڭ قوشۇر كۆزلىرىمۇ؟

بوغالتىر گۈلئايشەمنى ئەگىپ كەلدىمۇ؟ ئۇنداق بولسا گۈلئايشەمنىڭ ئۆيىدە يالغۇزلۇقىنى بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا ئاتتىن چۈشمىدى؟ ھېسابلاش ماشىنىسى بىلەن توختامنامە قەغەزلىرىدىكى رەقەملەرنى ھېسابلاۋاتقاندا نېمىشقا گۈلئايشەم ئەتەيلەپ گەپ قىستۇرسىمۇ قاراپ قويمىدى؟ گۈلئايشەم ئۇنىڭ چىشىغا تېگىش ئۈچۈن توختامنامىدىكى ساپ پاختا مەھسۇلاتىنى بىر يۈز يىگىرمە جىڭغا چۈشۈرۈپ بەرمىسەڭلار بولمايدۇ، دېگەندە بوغالتىر سوغۇقلۇق بىلەن ئۇنىڭ پىكرىنى قېقىپ: «سىلى ئارىلاشمىسىلا» دەپ نېمىشقا ئالمىيدۇ؟ ئالايغان

كۆزلەردىن مۇھەببەت ئىزدەش ئەخمەقلىق ئەمەسمۇ؟ ئەمىسە، كىم ۋە نېمە ئۈنى ئۇخلاتمايۋاتىدۇ؟ ئاۋۇ قويچىنىڭ ناخشىسىمۇيا؟ ياق، گۈلئايشەم نېمىلا بولسۇن قويچىغا قاپاق ئاچمايدۇ. ئۆزىنىڭ خوجايىن ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ، ئالدىدا قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرىدىغان قويچىغا ھەرگىزمۇ مۇھەببەت ئىزھار قىلمايدۇ. ياق، كېتىش كېرەك. گۈلئايشەم بۇ يالغۇز كۆزلەككە مۇھەببەت ئىزدەپ كەلگىنى يوق. ئۇ يوقسۇزچىلىق، سارغىيىش ئازابىدىن كەلگەن، ئۇ ۋىجدانىنى نەپسىگە بويسۇندۇرۇپ، ئاز - تولا پۇلغا ئىگە بولۇۋالماقچى. بۇ مەقسىتى ئەمەلگە ئاشسىلا بۇ كۆزلەكتىن كېتىدۇ. ئۇ يانپاشلاپ يېتىپ شۇلارنى ئويلاۋېتىپ توساتتىنلا چوڭ ئوغۇل بىلەن روزەكنىڭ پارىڭىنى ئاڭلاپ قالدى.

— ئوتتۇز مىڭ جىڭ بۇغداي ساتتۇق، — دېدى ئوغلى دادىسىغا پىچىرلاپ، — پۇلنى ھېلىقى ئالتە مىڭ ئىككى يۈز كويلۇق چەكنىڭ ئۈستىگە قويۇپ ئون مىڭ كويغا توغرىلاپ قويايمۇ؟

— ئوسمان بانكىچىغا ئېيىت، توغرىلاپ بېرىدۇ.

گۈلئايشەم ئۆيدىن ھويلىغا يۈگۈرۈپ چىقتى:

— مەنچۇ؟ نېمىشقا توغرىيالمايدىكەنمەن، پۇلنى ئەكىلىپ ماڭا بەرسىلە!

ئوغۇل دادىسىغا قارىدى، روزەك ساپسېرىق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجايدى:

— سىلە ئاۋارە بولماڭلا، خوتۇن!

— گېپىمنى يېرىمسىلا دەيمەن، مەن پۇلنى ھاممامغا ئاپىرىپ بەرمەيمەن، چۆنتەكلىرىگە سالىمەن.

— بولىدۇ خوتۇن، بولىدۇ، — روزەك كۈلۈپ قويۇپ ئوغلىغا مەنىلىك قاراپ قويدى.

كەچتە چوڭ ئوغۇل گۈلئايشەمگە ئون مىڭ كويلۇق چەكنى

ئەكىلىپ بەردى. ئون مىڭ كوي — بىر پارچە قەغەز، لېكىن بۇ بىر پارچە قەغەز چوڭ بايلىق، گۈلئايشەم ئۆز هاياتىدا بۇنچىلىك بايلىقنى ئالمىنىدا كۆرۈشنى ئويلاپمۇ باقمىغان تۇرسا، قانداقمۇ هاياجانلانمىسۇن؟ ئۇ چەكنى ئاۋۋال يانچۇقىغا، كېيىن هېچكىم يوق چاغدا تامبالغا تىكىۋالغان مەخسۇس يانچۇقىغا سالدى. ئەمدى ئۇ ئۆيىنىڭ تولۇق خوجايىنى ئىكەنلىكىگە ئىشەندى. ئۇنىڭ ئەمدى هېلىقى ئىچ پۇشۇقى، نامەلۇم بىرىنى سېغىنىشلىرى ۋاقتىنچە تۇگىدى.

گۈلئايشەم ئۇچ كۈندىن كېيىن بۇ كۈزلەككە يول ئېلىش ئۈچۈن كەلگەنلەرگە چاي بەردى. چۈشلۈك چاي ۋاقتىدا ئۇلارنىڭ بېغى بۆلەكچىلا ئاۋاتلاشتى. ياشلار ناخشا ـ ئۇسسۇل بىلەن گۈلئايشەمنىڭ ياشلىقىنى بۇرنىغا پۇراتتى.

— روزاخۇن باينىڭ ئۆيىنمۇ خىشتىن ياساپ بەرسەك، ئاستى ـ ئۈستىگە تاختاي قېقىپ گۈلئايشەمگە ساراي سېلىپ بەرسەك بولغۇدەك.

— نېمىلا قىلسا يارىشىدۇ. هاي، روزاخۇن ئاكا، نېمىشقا قوڭغۇراقلىق پوچتا هارۋىسى قىلمايسەن؟ خېنىمىڭنى يېنىڭغا ئولتۇرغۇزۇپ، غوجەك بايدەك يەكشەنبە بازاردا تاماشا قىلساڭ بولمامدۇ؟

— روزەكباي ماشىنا ئالارسەن ـ هە؟...

مانا شۇنىڭدىن كېيىن «روزەك بەز» دېگەن ئىسىم «روزەكباي»غا ئالماشتى.

بۇ ماختاشلار ۋە خۇشامەتلىك سۆزلەر گۈلئايشەمگە يېقىن كەلگۈسىدە ئىشقا ئاشىدىغان يېڭىلىقلار بولۇپ تۇيۇلدى.

كۈز پەسلى، يېڭىلىق پەسلى، بايلاشتچىلىق — توي پەسلى ئىكەن.

بىر مۇخبىر كېلىپ ئۇلارنى سۈرەتكە تارتتى. گۈلئايشەم بىلەن روزەكباينىڭ يوغان قوغۇنلارنى تۇتۇشۇپ چۈشكەن بۇ

سۇرىتى «ئەمگەك بىلەن بەيمغان ئائىلە» دېگەن خەت بىلەن گەزىتكە چىقتى.

تۇنۇگۇن ئېكسكۇرسىيەچىلەر كەلدى. ئۇلارغا گۇللىنىۋاتقان ئىگىلىكىنىڭ خوجايىنلىرى روزەك بىلەن گۇلئايشەم ئۆز ئىشلىرىنى تونۇشتۇردى. ئاخشىمى گۇلئايشەمنىڭ مېڭىسىدە يېڭى بىر تۇيغۇ پەيدا بولدى: مۇھەببەتسىزمۇ ھاياتتىن خۇشاللىق تاپقىلى بولىدىكەنغۇ. يېڭىلىقلار ئەجەب كۆپ: ئېتىزدا، ئۆيدە، مەھەللىدە، ھەممىلا جايدا شۇلارنىڭ لەززىتىمۇ گۇلئايشەمگە يېتىدىكەنغۇ؟

گۇلئايشەم بۇگۈن كېچە روزەككە يېقىنراق ياتتى. ئۇ بوۋايغا: پۇل خەجلەش يەنى زامانغا لايىق ئۆي سېلىش، ئۇستەل، ئورۇندۇق، ئىشكاپ، سافا ياسىتىش، ئىلاج قىلىپ توك ئەكىلىش، تېلېۋىزور ئېلىش، ئۆيدىكىلەرگە زامانغا لايىق كىيىم قىلىش، گىلەم سېلىنغان ھارۋىغا چۈشۈپ مېھمانغا بېرىش قاتارلىق ئىشلار توغرىسىدا ئۇزاق ۋە قىزغىن سۆزلىدى. روزەك تاكى خورىكى باشلانغۇچە، ھەمىسىگىلا «ھە» دەپ ياتتى.

شۇنداق قىلىپ گۇلئايشەم ھېلىقى بىكارچىلىقتا پەيدا بولغان مۇھەببەت ھېسسىياتىنى يېڭىش، ئۆزىنى يېڭىلىقلارنىڭ قاتناشچىسى قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەتىگەنلىكى ئورنىدىن تۇرۇپلا ئىشقا تۇتۇش قىلىدىغان بولۇۋالدى.

گۇلئايشەم بۇ ئۆيگە كېلىپ ئۈچ ئايدىن كېيىن روزەكبايىنىڭ ياخشى مەسلىھەتچىسى ۋە غەمخورچىسى بولۇپ قالدى. ئۇ ئىشقا ھەۋەس بىلەن كىرىشتى. ئۇنىڭ قوللىرى قايتىدىن ئىشتا پىشتى، تاتىراڭغۇ يۇزى دېھقان ئايالىرىغا خاس رەڭ بىلەن گۈزەللەشتى. ئۇ ئەمدى غەم ـ قايغۇنىلا ئۇنتۇپ قالماستىن، مۇھەببەتنىمۇ ئۇنتۇدى: «نېمىشقا بۇرۇنراق شۇنداق قىلمىدىم ـ ھە، ئەخمەق ئىكەنمەن، نادان ئىكەنمەن،

بولمىسا نېمىشقا بەختىمنى يىگىتلەردىن ئىزدەيتتىم !»

گۈلئايشەم قاقاقلاپ كۈلۈپ ياكى ئۇن سېلىپ ناخشا ئېيتىپ هويلىغا كىرىپ كەلگەندە، روزەكباينىڭ قەلبىدە بىر خىل خۇشاللىق ئوتى يالقۇنلايتتى. بۇ ئوت گۈلئايشەم ئۇنتۇپ كەتكەن هېلىقى مۇھەببەتنىڭ ئوتى، گۈلئايشەمنىڭ ئەكسىچە ئەمدى روزەكباي دۇنيادا مۇھەببەتسىز ياشاش مەنىسىزلىك دەپ قارايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ كۈندىن ـ كۈنگە ئۈلغىيىۋاتقان مۇھەببىتىنى قەدىرلەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئايالىنىڭ دېگىنىنى قىلاتتى. ئايالى ئۈچۈن هەرنېمە قىلىشقا رازى ئىدى. مانا بۇمۇ روزەكباينىڭ هاياتىدىكى يېڭىلىق. بۇ يېڭىلىقلارنى ئۈلارغا هايات تەقدىم قىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۈلار هاياتقا چىن قەلبىدىن رەهمەت ئېيتماقتا.

مانا قاراڭ، يەكشەنبە كۈنى گۈلئايشامنىڭ ئاللىقاچان يىراقلىشىپ كەتكەن دوستلىرى ئەر ـ ئايال بىر تىراكتوردا ئۇنى ئىزدەپ كەپتۇ. روزەكباي ئايالىنىڭ كۆڭلىنى دەپ ئۈلارغا قوي سويدى.

روزەكباي ئەزەلدىن توي ـ تۆكۈن، ئويۇن ـ تاماشىغا بارمايتتى. لېكىن، گۈلئايشەمنىڭ دوستلىرى ئۇنى ئىزدەپ كەلگەن كۈنى، ياش چوكانلار بىلەن يىگىتلەر روزەكبايىنى ئۆز ئارىسىغا ئېلىۋېلىپ چاقچاق ۋە ئۇسسۇللىرىغا ئارىلاشتۇردى. ياش ئەر ـ خوتۇنلار ئارىسىدا ئارانلا قورۇنۇپ ئولتۇرغانىنىڭ ئۇستىگە گۈلئايشەمنىڭ شوخلۇقى تۇتۇپ ئۇنى ئۇسسۇلغا تارتتى. چاۋاك ـ قىيقاسلار روزەكبايىنى مەدىرلىتالمايتتى، لېكىن گۈلئايشەمنىڭ دومسىيىشى ئۇنى ئىختىيارسىز ئوتتۇرىغا ئاچىقتى. ئۇ ئايالىنىڭ كۆڭلىنى دەپ قوللىرىنى قوتازنىڭ قۇيرۇقىدەك ئارۋاڭ ـ سارۋاڭ قىلىپ ئۇسسۇلىمۇ ئويناندى.

روزەكبايغا مۇھەببەت، خۇشاللىق تەقدىم قىلغان بۇ

تۇرمۇش ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئىشلارنى قايتىدىن ئۆگەتتى: ئۇ پۇتىغا ئۆتۈك، دىكادىن شىم ـ تۇجۇركا، بېشىغا چىمەن دوپپا كىيىدى. بۇ نەرسىلەرنى كىيىش ئۇنىڭغا قانچىلىك يات، نومۇسلۇق بولسىمۇ، ئايالىنىڭ كۆڭلى ئۇنى كىيىشكە مەجبۇر قىلدى. ئۇنى ئاز دەپ يۇزىنى سوپۇنلاپ يۇيىدىغان، ئاخشىمى پۇتىنى يۇيىدىغان، ئىشتىن كېلىپ كىيىم يۆتكەيدىغان «قاملاشمىغان» قىلىقلارنىمۇ چىقىرىشقا مەجبۇر بولدى. ياخشى كۆرگەن ئايالىنىڭ بۇ ئىشلاردىن كۆڭلى خۇش بولغىنى ئۈچۈنلا روزەكباي دىلى تارتمىسىمۇ ئۆزىنى زورلىدى. چۈنكى، بۇ كۈنلەردە گۈلئايشەمنى خۇش قىلىش بىردىنبىر ئارزۇسى ئىدى.

لېكىن، گۈلئايشەم دوستلىرىغا ئارىلاشقانسېرى ھاياتىدىكى كەم نەرسىنى قايتىدىن يادىغا ئالدى. ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە كىمگىدۇر بىرىگە بىر يوشۇرۇن چوغ ساقلاقلىق ئىكەن. گەرچە بۇ چوغ ياسالما جىمجىتلىقنىڭ كۈلى بىلەن بىرمەھەل كۆمۈلۈپ ياتقان بولسىمۇ، ئەمدى دوستلىرىدىن كەلگەن ياشلىق ـ مۇھەببەت شامىلىنىڭ غىدىقلىشى بىلەن قايتىدىن يالقۇنجاپ ۋىلىلداپ يالقۇنجاشقا باشلىماقتا ئىدى.

ئۇ شېرىن، مۇرادى ھاسىل بولمىغان بىر چۈشىنىڭ تۈرتكىسى بىلەن تۇنده ئويغاندى. ئۇ يېنىدا ياتقان ئېرىنىڭ خورىكىدىن بىزار بولۇپ كۆڭلەڭچان، يالاڭ ئاياغ مېڭىپ تالاغا چىقتى. تالا ئايدىڭ، قارامتۇل دەرەخلەر گويا قېنىق كۆك تاۋاردىن لىباس ئارتقاندەك، يىراقلاردىكى قارىيىپ تۇرغان مەھەللىلەرنىڭ ئۈستىگە ئاق داكا تارتىلغاندەك، گىرىمسەن ئېتىزلار ئاشۇ داكا ئاستىدا ئۇخلاۋاتقاندەك. بۇ سىرلىق كېچىده يالغۇز گۈلئايشەمنىڭ يۈرىكىلا بىر خىل ئەندىكىش، سېغىنىش بىلەن تېپىرلاۋاتقاندەك قىلاتتى. گۈلئايشەم ئۇڭ

ياڭىقىنى ئالىقىنىغا قويۇپ، كېچىنىڭ سالقىن ھاۋاسىدىن لەززەتلىنىپ كۆتەك ئۈستىگە ئولتۇردى. شۇ چاغدا دەرخىلەر ئارىسىدىكى قوي قوتىنى تەرەپتىن ئاستا، يېقىملىق ناخشا ئاڭلاندى، ناخشا مۇڭلۇق ئىدى. گۈلئايشەم ناخشىچىنىڭ يېنىغا كېتىپ بېرىپ: «سەمەت قويچى، بەلكىم سەن مېنى دەپ ئۇخلىيالمىغانسەن، يەر ئاستىدىن قاراشلىرىڭ باشقىچە ئىدى. ئېيتقان ناخشىلىرىڭ ماڭا ئاتالغان بولسا، مەن سېنى مۇرادىڭغا يەتكۈزەي» دېدى.

قويچى بىمەھەل كەلگەن خوجايىننىنى كۆرۈپ قاتلانما كارىۋات ئۈستىدىن چاچراپ تۇرۇپ گەدىنىنى سىلىدى:

— كىم سېنى ئۇخلاتمايۋاتقان، سەمەتباي! — ئايال ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى.

— قويلار، ئاچا، قويلار! — سەمەت داجىدى، گۈلئايشەم ئۇنىڭ قولىدىن تۇتتى.

— سارىڭ، قورقما، خوجايىنىڭ قېرى ئىتتەك مەلەق ئۇيقۇدا!

— كىرىپ كەتسىلە ئاچا! — دېدى سەمەت تىترەپ، — ئۇنداق قىلمىسىلا، نامەھرەم بولىدۇ، خوجايىننىڭ تۇزىنى ھالاللاپ يېگىلى قويسىلا!

— سارىڭ! — دېدى گۈلئايشەم كاسىلداپ تىترەۋاتقان يىگىتنىڭ قولىنى سىلكىپ قويۇۋېتىپ، — ئادەمنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزۇپ نېمىگە كاركىرايسەن ئەمىسە؟

— بايىلا بىر قوي قوزىلىدى، شۇنىڭ خۇشاللىقى ئاچا!

— ئۆل ئىلاھىم، — گۈلئايشەمنىڭ قويچىغا غەزىپى كەلدى، — ھايۋاننىڭ كەينىدە يۈرۈپ، يۈرىكىڭمۇ بۇلغىنىپتۇ!

گۈلئايشەم ئەمدى ھۆكۈم قىلدى: ئۇ ئەزىمەتنى ئۇنتۇيالمايدىكەن.

4

يېڭى ياسالغان يول بىلەن بىر كىچىك ماشىنا چىقىپ كەلدى، ماشىنىدىن رايون كاتىپى چۈشتى ـ دە، روزەكبايى بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ ئۆيگىمۇ كىرمەستىن روزەكبايىنى ئالدىراتقىلى تۇردى:

ـــ ناھىيەگە، ۋىلايەتكە باردىكەنسىلەر، زاغرا تۇگۈپ يۈرمىسىلە، ئاز ـ تولا پۇل، بېلەت ئالسىلا بولدى.

ـــ كىيىم يۆتكىسىلە ! ـــ دېدى گۈلئايشەم ئىش كىيىملىرى بىلەن ماڭماقچى بولغان روزەكبايىنىڭ پېشىدىن تارتىپ.

ـــ ئوبدانراق كىيىنسىلە، ـــ دېدى كاتىپ كۈلۈپ، ـــ ئېكسكۇرسىيە، مەجلىس بولغاندىكىن، دۆلەتكە پاختا سېتىشتا خىزمەت كۆرسەتكەنلەر قاتاردا ئولتۇرىلا، سۆزلەيلا !

ـــ سۆزلەيدىغان بولسام خوتۇننى ئېلىۋالساقمىكىن؟ ـــ روزەكباي كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ كاتىپقا قارىدى.

كاتىپ ساددا بوۋاينىڭ گېپىدىن كۈلۈپ گۈلئايشەمگە قارىدى. گۈلئايشەم مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، ئېرىگە:

ـــ مېنى ئېلىۋالمىسىلمۇ بۇيرۇتمامنى ئېلىۋالسىلا، ياخشى گىلەمدىن بىر جۇپ ئالغاچ كەلسىلە. يادىلىرىدا تۇتسىلا، تۆت گەزلىك، بىرى ئانار گۈللۈك، بىرى لوڭقا گۈللۈك بولسۇن. يەنە بىر دانە تىكىش ماشىنىسى، گۈللۈك دېچۆليانڭدىن ئون ئىككى، ياق، ئون سەككىز مېتىر، ئەت رەڭ سارجىدىن...

ئۇ بىرتوقاي سودا بۇيرۇدى، روزەكبايىنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، بېشى گىلدىڭلاپ تۇراتتى. گۈلئايشەم نېمىلا دېسە ئۇ باش ئىرغىتىپ ماقۇللايتتى. گۈلئايشەم ئۇنىڭ قولىغا بىر

كاللەك پۇلنى تۇتقۇزغاندىن كېيىن، بوۋاي ھالال ئەمگىكىنىڭ بەدىلىگە كەلگەن پۇلنى خۇددى بىرى ئېچ ئاغرىتىپ بېرىۋاتقاندەك ئەندىكىپ قولىغا ئالدى. مانا بۇلار روزەكىباينىڭ ھاياتىدىكى ھېلىقى يېڭىلىقنىڭ كۆچى. مۇھەببەت بوۋاينى قانچىلىك يۇمشاتقان ـ ھە؟ ناۋادا، بۇنىڭدىن ئىككى ئاي بۇرۇن گۈلئايشەم بىر كويلۇق سودا بۇيرۇغىنىدا ئىدى، بوۋاينىڭ قول ۋە لەۋلىرى تىترەپ بېشى «ياق»قا گىلدىڭلىغان بولاتتى.

مۇھەببەتكە ئاپىرىن ! بارلىق بېخىللارنىڭ دىل خەزىنىسى مۇھەببەت بىلەن تولغان بولسا، بۇ جاھاندا كۆڭۈلسىزلىكلەر خېلى ئازايغان بولاتتىكەن ـ ھە؟ لېكىن، ياخشى ئادەملەرمۇ ئەيىبتىن خالىي بولالمىغىنىغا ئوخشاش، ياخشى نەرسىلەرمۇ كىشىلەرنى غەم ۋە ئازابقا سالىدىغان چاغلارمۇ بولىدىكەن.

بۇ خىل ئىشتىن بىرى مۇشۇ يىل، يەنى 1983 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى مۇشۇ يېزىدا سادىر بولدى.

گۈلئايشەم بۆلەكچىلا ياسىنىدىغان، كۈلىدىغان، كۈلگەنده، سۆزلىگەنده ئاۋازىنى تىترىتىدىغان بولۇپ قالدى. ئېرى كېتىپ ئۈچ كۈندىن كېيىن ئايالدا يۈز بەرگەن بۇ ئۆزگىرىش بالىلارنى قىزىقتۇرغىنى بىلەن كېلىنىنى غەمىلىك، چوڭ ئوغۇل بىلەن قويچىنى غەزەپ ـ نەپرەتلىك قىلىپ قويدى.

چوڭ ئوغۇل بىلەن قويچى چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ئۇلارنىڭ بېغىدىن ياغاچ توشۇشقا كەلگەن شوپۇرلارنىڭ ھەممىسىنى، بىخەستەلىك قىلىپ ئۆزى يوق ۋاقىتتا ياغاچ كېسىش بىلەن توشۇشنى ئورۇنلاشتۇرغان دادىسىنى، ئۇجمە كۆڭۈل ئانىنى ئىچىده تىللاشتى. لېكىن، پالاكەتنى تىل بىلەن توسۇۋالغىلى بولمىغىنىدەك، تالاي گۇناھلارنى قويىنىدا يوشۇرىدىغان قېرائاغۇ تۇنىنمۇ تىل ۋە نارازىلىق بىلەن ئۆزگەرتىۋالغىلى بولمايدىكەن.

ئوقۇرمەن، بۇ ھېكايىده تۇن نېمانچە تولا دەپ قالماڭ،

ئەپۇ قىلىڭ، يەنە بىر قېتىم، يەنى ئاخىرقى قېتىم بىز گۈلئايشەمنى تۇن قوينىغا يالغۇز قويۇپ كۆرەيلى.

تۇن، ئايسىز تۇن. يۇلتۇزلار يەر يۈزىدىكى قىزىقچىلىقلارغا قاراشماقتا: ئۇلار جىمجىلىشىپ خۇددى يەرگە يېقىنلاۋاتقاندەك، ئۇلارنىڭ بىرلىرى يەرگە سەكرەپ چۈشۈۋاتقاندەك، يەنە بىرلىرى نومۇسچان قىزغا ئوخشاش كۆزىنى قاچۇرۇۋاتقاندەك قىلماقتا.

گۈلئايشەم هويلىدىكى كات ئۈستىدە يۇلتۇزلارغا قاراپ ئوڭدا ياتماقتا. ئۇنىڭ شوخ يۈرىكى كۆكرەك قەپەسىنى دۈكۈلدىتىپ يوشۇرۇن سىرلارنى ئاشكارىلاپ قويىدىغاندەك، تىنىقى تېزلەپ، ئىچىگە پاتمايۋاتقان خۇشاللىقى بىلەن هاياجانلىرىنى سىرتقا چىقىرىپ قويۇۋاتقاندەك، كۆزلىرى يۇلتۇزلارغا سىر ئېچىۋاتقاندەك بىلىنمەكتە.

ئۇ هاياجان ۋە ۋەھىمە ئىچىدە تولغانماقتا. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ۋىجدان بىلەن خاهىش قاتتىق ئېلىشماقتا. ئۇنىڭ بىر سەزگۈسى ئۆزىگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەن، لېكىن، ئايالىنىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشەلمىگەن ئېرى — روزەكبايغا خىيانەت قىلىشنى ۋىجدانسىزلىق دەپ قارىسا، ئۇنىڭ يەنە بىر سەزگۈسى ياق، سەن ۋىجدان دېگەننى بىلمەيدىكەنسەن، كۆڭلۈڭ تارتمىغان ئادەمنىڭ ئايالى بولۇش ۋىجدانسىزلىق، خاهىشىڭ سېنى بەختلىك قىلىدۇ، ۋۇجۇدۇڭنى تىترەتكەن يىگىت بىلەن كەت، ئۇنىڭ يولىدا قۇربان بولساڭمۇ سەن بەختلىك، دېمەكتە.

ئۇ ئازاب ۋە هاياجان بىلەن تولغىنىپ ئەتراپقا قۇلاق سالدى. قويلار پۇشقۇرىدۇ، ياۋا ئۆردەكلەر، قۇشلار سەگەك، لېكىن سەگەك ئىتلارمۇ جىمغان... بىردىنلا ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. مانا ئۇنىڭ يېنىغا يالاڭ ئاياغ يىگىت كەلدى ۋە ئۇنى خۇددى بالىنى كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈپ ماڭدى. گۈلئايشەمنىڭ ئۇزۇن چاچلىرى بىلەن هالسىز پۇت ـ قوللىرى يىگىتنىڭ بىلەكلىرىدىن ساڭگىلاپ چۈشۈپ تۇراتتى.

— پۇلنى ئۇنتۇمىغانسەن؟
— ياق، ئۇ مانا!
گۈلئايشەم ئون مىڭ كويلۇق چەك تىكىلگەن تامبالنىڭ يانچۇقىنى سىلاپ قويدى.
ئۇلار قاراڭغۇ باغقا ئەگىگەندە يىگىتنىڭ گەجگىسىدىن بىر كۇچلۇك قول سىلكىپ تۇتتى.
گۈلئايشەم چۆچۈپ يەرگە چۈشتى، ئۇ ئۇنسىز دومىلاقلىشىۋاتقان ئۇچ گەۋدىگە ئۆزىنى ئاتتى.
— ئۇنى ئۇرماڭلار، مېنى ئۇرۇڭلار، ئەزىمەتتە گۇناھ يوق!
— قورقمىسىلا ئانا! — گۈلئايشەم تونۇدى، بۇ چوڭ ئوغۇل.
دېمەك، ئەزىمەتنى يەرگە باسقان، قاراڭغۇ ياققا ئەكەتكەن قويچى بىلەن چوڭ ئوغۇل ئىكەن، ئۇلار ياش شوپۇرنىڭ گۈلئايشەم بىلەن كۈسۈرلاشقانلىرىغا دىققەت قىلمىشقان، ئۇلارنىڭ پېيىگە چۈشكەن، ئاتىغا سادىق بۇ ئىككى كۈچۈك روزەكبايىنىڭ نېسىۋىسىگە چىڭىن قوندۇرماسلىق ئۈچۈن سەگەك يېتىشقانىكەن.
گۈلئايشەم ئەتىگەنلىكى كېلىنىدىن سورىدى:
— شوپۇرنى نېمە قىلدى، ئەجەب يامان نېمە ئىكەن. ئۇخلاپ قاپتىمەن، كۆتۈرۈپ ماڭغىنىنى تۇيماپتىمەن، ھېلىمۇ ياخشى...
— ھەيدىۋەتتى ئۇ ئوغرىنى!
گۈلئايشەم ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن دوملىنىپ زارلاندى. ئۇنى ئوتتۇرانچى ئوغۇل مەھەللە دوختۇرىغا ئېلىپ ماڭدى.
ئۇ دوختۇردىن چىقىپ بالىنى كەتكۈزۈۋەتتى ـ دە، ھامىسىنىڭكىگە كىردى. چۈشتىن كېيىن ئۇ بانكىغا كىردى.
ئۇ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي پوكەي ئالدىدا ئۇزاق تۇردى.

ئاخىر ياش قىزنىڭ ئالدىغا چەكنى قويدى:

— ھەممىسىنى ئالماقچى، توي ئىشىمىز بار.

قىز كۈلۈپ قويۇپ يان ئۆيگە كىرىپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن ھېلىقى بانكىچى بىلەن ساقچى بىللە چىقتى.

— ئوغرى، بۇزۇق ! — دېدى بانكىچى گۈلئايشەمگە قوللىرىنى شىلتىپ، — بۇرۇنقى ئېرىڭ بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئون مىڭ كويىنى ئوغرىلاپ شاڭخەي، گۇاڭجۇلارغا بېرىپ سودىگەرچىلىك قىلماقچىسەن، راستمۇ؟

گۈلئايشەم لاغىلداپ تىترىدى:

— راست !

— جىنايەت ئۈستىدە قولغا چۈشتۈڭ، — دېدى ساقچى، — سېنىڭ شېرىكىڭ ئەزىمەتنى ئاخشاملا روزاخۇن ئاكىنىڭ بالىلىرى بىزگە تاپشۇرۇپ بەرگەن. ئۇ ھەممىنى ئىقرار قىلدى. سەن ئۇنى يېڭىلدۇرغانسەن، راستمۇ؟

— ياق، ياق، مەن ئۇنى يېڭىلدۇرمىدىم، — دېدى گۈلئايشەم كاسىلداپ تىترەپ، — ئۇ مېنى يېڭىلدۇردى.

— كىم؟

— كىم بولاتتى... كۆڭلۈم !

ئايال يۈزىنى تۇتۇپ ئۆپكىلەپ يىغلىدى. ئۇنىڭ ئەپسۇس ۋە پۇشايمەن بىلەن تولغان ياشلىرى ئۇنى قوغداپ قالالارمىكىن؟

گۈلئايشەم يەتتە كۈن تۇتۇپ تۇرۇلدى. يەتتە كۈنگىچە ئۇنىڭ كۆز يېشى قۇرۇمىدى. ئۇنىڭ خىيالىدىن ئاتا ـ ئانىسى، ھاممىسى، بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى ئېرىنىڭ ئۆيىدە تۇرغىنىدا بولغان ئىشلار بىرمۇبىر ئۆتتى. ئۇ ھاياتىدىكى خۇشاللىق ۋە خاپىلىقلىرىنى تۇگۈنلەپمۇ كۆردى. تارتقان خاپىلىقى كىچىك، خۇشاللىقى چوڭ تۇگۈن بولۇپ تۇگۈلدى.

خاپىلىقى تۇگۈلگەن تۇگۈنچىنى ئاختۇرۇپ كۆرۈۋىدى،

خاپىلىقلىرىنىڭ تولىسىغا ئىشق ـ مۇھەببەت يېشىنىڭ داغلىرى چۈشۈپتۇ. يەنە كېلىپ بۇ داغلارنىڭ ھەممىسىگىلا ئەزىمەتنىڭ نامى يېزىلغانكەن. ئۇ يېقىنقى سوراقنى ئەسلىدى:

سوراقچى ئەزىمەتتىن سورىدى:

— روزاخۇننىڭ ئون مىڭ كوي پۇلىنى ئەپقېچىشنى سەن گۈلئايشەمگە دېدىڭمۇ ياكى گۈلئايشەم ساڭا دېدىمۇ؟

— مەن روزاخۇننىڭ پۇلىنى نەدىن بىلەتتىم! — دېدى ئەزىمەت سوغۇق كۈلۈپ، — گۈلئايشەم ماڭا يالۋۇردى، ئىچ ئاغرىتقان گۇناھىم بار!

گۈلئايشەم ئۇنىڭ يالغان سۆزلەۋاتقىنىنى ئاڭلاپ تىترىدى. «ئىت — دەپ ئويلىدى ئۇ، — ئۇنىڭ چىرايلىق سۆزلىرىگە ئالدىنىپتىمەن».

گۈلئايشەم ھېلىقى ئۇچرىشىشنى ئەسلىدى: ئەزىمەت تۇيۇقسىزلا ئۇلارنىڭكىگە ماشىنا ھەيدەپ كەلدى. ئۇنى كۆرۈپ گۈلئايشەم ئۆيىگە مۆكۈندى. ئەزىمەت مايلىق شەپكىسىنى گەجگىسىگە كىيىپ ئىشكىتە گىرەدەپ تۇرۇۋېلىپ:

— گۈلئايشەم، سېنى دەپ كەلدىم، بىلەمسەن، ئايالىمنى بالىسى بىلەن قويۇۋەتتىم، پۈشايمانىنى ئالىدىغان قاچا يوق، توۋا قىلدىم!

— ۋالاقلىماي چىقىڭ!

— مېنى كەچۈرۈڭ گۈلئايشەم، سىزنى دەپ ياش ئايالىم بىلەن ئوغلۇمنى تاشلىدىم. سىز قەرىنى تاشلىيالمامسىز؟ ھاممىڭىز ئېيتتى، ئازابتا ئىكەنسىز!

گۈلئايشەم ئۇنىڭغا ئىشەنىدى ۋە ئۇنىڭ بىلەن قېچىشقا ماقۇل بولدى.

سوراقچى گۈلئايشەمگە قارىدى:

— ئۇنىڭغا يالۋۇرغىنىڭىز راستمۇ؟

— راست...

ئەزىمەت قويۇپ بېرىلدى. راستىنى ئېيتقاندا، گۈلئايشەم ئەزىمەتتىن شۇ كۈنى قاتتىق يىرگەندى. ئۇنىڭ بىلەن ئىككىنچى قېتىم يۈزلىشىپ قالماسلىق ئۈچۈنلا هەممىلا سوراقتا «راست» دېدى.

يەتتىنچى كۈنى ئۇنى سىلىق مۇئامىلە بىلەن باشلىق ئىشخانىسىغا باشلاپ چىقتى. ئۇنى تاشقىرىقى ئۆيگە ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. ئىچكىرىكى ئۆيدە تالاش بولۇۋاتاتتى. گۈلئايشەم تالاشقۇچىلارنى تونۇدى. بۇلار روزەكباي بىلەن بانكىچى ئىدى. بانكىچى:

— ئۇ ئوغرى، بۇزۇق، ساڭا قىلچە كۆڭلى يوق تۇرسىمۇ، يەنە ئۇنى خوتۇن قىلىمەن دەيسىنا! — دەيتتى.

— ئۇ ئوغرى ئەمەس، مېنى ياخشى كۆرمىگىنى بىلەن بالىلىرىمغا ئامراق، ئۆيۈمگە كۆيۈنىدۇ. ئۇنى هېلىقى ئازدۇردى. بىر ئادەم ئازسىلا بۇزۇق بولاتتىمۇ؟ — دەيتتى روزەكباي.

— چەكنى ئوغرىلىغان تۇرسا!

— ئۆزىنىڭ چېكىنى ئۆزى ئوغرىلامدۇ؟

شۇ چاغدا ئۆيگە تاشقىرىدىن بىر كىشى كىرىپ كەلدى. ئۇ مۇشۇ ئورۇننىڭ مەسئۇلى. ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ گۈلئايشەمگە:

— ئەپۇ قىلىڭ، گۈلئايشەم، سىزنى ئۇقۇشماستىن يەتتە كۈن تۇتۇپ تۇرۇپتىمىز. ئۆيىڭىزگە قايتىڭ، يولدىشىڭىزنىڭ خىزمىتىنى ياخشى قىلىڭ، سىزنى روزاخۇنكام ئاقلاپ چىقتى، — دېدى.

— ياق، مەن ئوغرى، بەربىر ئۇنىڭ پۇلىنى ئوغرىلىماقچىدىم! — گۈلئايشەم ئورنىدىن تۇرۇپ يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلىدى.

— گۈلئايشەم! — ئىچكىرىدىن روزاخۇن يۈگۈرۈپ چىقتى، — كېچىكىپ قالدىم، بالىلارنىڭ سەۋەنلىكى، يۈرسىلە، هارۋا ئەكەلدىم.

گۈلئايشەم روزەكبايىنىڭ سېغىنىش، مۇھەببەت يالقۇنجاپ تۇرغان كۆزلىرىگە قارىدى. ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ساددا دېھقانغا بىر خىل يېڭى تۇيغۇ پەيدا بولدى. گۈلئايشەم تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك بوۋايغا قارىدى، بوۋاينىڭ يالغۇز بۇرنىلا ئەمەس، ھەممىلا يېرى گۈلئايشەمگە چىرايلىق كۆرۈندى.

— سىزنى دەپ ئات ھارۋا قىلدىم، سودىلىرىڭىزنى تولۇق ئالدىم، توك چىقىرىدىغان ماشىنا ئالدىم، ئەكىلىشكە ئوغۇل قەشقەرگە كەتتى. قېنى ھارۋىغا چىقىڭ.

گۈلئايشەم يەرگە قارىدى. ئۇ ھازىر يالاڭ ئاياغ ئىدى.

— پىيادە كېتىلى.

— نېمىشقا؟

— مۇڭداشقاچ.

گۈلئايشەم شۇنداق دېدى ـ دە، يالاڭ ئاياغ پۇتلىرى بىلەن يېزا يولىنىڭ يۇمشاق توپىسىنى دەسسىدى.

ئېھ، توپىلىق يول، گۈلئايشەمگە پايانداز بول!

1984 ـ يىلى 6 ـ ئاي، مەكىت.

1984 ـ يىلى 14 ـ ئۆكتەبىر، ئۈرۈمچى.

(ئىككىنچى قېتىم ئۆزگەرتىلدى)

جىگدىلەر پىچىرلايدۇ

سىزنىڭ مىڭگەن ئېتىكىزنىڭ،
بويىنى ئالا قاشقا.
بىز ئىككىمىز بىللە بولساق،
ھېچنېمە لازىم ئەمەس،
بىر قاپاق سۈدىن باشقا.

(مەكسىت خەلق قوشىقى)

1

بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ ۋۇجۇدى خۇددى توك ئۇرۇۋەتكەندەك سىلكىندى، كۆڭلى خۇددى چۈشۈن يۇتۇۋالغاندەك ئەسكى بولدى. ئۇنىڭ دائىم كۈلكە يېغىپ تۇرىدىغان، تاڭ سەھەردە ياقا يىرتقان قىزىلگۈل غۇنچىسىدەك ئوماق لەۋلىرى كۆكەردى. ياشلىق غۇرۇرى، بەخت لەززىتى بىلەن ئويناپ، يىگىتلەر يۈرىكىگە ئوت چېچىپ، نەيزىدەك قادىلىدىغان يوغان، قاپقارا، خۇمار كۆزلىرىدىن يىپىي ئۈزۈلگەن ئۇنچىلەردەك مەرۋايىت تامچىلار تۆكۈلدى. ئۇ زىلۋا بويىغا ياراشقان تۇم، ئىككى ئۆرۈمە چېچىنى چۈۋۈپ ـ ئۆرۈپ تۇرۇپ ئەسەبىيلىك بىلەن: «دادامنى ھەقىقەتچىلەرنىڭ ھەقىقەتچىسى دەپ بىلەتتىم، ئانامنىڭ مېھرىنى قۇياشقا ئوخشاتتىم. خاتالاشقانىكەنمەن. مېنىڭ مەيلىمنى بىلمەيلا، بىر ئېغىز پىكىر ئالمايلا مېنى خۇددى قۇشتەك ساتماقچى، كونا كىيىمدەك بېرىۋەتمەكچى بولۇشۇپتۇ. ئالىي مەكتەپكە بارالمىغىنىمنىڭ جازاسىمۇ بۇ

ياكى ئەتىۋارلىق قىز بولغىنىمنىڭ مۇكاپاتىمۇ؟»

ئۇ كەچكى تاماقنىمۇ يېمەستىن ئۆز خانىسىنىڭ ئىشكىنى ئېچىدىن ئىلىۋالدى ـ دە، ئۆزىنى ئازابلىغان بۇ خەۋەر ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن يول ئىزدىدى: «ئۆلۈش كېرەكمۇ؟ ئەلۋەتتە بۇ ئاخىرقى چارە. كۆڭلۈم تارتمىغان بىرىنىڭ ئايالى بولۇشتىن ئۆلۈش ئەۋزەل. لېكىن، مەن نۇرغۇن گۇزەل نەرسىلەرنى ئويلىغانىدىمغۇ؟ ئۇلارمۇ مەن بىلەن بىللە ئۆلەمدۇ؟»

قىز ئۆرە ئەينەككە قارىدى: ئۇ ئاۋۇال دادىسى ئۇرۇمچىگە يىغىنغا بارغاندا ئەكەلگەن ئاق ياقۇت مارجانىنى كۆردى. مارجان ئۇنى ياشاشقا، باشقىلار ئالدىدا ئۆز ئۇستۇنلۇكى بىلەن ماختىنىشقا ئۈندەيتتى. ئۇ ئانىسى ئەتىۋارلاپ تىكتۇرۇپ بەرگەن ئېسىل كۆڭلىكىدىن ئالتۇن بۇلاپكىسىغا قارىدى. بۇ يالتىراق زىننەت بۇيۇمى ئۇنىڭغا غەمكىن كۆرۈندى. ئۆزىنىڭ رامكىغا ئېلىنغان رەڭلىك سۈرىتىگە قارىدى.

سۈرەتتىكى قىز كۇلۇپ تۇراتتى. قىزنىڭ ئاپپاق چىشلىرى ئاۋۇ بوينىدىكى مارجاندەك گۈزەل، ئۆلسە ئۇنىڭ گۈزەل جىسمى بىر سىقىم توپىغا ئايلىنىدۇ...

«ياشاش كېرەكمۇ؟ دادىسىغا قارشى ئىسيان كۆتۈرسىچۇ؟ مەسىلەن، باش ئېلىپ قېچىپ كەتسىچۇ؟ ياكى ناھىيەلىك پارتكوم سېكرېتارىغا بېرىپ دادىسىنى چاقسىچۇ؟ ئۇ چاغدا دادىسى ئەيىبلىنىدۇ. دادىسىنىڭ يۈزىگە ئۆز قىزى قارا سۈۋغان، ئۇنىڭ مەنسىپىنى كۆزلەپ يۈرگەنلەرگە ياردەم قىلغان بولىدۇ... ئاتا ـ ئانىسىنىڭ مەسلىھەتىگە قۇلاق سالسىچۇ؟ تەۋەككۈل قىلىپ كۆڭلى چۈشمىگەن بولسىمۇ، ئاشۇ يىگىتكە ماقۇل بولسىچۇ؟ ئەلچىنىڭ سۆزى ئۇنىڭ قۇلىقىدا: يىگىت بۇلارنىڭ تۇغقىنى، يىگىرمە تۆت ياش، چىرايلىق، ئېغىر ـ بېسىق، ئوقۇغان، ھەممە قىزلارنىڭ كۆزى ئۇنىڭدا. ئەڭ مۇھىمى، ئۇ دادۇي پارتىيە ياچېيكا سېكرېتارىنىڭ يالغۇز

ئوغلى. سېكرېتار شۇنچىلىك بايكى، ئوغلىمغا ئاتاپ ئىككى قەۋەتلىك ئۆي، باغ ياساتقان. گىلەملىرى زاكاز، تېلېۋىزورى رەڭلىك، ئۆي جابدۇقلىرى دۇپ ياغىچىدىن، ئۆيى ئەتىر پۇرايدۇ، هويلىسى قىزىلگۈل... قايسى گۈزەل قىز بىرىگە ئايال بولمىغان، ئاشۇ يىگىتنىڭ ئايالى، ئاشۇ ئۆينىڭ خوجايىنى بولالىسىلا هەرقانداق قىز ئۆزىنى بەختلىك هېسابلايدۇ...»

قىز ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە ئۇنىڭ يادىغا سارغۇچ كۆڭلەك، هاۋا رەڭ شىم كىيگەن، زىلۋا، چىرايلىق كەلگەن باشقا بىر يىگىت كەلدى ـ ده، قىز يۈزىنى تۇتۇپ يىغلىۋەتتى:

ـــ پەرهات ! ـــ دېدى قىز دېرىزىدىكى گۈللەرگە يۈزىنى يېقىپ، ـــ نېمەڭگە قىزىققاندىمەن؟ چىرايىڭ ئۇنىڭغا يەتمەيدۇ. بىلىمده تېخى يوق، بايلىق سېنىڭ ئۇچۇن قول يەتمەيدىغان يۇلتۇز، قىلىدىغان ئىشىڭچۇ؟ تۆمۇرچىنىڭ شاگىرتى، كۈيىگە مىلەنگىنىڭ مىلەنگەن. ئاناڭ تۇل خوتۇن، ئۆيۈڭگە كىرسە ئادەمنىڭ بېشى ئايلىنىدۇ. قىزلار قىزىققۇدەك هېچنېمە تېپىلمايدىغان بىر سایاق بالا تۇرۇپ نېمىشقا مېنى ئۇسسۇلغا تارتتىڭ؟ ئۇسسۇل ئويناۋېتىپ نېمىشقا سېنىڭ كۆزلىرىڭگە قارىدىم؟ سېنىڭ راۋابىڭ بىلەن ناخشاڭ نېمىشقا يالغۇز مېنىڭلا ئۇيقۇمنى قاچۇرىدۇ. شۇ كۈنى نېمىشقا ئەتەي ئىشتىن كەچ قايتتىم. هېلىقى جىگدىلىككە كەلگەنده قولۇمنى تۇتساڭ نېمىشقا قارشىلىق قىلمىدىم...

قىز قىزارغان يۈزىنى ئالىقانلىرى بىلەن سىلىدى. ئۇ خۇددى يىگىت لېۋىنى تۇنجى قېتىم تەگكەن جايلاردىكى سۆيگۈ ئىزناسىنى ئۆچۈرۈۋەتمەكچى بولغاندەك ياغلىقى بىلەن سۈرتتى...

قىز ئۇخلىيالمىدى، تولغاندى، ئويلاندى، يىغلىدى... يېرىم كېچىده ئىچ كۆڭلەك بىلەن ئولتۇرۇپ خەت يازدى:

«ئۆگۈنلۈككە تويۇم بولىدۇ. بۇگۈن بىزنىڭ نىكاھ قەغىزىمىزنى ئەكەپتۇ. سىز بىلىسىز، مېنىڭ دادام هەممە

ئىشنى باشقىلارغا قىلدۇرىدۇ. نىكاھ قەغىزىمىزنىمۇ باشقىلار ئەكىلىپ بېرىپتۇ. كۆڭلۈم تارتمىغان بىرىنىڭ قانۇنلۇق ئايالى بوپتىمەن. لېكىن، مەن ئېرىمنى كۆرۈشتىن بۇرۇن ئۆلمەكچىمەن، نېمىشقا؟ سەۋەبى، مەن خورلاندىم. خورلۇقتىن ئۆلۈم ياخشى. ئۆلۈم ئاخىرقى خورلۇقتىن قۇتۇلۇش يولى. ئۆلمەسلىك ياخشى ئىدى. مەن ئۆلۈشنى خالىمايتتىم. ياشاشنى، ئىشلەشنى، بەختلىك بولۇشنى ئەجەبمۇ ئارزۇ قىلاتتىم. لېكىن، بىز قىزلار ئىرادىسىز ئىكەنمىز، بەختسىزلىكتىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى بىلمەيدىكەنمىز. ماڭا يول كۆرسىتىدىغان، قولۇمنى يېتىلەپ ماڭدىغان ئادەم تولىمۇ لازىم بولۇۋاتىدۇ. ناۋادا، سىز ئىنسان بولسىڭىز ھېلىقى جىگدىلىكتە قىلغان گېپىڭىزنى ئۇنتۇماڭ: سىز مەن ئۈچۈن ھېچ نەرسىڭىزنى ئايىمايدىغان بولغان. مېنى ھەقىقىي ياخشى كۆرسىڭىز، جېنىڭىزنى قولىڭىزغا ئېلىڭ، ھېلىقى جىگدىلىككە كېلىڭ. قارار قىلالمىسىڭىز كەلمەڭ. مەن سىزنى كۈندىكى جايدا يەنە شۇ چاغدا يېرىم سائەت كۈتىمەن !...»

قىز دادىسىغا يەنە بىر پارچە خەت يازدى:

«... ھۆرمەتلىك دادا، مېنىڭ رازىلىقىم سىزنى قانچىلىك خۇشال قىلىشىنى بىلىمەن، سىز مېنىڭ رازىلىقىم بىلەن كۆپچىلىك ئىچىدە شۆھرەت، نام، ھەتتا ئورۇنغا ئىگە بولالايسىز. سەۋەبى، كۆپچىلىك سىزنى شۇنچە چوڭ كادىر تۇرۇپ قىزىنى دېھقانغا ياتلىق قىلدى، دەپ ماختىشىدۇ، ئەمگەكچىلەرگە راستىن مۇھەببىتى بار ئىكەن، دېيىشىدۇ. دېھقاننى قوللاش تازا بازىرى بار ئىش بولغىنى ئۈچۈن، سىزنى بەلكىم بۇ قېتىم ھاكىملىققا سايلىشار... مەن سىزگە شۇنچىلىك يارەم قىلالىغىنىم ئۈچۈن خۇشال، بالا ئۆز خۇشاللىقىنى ئاتا ـ ئانىسى ئۈچۈن قۇربان قىلالىشى، بولۇپمۇ ئاتىسىنىڭ مەرتىۋىسى ئۈچۈن ئۆز بەختىنى تەقدىم قىلالىسا، بالا بالىلىققا يارىغان بولار ـ ھە؟ كېلەر يىلى ئالىي مەكتەپكە

بارالايتتىم. كەلگۈسىدە بىلىملىك ئادەم بولالايتتىم... لېكىن، ئۇ چاغدا سىزنى ھازىرقىدەك رازى قىلالمىشىم ناتايىن ئىدى. بازار تاپقان سودىگەرلەردەك خۇشال بولۇڭ، سالامەتلىك، شۆھرەت، مەنسەپ، ئورۇن سىزگە يار بولسۇن !...»

توخۇلار چۈرۈكلىشىپ ئەتىكى تاڭدىن دېرەك بەرگەندىلا قىزنىڭ قۇرۇمىغان كىرپىكلىرى بىر - بىرىگە جۈپلەشتى. قىز ئۇيقۇغا كەتتى.

2

ئۇنىڭ بازغىنى ئۇستامنىڭ بولقىسى تەگكەن قىزغۇچ تۆمۈرگە تەگمەي سەندەلگە تېگىۋەردى. ئۇستام — مەيدىسى يۇڭلۇق، ساقال - بۇرۇتى كىرپە تىكىنىدەك يىرىك، قاشلىرى ئۆسكىلەڭ ئادەم ئاچچىقىدا قىسقۇچ بىلەن قىسىپ تۇرغان تۆمۈرنى نېرىغا چۆرۈدى - دە، پۇلتىيىپ چىققان يوغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، سەل مايماقراق ئاغزىنى يوغان ئېچىپ تىللىدى:

— ۋوي، نان قېپى !

— روزا تۇتقانىدىم، ئۇستام ! — پەرھات يالغان ئېيتىپ يەرگە قارىدى.

— روزا ! بوتۇلكىنىڭ بويىنىنى، راۋاپنىڭ قۇلىقىنى خېنىملارنىڭ قولىنى تۇتقانسەن، يوقال، ئاق نانچى !

پەرھاتنىڭمۇ كۈتكىنى شۇ ئىدى. ئۇ كۈندە مۇشۇ يولدىن ۋېلىسىپىت بىلەن ئۆتىدىغان قىزچاقنىڭ قايرىلىپ كۈلۈمسىرىشىنى كۆرەتتى. بۈگۈنچۇ؟ ئۇ قىزنىڭ سولغۇن چىراي، ئىششىغان كۆزلىرىنى كۆرۈپ قالغانىدى.

پەرھات ئۆيىگە كەچ قايتىپ كەلدى. ئانىسى چىرايلىق، قىرىقفا كىرمىگەن ئىشچان ئايال ئىدى. ئۇ ئوغلىنىڭ چىرايىغا قاراپلا خۇشخۇي يۇرىدىغان سۆيۈملۈك ئوغلىنىڭ يۇرىكىگە

جاراھەت چۈشكىنىنى بىلگەندەك بولدى ـ دە، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساش ئۈچۈن:

ـــ تامىقىڭنى يە بالام، دوپپىلارنى ئوتتۇز تۆت كويغا ساتتىم، ئون تۆت كوينى يانچۇقۇڭغا سېلىپ قوي. ماۋۇ ئىشىك ئالدىدىكى تېرەكلەر ئۈچ يىلدا پۈلغا ياراپ قالار... كۈنىمىز بۇنداقمۇ بولىۋەرمەس ! ـــ دېدى.

ـــ نېمىگە زارلىنىسەن ئانا ! ـــ دېدى ئوغلى تەخسىدىكى لەڭمەننى كۆڭۈلسىزلا ئىشلەشتۇرۇپ، ـــ قىسىندىڭمۇيا؟

ـــ ئوغلۇم ! ـــ دېدى ئانا تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئوغلىنىڭ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلاپ، ـــ ھەممىنى بىلىمەن، نېمىشقا خىيال سۈرىسەن، بۇگۈن نەلەردە يۈردۇڭ، كىمدىن نېمە ئاڭلىدىڭ، ھەممىنى بىلىمەن، ئوغلۇم !

پەرھات ئانىسىغا بىرلا قارىدى ـ دە، ئۆزىنى تۇتالماي ئانىسىنىڭ كۆكسىگە بېشىنى قويۇپ يىغلىۋەتتى. لېكىن، قاتتىق يىغلىغان، ئازابلانغىنى ئانا بولدى. ئانىلارغا جانجان ئوغلىنىڭ كۆز يېشىنى كۆرۈشتىنمۇ ئارتۇق ئازاب بولمايدۇ ـ دە !...

ئايدىڭ. سېخىي ئاي مۇنۇ بۇك جىگدىلەر سايە تاشلايدىغان خالتا كوچىنىمۇ ئالا كۆلەڭگە بىلەن زىننەتلەپ، تۇل خوتۇننىڭ ئالىقاندەك ھويلىسىدىكى پالاس سېلىنغان سۇپىنىڭ يېرىمىنى يورۇتقان. ئانا ئېڭىكىگە جەينەكچە تايىنىپ سۇنايلىنىپ يېتىپ خىيال سۈرمەكتە: ئاياللار نېمىنى بىلمەيدۇ. ناھىيەنىڭ داڭلىق باشلىقلىرىنىڭ بىرى بولغان بۇ ئادەم قىزىنىڭ تويىغا بەش مىڭ كوي خەجلەرمىش. يۇرت ئېشى ئۈچۈن ئون بىر قوي، تۆت يۈز جىڭ گۈرۈچ، قىرىق جىڭ ياغ... كۈيۈ ئوغۇل ئۈچۈن دىراپ پەلتو، كاستۇم ـ بۇرۇلكا، شىپۇن دۇخاۋىدىن بەلباغ، ۋېلىسىپىت، قول سائەت بولۇپ توققۇز خىل چۆرۈلمە، ئوغۇل تەرەپنىڭ تۇغقانلىرى ئۈچۈن ئالدى پەلتولۇقتىن تارتىپ دىكاغىچە جەمئىي قىرىق كىيىملىك، قىزى ئۈچۈن جۇپتى

بىلەن دۇخاۋىدىن يوتقان ـ كۆرپە، ماموق ياستۇق، گىلەم، سىم كارىۋات، ئىشكاپ، رادىيو... ئالتۇن جابدۇقتىن ئالتە جۈپ تەييارلاپتۇمىش... ئەلۋەتتە تۇل ئايال تۇنۇگۈنكى قۇدىلىق چېيىنىڭ مېھمىنى بولالمىغىنى بىلەن، باغاق تەگكەن ئاياللارنىڭ ھەيران قېلىپ ئەكەلگەن بۇ خەۋەرلىرىنى ئاڭلىيالايدۇ ـ دە.

«جېنىم بالام! ـــ دېدى ئانا ئۆز ـ ئۆزىگە ئاچچىق كۆز يېشى بىلەن خورسىنىپ، ـــ ساڭا بۇيرۇلغان قىز ئىدى، ئۆيىمىزگە كەلگەن چاغدا ئون قىزنىڭ ئىچىدە شۇ قىزغا كۆزۈم چۈشكەن. بىراق، باشلىقنىڭ قىزى ئىكەن، ئاغزىمنى تاتلىق قىلماي دەپتىكەنمەن. بۇنچە كۆڭلۈڭ بارلىقىنى بىلگەن بولسام باشلىقنىڭ خېنىمىغا باش قويۇپ يالۋۇرۇپ بولسىمۇ، باشقىلارنىڭ كىيىمىنى يۇيۇپ، نېنىنى يېقىپ بولسىمۇ، يىغىپ ـ تېجەپ سېنى بەختلىك قىلماسمىدىم بالام، يالغۇز قوزام، داداڭنىڭ يوقلۇقى، ئاناڭنىڭ كەمبەغەللىكى بۇگۈن ئۆزىنى كۆرسەتتى. چۈچۈلىدەك پۇچۇلاندىڭ، ئوتقا چۈشكەن چاچتەك تولغاندىڭ. جېنىم بالام، ئەمدى نېمە ئامالىم بار. ئۇنتۇغىن. خۇدايىم بۇيرۇسا ئۇنىڭدىن قالمايدىغان بەلەن قىزلارمۇ چىقار. كەمبەغەللەرنىڭمۇ بەلەن قىزلىرى بولىدۇغۇ...»

ئانا خىيالىنى داۋاملاشتۇرالمىدى. جىمجىت كېچىدە ئۇنلۇك راۋاب چېلىندى. سالقىن شامال جىگدە شاخلىرىنى يەلپۇپ كېلىپ راۋابنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن ئوتلۇق، ھەسرەتلىك مۇھەببەت قوشاقلىرىنى ئانىغا ئاڭلاتتى:

كۈندۈزى بىھوش بولۇپ،
كېچىسى ھۇۋقۇش بولۇپ،
سەن كېيىك، مەن قۇش بولۇپ،
سېنى ئالاي جېنىم خېنىم.

ئوغلىنىڭ ئارمان ـ ئازابلىرى ئانا قەلبىنى پارە ـ پارە قىلدى. تولغىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ شوتا بىلەن ئۆگزىگە چىقىپ ناخشىغا قۇلاق سالدى.

شايى بىلەن دۇردۇن ئالسام،
قالۇن بىلەن راۋاب چالسام،
زەرباب ـ تاۋار رومال سالسام...
تويۇڭ قىلسام جېنىم خېنىم.

ئانا چىدىمىدى. ئۇ ئۆز ھالىنى ئېيتىش ئۈچۈن سىردىشىدىغان بىرىنى تېپىشى كېرەك. ئۇنىڭ يادىغا تۆمۈرچى ئۇستامنىڭ ئايالى كەلدى. تۆمۈرچى ئۇستامنىڭ ئىنىسى ناھىيەلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى. بۇ تىرەكسىز ئايال ئۈچۈن دۇنيادا ئەڭ چوڭ ئادەم شۇ.

بۇ يۇرتتا نامدار ئادەملەرنىڭ توي ـ مەرىكىلىرى ئاجايىپ داغدۇغىلىق بولىدۇ. مانا، بۇگۈنكى توي ئىگىسىنى كۆرۈپ باقايلى:

بۇ ئادەم ناھىيەلىك پارتكومنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، دائىمىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرىمۇ بولغان. مانا ھازىر بولسا بۇ قېتىمقى سايلامدا ھاكىم بولۇپ سايلىنىش تەمەسىدە ئۇزاق يىللاردىن بېرى گۈڭشې، ناھىيە ئىدارىلىرىدە باشلىق بولۇپ ئىشلىگىنى ئۈچۈن ئۇنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىدىغانلار، يىراق ـ يېقىن دوستلىرى، ئۇرۇق ـ تۇغقان يۇرتداشلىرى نۇرغۇن. ئىككى كۈندىن بېرى ئۇنىڭدىن كۆڭۈل سوراپ كېلىۋاتقانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن تۆت ئېغىز مېھمانلىق ئۆيىدە داستىخان يىغىلمىدى، خىزمەت قىلغۇچىلار قانچە قېتىملاپ ئاشخانا بىلەن مېھمانخانىلار ئارىسىدا قاتىرىدى، قانچە قېتىملاپ نان ئوشتۇلۇپ، چايلار قۇيۇلدى. ساھىبخانا قانچە قېتىملاپ قول قوۋۇشتۇرۇپ

كەلگۈچىلەرنى رەھمەت بىلەن ئۇزاتتى، يەنە قانچە قېتىملاپ يېقىنلارنىڭ تەزىيەتنامىلىرى قوبۇل قىلىندى. ناھىيەدىن مەخسۇس ئاجرىتىلغان تۈرمۇش ماشىنىسى قانچە قېتىملاپ نەلەردىن، نېمىلەرنىدۇر توشۇدى. ئايال ساھىبخانا يېقىنلىرىغا يەنە قانچە قېتىملاپ يېڭى - يېڭى بۇيرۇتمىلارنى بەردى... بۇلارنى سانىغان ئادەم يوق.

پەقەت ناھىيەنىڭ ھاكىمى، ناھىيەلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى بىلەن بىللە كىرگەن ناھىيە رەھبەرلىرى ئارىسىدا بولۇنغان گەپنىلا تىلغا ئېلىپ ئۆتەيلى:

— ئاڭلىساق ناھىيەدىمۇ، يېزىدىمۇ توي چېيى بەرگۈدەكلا، بەك ئاۋارە بولىدىغان ئوخشىماملا؟ — ھاكىم سورىدى.

— كەنجى قىزىمىز، — دېدى ساھىبخانا قوش ئېڭەك، پاكىز قىرىلغان، چىرايلىق يۈزىنى سىلاپ قويۇپ، — ئانىسى يىغقان - تۈگىكىنىنى خەج قىلىپ، يۈرت - جامائەت، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى ئاخىرقى قېتىم رازى قىلماقچى. مەن بۇنىڭغا نېمىمۇ دېيەلەيتتىم.

— ئاڭلىساق يېزىدا ئوغلاقمۇ بولارمىشقۇ؟

— شۇنداق، يۈرتنىڭ تەلىپى. بەيگىمۇ بولىدىغان بولدى، يىگىرمىدەك ئات بەيگىگە قاتنىشىدۇ، كۆپىنىڭ پىكرىگە قاراپ ئات بەيگىسىنىڭ ئالدىغا رادىيو، يەتتىنچى بولغىنىغا بىر كىيىملىك رەخت مورۇ قويدۇق.

— پاھ، مانا قارىسىلا، نەچچىلىك باغاق تارقىتىلدى؟

— تۆت مىڭدەك بارمىكىن...

— چوڭ توي يېزىدا بولىدىكەن - دە؟

— شۇنداق، — دېدى ساھىبخانا ئۆز سالاھىيىتىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن يەنە شۇنىمۇ قوشۇپ، — مېنىڭچە بولسا قىزىمىزنىڭ ۋاقتى ئەمەس ئىدى، تېخى بۇ يىل ئون سەككىزگە توشتى. ئوقۇتاي، جەمئىيەت ئىشىغا ئارىلاشتۇرۇپ چوڭراق بولغاندا بىر ئىش قىلاي دېۋىدىم. ئۇرۇق - تۇغقانلار

سۆزلىشىپ، قىز بىلەن ئوغۇل رازى بولۇشۇپ مېنى ئالدىراتقىلى تۇرغاندىكىن بوپتۇ، مەنمۇ يېزىدا ئۆسكەن، كەنجى قىزنىمنى يېزىغا بېرەي، دېگەن يەرگە كەلدىم. نۇرغۇن ئادەملەر يېزىنى ياراتمايدۇ. كادىرلار دېھقانغا قىز بېرىشنى خالىمايدۇ. بىز ئۇلگە بولۇپ ئۆز پەرزەنتلىرىمىزنى دېھقانغا بەرسەك، يېزا بىلەن شەھەرنىڭ پەرقىنى ئازايتىشتا ئاز بولسىمۇ تۆھپە ياراتقان بولىمىز ـ دە!

ھەممىلا ئادەم قۇلاقىغا خۇشياقمىدىغان گەپنى قىلىۋەرمەيدىكەن. ناھىيەلىك ساقچىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ساھىبخانىنىڭ كونا رەقىبى چاقچاق بىلەن ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلدى:

ــ سۇ سايغا، باي بايغا دەپتىكەن، ــ دېدى ئۇ ھاكىمغا مەنسىلىك قاراپ قويۇپ، ــ ناۋادا بۇنىڭدىن بەش يىل بۇرۇن ئاشۇ تۇغقانلىرى تەزىم قىلىپ كەلگەن بولسا بۇنچىلىك ئالىيجانابلىق قىلالايتتىلىمىكىنتاك!

ــ پۇلىغا قىزىقتىڭ دېمەكچىمۇيا سىلى؟ ــ ساھىبخانا ئۆچۈدى.

ــ گۇلى ـ گۇلىگە كەلدى دېمەكچىمەن، ھى ـ ھى ـ ھى!...

ــ بالىلارنىڭ ئىختىيارى بىرىنچى شەرت بولدى. بۇ زامانىنىڭ بالىلىرى بايلىقنىمۇ يامان كۆرمەيدىغان بولۇۋالدى، ــ دېدى ساھىبخانىنىڭ يېقىنلىرىدىن بىرى دوستىغا بولۇشۇپ، ــ تازا قىزىق گەپ قىلدىڭلا، قۇناخۇن سېكرېتاردەك يۈز مىڭ يۇەنلىك بايلىقى بار ئادەمنىڭ ئۆيىنى قانداق قىز خالىمايتتى!

مۇئاۋىن ساقچى باشلىقىنىڭ ئاچچىقى كەلدى:

ــ گەپنىڭ راستىنى سىلى دېدىلە، ــ دېدى ئۇ كۆچىلىككە قاراپ قويۇپ، ــ پۇلى بار بىلەن قۇدىلىشىشتا ئۇلگە بولغان گەپ.

ــ نېمىسى يامان بۇنىڭ؟ ــ دېدى ساھىبخانا كۇلۇپ قويۇپ، ــ ھازىر باي بولۇش شەرەپ. باشلامچى بولۇپ باي

بولغان دېھقان بىلەن قۇدىلاشساق بۇ بىزنىڭ يېڭىلىقنى قوللىغانلىقىمىز !

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، غالىب كەلگىنى ئۈچۈن كۆپچىلىككە بىر قارىۋېتىپ تالاغا چىقىپ كەتتى.

ـــ بېيىسىلا ھېسابمۇ؟ ـــ دېدى مۇئاۋىن ساقچى باشلىقى تېخىمۇ تەگەپ، ـــ بىلىمىز ئۇنى، يىگىرمە مو يېرى بار ئىكەن، ئىككى يۈز مو يەرگە تېرىقچىلىق قىلىدىكەن. بىر كۈنمۇ ئىشلىمەيدىكەن. ئاشلىقى ھەممىدىن بۇرۇن سېتىلىپ بولىدىكەن. نېمىگە ھەيران قالىلا، ھەممىلا شياۋدۇيدە ئۇنىڭ يوشۇرۇن تېرىغان يېرى بار ئىكەن. دادۇيگە گۇڭشېدىن بىر يۈز ئەللىك ھاشار كەلسە، قۇناخۇن شۇجى ئىككى يۈز ھاشار سالىدىكەن. قالغان ئەللىك ھاشارچى ئۇنىڭ ئىشىنى قىلىدىكەن. ئورمانلىرىچۇ تېخى...

ـــ پاش قىلغىلى كەپتىكەنلا ـ دە؟ ـــ دېدى ھېلىقى ساھىبخانىنىڭ ھىمايىچىسى ئۆڭۈپ، ـــ بەللى قورساق بوشاتقىلى كەپتىكەنلا ـ دە؟

كۆپچىلىك تەرەپ ـ تەرەپتىن مۇئاۋىن ساقچى باشلىقىنى جىمىدى، يالغۇز ھاكىم بىلەن مۇئاۋىن سېكرېتارلا يەرگە قاراپ جىم ئولتۇرۇشتى. ھىمايىچىلەرنىڭ جىمشىلىرى مۇئاۋىن ساقچى باشلىقىنى ئوڭايسىزلاندۇردى. ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇردى ۋە چىقىپ كېتىۋېتىپ:

ـــ بۇ تويمۇ، سودىمۇ؟ ـــ دەپ غودۇڭشىدى...

3

بۇ خىل كۆڭۈلسىزلىك ياشلار توپلاشقان سورۇندا كىم تېپىلىدۇ. يالغان بولسا «زىيالىي ياشلار ئورمان مەيدانى»دىكى قىز ـ يىگىتلەر ئولتۇرۇشىغا قاراڭ: ساز، ناخشا، ئۇسسۇل، چاقچاق، كۈلكە... نەچچە كۈندىن بېرى بېشى چۈشۈپ كەتكەن

پەرھاتمۇ، تويى بولمىغان قىز ھەدىيەمۇ قاقاقلاپ كۈلۈشمەكتە. ئۇلار ئەتىدىن باشلاپ بىر - بىرى بىلەن ياتلىشىپ كېتىدىغانلىقىنى ئۇنتۇغاندەك، نەچچە كۈندىن بېرىقى روھىي ئازابلىرى خۇددى ئەتىيازنىڭ شار - شار يامغۇرىدەك ئۆتۈپ كېتىپ، ئەمدى كۆڭۈل ئاسمىنىدا بۇلۇت قالمىغاندەك شاد - خۇرام. بولۇپمۇ ھەدىيە ھەممىدىن خۇشال: ئۇ ئاتا - ئانىسىنى ئاخىرقى قېتىم قىز - ئوغۇل دوستلىرى بىلەن ئۆزى ئىشلەيدىغان باغدا ئولتۇرۇش ئۆتكۈزۈشكە ئۇناتقانلىقى ئۈچۈنمۇ ياكى دوستلىرى بىلەن بىللە بولۇپ ياشلىق لەززىتىنى ئورتاقلاشقانلىقى ئۈچۈنمۇ ۋە ياكى ئاۋۇ راۋاب چېلىپ تىنماي ناخشا ئېيتىۋاتقان بازغانچىنىڭ خۇمارلىق كۆزلىرى بىلەن ئازادە كۆز بېقىشۇالغانلىقى ئۈچۈنمۇ، يا بولمىسا توي بولىدىغان قىزلارنىڭ تەبىئىي ھېسسىياتى بىلەنمۇ... ئىشقىلىپ ناھايىتى خۇشال ئىدى. ئۇ بۇك جىگدىلەر ئارىسىدىكى چىمەنلىككە سېلىنغان گىلەملەر ئۈستىدە ئېگىز پاشنىلىق تۇپلىيى بىلەن يېنىك ھەرىكەت قىلىپ، بىردە ئۈسسۈل ئويناپتتى، بىردە دوستلىرىنى ئۈسسۈلغا تارتاتتى، بىردە بىرىگە چاقچاق قىلاتتى...

ھەدىيەنىڭ دوستلىرىمۇ خۇددى مۇنۇ دوستىنىڭ ھالىدىن خەۋەرسىزدەك، گويا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كۆڭۈللەرنى غەش قىلىدىغان روھىي پاجىئە كۆرۈلمىگەندەك غەمسىز، خۇشال ۋە تەبىئىي ئىدى: ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا مەسلىھەتلىشۈۋىلىشقانىدەك قارا كۆكتىن كاستۇم - بۇرۇلكا ۋە كاستۇم - يوپكا كىيىشىپ ئاق ياقىلىرىنى سىرتىغا چىقىرىشۈۋىلىشقان. ئۇلارنىڭ پاراڭلىرى قىزغىن، لېكىن ئاددىي، گېپىدىن كۈلكىسى تولا، يېگەن - ئىچكىنىدىن ھەرىكىتى تولا ئىدى. ئۇلار نە دارىتما گەپ قىلىشمايتتى، نە بىرىنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىككىنچىسىگە بىھۇدە خۇشامەت قىلمايتتى. ئۇلار قىزىق كىنولار، كىتابلار، ئاڭلىغان - ئۇقۇۋالغان يېڭىلىقلىرى

ئۇستىدە ۋارقىرىشىپ، بىر - بىرىدىن گەپ تارتىۋېلىشىپ سۆزلىشەتتى. كىيىمى بىر خىل بولغىنى بىلەن ھەۋىسى ھەر خىل بولغىنى ئۈچۈن ئالدى تولۇق ئوتتۇرىنى، ئاخىرى ئارانلا باشلانغۇچنى پۈتكۈزۈشكەن بۇ ساددا ياشلار خۇددى دۇنياغا ئەمدىلا كۆز ئاچقان بالىدەك بىر - بىرىنىڭ ئېيتقان يېڭىلىقلىرىغا ھەيران قېلىشاتتى ۋە قىزىقىشاتتى.

قاراڭغۇ چۈشكەندە ياشلار ۋېلىسىپىت، موتوسىكلىتلارغا مىنگىشىپ چالا قالغان ناخشا، مۇزىكا، كۈلكىلىرى بىلەن قايتىشتى. قويۇق جىگدىلەر ئارىسىغا كىلگەندە ھەدىيە بىر دوستى بىلەن دالىدىدا توختىدى. ئۇلارنىڭ يېنىغا ئوخشاش كىيىنگەن ئىككى ياش كەلدى. ھەدىيە پەرھات بىلەن يالغۇز قالغاندىن كېيىن يەرگە قاراپ تۇرۇپ:

— يېنىۋالمايسىز - ھە؟ — دېدى.

— قولىمىزدىن قان چىقىرىپ قەسەم بېرىشەيلى ئەمىسە.

— ماقۇل، ئەكىلىڭ پىچىقىڭىزنى.

پەرھات غىلىپىدىن ئىتتىك قەشقەر پىچىقىنى چىقىرىپ چىمچىلاق قولىنىڭ ئۈچىنى كەستى. قىزمۇ ئىككىلەنمەيلا شۇنداق قىلدى. ئۇلار چىمچىلاقلىرىنى بىر - بىرىگە تەگكۈزۈشتى. ئۇلارنىڭ قانلىرى قوشۇلدى.

— تېرىكلىكتە بىللە بولالمىساق، بىللە ئۆلۈپ بىر گۆردە ياتىمىز، توپلىرىمىز بىر - بىرىگە قوشۇلىدۇ!

ئۇلار قەسەمدىن كېيىن ئەنسىزلىك بىلەن يېنىك، قىزغىن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

پەرھات دوستى بىلەن ھاراق ئىچتى. ئاي چىقماندىلا بۇك دەرەخلىك، تار كوچىسى بىلەن دەلدەڭشىپ مېڭىپ ئۆيىگە كەلدى ۋە ئانىسىغا تۇيدۇرماي ئۆگزىگە چىقىپ قەپەستىكى كەپتەرلىرى بىلەن خوشلاشتى. ئۇ پىچىرلاپ تۇرۇپ كەپتەرلىرىگە ھال ئېيتتى: «ئاتىسىز يېتىمنىڭ كەپتەرلىرى، ئۇچۇپ كېتىڭلار، مۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئۆيگە كەلمەڭلار. مەن

ئەتە ئۆلۈپ كېتىمەن. ئاپام سىلەرنى كۆرسە ئازابلىنىدۇ. ئاپامنى ئاياپ بولسىمۇ كەلمەڭلار، نېمىشقا ئۆلىسەن دەمسىلەر؟ ۋەدىگە ۋاپا قىلمىسام نەرىم ئادەم بولىدۇ، بەربىر ئۆلار بىزنى تۇتۇۋالىدۇ. تۇتۇۋالسىمۇ ئۆلىمىز. قاچالمىساقمۇ ئۆلىمىز. مەن قانچىلىك ئادەممەن. ئۇ دېگەن ھۆكۈمەتنىڭ ئادىمى، باشلىقلار، ساقچىلار ئۇنىڭ گېپىنى قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ بىزنى ئادەم ھېسابلىمايدۇ.»

مەنمۇ ئادەم، لېكىن بازىرى ئۆلگەن مالدەك قىممىتى يوق ئادەم، كىتابلاردا: «بىزدە تەڭسىزلىك يوق دەپ يېزىلغىنى بىلەن، سېكرېتار بىلەن بازغانچى، رەئىس بىلەن بىكارچى نەدە باراۋەركەن؟ ھەدىيە ئاتا ـ ئانىسىغا مېنىڭ ئۈچۈن ئەلچى قويۇۋېدى، ئۇنىڭ ئىشەنگەن دادىسى نېمە دېدى؟ (ئۇ شۇمتەك ماڭا كۈيۈ ئوغۇللۇققا ئەمەس، پەيلۇدا ئۆمۈر بويى ئەمگەك قىلىشقا لايىق. مەن ئۇنى يېقىندا قولغا ئالدۇرۇۋېتىمەن !) قىزى مېنى ياخشى كۆرگىنى ئۈچۈن مەن ئۇنىڭ دۈشمىنى، ئۇنىڭ دۈشمىنى بولغىنىم ئۈچۈن مەن گۇناھكار پەيلۇغا لايىق، شۇمۇ باراۋەرلىكمۇ؟...»

بىرى ئىشىكنى قاقتى، ئانىسى بىلەن پاراڭلاشتى. كەلگۈچى قۇربان تۆمۈرچى يەنى پەرھاتنىڭ ئۇستىسى ئىدى. پەرھات ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىدى.

ــ ئىنىمغا ئېيتتىم، لېكىن كېچىكىپ قاپتىمىز، ــ دېدى قۇربان تۆمۈرچى، ــ ئىنىم ناھىيە ھاكىمىغا ئېيتىپتۇ. ھاكىم قىزىنىڭ دادىسىنى چاقىرتىپ سۆزلىشىپتۇ. لېكىن، قىزىنىڭ دادىسى قىزىم رازى بولمىسا قانداق قىلىپ نىكاھ قەغىزى بېرىلىدۇ، دەپ چىچاڭشىپتۇ. ئەمدى پەرھات ھەقىقىي ئوغۇل بولسا قىزنى ئېپقاچسۇن، ھۆكۈمەت پەرھاتنى چوقۇم قوللايدۇ.

ــ ياق، ئۇستام، بۇ گەپنى بالا ئاڭلىمىسۇن، ئاڭلاپ قالسىلا چوقۇم قىزنى ئېپقاچىدۇ. چوڭلارنى رەنجىتىپ قويىدۇ.

چوڭلار رەنجىپ قالسا بىز قانداق كۈن ئالىمىز؟

— ئەستاغپۇرۇللا !...

— ھۆكۈمەت قوللايدۇ ! — دەپ ئويلىدى پەرھات ئۆگزىدىن سىيرىلىپ چۈشۈۋېتىپ، — ئۆلىمەن، ئوغۇل بالا ئىكەنلىكىمنى كۆرسىتىپ قويۇپ ئۆلىمەن !

4

شۇنداقمۇ ئادەملەر بار: ئۇلارنىڭ ھەر كۈنى ئۇچ ۋاخ قورسىقى تويىدۇ، لېكىن نام ـ ئاتاقتا كۆزى تويمايدۇ. ھەر كۈنى كېچىسى ئۇيقۇسى قانىدۇيۇ، لېكىن ئۆمۈر بويى ئارزۇسى قانمايدۇ. ئۇلاردىن بەزىلىرىگە، ھەتتا بىر ناھىيەنىڭ ھەممە ئادىمى خىزمەت قىلسىمۇ قانائەت قىلمايدۇ. ئۇلار گويا نام ئۈچۈن تۇغۇلغان، ئابرۇي ئۈچۈن ياشايدۇ... مۇنۇ قۇدىلار سېپى ئۆزىدىن شۇنداق. ئۇلارنىڭ پىكرىمۇ، ھاياتتىن ئالىدىغان لەززىتىمۇ، ھايات ھەققىدىكى قاراشلىرىمۇ ئوخشاش.

پۈتۈن مەھەللىنىڭ تېرىلغۇسىغا بېرىلگەن سۇ مەھەللە ئېرىقلىرىغا قىنالغان. مەھەللە خەلقى چېلەكلىرى بىلەن توپىلىق كوچىلار، مەيدانلارغا چىلىقلىتىپ سۇ چاچتى، ئۇلار ھەتتا ناھىيەگىچە سۇ چاچماقچى، ئوغۇل تەرەپ يۇزلۈك بولغىنى ئۈچۈن سۇ چېچىش ماشىنىلىرىمۇ، رادىيو كانايلىرىمۇ ئىشقا چۈشكەن.

ئۇ ئۆز قۇدىسىنىڭ ناھىيەدە چوڭ ئادەم ئىكەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە قىز تەرەپ چوڭ تويىنى ناھىيەدە بەرمەستىن، مۇشۇ يېزىدا — دادۇينىڭ ئورمانلىق بېغىدا بەرمەكچى بولغىنىغا خۇشال بولۇپ، شەھەردىن ئاچىقىدىغان مېھمانلار ئۈچۈن ئۇچ ماشىنا تەييارلىدى. پۈتۈن مەھەللىنىڭ ئەڭ يېڭى گىلەملىرى كەلتۈرۈلۈپ ئورمانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سەيناغا — ھەرقايسى مېھمانلارنى تۇرلىرى

بويىچە ئولتۇرغۇزۇش ئۈچۈن بەش جايغا سورۇن راسلاندى.

مانا، بۈگۈن مېۋە - چېۋە تۆكمە بولغان، مال سەمرىگەن، ھاۋا ئوچۇق ۋە سالقىن بولغان مۇشۇ كۈندە ناغرا - سۇناي، ناخشا - كۈلكە، ماشىنا گۈدۈكلىرى، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، ئېشەكلەرنىڭ ھاڭراشلىرى، ئۇرۇق - تۇغقانلار ئەكەلگەن سوۋغىلىق قويلارنىڭ مەرەشلىرى بىلەن توي باشلاندى.

دوپپا كىيگەن، سەللە ئورىغانلار ئايرىم، شەپكە كىيگەنلەر ئايرىم، يىگىتلەر نېرىدا، قىزلار تېخىمۇ نېرىدا، ئاياللارمۇ ئايرىم جايلاشتۇرۇلغان باغدا، قازانلاردىن ئىللىق شورپا پۇرىقى كېلىدۇ. بۆكەللەر پىچاقلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشىدۇ. پۇتۇن - پۈتۈن پىشۇرۇلغان قويلار ھەرقايسى داستىخانلارغا سۇنۇلماقتا. ئۇ يەردە ماھىر گۆش بۆلگۈچىلەر پالاسلار ئۈستىگە دۆشە - پالتىلىرىنى قويۇۋېلىپ گۆش پارچىلىماقتا. يەنە بىرلىرى نان ئۈستىگە گۆشلەرنى بىر ئۇلۇش، بىر ئۇلۇشتىن قويۇپ مېھمانلارنىڭ ھۆرمىتىگە لايىق قىلىپ چاقچاقلىق بىلەن سۇنماقتا. مانا بۇلار ئەركەك قۇدىلارنىڭ غۇرۇرى.

ئاياللار سورۇندا بىرى بىرىگە گەپ بەرمەي سۆزلىشۈاتقان ئاياللار قۇدىلارنىڭ تەزىيە - ھەشقاللىلىرىغا ھەيران قېلىشماقتا، مانا بۇلار ئايال قۇدىلار ئۈچۈن تېخى يوق ئابرۇي.

يىگىتلەر سورۇندا، كاستۇم - بۇرۇكا كىيگەن چىرايلىق يىگىتكە دوستلىرى بەلباغ باغلاشماقتا. رەڭگارەڭ يىپەك بەلباغلار يىگىتنىڭ مۇرىلىرىگە، بويۇنلىرىغمۇ يۆگەلگەن. مانا بۇ بەختلىك يىگىت. قىزلار سورۇندا، غەمكىن ھەدىيەنىڭ دەرەخلىك بېشى رومالىلار ئىچىگە چۈمكىلىپ قالغان، ئاتا - ئانىسى ئۈچۈن ئۇنتۇلغۇسىز خۇشاللىق بولغان بۇ كۈن، قىز ئۈچۈن قورقۇنچلۇق، توي ئەمەس — ماتەم، ھازا.

غىزادىن كېيىن قالۇن، دولان راۋابىنىڭ ئاۋازى كانايدا جاراڭلىدى. ئالاھىدە تەييارلانغان ئورۇندا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشقان

سازەندىلەر ئىچىدىكى قەرى مۇقامچى بار ئاۋازى بىلەن مۇقام توۋلىدى:

ئاق تىكەن گۈر - گۈر كۆيەدۇر،
كۆك تىكەنگە چارى يوق.
مەيلى بار ئوتتا كۆيەدۇر،
مەيلى يوقنىڭ كارى يوق.

قالۇنچىنىڭ زەخمەك تۇتقان قولى يۇگۈردى، گوششاپ تۇتقان قولى مۇڭ پەيدا قىلىپ تىترىدى. راۋابچىنىڭ قولى ئويندى. داپچى داپنى ياڭراتتى. مەيداندا ئۇسسۇل باشلىنىپ كەتتى: چېكىتمىدە قانچە كۆزلەر بېقىشتى، سەنەمگە چۈشكەنلەرنىڭ دوللىرى بىر - بىرىگە رىتىملىق تېگىپ، ئاياغلاردىن خۇددى مارشقا دەسسىگەندەك تەكشى ئاۋاز چىقتى. سەنەقەسكە دەسسىگەنلەر خۇددى تۇرنىلاردەك قاتار - قاتار مېڭىشىپ تاغ توخۇلىرىدەك بازغاشتى. سىيرىلمىغا چۈشكەنلەر شۇنچىلىك پىرقىراشتىكى، بايانتىن بېرى ئۆز مەردلىكىنى نامايان قىلىشىپ قوللىرىنى كەينىگە تۇتۇپ تۇرۇشقان ئىككى ئەر قۇدىغا پۇتۇن خەلق ئۇلارنى چۆرىدەپ ئايلىنىۋاتقاندەك، پۇتۇن باغ پىرقىراۋاتقاندەك بىلىندى.

— بۇنداق مەرىكە، يۇرت بولۇپ كۆرۈلۇپ باقمىغان، — دېدى ياچېيكا سېكرېتارى خۇددى ھازىرلا ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆتۈرۈلۇپ، — ئەمدى يۇرت سىزنى كۆتۈرىدۇ!

— گەپ تاپىدىغانلارمۇ چىقىدۇ، — دېدى باشلىق كۈلۈپ قويۇپ، — ھاكىم نېمىشقا كەلمىدى؟

— چىدىمىدى، بىر توي بىلەن بۇنچە خەقنى قارىتىۋالغىنىڭىزغا چىدىمىدى!

شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ يېنىغا سورۇن باشقۇرغۇچى كېلىپ:

— ئاتلىقلار ئوغلاق باشلانسا، دېيىشىۋاتىدۇ، — دېدى.

— ئوغلاق باشلانسۇن ! — دېدى باشلىق بىر قولىنى كۆتۈرۈپ. ئۇ ھازىر قىزنىڭ تويىنى قىلغۇچى ئاتا ئەمەس، بەلكى نەچچە مىڭ كىشىلىك قوشۇنغا باشچىلىق قىلىپ ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئالدىدا تۇرغان گېنېرالدەك مەغرۇر، تەمكىن ئىدى.

مەھەللىنىڭ چېتىدىكى كەڭرى، تېرىقسىز سەينانىڭ ئىككى چېتىگە تۇغ قادالغان، ئۇچ مېتىر كېلىدىغان تۇغ ئۇستىگە ھارۋا چاقى بېكىتىلگەن. ئىككىگە بۆلۈنگەن ئوغلاقچىلار ئاتلىرىنى ئويناقلىتىپ مەيداندا يۈرۈشەتتى. تۇغلار ئەتراپىغا ئادەملەر توپلانغان، تاماشىچىلار ئەمدى باغدىن سەيناغا قاراپ ئاقماقتا ئىدى.

ئوغلاق باشلاندى. تەرلىگەن ئاتلار، خۇددىنى يوقاتقان ئوغلاقچىلار چاڭ ۋە قىيقاس ـ چۇقان ئىچىدە، مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىدا غۇۋزمەكلەشكەن. مانا ئالا ئاتلىق ئادەم ئوغلاقنى تېقىمىغا بېسىپ يۈلۈپ چىقتى. ئۇنىڭ ئېتىنى بىرى يېتىلىگەن، بىرنەچچىسى قامچىلايتتى. يەرگە سۆرىلىپ كېتىۋاتقان كۇل رەڭ ئوغلاققا ئېگىشكۈچىلەرمۇ كۆپ، لېكىن ئالا ئاتلىق بىرىنچى بولۇپ ئوغلاقنى كۈنچىقىش تەرەپتىكى تۇغ ئۇستىگە تاشلىدى. ئوغلاق چاققا چىقتى. ساھىبخانا ئوغلاقچىغا شىپۇن دۇخاۋدىن بەلباغ باغلىدى.

— قۇربان ئاكا، يەنە تاشلا ! — ھايا جانلانغان مۇئاۋىن ساقچى باشلىقى تىراكتور ئۇستىدە ئۆرە تۇرۇپ ۋارقىرىدى. ئاز ـ تولا ئىچىپ قىزىۋاتقان تۆمۈرچى ئاستىدىكى ئالا ئېتىنى دېۋىتىپ كېتىۋېتىپ، قولىنى كۆتۈرۈپ كۈلۈپ قويدى.

قۇربان تۆمۈرچىگە كەينى ـ كەينىدىن تۆت قېتىم بەلباغ باغلانغاندا، مەيداندا چاۋاك، قىيقاس كۆتۈرۈلدى. قۇربان تۆمۈرچى بەشىنچى قېتىم يەنە تاشلىدى ـ دە، بەلباغنى ئەكىلىپ ئىنىسىنىڭ بېلىگە باغلىدى ۋە پىچىرلاپ تۇرۇپ:

— بالىلارغا كۆز - قۇلاق بولغىن! — دېدى. شۇ چاغدا بىرى ساھىبخانىنىڭ يېنىغا ئالدىراپ كەلدى. ساھىبخانا ئۆڭۈپ - تاتىرىپ ناھىيەلىك ساقچىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقىنى ئىزدىدى ۋە مۇئاۋىن ساقچى باشلىقىنى تېپىپ:

— قانۇنسىز ئوغرىلارنى تۇتۇپ بېرىڭلار! قىزىمنى ئوغرىلاپ قېچىپتۇ! — دېدى تىترەپ تۇرۇپ.

پىكاپلار، موتوسىكلىتلار، ئاتلىقلار تەرەپ - تەرەپكە چېپىشتى، ئوغلاق توختىدى، ساھىبخانا غەزەپ بىلەن:

— قارا كۆك كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەنلەر بولسا تۇتۇۋېرىڭلار! — دەپ بۇيرۇق بەردى.

5

قارا كۆك كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەنلەر ۋېلىسىپىت، موتوسىكلىت بىلەن تەرەپ - تەرەپكە پىتىراپ كېتىشكەن. تويى بولغان قىز قايسى تەرەپكە قاچتى، ئوغرىچۇ؟ پەرق قىلغىلى بولمايتتى. ئۇلارنىڭ بىرلىرى شەھەر يولىدا، يەنە بىرلىرى باغلار، ئېتىزلار ۋە كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىدە تۇتۇلدى. لېكىن، ھەدىيە بىلەن پەرھات يوق ئىدى. تۇتۇلغانلارنى نە سولىغىلى، نە سوراق قىلغىلى بولمىدى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا گۇناھسىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە يۈزلۈك ئائىلىلەرنىڭ بالىلىرى ئىدى، ئۇلارنى قويۇپ بېرىشكە توغرا كەلدى.

قاراڭغۇ چۈشكەندە ئەسەبىيلىكتىن ئۆزىنى يوقاتقان باشلىق، مۇئاۋىن ساقچى باشلىقىغا ۋارقىرىدى:

لۇكچەكلەر گۇرۇھى بىرلىشىپ قىزىمنى ئېپقاچتى، قانۇنىنى بۇزدى، ھەممە گەپ ئېنىقلاندى. ئۇلار قىزنى ئەپقېچىشىنىڭ پىلانىنى بىر كۈن بۇرۇن تۈزۈپ بولۇشقان: قىزنى موتوسىكلىت بىلەن قاچۇرۇۋېتىپ، كۆك كىيىملىكلەر بىزنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن مۇشۇ يەردە يۈرۈشكەن. بۇ ئاشكارا

بۇزغۇنچىلىق. ئۇلارنى جازالىمىساڭلار ئۇستۇڭلەردىن ئەرز قىلىمەن!

مۇئاۋىن ساقچى باشلىقى ئۇنىڭغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويدى:

— بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ئۇلارنىڭ بىخەتەرلىكىگە كېپىللىك قىلىش، — دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا، — مەن بارلىق ئىزدىگۈچىلەرگە ئۇلارنى ئۇرماسلىق، باغلىماسلىق توغرىسىدا يوليورۇق بەرگەن.

— جىنايەتچىلەرنى قوغدىماقچىمۇ؟

— شۇنداق، بۇ ياشلارنى قوغداش بىزنىڭ بۇرچىمىز.

— بۇ قانداق گەپ؟

— ناھىيەلىك پارتكومنىڭ بىرىنچى سېكرېتارى تېلېفوندا ماڭا شۇنداق يوليورۇق بەرگەن.

باشلىق تاتىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ لەۋلىرى مىدىرلىدى - يۇ، ئاۋازى چىقمىدى. ئۇ كۆڭۈلسىز بىر ئىشنىڭ ئەمدى باشلانغانلىقىنى چۈشەندى.

* *

... ئوخشاش كىيىنگەن بىر جۈپ قىز - يىگىت موتوسىكلىتنى دەرەخلەر ئارىسىغا تىقىپ قويدى - دە، بىر - بىرىنىڭ قولىنى تۇتۇشۇپ قويۇق، پاكار جىگدىلەر ئارىسىغا قاراپ ئىچكىرىلەپ مېڭىۋەردى. مېھرىبان ئورمانلار ئۇلارغا قۇچاق ئاچتى. كۆيۈمچان تەبىئەت ئۇلارنى يوشۇردى. ئۇلار خۇددى ئوۋ ئىتىدىن قاچقان توشقاندەك ئەسەبىيلىشىپ جان ئاچچىقىدا يۇزلىرىنىڭ تىلىنغانلىقى، كىيىملىرىنىڭ يىرتىلغانلىقى، ھەتتا قىز ئۆزىنىڭ بىر پاي ئېگىز پاشىنىلىق توپلىيىنىڭ چۈشۈپ قالغىنىغا قارىماي قېچىپ، قويۇق چاتقاللار ئارىسىغا كىرىۋىلا بىر - بىرىنى مەھكەم

قۇچاقلىشىپ، ئېسىنى يوقاتقان، چارچاپ ـ هاسىرىغان هالدا يۇمشاق قۇم ئۈستىگە ئولتۇرۇشتى. قىز قولىغا كىچىككىنە بولاقنى ئېلىپ يىگىتكە قارىدى:

ـــ ئورمانلىق قۇتقۇزالمىسا، مۇشۇ بولاق بىزنى قۇتقۇزىدۇ!

ـــ ئۆلسەك بىللە ئۆلىمىز!...

شۇ چاغدا ئەتراپتا ئاتلار كىشنىدى، ئادەملەر ۋارقىراشتى. ئۇلار قورشاۋدا قالغانىدى.

ئۇلارنىڭ يېنىغا بىرىنچى بولۇپ قۇربان تۆمۈرچى يېتىپ كەلدى. پەرھات باشقا بىرى كەلگەن بولسا قاتتىق قارشىلاشقان بولار ئىدى. لېكىن، قۇربان تۆمۈرچىنىڭ ئامبۇردەك قوللىرى بىلىكىدىن مۇجۇپ تۇتقانىدىمۇ ئۇنىدىمەي جىملا تۇردى. قىز تۆمۈرچىنىڭ بىلەكلىرىگە ئېسىلىپ ناله قىلدى:

ـــ ئۇنىڭدا گۇناه يوق، هەممىنى قىلغان مەن!

ئۇلار هەش ـ پەش دېگۈچە ماشىنىغا تاشلاندى. مانا ماشىنا توپا توزۇتۇپ ناهىيەگە قاراپ ئىتتىك ماڭماقتا. قىز بىلەن يىگىت ماشىنىدا يانداشىپ ئۆره تۇرماقتا. ئۇلارنىڭ يېنىدا ئادەملەر كۆپ، كابىنكىدا يىگىتنىڭ ئانىسى، مۇئاۋىن ساقچى باشلىقىمۇ بار ئىدى. بۇلار يىگىت بىلەن قىزنىڭ هىمايىچىلىرى، لېكىن يىگىت بىلەن قىز هېچكىمدىن شەپقەت كۈتمەيتتى. ماشىنا تار كۆۋرۈكتىن ئاستا ئۆتكەندە، قىز بىلەن يىگىت ماشىنىدىن يەرگە ئۆزىنى ئاتتى ۋە ئادەملەر ماشىنىدىن چۈشكۈچە كۆزدىن غايىب بولۇشتى.

ئۇلار بۇ قېتىم دەريا بويىغا قېچىپ كېلىشتى. ئىككىسى ئاخىرقى قېتىم بىر ـ بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى ـ ده، قوللىرىدىكى دورىنى ئېغىزلىرىغا سېلىشتى...

ئۇلارنى قويۇق جىگدىلەر ئىچىدىن توپىغا مىلەنگەن ئاغزىدىن كۆپۈك قاينىغان هالدا تېپىشتى. ئۇلار بىهوش ئىدى. ماشىنا دوختۇرخانىغا قاراپ تېز يۇرۇپ كەتتى...

ـــ جېنىم بالىلىرىم، نېمىشقا ئەقىلسىزلىق قىلغانسىلەر،

سىلەرنى ھۆكۈمەت يامان دېمىگەندىكىن، نېمىشقىمۇ دورا ئىچكەنسىلەر. پەرھات بالام، جېنىم بالام، تويۇڭنى ھۆكۈمەت ئۆزى قىلىدىغان بولدى، كۆزۈڭنى ئاچقىنا!

دەسلەپ ھەدىيە ئېسىگە كەلدى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئاننىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. لېكىن، ئۇ ئىلغا قىلالمىدى، بۇ ئاۋاز ئاننىڭ ئەمەس، خۇددى ھېلىقى پاكار جىگدە سۆزلىمەكتە. ئۇلارنى تېپىشتۇرغان، قەلبلىرىنى بىر - بىرىگە يېپىشتۇرغان، ئۇلارنىڭ ھەممە خۇشاللىقى ۋە كۆز ياشلىرىنى كۆرۈپ تۇرغان پاكار، پۇراقلىق جىگدىلەر پىچىرلىماقتا:

— ئۆلمەڭلار، ھايات ۋە ياشلىق خۇددى بىزدەك پۇراقلىق!...

1984 - يىلى 28 - ئىيۇن، مەكىت.

بۇركۇت

بۇگۈن ھوشۇمغا كەلدىم. لېكىن، ئۆلۈپ كېتىمەن. بېشىمنى يۆلە، مەن ساڭا ھەۋەس توغرىسىدا ھېكايە ئېيتىپ بېرىمەن:

بىلىكىمگە بۇركۇتۇمنى قوندۇرۇپ، تورۇق ئېتىمنى ئوينىتىپ دۇمچەكلەر ئارىسىدا يۈرسەم ئاستىمدىكى چەكسىز چۆل ـ دالا، ئۈستۈمدىكى سۈزۈك ئاسمان، سالقىن ـ قۇرۇق سەھرا شامىلى... ھەممىسىلا مېنىڭ، مەن بۇ چاغدا ئۆزۈمنى پادىشاھ ھېسابلايمەن، ئېتىم ھەم تەختىم، ھەم قانىتىم، بۇركۇتۇم مېنىڭ كۆزۈم ھەم كۆڭۈل خۇشۇم...

مەن مۇنداق چاغلارنى ھاياتىمدىكى ئەڭ كۆڭۈللۈك، ئەڭ مەنىلىك چاغلار ھېسابلايمەن. چۈنكى، بۇ كۈنلەر مېنىڭ مۇرادىم ھاسىل بولغان كۈنلىرىم.

بېشىغا بۆك كىيدۈرۈلگەن بۇركۇتۇمنىڭ بەدىنىدە گۆشى يوق، قۇرۇقلا ئۈستىخىنى بولغىنى بىلەن ئون بەش جىڭ كېلىدىغان قويۇق پەيلىرى بار. بالداق قولۇمغا تىرەك بولۇپ تۇرغاندەك قىلغىنى بىلەن يىگىرمە جىڭدەك كېلىدىغان بۇ يۈكنى مېنىڭ بىر بىلىكىم كۆتۈرىدۇ. كۆتۈرگەندىمۇ كۈنلەپ ـ كۈنلەپ ھارماي كۆتۈرىدۇ. قولۇم تالماسلىقنىڭ سەۋەبى: ئۇنى كۆتۈرۈۋاتقان مېنىڭ كۈچۈم ئەمەس، مېنىڭ ئىشقىم. مەن بۇركۇتنى شۇنچىلىك ياخشى كۆرىمەن: ئۇنىڭ قوڭۇر پەيلىرى ماڭا دۇنيادا تەڭداشسىز گۈزەل، ئۇنىڭ كۈچلۈك، ئۆتكۈر تىرناقلىرى تەڭداشسىز مېھىرلىك. مەن ئۇنىڭ ئامبۇردەك چىشلەيدىغان ئىلمەك تۇمشۇقلىرىنى، چوغدەك نۇرلىنىپ

تۇرىدىغان قىزغۇچ كۆزلىرىنى سېغىنىپ پات - پاتلا ئۇنىڭ خۇرۇم تۇمىقىنى ئېلىپ قاراپ قويىمەن. پۇتىدىكى بېغىنى بولسا چۈلۈۋۇرغا قېتىپ تۇتۇۋالىمەن - دە، خۇددى شۇنداق قىلمىسام بۇركۇتكە باغلانغان كۆڭۈل رىشتىم ئۈزۈلۈپ قالغاندەك بىلىنىدۇ.

يەر بېتى ئالتۇن سۇيىدە يۇيۇلغاندەك سارغىيىدىغان مەھەل مېنىڭ كۆڭۈللۈك كۇنلىرىم باشلانغان چاغ بولىدۇ. 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، كېلەر يىلى 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنگىچە مەن ھەممە ئىشىنى تاشلاپ ئىككى ئېتىمنى ئالماشتۇرۇپ مىنىپ، چۆلمۇچۆل، قىرمۇقىر يۇرۇپ ئۇۋچىلىق قىلىمەن. بۇ چاغدا مەن كۆپىنچە دالىدا قونىمەن، ئاچ - توق قالىمەن. تەكلىماكان شامالىرى قىش سوغۇقلىرى بىلەن قوشۇلۇپ مېنىڭ يۈزلىرىمنى كەس - كەس يېرىۋېتىدۇ. لېكىن، مەن بۇ جاپالارنى راھەت بىلىمەن. قۇشۇمنى بىلىكىمگە قوندۇرۇپ قەبرىستانلىقلار ئارىسىدا ئادەم ئۆلۈكى بىلەن بوردالغان تۈلكىلەرنى ئىزدەيمەن. تۈلكە مېنىڭ قۇشۇمنى كۆرۈپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ غال - غال تىترەيدۇ. چۆلگە قاچىدۇ، ناۋادا بىخەستەلىك قىلىپ قۇشۇمنى قويۇۋەتسەم قۇش ئۇدۇل تۈلكىگە قاراپ ئېتىلىدۇ - دە، ھېيلىگەر تۈلكە قۇشنىڭ ئۇچقىنىنى كۆرۈپلا ئالدىغا ئەمەس، كەينىگە ــ مېنىڭ ئېتىمنىڭ چاترىقىغا قاراپ قاچىدۇ. بۇركۇت كەينىگە ئۇنچىلىك تېز بۇرىلالمايدۇ - دە، ئۇتتۇر ئۇچقان پېتى كېتىپ قالىدۇ ۋە ناھايىتى خۇرۇجى تۇتقان ھالىدا بىر دۆڭگە بېرىپ قونىدۇ. تۈلكە قېچىپ قۇتۇلىدۇ. لېكىن، مەن ھەرگىزمۇ قۇشنى ئالدىراپ سالمايمەن. تۈلكە قاچقان ھامان ئارقىسىدىن قوغلايمەن. تۈلكە مېنىڭ ئېتىمدىن قۇتۇلۇشنىلا ئويلاپ ئويمان - دۆڭلەرگە قاراپ شۇڭغۇيدۇ. مەن تۈلكىنى بىخۇدلاشتۇرۇپ قويۇپ ئاندىن قۇش سالىمەن. مېنىڭ بۇركۇتۇم ئاتقان ئوق. ئۇ سوزۇلۇپ چىرايلىق ئۇچۇپ، بىر قانىتىنى

سىلكىسە ئۇچ يۈز مېتىر، يەنە بىر قانىتىنى سىلكىسە بەش يۈز مېتىرغا يېتىدۇ. ئۇ، خۇددى چەنلەپ ئېتىلغان ئوقتەك سوزۇلۇپ بېرىپ تۇلكىنىڭ ئاۋۇال سۆڭگىچىدىن، كېيىن يەنە بىر زاپاس چاڭگىلى بىلەن كەينىگە قايرىلغان تۇلكىنىڭ تۇمشۇقىدىن ئالىدۇ ـ دە، تۇلكىنى ئىككى پۇكلەپلا قويىدۇ ۋە مېنىڭ يېتىپ بېرىشىمنى كۈتۈپ يېيىلغان قاناتلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، ئۆز ئولجىسىنى تۇتۇپ ئولتۇرىدۇ. مەن ئاتتىن چۈشۈپ تۇلكىنىڭ كەينى پۇتىدىن تۇتۇپ ئاۋۇال ئاچ بىقىنغا، ئاندىن كۆكرەك قەپىسىگە ئاستىلا دەسسەيمەن. تۇلكە شۇ هامان جان بېرىدۇ. تۇلكە جان ئۇزۇش بىلەن مېنىڭ ئەقىللىق بۇركۈتۈم تىرناقلىرىنى بوشىتىپ ئولجىنى ماڭا ئۆتكۈزۈپ بېرىدۇ.

مانا بۇنداق چاغلاردا مەن بۇركۈتۈمنى باتۇرلۇق ۋە مەردلىكتە تەڭدىشى يوق هېسابلايمەن ـ دە، تۇلكىنىڭ بۇ كەينى سانىنىڭ گۆشى بىلەن مۇكاپاتلايمەن: تۇلكە گۆشى زەھەرلىك، هېچ نەرسە، هەتتا ئاچ بۆرىمۇ يېيىشنى خالىمايدىغان نەرسە بولسىمۇ، مەن تەقدىم قىلغىنىم ئۇچۇنلا مېنىڭ بۇركۈتۈم ئۇنى ئىشتىها بىلەن يەيدۇ. مانا بۇنداق چاغلاردا بۇركۈتنى مەن ئەڭ يېقىن دوستۇم، مېنى تازا ياخشى چۈشىنىدىغان هەمراهىم هېسابلايمەن. مەن ئۇنىڭ بىلەن كۈنلەپ مۇڭدىشىمەن. ئۇ ئىشتىها، هەربكەت بىلەن ماڭا ئۆز مەقسىتىنى ئۇقتۇرىدۇ. ئۇ مېنىڭ مەقسىتىمنى خۇددى مېنىڭ سىردىشىمدەك دەرهال چۈشىنىدۇ. بىز قۇشنى ئۆيمىزده ئەركىن قويۇپ بېرىمىز، بۇ بەزىده بالىلىرىمنىڭ قولىدىكى پىششىق گۆشكە تۇمشۇق تەڭلەيدۇ، مۇنداق چاغلاردا مەن ئۇنىڭغا «هاي!» دەپ قويسامىلا ئۇ يېيىشتىن يالتىيىدۇ. مەن ئۇنىڭغا هەر كۈنى ئىككى تۇخۇم، بىر كەپتەر باچكىسى بېرىمەن. بۇنچىلا كەپتەرنى نەدىن تاپسەن دەمسىنا؟ مەن بۇركۈت ئۇچۇن يۈزگە يېقىن كەپتەرنى دان بىلەن باقمەن.

بىر كەپتەر بىر يىلدا تۆت قېتىم باچكىلايدۇ. ھەر قېتىمدا ئىككىدىن باچكىلىسا، بىر كەپتەر سەككىزنى باچكىلايدۇ دېگەن سۆز، يۈز كەپتەر سەككىز يۈزنى باچكىلايدۇ. راست گەپنى قىلسام كەپتەرلەرنى بۇركۇت باقىدۇ. نېمە بىلەن دەمسىنا؟ مەن بىر يىلدا بىر بۇركۇتۇم بىلەن يەتمىش ئالتە تۈلكە ئالدىم. بىر تۈلكىنىڭ تېرىسى يىگىرمە بەش يۈەن. بۇركۇتۇم بۇلتۇر ماڭا ئۈچ مىڭ سەككىز يۈز يۈەن كىرىم قىلىپ بەردى. بىزنىڭ ئۆيدىكى سەككىز جاننى باقالمىغان بۇركۇت يۈز كەپتەرنى باقالمايتتىمۇ؟ لېكىن، ماڭا لازىمى ئۇنىڭ پۇلى ئەمەس، ئۇنىڭ جېنى. ئۇنىڭ كىرىمى مېنى ئۇنچىلىك خۇش قىلالمايدۇ. سەۋەبى، مەن ھازىر ئىككى يۈز يىگىرمە قوي، كالا، ئاتلىرىمۇ بار چارۋىچى، چارۋىلىرىم مېنىڭ بايلىقىم. لېكىن، بۇركۇت مېنىڭ خۇشلۇقۇم، راست گەپنى ئېيتسام، خۇشلۇقۇم ئۇچۇن ھەممە بايلىقىمنى سەرپ قىلىۋېتىشكە تەييارمەن. بايلىقىمنىلا ئەمەس، مۆرىتى كەلسە بۇركۇت ئۇچۇن ئىسسىق جېنىمنىمۇ بېرەلەيمەن.

مېنىڭ ھاياتىمدىكى ئەڭ چوڭ خاپىلىقىممۇ مۇشۇ بۇركۇتۇمنىڭ پالاكەتكە يولۇققان كۈنلىرى بولدى. بىر كۈنى بىز ئون جىڭدەك پىششىق لەڭمەننى سوزۇپ قويۇپلا ئېتىزغا سۇ كەلگىنى ئۈچۇن پۇتۇن ئائىلىمىز بىلەن سۇغا چىقىپ كېتىپ بۇركۇتنى ئۆيگە يالغۇز تاشلاپ قويۇپتىمىز. ئۆيگە كەلسەك، بۇركۇت ئون جىڭ لەڭمەننىڭ ھەممىسىنى يەپ بولۇپ ئاش سۇيى بار تەشتەككە چۈشۈپ يۇيۇنغىلى تۇرۇپتۇ. مېڭەمدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى: بۇركۇت سىڭدۈرەلمەي ئۆلۈشى مۇمكىن ئىدى. مەن ھۆڭگىرەپ يىغلاپ يۇرۇپ ئۇنىڭ پوكىنىنى تازىلاش ئۈچۇن چىگىنى ئاق شېكەرگە سېلىپ ئوقچۇق يېگۈزدۈم. لېكىن، تويۇپ كەتكەن بۇركۇت ئوقچۇقنى يېمىدى. ئامال قىلالماي قۇشنىڭ ئاغزىغا قولۇمنى تىقتىم. قۇش ئازراقلا ياندۇرۇپ قويۇپ توختىۋالدى. ھېچ ئامال قىلالماي بىر كېچە

ئۇنىڭ يېنىدا يىغلاپ ياتتىم. مېنىڭ قېرىلىق چىرمىۋالغان بەدىنىمدە قورقۇنچلۇق ئاغرىقلار باش كۆتۈردى...

ئايالىم رەنجىپ:

— مەن تۇغۇتتا قىينالسام بۇنچىۋالا ئازابلانمىغانىدىلە. ئۇنداق ئادەم قۇش بىلەن ئۆي تۇتسىلا بولماسمىدى! — دېدى رەشك بىلەن.

راست گەپ، مەن ئايالىمنى ھېچقاچان بۇركۇتنى ياخشى كۆرگەنچىلىك ياخشى كۆرمىگەنمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئايالىم بۇركۇتنىڭ ئۆلۈمىنى تىلەيدۇ. لېكىن، نېمىلا بولسۇن ئايالىم رەنجىپ يۇرۇپ يەتتە بالىنىڭ ئانىسى بولدى. ئاخىر ئۇ ئۆز ھاياتىدا ئېرىنىڭ كۈچلۈك مۇھەببىتىگە ئېرىشەلمەي قانائەت ھاسىل قىلدى. شۇنداق بولسىمۇ بۇركۇتكە بولغان كۈنداشلىق ئۇنىڭ بىر ئۆمۈرلۈك ھەمراھى. مەن ئۇخلىماستىن بۇركۇتكە دورا ئىچۈردۈم. مال دوختۇرى بولغىنىم ئۈچۈن ئۇنى داۋالاشنىڭ ئامالىنى قىلدىم. كۆز يېشىم بىلەن خۇددى بالىنى پەپىلىگەندەك ئۇنى پەپىلىدىم. كۆز ياشلىرىم داۋا بولغان چېغى، بۇركۇت ئاخىر ئامان قالدى. ئۈچ كۈندىن كېيىن بۇركۇتۇم ئوزۇق تەلەپ قىلىپ «چىك!» قىلىۋىدى. بەدىنىمدىكى ئاغرىقلارمۇ بۇركۇت كۆرگەن كېيىكتەك يىراقتا قاچتى...

* *

قومۇش، بۇيا باسقان دۆڭلەر، قۇم بارخانلىرى، توغراقلىق... مەن بۇركۇتۇم بىلەن نەلەرنى كەزمىدىم. چېچەن ئېتىم ئۇزەڭگىدىكى پۇتلىرىمنىڭ ئىشارىتىگە كۆنگەن. ئۇ تىزگىن تارتمىسامۇ كۆڭلۈمدىكىنى تېپىپ مېڭىۋېرىدۇ. مەن بۇركۇتۇم بىلەن جەرەن، تۈلكە ئىزلىرىغا قاراپ ماڭمەن. ئالا ماشكامۇ ئۇياق ـ بۇياققا يۈگۈرمەكتە، مانا «خامان كۆيدى» گە

كېلىپ قاپتىمەن. بۇ يەر جەرەن، توشقانلىق ئۇۋىسى. مەن بۇركۇتۇمنىڭ تۇمىقىنى ئالدىم، ئەنە، يانتاقلىق ئارىسىدىن بىر تېكە چىقتى، نېرىسىدىن ئىككى جەرەن، بۇركۇتۇم خۇددى جەرەنلەرنى ياراتماي، تېكە بىلەن ئېلىشماقچى بولغاندەك، تېكىگە قاراپ يۇلقۇندى. مەن ئۇنى قويۇۋەتتىم. تېكە چوڭ ۋە كۈچلۈك ئىدى. مەن تېكىنىڭ مۇڭگۈزلىرىنىلا غىل - پال كۆرۈپ قالدىم. ئۇ شامالدەك غۇرقىراپ قاچتى. بۇركۇتۇم سوزۇلۇپ كېتىۋاتىدۇ. ئەنە ئۇ تۆۋەنلىدى. مەن خۇشال بولۇپ ئېتىمنى دېۋېتتىم. لېكىن، نېمىنى كۆردۈم دەڭە، بۇركۇتۇم قۇيۇن ئارىسىدا قالغانىدى. ئاھ، بەختسىزلىك! تەكلىماكان قۇيۇنلىرى يالغۇز بۇركۇتنىڭ كۈشەندىسى ئىكەنلىكى ماڭا مەلۇم ئىدىغۇ، نېمىشقا پەخەس بولمىدىم...

... قۇيۇن پىرقىراپ يەرنى قاساپ - يالاپ، مېنىڭ كۆرپە تۇمىقىمنى ھەم يۇلۇۋېلىپ، كۆزلىرىمنى قۇم بىلەن تولدۇرۇپ ئاسمان قەرىگە قاراپ كۆتۈرۈلمەكتە. ئاسماندىكى بۇلاڭچى قۇيۇنغا قارىدىم. خۇددى قوراي ئىسسىدەك رەڭگى سەت غۇزمەك قۇيۇن چاۋار - چاتقال ئارىسىغا مېنىڭ قالپىقىم بىلەن بۇركۇتۇمنى ئوراپ ۋاژىلداپ ئۆرلىمەكتە. ئەنە ئۇ ياۋۇز يىرتقۇچ كۈل رەڭ بۇلۇتلارغا تاقاشتى. كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن. بۇركۇتۇم قاناتلىرىنى يايغان پېتى بۇلۇت ئوستىگە چىقتى. بۇلۇت كۈن نۇرىدا يورۇۋىدى. بۇركۇتۇم خۇددى تۇندە يانغان چاقماقتەك بۇلۇت ئوستىدە يالت - يۇلت قىلدى - دە، بىردىنلا بىر قارا چېكىتكە ئايلاندى. مەن ئاتتىن ئۆزۈمنى ئاتتىم.

قۇم ئوستىدە، ئوڭدا يېتىۋېلىپ قارا چېكىتكە قارىدىم. قارا چېكىت ئاستا تارىلىۋاتقان قۇيۇن تۈنەكلىرىگە ئارىلىشىپ ئاستا - ئاستا يىراقلاشتى، مانا ئەمدى سىرلىق كۆك ئاسمانىڭ ھېچنەرسە قارا چېكىت كۆرۈنمىدى. مەن خۇددى بىھوش ئادەمدەك مىدىرلىماي ياتتىم...

قانچىلىك ياتقىنىمنى بىلمەيمەن. مەن مەست بولۇپ سەگىگەندەك بولدۇم ـ دە، يەنە ئاسمانغا قاردىم. ئەمدى ئاسماننى يۇلتۇزلار قاپلىغانىدى. مەن ئەلەم بىلەن كۆز ياشلىرىمنى سۈرتتۈم. ئەقىللىق ئالا ماشكام نەلەردىندۇر تۇمىقىمنى تېپىپ كەپتۇ. ئۇ ئاسمانغا قاراپ ھازا قىلىپ ھۇۋلىماقتا ئىدى. مېنىڭ تېخىمۇ ئۆپكەم ئۆرلىدى. ماشكامنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ، چۆلدە ھازا ئاچتىم...

ئاي چىقتى. مەن «خامان كۆيدى»نىڭ يۇمشاق يېرىدە ئېغىر ئاياغلىرىمنى تەستە يۆتكەپ پىيادە كەلمەكتىمەن، ئېتىم ئوتلاپ كېتىپ قاپتۇ. پۇتلىرىمدا جان يوق، ئاخىر بۇركۇتنىڭ بالدىقى بىلەن تۇمىقىمنى تۇتۇپ بۇ ئوتتۇز نەچچە يىللىق ھەمراھىمنى سېغىنىپ، ئاسمانغا ئاخىرقى قېتىم قاردىم. كۆكۈچ ئاسمان ئايدىڭدا تېخىمۇ سىرلىق ۋە قورقۇنچلۇق كۆرۈندى. مەن ھاياتىمدا بىرىنچى قېتىم ئاسماندىن قورقتۇم. بېشىم قېيىپ، يۇرىكىم ئاغزىمغا تىقىلدى. «يەنە بىر قۇيۇن چىقسا، مېنىمۇ ئەكەتسە، بۇركۇتۇم بىلەن ئاشۇ ئاسماندا ئۇچراشسام...» دېدىم ئەلەم بىلەن.

شۇ چاغدا ئاسمان گۈركىرىدى. يەنە ئاسمانغا قاردىم. ئاسمان تىنچ، بۇلۇتسىز، ئەتراپ خۇددى كۈندۈزدەك يورۇق. گۈركىرەش كۈچەيدى. مەن چۆچۈپ ئەتراپنى ۋە ئاسماننى قاراشتۇردۇم. ھېچنېمە كۆرۈنمىدى، يەنە گۈركىرەش ! مەن ئورنۇمدىن تۇردۇم. شۇ چاغدىلا ئاسماندىن گۈركىرەپ چۈشۈپ كېلىۋاتقان ياڭاقتەك قارا نەرسىنى كۆردۇم، ـــ بۇركۇت ! ـــ دېدىم مەن يىقىلىپ ـ قوپۇپ ئۇنىڭ چۈشۈۋاتقان يېرىگە يۈگۈرۈپ.

ئەمدى ئېنىق كۆردۇم. بۇركۇتۇم قاناتلىرىنى دۇمبىسىگە چىڭ يېپىشتۇرۇپ، پوكىنىنى تۆۋەنگە توغرىلاپ ئاسماندىن گۈركىرەپ ۋاژىلداپ چۈشمەكتە ئىدى. ئۇ شۇ پېتى يەرگە ئۇرۇلسا پوكىنى يېرىلىپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. مەن ئۆز

جېنىمنى پىدا قىلىپ بولسىمۇ ئۇنى قۇتقۇزۇشقا تەييار ئىدىم.

شۇنچە تېزلىك بىلەن چۈشۈۋاتقان قۇشقا قۇچاقلىرىمنى توغرىلىدىم. كۈچلۈك بىرنەرسە كۆكرىكىمگە ئۇرۇلدى. ئەمما، مەن ئۇنى قۇچاقلىۋالدىم.

هوشۇمغا كەلسەم قۇش قۇچىقىمدا ئىكەن. ئۇ نىمجان ئىدى. مەن ئۇنى قۇتقۇزدۇم. ئۇمۇ مېنى قۇتقۇزدى.

مەن ئۇ كۈنى چۆلدە قونۇپ قالدىم. كېچىسى ئەسلىدىم. مۇشۇ قۇش مېنى غەيرىي هەۋەستىن قايتۇرۇپ كەلگەن. ئەمەلىيەتتە مېنى قۇتقۇزغانىدى. بۇنىڭدىن ئوتتۇز نەچچە يىل بۇرۇن مەن تېخى بوينى كۆپكەن يىگىت ئىدىم. يوقسۇزلۇقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قىمارۋاز بولۇپ قالغان چاغلىرىم ئىدى. دادام رەھمىتى مېنى هېچ ئامال قىلىپ بۇ يولدىن توسالمىدى. ئاخىر ماڭا قارچىغا ئېلىپ بەردى. قارچىغام توشقانغا تولىمۇ ئالغۇر ئىدى. قارچىغا مېنىڭ كىملەردىندۇر ئالماقچى بولغان ئۆچۈمنى توشقاندىن ئېلىپ بېرىۋاتقاندەك، ئۇنىڭ ئۆتكۈر تىرناقلىرى خۇددى مېنىڭ يولۇمنى توسۇۋالغان كۆرۈنمەس دۈشمەنلىرىمنىڭ كۆزىنى قامالاۋاتقاندەك مېنى خۇشال قىلدى. مەن قارچىغا بىلەن دوست بولۇپ قىماردىن خېلى ئۆزۈمنى تارتتىم. بىر كۈنى مۇشۇ «خامان كۆيدى» دېگەن يەردە قارچىغا قۇشلاۋاتاتتى. بىردىنلا بىلىنمىگە قۇش قوندۇرغان، ناھايىتى يوغان بىر ئادەم يېنىمغا كېلىپ قالدى:

— هەي بالا! — دېدى ئۇ، — بۇقا هۆركىرىگەندەك قوپال ئاۋازدا، — ئەكەل قارچىغاڭنى!

— نېمە قىلىلا؟ — مەن چۆچۈپ سورىدىم.

— بۇركۇتكە يەم قىلىمەن! — ئۇنىڭ سۆزى هۆكۈم ئىدى. قورقۇپ كېتىپ يىغلاپتىمەن ۋە قارچىغامنى تەڭلەپتىمەن.

— ها - ها - ها! — ئۇ خۇددى قاپاقتىن سۇ

تۆكۈلگەندەك بۇقۇلداپ كۈلدى، ــ مۇشۇنىڭ بىلەن قۇش قۇشلاۋاتامسىنا؟ ھەۋەس قىلامسەن؟

ــ ھەئە!

ــ كەچتە بارغىن، مەن ساڭا بۇركۈت بېرەي! بۇركۈت، جەرەن ئالىدۇ!

مەن بېشىغا قالپاق كىيگەن ھەيۋەتلىك بۇركۈتكە شۇ كۈندىن باشلاپ قىزغا ئاشىق بولغاندەك ئاشىق بولۇپ قالدىم.

ئۇ ماڭا بۇركۈت بەردى. ئۇنى بۇركۈت بەرگەن كۈنى تونۇدۇم، ئۇ داڭلىق، باتۇر موللادۇۋان قۇشچى ئىكەن.

چۆللەرنى تىترەتكەن باتۇر قۇشچى ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇنىڭ ماڭا تەقدىم قىلغان قۇشى مانا قۇچقىمدا يېتىپتۇ. ئۇ ھازىر ئوتتۇز ئالتە ياشقا كىردى، قېرىدى. ئۇنىڭ مۇنۇ ئۆتكۈر تىرناقلىرى قانچىلىغان جەرەن، تېكە، تۈلكە، بۆرىلەرنى مۇجۇپ ئۆلتۈرۈپ مېنى خۇش قىلدى؟ ئۇنى بىر مەنلا بىلمەن. ئۇ مېنى قىمار ئويناشتىن توسۇدى. دېمەك، ئۇ دادامدىن غالىب كەلدى. قىيىن يىللاردا مېنىڭ بۇركۈتۈم پۈتۈن بىر چارۋا دۇيىنى گۆش بىلەن تەمىنلىدى. بىر يىللىرى بۇركۈتۈمنى دادۇيگە قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشقىمۇ ئالدى. لېكىن، مەن قۇشۇمنى باشقا كىشىنىڭ ئوۋ قىلىشىغا يول قويمىدىم. قۇشنى دەپ رەھىبەرلىك بىلەن ئېيتىشتىم. ئۇلار مېنى جازالىدى. مەن بىر چارۋىچىلىق كەسپىنى ئىگىلىگەن مال دوختۇرى بولساممۇ، مۇشۇ بۇركۈت ئويناپ تاپقان خاپىلىقىم بەدىلىگە خىزمەتتىن قۇرۇق قالدىم. ھەتتا چۆلگە ئۆي قىلىپ يۇرتتىن ئايرىلىپ يۇردۇمكى، بۇركۈتتىن ئايرىلمىدىم. سەۋەبى، ئۇ مېنى ھاياتقا باغلاپ تۇرغان، مېنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشۇمغا مەنە ۋە خۇشاللىق بېرىپ تۇرغان ھالال ئەمگىكىمنىڭ ھەمراھى ئىدى.

ئۇچ كۈندىن كېيىن بۇركۈتۈم ئەسلىگە كەلدى. لېكىن، قاناتلىرى بۇرۇنقىدەك ھەركەتچان ئەمەس ئىدى.

* *

قەھرىتان قىشتا ئوغلۇم ئىككىمىز ئىككى بۇركۇت بىلەن ئوۋغا چىقتۇق. بىز ھېلىقى تېكىدىن ئىنتىقام ئالماقچى.

مېنىڭ بۇركۇتۇم كەينى - كەينىدىن ئىككى تۈلكە، بىر جەرەن ئالدى. قاراڭغۇ چۈشتى، لېكىن تېكىدىن دېرەك يوق ئىدى. بىز تەرلەپ قىزىغان ئاتلىرىمىزنى ئويىنىتىپ خۇشال - خۇرام كېتىۋاتاتتۇق. تۇيۇقسىزلا ئالدىمىزدىن ھېلىقى يوغان تېكە چىقىپ قالدى. ئوغلۇم بۇركۇتنى قويۇۋېتىشكە تەمشەلدى. ئۇنىڭ بىر ياشلىق بۇركۇتى تەجرىبىسىز بولغاچقا، مەن ئۇنى توختىتىپ قويۇپ، ئۆزۈمنىڭ بۇركۇتىنى قويۇۋەتتىم. بۇركۇتۇم نېمە ئۈچۈندۇر ھۇرۇنلۇق بىلەن سوزۇلۇپ ئۇچتى. بىز ئاتلىرىمىزنى تېكىنىڭ كەينىدىن چاپتۇرۇپ كېتىشتۇق. مانا، بۇركۇتۇم تېكىنىڭ كەينى ساغرىسىدىن بىر پۇتى بىلەن قامالالاپ تۇتتى. تېكە ئۇنىڭ كۈچلۈك تىرناقلىرىنىڭ مۇجۇپ تۇتۇشىغا بەرداشلىق بېرەلمەي تولغاندى. بۇركۇتۇمنىڭ ئىككىنچى چاڭگىلى تېكىنىڭ تۇمشۇقىدىن ئالدى ۋە دالادا تىنىمسىز چېپىپ يۇرگەن تېكە دەرھال پۇكلىنىپ يىقىلدى. بىز يېتىپ بارساق تېكە ھەدەپ كەينى پۇتلىرى بىلەن ھاۋانى تېپىۋاتقانكەن. مەن ئاتتىن ئۆزۈمنى ئاتتىم. سەۋەبى، بۇركۇت تېخى قاناتلىرىنى يىغىپ ئۇلگۈرەلمىگەنىدى. مەن تېكىگە يېتىپ بېرىشىمغا تېكە قاتتىق تېپىرلاپ بىر تېپىۋىدى، بۇركۇتنىڭ بىر قانىتىغا تەگدى ۋە بۇركۇتنىڭ بىر قانىتى سالپىيىپ قالدى. مەن غەزەپ بىلەن تېكىنىڭ كانىيىغا خەنجەر ئۇرۇپ بېشىنى ئۈزۈپ تاشلىدىم. بۇركۇت بىچارە كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ، خۇددى خىجىل بولغاندەك ماڭا تەلمۈرۈپ تۇراتتى. مەن بىلدىم: بۇركۇتنىڭ سول قانىتى كۆكرەككە يېقىن تاغاقتىن چورت سۇنغانىدى...

ئۇ ئەمدى ھەرگىز ئۇچالمايدۇ. ئۇ ئاسمان بىلەن، دالا بىلەن خوشلاشتى.

مېنىڭ ئوتتۇز ئالتە يىللىق ھەمراھىم پالاكەتكە يولۇقۇۋىدى، ماڭا دالا قاراڭغۇ بىلىندى، كۆزۈمنى تۇمان قاپلىدى...

خاپىلىقتا ئوغلۇمنىڭ بۇركۇتى بىلەن ئىككىسىنى بىر ئېغىلغا سولاپ قويۇپتىمەن ۋە ئوغلۇمنىڭ بۇركۇتىگە گۆش بېرىپ قالپىقىنى كىيدۇرۇپ قويۇشنى ئۇنتۇپتىمەن. يېرىم كېچىدە قۇشلار «چارت ـ چۇرت» قىلىشتى. يۇگۇرۇپ چىقسام، كۆزى ئوچۇق قۇش مېنىڭ ناكالانغان قۇشۇمنىڭ كانىيىدىن بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ. مەن ئۇنىڭ چاڭگىلىدىن قۇشۇمنى تەستە ئاجرىتىۋالدىم. مېنىڭ قانچە خۇشاللىق، قايغۇلىرىمغا ھەمراھ بولغان سىردىشىم ئاخىر ئۆز نەسلىنىڭ قولىدا جان ئۇزدى. مەن بالا بۇركۇتنى ئۆلتۈرۈۋېتىش ئۈچۈن خەنجىرىمنى سۇغۇرۇۋالدىم.

ـــ قىساس ئالىمەن! ـــ دەپ پىچاقنى بۇركۇتنىڭ كانىيىغا ئاپاردىم.

ـــ ئۇنى ئۆلتۈرگۈچە مېنى ئۆلتۈرگىن دادا!

ئالدىمدا گۇناھكارلارچە بېشىنى ئېگىپ بالام تۇراتتى.

پىچاق قولۇمدىن چۈشۈپ كەتتى. مەن چۈشەندىم: خۇشاللىق بالامغا نېسىپ بولسۇن، مەن ئاۋۇ ئۆز ئىشىنى تاماملىغان، پەيلىرى توزۇغان قۇشۇمغا ھەمراھ بولاي...

... ئايالىم بېشىمنى يۆلىدى. دېمەك نەچچە كۈنلەپ كۆز ئاچماي ياتقان ئوخشايمەن:

ـــ تاڭ ئاتتىمۇ؟ ـــ دېۋىدىم، ئايالىم:

ـــ سىز ياتقاندىن بېرى ئۈچ قېتىم تاڭ ئاتتى، ـــ دېدى.

ـــ نېمانداق دائىملا قاراڭغۇ بۇ جاھان؟

ـــ نەدە. يورۇققۇ!...

ـــ سىلەرگە يورۇقمۇ؟ ھە، سىلەرنىڭ قىلىدىغان ئىشىڭلار

بار ـ ده،... مېنىڭچۇ؟...

ـــ بىرنېمىگە كۆڭلىڭىز تارتامدۇ؟

ـــ تارتىدۇ...

ـــ نېمىگە؟...

ـــ بۇركۇتۇم... بۇركۇت...

ـــ ئۇنى يۇڭداپ ئۇستىخانلىرىنى كۆمۈپ قويدۇق، پەيلىرى بار، ئېلىپ قويدۇق.

ـــ پەيلىرىنى ئەكەلگىن...

مەن قۇشۇمنىڭ پەيلىرىنى باغرىمغا بېسىپ پىچىرلىدىم:

ـــ ھەي ئىنسان، بىرى پۇلغا، بىرى مالغا، بىرى مەنسەپ، بىرى ئىلىم، بىرى ئايالغا، يەنە بىرى بالىغا... ھەۋەس قىلىدىكەن، ھەۋەس قىلغىنىدىن مەھرۇم قالسا، كېچىمۇ ـ كۈندۈزمۇ ئوخشاشلا قاراڭغۇ بىلىنىدىكەن. مەنچۇ؟ دۇنيادا تېپىلمىغاندەك بۇركۇتكە ھەۋەس قىپتىمەن، بۇركۇتۇم ھەۋەستىن ئۆلدى. مەنمۇ ھەۋەستىن ئۆلدىغان ئوخشايمەن. ھەۋەس مەقسىتى يوقلارچۇ؟ ئۇلارغا لەنەت، ئۇلارغا كېچىمۇ يورۇق بىلىنمۇ؟ بېرىدۇ. ئوغلۇم نەدىسەن، بۇركۇتتەك بول، ئۆز ھەۋىسىڭ بىلەن بىللە ئۆل. مانا بۇنداق ئادەم ئۆلمەيدۇ!...

1984 ـ يىلى 17 ـ ئىيۇن، مەكىت يانتاق.

قەرزدار

1

تۇرغان لېۋىر ئۇزۇن، ماغدۇرسىز ئاياغلىرىنى تاپسىدىن ئارانلا يۆتكىدى ۋە پەگاھىتا بىرپەس تىنىۋالدى. ئۇنىڭ پېشانىسىدىكى مونچاق ـ مونچاق تەر ۋە تامدەك تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا ئۆيدە ئولتۇرغان سەككىز جان تەڭلا قارىدى ـ دە، ھەيران قېلىشتى. تۇرغانىنىڭ چارچاش ۋە سەپرادىن ياش تۇرۇپلا مۇكچىيىپ قالغان جۇدەڭگۈ ئايالى قازان بېشىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ:

ــ سىزگە ئوسا قىلىشتىن باشقا ئىش تېپىلمىدىمۇ زادى؟ ــ دەپ غەزەپ بىلەن چەكچەيدى. ئەمدىلا ئون بەش ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، ئۆي غېمى بىلەن ئوقۇشتىن توختىۋالغان قىزى:

ــ نومۇرنى قوغلىشىپ، دادامنۇ نەدە ئېغىر ئىش بولسا شۇنى قىلىدىكەن، يا جېنىغا ئىچى ئاغرىمايدىكەن، ــ دېدى ئوچاققا ئوت قالاۋېتىپ.

قالغان ئالتە بالىسىمۇ بالىلىق مېھىر ـ مۇھەببىتى بىلەن ئۆز ئاتىسىغا كۆيۈمچانلىق بىلدۇرۇشتى.

ــ دادا، بول، كاڭغا چىق ! ــ دېدى قىزلىرى ئۇنى ئىتتىرىشىپ.

ــ بول، دادا، ئاخشامقى چۆچەكنىڭ ئاخىرىنى...

ــ ئاپام قورداق ئەتتى !

ــ دادا، مېنى كۆتىيە !...

تۇرغان پېشانىسىدىكى تەرىنى يېڭى بىلەن سۈرتتى ـ دە، ئۆزىگە بېقىنمايۋاتقان ئۇزۇن ئاياغلىرىنى تەستە يۆتكەپ، سۈپا لېۋىگە كېلىپ ئولتۇردى. كىچىك ئوغلى ئۇنىڭ بوينىغا مىندى، يەنە بىرى قۇچىقىغا چىقتى، يەنە بىرلىرى ئۇنىڭ قىزىل، سېرىق ياماقلىرى بىلەن ئارانلا پۈتىغا دالدا بولۇپ تۇرۇۋاتقان رېزىنكە ئۆتۈكىنى تارتتى، پايتىمىلىرىنى كاڭىڭىڭ بوغۇزىغا ـــ كىگىز ئاستىغا يايدى...

ئۇ بەش بالىنىڭ زورى بىلەن كاڭىغا چىقتى ـ دە، سۇنايلىنىپ ياتتى. بالىلار ئۇنىڭ پۈتلىرىنى باستى، قوللىرىنى ئۇۋۇلىدى، قورۇق باسقان، شالاڭ ساقاللىق يۈزىنى سىلىدى...

ـــ چۇش، هوي، قوتۇر كۆچۈكلەر ! ـــ دەپ بالىلىرىغا قولىدىكى ساپلىقنى تەڭلىدى ئانا خىرقىراق ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ، ـــ پېتىقلاپ خېمىر قىلىۋېتىشتىڭغۇ. ئېتىزدا سۇ بىلەن سوغۇق ئەزگەن، كاڭىغا چىقسا سەن ئىنجىمارۇقلار !

ـــ قويساڭچۇ خوتۇن، يايرىغىلى قويساڭ ! ـــ دېدى تۇرغان لېۋىر ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ گەپ قىلىپ، ـــ بۇلارغا مۇشۇنىڭدىن باشقا يەنە نېمە كۆڭۈل خۇشى بولسۇن؟

ئانا ئۆز ئېرىگە بىردەم بولسىمۇ ئارام بولارمىكىن دەپ بالىلىرىغا ۋارقىرىغاندى، لېكىن ئۇ جۇدەڭگۇ ۋە ئۇستېبشى يالاڭ بالىلىرىنىڭ خۇشاللىقىنى كۆرۈپ، پۈتۈن قايغۇ ـ غەملىرىنى نېرى ئىتتىرىپ، هۇزۇرلىنىپ ياتقان ئېرىنىڭ چىرايىدىكى خۇشاللىق ۋە ئارام جىلۋىسىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، ئېغىر خورسىنىپ تەتۇر قارىدى.

ـــ سىزنىڭمۇ بۇلتۇرقى چىرايىڭىز بۇ يىل يوق. مېنىڭمۇ پۈت ـ قولۇمدا ماغدۇر يوق، ئارانلا ئۆرە تۇرۇۋاتىمەن. بالىلارنىڭ قولى ئىشقا تەگسە، جېنىمىز ئارام تاپارمىكىنتاڭ !

ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يەلكىسىگە چۈشكەن تۇرمۇش يۈكىنىڭ ئاز قىسمىنى بولسىمۇ ئۆزىنىڭ زىلۋا، ئەۋرىشىم گەۋدىسىگە يۆتكەش ئۈچۈن هەرىكەت قىلىۋاتقان قىزى بەختىگۈل دادىسىغا

هال ئهيتتى:
ــ دادا، بۇگۈن 73 ـ يىللىق باشنى ئهلان قىپتۇ. هېسابلاپ كۆرسهم، بىزگه يهنه بهش يۇز ئاتمىش سوم ئارتىلىدىكهن !
ــ بۇلتۇرقىسى قانچه ئىدى؟ ــ پهس ئاۋاز بىلهن ئېره‌نسىزلا سورىدى تۇرغان لېۋىر كۆزلىرىنى يۇمۇۋېلىپ. قىز ئېتەكلىرىنى قېقىپ سۇيىغا چىقتى ۋه شېشىسىگه قەغەزدىن تولا ياماق چۈشۈپ يورۇقى قالمىغان لامپىنىڭ پىلىكىنى پەرلىدى ـ ده، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ جۈده‌ڭگۈ چىرايىغا قاراپ قويۇپ، گۇناهكار ئاده‌مده‌ك بىر نۇقتىغا تىكىلدى ۋه سانلىق ره‌قەمله‌رنى يادلاۋاتقانده‌ك ئالدىرىماي ئېيتىپ بەردى.
ــ بۇلتۇرقى قەرزىمىز تۆت يۇز ئاتمىش سەككىز سوم ئىدى، ئۈچ تەڭلىمات، بىر قوزىلىق قوي، لىم ياغاچ، ئاپامنىڭ هالقىسى ــ هەممىسى بولۇپ ئارانلا ئىككى يۇز ئوتتۇز سومغا يارىدى، گەدىنىمىزده يەنه ئىككى يۇز ئوتتۇز سەككىز سوم قالغان، ئۇنىڭدىن ئوزاقى يىلدىن قالغان بەش يۇز ئون ئالته سوم قوشۇلغاندا يەتته يۇز ئەللىك تۆت سوم بولغانىدى. يەتته يۇز ئەللىك تۆت سومغا بۇ يىلقى بەش يۇز ئاتمىش سوم قوشۇلسا، بىر مىڭ ئۈچ يۇز ئون تۆت سوم بولىدىكهن !
ــ بىر مىڭ ئۈچ يۇز ئون تۆت سوم ! ــ ده‌پ ئالدىرىماي بىرنه‌چچه قېتىم ته‌كرارلىدى تۇرغان لېۋىر كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋېلىپ، ــ بۇ يىل قەرز يىغسا، ئون تۆت سومنى قايتۇرالايمىزكهن !...
ــ قوزىنى بېرىمىز دەمسىز؟ ئۇنىڭدىن كۆره مۇشۇ بالىلارنى قەرزگه تۇتۇپ بېرىڭ ! ــ دېدى ئايالى غەزەپ بىلهن ۋارقىراپ، ــ بالىلار يوق چاغدا، قەرزمۇ يوق ئىدى، بالىلار ئاز چاغدا، غەممۇ ئاز ئىدى، ئالته ئاي ياز ئۈچ ۋىتەك ئادەم تىنىم تاپماي ئىشلەيمىز، نومۇر تاپمىدۇقمىكىن دېسەك، هارغۇچه تاپمىز. بۇ نومۇر دېگەننىڭ يه كۆچى بولمىسا ! ئۇ نېمىسى

شېكۈ دۇبەننىڭ پاخال پۇلىدەك ھېچنېمىگە يارىمايدۇيا ! ئون تۆت سوم تۆلەيمىزكەن، دېگىنىنى قارىمامدىغان ! ھەممىنى قىلغان مۇشۇ شۇملار، مۇشۇلارنى قەرزگە تۇتۇپ بېرىڭ !

— سېنى تۇتۇپ بەرسۇن؟ — دېدى سەككىز ياشقا ئەمدىلا چىققان بۇدرۇققىنا بەشىنچى ئوغلى ئانىسىغا ھوميىپ، — سەنمۇ دادامدەك ئېتىزدا ئىشلىسەڭ قەرزدار بولمايتتۇق، كەچكىچە چۆنەكلىكتە ئىشلەيسەن !

— ۋوي، شۇم پېشانە ! — دەپ ئۇنىڭغا چۆمۈچىنى ئاتتى ئانىسى، — سەن شۇم، ھېلىقى قېرىلارنىڭ ساقىلىنى چۈشۈرۈپ، قۇلاقلىرىنى يىرتىپ ھالقىلارنى تارتىۋالغان يىلى تۇغۇلغان شۇمسەن ! سەنمۇ تۇغۇلدۇڭ، بىزنى پالاكەت باستى. ۋوي، سېنىڭ يۇلۇنلىرىڭنى ئۇزۇۋالمىسام ! — ئانا ئوغلىغا تاشلاندى. تۇرغان لېۋىر ئورنىدىن قوزغالدى ـ دە، ئۆزىنىڭ گەۋدىسىنى دالدا قىلىۋالغان ئوغلىنىڭ يىرىك چاچلىرىنى سىلىدى:

— بالىدا نېمە گۇناھ، — دېدى ئۇ ئايالىغا كۆلۈمسىرەپ قاراپ، — تىللىساڭ ئاشۇ بەرىكەتسىز، ئىنسابسىز يىللارنى تىللا، بىزنى نامراتلاشتۇرغانمۇ ئاشۇ يىللارغۇ !

ئۇنىڭ يۆتىلى تۇتۇپ كەتتى. بايىقى بەشىنچى بالىسى دۇمبىسىگە ئۇردى، ئۇ بىرنەچچە مىنۇت يۆتەلدى، يۆتەلدىن كېيىن ھالىدىن كەتتى ـ دە، تامغا يۆلىنىپ بالىلىرىغا قارىدى؛ بەش بالىسى ئۆتكەن يىللارنىڭ يادنامىسى بولۇپ ئالدىدا تۇراتتى. بالىلارنىڭ گۇناھسىز، مەسۇم كۆزلىرى ئۆزلىرىنى ياخشى كۆنگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن پۈتۈن كۈچىنى، گۈزەل چاغلىرىنى، ھاياتىنى سەرپ قىلىۋاتقان ئاتىسىغا تەلمۈرۈپ تۇراتتى.

تۇرغان لېۋىر بالىلىرىغا بىر ـ بىرىدىن قاراپ چىقتى:

بەختىگۇل — تۇنجى قىزى 1958 ـ يىلى تۇغۇلغان. شۇ يىلى تۇرغانىنىڭ يېڭى ئائىلىسىدە ھەممىلا نېمە گۈزەل ۋە

بەختلىك ئىدى، يېڭى تۇغۇلغان قىزى بەختىگۈل ئۇنىڭ ئامەت ـ پېشانىسىنىڭ راستتىنلا بەلگىسى بولالىغانىدى...

قۇرۇانگۈل ـــ ئۇچىنچىسى، 1962 ـ يىلى تۇغۇلغان، شۇ يىلى ئاشلىق ئاجايىپ ئوخشىغان، بىر گۈڭغا ئۇچ سومدىن تەقسىمات بولغان يىلى ئىدى.

تۇنجى ئوغلى ئۇچۇن خۇشال بولۇپ، تۇرغان لېۋىر ئايالىغا تىكىش ماشىنىسى، ئالتۇن هالقا ئېلىپ بەرگەن، هويلىسىغا ئۇزۇم قويغان، يازلىق چايخانا بىلەن چوڭ دالانىنى شۇ يىلى سالغان، تۇرغانىنىڭ هاياتىدىكى ئاجايىپ مەۋرچىلىق ئەنە شۇ يىلى بولغان ئەمەسمىدى؟

جامال ـــ 1966 ـ يىلى تۇغۇلغان، ئۇ يىلىمۇ ئىشلار ياخشى باشلانغان، لېكىن جامال تۇغۇلغان ئاشۇ 8 ـ ئايدا راستتىنلا قېيىنئاتىسىنىڭ ساقىلى چۇشۇرۇلگەن، قېيىنئانىسىنىڭ قۇلىقىنى يىرىپ هالقىسىنى ئېلىۋېلىشقانىدى. تۇرغان لېۋىر ئەنە شۇ يىلى دادۇيجاڭمۇ بولغان، لېكىن، تارتقۇزۇپ قويغانىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئىككى بالىسى ئۆلۈپ كەتتى. مۇنۇ هازىرقى تۆت ياش ۋە ئىككى ياش بالىلىرىنىڭ تۇغۇلغىنىغا تۇرغان لېۋىر خۇشال بولمىغان. چۇنكى، ئۇنىڭ هاياتىدا كۆڭۈلسىزلىك، قەرزدارلىق باشلانغانىدى. يىلدىن ـ يىلغا كېمىيىۋاتقان مەهسۇلات، ئازىيىۋاتقان كىرىمى، كۆپىيىۋاتقان قەرز، تۇرغان لېۋىرنى هاياتقا بولغان ئىنتىلىش ۋە ئۇمىدتىن بارغانسېرى مەهرۇم قويماقتا، كۆڭۈلسىز يىللار ئۇنىڭ قۇۋۋىتىنى، ئەقىل ـ پاراسىتىنى ئۇپراتماقتا، «قەرزدار ئائىلە» دېگەن نام ئۇنىڭ تىلىنى قىسقا قىلماقتا ئىدى:

ـــ مەنمۇ يېنىكرەك ئىش قىلايمىكىن. بۇ يىل بۇلتۇرقى هالىم يوق! ـــ دەپ ئۇ ياش دۇيجاڭغا مۆلدۇرلەپ قاراپ يېلىنغانىدى.

ـــ قەرزدارسەن، قايسى يۇزۇڭ بىلەن ئىشنىڭ يېنىكىنى

تاللايسەن؟ ! ــ دېدى دۇيجاڭ.

بۇ جاۋابقا تۇرغان قانچە كۈنلەرگىچە ئازابلىنىپ يۈردى.

ــ بالام ئاغرىپ قالدى. ئىككى سوم بولسىمۇ قەرز بەرسەڭلاركەن؟ ــ دېگەنىدى ئۇ كاسسىر بالىنى يالغۇز يەرگە تارتىپ.

ــ ئىسمىم كاسسىر بولغىنى بىلەن دۇينىڭ بىر تىيىنىنى تۇتۇپ باققىنىم يوق، دۇينىڭ پۇتۇن بايلىقى سىلەردەكلەرنىڭ گەدىنىدە ! ــ دېدى كاسسىر بالىمۇ ئەلەم بىلەن.

تۇرغان ئەنە شۇنداق گەپلەرنى تولا ئاڭلىدى، تاپا ـ تەنە ئاڭلاشتىن تۇرمۇش ئازابى تارتىشنى ئەلا بىلىدىغان بۇ دېھقان دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ئەلىمىنى بىرىگە تىنماي، ئايلارنى، يىللارنى ئۆتكۈزدى، سەۋر ـ تاقەت، كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچ ئۇنىڭ كۈچىنى، ياشلىقىنى ساقلاپ قالالمىدى. ئۆز ۋاقتىدىكى كەم سۆز، چىداملىق، قاملاشقان يىگىت ــ مانا هازىر چاچلىرى ئاقارغان، يۈزلىرى قورۇلغان ۋە روهىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە يوقسۇزلۇق، قەرزدارلىققا قارشى بىر يوشۇرۇن كۈچ يوشۇرۇنغان كۆرۈمسىز ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى. هازىر ئۇنىڭدا مۇشۇ يېقىن ئارىدا قەرزدىن قۇتۇلۇش ئىشەنچى يوق، قەرزنىڭ گېپىي بولغاندا، ئۇ كۈلۈپلا قويىدۇ ـ دە:

ــ تۆت ئوغلۇم چوڭ بولۇۋاتىدۇ، چوڭى ئون ياش، كىچىكى ئىككى ياش، شۇلارنىڭ قولى ئىشقا تەگسە بىر گەپ بولار... ــ دەپلا قويىدۇ. ئۇنىڭ ئۇمىدىمۇ، كۆڭۈل خۇشىمۇ، ئىشەنچىمۇ شۇ بالىلىرى تۇرسا، «قەرزگە بالىلارنى بەرگىن !» دېگەن سۆزگە كۆڭلى ئەسكى بولمايتتىمۇ؟

2

قار يېغىش بىلەن تۇرغان لېۋىرنىڭ كەڭرى قورۇسىدىكى ئاۋاتلىق ئاياغلاشتى، مېۋە ۋە گۈللەر بىلەن كۆركەم

كۆرۈنمىدىغان بىغى يازىچە سايراۋاتقان قۇشلارنى يىراقلارغا ئۇزاتقان، كەڭ دالانى ئەركىن ماكان قىلىشقان توخۇلىرى ئەمدى ئىگىسىدىن بىر ئوچۇم دان ياكى نەملەنگەن كىپەك تەمە قىلىشىپ، شىللىسىنى ئۈرۈشۈپ، ئىشىك تۈۋىگە ئولىشۋېلىشقان، ئۇلارنىڭ قاقاقلاشلىرى، چىللاشلىرى ھەم تۈگىگەن، يازدىن بېرى يالىڭاچلىقى بىلەن ھۈزۈرلىنىپ ئۆگزىلەرگە، دەرەخ شاخلىرىغا قاتمال پۈتلىرى بىلەن ئىز قالدۇرۇپ چۈرۈقلاشقان بالىلىرى، ھازىر كاڭنىڭ بوغۇزىدىن ئورۇن ئېلىشقان. ئۇلار سەپرا ئانىسىنىڭ چۈشىقلىرىدىن ياۋاشلاشقان. مانا، ھالى قالمىغان كونا كىگىز ئۈستىدە مۆلدۈرلىشىپ ئولتۇرۇشىدۇ...

تۇرغان لېۋىر ھويلىسىدىكى قارنى سۈپۈرۈۋېتىپ مەيۈسلەندى، كۆڭلى يېرىم بولدى. بۇ يىل ئۇچ بالىسىنىڭ يەنە ئوقۇشسىز قالغانلىقى يادىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ ئاغزى ئۇمچەيدى، پۈتلىرى تىترىدى، ئۇ گەۋدىسىنى تەستە رۇسلىدى - ده، تامغا يۆلەكلىك تۇرغان گۈرجىكىگە قاراپ ماڭدى. ئۇ گۈرجەككە ئېڭىشكەندە، بېشىغا گۈپ قىلىپ قار چۈشتى. ئۇ تۆپىگە — قوشنىسىنىڭ ئۆگزىسىگە قارىدى، قوشنىسى تۇرغانغا كەينىنى قىلىۋېلىپ، ئۆگزىدىكى قارنى ھەدەپ بۇ ھويلىغا تاشلاۋاتاتتى. تۇرغان قارىدى - يۇ، ئۇندىمىدى. سەۋەبى، قوشنىسى جېدەلخور، ئايالى ھازارۇل، ئۇلارنىڭ كۆزى يۇمۇلىدۇ - ده، ئاغزى ئېچىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تۇرغان ئاڭلىغان ۋە ئاڭلىمىغان يامان تىللار خۇددى پىلىموتنىڭ ئوقىدەك ئېتىلىپ چىقىۋېرىدۇ ! چىشىغا تېگىپ كۆڭۈل ئاغرىقى تارتقۇچە، ئۇندىمەي تۇرۇپ تاشلىغان قارنى توشۇۋېتەي، دەپ ئويلىدى ئۇ.

ئۇ قوشنا ئۆگزىدىن تاشلىنىۋاتقان قارنى گۈرجەك بىلەن توشۇۋاتقاندا، تۇرغانىنىڭ ئايالى توخۇلىرىغا كىپەك نەمدەپ ئاچىقتى - ده، سەپرايى ئۆرلەپ:

— ئوچىقىڭنىڭ كۆلى بىلەن يۈندىسىلا قالدى بىزگە ئاتمىغان! — دەپ ۋارقىرىدى. قوشنىسى شۇ چاغدا بۇ ھويلىغا قايرىلدى. ئۇ قاش - كىرپىكىمۇ سېرىق، دورداي كالپۇك، قۇش بۇرۇن، شالاڭ، سېرىق بۇرۇتلىرى تىك - تىك بولۇپ تۇرىدىغان قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئادەم ئىدى.

— خاپا بولما بەرىز، — دېدى تۇرغان مۇلايىملىق بىلەن كۆلۈمسىرەپ، — خوتۇن خەق دېگەننىڭ ئېغىزى!...

— تىل قىسىنچىلىقى بارمىدى. نېمانچە بوسۇنچۇق بولاتتۇق! — تۇرغانىنىڭ ئايالى ۋارقىرىدى. كىتىر قىلغان شەپىنى ئاڭلىسا كېچىچە ھاۋشىپ چىقىدىغان سەگەك ئىتقا ئوخشاش كاسىلداق ئايال — بەرىزنىڭ ئايالى كالىچىنى سۆرەپ تونۇر بېشىغا چىقتى - دە، قوللىرى بىلەن بىردە جونۇپ، بىردە چاۋاك چېلىپ تىل يېغدۇردى:

— شۇملۇقۇڭدىن قەرزدارسېن، زۇغۇيلۇقۇڭدىن بالىلىرىڭ قوتۇر كۆچۈكتەك، ئۆزۈڭمۇ، ئېرىڭمۇ كېسەل كۆرپىسى، ئىت يالىقى، توڭگۇز تېرىسى، مايمۇن قېرىسى!...

تۇرغان مۇكچىيىپ كەينىگە قايتتى. ئايالىنى بولسا ئۆيگە كىرگۈزۈۋەتتى. ئۆزى قاتتىق يۆتەلدىن ماغدۇرسىزلىنىپ سۇپىدا ئولتۇرۇپ قالدى. ئۆيدە ئاغرىقچان ئايالى سەپرادىن ئاغرىنى، بېشىنى تۇتۇپ، تامدەك تاتىرىپ، مۇكچىيىپ ئولتۇراتتى.

— «شۇ چاغدا گەپ قىلمىسام بوپتىكەن، مانا ئېمدى تۇگمەيدىغان قىساس...» دەپ ئويلىدى تۇرغان تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن موخوركا خالتىسىنى چىمداپ تۇتۇۋېلىپ.

ئۇ چاغدا بۇ قوشنىلار مۇنداق بىر ئىشتىن ئارازلىشىپ قېلىشقانىدى: قەھرىتان قىشتا ئۆستەڭگە تاش توشۇش ئۈچۈن دۇينىڭ ئىككى ھارۋىسى بىلەن ئۇلار دەريا بويىغا بېرىشتى، ئۇلار ئۈچ قېتىمدىن قاتنىشى لازىم ئىدى. تۇرغان ئۈچ قېتىم قاتنىدى، توشۇغان تېشىنى چىرايلىق قىلىپ تىزدى، بەرىز

ئىككى قېتىم توشۇدى ـ دە، ھارۋىسى بىلەنلا يوقاپ كەتتى. تاڭ ئاتارغا يېقىن ئۇ قارا تەرگە چۆمگەن ئاتلىرىنى قامچىلاپ پەيدا بولدى، ئاتلىرىنى يەم بىلەن تويدۇرۇپ بولۇپ، تۇرغانىنىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە، سېرىق بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ ھەجايدى:

ـــ تەييار نان بولسا يەمسەن؟ ـــ دېدى ئۇ تۇرغانىنىڭ بىقىنىغا قامچىسىنىڭ سېپى بىلەن نوقۇپ، ـــ پارچە لوق گۆش چىقىپ قالدى. ئاۋۇ سۇ ئىدارىسىنىڭ دەريا بويىدىن توشۇيدىغان ئۇنى بار ئىكەن، بىر قاتىنىسىڭ يىگىرمە يەتتە يېرىم سوم تاپسەن، مەن بىر كېچە ئۇيقۇمنى قويۇپ، تۆت قاتىندىم، ئاتلار ھېرىپ قالمىغان بولسا يەنە ئىككى قاتنايتتىم!

ـــ ئاتلار ھېرىپ تۇگىشىدۇ، ـــ دېدى تۇرغان باشقا گەپ تاپالماي، ـــ تاشنى نېمە بىلەن توشۇيمىز؟

ـــ كەچكىچە تاش توشۇساڭ ئارانلا بېرىدىغىنى ئىككى نومۇر، نومۇرغا باي بولىدىغان بولسا، سەن بولۇڭالساڭ بولاتتى، كانىيىڭغىچە قەرزدارسەن، ئۇنىڭدىن كۆرە پۇل تاپ، قۇڭلۇق، ئوغرىلىق، مۇتتەھەملىك قىلمىساڭ، دۇيدە جان باقالمايسەن، قانداق، ئۇن توشۇمسەن؟

ـــ ياق، مەن قورقمەن؟

ـــ ئۇنداق بولسا، ئاتلىرىڭنى ماڭا بەرگىن. مەن قورقمايمەن!

ـــ ئۇ چاغدا مەن قانداق قىلىمەن؟

ـــ مېنىڭ ئاتلىرىم بىلەن قىمىرلىغاچ تۇرغىن!

ـــ ھېرىپ قالغان ئاتلىرىڭ ئۇچ قېتىمغا يارامدۇ؟

ـــ يارىمىسا نېمە كارىڭ!

ـــ قويغىن بەرىز، دۇينىڭ قىل دېگىنىنى قىلايلى زادى، مەن بىر قېتىمىمۇ مۇنداق ئىش قىلىپ باقمىغان...

ـــ شۇنىڭ ئۈچۈن گادايسەن، قەرزدارسەن! ـــ دېدى بەرىز جۇڭسىغا پۇركىنىۋېلىپ، ـــ بىر قېتىمىمۇ، دېدىڭمۇ؟ مەنمۇ بىر قېتىمىمۇ دۇينىڭ قىل دېگىنىنى قىلىپ باقمىغان، شۇنىڭ

ئۇچۇن قولۇم ئۇزۇن، يىلىكىم توق!

تۇرغان چۆچۈپ ئويغاندى، قارىسا ئاتلىرى يوق. ئۇ بەرىزنىڭ مىدىر قىلغۇدەك ھالى قالمىغان ئاتلىرى بىلەن بىر قېتىممۇ تاش توشۇيالمىدى. شۇ كۈنى ئات ئوينىتىپ دۇيجاڭ كەلدى ـ دە، تۇرغانىنىڭ دۇمبىسىگە قامچا بىلەن ئىككىنى ئۇردى:

ـــ سەن ئۇنىڭ بىلەن شېرىكسەن، بىر ئات ئۇچۇن ئون سومدىن. توشۇلمىغان تاش ئۇچۇن يىگىرمە سومدىن جەرىمانە تۆلەيسەن! ـــ دېدى ئۇ ئۇرۇپ بولۇپ.

تۇرغانىنىڭ گەدىنىگە ئۇچ ئات ئۇچۇن ئوتتۇز سوم، ئۇچ قېتىملىق تاش ئۇچۇن ئاتمىش سوم، جەمئىي توقسان سوم يېزىلدى. بەرىزگىچۇ؟ يىغىندا كۆپچىلىك يۇز سوم يېزىش كېرەك، دېيىشتى. لېكىن، ئۇنىڭ تاپقان پۇلى ئىككى يۇز سومدىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ نېمىسى خورايتتى. ئىككى كۈندىن كېيىن، تۇرغان بەرىزنىڭ ئۆيىدە بىر كېچە ئولتۇرۇش بولغانلىقىنى، بەرىز بىر پاقلان سويغانلىقىنى ئاڭلىدى. يەنە ئىككى كۈندىن كېيىن دۇيجاي يىغىندا:

ـــ بەرىز نەق پۇل تاپشۇردى، گۇناھىنى تونۇدى دېگەن شۇ، تۇرغانچۇ؟ تېخىچە بوينىغا ئالمايۋاتىدۇ. تېخى دادۇيگە بېرىپ، بىزنىڭ ئۇستىمىزدىن ئەرز قىپتۇ. جازاسىنى ئەمدى كۆرسۇن، گەدىنىدىكى قەرزنى ئاستا ـ ئاستا تۆلەيدۇ. لېكىن، جەرىمانە پۇلىنى نەق ئۇندۇرۇۋالمىز.

شۇنداق قىلىپ، تۇرغانىنىڭ ئىككى پارچە يېپىيېڭى تەڭلىماتى جەرىمانە پۇل ئۇچۇن دۇيگە ئۆتتى. ئۇنىڭ ساريىي يالىڭاچلاندى.

تۇرغان بۇنىڭغىمۇ چىدىدى. يىغلاپ ـ قاقشاپ ئۆتۈپ كېتىدۇ، دەپ قارىدى. لېكىن، مۇنۇ بەرىزنىڭ قىساسخورلۇقى ئۇنىڭ جېنىغا پاتماقتا. ئۇ كۆرگەنلا كىشىگە: «ئات ـ ھارۋا ئۇنىڭدىن، ئەمگەك مېنىڭدىن، شېرىك قىلغان ئوقەت ئىدى. ئۇ

ئەزمە ھەممىنى ماڭا دۆڭگەپ قويۇپتۇ !» دەپ دادلاپ يۇرگۈدەك.

قانداق زامان بۇ، قېنى بۇ ئادالەت؟ يامانغا يانتاياق بولالمىغانغىمۇ جازالىسا دەپ ئويلىسا، تۇرغانىنىڭ غەزىپى ئۆرلەيتتى. لېكىن، ئۇ كىمگە غەزەپلىنىشنى بىلمەيتتى. غەزىپى بېشىمغا بالا بولمىسۇن دەپ قورقۇپ، نېمىلا بولسۇن زورغا كۈلۈمسىرەيتتى...

ئۇ سۇپىدا ئولتۇرۇپ، يۇقىرىقىلارنى ئويلاپ بەرىزگە قارىدى. بەرىز ئۆگزىدىكى قارنى تۇرغانىنىڭ ھويلىسىغا تاشلاپ بولغان. ئۇ مەغرۇر گىدىيىپ تۇراتتى. خوتۇنى بولسا تېخىچە تونۇر بېشىدا تۇرۇۋېلىپ تىللىماقتا ئىدى. تۇرغان ئۈلارغا قاراپ ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى.

بەرىزچۇ؟ ئۇ ئۆگزىدە تۇرۇپ ئىككى ھويلىنى سېلىشتۇردى. بەرىزنىڭ قوي، كالا، ئېشەكلىرى، ھارۋىلىرى، توخۇ، غاز، ئۆردەكلىرى تار ھويلىسى بىلەن بېغىغا پاتماي قالغان، تۇرغانىنىڭ ئازادە ھويلىسى، چوڭ بېغىدا بولسا ئاپپاق قاردىن باشقا ھېچنېمە يوق ئىدى.

3

قەھرىتان قىش، قېلىن قار ئەمدى ئات ـ كالىلارنىمۇ ئېغىل ـ ھويلىلارغا قاماپ قويغان، ئۈلارمۇ ئىگىلىرىنىڭ ئۆگزىلىرىدىكى ئوت ـ چۆپلىرىگە قاراشلىق بولۇپ قېلىشتى، تۇرغانىنىڭ ئۆگزىسىدە يازدىن بېرى ئۆزى ۋە بالىلىرى قولتۇقلاپ توشۇپ يۇرۇپ، قۇرۇتۇپ بېسىۋالغان ئىككى يۈز باغ چۆپى بار، ئۇنىڭ بىساتىدىكى بايلىقى گەمدىكى ئىككى ـ ئۈچ يۈز كىلو كېلىدىغان سەۋزە، پىياز، ياڭيۇلىرى بىلەن مۇشۇ ئىككى يۈز باغ چۆپىلا ئىدى. ئۈلار ھەر كۈنى ئاخشىمى كاۋا، ياڭيۇ قوردىقى بىلەن تويغاندىن كېيىن جوزا ئەتراپىغا ئولىشىۋېلىپ، مۇشۇ بايلىقى ئۈستىدە خېلى ئۇزاق ۋە

كۆڭۈللۈك پاراڭلىشىۋالىدۇ:

ــ داۋالىنىڭ، بىر يۆتەلسىڭىز بىر ئاش پىشىم ھوشىڭىزغا كېلەلمەيسىز، كېچىچە تەرلەپ سۈنىڭ ئىچىدىلا ياتسىز، «جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان!» ــ دەيدۇ ئايالى تۇرغانغا چىن كۆڭلىدىن كۆيۈنۈپ.

ــ شۇنداق قىل دادا، ــ دېيىشىدۇ بالىلىرىمۇ خۇشال بولۇپ، ــ يازغا چىقىۋالساق ئۇرۇقچا يىغمىز، ساتساق پۇل بولىدىكەن، كىيىم كىيىۋالالايمىز!

ــ مەنمۇ تۇلۇققا ئات مىنىپ نومۇر ئۆتكۈزمەن!

ــ مەن باش تېرىيمەن...

تۇرغان كۆزىدىن ياش چىقىۋچە كۈلۈۋالىدۇ، ئۇنىڭ ھاياتىدىكى خۇشاللىق، ھاياتتىن لەززەتلىنىشى مانا مۇشۇ كۈلكىسى بىلەن بايان قىلىنىدۇ ـ دە، ئۇ كېچىك بالىلاردەك ئۆزىنى ئوڭدىسىغا تاشلاپ، بالىلىرىنى قورسىقىغا مىندۇرۇۋېلىپ، ئۆزىچىلا سۆزلەيدۇ:

ــ ئۆتۈپ كېتىدۇ، ھا ـ ھا ـ ھا... ئۆتۈپ كېتىدۇ. توق يەپ، ئىسسىق كىيىدىغان كۈنلەر بولىدۇ، ئاشۇ چاغدا داداڭلارنى نېمە بىلەن خۇشال قىلىسىلەركىن؟ ھا ـ ھا ـ ھا...

چۈشىنىشلىك، بۇ ئۇنىڭ ئۆزىنى غەمدىن خالاس قىلىشىغا ئۇرۇنۇشى. لېكىن، ئۇنىڭ ئوستىدىكى غەم تاشلىرى چوڭ قورام، چوڭ دۆۋە بولۇپ زورىيىۋاتسا، ئۇ ئۆزىنىڭ ھالسىز قوللىرى بىلەن ئۇلارنى قانداقمۇ ئۆزىدىن نېرى قىلالايتتى؟ ئېرى قاقاقلاپ كۈلگەندە، ئۇنىڭ بىتاپ ئايالى مۇشۇنى چۈشەنگەنلىكتىن كۆز يېشى قىلاتتى.

ــ يىغلىما خوتۇن، كۆڭلۈڭنى توق تۇت! ــ دەيتتى تۇرغان ئايالىنى ئۇمىدلەندۇرۇپ، ــ ھېسابلىدۇقۇ، بۇ يىل چۆپ قىممەتلەيدۇ. ھازىرلا بېغى ئەللىك تىيىنغا چىقتى. بىر سومغا چىققاندا، پۇل قىلىۋالىمىز. ئىككى يۈز سوم بولىدۇ. بىر يۈز ئەللىك سومغا بالىلارغا، ساڭا بىر قۇردىن كىيىم

قىلمىز، ئەللىك سومغا داۋالانسام سەللىمازا بولۇپ كېتىمەن. كۆكتاتلىرىڭنى سېتىپ بورداق قويدىن ئىككى - ئۈچنى ئېلىپ قويساق، ئۈچ يىلدىلا...

— قويۇڭ، ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىنى! — دەيدۇ ئايالى كۆزلىرىنى سۈرتۈپ مىيىقىدا كۈلۈپ، — ئاۋۋال داۋالىنىڭ، ئاشقىنىنى بولسا، شۇ چاغدا كۆرەرمىز...

ئۇلارنىڭ سۆھبەتلىرىدىن كېيىن، بالىلىرى ئۆزئارا تالاش - تارتىش قىلىشىدۇ:

— ماڭا پاختىلىق چاپان ئېلىپ بەرسە، مەكتەپكە بارىمەن!

— ساڭا نەنىڭ! ھەدەمگە ئالىدۇ، ھەدەمنىڭ شىرىق چاپىنى ساڭا قالىدۇ.

— ماڭا بىر چوقاي ئېلىپ بەرسە، كىگىزدىن پايپاق قىلىپ...

— سەن ئوقۇمىغاندىكىن نېمە قىلاتتىڭ؟

— قاچانغىچە ئوقۇمايمەن، مېنىڭدىن كىچىك بالىلار ھازىر ئۈچىنچى سىنىپقا كۆچتى.

— چۈرقىراشماڭلار! — دەپ ۋارقىرايدۇ ئانىسى بالىلىرىغا ئاچچىق بىلەن، — كىيىمىڭلارنىغۇ يامىغىلى بولار، قورسىقىڭلارنىچۇ؟ گۆش كۆرمىگىلى بىر ئاي بولدى، ياغ دېگەن قان بىلەن باراۋەر بولۇپ كەتتى، مۇنۇ قوناقمۇ 3 - ئايغىچە ئارانلا يېتىدۇ، نەق پۇل تۆلىمىسە نورما بەرمەيدىكەن...

— قويساڭچۇ، خوتۇن، بالىلارنى ئەنسىزچىلىككە سېلىپ نېمە قىلىسەن؟ خۇشال بولغىلى قويغىن...

— بىزگە خۇشاللىقنى كىم قويۇپتۇ...

ئايال غەزەپ ۋە ئەلەم بىلەن شۇنداق دەيدۇ - دە، چوڭ قىزىنى باشلاپ، گەمىدىكى كۆكتاتلىرىنى يوقلىغىلى چىقىپ كېتىدۇ.

تۇرغان لېۋىر كۆچىلىككە ئارىلاشمايدۇ، ئارىلاشسىمۇ گەپ قىلمايدۇ، كورەك جۇۋىسىغا ئورىلىۋېلىپ، ماگىزىن ئالدىدا

ياكى ئاتاخانا ئالدىدا تامغا يۆلىنىپ بىردەم ئولتۇرۇپ گەپ تېگىشايدۇ - دە، ئۆزى ياسۇالغان ئاچچىق تاماكىسى بىلەن ئولتۇرغانلارنى مېھمان قىلىدۇ. بىرىدىن بىرەر پارچە گېزىت قەغىزى سورىۋالىدۇ - دە، ئۇنى دۇگىلەك قىلىپ ئورىۋېلىپ، تاماكا خالتىسىغا يۆگەپ يانچۇقىغا سالىدۇ ۋە ئانچە - مۇنچە غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ ئۆيگە قايتىدۇ. مانا بۇ ئۇنىڭ سىرتقا چىقىپ تاپىدىغان خۇشاللىقى...

— تۇرغان، هاي تۇرغان! — بىرى ئەتىگەندىلا قاتتىق ۋارقىرىدى.

— بۇ بەرىزغۇ؟ — دېدى ئايالى دېرىزىدىن قاراپ، — يېنىدا بىرى بار، ئەتىگەندە نېمە بولغاندۇ؟

تۇرغان ئېرەنسىزلىك بىلەن پىيمىسىنى پۇتىغا ساپتى - دە، جۇۋىسىنى يېپىنچاقلاپ تالاغا چىقتى ۋە سۇپىدىن چۈشۈپلا بەرىزگە سالام بەردى:

— قېنى ئۆيگە، قېنى، ئاتىتىن چۈشەيلى! — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئاڭلىغانسەن؟ — دېدى بەرىز ئاتىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، سول قولىدىكى قامچىسى بىلەن ئېگەر بېشىغا تايىنىپ تۇرۇپ، — دۇيىمىزگە يۇقىرىدىن كادىرلار چۈشتى، مانا بۇ كىشى بىزنىڭ شىياۋدۇيگە مەسئۇل بولۇپ چۈشكەن كادىر ئىمىنجان!

— ئاڭلىماپتىكەنمەن، — دەپ كۈلدى تۇرغان بىر قولى بىلەن گەدىنىنى سىلاپ تۇرۇپ، — ياخشى بوپتۇ، ناھايىتى ياخشى بوپتۇ، قېنى ئەمىسە ئىمىنجان كادىر ئۆيگە كىرەيلى!

— لۇشيەن تەربىيەسى يۈرگۈزگىلى كەلدۇق! — دېدى ھېلىقى كادىر تۇرغانغا بېپەرۋا كۆز تاشلاپ قويۇپ.

— ھەممە ئەزالار يىغىنغا كېلىۋاتىدۇ، سىز بارمىدىڭىز، بولمايدۇ يولداش، پۈتۈن جۇڭگو خەلقى «لىن»نى، كۆڭزىنى پىپەن قىلىۋاتىدۇ، ئىنقىلاب قىلىۋاتىدۇ، سىزنى

شەخسىيەتچىلىك قىلىپ ئۆيىنىلا چۆرگىلەيسىزكەن !

— تاۋۇم يوق، قىزىم قاتتىشۇاتىدۇ، سوغۇق چۈشۈپ قېلىپ !...

— قويۇڭ، يولداش تۇرغان ! — دېدى ھېلىقى كادىر ئۇنىڭ گېپىنى ئۈزۈپ تاشلاپ، — سوتسىيالىزم قۇرۇشقا تاۋۇنمىز يوق، كاپىتالىزم يولىغا مېڭىشتا تايغاندەك سەكرەيسىزكەنغۇ؟ بەرىز دۇيجاڭ سىزنى تازا چۈشەندىكەن، ھەيران قېلىۋاتامسىز؟ يولداش بەرىز سىلەرنىڭ دۇيگە يېڭىدىن دۇيجاڭ بولۇپ سايلاندى، بۇرۇنقى دۇيجاڭ دادۇي ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇدىرى، ياچېيكا شۇجىسى بولۇپ ئۆستى ! دۇيجاڭنىڭ قوشنىسى ئىكەنسىز، بۇنىڭدىن كېيىن ھايت دېسە، ھۇيت دەپ تۇرۇڭ !

تۇرغان قۇلىقىغا ئىشەنمەي داڭقېتىپلا تۇرۇپ قالدى، ئۇنىڭ بېشى قېيىپ، كۆزى قاراڭغۇلاشقاندەك بولدى:

— ياخشى بوپتۇ، — دېدى ئۇ زورغا كۈلۈمسىرەپ، — قېنى، ئاتتىن چۈشەيلى ئىمىنجان كادىر، بەرىز دۇيجاڭ !

شۇ چاغدا بەرىزنىڭ ئايالى تونۇر بېشىدا پەيدا بولدى.

— بۇلارنىڭ قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىدى كادىر. كۈڭزى دەپ مۇشۇ تۇرغان ئېزىلەشنى دېسە بولىدۇ، ئايالىچۇ، ئەتىدىن - كەچكىچە سوتسىيالىزمنى تىللايدۇ، بىزلا بۇلارنىڭ زۇلۇملىرىغا چىدىدۇق، زەردى بار ئادەم بولسا، ئۇلارنىڭ قورۇ - جايىغا ئوت قويۇۋېتەتتى !

— ئاياللار ئىچىدە سەركىلىك رول ئويناڭ يەڭگە ! — دېدى كادىر بەرىزنىڭ ئايالىغا قاراپ كۈلۈپ، — ياخشى سۆزلەيدىكەنسىز. نەزەرىيە قوشۇنىنىڭ ياخشى ئەزاسى بولۇشقا لايىق ئىكەنسىز !

تۇرغاننى يۆتەل تۇتۇپ كەتتى، بۇ قېتىم ئۇنى ئايالى بىلەن قىزى قولتۇقلاپ ئارانلا ئۆيگە ئەكىردى.

4

تۇرغان شياۋدۇي ئىشخانىسىدىن قارا‌ڭغۇ چۈشكەندە قايتىپ كېلىپ، بوسۇغىدا تامغا يۆلىنىپ بىردەم تۇردى ـ دە، دېمىنى تۇزىۋېلىپ موخوركا ئوردىدى.

ـــ نېمانچە چەككۈلۈك، ئىسىنى يۇتقاندا غەم قاچىدىغانىدەك، ـــ دېدى بېشىنى چېكىلەپ ياتقان ئايالى ئىنجىقلاپ تۇرۇپ، ـــ قەرز يىغىدىكەن دەمدۇ، نېمە؟

تۇرغان بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. ئۇنىڭ چىرايى كۆكەرگەن، ئىككى قوۋۇزى ئولتۇرۇشۇپ كىرىپ كەتكەن، شالاڭ ساقال ـ بۇرۇتلىرى، ئۆسكىلەڭ چاچلىرى ئاقارغان، يۈزىدىكى گىرەلەشكەن قورۇقلىرى تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىپ، يوغان كۆزلىرى نۇرسىزلىنىپ قاڭشارلىق بۇرنى ئىنچىكە قىڭراق بىسىدەك بولۇپ قالغانىدى، تاماكا تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن ياقىقان سەرەڭگە يورۇغاندا، چىرايىدىكى ئاشۇ قېرىلىق ئالامەتلىرىنى تېخىمۇ ئوچۇق كۆرگەن ئايال ئۆزىنىڭ ئون يەتتە يىللىق ھەمراھىنىڭ كۆڭلىنى ياسىماقچى بولۇپ:

ـــ نېمانچە غەم قىلاتتىڭىز، قورۇ ـ جاينى تۇتۇپ بېرەيلى، شۇنىڭ بىلەن قەرز تۇگەيدۇ. دادام بىزنىڭكىگە كۆچۈپ بېرىۋېلىڭلار، ئىككى ئۆينىڭ قۇرۇق ئۇنى بىر ئۆيگە ئاش بولىدۇ، بارنى تەڭ كۆرۈپ كۇن ئۆتكۈزەرمىز دەۋاتىدۇ. جاي بىلەنلا غەمدىن خالاس بولساق، ئالسا ئالمامدۇ، قەرزگە تۇتۇپ بېرەيلى، ـــ دېدى.

ـــ كېلەر يىلى نېمىنى تۇتۇپ بېرىمىز خوتۇن؟

ـــ يەنە مىڭ سوم يىغىلغىچە، بالىلار چوڭ بولۇپ قالار...

تۇرغان تاماكىنى قاتتىق شوردى ۋە ئارقىدىنلا مەيدىسىنى تۇتۇپ يۆتەلدى. بالىلىرى دۇمبىسىگە شاپىلاقلىدى. ئايالى

قاياق سۇ ئىچۈردى، لېكىن توختىمىدى. ئاخىرىدا ھۆ بولدى، ئايالى داس تۇتۇۋىدى، ھۆ بىلەن قان كېلدى. ئايال ئېرىنىڭ پېشانىسىنى ئالمقانلىرى بىلەن تۇتتى ۋە ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى.

— قاچانغىچە دەردىڭىزنى ئىچىڭىزگە يۇتىسىز؟ ئۆزىڭىزنى شۇنچە كۆتۈرۈشلۈك دەمسىز؟ چۆپنىمۇ، كۆكتاتلارنىمۇ، باغدىكى دەرەخلەرنىمۇ ساتايلى، دوختۇردا يېتىپ داۋالىنىڭ!

ئانىسىنىڭ يىغىسىغا قاراپ بالىلىرىمۇ يىغلاشتى.

ئەتىگەنلىكى ئۇچ ئات قوشۇلغان ھارۋا تۇرغانىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا توختىدى. ھارۋا يېنىدا ئاتلىق تۇرغان بەرىز ئالدىغا ئارانلا مېڭىپ چىققان تۇرغانغا بۇيرۇق قىلدى:

— ئاتخانىنىڭ ئۆگزىسىدە بېدە قالماپتۇ، ئاتلار بىر - بىرىنىڭ قۇيرۇقىنى يېگۈدەك بولۇشتى. قەرزىڭ ئازراق بولسىمۇ ئازايسۇن. ئۆگزەڭدىكى چۆپۈڭنى قەرزگە ھېسابلاپ ئۆتكۈز!

— سېتىپ... سې... تېپ داۋالىناي، دېگەن، — دېدى تۇرغان لەۋلىرىنى تەستە مىدىرلىتىپ.

— ئۇچىغا چىققان شەخسىيەتچىسەن! — دېدى بەرىز قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ، — دەريادا سۇ بولسا، ئېرىقتا سۇ بولىدۇ! — سەن كېسەل بولساڭ شەخسىي ئىش. دۇينىڭ ئاتلىرى نېمە يەيدۇ؟ دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشىغا بىر قېتىم بولسىمۇ كۆڭۈل بۆلسەڭچۇ؟

ئۇنىڭ قول ئىشارىسى بىلەن ھارۋىدىكىلەر ئۆگزىگە سەكرەپ چىقىپ، مايىسىدەك كۆپكۆك چۆپنى سانىاپ تاشلاشقا باشلىدى:

— دۇيجاڭ بىر بېغىنى ئىككى باغقا ھېسابلايلى، — دېدى بىر يىگىت يوغان بىر باغ چۆپنى شەرەت قىلىپ، — تۇرغان ئاكام ھالال ئەمگەك قىلىپ باغلاپتۇ، بىزمۇ ھالالىلاپ ئالايلى.

— سۆزلىمە، «پۈتمىگەن قەرزگە پوق ئال» دېگەن گەپ بار، ئامالىنىڭ يوقىدىن پۈلغا چېقىۋاتىمىز. مۇسادىرە قىلىۋالىدىغان چۆپ بۇ. تۈرغان بېغىغا چۆپ تەرمىدى، دۇينىڭ ئېتىزىدىن ئوغرىلاپ ئەكەلگەن!

ئاغزى گەپكە كەلمەي جالاقلاپ تىترەپ تۈرغان ئايال تەستە سورىدى:

— ئىسىت، ئىسىت! ئوسمىدەك چۆپ ئىدى، بازارغا ئاپارسا، بىر سومدىن ئالاتتى، بېغى قانچىدىن بولىدۇ، ئەمدى!

— ئەل نەرخى! — دېدى بەرىز قوپاللىق بىلەن، — قانچىدىن بولاتتى؟ بىزگە ئالتۇن جىڭلاپ بېرىۋاتقىنىڭىز يوق. باها تالىشىپ كەتكىنىنى تېخى! بېغى ئون تىيىن! بىر مىڭ ئۆچ يۈز ئون تۆت سومدىن يىگىرمە سومنى ئېلىۋەتسەك، بىر مىڭ ئىككى يۈز توقسان تۆت سوم قالىدۇ!

— بالىلار تاتىلاشتۇرۇپ تۇرۇپ، دەردىمىزگە دەرمان بولارمىكىن دەپ يېيىتىپ قۇرۇتۇپ باسقانىدى، ئىسىت! بالىلارغا بولسىمۇ ئىچى ئاغرىسا بولماسمىدى!

ئۇنىڭ نالىسىگە جاۋاب بېرىش ئۈچۈن بەرىزنىڭ ئايالى تونۇر بېشىغا چىقتى:

— سېنىڭ ئوغرى كۆچۈكلىرىڭگە ئېچ ئاغرىتىپ، قەرزىڭنى كۆتۈرۈۋەتسە بولاتتىمۇ ئەمىسە، ۋوي كۈڭزىنىڭ پۈشتى، لىن بياۋنىڭ غالچىسى، كوللېكتىپقا قارشى تۇرغىنىڭ «ئۆزۈڭنى تۈت، ئەدەپكە قايىت» دېگىنىڭ، كۆرسەن تېخى، بۇرنۇڭنىڭ نوخلىسىنى ئالىدىغان چاغلار كېلىۋاتىدۇ!

ھارۋا يۈرۈپ كەتتى. ھويلىدا تۇرغانىنىڭ يالىڭاچ بالىلىرى چېچىلغان چۆپلەرنى تېرىپ، يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشەتتى. بالىلار ئاشۇ بىرنەچچە سىقىم چۆپ بولسىمۇ بىر يەرگە دالدا بولىدۇ، دادىمىزغا ئارام بولىدۇ دەپ ئويلايتتى.

5

شۇ كۈنى تۇرغان لېۋىر هال ئېيتىش ئۈچۈن بۇرۇنقى دادۇي شۇجىسى ئاۋۇت قارىۋاينىڭ ئۆيىگە باردى. ئاۋۇت قارىۋاي چا بۇرۇت، تىمەن، كۆزلىرى يوغان، گەپلىرى كەسكىن ئادەم، ئۇ هازىر شياۋدۇيىنىڭ كەمبەغەل دېهقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېهقانلار جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى. ئۆزى ئاتخانىدا ئات باقىدۇ. ئۇ تۇرغانىنىڭ قىسقا، لېكىن جانغا تېگىدىغان نالىسىنى ئاڭلاپ:

— قەرزدارنى دۈشمەن دەۋالسا بۇ ئاقمايدىغان گەپ، بەرىز دېگەن ساختىپەزگە دۇيجاڭلىق تەگكەندىن كېيىن نېمە بولماقچى، باشقىسىنى باشقا كەلگەندە كۆرەيلى، ساڭا بىر هارۋا جايلاپ بېرەي، كۆكتاتلىرىڭنى سېتىۋال، خاڭغا ئاپارغىن، يە بولمىسا، ئاۋۇ دەريانىڭ ئۇ قېتىمدىكى كان كولاۋاتقانلارغا ئاپارغىن. ئەمما ئاگاه بولغىن، — دېدى.

هارۋىنى كېچىسى ئەكىلىپ بەردى. تۇرغان بالىلىرى بىلەن پۈسۈرلاپ يۇرۇپ تاغارلارغا ياڭيۇ، پىياز، سەۋزىلىرىنى قاچىلىدى ـ دە، توخۇلىرىنىمۇ سېۋەتكە سېلىپ هارۋىغا باستى. دالاندىكى ئىككى پارچە كونا كىگىزى بىلەن هارۋىنى ياخشىلاپ چۈمكىدى، ئۆزى ئۆكۈزنى يېتىلەپ هويلىدىن شەپە بىلدۇرمەي ئاچىقتى. ئۇ هارۋىنىڭ ئۈستىدە شۇمشىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ، ئۆزىگە هەمراه بولۇپ كېتىۋاتقان قىزىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ باراتتى:

— تارازىنى سەن تۇت، پۇلنى مەن ئالاي، — دېدى قىزى خۇشال بولۇپ دادىسىغا يۆلىنىپ، — پىيازمۇ، سەۋزىمۇ خىل، ئاپام بىچارىنىڭ ئەمگىكى بىكار كەتمەيدىغان بولدى. هېسابلاپ كۆرسەم، بىر يۈز ئەللىك سومدەك پۇل بولىدىكەن. يانىڭىزدا كالا گۆشىدىن بولسىمۇ بىر كىلو سېتىۋالايلى، ئۇكىلىرىم بىر

گۆشلۇك غىزا يەۋالسۇن، قالغان پۇلنى ئېلىپلا مەن سېنى چوڭ دوختۇرغا ئەكىرىمەن !...

تۇرغان مىنۇتدا كۇلۇپ قويدى...

ئۇلار ئۆكۈز ھارۋىنىڭ ئاستا ماڭغىنىغا رەللە بولۇشاتتى ـ يۇ، لېكىن ئۆكۈزنى ئۇرغۇسى كەلمەيتتى. چۈنكى، بۇ ئۆكۈز ئۇلارنى قىينىچىلىقتىن قۇتۇلدۇرىدۇ. ئۆكۈز ئۇلارغا گويا ئۆيىگە دۆۋىلىنىپ قالغان بالايىئاپەتنى بارسا كەلمەس بىر يەرگە ئاپىرىپ، تۆكۈۋېتىشكە كېتىپ بارغاندەك بىلىنەتتى. قىز ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۆكۈزگە ئوت ۋە باش قوناقلارنى بېرەتتى. ئۆكۈزنىڭ ئۇزۇن كىرپىكلىرىدىكى قىروۋلارنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ قويياتتى...

ئۇلار كۈن بىلەن دەريا بويىغا يېتىپ كېلىشتى...

تۇرغان لېۋىرنىڭ ئايالى دالانىڭ ئوتتۇرىسىغا يېرىم پارچە كىگىزنى سالدى ـ دە، بالىلىرىنى شۇ يەرگە جايلاشتۇردى. ئۆزى بولسا مەشنىڭ بىقىنىغا ئاشلانغان ئۆچكە تېرىسىنى سېلىۋېلىپ بىردە قىيسايدى، بىردە زوڭزايدى، لايدىن ئۇ يەر ـ بۇ يېرىگە ياماق سېلىنغان مەشكە مەدەكنى ئۇزۇلدۇرمەي قالاپ تۇردى. ئاخشاملىقتا «ھاردۇق ئېشى» ئېتىش ئۈچۈن ئاپىسىنىڭ ئۆيىدىن ئەكەلگەن ئۇچ پاتمان ئۇننى كىچىك تەڭنىگە بېسىپ قويدى، قۇرۇتۇلغان كۆكباش، ماش پۇرچاق ۋە قۇرتلارنى، چامغۇر ـ پىيازلارنى ئاقلاپ تەييار قىلىپ قويدى. ئۇ دېرىزىدىن غۇۋا چۈشۈۋاتقان يورۇقتا قاراپ، كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغانلىقىنى پەرەز قىلدى.

ـــ بۇ ئادەم ئەتىگەنرەك سېتىلىپ بولسا قولۇمدا ھارۋىنىڭ باردا بىر ھارۋا كۆمۈر باسقاچ كېلىمەن، دەۋاتاتتى. مۇنۇ بەرىز قانجۇقتىن قورقۇپ كەچرەك كېلەي دېگەن ئوخشايدۇ. ھەي ئىسىت ! قىزىم سوغۇق يەپ قالمىغان بولدى، دادىسىنىڭمۇ ئوبدانلا تاۋى يوق، يېتىپ قالمىسا بولاتتىغۇ ! ـــ دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە.

ــ مىنبىڭلار تۇتۇۋالدىمۇيا ! ــ دېدى سەككىز ياشلىق ئوغلى جامال ئانىسىغا جاۋاب بېرىپ.

ــ ئاغزىڭغا تاش ! ــ دېدى ئايال قولىغا لاخشىگىرنى ئېلىپ، ــ سەن شۇم ئېغىزىڭدىن تىلىنى داغلىمىسام، ۋوي !

بالا سوغۇق ۋە يالىڭاچ سارايغا قاچتى.

ــ چىق دەيمەن، پوكىنىڭغا سوغۇق ئۆتىدۇ ! ــ دەپ ۋارقىرىدى ئايال خىرىلداپ، ــ بويىنۇڭنى ئۇزۇۋېتىمەن ھېلى !

ئۆيگە قۇرۇلۇپ، غۇنچىگۈل، كامالىدىنلار كىرىپ كېلىشتى، ئۇلار پالتىسىنى كۆتۈرۈپ، دادىسىنىڭ ئورنىغا ئوتۇن تېرىپ كېلىش ئۈچۈن چىقىپ كەتكەن. ئۇلارنىڭ ئېچىلىپ قالغان تىزلىرى خورازنىڭ تاجىدەك قىزىرىپ كەتكەنىدى.

ــ ئىشتاننى يەنە شاققا ئىلىندۇرۇپسەن ـ ھە، كامال ! ــ دەپ ئون ياش ئوغلىغا كايىدى ئايال تەرىنى تۇرۇپ.

ــ ئىلىندۇرمىدىم، ئىلىۋالدى ! ــ دېدى كامال كۈلۈپ، ــ كۆتەك چانىغاندىكىن، شاخنىڭ يېنىغا باردىغان ئىش ئاپا، بارغاندىكىن ئىلىنمىدىغان ئىش، ئىلغاندىكىن ئاخشامىلىققا يامايدىغان ئىش !

ئايال ئوغلىنىڭ سۆزمەنلىكىگە كۈلدى.

ــ يامغۇچىلىكى قالمىدى، ــ دېدى غۇنچىگۈل كۈلۈپ، ــ يىپنى چىگىراق تارتساڭ، تىككەن يېرىڭ يىرتىلىدۇ. كامال مەيلى، دادام ساڭا ئىشتانلىق ئەكىلىدۇ !

ــ داداڭلار سىلەرنىڭ قوسىقىڭلارنى باقمەن دەپ باشقىلارغا بوسۇنچۇق بولۇۋاتىدۇ، ــ دېدى ئانىسى پېشانىسىنى تۇرۇپ، ــ قاراڭلار، سىلەرنى باقمەن دەپ ئەللىكە كىرمەي تۇرۇپ، بوۋاي ـ مومايي بولۇپ كەتتۇق ! سىلەر ئىزا تارتماستىن كىيىمنىڭ غەلۋىسىنى قىلۋاتسىلەر تېخى !

ــ دادام داۋالانسۇن ! ــ دەپ جامالنىڭ قاپقارا چاچلىق چۈگلەك بېشىنى باغرىغا باستى قۇرۇلۇنگۈل، ــ جېدەل

قىلمايسەن ـ ھە، ساقام!

قاراڭغۇ چۈشتى، ھارۋا ئاۋازى ئاڭلانمىدى. ئايال بالىلىرىنى ئۇخلىتىپ قويۇپ تالاغا چىقتى، ھارۋىدىن دېرەك بولمىدى. ئۇ كېچىچە كىرپىك قاقماي يولغا قارىدى، ھارۋا كەلمىدى.

ئايال ئەتىگەنلىكى بالىلىرىغا زاغرا بىلەن چاي بەردى. جوزىنىڭ ئوك بۇرجىكىدىكى تۈرغان لېۋىر ئولتۇرىدىغان جاي بوش قالدى. ئايالنىڭ گېپىدىن غىزا ئۆتمىدى:

— سەن ئۇكىلىرىڭغا قارىغىن قۇرۇڭانگۇل، غۇنچىنى ئەگەشتۈرۈپ دەريا بويىغا بېرىپ كېلەي.

— جىرىڭ ـ جىرىڭ سوغۇق، ئۇششۇپ قالىسەن ئاپا! — دېدى قىزى نارازى بولۇپ.

— رەللە بولۇپ ئۆلگەندىن كۆرە، ئۇششۇپ بىراقلا ئۆلەي! — دېدى ئانا باشلىرىنى كونا تور ياغلىق بىلەن ئوراۋېتىپ.

شۇ چاغدا ئۆيگە كىيىم ـ كېچەك، قاش ـ كىرپىكى ئاپپاق قار بولۇپ كەتكەن ھالدا بەختىگۈل كىرىپ كەلدى.

— داداڭ قېنى قىزىم؟ — ئايال قىزىنىڭ مۈرىسىدىن ئاستا سىلكىپ سورىدى.

— سولاپ قويدى! — دېدى قىز ئالىقانلىرى بىلەن يۈزىنى تۈتۈپ، ئۆزىنى ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا ئېتىپ بۇقۇلداپ يىغلاپ، — ھارۋا، ئۆكۈز، كۆكتاتلارنىڭ ھەممىسىنى مۇسادىرە قىلىۋەتتى!

— كىم؟

— گۇڭشېنىڭ مىنبىكىلىرى!

— ئۇقتۇرۇپ دېگىنە، يىغاڭنى كېيىن يىغلىۋال قىزىم، زادى نېمە بولدى؟

قىز بىردەم ئۆپكىلەپ ـ ئېسىدەپ توختىدى ـ دە، ئەھۋالنى قىسقىچىلا ئېيتتى: ئۇلار دەريا بويىغا بېرىپ كېمە ساقلاپ خېلى تۇرۇپتۇ. ئاخىر مۇز بىلەن ئەپلەپ ئۆتۈۋاپتۇ.

يېزا بازىرى ئەمدىلا باشلىنىشىغا گۈڭشېنىڭ قوراللىق مىنبىكۈلىرى كەپتۇ. ئېپى بارلار قېچىپ قۇتۇلۇپتۇ، تۇرغان لېۋىر قىزىنى خاتىرجەم قىلىپ:

— ئەھۋالىنى ئېيتىمەن، كېسەل داۋالىتىمەن، مانا دوختۇرنىڭ خېتى، ھايانكەشلىك قىلمىدىم، بېغىمغا تەرگەن كۆكتاتلىرىم دەيمەن، ئادەم بالىسى بولغاندىكىن، راست گەپكە ئىشىنەر! — دەپتۇ، لېكىن مىنبىكۈلار قاچقانلارنى قوغلىماپتۇ، بىرىنچى بولۇپ تۇرغانىنى تۇتۇپتۇ.

— ماڭ!

— ئۇكىلىرىم مەن...

— سۆزلىمەي ھەيدە ھارۋاڭنى!

— مەن بىر نامرات... ئۇكىلىرىم...

— نېمە؟ ھازىر كىم نامرات ئىكەن؟ ياخشى ئادەم بۇ يەردە قاغا پوق يېمەستە تەمتىلەپ ھارۋىسىنى سۆرەپ يۈرمەيدۇ!

— ھەي، مەن بىر گۇڭشې ئەزاسى، مۇمىن بىر ئەزامەن!...

— ھەيدە، گەپ تۇگىدى! — بىر مىنبىكى ھارۋىنىڭ بېشىنى كەينىگە بۇراپتۇ، بىرى تارازىنى دەسسەپ يانجىپ دەرياغا تاشلۇۋېتىپتۇ. تۇرغان بېرىپ ھارۋىغا ئېسىلغانكەن، مىنبىكى ئۇنى ئىتتىرىۋېتىپ ئوڭدىسىغا يېقىتۇۋېتىپتۇ. تۇرغان ئورنىدىن ئارانلا تۇرۇپتۇ - دە، يۆتىلى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ. خېلى ئۇزاقتىن كېيىن، ئۇلار گۇڭشې مىنبىكى جىخۇيبۇسىغا كەپتۇ. تۇرغانىنى «مىڭبىڭغا ياندى» دەپ سوغۇق ئۆيگە سولاپ قويۇپتۇ. مانا ھازىر قىز دادىسىغا تاماق ئاپىرىشقا كەپتۇ.

ئەھۋالنى ئاڭلاپ ئانىسىنىڭ كۆزلىرىدىن مۆلدۈرلەپ ياش تۆكۈلدى:

— قاچانغىچە ياش تۆكىمىزكىنتاڭ، — دېدى ئۇ ئۇزاق يىغىدىن كېيىن ئېسىدەپ تۇرۇپ، — يۇگۇر قۇرۇڭكۇل، ئاۋۇت مۇدىرنى باشلاپ كەلگىن. بىزنىڭ مۇنۇ ھالىمىزنى شۇ ئادەم يەنە بىر كۆرسۇن، يەنە بىر قېتىم ئاتىدارچىلىق قىلسۇن!

ئاۋۇت قارىۋاي ئەھۋالنى ئوقماندىن كېيىن، گۈڭشېغا باردى. ئۇ كەچقۇرۇن بىھوش ياتقان تۇرغان لېۋىرنى ھارۋا بىلەن ئۆيگە ئەكەلدى. ئاۋۇتنىڭ چار بۇرۇتى تىك ـ تىك بولۇپ كەتكەنىدى.

ـــ بەرىز بىلەن ئاۋۇ شۇجى بولغان خاۋارىچنىڭ ئىشى، ـــ دېدى ئۇ تۇرغاننىڭ ئايالىغا ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ، ـــ مېنىڭ تۇرغانغا ھارۋا بەرگىنىمنى بىر ئالا قاغا ئولارغا يەتكۈزگەن، ئولار ئەتەيلەپ مىنبىگىلارنى ئىشقا سالغان. مانا ئەمدى تۇرغانغىمۇ، ماڭمۇ بولدى. مېنىڭ گەدىنىمگە بىر ئۆكۈزنى يازدى، ئۆكۈزنى ئولار ئۆزلىرى سويۇۋېتىپ، تالادا بوغۇلۇپ قاپتىكەن، بوغۇزلاپ قويدۇق دەيدۇ، تېخى!

تۇرغاننىڭ ئۆيىدىكى يالىڭاچلانغان، ھەتتا ھېلىقى ئىككى پارچە كىگىزنىمۇ بەرمىگەنىدى. تۇرغان كۆكرىپ كەتكەن، كالپۇكلىرى كەس ـ كەس يېرىلغان ھالدا بورا ئۈستىگە راسلانغان ئورۇندا ئېغىر تىنىپ ياتاتتى، ئۇنىڭ بالىلىرى يىغا ـ زار بىلەن دادىسىنى ئورىۋالغان، ئايالى بولسا ئېرىنىڭ چېكىلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئولتۇرۇپ، ئەلەملىك كۆز ياشلىرى بىلەن جاپاكەش ھەمراھىنىڭ يۈزلىرىنى نەمدەپ ناله قىلاتتى:

ـــ ئاۋۇت ئاكا، ئېيتىڭا، نېمىشقا پېشكەل بولسىلا بىزگە چاپلىشىدۇ، نېمىشقا بىزدەكلەرنىڭ ھالىغا يېتىدىغان ئادەم چىقمايدۇ، بىز ئەمدى قانداق تىرىكچىلىك قىلالايمىز؟

6

تۇرغان لېۋىر شۇ ياتقىنىچە 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرى ئارانلا ئۆره بولالىدى. ئۇ ئۆزىنى بىر بىلىپ، بىر بىلمەي ياتقان كۈنلەردە، ئۇنىڭ ئائىلىسىدە چوڭ ئۆزگىرىشلەر بولدى. ئۇنىڭ قورۇ ـ جايى توقتۇز يۈز سوم باھالىنىپ، قەرزى ئۈچۈن دادۇيگە ئېلىندى. باغدىكى ياغاچ ـ تاشلىرى ئىككى يۈز سومغا

ياردى. تۇرغانلىق گەدىنىدە يەنە بىر يۇز توقسان تۆت سوم قەرز قالدى. ئۇ ھازىر قېيىنئاتىلىرى بىلەن بىر ئۆيدە تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ بىساتىدا بىر سومغا يارىغۇدەك بىر نەرسە قالمىغان، بۇ يىل ئىشلەپ نومۇر ئۆتكۈزگۈدەك كۈچ ـ قۇۋۋىتىمۇ تۇگىگەنىدى. ئۇ ئويلىنار ـ ئويلىنار، ئاخىر بىر قارارغا كەلدى ـ دە، ئۆزىنىڭ ئىلتىماسىنى مەلۇم قىلىش ئۈچۈن، ھېلىقى ئىمىنجان كادىرنىڭ ياتقىغا كەلدى. كادىرنىڭ ياتقىدا مەشكە ئېسىلغان قازاندا گۆش قاينىۋاتاتتى. تۇرغان لېۋىر ھاسىغا تايىنىپ، ئىشىك تۈۋىدە ئۇزاق تۇردى، ئاخىر دادۇي شۇجىسى ئۈنىڭغا قارىدى ـ دە، مازاق قىلدى:

ـــ ھوي، بىزگە قارانچۇق بولغىلى كىردىڭمۇ، گېپىڭ بولسا قىلمامسەن؟

ـــ قارىسام، بوش ئەمەسكەنسىلەر، ـــ دېدى تۇرغان كۈلۈمسىرەپ، ـــ نېمە گېپىمىز بولاتتى. ھال ئېيتىممىز شۇ...

ـــ ئېيت، ئەمما گەپنى سوزما، ـــ دېدى ياش شۇجى ۋاقىتسىز سالغىلى باشلىغان قورسىقىدىكى پوتىسىنى بوشىتىپ تۇرۇپ.

ـــ ئىككى ئىش بىلەن كەلدىم، ـــ دېدى تۇرغان گېپىنى سوزماستىن، ـــ مەن ھازىرغىچە دۇي بىلەن سودىلاشمايلا كەلگەنىدىم، ئەمما ئەمدى سودىلاشمىسام بولمىدى، ئۆيۈم ئەرزان باھالىنىپ قاپتۇ. باشقىسىنى قويماي، بەرىزنىڭ ئۆيىگىلا سېلىشتۇرىمەن. مېنىڭ ئۆيۈم تۆت ئېغىز، ھەربىرىدە بەش تالدىن قارىغاي لىم، پېشايۋانىڭ ياغاچلىرىمۇ قارىغايدىن، مەن ياغاچقىلا ئالتە يۇز سوم نەق پۇل تۆلىگەنمەن. مېنىڭ شۇنچە كاتتا جايىم توققۇز يۇز سوم باھالىنىدىكەنۇ، بەرىزنىڭ ئۇچ ئېغىز ئۆيى، كىچىككىنە پېشايۋان، تار ھويلا، ئالىقاندەك بېغى بىر مىڭ سوم باھالىنىدىكەن. بەرىز جايىنى سېتىپ مېنىڭ جايىمنى پۇل قوشمايلا ئېلىۋاپتۇ، بۇ قانداق ھەقىقەت؟

ـــ ھە، يەنە بىر پىكرىڭچۇ؟

— يەنە بىرىمۇ ئوخشاشلا پىكىر ! — دېدى تۇرغان زەردە بىلەن ھىمىرىلىپ ئولتۇرۇپ، — مەن گۇڭشىدىن چىقمەن.

— نېمە ئۈچۈن؟ — ئىمىنجان كادىر دەرھال سورىدى.

— ئۇنىڭغا «نېمە ئۈچۈن؟» كەتمەيدۇ، كادىر ! — تۇرغان تىترەپ تۇرۇپ داۋام قىلدى، — مېنىڭ ئورنۇمدا سىز بولسىڭىز، خېلى بۇرۇنلا مۇشۇنداق قىلاتتىڭىز !

— شۇنداق بولسىمۇ سەۋەبىنى بىلگۈم كېلىدۇ.

— ئۇنداق بولسا ئاڭلاپ قويۇڭ ! — دېدى تۇرغان بار غەيرىتىنى تىلىغا يىغىپ تۇرۇپ، — قورسىقى تويمىغان ھويلىدىن ئىت جېنىدا لالما بولۇپ چىقىپ كېتىدۇ. مەن ئادەممەن، ئادەم بولغاچقا، ھالال ئەمگىكىمگە ئېچىنىۋاتىمەن. ساپلىق، ھاللىق بىلەن ئەمگەك قىلىپ قەرزدار بولدۇم. مانا ئەمدى گۇناھكار مەن. بەرىزدەكلەرچۇ؟ بىر قېتىم ھالال ئىش قىلمايدۇ: ئوغرىلايدۇ، بۇلايدۇ، تالايدۇ، باي بولىدۇ، دۇيجاڭ، ياخشى كادىر بولىدۇ. بەرىزلەر كۆكلىگەن ئورۇندا بىزدەكلەر سارغىيىدىكەنمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن گۇڭشىدىن چىقىپ كېتىمەن !

— قانداق چىقماقچىسەن؟ — دادۇي شۇجىسى مازاق بىلەن كۈلۈمسىرىدى، — سېنىڭمۇ ئاچچىقىڭ بارىكەنغۇ تېخى؟

— ئادەم ئىتتىقا ئۆزگەرسە ئاچچىقى كېلىدىغان بولۇپ قالىدىكەن. ياۋاشلىق بېشىمغا بالا بولدى. كۆپ بولسا ئۈچ - تۆت ئاي كۈن كۆرىمەن، ئۈچ - تۆت ئاي يامانلىق قىلغىنىمغا دوزاخقا كىرىپ كەتسەممۇ مەيلى. پىچاق سۆڭەككە يەتتى شۇجى. مەن سىلەرگە يالۋۇرغىلى كەلمىدىم، دەپ قويغىلى كەلدىم. بىرىنچىدىن، مەن ھازىردىن باشلاپ گۇڭشې ئەزاسى ئەمەس؛ ئىككىنچىدىن، جايىمنى توققۇز يۈز سومغا ساتمايمەن !

ئۇ شۇ گەپنى دېدى - دە، تىترىگەن پېتى ھاسىسىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن شۇجى:

— بۇنىڭ تىلى چىقىپ قاپتۇغۇ - ھە؟ — دېدى.
— ئۆلگۈسى كەلگەن يىلان كۈندۈزى يول ماڭىدۇ شۇجى، — دېدى كادىر، — بەرىزنى ھايت دەپ قويساقلا، بۇنى ئوڭايلا ياۋاشلىتىپ قويىدۇ!

7

مايي ئايلىرىنىڭ ئاخىرىدا بۇ قاپتاللار ئاجايىپ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ. خىلمۇخىل گۈل - گىياھلار، تاشتىن تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىۋاتقان شوخ بۇلاق سۈيى، يىراقتا كۆموش پايانداز دەك پارقىراپ ياتقان دەريا، ياپيېشىل جاڭگاللاردىن كېلىدىغان كاككۇك ئاۋازى، سۇلارنىڭ شارقىراشلىرى... مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى تۇرغان لېۋىرنىڭ سولغۇن ۋە مىسكىن كۆڭلىگە ئارام، دىل يارىسىغا مەلھەم بولىدۇ. ئۇ چىمەنلىكتە سۈنايلىنىپ ياتقاندا ئازراق جېنى ئارام تاپقاندەك بولىدۇ. لېكىن، ئىچ - ئىچىدىن پۈۋلەپ چىقىۋاتقان يۆتەل، يۆتەل بىلەن چىقىپ كېلىۋاتقان بىر خىل يىرگىنچلىك بۇس ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ ئوڭايلىقچە ياخشى بولمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويىدۇ - دە، ئۇ نۇرسىز كۆزلىرى بىلەن گۈزەل تەبىئەتكە تويماستىن قارايدۇ. ئۇنىڭ يېنىغا ئايالى كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا يېڭىلا قاينىتىلغان سۈت ۋە ئىككى تۇخۇم بار ئىدى. ئايالى تۇرغاننى تاماققا زورلىدى:
— ناشتا قىلىۋېلىڭا. غەم قىلماڭ، ئۆتۈپ كېتىدۇ. غەم قىلغۇدەك نېمىسى بار دەيسىز؟ قارىڭا، بالىلىرىڭىزنىڭ ئىشلەۋاتقىنىنى، ئۇلار سالامەت بولسىلا ئوڭلىنىپ قالىمىز.
تۇرغان يان باغرىدا يېتىپ، قاراسۇنىڭ ئۇ چېتىدىكى تاللار ئارىسىدا ئىشلەۋاتقان بالىلىرىغا قارىدى. بالىلار شاخ - شۇمبىلار بىلەن ئۆزلىرى ئاچقان يەرنى چىتلاۋاتاتتى. تۇرغان بالىلىرى بىلەن مۇنۇ بۇلاق سۈيىنى نو بىلەن شۇ ياقتا

ئۆتكۈزۈپ، تۆت ـ بەش مودەك يەرنى كۆكلەتتى. ئەنە شۇ يەرگە تېرىلغان قوناقلار بىر ئوتتىقىدىن چىقىپ، قاپقارا بولۇپ غول تارتماقتا. كاۋىلىرى چېچەكلىدى، ياڭيۇ، پىياز، باشقا كۆكتاتلىرىمۇ ئاجايىپ ئايىنىدى. بالىلىرى يەنە قاراسۇ بويلىرىدىن، قاپتاللاردىن يەرلەرنى ئېچىپ، كەندىر، ئاپتاپپەرەس، ئابدىمىلىك، تاماكا، قوغۇن، تاۋۇزلارنى تېرىدى. قېيىنئاتىسى ۋە باشقا يېقىنلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇ مۇشۇ قاپتالنىڭ ئاستىدىكى بۇلاق يېنىغا ئۆي ياسىۋالدى، توخۇ، غاز، ئۆردەك قىلدى.

ــ گۈڭشېدىن چىقىپ بۇ يەرگە كېلىۋالغانلىقىمىز ياخشى بوپتىكەن، ــ دېدى ئايالى كاككۇك گۈللىرىنى تۇرغانىنىڭ قۇلاقچىسىغا قىستۇرۇۋېتىپ، ــ خېلىلا ئوڭلىنىپ قالدۇق، بالىلارغا بىر قۇردىن كىيىم قىلدۇق، سىزگە دورا ـ دەرمەك ئېلىۋاتىمىز. كېيىنچە پۇل يىغالىساق، ئۆچ ـ تۆت قوي ئېلىۋالايلى، گاداي بولساڭ مال بىلەن ئېيتىش، دەپتىكەن، بۇ يەر مالغا ئەجەب ئەپلىك ئىكەن.

تۇرغان كۈلۈمسىرىدى. قۇلاقچىسىنى كۆزىگە كىيىپ ئايالىنىڭ قاتمال ئالقانلىرىنى سىلىدى:

ــ جىق قىينالدىڭ خوتۇن ! جىق قىينالدىڭ ! مەن سېنى قىيناپ قېرىتىۋېتىمەن، دەپ ئالغانمىدىم؟ ياق، سېنىڭ بىلەن بىللە لەززەتلىك تۇرمۇش ئۆتكۈزىمەن دەپ ئويلىغان. كۈچۈمگە ئىشەنگەن، كۈپۈرلۈق بولغان ئوخشايدۇ، مانا ئەمدى، قېنى ئۇ كۈچ، قېنى ئۇ لەززەت؟ ماڭا ئەلەم بولغىنى جايىمنىڭ بەرىزگە ئۆتۈپ كېتىشى بولدى ! مەن ئاشۇ جايىنى ياسايمەن دەپ، بىر ئاي ئۇخلىماي دېگۈدەك ئەمگەك قىلىپ زىكىلى بولۇپ كەتتىم خوتۇن، پۇتۇن كۈچ ـ قۇۋۋىتىم ئۆي بىلەن تۇگىدى، ھەي ئىسىت ! ئۆيۈمدە، بىر مەرىكە ئۆتكۈزەلمىدىم، ئىسىت !

ــ بالىلار چوڭ بولۇۋاتىدۇ، يەنە قىلىۋالىمىز، بەرىزمۇ، ھېلىقى تەنتەك كادىر بىلەن دادۇي شۇجىسىمۇ بىر كۈنى

بېشىنى يەيدۇ، بىزنىڭ يۇقىرىغا يازغان ئەرزىمىز بۇ چاغقىچە تەگكەندۇر. خەپ، دادۇي شۇجىسى شۇنچىلىك بولىدىغان بولسا، جامالىمنى شۇجى قىلمايدىغان بولسا، كۆرۈپ تۇرسۇن!

تۇرغان خىرىلداپ كۆلدى ۋە سۆتنى بىرنەچچە يۇتۇم ئىچتى.

خېلىدىن بېرى، مۇشۇ جاڭگالدىكى چىم ئۆينى ماكان قىلىپ كېلىۋاتقان بۇ ئەر - خوتۇن بۇگۈن خاپىلىقنى نېرى قويۇپ، بالىلارنىڭ كەلگۈسى توغرۇلۇق پاراڭلاشتى.

8

دادۇي شۇجىسى ناھىيەدە ئېچىلغان يىغىندىن خاپا ھالدا قايتتى، ئۇ ئۆيىگىمۇ كىرمەستىن، ئۇدۇل بەرىزنىڭ ئىشىكىگە كەلدى - دە، غەزەپ بىلەن سۆزلەپ كەتتى:

— پۇتۇن نەتىجىمىز بىكارغا كەتتى. ھېلىقى تۇرغان دېگەن ئېزلەش يۇقىرىغا خەت يازغانكەن، خەت يۇقىرىغا تېگىپتۇ. يۇقىرىدىن ناھىيەلىك كومىتېتنى قاتتىق تەنقىد قىلىپ خەت يېزىپتۇ، ناھىيەلىك كومىتېت شۇجىسى مېنى چاقىرىپ:

— نېمىلا بولسۇن، دۇيگە قايتۇرۇۋېلىپ كېلىڭلار، تەربىيە بېرىڭلار، دېدى. بۇگۈندىن قالدۇرماي ئۇنى ئۆز ئۆيىگە كۆچۈرۈپ ئەكەلگىن!

بەرىزنىڭ بېشى قاتتى. ئۇنىڭغا ئۆينى قايتۇرۇپ بېرىش بىلەن ئىش تۈگىمەيتتى. تۇرغان ئەمدى بەرىزنى بوش قويمايتتى. ئۇنىڭ زورلۇق - زومبۇلۇقىدىن تارتىپ ئوغرىلىقلىرىغىچە پاش قىلىدۇ. ئۇ چاغدا قانداق قىلماقچى؟ ئۇ خوتۇنىغا مەسلىھەت سالدى. خوتۇنى مۇنداق جاۋاب بەردى:

— تۇرغان تىرىك كۆڭزى، سەن بەرىز ئۇنى پىپەن قىل، ھەيدەپ ئەكىلىپ ئىشلەت، گۈڭشېغا كىرىش بار، چىقىش يوق! گۈڭشېدىن چىقىش — چېكىنىش، تىرىلىش! ئەرز يازغىنى

ئەنزە ئاغدۇرغىنى !

— سەن خوتۇن بۇ گەپلەرنى !...

— دادۇي نەزەرىيە ئۆگىنىش ئاكتىپلىرى يىغىندا دېيىلگەن گەپلەر بۇ. ماڭ يۇگۇر، بېرىپ چار يىلانىڭ بېشىنى ئەز !

ئىمىنجان كادىرمۇ مۇشۇ گەپنى ئىسپاتلىدى. بەرىز دادۇي شۇجىسىنىڭ ئېچىدىن ئۆتكۇزدى. دادۇي شۇجىسى مىنبىڭ ئاجراتتى. ناھىيەلىك كومىتېت شۇجىسىغا قايتۇرۇپ ئەكەلدۇق، ئورۇنلاشتۇردۇق، دەپ تېلېفون بەردى. تەييارلىق پۈتكەندىن كېيىن، بەرىز دۇيجاڭ مىنبىڭلارنى باشلاپ تۇرغان لېۋىرنى «كۆچۈرۈپ كېلىش» ئۈچۈن يولغا چىقتى.

... تۇرغانىڭ بالىلىرى جار ـ جۇر قىلىشتى. تۇرغان توقۇۋاتقان سېۋىتىنى تاشلاپ، قاراسۇغا ياسالغان لىڭ ـ لىڭ كۆۋرۈككە يۇگۇردى. ئۇ ھېلىقى يېرىدىكى زىرائەتنى چاناپ ـ يۇلۇۋاتقان ئادەملەرنى كۆردى. تۇرغانىڭ بالىلىرى ئۇلارنىڭ قوللىرىغا، پۈتلىرىغا چىرمىشىپ كاشىلا بولۇۋاتاتتى. قىيا ـ چىيا، يىغا ـ زارنى ئاڭلاپ، تۇرغانىڭ كۆڭلى ئاينىدى، بېشى قايدى، پۈتۈن بەدىنى تىترىدى. خۇددى يەر قاتتىق سىلكىنگەندەك بولدى ـ دە، كۆزى قاراڭغۇلاشتى. ئۇ ھۆ بولدى، قاراپقارا قان قۇستى.

— تەرگەن ـ تىككىنىنى بىتچىت قىلىۋەتتۇق، — دېدى بەرىز دادۇي شۇجىسىغا دوكلات قىلىپ، — لېكىن تۇرغانىنى ئەكىلەلمىدۇق، ئۇ كۆكەمىلىك قىلىپ يالغاندىن ئاغرىق بولۇپ يېتىۋالدى.

— ئۆلۈك، — دېدى دادۇي شۇجىسى بەرىزنى ئەيىبلەپ، — تۆت ـ بەش مو يەرگە ئۇنى ـ بۇنى تەرگەن دەمسىنا، بۇ كاپىتالىزم تىرىلگەنلىكىنىڭ بىر پاكىتى. ئەتىگەنلىككە پۈتۈن ئەزالىرىڭنى نەق مەيدانغا ئېلىپ بارغىن، شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا پىپەن يېغىنى ئاچ !

بەرزنىڭ دورداي كالپۇكى خۇشاللىق كۈلكىسى بىلەن ئۆمەللەندى.

ئەتىگەنلىكى ئادەملەر مەھەللىدىن چىقىپ، تۇركۈم - تۇركۈم بولۇپ جاڭگال تەرەپكە ماڭدى، ئادەملەر تۇرغان لەۋىرنىڭ تۇرۇشلۇق يېرىدە، قورقۇنچلۇق ۋە ئېچىنىشلىق مەنزىرىنى كۆردى. ئېتىزلار، كەپىلەر تۇپتالاس قىلىنغان، تۇرغان لەۋىر ياپيېشىل چىمەن ئۈستىدە سۈنايلىنىپ ياتاتتى. ئالتە بالىسى بىلەن دەردمەن ئايالى بىر - بىرىگە ئېسىلىشىپ مۇردىغا ئۆزلىرىنى تاشلىشىپ هازا قىلماقتا ئىدى. بەرىز ئالاقزاده بولۇپ دادۇي شۇجىسىغا قارىدى، دادۇي شۇجىسى كۆپچىلىككە قاراپ:

— قارار ئۆزگەرمەيدۇ، تۇرغان ئۆلگىنى بىلەن تارقاتقان زەھىرى ئۆلمىدى، پىپەن يىغىنى ئېچىلىۋېرىدۇ ! — دېدى.

تەكلىپنى كۈتمەيلا بەرزنىڭ ئايالى ئالدىغا چىقتى.

— ئۆلسىمۇ توۋا قىلمايدىغان جاهىل قەرزدار !...

— تارت تىلىڭنى ! — مۇدىر ئاۋۇت ئالدىغا ئېتىلىپ چىقتى، ئۇنىڭ چار بۇرۇتى تىك - تىك بولۇپ يۈزى تېخىمۇ قارىيىپ كەتكەنىدى، — جامائەت تۇرغاننى ئۆز ئۆيىگە قايتۇرۇپ ئاپىرايلى، ئۇنىڭ مېيىتى ئۆز ئۆيىدە ئۇزىسۇن ! — كۆچىلىك غەزەپ ۋە ئېچىنىش بىلەن ئۇنىڭ جەسىتىنى ئورىۋېلىشتى. ئۇلار بىر ئۆمۈر يەرگە ئىشلەپ، مانا ئەمدى يەرنى قۇچاقلاپ ياتقان هەمراهىغا كۆز ياشلىرى بىلەن هېسداشلىق قىلىشتى.

بەرىز چىداپ تۇرالمىدى:

— قەرزدار ئۇ، جايىنى قايتۇرۇپ بەرسەك، قەرزگە نېمىسىنى ئالىمىز ! — دەپ تىترىدى.

— سەنمۇ قەرزدارسەن ! — دېدى مۇدىر ئاۋۇت ئۇنىڭغا ئالىيىپ، — تۇرغان هالال ئىشلەپ نان يېگىنىگە قەرزدار بوپتۇ، ئۇنىڭ كارى چاغلىق، يۇرت - جامائەت كۆتۈرۈۋېتىدۇ.

لېكىن، سەن، تۇرغاننىڭ جېنىغا زامىن بولغان قەرزدارسەن!

كەچقۇرۇن تۇرغان لېۋىرنىڭ تاۋۇتى مەھەللىگە يېتىپ كەلدى. بېلىگە ئاق باغلاپ ھازا قىلىۋاتقانلار ئۇنىڭ ئالتە بالىسى بىلەن ئايالىلا بولماستىن، يۇزگە يېقىن تۇغقان، دوستلىرى ۋە ئۆزىدەك ئاق كۆڭۈل دېھقانلار ئىدى...

ئۇنىڭ ھاياتىدىكى خۇشاللىقى، بايلىقى ۋە لەززىتى بولغان كەڭرى ھويلىسى ئادەم بىلەن تولدى.

تۇرغان ئارزۇ قىلغان مەرىكە بۇگۈن ئۆتكۈزۈلدى. بۇ مەرىكە ــ ئۇنىڭ ئۆز قورۇسىدىن ئاخىرقى قېتىم، مەڭگۈلۈككە ئۇزىتىلىشى ئىدى.

1978 ـ يىلى، غۇلجا

ئامەت

1

رازاق يېرىم كېچىدە ئويغىنىۋېلىپ يېنىدا ياتقان خوتۇنىنى ئىرغىتتى:

— كۆزۈڭنى ئاچقىنا مەريە، سۆزۈمگە قۇلاق سالغىنا: ئامەت كەلسە شۇنداق بولىدىكەن، بېشىڭنى تونۇرغا تىقىۋالساڭمۇ بەخت قۇشى بېشىڭغا قونىۋېرىدىكەن. دۇيجاڭلىق مېنىڭ ئېرىمگە يەنە تېگىدۇ دەپ ئويلىغانمىدىڭ؟ رازاقتىن كىشىلەر بىزار بولدى، ئەمدى ئۇنى ھېچكىم دۇيجاڭلىققا كۆرسەتمەيدۇ، دەپ ئويلىغان بولغىيدىڭ ـ ھە؟ جەزمەن شۇنداق ئويلىدىڭ، كەم ئەقىلسەن ـ دە! شۇ تاپتا ئېرىڭ خۇشلۇقتىن ئۇخلىيالمايۋاتىدۇ. شېرىك بول، خاپىلىقىغا تەڭ ـ ئورتاق بولسەنۇ، خۇشاللىقىنى ئېرىڭگە ئوڭچە قويۇپ بېرەمسەن؟ ياق، كۇل، خۇشال بول!

— ئوھۇش، خۇشال بولغۇدەك نېمىسى باركەن، كىم دۇيجاڭ بولماپتىكەن؟ ھېلىمۇ دۇيجاڭلىق، ئىسسىقى قالمىغان چاپانغا ئوخشاپ قالغاندا سىزگە تەككىنى...

— سارىڭ، نېمىنى بىلەتتىڭ؟ يېڭى سىياسەت، كاتتا ئۆز-گىرىش دەۋرىدە دۇيجاڭلىق ماڭا تەگدى، بىلەمسەن، دۇيجاڭ دېگەن — ھوقۇق، قىرىق ـ ئەللىك ئۆيلۇكنىڭ تەقدىرى سېنىڭ قولۇڭدا دېگەن سۆز. سەن نېمىنى بىلىسەن، ھوقۇق — ئامەت! ئابروي، پۇل، راھەت ـ پاراغەت دېگەنلەرمۇ ئاشۇ ھوقۇقنىڭ كارامىتى. سۆزلىگىنە، ئەتە كەچتە قانچىلىك مېھمان چاقىراي،

مېنى دۇيجاڭ سايلاشقا قول كۆتۈرۈشكەنلەرنىڭ ھەممىسىنىمۇ؟ ياق، قانات ـ قۇيرۇق، قول ـ پۇت بولالايدىغان ئالتىلا ئادەمنى چاقىرىمەن. ئەمما، ئەللىك ئادەمنى كۆتكەندەك كۆتىسەن. ئۇلار بىزنىڭ تەرەپنىڭ تۇۋرۇكلىرى، مەن شۇلارنىڭ كۆچى بىلەن بېشىر تۇرگۇنىنىڭ تەرەپدارلىرىنى يەڭگەنمەن، ئەتىگەنلىككە نان ـ توقاچ ياق، ھۇنىرىڭنى كۆرسەت، مېھمانلىرىمنىڭ جاز-لىرى يايرىسۇن !...

ئايالى ئۇخلاپ قالدى، لېكىن ئەتىسى كەچ كىرگۈچە مېھمان كۆتۈشكە تەييارلىق قىلدى.

قاراڭغۇ چۈشمەيلا مېھمانلار كېلىشتى. ئۇلار مۇشۇ قېتىم رازاقنى دۇيجاڭ قىلىپ كۆتۈرۈشتە «جان پىدا قىلىشقان» كىشىلەر. بۇ ئالتە ئادەم ئىچىدە بىر يەرگە يىغىلىسىلا غەيۋەت قىلىش، ئىغۋا توقۇش، باشقىلارنى كەينىدىن تىللاشتا بىر ـ بىرىدىن قېلىشمايدىغانلار بار. ئۇلار يۈزتۈرا ماختاش ـ ماختىنىش، خۇشامەت، يالغانچىلىقتا يۈزى قىزارمايدىغان، ھەر خىل مىجەزلىك، ئەمما بىر پىكىرلىك، ھەر خىل ئاۋازلىق، ئەمما بىر تىللىق ئادەملەر. ئۇلار بىر كۆز بېقىشىش بىلەن بىر ـ بىرىنىڭ يۈرىكىنى چۈشىنەلەيدۇ. نىيىتىنى بىلەلەيدۇ...

ئەمدى قالغان گەپنى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىدىن ئاڭلايلى: مانا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھېسام «زۇغۇي» دېيىلىدىغان پېشقەدەمى سۆز باشلىدى:

ـــ قېنى ئەمىسە، بىرىنچى رومكىنى رازاق دۇيجاڭنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن كۆتۈرەيلى !

ئالتە قول كۆتۈرۈلدى، ئالتە پىيالە بىر ـ بىرىگە ئۇرۇشتۇرۇلدى.

ـــ ئىككىنچى رومكىنى كۆزى ياراشقان ئالتۇن ئۇزۇكتەك، دۇيگە ياراشقان يېڭى رەھبەرلىكنىڭ شان ـ شەرىپىگە !

ـــ قېنى، ئىچتۇق !

— خۇشە !

ئىككى پىيالە ئاق ھاراق ئاشقازانغا كىرگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ كىچىك تىللىرى چىققىلى تۇردى. ياسداق سارايىنىڭ يۇمشاق چۇشەكلىرىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشقان ئالتە دوست بىر - بىرىگە گەپ بەرمەي، ئالتە خىل ئاۋازدا تەڭلا ماختىنىشقا باشلىدى:

— بۇغدايىنىڭ راسا ئوخشىغان يەرلىرىنى ئۆز ئادەملىرىمىزگە توغرىلىدىم.

— بېشىرغا يالغاندىن شورلۇقنى ماختاپ قويدۇم. ئۇ ئەمدى ئىتتەك خارلىنىپ، شورلۇقتا پاشىغا يەم، پاقىغا ھەمراھ بولسۇن !

— بېشىرنىڭ تەرەپدارلىرى گۇڭشېغا ئەرز قىلارمىكىن دەيمەن !

— سەن رازاق، ئاتتىن چۈشمەي كۆكبېشىلىق قىلىپ بەرگىن، ئېتىز ئىشىڭنى ئەزالارغا قىلدۇرىمەن !

— قېنى غەلىبە ئۇچۇن يەنە بىردىن قاقايلى ! — دېدى رازاق ھەمراھلىرىغا زوق بىلەن بىر - بىردىن قاراپ چىقىپ، — بۇگۈن ئۆيۈمنى كۆتۈرۈۋېتىڭلار، كىگىز - كېچەكنى تىلغۇۋېتىڭلار. ھەرقانداق غىزانى بۇيرۇشقا، ئۇسسۇل - ناخشا، ئىشقىلىپ، ھەممىگىلا رۇخسەت. مەن سىلەرگە بېشىم بىلەن خىزمەت قىلىشقا تەييار، ئۆمىلىتىپ مىنىپ ئويناساڭلارمۇ، قولۇمنى كۆسەي، بېشىمنى داپ قىلساڭلارمۇ رازىمەن. خۇشال بولايلى، كۈلەيلى ! بىز يۇرتنىڭ مېڭىسى، يۇلۇنى، يۇرىكى. بىزلا تىك تۇرۇپ بەرسەك پېشىمىزنى تۇتقانلار كۆكلەيدۇ، پېيىمىزگە چۇشكەنلەر داغدا قالىدۇ. قېنى، خۇشاللىق ئۇچۇن، بەرىكەت - ئامەت ئۇچۇن كۆتۈرەيلى !

ئۇلارنىڭ پارىڭى بارا - بارا بىر نۇقتىغا — بېشىر تۇرگۇن ئۇستىگە مەركەزلىشىشكە باشلىدى. ئۇلار بىر - بىرىگە گەپ بەرمەي ئۆزلىرىنىڭ غەلىبىسى، بېشىرنىڭ

هالاكىتى توغرىسىدا سۆزلەشمەكتە. بەلكىم ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە مۇشۇ تېمىدا سۆزلىشەر ياكى ئارىلىرىدىن بىر «بوزاقى» چىقىپ كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇش جېدەل بىلەن ئاخىرلىشار. خەير، بىز ئۇلارنى شۇ يەردە قويۇپ تۇرۇپ، ئەمدى بېشىرنىڭ ئۆيىگە كېلەيلى.

2

بېشىرنىڭ تەرەپدارلىرى ئۇنى دۇيجاڭ قىلىشقا بۇرۇنقىدەك قىزىقمىدى. تىركەشمەيلا دۇيجاڭلىقنى رازاقا ئۆتۈنۈپ بېرىشتى. ئۇلار بېشىرنىڭ دۇيجاڭ بولمىغىنىغا سۇلتايمىغىنى بىلەن دۇينىڭ ئىككى مىڭ بەش يۈز مو كۆزگىسىدىن ئالىقانچىلىكمۇ ئالمىغىنىغا خاپا بولۇشتى.

— سەن نېمىشقا ئاغزىڭدىكى نانىنى خەيرىگە بېرىۋېتىسەن! — دېيىشتى ئۇلار ئاچچىق بىلەن. بېشىر كۈلۈپلا قويدى، ئۇنىڭ يا ئاچچىق قىلغىنىنى، يا قورسقىغا بىر پىلان پۈككىنىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئۇ باشقىلارنىڭ جېمىلەش، تەسەللى، خۇشاللىق، ھېسداشلىقلىرىغا پىسەنت قىلماي ئۆيىگە قايتىپ كەلدى.

ئۇ پېشايۋىنى ئاستىدىكى سۇپىدا زوڭزىيىپ ئولتۇردى ۋە:

— ماڭا ئەللىك مو يەر تەگدى، — دېدى ئايالىغا قاراپ كۆتمەك بۇرۇتى ئاستىدىن مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ.

— ئاڭلىدىم، ھېلىقى شورلۇق، ھېلىقى پاشىلىق، ئىت ئۆلۈكىنىمۇ قويغىلى بولمايدىغان يەرنىما؟ ئۇ يەرگە نېمە تېرىماقچى؟ بەش بالىنى چۈچۈكبۇيا، كەكرە ـ بۇدۇشقاق بىلەن باقاتتىممۇ مەن؟ بەرگەن يېرىنى قارىمامدىغان؟ ۋوي، شۇنداق دۇيجاڭنىڭ تىلى ئېقىپ كەتسۇن، قاچانغىچە ئانىي تاپماق؟ زادى رازاق تارىمۇش ئىش بېشى بولسىلا بىزگە بالاسى تەگمەي قالمايدۇ!...

— قويساڭچۇ، خوتۇن !

— دەيمەن، ئەمدى تىل قىسىنچىلىقىم يوق، ئۇچ ۋاخ سۈيۈقنىڭ ۋاقتىدا[1] شۇ تارىمۇش دۇيجاڭ بولۇپ نېمىلەرنى قىلمىدى؟ قوي بوردايدىغان كۇنجۇرىنى يېگۈزدى، پولات تاۋلايمەن دەپ باغدىكى قۇچاق يەتكۈسىز قارىياغاچلارنى كېسىپ كېتىپ بىر تېيىن بەرمىدى. ھەدېسىلا سىزنى كولايدۇ: ئۇرۇق - تۇغقان، ئاغىنە - ئۇڭگۇنى قويماي غاجىدى، سولىدى، ئۇرغۇزدى، جازالىغۇزدى ! قۇچاقتىكى بالامنى سۆرەپ يۈرۈپ كۇنىگە مىڭدىن باغلىق ئېتىپ تاپقان نومۇرلىرىمنى ئىلىك ئالمىدى، داجەي ۋاقتىدا بېغىمىزنى تارتىۋالدى، ھويلىمىزنى قورايغا باستۇرۇۋەتتى، ئۆيىمىزنى تولا چاقتۇرۇپ تۆت قېتىم تونۇرۇمنى يۆتكەپتىمەن. ۋوي بېشىنى يەيدىغان تارىمۇش، يا ئۆلمىدى، يا يىقىلمىدى، قاچانغىچە ھاپاش بولىدىكىن بىزگە. تايىنلىق ئۆزى سۇغا باش قارا چىلان مەھەللىگە يېقىن يەرلەردىن ئېلىۋالغاندۇ؟ ئۆزۈم بارىمەن، ياقىسىغا ئېسىلىمەن، چاشقان قۇيرۇقىدەك بۇرۇتىدا ئىلەڭگۈچ ئۇچىمەن ! — ئايال دۇيجاڭنى كايىغىنىچە تالاغا قاراپ ماڭدى.

— قايت !

بېشىر ئايالىغا ئاچچىق بىلەن ۋارقىرىدى. يېلىم بىلەن قاتقان چاچلىرىدا سىيرىلىپ توختىمايۋاتقان ياغلىقىنى بىر قولىدا تۇتۇپ، بىر قولىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ كېتىپ بارغان ئايال دەرھال توختىدى. ئۇ، ئۇزاق يىللىق ھەمراھىنىڭ قويۇق قاشلار ئارىسىدا پىلدىرلاپ تۇرغان ئۆتكۈر، گازىر كۆزلىرىگە ئەيمىنىپ قارىدى:

— ھە، بارمايمۇ ئەمىسە؟

— بارما !

بۇيرۇقتا كۆنگەن ئايال قانچە تېز دەرۋازىغا بارغان بولسا،

---

① 60 - يىللارنى دېمەكچى.

شۇنچە تېز سۈپىغا قايتتى. ئۇ بىردىنلا يۈمشاپ پەسكويغا چۈشتى ـ دە، يېلىنىش بىلەن:

ـــ ئەللىك مو شورتاڭغا نېمە تېرىغۇلۇق ئەمىسە؟! ـــ دەپ سورىدى.

ـــ تاۋۇز.

ـــ نېمە، بەزدەك يەرگىما؟

ـــ بەزدەك ئەمەس!

ـــ ھە؟

ـــ ياغدەك يەر ئۇ، دادام رەھمىتى ئۇ يەردىن تاغار ـ تاغار بۇغداي ئالغان...

ـــ ئۇ چاغدا يەر يېشىرقىمىغان، ئۇچ ـ تۆت يىل بوز ياتاتتى، ھازىرچۇ؟ ھەممە ئېتىزنىڭ ئاياغ سۈيى شۇ يەرگە توپلىنىدۇ، يازىچە پاقا كوركىرايدىغان بىر كۆل تۇرسا ئۇ يەر!

ـــ كۆل بولسا يەر قىلىمىز.

ـــ تىراكتور بىلەن ئاغدۇروپ بېرەتتىمۇ، نېمە بىلەن تۇزىگۈلۈك؟

ـــ كەتمەن بىلەن.

ـــ نېمە؟ كىم چاپىدۇ كەتمەننى؟

ـــ ئىككىمىز چاپىمىز. چېيىكنى ئەت، كەتمەن ئايلاتقىلى بارىمەن. ئوغلۇڭغا ئېيت، مەكتەپتىن كېلىپلا ئېشەك ھارۋىنى قاتسۇن!

بېشىر تۇرگۇن ئورنىدىن تۇردى. ئورنىدىن تۇرغاندا تىزلىرى غىرىسلىدى. ئۇ ئاقىرىپ كەتكەن ئۆتۈكنىڭ قونچىنى يىرىك، تارىمۇشتەك قاتقان قوللىرى بىلەن تارتتى، ئاندىن كېيىن، ئۆڭۈپ كەتكەن قارا پوتىسىنى چىكتىپ قويدى. بۇ ئۇنىڭ بىر ئىشقا تۇتۇش قىلغانلىقىنىڭ بەلگىسى ئىدى.

بېشىر تۇرگۇن ـــ بۇ ئىسىمنى مەھەللىدە كىم بىلمەيدۇ؟ قايسىبىر خالىس ئىشقا موھتاج بولغۇچى ئۇنىڭدىن مىننەتدار

بولمىغان؟ قايسىبىر جەنى ئىچىگە پاتمىغان تەلۈە ئۇنىڭ ناممنى ئاڭلىسا چۆچۈمىگەن؟ ئۇ ھاجەتمەننىڭ دەردىگە يېتىپ، بۇرنى كۆپكەننىڭ بېزىنى ئېلىپ كەلگەن ئادەم. بېشىر ئون بەش يېشىدىن قىرىق سەككىز يېشىغىچە بولغان ئوتتۇز ئۈچ يىلنى ئېتىز ئىشى بىلەن ئۆتكۈزگەن دېھقان. ئۇنىڭ قاتمال قوللىرى قانچىلىغان چېچىشلىق كەتمەن، ئىتتىك ئورغاق، تاراڭ ـ تاراڭ ھارۋا، ئويناق ئاتلارنى قاتاردىن چىقارغان. ئۇنىڭ چاپقان كەتمىنى بىر يەرگە توپا دۆۋىلىگەن بولسا، بۇ مەھەللىنىڭ بىر چېتىدە تاغ بىنا بولغان بولاتتى، ناۋادا ئۇنىڭ ئورغاق ـ چالغىسىدا يىقىلغان بېدە ـ چۆپ، ئاشلىقلارنى بىر يەرگە دۆۋىلەپ تۇرمەل ياسىغان بولسا، بۇ تۇرمەل ئىلى دەريا سىنىڭ ئېقىنىنى قىنىدىن چىقارغان بولاتتى. بۇ مۇلاھىزىگە ھېچكىم قارشى چىقمىسا كېرەك. چۈنكى، كۆپچىلىك بىلىدۇ: بېشىر ئۈچ ـ تۆت يىلدا بىر قېتىم غۇلجا شەھىرىگە كىرىدۇ. ئۇرۇمچى تۇرماق، تېخى غۇلجىنىڭ غەربىدىكى بايانداينى كۆرۈپ باققىنى يوق. ئۇ يېزىنىڭ ھەممە ئېغىر ئىشلىرىنىڭ قاتناشچىسى، قاش دەريا سىنى تىزگىنلەشتە كۈنىگە يىگىرمە ـ ئوتتۇز كۈب مېتىر توپا قېزىش بىلەن داڭ چىقارغان. پولات تاۋلاشتا ھەر قېتىم يۈز كىلودىن رۇدا كۆتۈرۈش بىلەن ئىلغار بولغان. چالغا چاپسا ئون نەچچە مو، ئورغاق تۇتسا يەتتە ـ سەككىز مودىن چۇشۇرۈپ ئورمىچىلىقتا تىلغا ئېلىنغان، چېلىشقا چۇشۇش، ئوغلاق تارتىش، قىسقىسى، ئەرلىك بىلەن كۆرۈلمىغان ئىشلارنىڭ ھەرقاندىقىدا تىلغا ئېلىنىپ كەلگەن. ئەنە شۇ قەيسەرلىكى ئۇچۈن «تۇرگۈن» دېگەن لەقەمگە ئىگە بولغان ئەمگەكچى. ھەر يېزىنىڭ ئاقساقال ـ مۆتىۋەرلىرى بولغىنىدەك، ھەممىلا ئىشتا كۆپچىلىكنى ئېغىزىغا قارىتىدىغان سەركىلىرى بولىدۇ. ئۇلارسىز توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغلاردا داستىخان تارتىلمايدۇ، ئۇلارنىڭ مەسلىھەتسىز قىز ـ يىگىتلەر ئۇچۈن

ماقۇل جاۋاب بولمايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ساپ دىللىقى، ھالال تەرى، خالىسلىقى بىلەن ئەنە شۇنداق ھۆرمەت ـ ئىناۋەتكە ئىگە بولغان... گەپنى بېشىر تۇرگۇنگە يۆتكەيلى: ئۇ، سۇپىسىدىن چۈشۈپ ئامبىرغا كىردى ـ دە، ئۇ يەردىن ئاقلانمىغان ئىرغاي دەستىسىدىن ئىككىنى ئاچىقتى. ھويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا گۇلخان يېقىپ دەستىلەرنى پۈچۈلاپ مالتىلىغۇچ بىلەن مالتىلىدى. شۇ چاغدا ئايالى سۇپىدا پەيدا بولدى ـ دە:

ـــ ھوي، چاي ئىچمەمدۇق؟ ـــ دېدى.

مارت ئېيىنىڭ ئاخىرى، كۈن ئوبدانلا ئىسسىغان، مېكىيانلار سايرىشىپ، بىرده ئەنسىز قاقاقلاشقان، خورازلارنىڭ تاج ھالقىلىرى ئالاھىده قىزىرىپ، ئاۋازلىرى، قانات قېقىشلىرى جانلانغان. موزاي، قوزىلارنىڭ قىيغىتىشلىرى قارىغۇجىنىڭ دورامچىلىقى، قۇشقاچلارنىڭ سۆھبەتلىرى ئەۋجىگەن چاغ. مانا بۇ چاغدا دېھقانىنىڭ كۆڭلى پىلان بىلەن تولىدۇ. ئۇلارنىڭ گېپى ئازىيىپ، ئىشى بىلەن غېمى كۆپىيىپ كېتىدۇ.

بېشىر تۇرگۇن ھويلىسىدىكى تەبىئەت كەلىتۇرگەن شاۋقۇن ـ سۇرەننى ئاڭلاپ بەلبېغىنى تېخىمۇ چىڭىتىپ قويدى ۋە قولىنى يۇيۇپ پوتا ئۇچىغا سۇرتتى ـ دە، ئوشتىسا چاچراپ تۇرىدىغان نېپىز ئاق ناننى ئەتكەنچايغا بېسىپ يەپ، ئېتىزغا تېزرەك مېڭىش ئۈچۈن سۇپىغا بېرىپ ئولتۇردى.

3

قىشچە قار ئاستىدا سالپىيىپ ياتقان بۇغداي مايسىلىرى باھار قۇياشى بىلەن جانلانغان، ياپراقلىرى يالتىراپ، خۇددى يەردىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ كېتىدىغاندەك تېز ئۆرلىمەكتە. تۇتاش ئېتىزنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىگە خادىلار، بايراقلار قادالغان. بەزى يەرلىرىگە ھەتتا شاخ ـ شۇمبا سانجىلىپ

چىتلانغان، دېھقانلار ئەمدى مۇشۇ پارچە يەرلەرنىڭ خوجايىنى، ئۇلار ئۆز يەرلىرىدە بايلىق يارىتىش ئۈچۈن ھازىردىن باشلاپ تەر تۆكمەكتە: بەزىلىرى ئوغۇت چاچماقتا، بەزىلىرى ئېرىق چاپماقتا، بەزىلىرى ھەتتا ئالاڭغۇ يەرلەرگە چېلەك بىلەن سۇ توشۇپ مايسا كۆچۈرمەكتە ئىدى.

بېشىر تۇرگۇن يولدا كېتىپ بېرىپ بۇغداي ئېتىزىدا ئىشلەۋاتقان ھەمراھلىرىغا قاراپ خورسىنىپ قويدى. چۈنكى، ئۇنىڭغا بۇغداي ئېتىزى بېرىلمىدى. ئەللىك مو شورلۇق يەرنى كۆچىلىك موزاي ـ توپاق ئوتلىقى قىلىمىز دېگەندە، يەر زايە بولمىسۇن دەپ بېشىر تۇرگۇن ئۇ يەرنى توختام بىلەن ئۆتكۈزۈۋالدى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ غېمى ھەممىنىڭكىدىن كۆپ. لېكىن، بېشىر چىش يېرىپ بىرىگە ھال ئېيتمىدى. ئۇ كۆچىلىك ئالدىدا قىلغان ۋەدىسىدىن يېنىۋېلىشنى گۇناھ ھېسابلايدۇ. نېمىلا بولسۇن، ئاشۇ يەردىن نان تېپىپ يېيىش، كۈلكىگە، مەسخىرىگە قالماسلىق كېرەك.

ــ ھە، بېشىر، مېڭىپسەن ـ دە، ــ دېدى دۈيجاڭ ئۆز ئېتىزىدىن چىقىپ كۈلۈپ تۇرۇپ، ــ كۆڭلۈم غەش ئاداش، كېچىچە تۈزۈك ئۇخلىيالمىدىم؛ ساڭا بۇغداي ئېتىزى بۆلۈنمىدى. تۆت مودىن يەتتە جانغا يېگىرمە سەككىز مو بۇغداي تېگەتتى. ساڭا تازا ياخشى يەردىن بۆلۈپ بەرسەكمۇ بىرى غىڭ قىلالمايتتى. لېكىن، يەنە بىر قېتىم تۇرگۇنلۇك قىلدىڭ ـ دە، تىراكتور لازىممۇ؟

ــ ياق.

ــ بوپتۇ، بىكارغا ئاغدۇرۇپ بېرەيلى. ھە، راست، سەن ئېيتقىنا، «تۆمۈر ئۆكۈز»نى ئون مىڭ يۈەن باھالاپ ھاكىمغا بەردۇق. بەش يىلدا تۆلەپ بولىدۇ. قانداق، بوپتۇمۇ؟

ــ ھېسابلاپ كۆرەي...

ــ بىزمۇ ھېسابلىدۇق، قىممەتمۇ، ئەرزانمۇ ئەمەس، ھاكىمغا ئېيتاي، ئەللىك مو يېرىڭنى بىكىرىغا ئاغدۇرۇپ

بەرسۇن. ھە، بۇگۈن بارسا قانداق؟

— ئۇ چاغدا كەتمەننى نەگە ئىشلىتىمەن؟

— تولا تۇرگۈنلۈك قىلما بېشىر، قېرىندۇق ئەمدى، قېنى چەكتۇرگىنە!

بېشىر يالاڭ چىبەرقۇت تۇجۇركىسىنىڭ يانچۇقىدىن گۈللۈك خالتىسى بىلەن تۇرمەللەنگەن گېزىتنى چىقىرىپ دۇيجاڭغا سۇندى ۋە ئۇنىڭ چىرايىغا قارىماي تۇرۇپ:

— ھە، راست، ئاياغ سۇيىنى چوڭ ئۆستەڭگە چۈشۈرۈۋېتىڭلار، ئەزالارغا ئېيت، ھەممىسى ئۆستەڭگىچە ئېرىق ئالسۇن. بولمىسا مېنىڭ ئېتىزىم سۇ ئاستىدا قالمىدۇ، — دېدى.

— بۇ گەپنى ياخشى دېدىڭ، ئويلىۋىدىم، ئۇنتۇپتىمەن، ئەتىلا پۇتۇن ئەزاغا چۈشۈرگە ئېرىق چېپىشنى بۇيرۇيمەن!

ئۇلار ياندىشىپ مېڭىشتى. ئۇلارنىڭ تەن قۇرۇلۇشىغا قارىڭ: بېشىر دوغلاق، قىسقا بويۇن، كەڭ يەلكە، ئاياغلىرى مەزمۇت ئەزىمەت. رازاق ئۇنىڭ تەتۇرىچە شودىما، پۇتلىرى ئىنچىكە، تىزى ئېگىلىپ تۇرىدىغان، دۇمچەكرەك ئادەم. چىرايلىرىچۇ؟ بېشىر قارىقۇمچاق، يۇزلىرى ياپىلاق، ئۇزۇن بۇرنىنىڭ ئۇچى قىزىل، ساقال - بۇرۇتلۇق، كۆرۈمسىز ئادەم. رازاق ئۇنىڭ تەتۇرىچە ئاق - سېرىق، ئايالىلاردەك سىلىق يۈز، بۇرنى كىچىك، كۆزى يوغان، كوسا يېگىت... بېشىرنىڭ ئاۋازى غاراڭ - غۇرۇڭ، موزاينىكىدەك قوپال. رازاقنىڭ ئاۋازىمۇ بويىدەك ئىنچىكە ۋە جاراڭلىق. ئەمدى مىجەزىگە كەلسەك، بېشىر كەم سۆز، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ھەربىر سۆز خۇددى ئامبۇر بىلەن تارتىپ چىقىرىلغاندەك تەستە چىقىدۇ. ئۇ كەمدىن - كەم كۈلىدۇ، ئويۇن - تاماشىدا يوق. رازاق بولسا ئىشتىن ئويۇننى، ئۇيقۇدىن گەپ سېتىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇ گەپ بىلەن يىغلاۋاتقان بالىنى يىغدىرىن، تەرسانى ئاچچىقتىن توختىتالايدۇ. مەھەللىگە تارقىلىدىغان پۇتۇن يېڭى خەۋەرلەر،

دۆلەت سىياسىتىدىكى ئۆزگىرىشلەر رازاقنىڭ تىلى بىلەن تارقىلىدۇ... بۇ ئىككىسى مىجەز جەھەتتە بىر - بىرىنى زېرىكتۈرىدىغان، بىر - بىرىنىڭ جېنىغا تېگىدىغان ئىككى خىل ئادەم. بۇ ئىشلەپچىقىرىش دۇيى ئاشۇ ئىككى ئادەمنىڭ سەۋەبى بىلەن ئىككىگە بۆلۈنگەن. ئۇزاقتىن بېرى بۇ ئىككىسى ئالمىشىپ دۇيجاڭ بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. ھەر ئىككىسىنىڭ كۆچلۈك تايانچ - ھىمايىچىلىرى، سايلىغۇچىلىرى بار ئۇلارنىڭ سايلىنىش قائىدىسىمۇ ئاددىي: سىياسىي ھەرىكەت بولسىلا دۇيجاڭلىق رازاقا تېگىدۇ. دۇي قىينىچىلىققا قالغاندا ئەزالار بېشىرنى دۇيجاڭ قىلىۋالىدۇ. رازاق گەپ بىلەن، بېشىر ئەپ بىلەن ئەزالارنى باشلايدۇ. بىرى باي قىلىدۇ، بىرى گادايلاشتۇرىدۇ.

— ئاداش بېشىر، بوز ئاتنى ئۇچ يۈز سوم باھالاپ قويدۇم قانداق؟ سەن ئال، رېزىنكە چاقلىق ھارۋىنىڭ ھېلىقى ئىككى ئاتلىقى يېڭى، ئۇنىمۇ ئەرزان باھادا ئال. مېنىڭ پىكرىمگە كىرسەڭ، ئۆكۈزلىرىڭنى سات، يەنە بىر ئات قىل. سوقىلاردىن ئىككىسى بار ئىكەن، بىرىنى تاللىۋال، ئاقسايىسكى سوقۇراكتورىدىن قالمايدۇ، جۈمۇ. قانداق، ئات - ھارۋا، سوقىنى بۇگۈنلا ھويلاڭغا ئەكىلىپ بېرەيمۇ؟

— ياق.

— ئۆزۈڭمۇ ئۆكۈز، قوشقا ئامراق، بوپتۇ ئەمىسە. ھە، راستىنلا، ھويلاڭدا قوي قىغى جىق تۇراتتىغۇ، قول تىراكتورلىرى بىلەن توشۇتۇپ بېرەيمۇيا؟

— ياق، لازىمى يوق.

— ئوغۇتلىمامسەن، ماڭا يىگىرمە ھارۋا قوي قىغى لازىم بولۇپ قالدى.

— ئوغۇتنى مەن بېرەي.

— ئاغزىڭغا قەنت ئاداش، كۈزلۈككە ئىككى مىشكاپ بۇغداي، بىر مىشكاپ زىغىر بېرىمەن. بىلىمەن. سېنىڭ بۇ يىل

توي ئىشىڭ بارغۇ؟ هه، راست، سەن يازلىق بۇغداي تېرىۋالساڭ بولاتتى. چارۋىنىڭ يېرىدىن ساڭا يەنە ئوتتۇز مو بېرەي.

— ياق.

— هه، توختا ئاداش، ئەمدى يادىمغا كەلدى، توختامدا ئەللىك مو يەردىن ئەللىك تونىنا تاۋۇز چىقىدۇ، دېيىشكەن ئەمەسمىدى، هېسابلىسام، ۋەزىپەڭ ئېغىر بولۇپ كېتىپتۇ. بۇنداقتا تونىنسى ئەللىك سوم، جەمئىي ئىككى مىڭ بەش يۈز سوم بولىدىكەن. بەك ئېغىر، ساڭا ئۇۋال، هەر موسىدىن ئۈچ يۈز كىلودىن تاپشۇرساڭ بولىدىكەن. بولدى، مەن بۇنى تۇزەيمەن.

— كۆپچىلىك تۇزگەن توختامنى سەن نېمىشقا تۇزەيتىسىڭ؟

— ئۇنداق بولسا، ساڭا زىيان بولسىچۇ؟

— هەممىلا ئادەم پايدا ئالاتتىمۇ ئەمسە؟

— ياق، قارىغىنا...

— بولدى، چۇشۇرگە ئېرىقنى چاپ!

بېشىر تۇرگۇن قولىنى بىرلا شىلتىدى ـ دە، ئىلگىرىلەپ كەتتى.

— ئوغۇتۇڭنى ئېتىزىمغا توشۇيمەن ـ هه، ئەمسە! — بېشىر زۇۋان سۇرمىدى. شۇ كۇنىلا دۇيجاڭ قول تراكتورى بىلەن بېشىرنىڭ هويلىسىدىكى هەممە ئوغۇتنى بۇغداي ئېتىزىغا توشۇۋالدى ۋە چاپتۇرۇپمۇ بولدى.

4

خاتەمخان ئەمدى بۇ يەردىكى تۇرمۇشتىمۇ لەززەت بارلىقىنى چۇشەندى. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى چېچەك بىلەن پۇركەنگەن يېزىنى، تاۋاق قولتۇقلىشىپ هەر كۇنى دېگۈدەك مېهماندارچىلىققا بىللە ماڭىدىغان قوشنا ـ قولۇملىرىنى، يېزا

ياشلىرىنى، ئۇزۇن پەرىجىلىرىگە پۈركىنىپ مەسچىتكە مېڭىشىدىغان جامائەت قوۋمىنى، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېزىسىدىكى كۈندىلىك تۇرمۇشىنى تولا ئەسلەيتتى ۋە سېغىناتتى. ھازىرچۇ؟ بۇ يالغۇز كەپىدىمۇ ئىنسان ئۈچۈن يېتىپ ئاشقۇدەك خۇشاللىق بار ئىكەن.

ئىككى قەۋەتلىك، ئوستى ئوروس چېركاۋىنىڭ چېدىرىدەك كۆرۈنىدىغان يالغۇز كەپە، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ھۇرۇنلۇق بىلەن كۆشەپ ياتىدىغان ئالا سىيىر، تۆت قوي، ئىككى ئۆكۈز، تىنىمسىز ھاۋشىپ ـ غىڭشىيدىغان باغلاقتىكى ئاقتۆش... خاتەمخانىنىڭ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىدىغان ئەرمەكلىرى، كەپىدە سەھەر ئويغىنىپ تورغاينىڭ چۈشلداپ ئاسمانغا كۆتۇرۇلۇشىنى تاماشا قىلىش، قېرىلارنى ياشىرىتىۋاتقان دالا چۆپلىرىنىڭ مەززىلىك پۇراقلىرىدىن لەززەتلىنىش، شوخ موزاي بىلەن ئېيتىشىپ يۇرۇپ ئالا سىيىردىن قويۇق بىر چېلەك سۈت سېغىۋېلىش، ناشتىغىچە تالاي يەرنىڭ ھۆسنىنى ئۆزگەرتىپ بولغان بېشىر تۇرگۇننىڭ قويۇق ئەتكەنچاينى ئىشتىها بىلەن ئىچكىنىگە زوقلىنىپ قاراپ ئولتۇرۇپ شاما چايناش، چۇشكىچە كەتمەن چېپىپ، چۇشلۇكى سۈت ئېلىش، تاماق ئېتىش، چۇشتىن كېيىن يەنە كەتمەن چېپىش، كەچتە سالقىن شامالنىڭ سەگىتىشى بىلەن ئۆستەڭنىڭ ھەيۋەتلىك شارقىرىشىغا قۇلاق سېلىپ ئۇيقۇغا كېتىش... ئومۇمەن ئۇنىڭغا يېڭىلىق ۋە لەززەتلىك...

چۇشلۇك تاماقتىن كېيىن بېشىر تۇرگۇن بىرىنچى قېتىم چۇشلۇك ئۇيقۇغا ياتتى. ئېرىنىڭ خورىكىمۇ بۇگۈن خاتەمخانىغا يېڭىچە بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇنىڭ قارىشىچە، بۇ خىل خورەك خاتىرجەملىك ۋە كۆڭلى ئەمىن تاپقانلىقىنىڭ بەلگىسى ئىدى. خاتەمخان تىنىمسىز ئېرىنى خاتىرجەم قىلغان ئەللىك مو يەرگە سىنچىلاپ قاراپ چىقتى. ماي قۇياشىدا ياشارغان ياپيېشىل دالانىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزى دەسسەپ تۇرغان بۇ يەر

ئانىدىن يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقتەك ياپيالىڭاچ ئىدى. ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل چۆنەكلىكلەر، تارتىلغان ئېرىقلار، سوقۇلغان قىرلار، قارامتۇل تۇپراقتىن باشقا ھېچنېمە كۆزگە چېلىقمايتتى. ئىككى چەتتە چۇچۇكبۇيا يىلتىزىدىن پەيدا بولغان چاۋا دۆڭسى ئاقىرىپ تۇراتتى. بۇ تىلغانغان يەردىن بېشىر لەززەتلەنگەنسىكەن، خاتەمۇ ھۇزۇرلىنىشى كېرەك. چۈنكى، بېشىرنىڭ خۇشلۇقىغا شېرىك بولۇش ئايال ئۇچۇن بىر مۇقەددەس بۇرچ ئەمەسمۇ؟ مانا شۇنى ئويلىسىلا ئەتىيازدىن تارتىپ ھازىرغىچە ئېرىنىڭ تىل ۋە سىلكىشلىرىگە چىداپ يۇرۇپ، تورغاي بىلەن تەڭ تۇرۇپ قاراڭغۇ چۈشكۈچە كەتمەن چاپقىنى، زەمبىل كۆتۈرگىنى، يىلتىز تەرگىنى، تاماق سالغىنى، چۆنەك داپلىغىنى، ئۇرۇق سالغىنى ئۇنىڭغا راھەت بېغىشلايدىغان ئىش بولۇپ تۇيۇلمدۇ...

خاتەم ئۇرۇق سېلىنغان يەرلەرگە قاريدى. يۇمران يېشىل تاۋۇز مايسىلىرى چالمىلارنى ئىككى تال مەزمۇت ياپرىقى بىلەن يۇقىرىغا كۆتۈرۈپ، يەردىن ئۆسۈپ چىقىشقا باشلىغانىدى. ئايال خۇددى تۇنجى نەۋرە كۆرگەندەك خۇشال بولۇپ كەپىگە قاراپ يۇگۇردى ۋە خورەك تارتىۋاتقان ئېرىنى ئىرغىتىپ تۇرۇپ:

— ھوي، ھوي، بولۇڭ، بولۇڭ دەيمەن. تاۋۇزلار ئۇنۇپتۇ ...— دېدى.

— ساراڭ ! ... — دېدى بېشىر كۆزىنى ئۇۋۇلاپ ئولتۇرۇپ، — ئۇرۇق سالغاندىكىن ئۇنمەيتتىمۇ ئەمىسە !

— غۇچچىدە ئۇنۇپتۇ !...

ئايال كۈندە قارايغان، يېرىلغان يۈزىنى ئالىقانلىرى بىلەن توسۇپ تۇرۇپ كۈلدى.

— سۇ ئىسسىتىپ تارانغىن، ئىككى كۈنلۈك رۇخسەت بېرىمەن، بالىلىرىڭنى كۆرۈپ چىق !

— بۇگۈنمۇ؟

— ياق، ئەتە !

ئۇلار شۇ كۈنى كېچە كىرگۈچە كەپە ئەتراپىدىكى گۈللەرگە ئىشلىدى. يېرىم كېچىگىچە كەپە ئەتراپىدىكى گۈللەرنى، تاۋۇزنى قانداق سېتىش، كۈزلۈككە بولىدىغان تويلار توغرىسىدا زوق بىلەن سۆزلەشتى ۋە شېرىن ئۇيقۇغا كېتىشتى.

خاتەمخان ئەتىسى يەنە تورغاي چۈچۈلىغاندا ئويغاندى. بىر تورغاي ئاسمانغا كۆتۈرۈلمەكتە. ئاسمان تىنىق، كۆك ئىدى. ئۇ كۈلۈمسىرىدى ۋە تاۋۇزلۇققا قارىدى. تاۋۇزلۇقمۇ تىنىق كۆك ئىدى. ئۇ كۆزىنى ئۇۋۇلىۋېتىپ يەنە قارىدى، كەپە ئەتراپى خۇددى ئاسماندەك تىنىق كۆك سۇ ئىدى. نە چۆنەك، نە قىرلار كۆرۈنمەيتتى. كەپە خۇددى قولۇاقتەك سۇ ئوتتۇرىسىدا لەيلەپ تۇراتتى، خاتەم چاچلىرىنى چاڭگاللاپ ۋارقىرىۋەتتى:

— ۋايىەي، قىيامەت قايىم بوپتۇ، توپان سۇيى!

بېشىر تۇرگۈن چۆچۈپ ئويغاندى ۋە سۇ ئاستىدا قالغان تاۋۇزلۇققا قاراپ تامدەك تاتىرىپ كەتتى. خاتەمخان بولسا خۇددى تۇيۇقسىزلا بىر يېقىنى قازا تاپقاندەك ھۆڭگىرەپ يىغلىۋەتتى. ئۇنىڭ يىغىسىغا جاۋابەن كۆل ئۈستىدە ئۇچۇشۇپ يۈرگەن قاغا ـ قۇزغۇنلار ئەنسىز قاقىلداشتى...

لېكىن، بېشىر تۇرگۈن زەربە ۋە زىيانغا كۆنگەن ئادەم بولغاچقا، تولىمۇ ئاھ ئۇرۇپ كەتمىدى. ئۇ خوراز تاجىدەك قىزارغان مەزمۇت ئاياغلىرى بىلەن سۇ كېچىپ يۈرۈپ، ئاپەتنىڭ مەنبەسىنى ناھايىتى تېزلا تېپىۋالدى: رازاق تارىمۇش كۈزگى بۇغدىيىغا بىرىنچى بولۇپ ئاختاما سۇيى قويغانكەن. ئاخشام قىناپ قويغان بىر ئېرىق سۇ شۇ ئاققىنىچە چۈشۈرگە ئېرىقى چېپىلمىغىنى ئۈچۈن ئۇدۇل كېلىپ بېشىرنىڭ يېرىنى بېسىپتۇ. بېشىر دەرھال توغان يۆتكىدى، رازاقنىڭ بۇغدايلىقىغا خۇددى ئۆز ئېتىزىدەك ئىشلىدى ۋە ئۆزىگە ئوخشاش بىرنەچچە دېھقان بىلەن بىللە رازاقنىڭ ئېتىزىدىن چوڭ ئۆستەڭگە قارىتىپ ئېرىق ئالدى. ئاياغ سۇيى ھېچكىمگە

زىيان سالمايدىغان بولغاندىن كېيىن، رازاق بىلەن سۆزلىشىش ئۈچۈن مەھەللىگە قاراپ ماڭدى.

خاتەمخان يىغلىغىنىچە مەھەللىگە كەلگەن ۋە رازاقنىڭ ئۆيىگە كىرىپ داد ئېيتىپ بولغانىدى. رازاق خاتەمخانغا قوشۇلۇپ زىيان ئۈچۈن غەم يېدى ۋە دەرھال دۇي ھەيئەتلىرىنى يىغىپ «سۇ ئاپىتى»نىڭ زىيىنىغا ئۈچرىغىنى ئۈچۈن بېشىرغا غەمخورلۇق قىلىشنىڭ يوللىرىنى ئىزدىدى.

— شۇنداقمۇ سۇ تۇتامسەن ! — دېدى دۇي ھەيئەتلىرىدىن بىرى خاپا بولۇپ، — تۇنۇگۈن قىناپ قويغان سۈيۈڭ كېچىچە بېشىرنىڭ تاۋۇزلۇقىغا ئاققىنى نېمىسى؟

— ئاغىنىلەر، مەن قاچان سۇ تۇتۇپ باققان ! — دېدى رازاق ئىقرار بولۇپ، — ھېزىم قاپاقىغا ئىككى سوم بەرگەن، ئۇنىڭ بۇنچىلىك زىيان سالىدىغىنىنى مەن نەدىن بىلەي؟

— ھە، نېمىشقا يالغۇز سېنىڭلا چۈشۈرگە ئېرىقىڭ چېپىلمىغان؟ — يەنە بىر ھەيئەتمۇ ئاچچىق بىلەن سورىدى.

— ئېرىق دېگەن كەتمەن بىلەن پۈتىدىغان گەپ، مېنىڭ كەتمەن چېپىشقا نەدە چولام تەگسۇن. ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئۆيمۇئۆي كىرىپ يولىيورۇق بېرىش، يۇقىرىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش بىلەن بولىمەنغۇ !

— نېمىشقا ھېزىم قاپاقتا ئاياغ سۈيىنى ئۆستەڭگە قىنا دەپ يولىيورۇق بەرمەيدىغان ئەمىسە؟

— ھېزىم قاپاق راستىنلا قاپاق ئىكەن، — دېدى رازاق خاپا بولۇپ، — مېنىڭ يېرىمگە ئۇست ـ ئۇستىلەپ ئوغۇت بېرىلگەن، ئېقىتىپراق سۇغارغىن دېسەم بېشىرنىڭ يېرىنى سۇغا باستۇرۇۋېتىپتۇ.

— سەنمۇ قاپاق ئىكەنسەن ئەمىسە، — دېدى بىر گەپدان رازاقنى مازاق قىلىپ، — بۇغداينىڭ ئۇستىگە ئوغۇت چېچىپ يەنە ئېقىتىپراق سۇغارغىن دېگەن بولساڭ ئوغۇتنىڭ ھەممىسىنى ئېقىتىپ بوپتۇ ـ دە؟

— بوغالتىر ئىككىمىز كۆرۈپ كەلدۇق، — دېدى رازاق خىرىلداپ كۈلۈپ، — بېشىرنىڭ تاۋۇزلۇقى سايرامىنىڭ كۆلى بويتۇ. ئاز كۈندىن كېيىن پاقا لېشى بىلەن ياۋا ئۆردەك قاينايدۇ، ئەمدى بېشىر تاۋۇز تېرىيمەن دېمەي، قىلتاق قويۇپ ئۆردەك تۇتسا بولغۇدەك، ها ـ ها ـ ها...

— ھېزىم قاپاق يالغۇز ئەمەس ئىكەن، بېشىرمۇ بىر چاتاق!

— شۇنىڭ ئۈچۈن چىقتى ـ دە، بۇ چاتاق!...

— ها ـ ها ـ ها...

يىغىن بېشىرنى مازاق قىلىش بىلەن ئاخىرلاشتى.

5

خاتەمخان رازاقنىڭ ئۇستىدىن خېلى يەرگىچە ئەرز ـ شىكايەت قىلىپ بارغان بولسىمۇ، بېشىر تۇرگۈن بىرىگە چىش يېرىپ داد ئېيتمىدى. ھەتتا رازاقتىن خاپىمۇ بولمىدى. كېلىشمەسلىكنى ئۆزىدىن كۆردى. رازاقنىڭ چۈشۈرگە ئېرىقىنى بۇرۇنراق چېپىپ بەرگەن بولسام، بۇ بالا ـ قازا كەلمىگەن بولاتتى، دەپ ئويلىدى ئۇ.

كەچقۇرۇن رازاق تارىمۇش ئۇنىڭ ھويلىسىغا كىردى، ئۇ گەز باغلىغان نېپىز لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ، ئەتەي ئۆزىنى قايغۇلۇق كۆرسەتتى:

— ئەپۇ قىل، بېشىر، بىخەستەلىك قىلدىم، زىيان ماڭا ھېساب بولسۇن، مېنىڭ بۇغدايلىقىمنىڭ يېرىمىنى ئال، مەن ساڭا زىغىردىن ئوتتۇز مو، قوناق تېرىشقا يىگىرمە مو يەر ھەل قىلىپ بېرەي، يەنە ساڭا قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىشنى بېكىتتۇق.

— مەن قۇتقۇزۇڭلار، دەپ قول سوزمىغاندىمەن!

— شۇنداقتىمۇ ئەمدى...

— مېنى ئەمەس، سېنى قۇتقۇزۇش كېرەك، رازاق، — دېدى بېشىر كۈلۈپ تۇرۇپ، — يەرلەرنى بۆلۈپ بەرگەندىن

كېيىن، ئېغىزىنىڭ يېلى بىلەن يىلىغا ئۇچ يۈز ئەللىك گۈڭ تاپىدىغان ئىش تۇگىدى. كەتمەن، ئورما، چالغا، سورۇق، تېپىن، ھەتتا ئۇگۇت ئېتىشنىمۇ بىلمەيسەن. ئۇششاق - چۈششەك گەپ بىلەن ئەپلەپ - سەپلەپ جان بېقىپ كەلدىڭ. ئەمدىچۇ؟ قانداق جان باقسەن؟ بۇ يىلغۇ دۈيجاڭ بولۇۋالدىڭ، ھازىرمۇ دۈيجاڭغا ياخشى كۆرۈنمەن دەپ ئىش - پىشىڭغا قارىشىپ بېرىدىغانلار بار. كېيىن بۇنداقلار ئازىيىدۇ، تۇگەيدۇ. ئۇ چاغدا قانداق قىلىسەن؟ مېنى قۇتقۇزىمەن دېمەي، ئۆزۈڭنى قۇتقۇز، سۇ ئاپىتى ئۆتۈپ كېتىپتۇ، مەن ئۆز قوغۇنلۇقۇمنى قۇتقۇزۇۋالالايمەن، ئەمما ساڭا تەس!

ئۇچ كۈندىن كېيىن بېشىر تۇرگۇن ئۆز كەپىسىدە يەنە پەيدا بولدى. ئۇنىڭ تاۋۇزلۇقى بىر غېرىچ لاتقىنىڭ ئاستىدا قالغان، بېشىر پۇچقاقنى تۇرۇۋېتىپ، تىزىغچە لاي كېچىپ چۆنەكلەر ئارىسىدا مۇكچىيىپ يۇرۇپ تاۋۇز مايسىلىرى ئۈستىدىكى لاتقىلارنى تىرناقلىرى بىلەن تاتىلاپ مايسىلارنى قۇتقۇزماقتا ئىدى. ئەللىك مو يەردە نەچچە يۈز مىڭ تۇپ مايسا بار، ئۇلارنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن نەچچە يۈز مىڭ قېتىم دۇمچىيىش، نەچچە مىليون قېتىم يەر تاتىلاش كېرەك؟ بېشىر بۇنى ھېسابلىغىنى يوق. ئۇ پەقەت ۋاقىتنىلا ھېسابلايتتى: ئۇكەر كۆتۈرۈلۈشتىن بۇرۇن نېمىلا بولسۇن تاتىلاشنى ئاخىرلاشتۇرۇش، ئىككى قۇلاق تاۋۇز مايسىلىرىنىڭ تۆت قۇلاق بولۇشى، ئۇچ تارتىپ، چېچەكلەپ خەمەكلىشى ئۈچۈن زېمىن ھازىرلاش كېرەك. غىزاسى، ئۈيقۇسى، ئارامى غورىگىل بولسىمۇ مەيلى، مايسىلار ئازابلانمىسۇن، ئۇ كېچىلىرىمۇ پانار يورۇقىدا يەر تاتىلىدى. بەش كۈندىن كېيىن خاتەمخان كەپىگە يەنە كۆچۈپ چىقتى. بېشىر ئايالىغا تاۋۇزلۇقنى كۆرسىتىپ:

— قارا، خوتۇن، توپان سۈيى كەلدى دەۋاتاتتىڭ، ئۇنداق ئەمەس، ئېقىپ كەلگىنى ساپلا قىغ ئىكەن، بەرىكەت كەلگەنىكەن. بىكارلا رازاق تارىمۇشتىن ۋايساپسەن. ئەمدى

ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيت!

يەنە بەش كۈندىن كېيىن خاتەمخان بېشىرنىڭ گېپىنىڭ راستلىقىغا ئىشەندى: تاۋۇز مايسىلىرىنىڭ ياپراقلىرى قارىيىپ، يالىڭاچ بالىدەك ياتقان يەردە كەتمەن كۈچىدىن گۈزەللىك پەيدا بولماقتا ئىدى.

ئىيۇن ئېيىنىڭ ئوتتۇرىغا كەلگەندە، ئەللىك مو شورلۇقنى بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن تاۋۇز پېلەكلىرى چۈمكەپ بولدى. خاتەمخاننىڭ كەپسى ئەمدى يېشىل ياپراقلار ئۈستىدە كۈلۈپ تۇرغان سېرىق چېچەكلەر ئىچىدە كۆرۈنمەيلا قالدى.

ياخشىنىڭ ئەيىبى بولغىنىدەك، سېخىي يازنىڭمۇ خۇيى - جۇدۇنى بولدى. ئىيۇننىڭ ئاخىرى بۇغدايلار تاختا بولۇپ چېچەكلىگەن، قوغۇن - تاۋۇزلار راسا خەمەكلەۋاتقان، باغدا كاككۇك، بۇلبۇللار تازا مەست بولۇشقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، كەچقۇرۇن كۈنپېتىشتا تونۇردىن بۇخسۇپ چىقىۋاتقان قۇراي ئىسسىدەك قاپقارا بۇلۇت پەيدا بولدى.

— مۆلدۈر! — دېدى بېشىر پۇرچاق، ئاشكۆكى سېلىنغان مەززىلىك سۇيۇقئاشقا قېتىق ئارىلاشتۇرۇۋېتىپ.

— خۇدايىمەي، تاغ باغرى بىلەن كەتكىيدى بۇ ئاپەت، — دېدى خاتەمخان يۇرەكزادە بولۇپ. بېشىر ھېلىدىن - ھېلىغا چېقىۋاتقان چاقماقلارغا، تېز سۇرئەت بىلەن دىلموك تېغى قاپتاللىرىنى ياقىلاپ كېلىۋاتقان قارا بۇلۇتلارغا قاراپ، ھاۋانىڭ دەھشەتلىك گۈلدۈرلىشىنى زەن قويۇپ تىڭشاپ بىرھازا جىم تۇرغاندىن كېيىن، كەپىدىن ئالدىراپ چۈشتى.

— نېمە قىلىسىز؟

— بوران كېلىۋاتىدۇ، ئوتنى ئۆچۈرۈۋۆەت!

بېشىر يەرگە چۈشۈش بىلەنلا كەپە قاتتىق سىلكىندى. بېشىر كەپىنىڭ تۆت تەرىپىگە تارتىلغان سولياۋ تۆشۈكلەرنى قايتىدىن تارتىپ، قوزۇقلارنى قايتىدىن قاقتى. چېدىرغا

يېپىلغان يېشىل سولياۋنىڭ تانىلمىنى چىگىتتى. كېپە ھېلىلا يەردىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدىغاندەك سىلكىندى، غاراسلىدى. ھەر سىلكىنگەندە خاتەمخان «يائاللا!» دەپ توۋلاپ تۇردى. لېكىن، كەپە غۇلىمىدى. بېشىرنىڭ پۇتۇن دىققىتى تاۋۇزلاردا ئىدى. سويمىلىرى چوڭىيىپ كەتكەن بولسىمۇ بوران ھېچ دەخلى يەتكۈزەلمەيتتى، ھازىر سويمىلارنىڭ چوڭى باشتەك، كىچىكلىرى كەپتەر تۇخۇمىدەك، يېڭى چاچراۋاتقانلىرىمۇ بار ئىدى.

ئۇ خۇددى كۆكرىكى بىلەن مايىسىلارنى ھىمايە قىلالايدىغاندەك چۆنەكمۇ چۆنەك يۇگۈرۈپ يۇرەتتى. تارالغان پېلەكلەر ئارۇاڭ ـ سارۇاڭ بولدى. تاۋۇزنىڭ تۇۋى چاناپ يۇمشىتىلغان، پېلەكلەر يېپىشقۇدەك نە چۆپ، نە داڭگال قالمىغان، پورپاڭ توپىدىن بىرلا سىلكىنسە تاۋۇزلار يىلتىزى بىلەن قومۇرۇلۇپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. ئۇ قولىغا قوزۇقلارنى ئېلىۋېلىپ پېلەكلەرنىڭ ئارىسىغا قاقاتتى. پېلەكلەرنى شوينىلار بىلەن باغلايتتى. چالما، تاشلار بىلەن كۆمەتتى. ئۇ شۇنچىلىك تېز ھەرىكەت قىلاتتىكى، يىراقتىن قارىغان ئادەم تېز شامالدا غوڭۇلداپ لەپەڭشىۋاتقان لەگلەكمىكىن دەپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى...

قاراڭغۇ چۈشكەندە بوران توختىدى. چاڭ ـ توزانغا مىلىنىپ تونۇغۇسىز ھالغا كەلگەن بېشىر، ئايالىغا:

ـــ سۇ ئىسىت، بول! ـــ دېدى.

ـــ قانداقراق؟ ـــ خاتەمخان ئەنسىزلىك بىلەن سورىدى.

ـــ ئۆتۈپ كەتتى، يەرنىڭ ئويمان بولغىنى پايدا بەردى. زىيان ئاز.

ـــ بۇغدايلارچۇ؟

ـــ ئىسىت، رازاقنىڭ بۇغدىيى تۇگەشتى ـ دە، ھال چۈشۈپ، يېتىشقا ئارانلا قاپتىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە تېخى، تۇنۇگۈنلا سۇ باشلاپتىكەن!

— دان سۇيىنىڭ ۋاقتى ئەمەسقۇ؟
— ئىككىنچى سۇيى بولمامدۇ؟
— باشقىلارنىڭ ئۈچ سۇ بىلەن پىشسا ئۈزە ناپەسەتلىك قىلىپ تۆت قېتىم سۇغۇرماقچىكەن ـ ده، جاجىسى...
— تېتىقسىزلىق قىلما، ئادەمنىڭ ياخشىسى بىراۋنىڭ قايغۇسى ئۈستىدىن كۈلمەيدۇ.
— بىزنىڭ قوغۇنلۇقنى سۇ باسقاندا ئۇ ئەجەب چاۋاك چېلىپ كېتىۋىدىغۇ.
— پىشانىسى تەرلىمىگەن ئادەم شۇنداق بولىدۇ...
باغلاردا مېۋىلەر مەي باغلاپ پىشتى، خامانلاردىن توشۇلۇۋاتقان مارجانده‌ك بۇغدايلار دېھقان قەلبىگە ھۇزۇر بېغىشلىدى. ئۆيلەرده شادلىق، چىرايلاردا كۈلكە، باغ ۋە ئېتىزلاردا ناخشا... مانا بۇ يېزا ئاۋاتلىقى، مەمۇرچىلىقى.
لېكىن، ھەممىدىن ئاۋات يەر ھېلىقى ئەللىك مو شورلۇق بولۇپ قالدى. تاۋۇزلۇقنىڭ يولى توپىلىق، لېكىن ئاۋات، توپ ـ توپ بولۇپ كېلىۋاتقان بالىلار، خاتەمخانىنىڭكىگە تاۋاق كۆتۈرۈپ مېڭىشقان ئاياللار، بېشىرنىڭ قۇرداشلىرى، سىرتتىن كەلگەن مېھمانلىرىنى پەتەگە ئېلىپ ماڭغان مېھماندوست يېزىلىقلار، قىسقىسى، بۇ يولدا ماڭغۇچىلارنىڭ ھېچقايسىسى قورۇنمايدۇ، قىسىلمايدۇ. چۈنكى، ساھىبخانا چۆچەكلەردىكى قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلغان بەختلىك شاھزادىده‌ك مېھماندوست، كەڭ قول، كىملا كەلسە مۇزده‌ك تاۋۇز، يۇمشاق نان بىلەن مېھمان قىلىدۇ. قايتقاندا قولتۇقىغا تاۋۇز قىستۇرۇپ ماڭغۇچىلارنىلا بېشىر تۇرگۈنىنىڭ ئوغلى ده‌پتىرىگە يېزىۋالىدۇ. بۇ كۈندىلىك تىجارەتتىن سىرت، شەھەردىن ياكى گۈڭشىلاردىن ماشىنا، تىراكتور، ھەر خىل ھارۋىلار بىلەنمۇ تاۋۇز ئالغۇچىلار كېلىپ تۇرىدۇ. بىر ماشىنىغا تۆت تونىنا تاۋۇز باسسا ئىككى يۈز سوم نەق پۇل. ھەر كۈنى مۇنداق سودا بولۇپ تۇرىدۇ، لېكىن ئەللىك مو شورلۇقنىڭ تاۋۇزى كېمىيەر ئەمەس: چوڭى ئون ـ يىگىرمە

كىلو، كىچىكى بەش - ئالتە كىلو كېلىدىغان تاۋۇزلار قويۇق ياپراقلار ئارىسىدىن چوڭچىيىپ چىقىپ، ساينىڭ تېشىدەك ياتماقتا. تاۋۇز يېگىلى كەلگەن ھەربىر مېھمان چەتتە تۇرۇپ، ئوڭغۇل - دوڭغۇل ياتقان تاۋۇزلارغا قاراپ ھەيران قالدۇ ۋە بېشىرنى ماختاپ، بىر - بىرىگە:

— پاھ، «ئەرگە بىر نۆۋەت، يەرگە بىر نۆۋەت» دېگەن شۇ ئىكەن - دە!

— ئەللىك مو يەرنى ئالتە قېتىمدىن يۇمشىتىپ چىقماق ئاسانمۇ، كەتمەن نېمىنى ئوخشاتمايدۇ؟!

— پۇتۇن ئېتىزلاردىكى بۇيا بىلەن كەكرىنى قىرىپ ئەكىلىپ تاۋۇزغا كۆمدى جۇمۇ بۇ تۇرگۇن!

— چاپقان ھەربىر كەتمىنى بىر سومغا توختايدىغان بولدى - دە! — دېيىشىدۇ...

لېكىن، بېشىرنىڭ ئامىتى رازاقتا قاتتىق زەربە بولدى. رازاقنىڭ بۇغدىيى پاك بولۇپ يېتىۋېلىپ دان ئالالمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئورۇپ، تېپىپ سورۇۋېدى، ئاچ - پۇچەك دانلىرى توپا بىلەن ئۇچۇپ كەتتى. يىگىرمە مو يەردىكى كۆكى ھەممىنى ھەيران قالدۇرغان بۇغدىيىدىن ئارانلا ئىككى مىشكاپ بۇغداي، بۇغداي بولغاندىمۇ، ئۇچىنچى سورتتا زورىغا يارايدىغان دانسىز بۇغداي چىقتى. بېشىرنىڭ بولسا، ساقىسى ئالچۇ چۇشۇپ، قازىنىمۇ، چۆمۈچىمۇ ماي بولغىلى تۇردى. مانا بۇ قوش زەربە رازاقنى كاردىن چىقاردى. ئۇ ھازىر كەچ كىرگۈچىلا ھاراق ئىچىدۇ، ئۆيىدە ياتىدۇ، خوتۇنى بىلەن بالىلىرىنى ئاغزىنى بۇزۇپ تىللايدۇ، ئۇنى ھېچكىمۇ ئىزدەپ كىرمەيدۇ. چۈنكى، دۇيجاڭغا پۇل تەستىقلىتىدىغان، ئات - ئۆكۈزگە خەت ئالىدىغان، بىر - ئىككى كۈنلۈك رۇخسەت سورايدىغان ياكى بىر - بىرىنىڭ ئۇستىدىن ئەرز - شىكايەت قىلىدىغان ئىشلار ھازىر يوقالغان. ھەممىلا ئادەم ئۆز يېرى بىلەن، گويا دېھقانلار دۇيجاڭنى ئۇنتۇپ قېلىشقان! رازاق

هازىرمۇ مەست، ئۇ ياستۇقنى بېلىگە قويۇپ خىيال بىلەن ئوڭدا ياتماقتا. «ئەجەبا ئەتىياز ھەممىلا ئېتىزنى تەكشۈرۈپ ھەربىرىگە يولىيورۇق بەرگەن دۇيجاڭ ھازىر ئۇلار ئۈچۈن ئوشۇقچە ئادەم بولۇپ قالدىمىكىنە؟ نېمىلا بولسۇن، شياۋدۇي دېگەن ئىسىمنى ھۆكۈمەت ئۆچۈرۈپ تاشلىغىنى يوققۇ؟ گېزىتلەردە يېزىلىپ تۇرۇۋاتىدۇغۇ؟ دېمەك، شياۋدۇي بار ئىكەن، ئۇنىڭ دۇيجاڭى بولۇشى كېرەك. دۇيجاڭ بولغانكەن، ئەزالارنى باشقۇرۇشى كېرەك !...»

— كىمنى باشقۇرىمەن؟ — دېدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە، — ئەلۋەتتە بېشىردەكلەرنى باشقۇرۇش كېرەك، چەكلەش كېرەك. تانابىنى تارتىش كېرەك !

ئۇ دېرىزىدىن تالاغا قاراپ ۋارقىرىدى:

— مەرىيە !

— ھە، مانا ! — ئۇنىڭ ئورۇق، ۋىجىك ئايالى يۈگۈرۈپ كىردى.

— بالاڭغا ئېيت، دەرھال ئاتلىنىپ بوغالتىرنى ھەيدەپ كەلسۇن !

بىردەمدىن كېيىن باش - كۆزىنى چاڭ باسقان سېرىق قاشلىق بوغالتىر كىرىپ كەلدى:

— ئالدىراشچىلىقتا، سېنى يوقلىيالمىدىم، رازاق دۇيجاڭ !

— نېمە قىلىپ يۈرۈۋاتىسەن؟

— ئېتىز ئىشى.

— خىزمەتچۇ؟

— تەقسىمات، نومۇر دېگەن بولمىغاندىكىن، قىلغۇدەك ئىش يوق.

— ۋوي، بىكار تەلەپ ! توختام بويىچە يىغىلىدىغان ئاشلىق پۇلىچۇ؟

— كاسسىر كەلگەننى ئېلىۋاتىدۇ.

— بېشىر قانچىلىك پۇل تۆلىدى؟

— توختام بويىچە تۆلەپ تۇگەتتى.
— قانچە؟
— ھەر موغا ئەللىك سومدىن جەمئىي ئىككى مىڭ بەش يۈز سوم.
— پۈتۈن كىرىمنى تىزىملا، پىرسەنتىنى دۇيگە تاپشۇرىدۇ، ئوتتۇز پىرسەنتىنىڭ ئۇچتىن بىرىنى دادۇيگە...
— ئەتىيازدىكى توختام كۇچكە ئىگە بولمامدۇ؟...
— بولمايدۇ.
— ئۇنداقتا، زىيان ساڭا بولارمىكىن. دۇيجاڭ، توختام بويىچە دۇيگە ھەر موغا ئىككى يۈز جىڭدىن، جەمئىي ئىككى تونىنا ئاشلىق تاپشۇرۇشۇڭ كېرەك ئىدىغۇ؟
— مەن دېگەن ئاپەتكە ئۇچرىدىم !...
— يۇقىرىدىن ئېتىراپ قىلارمۇ؟
— نېمە؟ — رازاق تېرىكتى، — سەن كىمسەن؟ — بوغالتىرمۇ - سوراقچىمۇ؟ ماڭ، چىق، يولىورۇقنى ئىجرا قىل، بېشىرنىڭ تاۋۇزلۇقىغا كاسسىرنى ئەۋەت، تارازىنى تۇتسۇن. نەق پۇلىنى ئالسۇن !
رازاق چايدىن يەنە بىر پىيالە ئىچىۋېتىپ يېنىغا قىڭغايدى.

6

ئۇنىڭسىزمۇ ئاستىرتىن چىش بىلەپ، ھەممىنى ھېسابلاپ يۈرگەن كاسسىر رازاقنىڭ يولىورۇقىنى ئاڭلاش بىلەنلا تاۋۇزلۇققا چاپتى. ئۇ بېشىر بىلەن ئۇزۇندىن پۇت ئېتىشىپ كەلگەن، بۇرۇن دادۇي شۇجىسى بولغان، كېيىن غۇلاپ چۈشۈپ ماگىزىن كۆزەتچىسى ۋە مەسچىتنىڭ مەزنىنى بولۇۋالغان ئادەم ئىدى. رازاقنىڭ مەسلىھەتچىسىمۇ شۇ ئىدى. «ھېسام زۇغۇي» دەپ ئۇنىڭغا تېپىپ لەقەم قويۇشقان يېزىلىقلار كاسسىرغا

هاجىتى قالمىغاندا بۇ «مالىيە هوقۇقى»نى ئۇنىڭغا بېرىشكەن. ئۇ ئۆزىمۇ قۇرۇق ئۆستەڭگە مىراب بولۇپ قالغىنىغا رەللە بولۇپ، چاڭگىلى توشقۇدەك پۇل تۇتۇش، مانا شۇ پۇللار بىلەن كۆپچىلىك ئالدىدا يۈز تېپىش كويىدا تېپىرلاپ يۈرەتتى. ئۇ قولىنى كەينىگە تۇتۇپ كەپە ئالدىدا توختىدى ـ دە، بېشىرغا قاراپمۇ قويماي بۇيرۇق بېرىشكە باشلىدى:

ـــ يۇقىرىنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن، تاۋۇزلۇقنىڭ يەتمىش پىرسەنت كىرىمى دۇيگە تاپشۇرۇلىدۇ. ئوتتۇز پىرسەنت پۇلنىڭ قانچىلىكى ساڭا تېگىدىغانلىقى تېخى بېكىتىلمىدى؛ قېنى ئەمىسە، بېشىر ماڭا ھېساب ئۆتكۈزگىن.

ـــ ئىككى مىڭ بەش يۈز سوم ئۆتكۈزدۇم، دۇينىڭ ھەققى تۇگىدى، ـــ دېدى بېشىرمۇ ئۆزىنى تەستە تۇتۇپ.

ـــ يەر دۇينىڭ، تاۋۇزنى ئالمىنىڭغا تەرگىنىڭ يوق ياكى قازان بېشىدا ئوقەت قىلغىنىڭ يوق. بۇگۈنلا ئۆيۈڭگە كۆچ، پۇتۇن دۇي ئەزالىرى بۇگۈن تاۋۇز ئۈزگىلى كېلىدۇ. بانكىدىكى تۆت مىڭ سەككىز يۈز ئون ئالتە سوم پۇلۇڭ دۇيگە ئۆتتى. نېسى ساتقانلىرىڭنى ئۆزۈڭ يىغىۋال، گەپ تۇگىدى.

بېشىرنىڭ بۇرۇتلىرى تىك بولۇپ كەتتى. لېكىن ئۇ بۇرۇتى ئاستىدىن كۇلۇپ قويدى:

ـــ دۇيجاڭ ئەمەس، گۇڭشې سېكرېتارى بۇيرۇق بەرسەمۇ تاۋۇزلۇقۇمنى بەرمەيمەن، ماڭا بۇ يەرنى پارتىيە بەرگەن، پارتىيەدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان ئەمەلدار يوق. تولا ئوغامنى قاينىتاماي كۆزۈمدىن يوقال!

ـــ تولا تۇرگۈنلۇك قىلما!

ـــ يوقال دېدىم، يوقال!

ئىككىسى خۇددى ئۇزاقتىن بېرى مۇشۇنداق يەكمۇيەك ئېلىشىشقا تەقەززا بولۇپ يۈرگەن نوچىلاردەك، بىر ـ بىرىگە ئالىيىشتى. بۇلارنىڭ جېدىلى پۇتۇن ئىشلەپچىقىرىش دۇيىنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈپ كېتىشىگە سەۋەب بولاتتى. بۇنى ھېسام

زۇغۇيدىن بېشىر تۇرگۇن ئاۋۇال ئويلىدى، ئۇ غەزىپىنى يۇتۇپ سىلىق قىلىپ دېدى:

— دادۇيگە بارايلى، ئەمىسە!

— ياق، ئاۋۇال ھېساب بەر!

— ئەستا!

— چىق تاۋۇزلۇقتىن! — ھېسام قولىنى ھاۋادا قىلىچ ئۇرغاندەك شىلتىدى ۋە چۆنەكتىن ئاتلاپ ئۆتۈپ بېشىرنىڭ ئالدىغا كەلدى. بېشىرنىڭ جەھلى قاتتى، سەپرايى ئۆرلىدى، قاتمال قوللىرى كىرىشتى. «مال ئىگىسىدىن ئوغرى كۇچلۇك دېگەن مۇشۇ ئىكەن — دە!» دېدى ئۇ ئۆز — ئۆزىگە ئاستا پىچىرلاپ ۋە بىردىنلا ھېسامغا تەئەددى قىلدى:

— ئەسكىلىك قىلىپ پايدا ئالالامسەن؟!

— تۇرگۇنلۇكۇڭنىڭ زىيىنىنى ھېلى كۆرىسەن، خۇمسى!

شۇ چاغدا قىرغاقتا بىر توپ ئادەم پەيدا بولدى. بۇلارنى بېشىر تونۇدى، بۇلار رازاقنىڭ تەرەپدارلىرى ئىدى.

— باغلاش كېرەك!

— تاۋۇزنىڭ بەرىنى ئۇزۇش كېرەك! — ئۇلار قىيقاس — چۇقان بىلەن يوپۇرۇلۇپ كەلمەكتە. خاتەمخان چۆنەكلىك ئارىسىدىن يۇگۇرۇپ چىقىپ قايسىبىرىنى تىللىماقتا، قايسىبىرىگە كالتەك ئېلىپ يۇگۇرمەكتە ئىدى. بېشىرنىڭ يامانلىققا كۆزى يەتتى — دە، كەپە يېنىدىن ئاقلانغان ئىرغاي كالتەكنى ئالدى ۋە ۋارقىراپ:

— ئەمدى يۇز — خاتىر قالمىدى. كەلگىنىڭنىڭ مېڭىسىنى چۇۋۇيمەن! — دېدى.

— تاش ئېتىڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى كەلگۇچىلەردىن بىرى. شۇ زامان كەپىگە تاشلار ئېتىلدى. بېشىر نېمە قىلارىنى بىلەلمەي تۇرغاندا بىردىنلا ئىككى ئاتلىق پەيدا بولدى. ئۇلارنى كۆرۈپ تاش ئاتقۇچىلار جىمىپ قېلىشتى.

— ئۇيات ئەمەسمۇ، ئاغىنىلەر! — دېدى ئاتلىقلاردىن

بىرى قامچىسىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ، ــ كىم سىلەرنى قاراقچىلىق قىلىڭلار دېدى، رازاقمۇ؟ ئۇ مۇتتەھەم نېمىشقا ئۆزى كەلمىدى ! سەن ھېسامكا قاچانغىچە زۇغۇيلۇق قىلىسەن؟

رازاقنىڭ ئادەملىرى خۇددى قۇرغۇي كۆرگەن قۇشقاچلاردەك جىمىشتى، سار كۆرگەن چۈجىلەردەك شۇمشىيىشتى.

سۆزلىگۈچى دادۇي پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن ياش يىگىت ئەزىمەت ئىدى. ئۇ بېشىر تەرەپدارلىرىدىن بىرىنىڭ خەۋەر قىلىشى بىلەن رازاقنىڭ يولسىز قارارىنى چەكلەش ئۈچۈن كەلگەنىدى، ئۇ چۆنەك، ئېغىز ئېچىلىرىدە شۇمشىيىپ ئولتۇرۇشقانلارغا قاراپ:

ــ مېڭىڭلار ئىشىڭلارغا ! ئاڭلاپ قويۇڭلار، رازاق دۇيجاڭلىقتىن قالدۇرۇلدى، يۇقىرىدىن تەستىق كەلدى ! ــ دەپ ۋارقىرىدى.

7

كەچ كۈز، سۇ سەمرىگەن، ئۆگزىلەر ئوت ـ چۆپ، كاۋا ـ قاپاق، ھويلىلار مال ـ ۋاران، توخۇ ـ كەپتەر بىلەن تولغان چاغ... غەملىك دېھقان ئاز بولىدۇ. بۇ چاغ توي ـ تۆكۈن، مەشرەپ، ئولتۇرۇش مەزگىلى، توپ ـ توپ دېھقانلار مەشرەپ، ئوغلاق، بەيگە ۋە يەكشەنبە بازار توغرىسىدا قىزغىن سۆزلىشىدۇ، خۇددى چۈجىلەرنىڭ خوراز ـ مېكىيىنى ئايرىلغاندەك بۇ چاغدا دېھقانلارنىڭمۇ باي ـ كەمبەغىلى ئايرىلغان بولىدۇ. بۇ مەھەللىدە بايلار خېلى كۆپ. لېكىن، بايلارنىڭ بېيى بېشىر تۇرگۇن، ئۇنىڭ ئات ـ كالا، قوي ـ ئۆچكىلىرىدىن سىرت، كۈنىگە بىر كىلودىن قوناق، كېپەك ھەلىپى ۋە ئوت ـ چۆپ بىلەن بېقىلىۋاتقان ئالتە تۇياق ئەركەك

بۇغىسى بار. كېلەر يىلى 6 ـ ئايدا ئالدىنقى مۇڭگۈزى ئالتە سالا، كەينىنكى ئۈچ سالا بولىدۇ، بۇ مۇڭگۈزلەر قانچىلىك پۇل؟

بېشىرنىڭ پۇلى جىق، لېكىن ئويۇن ـ تاماشىغا ۋاقتى يوق... تىلەك تىلىگۈچىلەرگە قولى كەڭ. ھېلىدىن ـ ھېلىغا قوشنا ـ قولۇملىرى كىرىپ ـ چىقىپ تۇرىدۇ. ئۇلار:

ـــ ھارۋاڭنى بەرگىنە، تۇگمەنگە ئۇگۈت ئەپچۇشەتتىم!

ـــ غەلۋىرىڭ نەدە؟

ـــ توغرا كېسەر ھەرەڭنى بېرىپ تۇرغىنا.

ـــ ئېتىڭنى بىر كۈن بەرگىنە، بېشىركا، بىر ئوغلاققا سېلىپ باقاي.

ـــ ماگىزىنغا يېڭى مال كەپتۇ، يۈز سوم بېرىپ تۇرساڭچۇ، ـــ دېيىشىدۇ. تىلىگۈچىلەر، ئۆتنە ـ يېرىمچىلارنىڭ بىرىمۇ بېشىرنىڭ ھويلىسىدىن قۇرۇق قول يانمايدۇ.

مانا، ئۇنىڭ ئىشىكىنى رازاق تارىمۇش ئايلانماقتا. ئۇنىڭ چىرايى تېخىمۇ قورۇلغان، جۈدىگەن، موخورکا قىستۇرۇلغان بارماقلىرى تىترەپ تۇراتتى. مانا ئۇ ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن يۆتەلدى ـ دە، بېشىرنىڭ كۆك سىرلانغان دەرۋازىسىنىڭ ھالقىسىنى شاراقلاتتى. خاتەمخان پېشايۋاندا پەيدا بولدى ـ يۈ، رازاقنى كۆرمەسكە سېلىپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. بېشىر دەرۋازا ئالدىغا چىقتى:

ـــ يۈر، ئۆيگە كىر رازاق! ـــ دېدى ئۇ قىزغىن كۆرۈشۈپ.

ـــ بولدى، بېشىر، مەشەدىنلا ياناي ئاداش، بىر ھاجەت بىلەن كېلىۋىدىم.

ـــ خوش؟

ـــ ئۆزۈڭ بىلىسەن، بۇ يىل ئاپەتكە ئۇچرىدىم. دۇيگە تۆلىگۈچىلىكىم يوق. قىشچە خاڭدا ئىشلەي دەيمەن. كۆمۈر قېزىشقا ماغدۇر يوق. ھارۋا سۆرەپ بەرسەمۇ بولغۇدەك، كۈنىگە

ئون تونىنا ئاچىقسام، ئېيىغا ئۇچ ـ تۆت يۇز سوم تاپالايدىكەنمەن. دېمەكچى: ئۇچ يۇز سوم قەرز بېرىپ تۇرساڭ، خاتىدا ئىشلەپ ئۇزۇڭۇېتەتتىم ئاداش. بىر ياخشىلىق قىلىپ قويساڭ، خۇدايىم بۇيرۇسا، بىر ياخشىلىقىڭغا ئوننى قايتۇرىمەن!

بېشىر جىم بولۇپ قالدى. بىر ياخشىلىققا ئون يامانلىق قايتسا قايتىدىكەن، لېكىن بىر ياخشىلىق قايتمايدۇ، بۇنىڭغا كۆزۇم يېتىدۇ، دەپ ئويلىدى بېشىر، لېكىن ئۇنىڭ رازاقنى قۇرۇق قول قايتۇرغۇسى كەلمىدى.

ـــ خاتىغا بارما، ـــ دېدى بېشىر خېلى جىملىقتىن كېيىن، ـــ ئېغىر ئىشقا چىدىمايسەن، داۋۇت ئاشپەزگە يانداش، ئاشخانا ئاچ، سىلىق گەپ بىلەن مېھمان كۈتۈشكە يارايسەن، دەسمايە دەمسەن؟ مەن ساڭا دەسمايە سېلىپ بېرەي. ھەي، خاتەم بەش يۇز سوم ئاچچىققىنا!

رازاق كەتكەندىن كېيىن، خاتەمخان بېشىرغا ئاچچىق قىلدى:

ـــ نېمە قىلغىنى بۇ، ئۇ ئەسكىگە ياخشىلىق قىلىپ يەنە شاپىلاق سېتىۋالغۇسى كەپتۇ ـ دە.

ـــ قويە خوتۇن، بولمىغۇر گەپ قىلمىغىنا. ئەسكى بولسا نېمە بولاتتى؟ ئەسكى ئادەمۇ ياخشى كۈن كۆرۈشنى ئارمان قىلىدۇ ئەمەسمۇ! ـــ دېدى بېشىر ئايالىغا.

ئايدىك كېچە

... قېرىلىق ــ قۇياشسىز تۇن. لېكىن، تۇنۇنىڭ ئايدىڭى بار، سايەڭ بويۇڭدىن ئۇزۇن سايەڭنى كۆرۈپ ئۆلۈمنى ئۇنتۇيسەن. يۇلتۇزلار ساڭا كۆز قىسىدۇ، بۇ ھال سېنىڭ دىلىڭنى ئاۋۇندۇرىدۇ. ئەتراپ خۇددى سۇتكە چىلىنىپ تۇرغاندەك ئاپپاق، بۇ ھال ساڭا ئاقارغان چاچ ـ ساقاللىرىڭنىڭ گۈزەللىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

ئايدىك ــ مەن سېنى سۆيىمەن. چۈنكى، سېنىڭ مېھىر تەپتىڭ بىلەن مەن ئەتىكى قۇياشلىق كۈنۈڭ قەدىرىگە يېتىمەن...

ئايدىك، ۋالاقتەگكۈر ئايالىمنى ئويغاتما، ئۇ كۆزىنى ئاچسىلا ۋالاقلايدۇ. مەن سېنىڭ قوينۇڭدا راھەتلىنىپ بىر تۇنى ۋاڭ ـ چۈڭسىز ئۆتكۈزەي. ئايدىك، مۇنۇ يېنىمدىكى زاۋۇتقا نۇرۇڭنى چاچما، زاۋۇتنىڭ ئۈنى ئۆچسۇن، ئايالىم، زاۋۇت، مۇشۇ ئىككى ئاپەتتىن مېنى ساقلا!

قېرى ئۇجمە ئاستىدىكى كىچىك سۇپىدا ئولتۇرغان ياشانغان، چالا مەست ئادەم يۇقىرىقى تەنتەنىلىك سۆزلەر بىلەن ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلدى ـ دە، ئاقارغان قاشلىرى ئاستىدىكى ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان، ئۆمۈچۈك تورىدەك قورۇقلار ئارىسىغا يوشۇرۇنغان خۇمار كۆزلىرىنى ئاسمانغا، ئايغا، يۇلتۇزلارغا تىكتى.

ئۇ يۇلتۇزلار بىلەن ئۆز خىيالىدا سۆزلەشمەكتە:

ــ مېنى تونۇمسىلەر؟ ھەئە، تونۇيسىلەر. ئايدىك بولسىلا يۇلتۇز ساناشقا ئامراق ھېلىقى ساتتار قويچىمەن. ئۇ چاغدا بالا

ئىدىم، ئەمدى بوۋايمەن. ئاتمىش ئىككى يېشىمغىچە سىلەرنى ساناپ تۇگىتەلمىدىم. سىلەر مېنى چارچاتتىڭلار، قېرىتتىڭلار، كۇچ ـ قۇۋۋەتتىن ئايرىدىڭلار. مانا ئەمدى ئوتتۇز كويچەن پېنسىيە ئالىدىغان بىكارچى بوۋايغا ئايلانىدىم. ئادەملەرگە قىلىدىغان گېپىم تۇگىگەن چېغى، سىلەر بىلەنلا سۆزلىشىشنى خالايمەن. خۇددى ئۆمۇر بويى تاپقان ـ تۇگىكىنىمنى سىلەرگە ئامانەت قويغاندەك، بېشىم قاتسىلا سىلەرگە ھال ئېيتىمەن.

ھەي، ئاي ئېيتقىنا: ھاياتىنى ۋەتەنلىك، خەلقلىك كەلگۈسىگە بېغىشلىغان بىر ئادەم ئايالىنىڭ ئادىمەتچىلىكى ئۇچۇن ئازراق پۇل تېپىشقا ئىلاجسىز قېلىپ تىل ئاڭلىسا، ئۇنى ئاز دەپ، مەھەللىنىڭ ياخشى ـ يامىنىنى بەش قولدەك بىلىدىغان پېشقەدەم سېكرېتارنىڭ سۆزىنى ھېچكىم قوللىمىسا، بۇ مەن ئۇچۇن ئازاب، ئادالەتسىزلىك ئەمەسمۇ!

ئايالىمنىڭ كارى چاغلىق، نېمىلا بولسۇن ئۇ مېنىڭ يىگىرمە نەچچە يىللىق ھەمراھىم، خوجايىنىم. سەپرايىمغا تېگىدىغىنى مۇنۇ زاۋۇت. ئاڭلىغانسەن، بۇگۇن پارتىيە ياچېيكا يىغىنىدا قانچىلىك زارلاندىم. ئۇلار مۇنۇ زاۋۇتنىڭ خوجايىنى نىياز شۇمتەكنى پارتىيەگە قوبۇل قىلماقچى. يىگىرمە ئادەمنىڭ قېنىنى شوراۋاتقان بىر شۇلۇك پارتىيە ئەزاسى بولماقچى. بۇنىڭغا يالغۇز مەنلا قارشى تۇردۇم. لېكىن، مېنىڭ قارشىلىقىمنى قوللايدىغانلار تېپىلمىدى. ئۇلار مېنى ئوتتۇز كوي بىلەن پېنسىيەگە چىقىرىپ قويۇپ پىچىقى كەسمەس، گېپى ئاقماس، ئىش ئۇقماس ئۆلۈمتۇك قىلىپ قويدى. ئوتتۇز كوي ئىشىكىمگە داقاق بولدى: ئايىغى ئۇزۇلمەي كىرىپ ـ چىقىپ تۇرىدىغان ئادەملەر ئۆيۈمگە دەسسىمەس بولدى. مېنىڭ ئۆيۈمدىن ئۆز ۋاقتىدا خۇشال ـ خۇرام ئىش پۈتكۈزۈپ چىققانلارمۇ مېنى تاشلىدى. ئۇلار مېنى نېمە قىلسۇن دەيدۇ؟ ساقال قويۇپ سەللە ئوراپ مەسچىت قۇۋمىغا قېتىلسۇن دەمدۇ؟ ئۇ چاغدا مېنىڭ ئوتتۇز نەچچە يېشىمدا قەسەم بېرىپ

پارتىيە ئەزاسى بولغىنىمنىڭ پايدىسى نېمە بولدى؟ يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى ھالاۋەتتە كەينىدە، جاپادا ئالدىدا بولغىنىم ئۈچۈن بېرىلگەن مۇكاپات شۇ بولسا، بۇ تولىمۇ رەھىمسىزلىك بولمىدىمۇ؟ ئۇنى ئاز دەپ ئوتتۇز كويغا پۈتۈن ھۆرمەت ـ ئىناۋىتىمنىمۇ ساتقان ئوخشايمەن. بۇرۇن يىغىنلاردا: ساتتار سېكرېتارنىڭ دېگىنىدەك بولسۇن، دېيىشىدىغانلار ئەمدى يوق. ئەڭ كېرەكسىز، قارشى ئېلىنمايدىغان نەرسە ئەمدى مېنىڭ پىكرىم بولۇپ قالدى. ياشلارغۇ چۈشەنمەيدۇ. ئۇلار كىتاب بويىچە سۆزلىشىدۇ. قېرىلارچۇ؟ ئۇلار بۇرۇن قىزىرىنىڭ تويىنى قىلىسىمۇ ماڭا مەسلىھەت سالاتتى، مېنى توي بېشى قىلىپ ئولتۇرغۇزاتتى. ئەمدىچۇ؟ نەزىردىن باشقىغا چاقىرىشمايدۇ. ئۇلار سەللە ئورىۋېلىپلا ئادەم تونۇمايدىغان بولۇۋېلىشتى... لېكىن بۇلاردىن رەنجىمەيمەن. ئۇلار يالغاندىن ھۆرمەت قىلىشقانلار. مەن يەنىلا مەھەللە پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ھەيئەتلىرىدىن رەنجىيمەن. ئۇلار مېنى چۈشىنىشى، مېنىڭ قەلبىمنىڭ كومۇنىزمغا تەلپۈنۈپ تۇرغانلىقىنى بىلىشى لازىم. مەن باي بولۇپ مەككىگە تاۋاپقا بېرىشنى ئويلىغىنىم يوق، تېخى ماڭا توققۇز مو يەر بىلەن قىرىق بەش تۇپ ئۈزۈمنى بۆلۈپ بېرىپ، ھېيىتقاي توختامنامە قەغىزى تەڭلىگىنىنى، مۇنچە جىڭ پاختا، مۇنچە جىڭ قۇرۇق ئۈزۈم، مۇنچە جىڭ ھۆل ئۈزۈم سېتىپ بېرىسەن دەپ مەجبۇرىيەت بەلگىلەپ بەرگىنىنى قانداق قىلاي ! ئۇلار نېمىشقا مېنىڭ ئەمگىكىمنى قىلالايدىغانلىقىمنى، باي بولۇشنى خالىمايدىغانلىقىمنى ھېسابقا ئېلىشمىدى؟ مېنىڭ كەسپىم رەھبەرلىك قىلىش، ۋەزىپەم ئىنقىلاب قىلىش ئىكەنلىكىنى نېمىشقا ئۇنتۇشتى؟...

ئاي بۇلۇتلار ئارىسىغا مۆكۈندى. خۇددى ئايمۇ ئۇنىڭدىن زېرىكىكەندەك، يۇلتۇزلارنىڭ ئۇنىڭدىن رايى قاچقاندەك بىلىندى. ئۇ ئاستا سۇپىدىن قوزغالدى ـ دە، كوچىنىڭ

ئوتتۇرىسىغا چىقتى.

جىمجىت، سالقىن، ئايدىڭ كېچە...

ئۇ كېرىلدى، يەنە ئايغا قارىدى. شۇ چاغدا ئوڭ تەرەپتىن لەرزان ناخشا ئاڭلاندى. تونۇش ۋە يېقىملىق، بالىلارنىڭكىدەك ناخشا ئاۋازى ئۇنى ئۆزىگە تارتتى: «ھېيىت پاكار، — دېدى ئۇ ئۆزىچە كۈلۈپ قويۇپ، — ناخشاڭنى دېمىسە ئۆزۈڭ بىر لالما ئىت، كىم بىر پارچە نان بەرسە شۇنىڭغا قۇيرۇق شىپىڭلىتىسەن».

ھېيىت پاكار ساتتارنىڭ قەدىناس دوستى، ئۇلار ئۇزاق يىللار ئىشلىگەن. ھېيىت بىرمەھەل مەھەللە ئاكتىپلىرىدىن بولغان، ساتتارنىڭ ئېتىنى توقۇپ، ھارۋىسىنى ھەيدىگەن. كېيىنچە ساتتار ئۇنى ماگىزىننىڭ كۆزەتچىسى قىلىپ قويغان. ئۇ ساتتارنىڭ سۆزلىرىنى تىلتۇمار بىلمىدىغان، ساتتارنىڭ ئىشلىرىنى گۇمانسىز قوللايدىغان ئاق كۆڭۈل، قىزغىن دېھقان. ئۇنىڭ ئۆز ئۆيى، بالىۋاقىسى بار، لېكىن، ئەتىگەنلىك چايىنى ساتتار بىلەن بىللە ئىچمىسە يېگىنى تېنىگە سىڭمەيدىغان ئادەم. ساتتار ئۇنى ياخشى كۆرىدۇ. لېكىن، مۇشۇ يېرىم يىلدىن بېرى، ھېيىت نىيازنىڭ مۇشۇ قۇيمىچىلىق زاۋۇتىغا كۆزەتچى بولۇپ كىرگەندىن كېيىن ساتتار ئۇنى يامان كۆرۈپ قالغانىدى.

مانا، بۈگۈن ھال ـ مۇڭ ئېيتىشىدىغان ھېچكىم بولمىغاچقا، ئۇ ھېيىت پاكار بىلەن پاراڭلاشماقچى بولۇپ، ئۇنىڭ يېنىغا قاراپ ماڭدى.

مانا، ھېيىت پاكار دەرۋازا ئالدىدا كالتەكىنى تۈتۈپ ناخشا ئېيتىپ يۈرەتتى. ئۇ ھازىر مۇنۇ نىيازنىڭ زاۋۇتىنى قوغداۋاتقىنى ئۈچۈن خۇشال. چۈنكى، نىيازنىڭ زاۋۇتى ھازىر كىشىلەر توپلىشىدىغان، ماختىشىدىغان، سىرتتىن كەلگۈچىلەر ئېكسكۇرسىيە قىلىدىغان جاي. نىيازنىڭ ئىككى ـ ئۈچ يىلدىلا قىرىق ـ ئەللىك مىڭ كويلۇق دەسمايىسى، يىگىرمىگە يېقىن

ئىشچىسى بار قۇيمىچىلىق زاۋۇتى قۇرۇۋاتقانلىقى، بىر تەرەپتىن جەمئىيەتكە بايلىق يارىتقان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن بىكارچى ياشلارنى بىر يۇز - بىر يۇز يىگىرمە كۇيدىن مائاش ئالىدىغان ئىش ئورنىغا ئىگە قىلىپ قويغانلىقى هەممىلا جايدا، گەپزىت - رادىيولاردىمۇ ماختالماقتا. ئەنە شۇ ماختىلىۋاتقان ئورۇننىڭ كۆزەتچىسى بولۇش ئەلۋەتتە هېيىت پاكارنى تولىمۇ خۇش قىلماقتا ئىدى.

— هە، پاكار، زاۋۇتۇڭنىڭ ئۇنى بەسلىۋېدى، ئەمدى سەن كارخىرىغىلى تۇردۇڭمۇ؟ مېنى كۆچۈرمەكچىمۇ سىلەر؟ بىلىپ قوي، تام قوشنىڭ بىر دات باسقان مىخ. ئۇنى سۇغۇرۇپ ئېلىۋەتمەك ئاسان ئەمەس!

ساتتارنىڭ قوپال سۆزلىرىنى سېغىنغان هېيىت پاكارنىڭ كۆكۈچ كۆزلىرى ئويناپ كەتتى. ئۇ ۋېجىك گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ كونا خوجايىنىغا هەيىرلىق بىلەن چاس بەردى:

— ئىدىرەستى باشلىق، ئۆگزىمىز تۇتاش، ئىشكىمىز يانداش، بىز كونا سىرداش تۇرۇپ كېلىپمۇ قويمايسەن. بىزنىڭ زاۋۇتقا پۇتۇن خەلق خۇشال، يالغۇز سەنلا ئالىيىپ قارايسەنغۇ. ئېيتقىنا، نەرىمىز ساڭا ياقمىدى؟

ئۇ ساتتارنىڭ مۇرىسىگە ئىككى قولى بىلەن ئېسىلىپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى - دە، ئاندىن كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ ساتتارنىڭ ئايالى، بالىلىرى، مېۋە - چېۋە، ئىت - مۇشۇكىنى قويماي سوراپ چىقتى.

— يالىقىڭ تېتىدىمۇ يالاقچى؟ — دېدى ساتتار هېيىت پاكارنىڭ بېشىدىن بېسىپ قويۇپ، — ۋالاقلىماي ناخشاڭنى ئېيتە!

— ناخشا! — دېدى هېيىت تايىقىنى ئېڭىكىگە تىرەپ ئولتۇرۇۋېلىپ، — مېنىڭ گېپىمنىڭ هەممىسى ناخشا: ئاڭلىغانسەن، بىزنىڭ نىياز ناهىيەگە ۋەكىل بولدى. زاۋۇتتا هازىر بىر قېتىمدا يەتتە يۈز ئەللىك كىلو چويۇن قۇيىدىغان

بولدۇق. ماشىنا ئىككى، بىرى قۇم، كوكس توشۇيدۇ؛ بىرى چويۇن سېتىۋالىدۇ !

— ناخشا ئېيت دەيمەن !

— ناخشىنىڭ ياخشىسىنى ئېيتايمۇ؟ مەنمۇ يېرىمنى كىم تېرىسا تېرىسۇن دەپ بېرىۋېتىدىغان بولدۇم. ئەمدى زاۋۇت بىزنى باقىدۇ.

— ناخشا ئېيتمىساڭ كېتىمەن !

— مۇشۇنداق قىلسا... يېزىلار شەھەر بولىدىكەن...

— ئەخمەق ! — دېدى ساتتار ھېيت پاكارنى ئىتتىرىپ، — ئاۋۇ ئاينى كۆردۇڭمۇ؟ ئاي بىلەن كۇننىڭ مەڭگۈلۈك ھەمراھى يەر ! يەردىن يۇز ئۆرۈسەڭ شورۇڭ قۇرۇيدۇ !

ئۇلار جىمىپ قېلىشتى. ھېيت پاكار دوستىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن ھەرنېمە قىلىشقا تەييار ئىدى.

— ھە، يېرىڭنى تىراكتور بىلەن ھەيدىتىپ بېرەيمۇ؟

— ياق.

— مەن كۇندۇزى بىكار، ئۇزۇملىرىڭنى چاناپ بېرەيمۇ؟

— قۇرۇسۇن !

— ساڭا نېمە بولدى ساتتار، خۇيلىنىپ قاپسەنغۇ؟

— ماڭا پۇل كېرەك، پۇل.

— پۇل؟

— پۇل تاپقۇدەكمەن. نەدىن، نېمىلا قىلىپ بولسۇن پۇل تاپقۇدەكمەن. ئايالىمنىڭ بىر قېتىم قاپاق سۇزۇپ غادىيىپ ئولتۇرۇۋېلىشى ئۈچۈن باشقىلارغا چىراي سارغايتقۇدەكمەن. مېنىڭ يۇز ـ خاتىرەم، ئىناۋىتىم بىلەن ئۇنىڭ نېمە چاتقى دەيسەن. ئەتىكى مەرىكە ئايالىلار ئۆزىنى كۆرسىتىدىغان مەرىكىمىش. ئادەمگەرچىلىك ئۈچۈن ئون بەش كوي لازىممىش، كەشمىر ياغلىق سېلىپ بارمىسا بولمىغۇدەك. ياغلىق ئۈچۈن قىرىق بەش كوي جايلىغۇدەكمەن. يېنىڭنى ئاختۇرغىنا، شۇنچىلىك بىرنېمە بارمىكىن ھېيت؟

ـــ مانا باری، ـــ دېدی هېيت بالىلارنىڭكىدەك ئىنچىكە ئاۋازى بىلەن چۈشۈلداپ، ـــ بار ـ يوقى بىر كوي ئۈچ موچەن.

ئۇنىڭ مېھرىبان كۆزلىرىدىن دوستىغا خەيرخاھلىق، ھېسداشلىق چىقىپ تۇراتتى. ئۇ خجىل بولۇپ خۇنى كېتىشكە باشلىغان كۆزلىرىنى دوستىدىن قاچۇردى ۋە گەجگىسىنى سىلاپ قوشۇپ قويدى:

ـــ ئەستاغپۇرۇللا...

ـــ ئىچىپ تۇرۇۋاتامسەن ھېيت؟ ـــ دېدى ساتتار تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئاچچىق موخوركىسىنى ئوراۋېتىپ.

ـــ نەنىڭ؟ ـــ دېدى ھېيت چىشى چۈشۈپ كەمشۇك بولۇپ قالغان ئاغزىنى ئۆمەللەپ كۈلۈپ، ـــ كۈندۈزى سەت، كېچىسى بىكار ئەمەسمەن!

ـــ ئېلىپ قويغىنىڭ يوقمۇ؟

ـــ خۇمار تۇتتىمۇ ساتتار سېكرېتار! ـــ دېدى ھېيت ئۇزۇن پەرىجىسىنى قېيقىپ ئورنىدىن قوپۇۋېتىپ، ـــ سەن سېكرېتار، مەن جۇرېن بولغان چاغلاردا ئىچىپلا ئارىلىشىپ كەتكەن بىز ـ ھە. ئۇ چاغلاردا يارىشاتتى. ھايت دېسەڭ ھەممە نېمە تەخ. ۋاي سېكرېتار، ۋاي جۇرېن دېسە، خەقنىڭ ئاغزىغا بىر كېلەتتۇق. ئەمدىچۇ؟ مەن كۆزەتچى، سەن ئايالىڭغا خىزمەتچى، قىرىق بەش كوي ئۈچۈن چىراي سارغايتىسەن تېخى. توختاپ تۇرغىن، مەن پۇلنىڭمۇ، ھاراقنىڭمۇ ئېپىنى قىلاي. مۇنۇ زاۋۇتنىڭ باش تېخنىكى بۇ نەرسىلەردىن ئايرىلمايدۇ، كىرىپلا چىقمەن.

ھېيت دەرۋازىدىن كىرىپ كەتتى. ساتتار كۆتەكتە ئولتۇرۇپ بىرده ئاق بۇلۇتلار ئارىسىدا مۆكىمۈكىلەڭ ئوينىۋاتقان ئايغا، بىرده ئاقىرىپ كەتكەن دەرۋازىغا قاراپ قويۇپ، ئاچچىق موخوركىسىنى قانغۇچە شوراپ خاپا ھالدا ئولتۇردى.

رەھىمدىل ئاي يەنە ئەتراپىنى سۈتتەك يورۇتتى. ئۇ دەرۋازىنىڭ ئىككى يان تېمىدىكى يامغۇرلار ئۆچۈرۈپ ئىزناسى قالغان شوئارلارنى يادقا ئوقۇدى: «خەلق گۈڭشېسى ياخشى !»، «يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنەيلى !»

ئۇ كۆزىنى يۇمدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن قىپقىزىل شوئارلار، ئالدىراش - جىددىي چاغلار: تاماكا ئىسى بىلەن تولغان مەجلىسخانىلار، ھەيۋەتلىك نۇتۇقلار، ئىشەنچ ۋە كۈچ بىلەن تولغان ۋەدىنامە، چاقىرىقلار... بىرمۇبىر ئۆتتى.

ئۇ چوڭ ئىشلارنى مۇشۇ ھويلىدا قىلغان. كەلگۈسىنىڭ ئۇلۇغ پىلانلىرىنى مۇشۇ ھويلىدىكى ئىشخانىلاردا ئويلىغان، تۇزگەن. بايىقى ئىككى شوئارنى دۇنيادىكى ھەرقانداق گەپتىن بۇيۇك ھېسابلاپ، ئىنسان قىلىپ باقمىغان ئىشلارنى مۇشۇ ئىككى شوئارغا سادىق بولغان ئادەملەر قىلالايدىغانلىقىغا چىن قەلبىدىن ئىشەنگەن. ئەنە شۇ شوئارلارنىڭ كۈچى بىلەن ئۆزىنى، ئائىلىسىنى ئۇنتۇغان، ئەڭ مۇھىمى، كۆپچىلىككە ياخشى يېتەكچى بولۇشنىلا ئويلاپ، ئەمگەك قىلىشنىمۇ ئۇنتۇغان؛ كوللېكتىپنىلا كۆزلەپ، ئۆز يانچۇقىنى پومپايتىشنى ئۇنتۇغان؛ كۆپچىلىكنى باشقۇرۇشنىلا بىلگەن، ئەمما ئۆز ئايالىنى ئەركە خوجا خان قىلىۋالغان. كىشىلەردىن ھۆرمەت تەلەپ قىلىشنىلا بىلىپ، باشقىلارغا يۈمشاق كۆڭۈل بولۇشنى ئۇنتۇغان... مانا بۇگۈن، يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى «بىلگەن»، «ئويلىغان» ۋە «قىلغان»لىرى ئۇنىڭغا ئەسقاتمىدى: بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭ ئىشىكىگە داقاق، يولىغا كاتاك، يۈزىگە داغ بولۇپ قالماقتا. يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى «ئۇنتۇغان»لىرى بولسا، بۇگۈن ئۇنىڭغا ئۆز زىيىنىنى كۆرسەتمەكتە. ئۇنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى خۇددى مىتىدەك يەپ ئۇپراتماقتا. ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈن خورسىنىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئىچىدۇ !

ئۇ كۆزىنى ئاچتى. ھېلىقى شوئارلارمۇ، بايىقى خىياللارمۇ ئۇركۇگەك قۇشلاردەك نەلەرگىدۇر ئۇچۇپ كەتتى. ئۇنىڭ

ئالدىدا بىر قولىدا بىر بوتۇلكا ھاراق، بىر قولىدا پۇل تۇتۇپ ھېيىت پاكار تۇراتتى.

ــ مە، ئىچ، ھاجىتىڭدىن چىق ساتتار!

ھېيىت ئۇنىڭغا ئىككى قولىنى سوزدى، ساتتار پۇل بىلەن ھاراقنى ئالدى.

ــ شۇكۇر، ــ دېدى ئۇ، ــ ھېلىمۇ ياخشى سەن ھايات ئىكەنسەن، بولمىسا ئادەملەر مېنى ئۇنتۇپ...

ــ بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇت! ــ دېدى ھېيىت ئۇنىڭ يېنىغا ئولتۇرۇۋېتىپ، ــ ئېتىزغا يارىمايسەن، مېنىڭ گېپىمگە كىرسەڭ كىببىرنى قوي، نىيازنىڭ مۇنۇ زاۋۇتىغا كىر، ساڭا يەڭگىل ئىش چىقىدۇ، ئوبدان ئايلىق ئالىسەن!

ــ نېمە؟ نىيازنىڭ مۇشۇ قۇيمىچىلىق زاۋۇتىغىمۇ؟ بىز تەر تۆكۈپ ياسىغان بۇ ھويلىنىڭ كۆكىنى سېتىپ، ساتقاندىمۇ تېخى بىزنىڭ ئىزىمىزغا ئادىشىپ بولسىمۇ دەسسىمەيدىغان بىرنېمىلەرگە سېتىپ، بىزدەك گۇڭشېنى قۇرغان، پۈتۈن ھاياتىنى كۆيچىلىككە بېغىشلىغانلارغا زەربە بولىدىغان ئىشنى قىلغىنى ئۈچۈن مەن تېخى ھازىرقى سېكرېتار ــ پېكرېتارلىرىڭ بىلەن سۆزلىشىمەن!

موتوسىكلىت ئاۋازى ئاڭلىنىۋىدى، ھېيىت ئورنىدىن تۇردى، ساتتارنىڭ گېپىنى ئۇزۇلدى.

ھېيىت دەرۋازىنى يوغان ئاچتى:

ــ نىيازمۇ سەن بالام، ھە، بىر ئىش چىقىپ قالدىمۇ؟

ــ ئاخشام قۇيغان رادىياتورلارنى قۇمدىن چىقىرىۋېتىش لازىم ئىدى، ئەتىگەنلىكىكە ئەكەتكىلى ماشىنا كېلىدۇ. مەن قۇمدىن چىقىرىپ تۇراي. ھېيىت ئاكا، سەن بېرىپ ئىستانوكچىنى باشلاپ كەلگىن. كېچىچە قىرىدىغان جايلىرىنى قىرسۇن. نېمە، دەرۋازىغا كىم قارايدۇ دەمسەن، ئاۋۇ كىم، ساتتار ئاكامۇ، بولدى سەن كەلگۈچە قاراپ تۇرىدۇ.

ئۇ ئالدىراپ دەرۋازىدىن ھويلىغا كىرىپ كەتتى. ھېيىتمۇ

ئېغىر كالىچىنى سۆرەپ، توپىلىق يول بىلەن يۈرۈپ كەتتى.

ساتتارنىڭ خورلۇقى كەلدى: مۇنۇ نىياز زاۋۇت قۇرۇۋېلىپ، خوجايىن بولدۇم دەپ، ئەمدى ساتتار سېكرېتارنىمۇ باشقۇرماقتا. قىرىق - ئەللىك مىڭ كويلۇق دەسمايە شۇنچىلىك چوڭ نەرسىمىدى؟ ساتتار كىم، ئۇ كىم؟ تېخى سالام - سەھەتىمۇ يوق، ئىشىككە قاراپ تۇرسۇن دەپ ئىش بۇيرۇغىنىنى قارىمامدىغان. پاھ، بۇنىڭ ھاكاۋۇرلۇقىنى!

ساتتارنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلىدى. ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن بوتۇلكىنى بىر كۆتۈردى - دە، يېرىملاتتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا ئوت - قۇۋۋەت بەرگەن يېرىم بوتۇلكا ھاراقنى يانچۇقىغا سالدى - دە غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇردى ۋە دەرۋازىنىڭ ئىچىگە قاراپ ماڭدى.

ئۆز ۋاقتىدا ساتتار ئۆزى ياساتقان ئۆيلەر، نۇرغۇن كۇرەش يىغىنلىرى، قەسەمياد يىغىنلىرى بولغان ھويلا نۇرغۇن قېتىم ھەر خىل كارخانىلار قۇرغان ساتتارنىڭ نۇرغۇن خۇشاللىق، شان - شەرەپلىرىگە گۇۋاھ بولغان. مانا ئەمدى مامىكاپىتەك قۇرۇپ، بۇ قالغان ئىشلارنىڭ گۇۋاھچىسى بولغان. ھازىر ئۇنىڭغا باق. ئەمدى ھويلا ئاۋۇ نىيازنىڭ ئىلكىدە، نىياز ئېيىغا بىر مىڭ بەش يۈز يۈەن ئىجارە بېرىپ دادۇينىڭ ئۆيىگە خوجايىن بولۇۋالدى. بۇ ھويلا ھازىر قوم، كۆمۈر، چويۇن دۆڭسى، چويۇن ئېرىتمىدىغان پېچ، تراكتور، ماشىنىلار، ھەر خىل قۇيمىلار بىلەن تولغان، دەسسەپ ماڭغۇدەك يولمۇ قالمىغان، قالايمىقان ئىدى. ئۇ دۇسكىلەپ يۈرۈپ يول تېپىپ بورا لەمپە ئاستىدا يالىڭاچلىنىپ ئىشلەۋاتقان نىيازغا قاراپ دەلدۇگۇنۇپ ماڭدى.

نىياز ئۇنىڭ كەلگىنىنى سەزمىدى. ئۇ بەلگۈرجەك بىلەن قۇمنى قايرىپ ھور، ئىس چىقىپ تۇرغان ئېغىر قۇيمىلارنى لوم بىلەن ئۆرۈمەكتە ئىدى.

ئۇ غەزەپ بىلەن ئۆز رەقىبىگە قارىدى. لەمپە ئاستىدا

يانتۇ چۈشۈپ تۇرغان ئاي نۇرى نىيازنىڭ يېرىمىنى يورۇتۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ سىيرىپ چۈشۈرۈۋەتكەن يۇمىلاق بېشى سوقما تاشقا، قارامتۇل، يالىڭاچ بىلەكلىرى سوقما دەستىگە ئوخشاش ھەربىكەتلىنەتتى. ئۇنىڭ ئورۇق، شۇدىما گەۋدىسى يېڭىناغۇچتەك مىدىرلايتتى. ئەنە شۇ كۆرۈمسىز گەۋدە ساتتارنى شۇنچە خاپا قىلدى. ساتتار بۇ خاپىلىقىنى بۇگۈن چىقىرىدۇ. لېكىن، گەپ ئاچماق تەس. چۈنكى، ساتتار ئۇزاقتىن بېرى نىيازغا تىكىلىپ قارىمىغانىدى. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كونا ئاداۋەت، يېڭى خىجىلچىلىق ئۇلارنى بىر - بىرىگە دۇشمەن قىلىپ قويغان. ئۇلار يالغۇز يەردە ئۇچرىشىپ قېلىشسىمۇ بىر - بىرىدىن كۆز قاچۇرۇشاتتى. نىياز ساتتارنى كۆرسە ئەتەي باشقا كوچىغا ئەگىيىتتى. لېكىن، يېقىندىن بېرى نىياز ئۆزىنى كۆرسىتىشكە باشلىغان؛ ئۇ ھەر ئۇچ كۈندە بىر قېتىم پېچقا ئوت ياقاتتى. ئىسسىقتىن قېچىپ كېچىسى ئىشلىگەچكە، چويۇن ئېرىتىدىغان پېچىتىن چىققان يالقۇن كېچىچە دېرىزىسىدىن ئۆيىگە چۈشۈپ ساتتارنىڭ كۆزىنى چاقاتتى. پېچ ئۇچقۇنلىرى ئۆگزىنى ئەگىپ ۋەھىمە پەيدا قىلاتتى. ئىستانوك، شامالدۇرغۇچ ئاۋازلىرى ساتتارنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يەپ، ئۇيقۇسىنى بۇزاتتى. بۇ ئىشلارغا لېۋىنى چىشلەپ، غىڭ قىلماي يۇرگەننىڭ ئۈستىگە بۇگۈن چۈشتە ساتتار ئىشىكى ئالدىدا ئولتۇرسا، نىياز موتوسىكلىت بىلەن شۇنچىلىك توپا توزۇتۇپ ئۆتتىكى، قويۇق چاڭ - توزان دەستىدىن ساتتار دەم ئالالماي قالدى. مانا ھازىر بولسا تېخى، ساتتار دەرۋازىغا قاراپ تۇرسۇن دەپ خۇددى بالىغا بۇيرۇق قىلغاندەك ساتتارغا بۇيرۇق قىلماقتا. ئەلۋەتتە، سەۋر - تاقەتنىڭ چېكى بولىدۇ - دە!

ساتتارنىڭ غەزىپى بارغانسېرى ئۆرلىمەكتە، قوللىرى كۆپۈشۈپ، تومۇرلىرى لىپىلدىماقتا، گۈرەن تومۇرلىرى كۆپمەكتە ئىدى! ئۇ ئەمدىلا نىيازنىڭ قولىدىكى گۈرجىكىنى چۆرۈۋېتىپ، «نېمەگىگە غادىيىسەن» دەپ گەپ باشلاي دەپ

تۇرۇشىغا، نېرىقى ئۆيىدىن ھېلىقى باش تېخنىك چىقىپ كەلدى. مانا ئۇ نىيازنىڭ يېنىغا كەلدى. ساتتار قۇم ئۈستىگە تۇڭرۇككە يۆلىنىپ ئولتۇرۇۋالدى.

— نىياز، باشقىلار قېنى؟ — سورىدى تېخنىك.

— ھاردى، دەم ئالسۇن! — دېدى نىياز قولىغا تۈكۈرۈپ تۇرۇپ، — ئىككى سائەت ئىشلىسەك قۇمدىن چىقىرىپ بولمىمىز.

— ھە، ھېلىقى توختامنامىنىڭ ئىشى قانداق بولدى؟

— كېلىشتۇق، ئىككى يۈز ئەللىك مىڭ كويلۇق زاكاز ئالدۇق. قېلىپىنىڭ چېرتيوژلىرىنى ئاچىقتىم. ئەتىگەنلىككە قېلىپ ياسايمىز. قۇم ئازلىق قىلمىدۇ، يەنە ئىككى ماشىنا قۇم، بەش تونىنا كوكس، ئەڭ مۇھىمى، دەرھال ئەتراپىقا تىراكتور ئەۋەتىپ ئالتە ـ يەتتە تونىنا قارا چويۇن ئالمىساق بولمايدۇ! — دېدى نىياز ئالدىراپ سۆزلەپ، — مېنىكچە، ئادىمىمىز يېتمىدۇ. بىزگە بىر ئەپچىل، تەجرىبىلىك مال ئالغۇچى لازىم. ھېيىت ئاكىنى ئەۋەتەي دېسەم، ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ.

— ھەي نىياز، — دېدى تېخنىك بىردىنلا خۇشال بولۇپ، — مۇنۇ ساتتار سېكرېتار بۇ ئىشقا تازا لايىق ئىدى. بالىلىرى ئۇششاق، ئايالى بەتخەج، ئېتىزغا ئىشلەپ جان باقمىقى تەس، بايا ھېيىت ئاكا ساتتارنىڭ قىينىچىلىقىنى ئېيتىپ قىرىق بەش كوي سوراپ كىرگەنىكەن.

— پۇل سورىدىما؟ — نىيازنىڭ مەغرۇرلۇقى ئاۋازىدىن بىلىندى.

— دادۇيدىن بېرىدىغان ئوتتۇز كوي نېمىگە يېتىدۇ. مەيلى، بىز بىلەن ئوخشاش ئېيىغا ئىككى يۈز كويدىن مائاش ئالسۇن، بىزگە چويۇن ئېلىپ بەرسۇن، ئۇنىڭ ھەممىلا يەرگە قولى يېتىدۇ، گېپى ئاقىدۇ.

— تازا لايىق، تەجرىبىسى بار ئادەم. بىراق ئۇنمايدۇ. ئاتتىن چۈشسىمۇ ئۇزەڭگىدىن چۈشمەيدۇ ـ دە، ئۇ دېگەن

سېكرېتار تۇرسا!

— «ئۆزۈڭنى خار قىلغۇچە كۆچۈڭنى خار قىل» دېگەن گەپ بار. نېمىلا قىلسۇن، ئەمدى ئۇنىڭغا قايتا سېكرېتارلىق تەگمەيدۇغۇ!

— ئۇلار سېنىڭ بىلەن مەندەك ئويلامدۇ ئاكا! — دېدى نىياز، — ئۆمرى باشقىلارنى ئىشقا سېلىپ ئۆتكەن ئادەم، باشقىلارنىڭ ئىشىنى قىلىشنى، قىلغاندىمۇ ماڭا ئوخشاش شەخسىينىڭ زاۋۇتىغا كىرىپ يالىلانما دېگەن نامغا ئىگە بولۇشنى خالامدۇ؟ ئاچ ـ يالىڭاچ قالسىمۇ، بۇ ئىشنى ھەرگىزمۇ قىلمايدۇ!

— قىلىدۇ، نىياز، — دېدى تېخنىك كۇچەپ ۋارقىراپ، — قىلماي نېمىسى بارىكەن، دادۇي سېكرېتارى بولغان بولسا ئۇ ئۆتمۇش، ئۇ بىر ئۆچمەيدىغان تامغا ئىزىمىدى؟ ئەخمەق ئادەملەر تولا جۇمۇ: مەنسەپ — ئەقىل، بىلىم، تالانت دەپ قارىشىدىكەن. مەنسەپ — ئامەت، بولمىسا سېكرېتار بىلەن بىزنىڭ نېمە پەرقىمىز بار؟ ئامەت باشتىكى دوپپىدەك بىر نەرسە، كونىرايدۇ، تاشلىنىدۇ، لېكىن باش تاشلانمايدۇ. ئاڭلىسام، سېنى مۇشۇ ساتتار تەربىيەگە ئەۋەتىپ بېرىپتىكەن. ياپياشلا تۇرۇپ تەربىيەگە چۈشۈپ، يەتتە ـ سەككىز يىل كۆرمىگەننى كۆردۇڭ، قىلمىغاننى قىلدىڭ، مانا ئەمدى، ساڭا بېسىلغان ئۇ تامغىمۇ ئۆچتى، ھازىر كىم سېنى نىياز جىنايەتچى دەيدۇ. قارا، ھازىر كىم دېسە بالدۇر بېيىغان دېھقان، نۇقتىلىق ئائىلە، كەسپىي ئائىلە، تۇمەن كويلۇق ئائىلە، نىياز ۋەكىل، نىياز نەمۇنىچى، نىياز ئىلغار... ھەممە ياخشى ئىسىملار سېنىڭ. كىشىلەر خۇددى سېنىڭ تەربىيەگە چۈشكەنلىكىڭنى ئۇنتۇپ بولغاندەك، ساتتارنىڭ سېكرېتارلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ بولۇشتى. راست، ئۇ بىزدەك تۇز ئويلىمايدۇ، نام ـ ئاتاق سۈرۈشتۈرىدۇ. ئۇ تېخىچە قۇرۇق ئۆستەڭگە مىراب بولۇشنىڭ كويىدا...

ساتتار سەكرەپ تۇرغۇسى، ۋارقىرىغۇسى، بېرىپ ئۇلارنىڭ كانىيىغا ئېسىلغۇسى كەلدى. لېكىن ئۆزىنى تۇتتى. ئۇلارنىڭ گېپىنى گەپ ئەمەس، بوراندا كۆزگە ئۇرۇلۇۋاتقان قۇم - شېغىل، قەھرىتان قىشنىڭ ئاچچىق نەشتەرلىك شىۋىرغىنى، زەھەرلىك چاققاقنىڭ تىكىنى ئىدى. ساتتار ئىسسىق قۇمنى مىجىقلىدى - دە، ئۆمىلىگىنىچە تام ياقىسىدىكى سايە بىلەن سىرتقا قاراپ ماڭدى.

— ئاناڭنىڭ... ۋوي، ئىت ئاغزىدىن ئاشقان تارىمۇش! ئالە پۇلۇڭنى! مە، چېكەڭگە تاڭ!

ساتتار پۇلنى ھېيتنىڭ بېشىغا ئاتتى - دە، ئۆيگە قاراپ يۈگۈردى. ئۇ ھويلىسىغا كىرىپ قالغان ھاراقنى پىيالىگە قۇيۇپ بىراقلا كۆتۈرۈۋەتتى - دە، ئېغىر نەپەس ئېلىپ ئايالى ياتقان ئۆيگە كىردى:

— پۇل تاپتىڭمۇ؟ — دېدى ئايالى ناز بىلەن يېنىغا ئۆرۈلۈپ.

— تاپتىم! — دېدى ساتتار دەلدەڭشىپ ئايالىغا قاراپ مېڭىپ، — مانا پۇل!

ئايالى ھەيران قېلىپ كۆزىنى چىمچىقلاتتى. چۈنكى، ئېرى پۇل دەپ مۇشتۇمىنى كۆرسەتمەكتە ئىدى.

ئۇ ئايالىغا مۇشتۇمىنى تەڭلەپ قويۇپ يەنە ئىشىكى ئالدىغا چىقتى.

جىمجىت، ئايدىڭ، سالقىن شامال ئۇنىڭ بۇرنىغا يىراقتا قالغان ياشلىقىنىڭ يېقىملىق ھىدىنى ئۇرماقتا: ئۇ بۇنىڭدىن يىگىرمە يىل بۇرۇن قىرىقتىن ھالقىغان بويىتاق ئىدى. ئۇنىڭغا شۇ يىلى ئامەت كېلىپ، بىردىنلا دادۇينىڭ سېكرېتارى بولۇپ قېلىۋىدى، بۇلۇڭ - بۇلۇڭدىن لايىق تېپىلغىلى تۇردى. جۇڭانلار ئۇنىڭغا كۈلۈپ قارايدىغان، قىز - چوكانلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى ئۇنى داستىخىنىغا تەكلىپ قىلىدىغان بولۇپ قالدى. لېكىن، ئۇنىڭغا ئۆيلۈك بولۇۋېلىشمۇ تۇيۇقسىز بىر ئىش

بولدى: شۇ يىلى شەھەردىن تارقاقلىششتا چىققان تۇل ئايالنىڭ تۇل قىزى، يەنى ھازىرقى ئايالى بىرلا كۆز تاشلاپ ساتتارنىڭ مەيلىنى ئۆزىگە قارىتىۋالدى. ئۇچ كۈندىن كېيىن ساتتار ئۆيلەندى. لېكىن، شۇنىڭدىن باشلاپ ئۆز بەگ ـ ئۆز خان بولۇپ يۈرۈشتىن مەھرۇم بولدى. ئۇنىڭ پۈتۈن ئىشىنى ئايالى بەلگىلەيدىغان، ئۇ نېمىلا قىلسۇن ئايالىنى رازى قىلىشنىلا مەقسەت قىلىدىغان بولۇپ قالدى. مانا بۇ ئىش يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى داۋاملىشىپ كەلدى. ئۇ قانچىلىغان تاپا ـ تەنە، غەيۋەت ـ شىكايەتلەرنى ئاڭلىدى. لېكىن، ئۇنىڭ ئايالىغا بولغان ئەقىدىسى تۈرمۇشىدىكى نامۇۋاپىق ئىشلارنى كۆرۈشكە يول قويمىدى. قىسقىسى، ئايال ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقانداق ئەيىبتىن خالىي، تۈرمۇشتا ھەممە توغرۇلۇق ۋە ئاقىلانىلىكنىڭ مەنبەسى، باشقىلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرى «پاك» ئايال ئۈستىگە چېچىلغان «يۇندى» بولۇپ تۇيۇلۇۋەردى.

بۇگۈنچۇ؟ قېرىغانسېرى، ھۆرمەتتىن ئىناۋەتتىن ئايرىلغانسېرى ئۇ ئۆز ھاياتىدىكى تۈزەتكىلى بولمايدىغان خاتالىقنى چۈشەنمەكتە: ئايالىنىڭ شۆھرەتپەرەسلىكى، رەھىمسىزلىكىگە قارشى بۇرۇنراق مۇشت كۆتۈرۈش لازىم ئىكەن، ھەي، ئىسىت !...

... ئاي چۈش بولدى. ئايدىڭ خۇددى سىلىق ھەربكىتى بىلەن تەبىئەتنى، بارلىق جانلىقلارنى ئۇخلاتماقچى بولغاندەك ئاستا ماڭاتتى. ساتتارنىڭ ئۇيقۇسى قاچقان. ئاي ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ ساتتارنى ئۇخلىتالمايدۇ. ھازىر ئۇنىڭ يۈرىكىدە خۇددى نىيازنىڭ پېچىدەك ئوت يانماقتا.

ــ نىياز ! ــ بىرى قاتتىق ۋارقىرىدى. دېمەك، ساتتارنىڭ «دۈشمەن»لىرىمۇ ئۇخلىمىغانكەن. ساتتار نىياز دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپ قاپىقىنى يەنە تۈردى.

نىياز دېگەن ئىسىمنى ئاڭلىسىلا ساتتارنىڭ بەدىنى

تىكەنلىشىدۇ. قۇيقا چېچى تىك تۇرىدۇ: ئۇ ھەتتا ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ بىرەرى يېڭىلىشىپ بالىسىغا «نىياز» دەپ ئىسىم قويغان بولسا، ئۇ بالىغا ئۆچلۈك قىلىپ شۇ تۇغقىنىغا سوغۇقلۇق قىلدى.

ئەلۋەتتە، ئىنسانلار ئارىسىدىكى ئۆچمەنلىك بىرلا ئىش سەۋەبىدىن بولغان بولسا، ۋاقىت ئۆتۈش بىلەن ئۆچمەنلىكنىڭ يىلتىزى قۇرۇيدۇ. لېكىن، ئۇ يىلتىزنى قۇرۇتۇشنىڭ ئورنىغا ۋاقىت ئۇ يىلتىزنى ئەكسىچە يېڭىدىن - يېڭى قۇۋۋەت بىلەن تەمىنلەپ تۇرسىچۇ؟ ئەلۋەتتە، بۇ ھالدا ئۆچمەنلىك نوتىسى قاۋۇل دەرەخكە ئايلىنىدۇ. يىللارنىڭ بورانلىرى بۇ دەرەخنى يىلتىزى بىلەن قومۇرۇپ تاشلىيالمايدۇ.

نىياز بىلەن بولغان زىددىيەت ھازىر ئەنە شۇنداق چوڭقۇر يىلتىزلىق، مەزمۇت دەرەخكە ئايلانغانىدى. يىللار قېرىلىقنى ئەكەلدى. ساتتار نۇرغۇن ئىشلارنى كۆڭلىدىن چىقىرىۋەتتى. لېكىن، مۇشۇ نىيازغا بولغان ئۆچمەنلىكى قېرىمىدى، ئۆلمىدى. ساتتارنىڭ قارىشىچە، نىياز ئۆز ئۈستۈنلۈكى بىلەن ساتتارنى ئېگىلدۈرۈشنىڭ كويىدا يۈرمەكتە ئىدى.

ساتتار زاۋۇتتىن ئاڭلىنىۋاتقان ۋاراڭ - چۈرۈڭنى تىللاۋېتىپ، ئۇلار ئارىسىدىكى ئۆچمەنلىكنىڭ تارىخىنى ئەسلىدى: 1961 - يىلى ياز، نىيازنىڭ دادىسى گۈڭشېغا قارشى گەپ تارقاتقىنى ئۈچۈن دادۇي بويىچە كۈرەش قىلىندى. ساتتارنىڭ ئېسىدە، نىيازنىڭ دادىسى كۈنجۈرە ئارىلاشقان كېپەك ناننى خەلقنىڭ ئالدىدا ساتتارنىڭ بېشىغا ئاتقان: بۈغداي تېرىپ چالما يەيمىزمۇ؟ ساڭدىكى بۈغدايىنى ئاناڭغا ئايامسەن ئىت ! دەپ تىللىغان. ساتتار شۇ چاغدا دادۇيجاڭ ئىدى. ساتتار نىيازنىڭ دادىسىنى گۈڭشېغا ئۆزى ئاپىرىپ بېرىپ ھەقسىز ئەمگەككە سالدۇردى. نىيازنىڭ دادىسى ئاچلىق، ئېغىر ئەمگەك بىلەن سېرىقكېسەل بولۇپ ئۆلدى. نىياز بۇ چاغدا ئون ئۈچ ياشلىق بالا ئىدى. نىياز بىر كۈنى ئۆگزىدە تۇرۇپ رەگەتكە

بىلەن تاش ئېتىپ ساتتارنىڭ بېشىنى يېرىۋەتتى...
ساتتار ئەلەم بىلەن بۇ يادنامە تاتۇقىنى سىلىدى.
1965 ـ يىلى كۈز.

نىيازلارنىڭ ئۆيى گۈيخۇا يولىغا توغرا كەلگىنى ئۈچۈن چېقىلىدىغان بولدى. نىيازنىڭ تۇل ئانىسى يالۋۇردى. لېكىن، ساتتار چېقىشقا بۇيرۇق بەردى. ساراي ئۆي چېقىلىۋاتقاندا گۈڭشېدا شۇ يىلى ئوننىچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان نىياز يېتىپ كەلدى ـ دە، ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ ساتتارنىڭ كانىيىغا ئېسىلدى. ساتتار ئۇنى بىرلا ئىتتىرىپ ئوڭدىسىغا ئۆچۈرۈۋەتتى. بالا بىر خىشنى ئېلىپ ساتتارنىڭ مېڭىسىگە ئۇردى. ساتتار يىقىلدى. ساتتار دوختۇردىن چىقسا نىياز تەربىيەگە كېتىپتۇ...

1974 ـ يىلى باھار.

نىياز تەربىيەدىن يەتتىنچى يىلى چىقتى. ئۇ تراكتور ھەيدەشنى، سېلىسارلىق، توكچىلىق قاتارلىق ھۈنەرلەرنى ئۆگىنىپ چىقىپتۇ. ئۇ تىنىمسىز ئىشلىدى. قېرى ئانىسىنى خۇش قىلدى. پۇللۇق، ئىناۋەتلىك بولدى. شۇ چاغدا ساتتارنىڭ سىڭلىسىنىڭ ئوننىچى سىنىپنى تۈگەتكەن قىزى بار ئىدى. ساتتار بۇ ھەم چىرايلىق، ھەم ئوقۇمۇشلۇق قىزنى ئۆزىنىڭ ئۆگەي قېينىئىنىسىغا ئېلىپ بەرمەكچى بولدى. قېينىئىنىسى ماگىزىنچى بولغىنى ئۈچۈن توي تەييارلىقىمۇ تېزلا پۈتتى. ساتتارنىڭ سىڭلىسىمۇ خۇشال بولدى. تويغا ئۈچ كۈن قالغاندا قىزنى مۇشۇ نىياز تراكتور بىلەن ئەپقاچتى. قاچقانلارنىڭ ھېچنەدە دېرىكى بولمىدى. بىر ئايدىن كېيىن ئۇلار نىيازنىڭ ئۆيىدە پەيدا بولغاندا، ئۇلار قانۇنلۇق ئەر ـ ئايال ئىدى. لېكىن، ساتتار بىلىپ تۇرۇپ نىيازنى مىنبىڭلارغا باغلاتتى. ئۇرغۇزدى. ئاخىر نىيازنى مەھەللىدىن قىز بىلەن قوشۇپلا ھەيدەۋەتتى. نىياز «قارا نوپۇس» بولۇپ يۇرت كەزدى، نامراتچىلىقتا بالىلىق بولدى. پەقەت ساتتار سېكرېتارلىقتىن

چۈشكەندىن كېيىنلا مەھەللىگە قايتىپ كېلەلمىدى.

ئىككى يىل ئاۋۋال «دۇڭقاڭخۇڭ 57 ــ» نى گۈركىرىتىپ يۈرۈپ بىر يىلدا تۆت مىڭ يەتتە يۈز كوي پايدا ئالغاندا، ساتتار ئۇنىڭ پۇلىنى مۇسادىرە قىلدۇرۇۋېتىش ئۈچۈن گۇڭشېڭا، ناھىيەگە كۆپ قاتاردى، لېكىن ئاقتۇرالمىدى. مانا ھازىر بۇ «دۇشمەن» زاۋۇتنىڭ خوجايىنى، ساتتارنىڭ ھەر كۈنى چىشىغا تېگىدىغان، ساتتارنىڭ گېپىنى، ئىناۋىتىنى قويمايۋاتقان «رەقىبى». بۇ رەقىب تېخى پارتىيەگە ئەزا بولماقچى، بۇ جاھان نېمە بولۇۋاتىدۇ. نېمىشقا ساتتارنىڭ ئويلىغىنىدەك ئىش بولمايدۇ. نېمىشقا «كېرەكسىز» ئادەملەر ئەتىۋار، ئىناۋەت تاپىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىناۋىتى ھېسابىغا ساتتارەكلەرنىڭ ئورنى تۆۋەنلەپ، قىممىتى چۈشۈپ كېتىۋاتىدۇ. گېپى ئاقماس بولۇپ قېلىۋاتىدۇ.

نىيازدەكلەر تېخى پارتىيەگە ئەزا بولارمىش، ئۇنىڭ ئۆتمۈشتىكى قىلمىشلىرى قىلمىش ئەمەسمىش. شۇ چاغدا نىيازنىڭ تەربىيەگە چۈشۈشى خاتا بولمىغانمىش ! تېخى نىيازنىڭ قىز ئەپقىچىشمۇ كونىلىققا قارشى ئىنقىلابمىش ! بۇ ياچېيكا ھەيئەتلىرى ئالجىپ قالدىمۇيا؟

ئۇ نۇرغۇن سوئاللىرىنى جاۋابسىز قالدۇرۇپ يېڭى پارتىيە ياچېيكا سېكرېتارىنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى.

ئۇ پارتىيە ياچېيكا سېكرېتارىنىڭ ھويلا ئىشىكىنى قاقتى. ئەنسىز ئىست ئۇنىڭ تاپىنىدىلا ھاۋۇشىدى. سەپرايى ئۆرلەپ تېرىكىپ تۇرغان ساتتار ئىستقا ئېڭىشۇىدى، ئىست تېخىمۇ بەتتەر قاۋىدى. ئۇ غەزەپ بىلەن ئىستقا تاشلاندى ـ دە، قېچىشقا ئۇلگۈرەلمىگەن ئىتنىڭ قۇلىقىدىن قوشۇپ بېشىنى قامالاپ تۇتتى ۋە ئايلاندۇرۇپ ـ ئايلاندۇرۇپ ھويلىغا قارىتىپ قورۇقتىن ئارتىلدۇرۇپ ئاتتى:

ــ ماڭ، ئىگەڭگە ھاۋۇشى، يۈزىدە تۈكى بار مەخلۇق ! ــ دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن. ئۇ بىرھازادىن كېيىن مەستلىكتىن

سەگىدى. سۈزۈك يەر ئاستى سۇيىنى قانغۇچە ئوچۇملاپ ئىچكەندىن كېيىن تامام ئەس ـ ھوشىنى يىغىۋالدى...

ئەتىگەنلىكى ئۇ ئايالىنىڭ كايىپ تۇرتۇشى بىلەن ئويغاندى.

ـــ قەنى پۇل؟ ـــ دېدى ئايالى يىغلامسىراپ، ـــ ماڭا نېمىدى، سەتچىلىك ساڭا بولىدۇ. ساتتار سېكرېتارنىڭ خوتۇنى ئادەمگەرچىلىككە چىقىنالماپتۇ دېسە، خەقلەر كۈلۈشىدۇ. كۆپچىلىكنىڭ جۈۋىسىدا تەرلەپ ئۆگىنىپ قالغانىدى، مانا ئەمدى ئۇنىڭ شورى قۇرۇدى، دېيىشەر دۈشمەنلىرىڭ!

ـــ شورى قۇرۇدى؟ ـــ دېدى ساتتار بېشىنى تاتىلاپ، ـــ كۆرىمىز تېخى، نېمانچە كالپارايسەن، ئۆمرۈڭدە بىر قېتىم مەرىكىگە بارالمىغىنىڭغىمۇ؟ بول، چېيىڭنى تەييارلا!

ـــ ئۆيۈڭنى بېشىڭغا كىي، ھورى تۈگەپ، شورى قالغان ئۆيۈڭگە خۇشتار ئەمەسمەن!

ئايال ئىشكنى جالاقلىتىپ چىقىپ كەتتى.

ـــ مانا كۇن! ـــ دېدى ئۇ سۈپىدا پۇتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ، ـــ ئىت ـ ئېشەكنىڭ كۇنگە قالىمەنمۇ نېمە؟

ساتتار ناھىيەگە بارىدىغان ماشىنىلارنىڭ بىرەرىگە چىقىۋېلىش ئۈچۈن تۆت كوچا ئېغىزىدا توپا ـ چاڭغا مىلىنىپ ئىككى سائەتتەك تۇردى. نۇرغۇن ماشىنىلارنىڭ شوپۇرلىرى ئۇنىڭ قول كۆتۈرۈپ توختاشقا ئىشارەت قىلغىنىنى كۆرۈپ توختىمىدى. بۇرۇنلاردا بولسا بۇ ماشىنىلار ساتتارنىڭ ئىشكى ئالدىدا توختاشقا ئامراق ئىدى. ھەتتا بۇ تونۇش شوپۇرلار ئۇنى ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ كېلىمەن دەپ قانچە قېتىملاپ زورلىغانمۇ ئىدىغۇ؟ نېمە بولدى؟ ئادەملەردە ئىنساب تۇگىدىمۇ ياكى ساتتار ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنىلا رەنجىتىتىمۇ ياكى بولمىسا ساتتاردەكلەر ئۆتمەس مالغا ئايلىنىپ قالدىمۇ؟

ئاخىر بىر تراكتور ئاستا مېڭىپ ئۆتتى. ئۇنىڭغا ئادەملەر ياماشتى. ساتتارمۇ ئۆز ئىززەت ـ ئابرۇيىنى ئويلاپ

ئولتۇرمايلا تىراكتورغا ياماشتى ۋە بۇ ھاك باسقان تىراكتوردا ئىككى سائەت چايقىلىپ، تۇگمەنچىدەك ئاپپاق توزانغا مىلىنىپ ناھىيەگە يېتىپ باردى.

ئۇ كىيىملىرىنى قاقمايلا ناھىيە ھاكىمىنىڭ ئالدىغا كىردى. ھاكىم ساتتارنى ئاۋۋال تونۇمىدى، كېيىن ئۇزاق يىللىق خىزمەتلەردە بىر ئۆينىڭ ئادىمىدەك ئۆزلىشىپ قالغان دوستىنى تونۇدى:

— ئىش تاپالماي ھاكچىلىق قىلىۋاتامسەن، ساتتار ئاكا! — دېدى ھاكىم قاقاقلاپ كۈلۈپ، — توختا، ئاۋۋال يۈيۈن، ئاندىن كېيىن كۆرۈشكىن.

كۈلۈپلا تۇرىدىغان، ئاق سېرىق ھاكىم ئىرغاڭلاپ مېڭىپ ساتتارنى مۇنچىغا باشلاپ ماڭدى.

— ئالدىڭغا كېپەن بىلەنلا كەلدىم، — دېدى ساتتار ئاپپاق كىيىملىرىنى كۆرسىتىپ، — ئۆلسەم كېپەنلەيدىغان ئادەم چىقمايدىغان ئوخشايدۇ.

— ئەتىگەن، تېخى ئەتىگەن! — دېدى ھاكىم كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئاۋۋال يۈيۈن، ئاندىن كېيىن قانچىلىك دەردىڭ بولسىمۇ ئاڭلايمەن...

* *

ئايدىڭ. نىيازنىڭ زاۋۇتى تېخىمۇ ئايدىڭ. تەرەپ ـ تەرەپكە تارتىلغان سىملاردا يۇز ۋاتلىق لامپۇچكىلار نۇرلىنىپ ئەتراپىدا پەرۋانە، كۈمۈتىلار ئايلىنىدۇ. پېچىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن كۆكۈچ يالقۇن فونتاندەك ئېتىلىپ چىقىپ تۇرىدۇ. پېچ ئېغىزىدىن ئېقىپ چىققان سۇيۇق قاندەك يالقۇنلۇق ئېرىتمە بىرده ئىككى كىشىلىك، بىرده يالغۇز كىشىلىك چۆمۈچلەرگە قۇيۇلىدۇ ـ ده، يالقۇندىن قىزارغان كۈل ۋە قۇمغا مىلەنگەن ئادەملەر ئۇ چۆمۈچلەرنى كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ قۇمغا چۈمكەلگەن

قېلىپلارنىڭ كىچىك ئېغىزلىرىغا قۇيىدۇ، كىچىك ئېغىزلاردىن هور ۋە ئىس كۆتۈرۈلۈپ توختىماي تەر ئېقىۋاتقان يۈزلەرنى ئۆرتەيدۇ. ئادەملەر خۇددى بىر يىرتقۇچ هايۋاننى مەڭگۈ تۇرماس قىلىپ ياتقۇزماقچى بولۇشقاندەك قېلىپلار ئۈستىگە ئېغىر پولات ئۆيۈتمىلارنى قويۇشىدۇ...

— پۈتۈن قارا چويۇن توختامنامىنىڭ ئۇچىتىن بىرىگىمۇ يەتمەيدىغان بولدى، — دېدى نىياز كۆزىگە كىرىۋاتقان ئاچچىق تەرنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ، — مۇشۇ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە تۆت تونىنا مال تاپشۇرمىساق توختامنامىنىڭ شەرتى بويىچە ئالىدىغان هەققىمىزنىڭ ئوتتۇز پىرسەنتى كېمەيتىلىدۇ!

باش تېخنىك ئېغىزىنى مىدىرلاتتى - يۇ، گەپ قىلالمىدى، ئۇلارنىڭ يېنىغا هېيت پاكار يۈگۈرۈپ كەلدى:

— گوسنۇسنى پېچقا سالغىلى تۇردىغۇ، مالنىڭ سۈپىتى قانداق بولىدۇ؟

— ئازراق ئارىلاشسا هېچقىسى يوق! — دېدى باش تېخنىك دەرهال.

— بولمايدۇ! — دېدى نىياز ئاچچىق بىلەن قولىنى شىلتىپ، — توختاتسۇن، قاچىلانغان بولسا ئېرىپ چىققان چويۇننى قۇمغا قۇيۇۋېتىڭلار. تېخنىك تۇرۇپ بىلمەمسەن، گوسنۇسنىڭ تۆمۈر تەركىبى يۇقىرى، مالنىڭ ئېغىرلىقى ئارتىپ كەتسە ئۆتمەيدۇ!

— نىياز سەن...

— نېمە مۇجمەل گەپ قىلىسەن! زىيان تارتساقمۇ مەيلى، ناچار مال چىقارمايلى، نېمە، زاۋۇت تاقالسۇن دېمەكچىمۇيا سەن؟

ئۇ پېچ تەرەپكە يۈگۈرۈپ كەتتى.

ئاي ئولتۇرۇشقا ئارغامچا بويى قالغاندا زاۋۇتتا هەربىر توختىدى. چاڭقاپ - چارچىغان قۇيمىچىلار يەر تالىلمايلا قىيسايغان، ئۇلار بەدەنلىرىدىن هېلىمۇ قۇيۇلۇۋاتقان تەرلىرىنى

هۆل لۆكگىلىرى بىلەن سۈرتۈپ، باشلىقنىڭ ئىلتىپاتىنى كۈتۈشۈپ تۇرۇشاتتى. چويۇن چاققۇچىلار، پېچقا كوكس، ھاك، چويۇن قاچىلىغۇچىلار، قۇيغۇچىلار، ھەتتا بىرده كىران باشقۇرۇپ، بىرده پولات كۆسەيلەرنىڭ ئۇچلىرىدىكى كاللەك ئېرىندىلەرنى تازىلاپ تىنىمسىز يۈگۈرۈپ يۈرۈپ چارچىغان ھېيىت پاكارمۇ ئولتۇرغان يېرىده يېتىپلا ئۇخلاشنى خالايتتى.

— تۇرايلى! — دېدى نىياز ئورنىدىن تۇرۇپ، — غەيرەت قىلايلى، قۇيمىلارنى قۇمدىن چىقىرىۋېتىپ، پېچىنى ئادالىۋېتىپ، قېلىپلارنى جايىغا تىزىۋېتىپ قايتايلى، ئەتە بىر كۈن دەم ئالايلى. ئۆگۈنلۈككه چۈشتىن ئاۋۋال قۇم يىغىش، قىرىشقا ئوخشاش تەييارلىق ئىشلىرىنى تۈگىتىپ چۈشتىن كېيىنلا قېلىپلارنى قۇمغا پاتۇرايلى.

— چاي ئىچىۋالسۇن، هوي نىياز!

چارچىغان تەنلەر مىدىرلىدى، ئىككى چېلەكته چاي ئېلىپ ساتتارنىڭ ئايالى زاۋۇتقا كىرگەنىدى.

— ۋوي، تۇراخان ئاچا! — نىياز هاياجان بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا باردى.

— ئاچاڭ نېمىسى سارىڭ، چوڭ ئاپا ده! — دېدى ئايال يالغان خاپا بولۇپ، — بىزگه كۆيۈ ئوغۇلسەن، بويىنى قاتتىقلىق قىلىپ بوسۇغىمىزنى دەسسەپ قويمىدىڭ، غادىيىۋەرسەڭ، قېرىغاندا ساتتار چوڭ داداڭدەك قوڭالتاق باشلىق بولۇپ قالمسەن!

— رەھمەت چوڭ ئانا!

كۆپچىلىك كۈلۈشتى.

— رەھمەتنى مەن ئېيتسام بولار، — دېدى ئايال كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكى بىلەن بۇرنىنى چىمداپ ئېرتىپ قويۇپ، — ساتتار چوڭ داداڭ سايغاقلىق قىلىپ ئۆينى تاشلاپ قاچتى، بۇ ۋەزىنىڭ مەركىسىدىن قاچاي دەپ تۇرسام هېيت ئاكامدىن يۈز كوي كىرگۈزۈپسەن. ياغلىقمۇ سالدىم، ئىككى مېتىر نىلون

قويدۇم، ھېچكىمدىن كەم بولمىدى، تۆرنىڭ كاللىسىدا گەپنى پوڭ ـ پوڭ قىلىپ ئولتۇرۇۋېلىپ، ساتتار سېكرېتارنىڭ ئىنا-ۋىتىنى ساقلاپ قالدىم. راست گەپنى قىلسام، چوڭ داداڭنىڭ ئىناۋىتىنى سەن ساقلاپ قالدىڭ، نىياز!

كۆپچىلىك يەنە كۈلۈشتى.

لېكىن، نىيازنىڭ غېمى چوڭىدا ئىدى. ئۇ كۈنلەرنى ھېسابلايتتى. پۈتۈن گۈزەللىكنى ئۆچ كۈندە ئايلىنىپ چىقىپ چوڭۇن يىغىپ كەلگەندىمۇ تۆت ـ بەش تونىنا چوڭۇن يىغىش قىيىن ئىدى. ئالدىغان يۈز نەچچە مىڭ كوي پۇل ئوتتۇز پىرسەنت كېمەيتىلسە، قىرىق ـ ئەللىك مىڭ كوي زىيان دېگەن سۆز. بۇ ئاز پۇل ئەمەسقۇ! ئامىتى كەلگەن ئوقەتچىنىڭ بىر يىللىق كىرىمىمۇ ئۇنچىلىك ئەمەس ـ دە. قانداق قىلغۇلۇق؟

ئۇ قىزىق چاينى پۈۋلەپ ئىچىۋېتىپ ئەلەم بىلەن ھېسابلايتتى. «ئىككى ماشىنا ماڭسىچۇ؟ شەھەرگە ياكى ناھىيەگە بېرىپ يالۋۇرۇپ كۆرسىچۇ؟...»

ـــ كىمنى دەيسەن، نېمە ئىشىڭ بار؟ ـــ ھېيىت پاكار دەرۋازا ئالدىدا توختىغان قىزدىن ۋارقىراپ سورىدى.

ـــ نىيازنىڭ زاۋۇتى دەمسىنا؟ ـــ ۋارقىرىدى ھېيىت پاكار بالىلارنىڭكىدەك زىل ئاۋاز بىلەن، ـــ نېمە، چوڭۇن، ھەي، نىياز، چوڭۇن، چوڭۇن كەلدى!

ھېيىت پاكار دەرۋازىنى يوغان ئېچىۋېتىپ ماشىنىغا يول باشلاپ يۈگۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى.

ـــ كىم ئەۋەتتى؟ ـــ نىياز ھاياجان بىلەن شوپۇردىن سورىدى. شوپۇر ماشىنىدىن چۈشتى ۋە مايلاشقان پەلىيىنى قولىدىن چىقىرىۋېتىپ، ئېرىنچەكلىك بىلەن ئەسنەپ تۇرۇپ:

ـــ ناھىيەلىك تىراكتور رېمونت قىلىش زاۋۇتىدىن. مانا پۇل، كىرا تالونى، مېنى ھازىرلا يولغا سېلىۋەتكىنە!

ـــ كىم بىزگە چوڭۇن لازىم دەپ باردى ئۇ يەرگە؟

— نېمە؟ — تېرىكتى شوپۇر نىيازنىڭ نىيىتىنى خاتا چۈشىنىپ، — ئالجىدىڭمۇ؟ ھېلىقى ھاكىمنى باشلاپ كىرگەن قاپاقى ياماق قېرى سېنىڭ ئادىمىڭ بولماي، مېنىڭ دادامىدى؟

— قايسى قېرى؟

— تاينىلىق بىزنىڭ ساتتار ! — دەپ ۋارقىرىدى ھېيىت پاكار خۇشال بولۇپ، — ھاكىمنى باشلاپ كىردىمۇ؟ پاھ، بۇنىڭ ئەقلىنى قارا !

— ھاكىمنى ئەكىرمىسە سېنىڭ ئۇ تۇرتەك پىيەنچۈكۈڭنى كىم تونۇيتتى؟

— تىلىڭنى تارت، ھوي بالام ! — دېدى ھېيىت پاكار بىردىنلا خاپا بولۇپ، — بىلەمسەن ئۇ كىم؟ ھاكىملارنىڭ ھاكىمى، پارتىيە سېكرېتارى ساتتار دېگىنە !

بوۋاي دوستى بىلەن ماختىنىپ قاقاقلاپ كۈلۈۋېدى، كۆپچىلىك ئىختىيارسىز ئۇنىڭ كۈلكىسىگە قوشۇلدى.

كۈلكىدىن تولۇن ئاي ئۇركۈدى، ئۇ چىخ ئارقىسىدىن ئۇركۈپ چىققان توشقاندەك ئاق بۇلۇت كەينىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ نىيازنىڭ زاۋۇتىغا قاراپ كۈلدى.

يەنە ئايدىڭ. ياپيېشىل ئېتىزلار ئاينىڭ كۈمۈش نۇرلىرىغا چۆمۈلگەن. بۇلۇتسىز ئاسمان تولۇن ئاينىڭ نۇرلىرىدىن خۇددى يامغۇردىن كېيىنكى ئېتىزدەك سۈزۈلگەن. كەڭ دالامۇ گويا ئاسمان بىلەن گۈزەللىك تالاشماقچى، ئۇ نارەسىدىنىڭ يۈزىدەك كىرسىز، پاك.

بۇنداق ئايدىڭدا كۈلگۈڭ، ناخشا ئېيتقۇڭ كېلىدۇ !

— دېمىم سىقىلىۋاتىدۇ، توختاتقىنا شوپۇر ! — دېدى ساتتار ماشىنا كابىنكىسىدىن بېشىنى چىقىرىپ، — ماشىنا ئۈستىگە چىقىۋالاي.

— ئۈستى چويۇن، قاتتىق، — دېدى شوپۇر كۈلۈپ، — سەن چىقىپ كەتسەڭ، مەن كىم بىلەن مۇڭدىشىمەن؟

— ماشىناڭ بىلەن مۇڭداش ! — دېدى ساتتار كۈلۈپ، — مەن ئاسماندىكى ئاي بىلەن مۇڭدىشىمەن !

ساتتار ماشىنا ئۈستىگە چىقتى. ماشىنا ئىرغاڭلاپ - سىلكىنىپ يۈرۈپ كەتتى. ساتتار ماشىنا ئۈستىدە قاتلاقلىق بىرىزىنت ئۈستىدە ھۈزۈرلاندى. ئۇ ھاكىم سوۋغا قىلغان ھاراقتىن يېنىچە يېتىپ ئىچتى - دە، ئايغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى:

«ھەي، ئايجان ! — دېدى ئۇ شادلىنىپ، — يەنە ئۈچراشتۇق. نېمانچە ئېچىلىپ - يېيىلىپ كەتتىڭ ياكى سەنمۇ ماڭا ئوخشاش ھاكىمنىڭ كىچىك ماشىنىسىغا چۈشۈپ يېڭىلىقلارنى كۆردۈڭمۇ؟ سەنمۇ گادىرماچ تۈگۈنچىلەرنى يەشتىڭمۇ؟ نىيازدەكلەرنىڭ ئوقىتىنى قوللاشمۇ كومۇنىستلارنىڭ بۇرچى ئىكەن. نېمىشقا بۇرۇنراق بىلمىدىم؟ مېنىڭ بىلگەنلىرىم نېمانچە كونىراپ كەتكەندۇر - ھە؟ ھەي قېرىلىق، ئادەمنىڭ پىكرىمۇ - ئەقلىمۇ قېرىيدىكەن. يالغۇز ئاي، كۈن، يەرلا قېرىمايدىكەن، يەرنىڭ بالىسى تۇرۇپ ئانىمىزنىڭ تىلىنى ياخشى بىلمەيمىز. ئۇنى ئاز دەپ ئانىمىزدىن بۇرۇن قېرىيمىز. نېمىلەر قېرىمايدۇ؟ بوۋاقلار قېرىيدۇ، ئىشلار قېرىيدۇ، يېڭىلىقلار قېرىيدۇ. گۈڭشىپ يېڭىلىق ئىدى، قېرىدىغۇ، ئۇنى بىز قۇرغان، بىزدىن بۇرۇن قېرىدى. كۈنلەر ئۆتۈپ باشقا يېڭىلىقلارمۇ قېرىيدۇ. نىيازنىڭ زاۋۇتىمۇ شۇ ! لېكىن، يېڭى تۇغۇلغان بالا يېڭى چىققان ئايدەك ئوماق، قەدىرلىك. ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خۇشاللىق بىلەن مۇبارەكلەۋاتقاندا، ئۇنىڭ بىر كۈنى قېرىيدىغانلىقى كىمنىڭ ئېسىگە كېلىدۇ؟

تۇغۇلۇش — خۇشاللىق. قېرىش — كۆڭۈلسىزلىك. دۇنيا بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىلاشمىسى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاينىڭ يېرىمى يورۇق، يېرىمى قاراڭغۇ. يورۇقلۇق بەختنىڭ بەلگىسى، قاراڭغۇلۇق ئۇنىڭ تەتۈرى. بىر كىشىنىڭ ئۆمرىمۇ شۇنداق

ئىكەن. نېمىشقا بۇنى بۇرۇنراق بىلمىدىم. بىلگەن بولسام باشقىلارنى رەنجىتمىگەن، ئۆزۈمنىڭ رەنجىش تاپمىغان بولاتتىم.

رەھمەت ئاي، ماڭا ھاياتنىڭ سىرىنى بىلدۈردۈڭ. مەن ئەمدى ئايدىڭنى تېخىمۇ قەدىرلەيمەن، سۆيىمەن. ئايدىڭ — ئەتىكى يورۇق كۈننىڭ ئەلچىسى...

1984 - يىلى 5 - ماي، يەكەن.

قوبۇلخاندا

پارتكوم شۇجىسىنىڭ قوبۇلخانىسىغا سۆزلەتلىك، گەۋدىلىك كەلگەن، دىراپ پەلتو، قاما قۇلاقچا كىيگەن بىر ئادەم كىرىپ كەلدى. شۇجىنىڭ قوبۇل قىلىشىنى كۈتۈپ زالدا ئولتۇرۇشقان ئادەملەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۇرۇشتى. ھېلىقى ئادەم بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەسلا لىڭشىتىپ قويدى ـ دە، قوللىرىدىن خۇرۇم پەلىيىنى ئېلىپ ئاپپاق قول ياغلىق بىلەن يۈزىنى سۈرتتى. بۇ رەسمىيەتلەر تۈگىگەندىن كېيىن، قىيا ئوچۇق تۇرغان ئىشىكنى چەكمەيلا ئىشخانىغا كىردى. ئىشخاندا دېھقانچە كىيىنگەن، جۇدەڭگۈ بىر ئادەم بار ئىدى. سۆزلەتلىك ئادەم ئۇنىڭغا «يالت» قىلىپ قاراپ قويۇپ، قېلىن كالپۇكلىرىنى مىدىرلىتىپ كۈلۈمسىرىدى:

— مەن پازىلوف، تونۇغانسىز؟

— تونۇدۇم، — دېدى دېھقانچە كىيىنگەن ئادەم كۈلۈپ تۇرۇپ.

— سىز بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسىز؟

— يەنە شۇ، بۇرۇنقى ئىش بىلەن...

— ھىم! — دېدى پازىلوف بۆلۈمنىڭ ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىپ، — يەنە شۇ زاپىخوزلۇق دەڭ، ئىسمىڭىز نېمىدى؟

— ساقى.

— ھىم، ساقى زاپخوز، سىزنى ناھىيەدىكى چاغدا سا گۈەۋ ـ لىيۇەن دەپ ئادەتلىنىپ قالغاندۇق! ياخشى ئىشلەتتىڭىز، نا ـ ھىيەلىك پارتكوم ئاشخانىسىدا بىزنى ياخشى رازى قىلغانىدا ـ

كىز... قاراڭ، سا گۈەنلىيۇەن... قىسقارتىپ ساقى دېسەملا بو-
لىدۇغۇ - ھە، سىزلەپمۇ نېمە قىلاي، سەن دەۋېرەي. دېمەك،
ناھىيەدىن شەھەرگە ئالمىشىپ كېلىۋاپسەن - دە !... پەمى بار
ئادەمنىڭ يولىمۇ كۆپ بولىدۇ. بىزنى ئالساڭ، خۇشامەت، يېلە-
نىش - يالۋۇرۇش دېگەنلەر بىلەن چىقىشالمايمىز، شۇنىڭ ئۈ-
چۈن يولىمىز تار، ئىشكلەر ئېتىك !

پازىلوف تاماكا ئىسىنى پۇۋلىدى، ئىستىن دۇگىلەك ھالقىلار پەيدا بولىدى - دە، ئاستا - ئاستا يوقالدى. پازىلوف قۇلاقچىسىنى ئۈستەلگە قويۇپ، پارقىراپ تۇرىدىغان شالاڭ چاچلىرىنى تۆش يانچۇق تارىقى بىلەن تارىدى ۋە ساقىغا قاراپ قويۇپ بېشىنى لىڭشىتتى. ساقى بايىتىن مەشىنىڭ كۇلىنى ئېلىپ كۆمۈر سالغانىدى، ئەمدى بولسا ئۈستەلنى سۈرتۈۋاتاتتى.

— باشلىقىڭ قاچان كېلىدۇ، ساقى؟ — دېدى پازىلوف ئەسنەپ قويۇپ، — ئاڭلىسام، بۇ يېڭى كەلگەن باشلىق تولىمۇ ئۆزۈمچىل، بىلەرمەن، چاكىنا ئادەم ئوخشايدۇغۇ؟

— بەلكىم، لېكىن بۇ تەرىپى ماڭا قاراڭغۇ.

— شۇنىڭغا قارىغاندا، ساڭا ياقمىدىكەن - دە، ھىم... بوپتۇ، سەن بولساڭمۇ كۆكلەپ تۇرغىن، ساڭا بىر كىشى ياقتىمۇ، بولدى. ئۇنىڭ ئەيىبلىرىنى كۆرگۈڭ كەلمەيدۇ، ھەممىلا نېمىسى يېقىملىق بولۇپ تۇيۇلۇۋېرىدۇ...

پازىلوف ئىستىن يەنە ھالقا ياسىدى ۋە تارىلىۋاتقان كۆكۈچ ھالقىلارغا قاراپ ھاياجان بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى:

— مېنىڭ ئەللىك ئىككى يىللىق ھاياتىمدىكى خۇشاللىقىم ئاشۇ ھالقىدەك ئاجىز ۋە تۇراقسىز بولدى، — دېدى ئۇ بىردىنلا غەزەپلىنىپ، — يالغۇز ماڭا تەغ بىلەپ يۈرگەنلەرنىڭ سانىلا ئەللىك يەتتىدىن ئاشىدۇ. باشقارما باشلىقى دەرىجىلىك كادىر بولغۇچە پۈتۈن زېھنىم، تالانتىم، كۈچ - قۇۋۋىتىم ئاشۇلارنىڭ نوخلىسىنى ئېلىشقا سەرپ

قىلىنىپ بولدى. 1957 ـ يىلىدىكى ئوقۇچىلارغا قارشى كۈرەش، 1962 ـ ، 1964 ـ يىللاردىكى ئېلىشىشلار، 1966 ـ يىلىدىن كېيىنكى، بولۇپمۇ 1969 ـ، 1970 ـ يىللاردىكىسى... ئەلۋەتتە خاتا ئەنزىلەرمۇ بولدى. لېكىن ساقى، ماڭا تىغ بىلەپ يۈرگەنلەرنىڭ پۈرسەتپەرەسلىك قىلىپ ئۆزلىرىنى ئاقلىۋالغانلىقى كاللامدىن زادىلا ئۆتمەيدۇ. ھازىر ئۇلارنىڭ تولىسىنىڭ پارتىيەلىكى، خىزمەت دەرىجىلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇلارنىڭ بىرلىرى شۇجى، بىرلىرى مۇدىر، بىرلىرى پىروفېسسور، يەنە بىرلىرى ئىجادىيەتچى بولۇۋالدى. يەنە بىرلىرى تېخى مېنى كۆرسە قول بېرىپ كۆرۈشۈپ قويىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرىنى كەڭ قورساق قىلىپ كۆرسىتىدۇ. بىرلىرى كىچىك ماشىنىدا گىدىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ئالىيىپ قاراپ قويىدۇ. بىرلىرى گەپ بىلەن چاقىدۇ، بىرلىرى ماقالە يېزىپ دارىتمىلايدۇ، بىرلىرى ئاشكارىلا تىللايدۇ. قىسقىسى، ئەللىك نەچچىسى ئەللىك نەچچە خىل ۋاستە قوللىنىدۇ، لېكىن نىيىتى بىرلا، مېنى يوقىتىش. ئۇلار ئۇچۇن مەن بۇ دۇنيادا ئارتۇق ۋە يىرگىنچلىك ئادەم. خۇددى كوچىدىكى سۈپۈرۈلمىگەن ئەخلەتمەن. لېكىن، بىلىپ قويۇشى لازىمكى، مەن ھازىرمۇ ئون ئۇچىنچى دەرىجىلىك كادىرمەن.

ساقى ئىستاكانغا قاينىق سۇ قۇيۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويدى.

ئىشكتىن ئادەملەر مارىشىپ قويۇشتى، پازىلوف بولسا ئۆزىنىڭ گېپىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاۋاتقان مۇنۇ ئاددىي كىشىنگەن، ئورۇق ئادەمنىڭ سا گۈەنلىيۇەن ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالغانىدەك، بىر مەرتىۋىلىك كادىر بىلەن مۇنازىرىلىشۋاتقاندەك، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ تېخىمۇ ئەدەپ سۆزلەشكە باشلىدى.

ـــ ئاڭلاپ قوي، ساقى ! يۇقىرىدىن مېنى بۇ شەھەرگە

رەھبەرلىك خىزمىتىگە ئەۋەتكەنىدى. ھېلىقى يىللىرى، بىلىمەن، مەن ناھىيەدە خىزمەت ئۆمىكىنىڭ ئىككىنچى قول باشلىقى بولۇپ تۇرغانمەن. ئەمەلىيەتتە، ناھىيەنىڭ بىرىنچى شۇجىسى قول ئاستىمدا ئىدى. ئۇ جاي مېنىڭ دەرىجەم ۋە مەرتىۋەمگە مۇۋاپىق ئىدى. ھازىرچۇ؟ سېنىڭ ھېلىقى رەھبىرىڭ مېنى كۆرمەي تۇرۇپ، قابىلىيەت، لاياقىتىمنى مىزان - تارازىغا سالماي تۇرۇپلا، سانائەت ئىدارىسىنىڭ بىرىنچى باشلىقى قىلىپ بەلگىلەپ قويۇپتۇ. نېمە قىلىدىكەنمەن؟ ئاڭلىشىمچە، پۇل تاپقۇدەكمەن، دۆلەتكە ھەر يىلى نەچچە يۈز مىڭ يۈەن كىرىم قىلىپ بەرگۈدەكمەن. ناۋادا، ئۇنىڭ كۆرسىتىپ بەرگەن سانىنى تولدۇرالمىسام جاۋابكار بولغۇدەكمەن ! ھەي ساقى، ئۇزاق يىل سىنىپىي كۈرەشنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىدا چېنىققان، سىنالغان ماڭا ئوخشاش كادىرنى ئىقتىسادي خىزمەتكە سەپلىگىنى باشلىقىڭنىڭ دۆتلۈكىنى بىلدۇرمەمدۇ؟ رەھبەرلەر كۆپمىش ! ئون رەھبەر ئون بىر بولۇپ كەتسە نېمە زىيىنى بار ئىكەن؟ بىرىنچى قول بولالمىساقمۇ ئىككىنچى، ئۈچىنچىلىكىنى قاملاشتۇرالايمىز - دە ! مۇئاۋىن بولۇۋالساڭ جېنىڭ ئارام تاپىدۇ، پىكاپ بىلەن كېلىسەن، يېرىم سائەت سافادا ئولتۇرۇپ گېزىت ۋاراقلايسەن، ئاندىن كېيىن بىرەر يىغىن بولىدۇ، بىرىنچى، ئىككىنچى قوللار سۆزلەيدۇ، ئاڭلايسەن، ئاڭلاشنى خالىمىساڭ خوتۇن - بالىلىرىڭ توغرىسىدا ئويلاۋېرىسەن، خالىساڭ ياشلىقىڭنى ئەسلەيسەن، بولمىسا كەلگۈسى توغرىسىدا شېرىن خىيال قىلىۋېرىسەن. ئىشقىلىپ، جىم ئولتۇرساڭلا بولىدى. يىغىن ئاخىرىدا بېشىڭنى لىڭشىتىپ كۈلۈپلا قويىسەن، سېنىڭ سىپايىلىكىڭ، چوڭقۇر پىكىرلىكلىكىڭ، سالماقلىق ۋە ئەستايىدىللىقىڭ ئەنە شۇنىڭ بىلەن ئىسپاتلىنىۋېرىدۇ.

پازىلوف يېڭىدىن تاماكا تۇتاشتۇردى. ئۇ ئەمدى بىرىنچى شۇجىنىڭ قوبۇلخانىسىدا شۇجىنى كۈتۈپ ئولتۇرغىنىنى

ئۇنتۇپ قالغان. ئۆز بۆلۈمىگە ئىش بىلەن كىرگەن كىشىگە ۋەز ـ نەسىھەت قىلىۋاتقان سۈرلۈك باشلىقتا ئوخشاپ قالغانىدى. ساقى بولسا ئۇستەلگە جەينەكلىرى بىلەن تايىنىۋېلىپ قىزىق بىر ئويۇن كۆرۈۋاتقان ئادەمدەك پازىلوفنىڭ سۆزلىرىنى زېھنى بىلەن تىكشىماقتا ئىدى. پازىلوف قاقاقلاپ كۈلگەندە، ساقىمۇ ئەگىشىپ كۈلۈپ قويياتتى. پازىلوف غەزەپلىنىپ قوللىرىنى شىلتىگەندە، ساقىمۇ خىيال قىلىپ ئولتۇرۇپ كېتەتتى. ئارىلاپ ـ ئارىلاپ سوئال سوراپ، تاشلىنىپ قالغان ۋەقەلەرنى پازىلوفنىڭ ئېسىگە سېلىپ قويياتتى. پازىلوف بىرىنچى شۈجىنى ئەيىبلەشتىن توختىغان، ئەمدى ئۆزىنىڭ خىزمەت بېجىرگەن ۋاقىتلىرىدا ئاللىكىملەرنىڭ قانداق قىلىپ ئەدىپىنى بەرگەنلىكىنى سۆزلەشكە باشلىغانىدى.

— بىر كۈنى مۈشۈ ۋىلايەتنىڭ بىر ناھىيەسىگە ئاشلىق خىزمىتى بىلەن چىقتىم. قايسى ناھىيەلىكى ئېسىمدە تۇراتتىمۇ، چىقتىم دېگىنە، كىچىك ماشىنىدا تۆۋەنىنى ئارىلىدىم، ناھىيەنىڭ بىر مۇئاۋىن ھاكىمى ماڭا ھەمراھ بولۇپ ماڭدى. مەن ئۇنىڭغا، ئاداش، مەن كۈنىگە ئۈچ سائەتلا خىزمەت قىلىمەن، كۆپ بولسا ئىككى سائەت يول ماڭىمەن. توققۇز ـ ئون سائەت ئۇخلايمەن، ئالتە ۋاخ تاماق يەيمەن، جىق يېمەيمەن، ئەمما كۈچلۈك يەيمەن، كۈن بولسا سوغۇق، تاماقتىن بۇرۇن ئىستېمال قىلىپمۇ تۇرىمەن، دەپ ئوچۇقىنىلا ئېيتتىم. لەنىتى، بىرىنچى كۈنىلا دېگىنىمنى قىلمىدى. چۈش بولغاندا بىر دېھقانىڭ ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ، ئەتكەنچاي ئىچۈردى، رايوننىڭ بىر كادىرى قويۇمنى سويىمەن دەپ شۇنچە قىلىپ كەتسىمۇ يول قويمىدى. كەيپىم ئۇچتى. ئۇنى كۆزدىن نېرى قىلىش ئۈچۈن ئەتىسى: «ئاداش، بۇ ناھىيەنىڭ رايونى جىق ئىكەن، سەن ئېتىك بىلەن بىر باشتىن ئايلان، مەن ماشىنام بىلەن يەنە بىر باشتىن ئايلىناي» دېۋىدىم، ئۇ ماقۇل دېدى.

بىرنەچچىدىن ئادەم باشلاپ ئىككى باشتىن تۇتۇش قىلدۇق. مەن بايىقى جەدۋىلىم بويىچە ئىش قىلىپ، يۇقىرىغا يۆتكىلىدىغان ئۇچ مىليون يەتتە يۈز مىڭ جىڭ ئاشلىقنى ئەمەلىيلەشتۈردۇم. ئۇچ كۈندىن كېيىن ھاكىم كەپتۇ. مېنىڭ خىزمىتىمدىن قۇسۇر تېپىپ، پۈت ئېتىپ يۈرىدۇ تېخى. «يولداش پازىلوف، بۇنداق يۆتكىسەك، دېھقانلار نېمە يەيدۇ؟ ئۇلار ئۆمۈر بويى يەر تېرىيدىغان گەپ، ئۇلارنى ئاشلىقتىن قىسساق، ئاخىرىدا دۆلەتنى قىسقان بولىمىز. سىز چېغىڭىزدا ئالتە ۋاخ تاماق يەيدىكەنسىز، ئۇلارغا ئۈچ ۋاخ تاماق يېگۈدەك ئىمكان قالمىسا بولماس!» دەپ تىلىنى چاينىغىلى تۇردى. مەن ئۇنىڭغا: «مەن ناھىيەڭىزدە تېرىلغان ئومۇمىي ئاشلىقنىڭ سانىنى بىلىمەن، سىز ئون ئىككى مىليون سەككىز يۈز مىڭ جىڭ ئاشلىقنى يۇقىرىغا يۆتكەپ بېرىسىز، مۇشۇ سان توشمىسا ناھىيەڭىزدىن كەتمەيمەن!» دېدىم. ئۇ دېھقانلارنىڭ پىكىرلىرىنى، قىينىچىلىقلىرى، تەلەپلىرى دەپ بىر تاغار گەپ ساتتى. گەپنىڭ مەزمۇنىدىن قارىسام، ئاشلىق سېتىۋېلىش بىر سېلىق بولۇپ قالغان، ئىختىيارى ساتسا دەيدۇ، قۇيقا چېچىم تىك بولۇپ كەتتى. دېھقان دېگەن قاچان ھال ئېيتمىغان؟ يۇقىرىغا ئاشلىق قانچە جىق يۆتكەلسە، خىزمىتىمىزنىڭ ئۇنۇمى شۇنچىلىك زور بولىدۇ ـ دە، ھېلىقى ھاكىمنىڭ تاپقان گەپلىرىنى قارىمامدىغان، ئۇ بۇ گەپلىرى بىلەن مېنىڭ پۈتۈن خىزمىتىمنى نۆلگە تەڭ قىلىپ قويماقچى. غەزىپىم ئۆرلىدى. لېكىن، توختا، مەن سېنى بىر جايلاي، ساڭا «دېھقانلارنىڭ تەلىپى» دېگەنلىرىڭنىڭ تەمىنى بىر تېتىتىپ قوياي، دەپ ئويلىدىم ـ دە، ئۇنىڭ مۇرىسىگە قولۇمنى قويۇپ قاقاقلاپ كۈلدۈم: «ياخشى، ياخشى ھاكىم ئىكەنسىز، دېھقانلارغا راستىنلا كۆيۈنىدىكەنسىز، راست ئېيتىسىز، دېھقانلار تويغاندىن كېيىن ئاشلىقنى سېتىپ بەرسۇن، سانىغا ئېسىلۇۋالمايلى» دېدىم. ئۇ خۇشال بولۇپ شۇ كۈنىلا مېنى

ئۆيىگە مېھمانغا تەكلىپ قىلدى، ياخشى مېھمان قىلدى، قونۇپ قالدىم. ئۇ ئاخشىمى ئىچىپ قىزىپ قالدى. مەن ئۇنىڭغا، «ئاشلىق سېتىۋېلىش سىياسىتىمىزگە دېھقانلارنىڭ خېلى پىكرى باردەك قىلىدۇ ـ ھە؟» دەپ سورىۋىدىم. ئۇ دېھقانلارنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ سۆزلەپلا كەتتى. مەن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى بىر ـ بىردىن خاتىرەمگە ئېلىۋالدىم. مەن بىرىنىڭ چىرايىنى، ئىسمىنى يادىمدا ساقلاپ قالالمايمەن، ئىككى ـ ئۈچ يىللا باردى ـ كەلدى قىلمىسام، يېقىن دوستلىرىمنىمۇ ئۇنتۇپ كېتىمەن. مانا ھازىر، ھېلىقى ھاكىمنىڭ ئىسمىنى، چىراي ـ شەكلىنى ئۇنتۇپ بولدۇم. لېكىن، ئۇنىڭ شۇ چاغدا قىلغان ھېلىقى سۆزلىرى ھېلىمۇ يادىمدا، نېمىشقا يادىمدا قالىدۇ؟ سەۋەبى، مەن بۇ سۆزلەرنى بەزەن ئۇنلۇك، بەزەن ئۇنسىز كۆپ قېتىم تەكرارلىدىم، ئوبدان پىششىقلاپ، قوشىدىغاننى قوشۇپ، ياسايدىغاننى ياساپ ئىشلەتتىم. قىسقىسى، ئۇ گەپلەر ئۇستىدە قىلغان ئەمگىكىم خېلى نام بەردى!

پازىلوف ساقىغا قاراپ قويدى. ساقى ھېچ نەرسە ئاڭلىمىغاندەك خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. پازىلوف ساقى گېپىمنى چۈشەنمىگەن ئوخشايدۇ دەپ ئەسكەرتىش بەردى:

ــ بۇ گەپلەرنى نېمىگە ئىشلەتكەندۇ دەپ ئويلاۋاتسەنغۇ دەيمەن. ھەي، ساقى ئاداش، سەن ئۆمۈر بويى سەي ـ كۆكتات، ئۈن ـ گۆش، پۇل ھېسابى، كاماندىروپكا دېگەنگە ئوخشاش ئىشلار بىلەنلا بولۇپ كەلگەنسەن. بىزدەك سىياسەت ئىجرا قىلغۇچىلارنىڭ سىرلىرىنى بىلمەيسەن. ئون ئىككى مىليون سەككىز يۈز مىڭ جىڭ ئاشلىقنى يۈقىرىغا يۆتكەش ئەمەلىيلەشكەن بولسا، سىڭىرلىرىمغا قانات چىقىقان بولاتتى، مەن باشلىقلىرىم ئالدىدا كېرىلىپ ماڭالايتتىم، ۋارقىراپ گەپ قىلالايتتىم. لېكىن، ھېلىقى ھاكىمنىڭ كاساپىتىدىن ئارانلا تۆت مىليون جىڭدىن ئازراق ئاشلىق يۆتكەلدى. مېنىڭ تىلىم قىسقا، قول ـ ئايىغىم چۈشەكلىك بولۇپ قالدى. لېكىن، مەن

بۇ زىياننى كېيىنكى يىلدىكى ھەربكەتتە تۆلىتىۋالدىم. ھېلىقى ھاكىم ئۇستىدىن پاش قىلىش ماتېرىيالى يازدىم. ئۇنىڭ ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە تىقىلدى. بۇنىڭغا ھەيران بولمىغىن ساقى. ئۇ دېھقانلارنىڭ پىكرى دەپ بىلجىرلاپ، ھۆكۈمەتنىڭ سېڭىغا قانچىلىك ئاشلىقنى كەم كىرگۈزدى، ھېسابلاپ كۆرگىنە؟ بۇنداقلارنى ھاكىملىققا ئەمەس، ھارۋىكەشلىككە ئولتۇرغۇزۇشمۇ خەتەرلىك!

ئۇ ماختىنىپ، ساقىغا قاراپ قويدى، ساقى ئېڭىكىنى تۇتۇپ خىيال سۈرۈپ جىم ئولتۇراتتى. پازىلوف ھېكايىسىنى تۇگىتىپ، يەنە شۇجىنى غاجاشقا ئۆتتى:

— بۇرۇنقى چاغلار بولسا، سېنىڭ بۇ باشلىقىڭنىڭ قوبۇلخانىسىغا قاراپمۇ قويمايتتىم، ساقى. ھازىر بىزدەك سىياسىي كۈرەشنى كەسىپ قىلغۇچىلارغا ئىش يوق! مەن كادىر بولغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە نېمىلەرنى قىلدىم؟ بۇنى سەن بىلمەيسەن، ساقى. بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ كەلگەن سىياسىي ھەربكەتلەرگە قاتناشتىم، بۇ ھەربكەتلەر ئۆردەككە سۇ ياققاندەك ماڭا يېقىۋەردى. ئىستىل تۈزىتىشتە بۆلۈم باشلىقى، سوتسىيالىستىك تەربىيەدە باشقارما باشلىقى، مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىدا ئىنقىلابىي رەھبىرىي كادىرلار ۋەكىلى بولۇپ، ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدۇم. يەنە بىر قېتىم ھەربكەت بولغان بولسا، بۇ چاغقىچە ئىداره باشلىقى، بۇجاڭ، شۇجى... بولۇپ ئۆسەتتىم. لېكىن، ھەرقانداق بەختلىك ئادەمگۇ پېشكەلگە يولۇقىدىكەن. مانا قارا، بۇگۈن خارلىنىۋاتىمەن، مۇشۇ شەھەرگە ئەۋەتىلدىم. سىلەرنىڭ بىرىنچى شۇجى مېنى سانائەت ئىدارىسىگە باشلىق بولسۇن دەپتۇ، ئېيىغا پالانچى يۈەن پايدا تاپشۇرىدىغان ئىدارىگە باشلىق بولغۇدەكمەن! ناھايىتى ئېنىق، مەن بۇنداق ئىشنى قىلالمايمەن دېسەم، ئىشنى ئاقتۇرالمىدى، دەپ تۆۋەنلەتمەكچى، ئاستا - ئاستا شاللاپ چىقىرىپ، بىر بۇلۇڭغا ئاپىرىپ تىقماقچى!

قىلمايمەن دەپ باش تارتسامچۇ؟ ئۇ چاغدا تۆۋەنلىتىش تەخمۇ ئاسان!

پازىلوف يەنە بىر قېتىم تاماكا تۇتاشتۇرغاندا، باياتىن ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرلىشىشىنى كۈتۈپ ئىشكىتە تۇرغان بىر يىگىت كېلىپ ساقىنىڭ ئالدىغا بىر پارچە ئالاقىنى قويدى:

— تەشكىلات بۆلۈمىدە مەجلىس بار ئىكەن، سىزنى قاتنىشىپ بەرسىكەن، دەپ تېلېفون كەلدى! — دېدى.

ساقى ئورنىدىن تۇرۇپ پازىلوفقا قارىدى:

— ئەمىسە، مەن مەجلىسكە بېرىپ كېلەي، — دېدى ئۇ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن، — يەنە سۆزلىشەرمىز، ئاجايىپ گەپلەرنى قىلىپ بەردىڭىز!

— ھەي ساقى! — دېدى پازىلوف گىدىيىپ تۇرۇپ، — سەن ماڭا بىرىنچى شۇجىنىڭ ئۆيىنى كۆرسىتىپ قويغىنا، قانداق نېمە ئۇ، قوبۇلخانىسىنى ئېچىپ قويۇپ ئادەم قوبۇل قىلمايدىغان.

ساقىنىڭ ئورنىغا ياش يىگىت جاۋاب بەردى:

— پازىلوف ئاكا، ئالدىڭىزدا تۇرغان كىشى پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى يولداش ساتتاروف ئەمەسمۇ؟

— نېمە؟ — پازىلوف كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىدى، — سىز سا گۇەنلىيۇەن ئەمەسمۇ؟

— مەن شۇ، — دېدى ساتتاروف كۈلۈپ تۇرۇپ، — مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا ناھىيەلىك ئاشخانىسىدا زاپخوزلۇق قىلغانىدىم...

— نېمىشقا ئىسمىڭىز؟...

— ھە، ھەيران قالماڭ، — دېدى ساتتاروف، — مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا ساتتاروف دېگەن فامىلەمۇ پېيدا بولغاچقا، ساقى دېگەن ئىسمىنىلا قوللانغان.

— سىز... سىز، سا شۇجى، دېمەك، مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا ئازار يېگەن ئىكەنسىز — دە!

ـــ مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن بۇرۇنلا قالپاق كىيىپ قالغانمەن ! ـــ دېدى ساتتاروف پازىلوفنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ ماڭا تازا سىنچىلاپ قاراپ بېقىڭ، قورۇقلارنى، چاچ ـ ساقاللىرىمدىكى ئاقلارنى چىقىرىۋېتىپ قارىڭ بېقىڭ. بەلكىم تونۇش چىقىپ قالارمەن. ھېلىقى چاغدا دېھقانلارنىڭ يىغىسىنى يىغلاپ بىرنەچچە ئېغىز راست گەپ قىلىپ قويۇپ سىزنىڭ ئۆسۈشىڭىزگە دەخلى يەتكۈزگەن ھاكىم مەن بولىمەن ! يولداش پازىلوف، بايا سىز ئىشسىز قالدىم دەپ زارلاندىڭىز، دۇرۇس، سىزنىڭ زارىڭىز ھېسابىغا ماڭا ئوخشاش يۈزلىگەن ـ مىڭلىغان ئاق دىل ئادەملەر كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرۈۋاتىدۇ...

1980 ـ يىلى، ئۈرۈمچى.

هېكايىلەر

راھەت

«... كوچا ئاپتوبۇسىدا ئۆزە تۇرۇشمۇ راھەت، لېكىن ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇۋېلىش بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ئۈچۈن مودىغا ئايلانغان راھەت. ھەتتا بەدىنى تەرلەپ قىسىلمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ روھى بۇ راھەتكە ئىنتىلىدۇ...»

پىسخولوگىيە ئالىمى باش بېكەتتە بايىلا ئېرىشكەن ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ ئاشۇنداق ئويلاۋاتقاندا، ئاپتوبۇسقا قىستىلىپ چىقىۋاتقان ئادەملەر ئارىسىدىن نارەسىدىنىڭ يىغىسى، ياش ئاننىڭ جېمىلىشى، دادىنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى ئاڭلاندى.

— مانا، مانا، ئولتۇرۇڭ، — ئالىم ئورنىدىن تۇرۇپ بالىلىق چوكانغا ئورنىنى كۆرسەتتى.

— رەھمەت، رەھمەت... سىلى...

چوكان ئالىمنىڭ قېلىن كۆزەينەكلىك چىرايىغا، ئاقارغان بۇرۇتلىرىغا خىجىل بولۇپ قاردى.

— ئولتۇرمامسەن، قۇچىقىڭدا بالا بولغاندىكىن... رەھمەت ئاكا، رەھمەت.

دادىنىڭ بۇيرۇق تەلەپپۇزىدىكى ئاۋازى تەبىئىي قۇدرىتى بىلەن ھەممىنى ھەل قىلدى: ئانا كۈلۈپ ئولتۇردى، ياشقا تولمىغان بوۋاق ئوماق كۈلۈپ، ياش يۈگى كۆزلىرى بىلەن بوۋاينىڭ كۆزەينەكلىك، بۇرۇتلۇق يۈزىگە قىزىقىپ قاردى. دادا شادلاندى.

— رەھمەت بوۋا دە، ئوغلۇم، بوۋاڭ ياخشى ئىكەن - ھە؟ قارىسىلا، ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسىلا ياشلار، بىرەرسىمۇ ئورۇن بېرەي دېمىدى.

— ھەممە ئادەم راھەتكە ئىنتىلىدۇ، ئۇكام.

— سىلى راھەتتىن كېچەلىدىلىغۇ؟

— ياق، مەن راھەتكە ئىنتىلدىم، شۇڭا ئۇنىڭغا ئېرىشتىم.

— دېمىسىمۇ، ئۆزە تۇرۇش راھەت. شامالنىڭ - ھە؟

— شامالنىڭ ئىشى چاغلىق، روھىڭىز قانائەت تاپىدۇ.

— مۇنداق دەڭ، بۇ گەپنى مەن بىر كىتابتىن ئوقۇغان. روھىي قانائەت...

— ئادەمنىڭ روھى بىلەن جىسمى بىر - بىرىگە ھەم دوست، ھەم دۇشمەن، ئۇلار مەڭگۇ بىللە، بىرەم سوقۇشىدۇ، بىرەمدىلا يارىشىدۇ، ئەر - خوتۇنلارەك...

ئالىمغا قىزىققۇچىلار كۆپەيدى.

— جاپاغا ئىنتىلىدىغان ئادەملەرمۇ بولامدۇ؟

— بولىدۇ، ئۇكام. شۇنداق ئادەملەرنىڭ شان - شەرىپى كۆپ بولىدۇ.

— راھەتنى دەپ جاپا تارتىدىغاندۇ ئۇلارمۇ؟

— ياق، ياق، روھىنى قانائەتلەندۈرۈش ئۇچۇن. روھىنىڭ جىسمى ئۇستىدىن غەلىبە قىلىشىنى تىلەيدىغان ئادەملەر مەۋجۇت. بىر مىللەتتە شۇلارنىڭ سانى قانچىلىك كۆپەيسە، ئۇ مىللەت شۇنچە روناق تاپىدۇ. راھەتكە ئىنتىلىدىغانلار قانچە كۆپەيسە، ئۇ مىللەت شۇنچە تېز ھالاك بولىدۇ. بۇ دېگەن ئۆلمەس قانۇنىيەت!

— رەھمەت سىزگە كېلىڭ، ئولتۇرۇۋېلىڭ!

بوۋاقنىڭ ئاتا - ئانىسى چۇشمەكچى بولۇپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، ئورۇندۇقنى كۆكرەكلىرى بىلەن تۇسۇپ، بوۋاينى ئۆز ئورنىغا ئولتۇرغۇزماقچى بولدى. لېكىن، ئاپىتوبۇستا قەيسەرلەر كۆپ ئىكەن، ئورۇندۇقا ئىنتىلگەن بىرنەچچە قىز -

يىگىت ئىچىدىن قۇياشتىن مۇداپىئەلىنىش ئەينىكى تاقىغان، بۇدۇر چاچ، مودا كىيىملىرىمۇ غەلىتىرەك بىر قىز ھەممىدىن غالىب كەلدى. ئۇ پەرداز بىلەن پەيدا قىلغان بەدەن گۈزەللىكىگە زادىلا ياراشمىغان قوپاللىق بىلەن باشقىلارنى ئىتتىرىپ، جەينەكلەپ، تۇنجى قېتىم ئارقان سېلىنغان شاش ئاتتەك يۇلقۇنۇپ ئورۇندۇققا ئېرىشتى.

— ماۋۇ كىشىنىڭ ئورنى بۇ ھوي قىز، بالىلىق ئايالغا ئۆتۈنۈپ بەرگەن.

— سېتىۋاپتىكەنمۇ؟

— بولدى، بولدى، بىر بېكەتتىن كېيىن مەنمۇ چۈشمەن، — بوۋاي ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن ئىنتىلگەن «دادا» نىڭ ئالدىنى توسۇپ، — ئولتۇرۇۋالسۇن، ياشلار ئەمەسمۇ، راھەتكە ئىنتىلگەك كېلىدۇ.

قارا كۆزەينەكلىك قىز بوۋايغا غەزەپ بىلەن ئالىيىپ (كۆزى كۆرۈنمىسىمۇ) قارىدى.

— قېرىلارچۇ؟ بۇرنىنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ قويامدىكەن؟ راھەت قېرىلاردىن ئاشمىغاچقا ياشلار ئاچ كۆز.

كۆپچىلىك كۈلۈشتى.

«راھەتكە ئىنتىلىش مودىغا ئايلانغان ئوخشايدۇ، بىزنى ھالاك قىلسا جاپا ـ مۇشەققەت ئەمەس، مۇشۇ راھەتكە ئىنتىلىش ھالاك قىلىدۇ...»

ئاپتوبۇستا جېدەل كۆپ، ھەممىنىڭ يىلتىزى بىرلا، ئۇ بولسىمۇ، راھەت.

كارامەت

— يەتتە يىل يەر تاتىلاپ، بىر ئۆمۈر يىغقان ـ تۇگكىنىمنى سەرپ قىلىپ ساي سۈيىدىن ياندىما ئېرىق ئالدىم، ھەر يىلى قانچىلىك كۈچ، قانچىلىك پۇل كەتكىنى

نامەلۇم، لېكىن ھەر يىلى نەچچە يۈز مېتىر ياندىما ئېرىق پۈتۈپ تۇردى.

ــ مانا، ئىككى يىل بولدى، ئاخىر ئېرىق چېپىشتىن توختىدىم. قاراڭ، مۇشۇ قاپتالدىكى ئىككى يۈز ئەللىك مو يەر مېنىڭ، ماۋۇ باغ، ئاۋۇ نەچچە مىڭ تۇپ تېرەكنى كۆردىڭىزمۇ؟ شاپتۇل، ئالما، نەشپۈتلىرىمۇ مېۋىگە كىردى، خېرىدار دېگەننىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدۇ: ماشىنا، تىراكتور، ھارۋىلاردا كېلىشىدۇ ـ دە، ئۆزلىرى ئۈزۈپ، ئۆزلىرى قاچىلاپ كېتىشىدۇ. مەن پۇل ئېلىشنىلا بىلىمەن، بۇ بىر كارامەت!

ــ ھېرىپ قالدىڭىز ـ ھە، مۇخبىر ئۇكام؟ ئىككى يىلدىن كېيىن بۇنداق بېدىلىك، چۆپلۈك ئارىسىدا ئەمەس، سېمونت يولدا ماڭىسىز. باغنى ئايلاندۇرۇپ سېمونت يول قىلىمەن. سىزدەك سایاھەتچىلەر ئۇچۇن ئۇستى ئوچۇق «تويوتا»دىن بىرنى ئېلىپمۇ قويالايمەن... قاراڭ، ئاۋۇ ياش كۆچەتلەرگە: يەتتە مىڭ ئىككى يۈز تۇپ، ھەر خىل سورتلۇق ئالما... ھەقىقىي غۇلجا ئالمىسىنىڭ يېڭى سورتلىرى... يەپ كۆرۈڭە، تىلنى يارىدۇ، بۇ بىر كارامەت!

ــ ئېلىڭ ئۇكام، داستىخىنىمىز ئاددىي بولۇپ قالدى. مېۋىلەرنىڭ تەمى ياخشى ئىكەن دەمسىزا؟ شۇنداق تەملىك، قۇرت چۈشمىدىغان، سېسىيدىغان ئىشمۇ يوق. قارىڭا، بېجىرىم، يېڭىلا رەسىدە بولغان قىزنىڭ يۈزىدەك... بۇ بىر كارامەت...

ــ پىلانىم چوڭ، ئۇكام. ئىگىسى يەتكۈزسە، ئاۋۇ يەرگە ئۇچ قەۋەتلىك مېھمانخانا سالىمەن، بىنانىڭ چۆرىسى مېۋىلىك دەرەخ، ئالدى ئۈزۈم بارىڭى بولىدۇ، ساي سۈيىنى تۇرۇبا بىلەن ئاچىقىپ كۆلگە قۇيىمەن، كۆلنىڭ چۆرىسىنى مەجنۇنتاللىق قىلىپ ئوتتۇرىسىغا فونتان ئورنىتىمەن. بېلىقلار سەكرىشىدۇ، قۇشلار سايرىشىدۇ، سالقىن شامال ئېسىل پۇراقلار بىلەن مېھمانلارنى ھۇزۇرلاندۇرىدۇ، بۇ بىر كارامەت!

ــ تۇغرا، توغرا ئېيتىسىز ئۇكام، مەن ئاتمىشتىن

ئاشتىم، ئارام ئالمىدىغان، راھەت كۆرمىدىغان چېغىم مۇشۇ. ئەمما لېكىن مەن ئارام ئالالمايمەن، ھۇزۇرلىنىشنى بىلمەيمەن. راست دەيسىز، ھازىرغىچە سارجا، يىپەك دېگەننى كىيىپ باقمىدىم. كىيىشىم چوقاي، يېتىشىم ئاۋۇ داق سۇپا، ئىچىشىم ئىككى ۋاخ ئەتكەنچاي، يېيىشىم بىر ۋاخ غىزا. ھەر كۈنى كۈن چىققاندىن تارتىپ قاراڭغۇ چۈشكۈچە ئىشلەيمەن: ئېرىق چاپمەن، سۇ تۈتمەن، قوراي ئورۇيمەن، دەرەخ پۈتايمەن، يول ياسايمەن، يەر تۈزلەيمەن... ۋاي - ۋۇي، ئىش دېگەن چاچتىن تولا، بۇ بىر كارامەت!...

— نېمانچە قىلىسىز دەمسىزا؟ قىلماي قانداق قىلاي، بىكار يېتىشقا كۆنمىگەن - دە، بىز. ئازاب نېمە؟ بىكارچىلىق، ئۇكام. دۇنيادا بىكارچىلىقتىن يامان ئازاب يوق. كەتمەن، ئورغاق، زەمبىل تۈتمىسام قوللىرىم سىرقىراپ ئاغرىيدۇ، ھەر خىل كېسەللەر ماڭا يامىشىدۇ. قولۇمغا كەتمەن ياكى ئورغاق چىقسىلا تەنلىرىم يايراپ، جانلىرىم ئويناپ كېتىدۇ، راھەتلىنىمەن، كۈلۈپ كېتىمەن، ناخشا ئېيتىمەن... بۇ بىر كارامەت.

— بالىلارنى دەمسىزا؟ ئالتە ئوغۇل، ئۈچ قىز — توققۇز بالام، ئون بىر نەۋرەم بار. تۆت ئوغلۇمنىڭ ئۆيى ئايرىم، ئىككى ئوغۇل، بىر قىزىم بار. ئۆيدىكىلەرنىڭ چوڭى، ئابايا موتو بىلەن كېلىپ پۇل ئەكەتكىنى شۇ. بىر قىز، بىر ئوغلۇم ئوقۇۋاتىدۇ، ئەمدى بىلگەنسىز. مەن يالغۇز ئىشلەيمەن. موتو مىنگەننى دەمسىز؟ نېمىسىنى يوشۇراي، ئۇ بالام مۇشۇ باغنىڭ خوجايىنى، تولۇقسىزنىمۇ تۈگىتەلمىدى، لېكىن ئۇنىڭ ھالى بەك چوڭ، نېمىلا دېسەم: «سەن بىلمەيسەن!» دېيىشنىلا بىلىدۇ، راست، بىلمەيمەن، رېستوران، كارائوك، دىسكو، تانسا، ئولتۇرۇش - پولتۇرۇش دېگەنلەرنى بىلمەيدىغىنىم راست. ئۇ، كۈنىگە ئىككى قېتىم ناھىيە بازىرىغا ياكى شەھەرگە موتو بىلەن كىرىپ چىقىدۇ. مەندىن بىسوراق مېۋە ساتىدۇ، خەقتىن

پۈل ئالىدۇ، كىيىدۇ، يەيدۇ، ئويناپدۇ. ھاي دېسەڭلا قاچىدۇ، ئايلاپ ـ يىللاپ يوقاپ كەتكەن چاغلىرىمۇ بولدى. ئانىسىنىڭ يىغىسىنى دېمىسەم بۇ ئوغلۇمنى كۆرەرگە كۆزۈم يوق، ئۇكام. بالامنىڭ يامان گېپىنى قىلىپ نېمە قىلاي، بۇ بالا، بىر كارامەت!

ـــ ئايالىمنى دەمسىزا؟ ئۇ بىر ئالتۇن. دۇنيانىڭ نېمە راھىتىنى كۆردى، دەيسىز؟ غەمدىن باشقىنى بىلمەيدۇ. پۈل دېگەن بار، ئۇكام. مال ـ ۋارانمۇ يېتەرلىك، لېكىن بۇ بىچارە بۇلارنىڭ راھىتىنى كۆرمەيلا مۇكچىيىپ كەتتى. توققۇز بالىنى زاكىسىدىن ئاجرىتىپ قاتارغا قوشماق ئاسانمۇ؟ مەن دېگەن ئېتىز ئادىمى، قازان بېشىغا قولۇمنى ئەگرى قىلىپمۇ قويمايمەن. نوغۇچمۇ، سۇپرىمۇ، چۆمۇچمۇ، كۆسەيمۇ شۇ بىچارە. تورغاي بىلەن تەڭ تۇرىدۇ، يېرىم كېچىدە كاڭدا تۇگۈلۈپ ئۇخلاپ قالىدۇ. ئۇ مېنىڭ قاياشىم، ھەمراھىم، قول ـ قانىتىم. ئىككىمىز بالىلار ئۇچۇن كۆيدۇق، كۈلدە پىشتۇق، كۆرمىگەننى كۆردۇق. ئاتا ـ ئانا بولماق قانچە تەس بولسىمۇ غەڭ قىلمىدۇق، بىر ـ بىرىمىزگە ھال ئېيتىشتۇق، لېكىن ئەلگە «داد» دەپ چاۋىمىزنى چىتقا يايمىدۇق، بۇ بىر كارامەت!

ـــ شۇنداق، ئۇكام. بالىلار ئۇچۇن جاپا تارتىمىز، قورۇلمىز، مۇكچىيىمىز، ھەممىدىن ئايرىلمىز. بىز ئانا دۆگە ئوخشايمىز ئۇكام. دۆ دېگەن نېمە دەمسىزا؟ ئۆمۇچۇككە ئوخشايدىغان ھاشارات. چاقسا جانىنى ئالىدۇ دەڭە. ئۇ بىچارە تۇخۇم تۇغىدۇ. تۇخۇمنى دۇمبىسىدىكى كاۋاكقا سېلىپ شۇ يەردە بالا چىقىرىدۇ. بالىلىرى تۇخۇمدىن چىقىپلا ئانىسىنىڭ دۇمبىسىنى غاجايدۇ، ئۇلارنىڭ ئوزۇقى ئانىسىنىڭ دۇمبە گۆشى. ئانا بىچارە غاجاشقا چىدىمای تىنىمسىز يۇگۇرەيدۇ، تېپىرلايدۇ، بالىلىرى چوڭايغانسېرى غاجىلاش كۇچىيىدۇ ـ دە، ئاخىر بىچارە ئانا يىقىلىدۇ. بالىلىرى ئانىنى يەپ چوڭ بولۇۋېلىپ مۇستەقىل ياشايدۇ. ئانا ئۆز بەدىنىنى بالىلىرىغا

ئوزۇق قىلىپ بولغاندىن كېيىن دۇنيا بىلەن خوشلىشىدۇ. بىزمۇ بىر دۆ، ئۇكام. بۇمۇ بىر كارامەت!

— مەن يىراقلارغا قارىدىم: تاغلار ئۆز بالىلىرى — دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلار ئۇچۇن ئېرىمەكتە، ئۇنىڭ بەدىنىدىن دەريالار ئاقماقتا. يەر شارى ئىنسانلار ئۇچۇن دۆگە ئوخشاش ئۆز بەدىنىنى تۇتۇپ بەرمەكتە، بىز ئۇنى تىنماستىن يېمەكتىمىز، ئانىسىنى يېمەيدىغان ھېچ نەرسە بولمىسا كېرەك.

بۇ بىر قانۇنىيەت، ھەقىقىي كارامەت!

مۇھەببەت

ھاياتنىڭ لەززەتلىك چاغلىرىنى ئەسلىگۈچىلەر «بۇ — مۇھەببەت» تېمىسىدىن ھەرگىزمۇ چەتلەپ ئۆتەلمەيدۇ، ئۇنتۇلغۇسىز ھېسسىيات دولقۇنلىرى، مۇسىبەت، دەرد - ئەلەم كەلكۇنلىرى مانا شۇ تېمىنىڭ كۆككە تاقاشقان چوققىلىرىدىن باشلىنىدۇ - دە، بىر ئادەم تارىخنىڭ ھەممە بەتلىرىگە تارقىلىدۇ.

قانچىلىغان مەردلەر قانچىلىغان قۇربانلارنى بەردى، قانچىلاپ داستىخانلار، رىۋايەتلەر توقۇلدى، بۇلارنى ھېسابلاپ كۆرگەن ئادەم يوق. چۇنكى، مۇھەببەت دۇنيانى قاپلىغان بىر ئېقىن، ھەممە ئادەم بۇ ئېقىندىن ئۆزىنى قاچۇرالمايدۇ...

قۇربان بەرگىنىمگە ئېچىنمايمەن، بەلكى مەغرۇرلىنىمەن. مەن خىزمەتسىز — يالاڭ تۆش بىر خىيالپەرەس، تۇرۇپلا يازغۇچى بولغۇم كېلىدۇ، تۇرۇپلا چامباشچى بولغۇم كېلىدۇ، تۇرۇپلا چاپانىنى مۇرەمگە سېلىپ جاھان كەزگۈم كېلىدۇ. لېكىن، بۇ شەھەردىن ھېچنەگە كېتەلمەيمەن. چۇنكى ئۇ مۇشۇ شەھەردە...

مېنى يېپسىز باغلاپ تۇرغانمۇ شۇ، مېنى تاغدىن ـ باغدىن سۆزلەيدىغان قىلىپ قويغانمۇ شۇ، مېنى ھەممىدىن ئايرىغان، پۈتۈن تەقدىرىمنى ئۆزگەرتىۋەتكەنمۇ شۇ، ئاخىرىدا مېنى بىر كۆرۈۋېلىشقا تەقەززا قىلىپ سەرگەردان قىلىپ قويغانمۇ شۇ...

— مەن كىم؟

— مېنىڭ جېنىم، مېنىڭ ھاياتىم!

بۇ گەپنى ھېسسىيات دەرياسىغا چۆمۈلگەن قايسىبىر چاغدا دېيىشمىدۇق؟

— بىز مەڭگۈ بىللە!

— خۇدا قوشقان، خۇدا ئايرىيدۇ.

— مۇھەببەت دېگەن نېمە؟

— مەڭگۈ كۆكرەپ تۇرىغان قارىغاي...

— مەڭگۈ توختىماي ئاقىدىغان سۇزۇك بۇلاق...

«مەڭگۈ» بىزنىڭ ئانا تىلىمىزغا ئايلانغانىدى. بىز ئۇ چاغدا ئالىي مەكتەپنىڭ ئەركىن پىكىرلىك، ھېسسىياتنى ھەممىگە ئۆلچەم قىلىدىغان ئۇمىدۋار ئوقۇغۇچىلىرى ئىدۇق. بىز مۇھەببەتنى قانات قىلىپ ئىمتىھانلاردىن ئەلا نەتىجە بىلەن ئۆتۈپ، يۇرتىمىزدىن ئالتە مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتىكى مۇشۇ شەھەرگە ئوقۇشقا كەلدۇق. بىر جۈپ قىز ـ يىگىت بۇ مەشھۇر شەھەرنىڭ داڭلىق كوچا، باغلىرىنى قويماي ئايلاندۇق، كۈنلەر كۆڭۈللۈك، ھايات گۈزەل، ياشىماق ئۆزى بىر يېقىملىق گۈزەل سىمفونىيە ئىدى.

بۇ سىمفونىيە تېخى ئەۋجىگە چىقماي تۇرۇپلا كۆڭۈل باھارىمىزغا ئۇششۇك چۈشتى. شۇنداق ئۇشتۇمتۇت، شۇنداق قورقۇنچلۇق.

گۈلشەننىڭ ئىنىسى بىزنى يوقلىغاچ ئويناپ كەلدى. بىز ئۇنى ئويناتتۇق، ئۇ ئانچە ـ مۇنچە تىجارەتمۇ قىلىدىكەن. شۇڭا، تىجارەتچى دوستلىرى ئۇنىڭ شەرىپىگە بىر مېھمانخانىدا زىياپەت بەردى. بىز ئۇ يەردە قونۇپ قالدۇق.

ئەتىگەنلىكى تۇيۇقسىزلا: «پالانچى تىجارەتچىنىڭ ئوتتۇز مىڭ يۈەن پۇلى يوقىلىپتۇ» دېگەن خەۋەر تارقالدى. گۇمان بىزنىڭ ئىنىمىزغا مەركەزلەشكەن ئوخشايدۇ. گۇلشەن قېرىندىشى ئۇچۇن بىردەمدىلا سەۋدايىغا ئوخشاپ قالدى. ئىنىمىزنى «گۇمانلىق ئۇنسۇر» دەپ قاماپ قويدى. گۇلشەن ئىككى كۇنگىچە تاماق يېمەي ساماندەك سارغىيىپ قۇرۇپلا كەتتى. مەن ئۇنىڭ ئازابلىرىغا شېرىك، ئەس ـ يادىم ئۇنىڭدا، ئۇنىڭ ئۇچۇن ئازاب ئوچۇقىدا قۇرۇق شاختەك گۇركىرەپ كۆيدۇم.

«گۇلشەننى قۇتقۇزۇش كېرەك!» بۇ مېنىڭ ئارزۇ ـ ئۇمىدىمنىڭ چوققىسى ئىدى. گويا گۇلشەن ئازابتىن قۇتۇلسىلا قەلب ئاسمىنىمدا قۇياش پارلايتتى، كۆڭۇل باھارىم قايتا ياشىراتتى، ھاياتىم مەنە تېپىپ مەن قايتىدىن بەختلىك ئىنسانلار قاتارىدىن ئورۇن تاپاتتىم. كېچىدە خىيال قىلىپ ئامال ـ چارە ئىزدىدىم. ئەتىگەنلىكى بىر قارارغا كەلدىم ـ دە، ئىنىمىز سولانغان ج خ ئىدارىسىگە باردىم:

ـــ پۇلنى مەن ئالغانىدىم، ـــ دېدىم يەرگە قاراپ.

ـــ پۇل نەدە؟

ـــ مېھمانخانىدا بىر يەرگە تىقىپ قويدۇم.

مېنى ھەيدەپ مېھمانخانىغا ئاپاردى. مەن دېگەن يەردىن پۇل تېپىلمىدى.

ـــ نېمىشقا يالغان سۆزلەيسەن؟

ـــ يالغان ئەمەس، تىقىپ قويغان يېرىمدىن بىرى ئوغرىلاپ كەتكەن ئوخشايدۇ.

ـــ راستتىنلا سەن ئوغرىلىغانمۇ؟ باشقىلار سېنى ئۇنداق قىلمايدۇ، ياخشى يىگىت، دېيىشىدۇغۇ؟

ـــ ياق، ئۇلار مېنى چۇشەنمەيدۇ، ماڭا پۇل لازىم بولۇپ قېلىپ ئوغرىلىق قىلغانىدىم.

بۇ توغرۇلۇق كۆپ سورالمىدىم، لېكىن گېپىمدىن

يانمىدىم، ئاخىر مەن كېسىلدىم.

گۈلشەن مېنى چۈشەندى، ئۇ ئاخىرقى قېتىم مېنى جازا ئورنىغا يوقلاپ بېرىپ شۇنچىلىك سەمىمىي - ساپ مۇھەببەت بىلەن يىغلىدىكى، مەن قۇربان بەرگىنىمگە قىلچە پۇشايمان قىلمىدىم ۋە ئۆزۈمدىن ئىنتايىن رازى بولدۇم: «ھەقىقىي يىگىت!» دېدىم ئۆزۈمنى. گۈلشەن ماڭا: «ئون يىل، يىگىرمە يىل بولسىمۇ كۈتىمەن، بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز مەڭگۈ ياشىرىپ تۇرىدىغان قارىغاي» دېدى مەن ئۇچۇن مۆلدۈردەك ياش تۆكۈپ.

يىللار ـــ سىناق، ۋاقىت ـــ تارازا. ۋەدە، كۆز يېشى ئاشۇ سىناق - تارازىلاردىن ئۆتەلمىسىلا ۋىجدانىنىڭ بەلگىسىگە ئايلىنالايدۇ. ئىككى يىلدىن كېيىن گۈلشەن مېنى يوقلىماس بولدى، ناھايىتى پۇلدار بولۇپ كەتكەن ئىنىسىمۇ ماڭا بىر تەڭگە سۇنالمىدى.

تۆت يىلدىن كېيىن تۇيۇقسىزلا قويۇپ بېرىلدىم. ئۇقسام، ئوتتۇز مىڭ يۇەننىڭ ئوغرىسى شەرقىي شىمالدىن چىقىپتۇ. ئىنىسىمزمۇ، ئۇنى قۇتقۇزغۇچى پىداكار مەنمۇ بىگۇناھ ئىكەنمىز.

لېكىن، ئۇلار ئۇچۇن كومېدىيە، مەن ئۇچۇن تىراگېدىيە بولغان بۇ ۋەقە مېنى مانا مۇشۇ ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى.

مەن «مەڭگۈ يېشىل قارىغاي»غا قارىدىم: ئۇ ھازىر باشقا بىرى بىلەن توي قىلىۋالغان، بىر بالىسىمۇ بار ئىكەن. ئۇ مېنى ئۇنتۇغانمۇ ياكى مەندىن بىزارمۇ؟ ماڭا بەرىبىر. مەن ئۇنى نەچچە رەت ئىزدەپ كەلدىم، لېكىن ئۇ كۆرۈشكىلى ئۇنىمىدى. مەن ھازىرمۇ ئۇنىڭغا ئىنتىزار، لېكىن ئۇ مەندىن بىزار.

مەن مەڭگۈ ياشىرىپ تۇرىدىغان قارىغايغا قارىدىم، تۇنجى قار ئۇنى چۈمكىگەن. ئۇ، مۇھەببەتتەك گۈزەل، لېكىن ئۇ مۇھەببەت ئەمەس، مۇھەببەتنىڭ سىمۋولىمۇ ئەمەس. ئۇنىڭ يېنىدىكى دەرەخلەردىن سېرىق يوپۇرماقلار تۆكۈلمەكتە. مانا

بۇلار مۇھەببەت؛ ئۇ دەرەخلەر بىخ سۇرىدۇ، ياپيېشىل بولۇپ كامال تاپىدۇ، سارغىيىپ غازاڭ بولىدۇ. «مۇھەببەت مەڭگۈلۈك» دېگەن سۆزنى ئەۋلىيا چىقارغان بولسىمۇ ئىشەنمەيمەن. ئۇ قىش ـ ياز كۆكسۈپ تۇرىدىغان قارىغاي ئەمەس، پەيدا بولۇپ چۈشۈپ تۇرىدىغان يوپۇرماق. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن بىچارىنى مۇھەببەت نابۇت قىلدى. مۇھەببەت دەرەخ ئەمەس (دەرەخنىڭ يىلتىزى بولىدۇ)، ئۇ بىر يوپۇرماق... ئۇ بىرده كۆكتە، مېنىڭ بېشىمدا، بىرده بولسا مېنىڭ ئايىغىمدا، تاپىنىمنىڭ ئاستىدا...

ھۆرمەت

(خاتىرە دەپتىرىمدىن كۆچۈرمە)

ئايروپىلاندىن چۈشتۈم ـ ده، ھۆرمەت قاراۋۇللىرىدەك تىك تۇرۇشقان يىگىتلەرنى تونۇدۇم. ئۇلار مېنى ئالغىلى ئىككى يۈز كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ناھىيەسىدىن لاتا پىكاپ بىلەن كەلگەن ياش قەلەمداشلىرىم. ئۇلار بىلەن كۆپ قېتىم بىللە بولغانمەن. ئۇلار چالا مەست بولغان چاغلىرىدا رومكىلىرىنى ئوينىتىپ: «سىز بىزنىڭ پەخرىمىز، غۇرۇرىمىز، مىڭ ياشقا كىرىڭ ئىلاھىم» دەپ ۋارقىرىشىدىغان ئاق كۆڭۈل، قىزغىن يىگىتلەر.

ـــ ھېيتگاھدا تاماق يەيمىز، كېچىلەپ مېڭىپ يېتىپ بارىمىز، ـــ دېدى يىگىتلەرنىڭ بىرى قەشقەر شەھىرىنىڭ مەركىزىگە كەلگەندىن كېيىن، ـــ كۆپچىلىك سىلىنى كۈتۈپ كېچىچە ئولتۇرۇش قىلماقچى. ئۇدۇللا داستىخاننىڭ ئۈستىگە بارىمىز.

ناھىيەلەردە ئېچىلىدىغان ئىجادىيەت يىغىنلىرى تولىمۇ كۆڭۈللۈك بولىدۇ. چوڭ گەپلەر ئاز بولىدۇ، كۆپچىلىك

بىرلىشىپ ئەسەرلەرنى كۆرۈشىدۇ. ئەسەرلەردىن ئەملىي گەپلەر چىقىدۇ. مەن يەرلىك پۇراق قويۇق، توقۇلمىلىرى ئاز بولغان بۇ ئەسەرلەرنى ئوقۇشنى ياخشى كۆرىمەن. گەرچە بۇ يەرلىك ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرىدە ئەندىزىچىلىك، دورامچىلىق ئومۇملاشقان بولسىمۇ، بۇ ئەسەرلەر ماڭا يېڭى تۇيۇلىدۇ. مەن بۇ ئاپتورلارغا ئامراق.

مەن پىكاپتا كېتىپ بېرىپ مېنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشقان ئاشۇ ئاپتورلارنى بىرمۇبىر ئويلاپ چىقتىم، ئۇلار شۇ تاپتا ئىچىشمەكتە، كۈلۈشمەكتە، ۋارقىراشماقتا، ھەدەپ مېنى ماختىشىپ گەپ تالاشماقتا...

كېچىدە پىكاپ بىلەن تەكلىماكان گىرۋىكىدە سەپەر قىلىش تولىمۇ كۆڭۈللۈك! غۇۋا ئايدىڭدا قۇم بارخانلىرى سىزگە سالام بېرىۋاتقاندەك، بارخانلار چوقىقىسىدا مەغرۇر تۇرۇشقان يانتاقلارمۇ سالام بېرىپ سىزنى كۈتۈۋاتقاندەك، چەكسىز قۇملۇق شېرىن چۈشىدە ئۆزىنىڭ ئىجادكار ئوغلىغا بۇ زېمىنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق كەچۈرمىشلىرىنى، ئۆز باغرىدىكى ئايىغ ئىزلىرىنىڭ ئىزاھاتلىرىنى سۆزلەپ بېرىۋاتقاندەك بىلىنىدۇ... بىز شۇ يەرنىڭ ئوغۇل - قىزلىرى، بىزنىڭ ئىزلىرىمىزنىمۇ بۇ ئەزىز ئانىمىز كەلگۈسىدىكى يېڭى ئىجادكارلارغا سۆزلەپ بەرسۇن، بىزنىڭ يېرىمىز ئىجادكارلارغا تولىمۇ موھتاج، تولىمۇ تەشنا. گويا قۇملۇق يامغۇرغا، زۇلمەت قۇياشقا تەشنا بولغاندەك...

پىكاپ شۇنداق بىر يولغا كىردىكى، قەدىمكى كارۋان يوللىرىدا ئېشەكچىلەر ماڭغاندا پەيدا بولىدىغان قويۇق توپا - چاڭ كۆز ئالدىمغا كەلدى. بىز ئىلى دەريا بويىدا تۇغۇلغان بالىلار كارۋان يولىدا مۇشۇنداق چاڭ - توزان پەيدا بولغاندا ھۇزۇرلىنىپ يېڭى ئويۇنلارنى باشلايتتۇق. لېكىن، ئۇ دېگەن يېرىم ئەسىرنىڭ ئالدىدىكى ئىشلار. بۈگۈن بۇ چاڭ - توزاندىن نېمىگە ھۇزۇرلىنىمەن، سەھرالىق بولغانلىقىم ئۈچۈنمۇ ياكى

يازغۇچى بولغانلىقىم ئۈچۈنمۇ ۋە ياكى ۋۇجۇدۇمدا ئۆزگىچە نەرسىلەر بارمۇ؟

پىكاپىمىز بىردىنلا توختاپ قالدى، بىز سىلكىنىپ «ئۇھ» تارتىشتۇق، شوپۇر ئىشىكنى تەستە ئاچتى، پىكاپ توپىغا تامامەن دېگۈدەك كۆمۈلۈپ بولغانىدى. بىز تىزغىچە يۇمشاق توپا كېچىپ يول چېتىگە چىقىۋالدۇق.

ــ پالاكەت، ــ دېدى شائىر يىگىت شوپۇرغا خاپا بولۇپ، ــ ئۇلار ئۇ يەردە تەقەززا، بىز مانا توپا ئىچىدە ئەجەبمۇ پۇتمىدى بۇ يول. يول ياساشقا دۆۋىلەنگەن توپا ئىچىگە ھەيدىگەندىكىن سەنمۇ بىر سولاش، شوپۇرمۇ سەندەك بولامدىغان.

مەن قاتتىق قاقاقلاپ كۈلدۈم:

ــ مانا، كۆڭۈللۈك سەپەر، يۇمشاق توپىدا، تەكلىماكان قويىنىدا بىر كېچە ئۇخلىۋالىدىغان بولدۇق.

مېنىڭ ھۆرمىتىم ئۈچۈنلا ئۇلارمۇ كۈلۈشتى. مەن چەكسىز كەتكەن قۇملۇققا، نېرىدىكى بۇك دەرەخلىك مەھەللىگە ھۇزۇرلىنىپ قارىدىم.

ــ شائىر ئۇكام.

ھەر گىياھ، ھەر تۇپرىقىڭ تۇتىيا يۇرتۇم ماڭا،

سەن ئۇچۇن جاندىن كېچىپ مۇپتىلا بولدۇم ساڭا!

دېگەن مىسرالىرىڭىزنى يادلىۋالغانمەن، يۇرتىڭىزنىڭ چاقچىقىدىن نېمىشقا خۇشال بولمايسىز. تەبىئەتنىڭ چاقچىقى بۇ، ئۇكام.

ئۇلار يەنە تەستە كۈلۈشتى، شۇ ئارىلىقتا شوپۇر يىگىت يوقاپ كەتتى. بىر شائىر بىلەن بىر يازغۇچى يىگىت مېنىڭ «ھېكمەتلىك» گەپلىرىمگە قىزىقىپ سوئال سوراشقا باشلىدى.

ــ تەبىئىي جانلاندۇرۇشقا بەك ئۇستا ئىكەنسىز، ــ دېدى يازغۇچى يىگىت، ــ «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ»، «تەكلىماكان چۇش كۆردى»، «تارىم ناخشىسىنى مەڭگۇ ئېيتىمەن»... قالتىس گەپلەر، تەبىئەتنىڭ چاقچىقى، يەرنىڭ كۈلكىسى...

غوڭا كۆرۈنگەن مەھەللە تەرەپتىن كۈلكە - چاقچاق، ۋاڭ - چۇڭ بىلەن بىر توپ ئادەم كەلمەكتە ئىدى. ئاي يورۇقىدا ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى كەتمەن - گۈرجەكلىرى يالت - يۇلت قىلاتتى.

— مانا، قۇتقۇزۇش ئەترىتى! — دېدى شائىر بايىلا تىللىغان شوپۇرنى ماختاپ، — بىزنىڭ شوپۇر يارايدۇ، ئۇ ئوبدانلا شېئىر يازىدۇ.

ئۇلار بىز بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى، يىرىك، قاداق قوللار ئىككى قوللاپ قوللىرىمنى قىستى، سىلىدى، بىرلىرى تېخى قوللىرىنى يۇزۈمگە تەگكۈزۈپمۇ ۋالدى:

— خۇدايىم سىلىنى كۆرسەتتى.

— گەپلىرىنى تولا قىلمىز.

— ئۆزلىرىنى بىلمەيدىغان ئادەم يوق.

— ئەسەرلىرىنى خەلقىمىز سۆيۈپ ئوقۇيدۇ.

— بىزنىلا يازىدىكەنلا ئەمەسمۇ...

ئۇلار شۇنداق ئىشلىدىكى، كەتمەن - گۈرجەكلىرىنى تاشلاپ قوللىرى بىلەن يۇمشاق توپىلارنى تارتىپ پىكاپىنى بىرەمدىلا توپا دۆۋىسىدىن ئېچىپ چىقاردى.

— ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولسىمۇ خەلق يېرىم كېچىدە ئۇيقۇسىدىن كېچىپ، بۇنچىۋالا جانبازلىق قىلمايتتى، — دېدى بىر دېھقان يېنىدىكىسىگە پىچىرلاپ، — بۇ يازغۇچىنىڭ ھۆرمىتى چوڭ ئىكەن.

— دېھقانىنى يازغاچقا! — دېدى يەنە بىرى جاۋاب بېرىپ، — دېھقانلارنىڭ كۆڭلىدىكى گەپلەرنى دېگەچكە...

ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ھەم خۇشال بولدۇم، ھەم خىجىل بولدۇم. ئايىغىم ئاستىدىكى يۇمشاق توپا ماڭا بىردىنلا ھېكمەتلىك، قەدىرلىك ۋە سىرلىق بىلىنىشكە باشلىدى. چۈنكى، توپىغا كۆمۈلمىگەن بولساق بۇ خىل مەدھىيە بىلەن ئۇچرىشالمىغان بولاتتۇق.

نەدىندۇر قېتىق، توقاچ ۋە پىشىق تۇخۇملار پەيدا بولدى. دېھقان يېگىتلەر مېنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى، مەن ئۇلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بەرمەكتىمەن. ئۇلار ئاجايىپ سوئاللارنى سوراشتى. مەن گويا ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈۋاتقاندەك: دۇنيادىكى مەشھۇر يازغۇچىلار ۋە ئۇلارنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەرلىرى، ئۆزىمىزدىكى ئېسىل ئەسەرلەر توغرىسىدا جاۋاب بەرمەكتىمەن. ئويلىدىم: بۇلار دېھقان ئەمەس، ئەدىبلەر، ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى قاداقلار گويا كەتمەندىن ئەمەس، قەلەمدىن پەيدا بولغان. بۇلار بىزنىڭ ئادەملىرىمىز، بىزنىڭ سۈپىتىمىز. قەلبىمدە خۇددى ئانا تۇپراققا بولغان يالقۇنلۇق مۇھەببەتكە ئوخشاش بىر خىل گۈزەل تۇيغۇ پەيدا بولدى. بۇ تۇيغۇ خەلقىمگە بولغان مۇھەببەت - ھۆرمەتتىن تۇغۇلغان تۇيغۇ ئىدى.

ئۇلار ئۆزلىرى يازغان ھېكايە، شېئىرلىرىنى ماڭا تەقدىم قىلىشتى. چىرايى، ئىسمى ۋە يۈرتى، ناتونۇش يېگىتلەر بىلەن بۇ كېچىدە تەكلىماكان قويىنىدا ھاراق ئىچىپ شىركەيپ بولۇشتۇق. خەلقىمىزنىڭ ئارىسىدا ئاجايىپ گۈزەل نەرسىلەر يوشۇرۇنغان. نۇرغۇن ئادەملەر بۇ نەرسىلەرنى ئىزدىمەيدۇ، كۆرمەيدۇ. ئەرزىمەس ئەيىبلىرىمىزنى كۆرىدىغانلار ۋە ئۇلارغا قارشى جەڭ ئېلان قىلىدىغانلار خېلى كۆپ. مەن نېمىنى ئىزدەيمەن؟ گۈزەل نەرسىلەرنىمۇ ياكى ئەيىب - نۇقسانلىرىمىزنىمۇ؟ ياكى ھەر ئىككىسىنىمۇ؟ ئۇلار ھەتتا زوھۇرىددىن بابۇر، ئەلىشىر نەۋائىيدەك ئالەمشۇمۇل شائىرلارنىڭ ئەيىبلىرىنى ئېيتالاپتۇ، مەن نېمىشقا ئۆزۈمنىڭ ئەيىبىنى ئېيتالمايمەن. بىلدىم، ھۆرمىتىم كەم، خەلقىمگە بولغان ھۆرمىتىم ئۇلارنىڭ ماڭا بولغان ھۆرمىتىدىن نېمىشقا ئېشىپ چۈشەلمىدى؟ بەسلەشسەم بولىدىغان ئوخشايدۇ. باشقىلار مېنى ھۆرمەتلىگەنسېرى، مەن ئۇلارنى ئاشۇرۇپ ھۆرمەتلىسەم بولغۇدەك.

مەن خىيالىمدا ئۆزۈم بىلەن سۆزلەشمەكتىمەن. ئىسسىق قۇم، ئىللىق شامال، ئۇستىمىزدىكى خۇشخۇي يۇلتۇزلار ماڭا ئانا تۇپراق، خەلق مېھرى توغرىسىدا سۆزلىمەكتە. مەن شىركەيپ بولۇپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدىم، بىردىنلا يىگىتلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئۇسسۇل ئويناشقا باشلىدى:

— ھە دېسىلا ناخشا - ئۇسسۇل! — دېدى بىرى تېرىكىپ، — ئادەمنى سۆزلىگىلى قويماي!

تۆت - بەش يىگىت قىزىق پاراڭغا چۈشكەنىدى، مەن ئۇلارنىڭ پارىڭىغا قۇلاق سالدىم: ئۇلار بىزنىڭ ئەدىبلىرىمىزنى بىرمۇبىر غەلۋىر - ئۆتكەمىدىن ئۆتكۈزۈپ، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى: «ئۇمۇ چاغلىق!» دەپ تاماملىماقتا. ئۇلار ئۆلگەن، ياشاۋاتقانلار بىلەن بەسلەشمەكتە. ئۆزىدىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرنى ئۆزلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ شۇ يەردە بارلىرىنى ئۇلۇغلاپ، يوقلىرىنى چۆكۈرمەكتە. ئۇلار يەنە ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئەيىبلىرىنى ئېيتىشىپ ئۆزلىرىنى بىلىملىك، قالتىس قىلىپ كۆرسىتىشمەكتە. ئۇلار شۇ تۇرقىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەكىلى، دەۋرىنىڭ يۇلتۇزلىرى...

مەن ئۇخلىغان بولۇۋېلىپ ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىدىم:

— قالتىس ئادەم جۇمۇ! — دېدى بىرى مېنى ئىشارە قىلىپ، — يۇلتۇز، يورۇق يۇلتۇز!

— ئۇغۇ شۇنداق، ئەمما لېكىن...

مەن ئاشۇ «ئەمما لېكىن»دىن كېيىنكى سۆزلەرگە تەشنا ئىدىم، لېكىن ئېيتىلمىدى. مەن بۇ يەردە بولمىغان بولسام ئەلۋەتتە ئېيتىلاتتى - دە، ئاسمانغا قارىدىم، يۇلتۇزلار كۈلمەكتە، سالقىن شامال يۈزۈمنى سىيپاپ مېنى پەپىلمەكتە: كىچىككىنە بىر يېزىنىڭ ھەۋەسكارلىرى ئۆزلىرىنى يۇلتۇز ھېسابلايدۇ. بىزنىڭ يۇلتۇزلىرىمىز ناھايىتىمۇ تولا، لېكىن ئۇلار ئاسماندا ئەمەس، يەردە. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار كۆرۈنمەيدۇ، كۆرۈنۈشكە تەشنا بولغاچقا ئۇلار ھېچكىمنى يارىتمايدۇ...

مەن ئاخىر ھۆرمەت شارابلىرىنىڭ كۆچى بىلەن ئويلىيالماس بولۇپ قالدىم.

مېنىڭ چوقۇنغۇچىلىرىم مەن ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن نېمىلەرنى دېيىشكەنلىكلىرىنى بىلگۈم بار ئىدى، لېكىن بىلەلمىدىم.

ھۆرمەت شارابلىرى ئاخىر مېنى پاك، گاچا ۋە ھەربكەتسىز قىلىپ قويدى...

شكايەت

ئوتتۇز يىل شكايەت ئاڭلاپتىمەن، ئەمدى شكايەت قىلمەن، مەن قانچىلىك ئىشلىدىم، قانچىلىك تۆھپەم بار، مانا ئەمدى نېمىگە ئېرىشتىم، قانچىلىك ھوقۇق، قانچىلىك بايلىقىم بار، بۇنىڭ ھېسابى بولار، ئاداش، بۇ ھېسابقا چوت كەتمەيدۇ، ئاددىيلا: بانكىدا بىر پۇڭچەن پۇلۇم يوق، ھوقۇققا كەلسەك، گېپىمنى بالىلىرىم بىلەن ئايالىمۇ ئاڭلىمايدۇ. بىر يەرگە بارسام ئاپتوبۇس، جۇڭبا (مىنىبۇس)غا يامىشىمەن، بىرەرى ئورنىدىن تۇرۇپ ئورۇن بېرەيمۇ دېمەيدۇ، دېگىنە. فۇتىڭجاڭ (مۇئاۋىن نازىر) دېگەن شۇنچىلىكلا گەپ ئىكەن. مەندەك زىيان تارتقان ئادەم نەدە باركىن. يەتتە يىل ماڭا تەرجىمانلىق قىلىپ، مېنىڭ ئالىقىنىمدا ئۆسۈپ مۇئاۋىن نازىر بولغان رەپقەتنىڭ ئۆزگىرىشىنى دېمەمسەن، ئەسلىدە ئۇ ئالدىمغا چاي دەملەپ ئەكىرىدىغان، شىبلىتىمنى سۈرتۈپ، مايلاپ كىيدۈرۈپ قويىدىغان كەسپىي غالچا ئىدى دېگىنە. پېنسىيەگە چىقىپ بىر ئايدىن كېيىن ماشىنا سوراپ ئالدىغا ئىشەنچلىك كىرىۋىدىم، بېشىنى كۆتۈردى - يۇ، ئورنىدىن مىدىرلاپمۇ قويمىدى. مېنىڭ ئون نەچچە يىل ئولتۇرغان

ئۇستىلىمدە كېرىلىپ ئولتۇرۇۋېلىپ: «بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى، تۇردىكا؟» دەيدۇ تېخى. «تۇتىڭجاق» دېگەن سۆز ئۇنىڭ ئانا تىلىغا ئايلىنىپ كەتكەنىدى، مانا ئەمدى «تۇردىكا» بولۇپ قاپتىمەن. «تۇردىكا» دېگەن سۆزنى ئاڭلىمىغىلى ئوتتۇز نەچچە يىل بوپتىكەن، قۇلىقىمغا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلاندى، ئاداش. نېمە، «ئەسلىڭ شۇ» دەمسىنا؟ لېكىن، قىممىتىم ئۇ ئەمەس - دە. توغرا، ئەسلىم — ئەزان چىللاپ قويغان ئىسمىم شۇ، لېكىن ئۇنىڭغا قوشۇلغان سۈپەتلەرچۇ؟ توغرا ھازىر مەن چۈجاق (باشقارما باشلىقى)، فۇتىڭجاق ئەمەسمەن، لېكىن ماڭا سىڭىشكەن «تۇتىڭجاق» دېگەن نامنى شۇنداق ئوڭايلا يەڭگۈشلىۋەتسە ئادەمگە ھار كېلىدىكەن، ئاداش. ھوقۇقۇڭ بار چاغدا ھەممىلا نەرسە ساڭا چىرايلىق كۆرۈنىدىكەن، ھەممىلا ئادەم ساڭا قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرغان، ھەممىلا جايدا سېنىڭ ياخشى گېپىڭ. سەن ھەممىدە دانا، تەدبىرلىك، ئىشچان، كۆيۈمچان، كىچىك پېئىل دەپ ماختىلىدىكەنسەن. لېكىن، ھوقۇقتىن ئايرىلغىنىڭ ھەممىدىن ئايرىلغىنىڭ ئىكەن. رەپقەت ياخشى كادىرمۇ؟ ياق، ئۇ بىر نان قېپى، خۇشامەتچى، يالغانچى. نېمىشقا ئۇنى ئۆستۇردۇڭلار، دەمسىنا؟ ئۇنىڭ يارىماسلىقىنى كېچىكىپ بىلدۇق - دە، ئۇنى بىز چۈشەنگەندە ئۇ ئاللىقاچان ئۆسۈپ بولغان ئەمەسمۇ؟ بىز ئۇنى ئۆسكەندىن كېيىن چۈشەندۇق. بىز چۈشەنمىدۇق، ئۇ ئۆزى چۈشەندۈردى: باشقىلارنى ئۆيگە چاقىرغاندا مېنى ئايرىپ قويدى. ئەتىگەنلىكى ئۇچرىشارمەن دەپ يوللىرىدا تۇرۇۋاڭالسام ئەتەي كۆرمەسكە سېلىپ ماڭىدىغان بولۇۋالدى. ئۆيگە تېلېفون بەرسەم، ئۆيىدىكىلىرى: «يوق» دەيدىغان بولۇۋالدى (ئۆيىدە بارلىقىنى بىلىپ تۇرسامۇ). نەۋرەمنىڭ خىزمەت ئىشى بىلەن خەت يېزىپ كىرگۈزسەم تېخى: «كادىرلار بۆلۈمىگە: بەلگىلىمە بويىچە بىر ياقلىق قىلىڭلار!» دەپ ئىمزا قويۇپتۇ. مەن

ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلغاندىمۇ ئاشۇرۇپ قىلغانمەن. بالىلىرىمغا قىلمىغان ياخشىلىقنى ئۇنىڭغا قىلغانمەن. ئۇنى پارتىيەگە كىرگۈزۈش، ئوقۇشقا ئەۋەتىش، تۆۋەنگە چۈشۈرۈپ مۇئاۋىن ھاكىم قىلىش، مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىگە ئەۋەتىش قاتارلىق بالداقلارنىڭ ھەممىسىدە مەن ئۇنىڭغا بىۋاستە غەمخورلۇق قىلغۇچى بولغانمەن. بۇنچىۋالا كۆيۈنۈشۈمدىكى مەقسەت، ئۆزۈمنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن غەمخورلۇق قىلغۇچى تەييارلاش ئەمەس ئىدى، ئەزبىرايى ئۇنداق ئەمەس. مەن ئىشلارنىڭ ياخشى بولۇشىنى، بىز باشلىغان ئىشلارنىڭ ئاخىرى ياخشى بولۇشىنىلا ئويلىغان. لېكىن، مەن ئەمدى شىكايەتچى بولۇپ قالدىم. مەن ئەمدى ئۇنىڭ ئۇرىسىنى كۆلىغۇچى، ھەممىلا جايدا يامان گېپىنى قىلغۇچى بولۇپ قالدىم. لېكىن، ماڭا ماسلىشىدىغانلار يوق، ئۇنىڭ يامان گېپىنى قىلسام ماڭا قارشى چىقىدىغانلار كۆپىيىپ كەتتى. يېقىندا ئۇنىڭ بۇيرۇقى بىلەن مەن بۇرۇن قۇرغان ئەرزىيەت ئىشخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپتۇ. ئاممىنىڭ ئاۋازىنى بىۋاستە ئاڭلايدىغان ئورۇن نېمىشقا قالدۇرۇلىدۇ زادى؟ ئۇ نېمە دەيدۇ دېگىنە: «خەلقنىڭ مەتبۇئات ئەركىنلىكى بار. گېزىت ـ ژۇرناللارغا ماقالە يازسۇن ياكى قانۇن ئورۇنلىرىغا ئەرز قىلسۇن، خەلقنىڭ چوڭ ھوقۇقىنى كىچىكلىتىپ نېمىشقا بۇ ئەرزىيەت ئۆيىگە باغلاپ قويىمىز!» دەيدۇ تېخى. مەن ئۇنىڭغا «رەپقەت ئۇكام، بۇ ئىشخانىنىڭ رولى چوڭ بولغان، سەنمۇ ئۆز ۋاقتىدا مېنىڭ كاتىپىم بولۇپ، ھال ئېيتقۇچىلارنىڭ ئەرز ـ شىكايەتلىرىنى خاتىرىلىگەن» دېۋىدىم، ئۇ: «رەسمىيەت ئۇچۇن خاتىرىلىگەن. لېكىن، قايسىبىر ئەرز ـ شىكايەت ھەل بولغان؟» دېمەسمۇ، جان ـ ئىمانىم چىقىپلا كەتتى. ھېچنېمە ھەل بولمىدىمۇ زادى؟ ئۇ قىپقىزىل يالغان ئېيتىدۇ. مەن ئۆز قولۇم بىلەن ئوتتۇز ـ قىرىق ئەرزگە تەستىق يازدىم. مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا يوللىدىم. نېمە، ھەل

بولغىنىنى سۇرۇشتۇردۇڭمۇ، دەمسىنا؟ سۇرۇشتۇرۇش مېنىڭ ئىشىمىدى؟ مېنىڭ ئىشىم تەستىق يېزىش. مەن ھەرگىزمۇ «بەلگىلىمە بويىچە بىر ياقلىق قىلىنسۇن» دەپ تەستىق يازمىغان. بۇنداق تەستىق قاشاڭ پىچاڭ، ھېچنېمىگە ئوخشىمايدۇ، بۇنى سەن مەندىن ئوبدان بىلىسەن. ھېچ بولمىسا مەن: «تەكشۈرۈپ چىقىپ ماڭا نەتىجىسىنى مەلۇم قىلىڭلار» دەپ يازاتتىم. ئاداش، مەن دېگەن مەن ـ دە. ئىتتىك پىچاق ـ دە، ھەرگىزمۇ چالا ئوخلۇق ئىش قىلمايمەن. رەپقەت دېگەن نان قېپى، تەمەخور ـ خۇشامەتچى. ئۇ ھازىر ئۆز ۋاقتىدا ماڭا قىلغان خۇشامەتلىرىنى رەئىسلەرگە، شۇجىلارغا قىلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ تەمەسى چوڭ تېخى «ئوت ئىچىدىن سۇ، ئوكۇزدىن سۈت تەمە قىلمىدىغان» ئادەمنىڭ نەق ئۆزى شۇ رەپقەت. تېخى توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغلارغا ماڭسىلا ماشىنىسىنى توختىتىپ مېنى ئالدىدا شوپۇرنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلمىدۇ ئۇيالماي. ئۇ يەر باشلىق ئولتۇرمىدىغان يەرمىدى، ئۇ ئەتەي مېنى كەمستىمدۇ، ئاداش. ئىشلار توغرىسىدا نۇرغۇن تەكلىپ بەردىم. ئۇ: «قېنى، ئويلىشىپ باقايلى» دەپلا قويدى دېگىنە. بۇرۇنقى چاغلاردا مېنىڭ سۆزلىرىمنى ئاڭلىغاندا چوڭ ـ كىچىك يىغىنلاردا مېنى ماختاپ: «ئالامەت پىكىر» دەپ ۋارقىرايتتى، «ئەڭ ئالىي يولىورۇق» دېيىشكە تاسلا قالاتتى. ھازىر توغرا تەكلىپلەرنى بەرسەممۇ: «قېنى، ئويلىشايلى» دەپلا قويىدۇ. نېمە؟ نېمىشقا خىزمەتلەرگە ئارىلىشىسەن، دەمسىنا؟ نېمىشقا ئارىلاشمايدىكەنمەن؟ پېنسىيەگە چىققانلار ھەممىلا جايدا ئارىلىشىدۇ، پىكىر ـ تەكلىپ بېرىدۇ، ئاداش. مەن نېمىشقا بەرمىگۈدەكمەن. ئۇلار بىر يېڭى ئىش قىلىۋاتقىنى يوق، بىزنىڭ ئىشلىرىمىزنى داۋاملاشتۇرۇۋاتىدۇ شۇ. بىز باشلىغان ئىشنىڭ داۋامىنى قىلىۋاتىدۇ ـ دە، ئۇنداق بولغاندىكىن، بىز تەكلىپ ـ پىكىر بېرىمىز ـ دە. مانا، مۇنۇ

يىگىرمە بىر بەتلىك پىكىرنامەمنى ئوقۇپ كۆرگىنە، «ئىقتىسادىي ئۇنۇم توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم ۋە تەكلىپلىرىم» دېگەن بۇ پىكىرنامىدە ئون چوڭ تەكلىپ، ئوتتۇز كىچىك تەكلىپنى يېزىپ چىقتىم. رەپقەت ئوقۇپ چىقىپ نېمە دېگۈدەك دېگىنە: «تولىسى ۋاقتى ئۆتكەن گەپلەر ئىكەن» دەيمىش. ئۇ تېخى بىزنى: «ئۆيۈڭدە جىم يېتىپ دەم ئال» دېمەكچى. ياق، مەن جىم ياتمايمەن، مەن ئارىلىشىمەن، سۆزلەيمەن، يازىمەن، قاترايمەن، ئاداش. نېمىشقا دەمسىنا؟ شۇنداق قىلمىسام ياشىيالمايمەن، ئازابلىنىمەن. ھەتتا ئۆلۈپ كېتىمەن، ئاداش، پېنسىيەگە چىقماستا بىر تۈك گازنى ئىككىنچى قەۋەتكە بەخۇدۇك ئاچىقالايتتىم، ھازىر ئۇچ كىلو بەسەيمۇ ئېغىر كېلىدۇ. بىردىنلا كۆچتىن قالدىم، خۇشلۇقتىن قالدىم، قېرىدىم، بەلكى ئالجىدىم. بۇلارنىڭ ھەممىسى مېنى ئىشتىن توختاتقانىنىڭ كاساپىتى.

ئاخىرقى بىر سىرىمنى ئاڭلا، دوستۇم. مەن بىر ئەسەر يېزىۋاتىمەن. ماۋزۇسى نېمە دەمسىنا؟ ماۋزۇسى «شىكايەتنامە». كىمنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىسەن، دەمسىنا؟ ياق، رەپقەتنىڭ ئۈستىدىن ئەمەس، ئۆزۈمنىڭ ئۈستىدىن، كۆلىسەنغۇ، ئۆزۈمنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىمەن، مەن نېمىشقا پۇل يىغمىدىم، نېمىشقا ھوقۇق بار چاغدا ئۆز پايدامنى ئويلىمىدىم، نېمىشقا ئائىلەمدىكىلەرنى ياخشى رازى قىلمىدىم، نېمىشقا ئادەملەرنى شۇنچە جىق رەنجىتتىم، نېمىشقا نۇرغۇن دوستلىرىمدىن كېچىپ كەتتىم، نېمىشقا ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمنى ئۆيۈمگە كۆپ كەلمەڭلار دېدىم... رەپقەت مېنىڭ سايەم، ئۇ مەن قىلغانىنى قىلماقچى. باشلىدى، ئاخىرى نەگە بارارىكىن. ھەي نان قېپى، ھەي خۇشامەتچى، ھەي يالغانچى، كازىزاپ، توختا، ئۆزۈمنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ بولۇپ، سېنىڭ ئۈستۈڭدىن شىكايەت يېزىپ يۇقىرىغا سۇنمىسام.

تاقەت

قار لەپلدەپ ياغماقتا، يوللار تېيىلغاق، ھەممە ياق ئاپپاق. مۇنداق كۈندىمۇ بېكەتتە ئادەم كۆتەمدىغان. پەقەت ئاشىق ـ مەشۇقلارلا مۇنداق كۆڭۈلسىز چاغلارغا پىسەنت قىلمايدۇ، قاراڭ، ئاۋۇ ئۇزۇن چاچ، ئېگىز، ئورۇق يىگىتكە. ئۇ بېكەتتە تۇرۇۋاتقىلى ئۇچ سائەتتىن ئاشتى. ھەربىر ئاپتوبۇس توختىغاندا چۈشكۈچىلەرگە بىرمۇبىر سىنچىلاپ قاراپ چىقىدۇ. تېخى بىر قىزنىڭ مۇرىسىگە قول قويۇۋۈدى، قىز ئۇنى سىلكىپ: «لۇكچەك» دېدى. يىگىت بولسا مەيۈس ھالدا كۈلۈپلا قويۇپ، ئازاب بىلەن سائىتىگە قارىدى. قاراڭ، ئۇ تېخى يازلىق ئاياغ بىلەن. يامغۇرلۇق چاپان ئۇنىڭغا قانچىلىك دال بولاركىن؟ ئۇ تىترىمەكتە، پۈتلىرىنى يەرگە ئۇرماقتا، قوللىرىنى ئۇۋۇلىماقتا، ئاغزى بىلەن ھورداپ ئىسسىتماقتا. قاراڭ، ئۇنىڭ چاچلار ئارىسىغا يوشۇرۇنغان قۇلاقلىرى كۆكىرىپ كېتىپتۇ، ئۇزۇن بۇرنى قىزىرىپ چالا پىشقان لازىغا ئوخشاپ قاپتۇ، كۆكەرگەن لەۋلىرى تىترىمەكتە. يالغۇز كۆزلىرىلا يۇزىگە ھارارەت چېچىپ ھەممىگە نەپرەت بىلەن تىكىلىپ نۇرلىنىپ ـ ئۆينىاپ تۇرۇپتۇ. لېكىن، بۇ كۆزلەر بەختە بەلگىسىدەك كۆرۈنگىنى بىلەن يۇرىكىگە پاتمايۋاتقان ئازاب، پۈشايمان ۋە ئۇمىدسىزلىكتىن پەيدا بولغان غەزەپ ـ نەپرىتىنى يوشۇرالمىغنى يوق. ئۇ ھازىر يىگىت قەلبىگە جاراھەت سالماسلىق ئۈچۈنلا بەختە بەلگىسى بولۇپ نۇرلانماقتا. بولمىسا ئۇ ھازىر ياش تۆكۈپ، ھېچ بولمىسا يۇمۇلۇپ ئىگىسىنىڭ ئازابلىق خىياللىرى ئۈچۈن ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرگەن بولاتتى، لېكىن ئۇ خىيال دەرۋازىسىغا تاقاق، ئۇمىد

ئىشىكىگە ئاچقۇچ بولماقتا: ھەممىلا نېمىگە ئۇمىد، ئىشەنچ بىلەن قارىماقتا، ئۇ ئىگىسىگە: «ئۇ قىز چوقۇم كېلىدۇ، ئۇ بىر ھەر ئىشقا كاشىلا بولدى، بولمىسا ئورۇن، ۋاقىت، ۋەدە ئۇنىڭ قەلبىگە تامغا بولۇپ بېسىلغان، ئۇ شۇ تاپتا ساڭا ئوخشاشلا ئازابلانماقتا. ئىككى ـ ئۈچ سائەت كۈتتۈڭ، يەنە شۇنچىلىك كۈت، ھەتتا كوچا ئاپتوبۇسلىرى توختىغۇچە !»

«ئەخمەق ! ـــ دېدى بىر غايىب ئاۋاز، ـــ ئۇنىڭ قەلبىدە ھېچقانداق تامغا يوق، ھازىر ئۇ رېستورانىدا بېرىلىپ ناخشا ئاڭلىماقتا، ئەنە، بىرى بىلەن تانسا ئويناماقتا. يىگىت ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. ئۇ، يىگىتكە تېكىلىپ قاراپ كۈلۈمسىرىدى، بۇ كۈلۈمسىرەش ئۇنىڭ ۋەدىسى، ئىپادىسى، ھەتتا خاھىشى... ئۇنىڭ يادىدىن ساڭا قىلغان ۋەدىسى ئاللىقاچان چىقىپ كەتكەن، سەن ئۇنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمەيسەن...»

يىگىت غەزەپ بىلەن: «ھۇ، نومۇسسىز شاللاق، مەن ساڭا تېتىيمەن تېخى !» دەپ تىللىدى. «ياق، يەڭگىللىك قىلما، ـــ دېدى ئۇنىڭ كۆزلىرى بىرىگە تىكىلىپ، ـــ ئۇ ئەنە كەلدى !» يىگىت ئۈچ ئىشكىلىك ئاپتوبۇسنىڭ ئاخىرقى ئىشىكىدىن چۈشۈۋاتقان كۇل رەڭ پەلتولۇق بۇدۇر چاچ قىزغا قاراپ يۈگۈردى، لېكىن ئۇ غىلتاڭ سېمونتقا شۇنداق يېقىلدىكى، پۈتلىرى ھاۋا تاپان بولۇپ، بېشى يولنىڭ سېمونت زەگۈندىسىگە تەگدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ ئىسسىق بىرنېمە بوينىغا چۈشتى. ئۇ ھالسىزلىنىپ، كۈيۈشكەن قوللىرى بىلەن قار ـ مۇزلارنى تاتىلىدى ۋە: «ئۇ كەلدى» دەپ پىچىرلىدى. لېكىن، ئۇنى ناتونۇش ئىككى يىگىت يۆلەپ تۇرغۇزدى. ئۇلار مەسخىرە قىلىپ كۈلۈشتى: «تولا يېقىلغان قەھرىمان بولىدۇ» دېدى بىرى، يەنە بىرى قاقاقلاپ كۈلۈپ: «ئۆزى تۇرالمغان بولسا دېگىنىڭ بولاتتى» دېدى.

بېكەتتە ئۇچلا ئەر كىشى تۇراتتى، ئۇلارنىڭ بىرى مەست

ئىدى، ئۇ توختىماي ناخشا ئېيتاتتى؛ نېمىلەرنى دەۋاتقىنى چۈشىنىكسىز، ئاھانىمۇ تاغدىن ـ باغدىن، قايسى مىللەتنىڭ ناخشىسى ئىكەنلىكىنىمۇ بىلگىلى بولمايتتى.

يىگىت تاماكا چەكمەك بولۇۋىدى، چاقمىقى زادىلا يانمىدى، بېشىنىڭ يېرىلغان يېرى لوقۇلداپ ئاغرىماقتا، ئىچ ـ ئىچىدىن تىترەك ئۆرلىمەكتە، چىشلىرى كاسىلدىماقتا، ئۇنى ئاز دەپ قورسىقى ئاچماقتا ئىدى. ئۇ يوغان پەلتو، قۇلاقچا كىيگەن ئادەمدىن سەرەڭگە سورىدى، ئۇ ئادەم يىرگەنگەندەك تەتۈر قارىۋالدى. مەست ئۇنىڭغا قاراپ قاقاقلاپ كۈلدى: «ئاق چېكىدىكەنسەن ـ دە؟». «ياق، ياق، ياق...» ئۇ: «ياق»تىن بىرنىلا دېۋىدى، ئاغزىدىن ئون نەچچە «ياق» بىراقلا چىقىپ كەتتى. «ئاغزىڭغا (ياق) ئوقى بار پىلىموت ئورنىتىۋالغان ئوخشىمامسەن ـ ھە، ساۋاش. ھا ـ ھا ـ ھا !...». يىگىت مەستتىن نېرى كەتتى. ئۇنىڭ ئۈمىدى ئاخىرقى ئاپىتوبۇستا ئىدى.

تاقەت دېگەننىڭ چېكى بولمايدىكەن، خۇددى ئۇنىڭ شەكلى بولمىغىنىغا ئوخشاش. يىگىت خۇددى بىرى بىلەن جاھىللىقتا بەسلەشكەندەك سوغۇق، ئاچلىق، خورلۇق ئازابلىرىغا چىداپ كەچ سائەت ئونغىچە يەنى بۇ شەھەرنىڭ كوچا ئاپتوبۇسلىرى توختىغۇچە بېكەتتە قولىنى ئۇۋۇلاپ، تىترەپ، تىللاپ، ۋەدىلەشكەن قىزنى ساقلىدى. مانا، ئاپتوبۇسلار توختىۋىدى، ئۇنىڭ ئاخىرقى ئۈمىدى ئۇزۇلدى ـ دە، قىزنىڭ ياتقىغا بېرىش، ئۆزىنىڭ پىداكارلىقى ئۈستىدە مەلۇمات بېرىپ، قىزنى ئەيىبلەش قارارىغا كەلدى. لېكىن، يانچۇقىدىكى پۇلى كوچىدىكى بېلىتى قىممەت ماشىنىلارغا يەتمەيتتى، يېنىدا ئون كوي تۆت موچەن پۇلى بار. ئون كويىنى پارچىلاشقا بولمايدۇ، سەۋەبى، قىز بىلەن خەجلەشكە تەييارلىغان بار ـ يوق پۇلى شۇ. تۆت موچەن بىلەن چوڭ كوچا ئاپتوبۇسلىرىدا ئۇ يەرگە بېرىشقا بولىدۇ، تاكسى ياكى مىنىبۇسلارنىڭ بېلىتى كەلمەيدۇ.

ئۇ ئون كويچەننى قولىغا ئالدى، بىر تەخسە لەڭمەن بەش كويچەن، توققۇز كويچەنگە بىر تەخسىدىن لەڭمەنمۇ كەلمىسە، قىزنى نېمە بىلەن كۈتىدۇ. «پىيادە مېڭىش كېرەك، ــ دەپ ئويلىدى ئۇ، ــ سائىتىگە يەتتە ـ سەككىز كىلومېتىر ماڭالايمەن، كۆپ بولسا بىر يېرىم سائەت كېتىدۇ...»

يىگىت ئاچ قورساق، ھېرىپ ـ چارچاپ قىز ئوقۇۋاتقان ئالىي مەكتەپكە كەلدى. مەكتەپنىڭ چىراغلىرى ئۆچكەن، خۇددى بۇ قورۇدا ئادەم يوقتەك جىمجىت. ئۇ قىزنىڭ ياتقىنىڭ دېرىزىلىرىگە قارىدى، ئاندا ـ ساندا يورۇق دېرىزىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا ھەممە دېرىزىلەر قاراڭغۇ. «ئۇ چوقۇم مېنى ئويلاپ ياتىدۇ، خىيال بىلەن ئۇخلىيالمايۋاتىدۇ» دەپ ئويلىدى يىگىت. چۈنكى، قىزنىڭ ۋەدىلىرى ئۇنىڭ قەلبىگە قەسەم بولۇپ ئويۇلغان. يىگىت ئوقۇش بىناسىغا كىردى. سىنىپلارنىڭ ھەممىسى قۇلۇپلاقلىق، ئۇ ئالتىنچى قەۋەتكە ــ قىزنىڭ سىنىپى بار زالغا چىقتى، ئۇ يەرمۇ قاراڭغۇ. ئۇ بىر ئوچۇق دېرىزىدىن تۆۋەنگە قارىدى. مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدا بىر پىكاپ توختىدى. غۇۋا يورۇقتا پىكاپتىن ئىككى قىز، ئىككى يىگىت چۈشتى. ئۇ قىزلارنى تونۇدى ـ دە، بېشى ئايلىنىپ غالىلداپ تېخىمۇ قاتتىق تىترىدى. «شۇ، نەق شۇ ! ئالدامچى !» دېدى ئۇ، لېكىن غەيرىي ئاۋاز: «ياق، ئەمەس !» دېدى. قىزلار يىگىتلەر بىلەن خوشلىشىپلا قاراڭغۇلۇق ئىچىگە غايىب بولدى. «شۇ ئالدامچى !» دېدى يىگىت. غايىب ئاۋاز رەت قىلىپ: «ياق، خاتالاشتىڭ، ئۇ ياتقىدا سېنى ئويلاپ ياتىدۇ» دېدى. ئۇنىڭ قورسىقى ئېچىپ قەغەز يېگۈدەك ھالغا كەلدى. ئۇ ماڭماقچى بولدى، لېكىن ماڭغۇدەك ھالى يوق ئىدى. ئۇ ئىختىيارسىز قىزىق رادىياتورغا دۈمبىسىنى چاپلىدى ـ دە، داق سېمونت يەردە پۈتلىرىنى سۈنۈپ ئولتۇردى. «مېنىڭ سەۋر ـ تاقىتىمنى ئۇ بىلسۇن ! ــ دېدى ئۇ پىچىرلاپ، ــ توغرا، ئۇخلا. تاقىتىڭنىڭ چەكسىزلىكىنى يالغۇز قىزلا ئەمەس، خەلقئالەم تۆگەل بىلسۇن».

ئاپەت

ئوغلى ئالتە قەۋەت بىنانىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغان، ئانا يەردە تۇرۇپ زارلىماقتا، ئۇ، بىنانىڭ ئۆگزىسىدە تەنتەربىيەچىدەك يالىڭاچلىنىپ مېڭىپ يۈرۈپتۇ.

— جېنىم بالام، جېنىم ئوغلۇم، ئايلىنىپ كېتەي بوپتۇ، كوچا سۈپۈرۈپ، ئۆخلىماي چاي سېتىپ پۇل تاپاي، تاپقىنىمنى بىر پۇچچەن خەجلىمەي ساڭا بېرەي، ئۇنداق قىلماي قايتىپ چۈش، بالام!

— ياق، سەكرەيمەن! — دېدى ئوغلى گىرۋەككە يېقىنلىشىپ، — ماڭا ھازىرلا ئۈچ يۈز كويچەن بېرىسەن، بولمىسا سەكرەيمەن!

— ماقۇل بالام. ئۆيدىكى ئاخىرقى بىر گىلەمنى سېتىپ كېلەي، سەكرىمە.

ئانا بىرىنچى قەۋەتتىكى ئۆيگە ئالدىراپ مېڭىۋىدى، ۋېلىسىپىت بىلەن تېنىش يېتىپ كەلگەن چوڭ قىزى ئۇنى توتۇۋالدى.

— ئاپا! — دېدى قىزى يىغلامسىراپ ئاپىسىنى قۇچاقلاپ، — گىلەمنى قوي، مانا ئىككى يۈز كوي، تەۋەررۈك دەيسەنۇ، ساتىمەن دەيسەنغۇ ئۇ گىلەمنى؟

ئانا پۇلنى ئالدى ـ دە، قولىغا يەملىك تۇتۇپ قۇشنى چاقىرىۋاتقان قۇشچىغا ئوخشاش ئاسمانغا قارىدى:

— چۈش بالام، مانا پۇل، دېگىنىڭنى قىلدىمغۇ، مانا ئۈچ يۈز كوي!...

— ياق! — دەپ ۋارقىرىدى بالا ئۆگزىنىڭ گىرۋىكىدە تۇرۇپ، — ئاچىقىپ بېرىسەن!

— چۇشمەمسەن لۇكچەك! — دەپ ۋارقىرىدى قىزى غەزەپ بىلەن، — دادامنىڭ بېشىغا چىقتىڭ، ئەمدى ئاپامنىڭ بېشىنى يەي دەمسەن!

— ئۇنداق دېمە قىزىم، چىقسام چىقاي، دېگىنىنى قىلمىسام ئۇنىمايدۇ ئۇ ئۇكاڭ!

— دېگىنىنى قىلمەن دەپ يۈرۈپ مۇشۇ كۈنگە قالدىڭ، ئاپا!

— چىقاي بالام، مېنى قويۇۋەت، مەن چىقاي!

— ئۇنداق بولسا مەن چىقاي، سەن قانداق چىقالايتتىڭ؟

— بالىنى دەپ چىقمەن، بالىنى دەپ قايسى ئانا قايسى ئوتقا كىرمىگەن، قايسى كۈننى تارتمىغان، بالام!

ئارانلا يول ماڭىدىغان ئانا بىنا پەلەمپەيلىرى بىلەن ئالتىنچى قەۋەتنىڭ زالىغا قاراپ ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ، ئۆمىلەپ دېگۈدەك مېڭىشقا باشلىۋىدى، قىزى ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ بىللە ئۆرلىدى. ئانىمۇ دېگىنىنى قىلىدىغان جاھىللاردىن ئىدى.

— ئون مىنۇتقىچە چىقمىساڭ تۆۋەنگە سەكرەيمەن!

ئاتا ـ ئانىسىنى قان يىغلىتىپ، دادىسىنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەب بولغان بۇ مۇز قاپاق، جۇدۇن چىراي بالىغا پۇتۇن ھويلىدىكى چوڭ ـ كىچىك ھەممەيلەن قاراشماقتا.

— ساقچىغا تېلېفون بەردىم، ھازىرلا يېتىپ كېلىدۇ! — دېدى بىرى كۆپچىلىككە.

— نېمە قىلغىنىڭىز بۇ؟ — دېدى بىر ياشانغان ئادەم، — ساقچى نېمە قىلالايتتى، سەكرەتمەكچىمۇ سىز ئۇنى؟

— ساقچى ئامال تاپىدۇ ـ دە؟

— ئامېرىكا كىنولىرىدا ئامال كۆپقۇ!

— تىك ئۇچاردىن بىرى كەلسە قانداق بولاركىن؟

— ئۆلتۈرمەيدىغان، ھوشسىزلاندۇرىدىغان ئوقتىن ئاتسا بولارمىكىنيا؟

— ساقچی ئامال تاپمدۇ !
— توغرا، هۆكۈمەتنىڭ ئامالى كۆپ !
— چاغلىق، ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش «مىكىن»دىن باشقىنى بىلمەيدۇ.
— ئۆزىنى تاشلىيالمايدۇ، پوپوزا بۇ !
— تاشلىسىمۇ تاشلايدۇ جۈمۇ، خىروئىن چېكىدىغانلار سارىڭ بولىدىكەن ئەمەسمۇ !
— تاشلىسىمۇ تاشلىسىكەن، مومای بىچارە بۇ ئاپەتتىن قۇتۇلاتتى. بىچارىگە بىر مىنۇتمۇ ئارام يوق !
ھەق گەپمۇ، قۇرۇق خىيالمۇ، رەسمىيەت گەپلىرىمۇ، ئېچىنىشمۇ، مەسخىرىمۇ، غەزەپ ـ نەپرەتمۇ تىل بىلەن ئېيتىلدى، ئەمما مومايىنىڭ پىداكارلىقىنى ئۆز ئۈستىگە ئالالايدىغان بىرمۇ ئادەم ئوتتۇرىغا چىقمىدى، مومای ئاخىر ئالتىنچى قەۋەتنىڭ زالىغا چىقتى. ئۇ يەردە ئۆگزىگە ئېچىلغان تۆشۈك، تۆمۈر شوتا تۇرۇپتۇ، مومای ياماشتى، قىزى ئۇنىڭ پۇتلىرىنى بىرىنچى بالداقتا دەسسەتتى، لېكىن لىڭشىپ تۇرىدىغان تۆمۈر شوتىنىڭ ئىككىنچى بالدىقىغا مومای پۇتىنى زادىلا ئالالمىدى، قىزىمۇ ئامال قىلالمىدى. بىر پۇتىنى يۆتكىسە تۆۋەندىكى پۇتى بالداقتىن چىقىپ كېتەتتى. مومای ھۆڭگىرەپ يىغلىدى، قىزى ئانىنىڭ نالىسىگە چىدىيالماي شوتىغا يامىشىۋىدى، ئانا قىزىنىڭ ئاياغلىرىغا ياماشتى:
— مەن چىقمىسام ئۇ جاھىللىق قىلىپ سەكرەيدۇ، بالام !
— سەكرىسە سەكرىسۇن، ئاپەتتىن قۇتۇلسەن، جېنىم ئاپا !
— تىلىڭ كۆيەر ئىلاھىم، ئۇكاڭنى ئاپەت دەمسىنا !
— ھەممە خەق شۇنداق دەۋاتسا، سەنلا ئۇنداق دېمەيدىكەنسەنغۇ، ئاپا !
— ئۇ دېگەن مېنىڭ كەنجى بالام، مېنىڭ يۈرىكىم، سەنمۇ ئانا بولغاندا بىلىسەن !

قىز ئانىسىنى چىڭ قۇچاقلىدى، يۈزىنى ئانىسىنىڭ يۈزىگە ياقتى. ئۇلارنىڭ كۆز ياشلىرى قوشۇلۇپ يېڭى (ئەسلىي كونا) بىر قەسەم شېئىرىنى يازدى:

ئانىلار تۇغمايدۇ ئاپەتنى،
ئانىلار ياراتقان تاقەتنى.
ئانىلار بولمىسا ئالەمدە
يەر يۈزى بىلمەيتتى مۇھەببەتنى...

بۇ شېئىر بۇ ئائىلىنىڭ تارىخى، بۇ ئائىلىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ نېگىزى، ئانا بولمىغان بولسا بۇ ئائىلە بولمايتتى، ئانىنىڭ چەكسىز سەۋر ـ تاقىتى بولمىغان بولسا جەبرائىل بىلەن ئەزرائىل بۇ ئائىلىگە ھازىرقىدىنمۇ كۆپ قېتىم كىرگەن بولاتتى. ئەركە ئۆسكەن ئوغلى ئون ئالتە يېشىدا مەكتەپتىن ئىچكىرىگە قاچقاندا دادىسى دەردىنى ھاراقتىن ئالدى، ئەمما ئانا كۆز يېشى بىلەن تاقەتكە ئىلتىجا قىلىپ تولۇق ئۈچ يىلنى ئۆتكۈزدى. بىر كۈنى ئوغلى تۇيۇقسىزلا ناھايىتى نۇرغۇن پۇل ۋە مالار بىلەن پەيدا بولغاندا، دادىسى: «بالام مېنى دوردى، قالتىس تەدبىرلىك، چوقۇم روكفىللىر بولدۇ!» دەپ كۆرەڭلىدى. ئانا بولسا بالىسىغا سوئال بىلەن قاراپ: «ئوغرىلىق قىلدىڭمۇ ياكى ئاق ساتتىڭمۇ، ماڭا راستىڭنى دە بالام؟» دەپ يېلىندى. ئوغلى ماختىنىپ راست گەپ قىلدى: «ئىككىلىسىنى قىلدىم!» «بۇنىڭدىن كېيىن يەنە قىلامسەن؟» «ياق! ـــ دېدى بالىسى قەسەم بېرىپ، ئىللا ـ بىللا قىلمايمەن!» ئانا بالىسىنىڭ قەسىمگە ئىشىنىپ بىردىنلا بەش ۋاخ نامار ئوقۇيدىغان بولۇۋالدى. ھەر ۋاخ نامىزىدا بالىسىغا خۇدادىن ئىنسان تىلىدى. ئانىنىڭ ھەر كۈنى، ھەر مىنۇتى ۋەھىمە، دەككە ـ دۈككە بىلەن ئۆتتى، لېكىن دادا كۈنلىرىنى ئاشخانىلاردا، بازار

مەركەزلىرىدە ھاراق ئىچىپ كۆڭۈل ئېچىش بىلەن ئۆتكۈزدى.

ۋەھىمە ئاخىر ئەمەلىيەتكە ئايلاندى. ئوغلىنىى بىر كۈنى تۈيۈقسىزلا ساقچىلار تۈتۈپ كەتتى، ئۆيىنى ئاختۇرۇپ بارلىق نەق پۇل، مال ـ دۇنيانى نەلەرگىدۇر ئەكەتتى. دادا ئەلەمگە چىدىماي قاتتىق ئىچتى ـ دە، كۆچىدا يىقىلىپ كۆچىدا جان بەردى. ئانا ئەرنىڭ دەردى، بالا جۇدالىقىنى يەنىلا سەۋر ـ تاقەت بىلەن ئۆتكۈزدى، بىر يىلدىلا ئۇنىڭ چاچلىرى ئاقىرىپ، بەللىرى مۇكچەيدى، چىشلىرى چۈشۈپ، كۆزىنىڭ خۇنى ئاجىزلىدى...

بەش يىلدىن كېيىن ئوغلى قايتىپ چىقتى، قانداق ۋە نېمىشقا قايتىپ چىققانلىقىنى ئانا بىچارە سوراپمۇ قويمىدى، ئۇ ھەممىنى ئۆزىنىڭ چىن كۆڭلىدىن تىلەكلىرىنىڭ مېۋىسى دەپ چۈشەندى.

لېكىن، بالا ئۇنىڭغا راستلا ئاپەت بولدى: ئۆيىدە ساتمىغان ھېچنېمە قالمىدى. كىشىلەرمۇ مومايغا بىر موچەن قەرز بەرمەيدىغان بولدى. ئوغلى بىر كۈنى: «پۇل تاپ قېرى!» دەپ پىچاق تەڭلىدى. ئانا: «ماقۇل، بالام!» دېدى ۋە ئېرىنىڭ بىر تىجارەتچى دوستىغا يېلىنىپ يۈرۈپ، يالغان ئېيتىپ پۇل ئەكەلدى. بالا ئانىغا تەھدىت سېلىۋەردى، ئانا ئاز بولسىمۇ ئامال قىلىپ ئۇنى پۇل بىلەن تەمىنلەپ كەلدى. مۇنۇ بۇگۈنكىسى شۇ ئىشلارنىڭ داۋامى، خەلقئالەمگە ئاشكارىلىنىشى!

بالىسى ئۆگزىدە تۇرۇپ يەنە ۋارقىرىدى:

ـــ ئاخىرقى بەش مىنۇت، ئەمدى چىقمىساڭ سەكرەيمەن!

ـــ چىقاي بالام، جېنىم بالام، مانا ماڭدىم!

ئانا يەنە ياماشتى، لېكىن ئۇنىڭ نە پۇتىدا، نە قولىدا ماغدۇرى قالمىغانىدى، ئۇ بىرىنچى بالداقنىمۇ دەسسىيەلمىدى. ئانا يەنە ھۆڭكىرەپ يىغلىدى، ئۇنىڭ ئۇچۇن شۇنچە چوڭ قورۇدىن بىرمۇ پىداكار چىقمىدى. گويا ھەممىلا ئادەم ئوغلىنىڭ سەكرىشىنى كۈتۈۋاتقاندەك ئىدى.

بىردىنلا ئۇنىڭ يېنىدا كىيىملىرى ناچار، قاداق قوللۇق بىرى پەيدا بولدى:

ــ دۇمبەمگە چىڭ يامىشىڭ، مەن سىزنى ئاچىقىمەن! ــ دېدى ئۇ موماينى ھاپاش قىلىپ، ــ چىڭ تۇتۇڭ قورقماڭ!

بۇ ئادەم دەرۋازىۋەن ھاراقكەش (ئېرىنىڭ ئۇلپىتى) تۇردى شوپاڭ ئىدى. ئۇ، موماينى ھاپاش قىلىپ ئۆگزىگە چىقاي دېگەندە، سىرتتىن ساقچى ماشىنىسىنىڭ ئەنسىز ئاۋازى ئاڭلاندى. تۇردى شوپاڭ بىلەن ئانا ئەمدىلا ئوغلىنىڭ ئاياغلىرىنى كۆرۈۋېدى، ئوغۇل تۆۋەنگە ئۆزىنى ئاتتى، ئانا: «بالام» دەپ ئاخىرقى قېتىم قاتتىق ۋارقىرىدى.

ئەتىسى ئانا ـ بالىنىڭ تاۋۇتى بىللە ئۇزىتىلدى.

غەيرەت

ــ غەيرەت ــ كۈچ، تالانت، بايلىق. ئۇمۇ بىر خىل قابىلىيەت! ــ دېدى ياشلىقىنى ئېلېكتىر مېڭە تەتقىقاتىغا بېغىشلىغان، ئەمما ئەدەبىيات، تارىخ ۋە پەلسەپىنىمۇ ياخشى كۆرىدىغان، بۇ ساھەلەردىمۇ نۇرغۇن كىتاب ئوقۇپ، بىلىم توپلىغان يىگىت دوستىغا رومكىسىنى ئىتتىرىپ قويۇپ.

ئۇلار سۆھبەتلەشكىلى ئىككى سائەتتىن ئاشتى. بۇ ئۇچ يىگىتنىڭ ئەڭ كۆڭۈللۈك ئىشى مۇشۇ خىل سۆھبەت. ئۇچ يىگىتنىڭ گەپدانى ــ ئادىل، ئۇنىڭ ئاغزى بېسىلمايدۇ، ئۇ بىر ژۇرنالنىڭ مۇھەررىرى. ئىككىنچىسى ئۆتكۈر، ئۇ دوختۇر بولغىنى بىلەن ئەدەبىياتنى كەسپىدىنمۇ ياخشى كۆرىدۇ. ئۇنىڭ ھېكايە، پوۋېستلىرى ئېلان قىلىندى، ھەر قېتىم قەلەم ھەققى ئالغاندا ئۇ دوستلىرىنى مېھمان قىلىدۇ. ئۇچىنچىسى شۆھرەت، ئۇ كەم سۆز، لېكىن ئۇچىنىڭ ئىچىدە كىتابىي

بىلمى ئەك كۆپمۇ شۇ. ئۇلارنىڭ ئۇچىلىسى خەنزۇ، ئىنگلىز تىللىرىنى بىلىدۇ. شۇھرەت تېخى كەچ كۈرۈستا ئۆگىنىپ يۈرۈپ ھازىر پارسچە ۋە تۈركچىنىمۇ ئۆگىنىۋالدى. ئۇ بىچارە شۇ قابىلىيىتى ۋە بىلىمى بىلەن ھازىر بىر باسما زاۋۇتتا ئېلېكتىر مېشكە بىلەن بەت ياسايدىغان ئىشچى بولۇپ ئىشلىمەكتە. پۈتۈن زاۋۇت ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتىماي: «ئىستۇدېنت ــ داشۆسىڭ» دەپ چاقىرىشىدۇ.

ــ ئىچە ئادىل، ــ دېدى شۇھرەت رومكىنى دوستىنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ قويۇپ، ــ ئارىمىزدا كۆتۈرۈشلۈكمۇ، ناتىقمۇ سەن، كۆپرەك ئىچىشىڭ كېرەك.

ــ ئىچسەم ئىچەي، ئەمما ئىچ پۈشۈقىنى چىقىرىش ئۈچۈنلا ئىچىمەن. يەنە شۇ كونا گەپ: خىزمەت قىلىۋاتقىنىمىزغا ئۈچ يىلدىن ئاشتى، تىرىشىمىز، تىرىشىمىز ھېچ قىردىن ئاشالمايمىز. مائاشىمىز يەنە شۇ ئۈچ ـ تۆت يۈز كوي، نە يۇرتىدىغان قىزىمىز، نە كىچىككىنە بولسىمۇ مەنسىپىمىز، ئۇنۋانىمىزمۇ يوق. ھېچقانچە بىلىمى يوق، تىرىشمايدىغانلارنىڭ ھەممىلا نېمىسى بار. مەسىلەن، مېنى ئالساڭ، ئىدارىدە سەككىز سائەت باش كۆتۈرمەي تەھرىرلىك قىلغاندىن سىرت، ئاخشاملىرى يېرىم كېچىگىچە كورېكتورلۇق قىلىمەن، تەرجىمە قىلىمەن، لۇغەت ئاختۇرىمەن، كەم دېگەندە تۆت سائەت ئىشلەيمەن.

تۆت سائەتكە سەككىز سائەتنى قوشساڭ ئاران ئون ئىككى سائەت بولىدىكەن. بىلىسەنغۇ، بالزاك سوتكىسىغا ئون سەككىز ـ يىگىرمە سائەتلەپ ئىجاد قىلغان.

ــ شۇنىڭ ئۈچۈن ئون سەككىز يىلدا توقسان رومان ـ ھېكايە يازغان ـ دە!

ــ ئۇ دېگەن بالزاك، مەن دېگەن ئادىل. ئۇ دېگەن فىرانسۇز. مەن دېگەن ئۇيغۇر.

ــ ساپلا تەتۈر گەپ قىلىدىكەنسەن، ئاداش. ئامېرىكىلىق،

ئەنگلىيەلىك، فرانسىيەلىك، ياپونىيەلىك قىلالىغانىنى ئۇيغۇرلار نېمىشقا قىلالمايدۇ؟ بىزدىن يۇسۇپ خاس ھاجىپ بىلەن مەھمۇد كاشغەرىي چىققاندا، ياۋروپانىڭ كاتتا يۇلتۇزى بولغان دانتىمۇ تۇغۇلمىغان، ئۇ چاغدا رۇسلار قەدىمكى ئورمانلىق ئىچىدە ئوۋچىلىق قىلاتتى، ياۋروپا ئۇخلاۋاتقاندا بىز ئويغانغان... دېگەندەك ئۇزۇندىلىرىڭ بار يىگىت بۇگۈن گېپىڭنىڭ تەتۇرىنى دەۋاتسەنغۇ!

ئۆتكۇر ئادىلنىڭ نالىسىگە ھېسداشلىق قىلسىمۇ، ئەتەي ئۇنى گەپكە سالماق بولدى ۋە يەنە:

— سەن ئارانلا ئون ئىككى سائەت ئىشلەيدىكەنسەن، بىزنىڭ شۆھرەت سەككىز سائەت زاۋۇتنىڭ ئىشىنى قىلىدۇ، ئاخشىمى ئۇچ سائەت كەچ كۇرستا ئوقۇيدۇ، ئون بىر سائەت بولدىمۇ. ھەر كۇنى كەچ كۇرستىن قايتىپ كېلىپ ئىككى سائەتتىن ئۇچ سائەتكىچە ئەدەبىيات ۋە پەلسەپە ئۆگىنىدۇ. قانداق، سەندىن جىقمىكەن؟ قارا، ئۇ غەمسىز، ئۆمۇر بويى ئىشچى بولۇشقا بەل باغلىغاندەك، زارلىمايدۇ. ئاخىرقى غەلىبە زارلىمايدىغانلارغا مەنسۇپ جۇمۇ، ئاداش.

— سەن دېگەن كاللاڭغا بېتىۇننىڭ روھىنى قاچىلىۋالغان دوختۇر. 3 ـ دۇنيا ئۇرۇشى بولسا، ياردارلارنى داۋالىغىلى ئىسـ پانىيەگە، يېڭى زىللاندىيەگە، سەھرايى كەبىرگە بارساڭ، دۇنيا سېنى تونۇسا، ئۇيغۇردىن چىققان بېتىۇن بولۇپ چىقساڭ ـ ھە!

— سەن ئادىل تولا تەمەخور بولۇپ كېتىپسەن، — دېدى شۆھرەت كۇلۇپ قويۇپ، ئېرىشكەنلەرنىلا ئويلىماي، ئۆمۇر بويى تىرىشىپ ھېچنېمىگە ئېرىشمەي ئالەمدىن ئۆتكەنلەرنىمۇ ئويلاپ قوي. چېرنىشۇسكىي يىگىرمە نەچچە يىل تۇرمىدە ياتتى. تۇرمىدە يېتىپ ئون بىر ئايدا «نېمە قىلىش كېرەك» دېگەن رومانىنى يازدى. ماركس بىر ئۆمۇر ئىجاد قىلدى. ل. تولستويغىمۇ نە ئۇنۇڭان، نە مەنسەپ تەگكىنى يوق، يەنە...

— بولدى، بولدى، گەپ قىلمىسام بىرەمدىلا دۇنيانى پىرقىراپ، مىسالدىن نەچچە مىڭنى تېپىپ بېرەمدۇ نېمە مۇنۇ

ئېلېكتىر مېڭە، — دېدى ئادىل دوستىغا قاراپ قويۇپ، — قۇيە، راسا ئىچەيلى، شوپېنخائوئېردەك ئىچەيلى. مەن ھاياتىمنى ئاشۇ پېسسىمىزم پەلسەپەسىنىڭ ۋەكىلىگە تەقلىد قىلماقچىمەن.

— ئۆزۈڭمۇ ئوخشايسەن، — دېدى شۆھرەت دوستىنىڭ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلاپ قويۇپ، — چاچلىرىڭ بۇدۇر، بېشىڭ يوغان، بوينۇڭ قىسقا، پاكار، گەۋدىلىك، بىرلا ئوخشىمايدىغان يېرىڭ، ئۇ كۆك كۆز، سەن قارا كۆز.

— ئۇنىڭ ئىككى كۆزىنىڭ ئارىلىقى كەڭ ئىدى، بۇنىڭ تار، — دېدى ئۆتكۈرمۇ كۈلۈپ.

— يەنە بىر ئوخشىمايدىغان يېرى، ئۇ مەرد ئىدى، بۇ بىر خەسىس. شوپېنخائوئېر پۈتۈن پۈلىنى مېيىپ ھەربىي، تۈل خوتۇن، يېتىم بالىلار جەمئىيىتىگە ئىئانە قىلىۋەتكەن، خىزمەتچىسى بىلەن ئىتىغمۇ نۇرغۇن پۇل قالدۇرغان، لېكىن سەن ئادىل بىزدەك ئاغىنىلىرىڭگىمۇ بىر كويچەن قالدۇرمايسەنغۇ دەيمەن؟

— ئۇنىڭ پەزىلىتىنىڭ مېغىزى غەيرەت ـ جاسارەت، يەنى ئىرادە پەلسەپەسى. مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ئۈچۈن بەسلىشىش، كۈرەش قىلىش كېرەك. مانا مەن بەسلىشىشكە ئۆزۈمنى ئاتىدىم، ئۆمۈر بويى بەسلىشىمەن. شوپېنخائوئېر مەغرۇر، ئۆزۈمچىل، ھاكاۋۇر ئىدى!

— ئۇ تاماقنى جىق يەيتتى. ئاڭلىمىغانمىدىڭ، ئۇ بىر قېتىم ئىشتىها بىلەن تاماق يەۋاتقاندا، بىرىنىڭ ھەيران بولۇپ قاراپ تۇرغىنىنى بايقاپ قالىدۇ ـ دە، ئۇنىڭغا قاراپ: ئەپەندى، ھەيران قېلىۋاتامسىز؟ دۇرۇس، مەن سىزدىن ئۈچ ھەسسە كۆپ تاماق يەيمەن، ئەمما مېنىڭ مېڭەمدۇ سىزدىن ئۈچ ھەسسە كۆپ ئىشلەيدۇ، دېگەن!...

ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ ئەمدى گەپنى شوپېنخائوئېرنىڭ دۇشمىنى گېلگىلىغا يۆتكىۋىدى، ياندىكى جوزىدىن ئېگىز بىر يىگىت قولىغا بوتۇلكىسىنى ئېلىپ

ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى:
— سىلەر ئۇيغۇرمۇ ياكى ئورۇسمۇ، ئامېرىكىلىقمۇ يا جوھۇتمۇ؟ — دېدى ئۇ دەلدۇگۇنۇپ، — ھەي... جوھۇتقۇ دەيمەن؟
— شۇنداق بولساق قالتىس بولاتتۇق ! — دېدى ئادىل كەلگۈچىگە نەپرەت بىلەن ئالىيىپ.
— جوھۇت قالتىسما؟
— قالتىس بولماي ! ماركس بىلەن ئېينىشتېينمۇ جوھۇت. جوھۇتلارنىڭ ئاجايىپ ئالىملىرى بار. نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن دۇنيادىكى بىر يۈز ئىككى يازغۇچىنىڭ ئون بىرى جوھۇت، قالتىس بولماي نېمە؟
— يەھۇدي — جوھۇتمۇ؟
— ھەئە، جوھۇت.
— سەن جوھۇت، سەنلەر جوھۇت، — دېدى كەلگۈچى دەلدۇگۇنۇپ، — بايىاتىن ئاڭلاپ ئولتۇرسام بىر ئېغىزمۇ ئۇيغۇرچە گەپ قىلىشمىدىڭ، ۋوي ئىتنىڭ بالىلىرى !
— خاپا بولما دوستۇم، قېنى ئولتۇر ! — دېدى شۆھرەت كۈلۈمسىرەپ ئورۇن كۆرسىتىپ، — ئەمدى ئۇيغۇرچە سۆزلەيلى، ماقۇل.
— مەن پىپا (توپ سېتىش بازىرى) دا سەي ساتىمەن، — دېدى كەلگۈچى قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ، — كۈنىگە ئاز بولسا ئىككى يۈز كوي، كۆپ بولسا بەش يۈز كوي تاپىمەن !
— يارايسەن، بىزنىڭ بىر ئايلىق مائاشىمىزنى بىر كۈندە تاپىدىكەنسەن، ئاداش.
— تاپىمەن، مەن ساڭا ئوخشاش ئوتتۇزغا تەڭ !
— مىسىر پەيلاسوپى قاقومىنانىڭ: «ئوچۇق - يورۇقلۇق سەممىيەتتىن بېشاتتۇر» دېگەن مەشھۇر سۆزى بار، — دېدى ئادىل غەزىپىنى بېسىپ، — ئوچۇق - يورۇق گەپ قىلدىڭ، راست، سەن بىزدەك ئوتتۇزنىڭ پۇلىنى تاپىدىكەنسەن، قېنى ئولتۇرغىنا !
— نېمە، قۇقا... دېدىڭما، ئۇ كىم؟

— مىسىرلىق...
— مىسىر دېگەن جوھۇتما؟
— نېمانداق جوھۇتقا ئۆچلۈك قىلىسەن ياكى ناتسىستمۇ سەن؟ — دېدى ئاخىر ئادىل چىدىماي.
ئۇنىڭ گېپىي تۇگىمەيلا كەلگۈچى قولىدىكى بوتۇلكا بىلەن ئادىلنىڭ بېشىغا ئۇردى. ئادىل ئورۇندۇقتىن دومىلاپ چۈشتى، بېشىدىن جىرقىراپ قان چىقتى. كەلگۈچى غۇلاچ كېرىپ، چاترىقىنى كېرىپ تۇرۇۋېلىپ ئىككىنچى مۇشتىنى شۆھرەتكە ئېتىۋىدى، شۆھرەت چاققانلىق بىلەن ئولتۇرۇۋېلىپ، ئۇنىڭ قولتۇقىدىن شۇڭغۇپ چىقىپ ئىككى مۇرىسىنى تۇتۇپ باش بىلەن ئۇرۇۋىدى، ئۇزۇنتۇرا ئوڭدىسىغا ئۆچۈپ كەتتى.
ئاشخانا ئوپۇر - توپۇر بولۇپ، ئادەملەر غالجىرلاشقان ئۇزۇنتۇرانى سۆرەپ ئاچىقىپ كەتتى، ئادىلنى دوستلىرى تاكسىغا سېلىپ دوختۇرغا ئېلىپ ماڭدى.
— غەيرەت قىل ئادىل، ھازىرلا دوختۇرخانىغا بارىمىز ! — دېدى ئۆتكۈر كۆڭلىكى بىلەن دوستىنىڭ قان توختىمايۋاتقان بېشىنى چىڭ بېسىپ تۇتۇۋېلىپ، — غەيرەت قىل !
— ئۇ ھەقسىز ئۇيغۇركەن، — دېدى ئادىل ئارانلا لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ، — ئۇنداقلار جەمئىيەتتە بىر قاتلام، مەخسۇسلا بىزدەكلەرنى ئۇرىدۇ، كالتەكچىلەرنىڭ قاتلىمى، ھېچنېمە بىلمەيدۇ، ئۇرۇشقا ماھىر !...
— غەيرەت قىل دوستۇم، بىز ئۇلارنىمۇ يېڭەلەيمىز !
— چىدام - غەيرەتنىڭ يەڭگىنى ھەردەم يادىمدا...
— غەيرەت قىل... غەيرەت !...

جاراھەت

ھازىرلا پارتلايدىغاندەك يالقۇنجاپ، ھەيۋەتلىك چاراسلاپ كۆيۈۋاتقان پېچتا ئېرىگەن نەچچە مىڭ گىرادۇسلۇق قىپقىزىل

تۆمۇر ئىرىتمىسىنى پولات تاۋلىغۇچى قىلىپقا قۇيۇش قانچىلىك كۆڭۈللۈك - ھە؟

پولات تاياقچىلارنىڭ يۈگۈرۈشلىرى، ئۇلارنىڭ نەچچە قېتىم ئەيلىنىپ قىسقىراپ ماتىرىيالغا ئايلىنىشىچۇ تېخى؟ ئەزىمەت ئۇچۇن دۇنيادا بۇ يەردىن كۆڭۈللۈك ماكان يوق. ئۇنىڭ گۆشلۈك يۇزىدىكى چىرايىغا تەسىر يەتكۈزۈپ تۇرىدىغان تاتۇقىمۇ، بەدىنىدىكى كۈچلۈك مۇسكۇللىرىمۇ، مىجەزىدىكى خۇشخۇيلۇق بىلەن ئېغىر - بېسىقلىقمۇ مۇشۇ سېختا پەيدا بولغان. ئۇ ئوقۇدى - ئىشلىدى، يەنە ئوقۇدى، يەنە ئىشلىدى، ئەمما شۇ سېختىن باشقا يەرگە بارمىدى. بالىلىق چاغلىرىدا مەكتىپىدىن يېنىپلا شۇ سېختا ئىشلەيدىغان دادىسىنىڭ يېنىغا ئالدىراپ كېلەتتى - دە، تۆمۇر شوتىلاردا ئوغلاقتەك يۈگۈرۈپ يۇرۇپ ھەربىر ئىشىغا قىزىقىپ زەن سالاتتى. ئۇ چوڭ بولۇپ ئىشچى بولدى، ئىشچى بولغاندىمۇ ھەر يىلى نەمۇنىچى، ھەر قېتىم مۇكاپاتلىنىدىغان ئىشچى بولدى. مانا بۇ يىل ئۇ يىگىرمە تۆت ياشتا، بۇرۇنقىدەك ئاتمىش نەچچە گىرادۇسلۇق يەرنى دەسسەپ تۇرۇپ پولات سۈيى ئاقىدىغان ئېرىقنىڭ داشقالىلىرىنى بازغان بىلەن تازىلايدىغان ئىشچى ئەمەس، ئېلېكتىر مېڭە بىلەن پېچنى باشقۇرىدىغان زامانىۋى ئىشچى.

ئۇ، ھەرقانداق ئىشنى قىلسا غىڭشىپ ناخشا ئېيتقاچ قىلىدۇ، ئادەملەر ئۇنىڭ قاپاق تۇرگىنىنى، قوپال گەپ قىلغىنىنى زادىلا ئاڭلاپ باقمىدى. ئەمما، ناخشىسىنى ھەر كۈنى ئاڭلايدۇ. ئۇنىڭ بۇغداي ئۆڭ، قارىقاش، قارا كۆز، قاڭشار بۇرۇن يۇزىدە كۈلكە - تەبەسسۇمدىن باشقىنى كۆرمەيدۇ. گويا ئۇ ئوڭ مەڭزىدىكى تامغا باسقاندەك كۆرۈنىدىغان تاتۇقى بىلەن پەخىرلەنگەندەك دائىملا كۈلۈمسىرەپ، خۇشال - خۇرام يۇرىدۇ.

بۇگۈن نېمە بولدىكىن، ئۇ غەمكىن، كەم سۆز ۋە خىيالچان. كىشىلەر بۇنىڭ سەۋەبىنى ھۆرىيەت ئىسىملىك قىزدىن كۆرىدۇ. زاۋۇت گېزىتىنىڭ مۇخبىرى مەن، دەپ دائىم

كېلىدىغان بۇ بۇدۇر چاچلىق، ئويماق ئېغىز، ئاق سېرىق قىز بىرنەچچە قېتىم سۆھبەتلىشىپلا ئەزىمەتنىڭ مىجەزىنى ئۆزگەرتىۋەتتى. يۈزىدىكى تاتۇق سەۋەبىدىن قىزلارغا تىكىلىپ قارىيالمايدىغان بۇ يىگىت مۇھەببەت هوقۇقىدىن مەهرۇم بولغان ئەمەس ـ دە. بەلكى ئۇنىڭ قەلبىگە «مۇھەببەت تۇتۇرۇقى» بولغان سۆھبەتلەر هازىر يالقۇن پەيدا قىلغاندۇر. لېكىن، قىز هېسسىيات قوزغايدىغان مەنىلىك گەپلەرنىمۇ قىلمىدى.

ــ ئۆزۈمچىلا سوراپ باقتىم، مۇكاپاتلىرىڭىز بىلەن ئايدا قانچىلىك ئىش هەققى ئالىسىز؟

ــ ئىككى مىڭ كويدەك.

ــ سىلەر قانچە جان؟

ــ هازىر ئۈچ جان.

ــ «هازىر» دېگىنىڭىزنى ئوچۇقراق چۈشەندۈرۈپ قويسىڭىز بولامدۇ؟

ــ بالىلارنىڭ كەنجىسىمەن، دادام، ئاپام ئۆچمىزلا.

ــ ئۇنداقتا دادىڭىز بىلەن ئاپىڭىزنى سىز باقمىدىكەنسىز ـ دە.

ــ ياق، ئۇلارنىڭ پېنسىيە پۇلى بار.

ــ مۇنداق دەڭ. ئۇنداقتا سىلەر ئائىلىدە ئىقتىسادىي جەهەتتە ياخشى ئىكەنسىلەر ـ دە؟

ــ شۇنداق دېيىشكە بولىدۇ.

ــ سىز نەدە جاپالىق ئىش بولسا تالىلاپ يۈرۈپ قىلمىدىكەنسىز، جاپالىق ئىشلار ئۆچۈن يەنە هەق بېرەمدۇ؟

ــ ياق.

ــ يەنە قوشۇمچە بىر گەپنى سوراپ باقاي، هۆرمەتسىزلىك بولسىمۇ.

ــ قېنى، سوراڭ.

ــ بانكىغا خېلى جىق پۇل قويغانسىلەر ـ هە؟

ــ شۇنداق.

ــ سانىنى سورىمايلا قويساي، ئون ـ يىگىرمە تۆمەندىن

جىق بولسا كېرەك؟

— ...

— شۇنداق تۇرۇپ نېمىشقا ئۆيلەنمىدىڭىز؟

— ...

بار - يوقى مانا مۇشۇلار. بۇ خىل سۆھبەتتىن كېيىن خىيالچان بولۇپ قېلىش ئادەملەرنىڭ دىققىتىنى قوزغايدۇ - ده، ئەلۋەتتە. «ئۇ قىز مېنىڭ پۇلۇمغا قىزىقتى. مەن نۇرغۇن كىتاب ئوقۇدۇم. پۇلغا قىزىققانلارنىڭ نىيىتى ياماڭ بولىدۇ. بۇ، مېنىڭ تەسىراتىم، لېكىن نىيىتى ياماڭ قىزلارنى ياخشى كۆرۈپ قالغانلارمۇ بار. نىيىتى يامانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ ياخشى كۆرىدۇ. مەنمۇ شۇنداق قىلارمەنمۇ؟ نېمىشقا مېنىڭ روھىمنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىكى تىل بىلەن چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان گۈزەل نەرسىلەرنى بىلىشكە قىزىقماي بانكىدىكى پۇلىمىزغا قىزىقتى؟ بانكىدا خېلى جىق پۇلىمىز بارلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇ نېمىشقا يوشۇرۇن (ئۇھ) تارتتى. نېمىشقا ماڭا دېمەستىن ئۆيىمىزگە بېرىپ ئاپامدىن مەن توغرۇلۇق ئۇنى - بۇنى سوريدى؟ (ئەسەر يازماقچىمەن) دەيمىش تېخى. ئاپامنىڭ مەن ئۈچۈن تەييارلىغان لاتا - پىتە، ئالتۇن - پالتۇنلىرىنى كۆرۈپ بېقىش ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۈچۈن نېمىگە لازىم؟ ياق، ئۇنىڭ نىيىتى ياماڭ، مەقسىتى مېنى قولغا چۈشۈرۈش، ئۇنداق بولسا نېمىشقا شۇنچە يوغان، شۇنچە سەت تاتۇقۇم كۆزىگە كۆرۈنمەي بانكىدىكى پۇلۇم بىلەن ئايلىق ئىش ھەققىم كۆزىگە كۆرۈنىدۇ - ھە؟...»

ئۇ بىردىنلا ئۆزىنىڭ مىجەزىنى، كۇندىلىك تۇرمۇشىنى ئۆزگەرتىۋەتكەن، تىنچ ھايات كۆلچىكىگە تاش ئېتىپ بۇزغۇن پەيدا قىلغان بۇ مۇخبىر قىز توغرىسىدا كەچكىچە ئويلىغاندىن سىرت، يولدا كېلىۋېتىپ ۋېلىسىپىت ئۈستىدىمۇ يۇقىرىقىلارنى ئويلىدى.

— ئەزىمەتجان!

قىزنىڭ تونۇش ئاۋازى ئۇنى توختاتتى، ۋېلىسىپىتتىن چۈشۈردى، ئۇنى ئۆزىگە يانداش ماڭدۇرۇپ «خەلق باغچىسى»غا ئەكىردى ۋە سېمونت ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزدى:

— مەن سىزنى يېقىن دوستۇمدەك كۆرىمەن، — دېدى قىز گەپلىرى قولاشمىسىمۇ گەپ ياساپ سۆزلەپ، — سىزمۇ مېنى دوستۇم دەپ بىلەمسىز؟

— مەن قىزلار بىلەن دوست بولۇپ باقمىغان، — دېدى ئەزىمەت قىزدىن ئۆزىنى چاندۇرماي قاچۇرۇپ، — يەنە نېمىلەرنى بىلگۈڭىز كېلىدۇ؟

— ھېچ نەرسە سورىماي ئەمىسە، — دېدى قىز ئەزىمەتنىڭ گۆشلۈك يۈزىگە تىكىلىپ قاراپ، — تاتۇقىڭىز سىزگە ئاجايىپ ياراشقان...

قىز نازۇك بارماقلىرى بىلەن يىگىتنىڭ تاتۇقىنى سىلاپ قويدى ۋە:

— قاراڭا، ئەينەكتەك سىلىق. چوغدەك تۆمۈر تەگكەن ئىكەن ـ ھە؟ ئۇ چاغدا بەك قاتتىق ئاغرىغان بولغىيدى. بىر قېتىم مېنىڭ قولۇمغا قاينىق سۇ...

— سورايدىغان يەنە قانداق سوئاللىرىڭىز بار، — دېدى يىگىت بىردىنلا ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، — مۇخبىر قىز، خىزمىتىڭ داۋىرىڭىزدىن چەتلەپ كەتتىڭىزغۇ دەيمەن. تاتۇقۇم ياراشقان بولسا تانسىغا باراتتىم، سىزدەك قىزلارغا تىكىلىپ قارىيالايتتىم، ئۆز ـ ئۆزۇمنى كەمسىتىپ يۈرمەيتتىم، سىز مەندە يوق سۈپەتلەر بىلەن مەدھىيەلەپ نېمىگە ئېرىشمەكچى؟ لېكىن بىلىپ قويۇڭ، مەن ئۇنداق ئوڭايلا قارماقلا ئىلىنىدىغانلاردىن ئەمەسمەن!

ئەزىمەت ۋېلىسىپىتىگە مىنىپ ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى، قىز ئورنىدا ئولتۇرۇپلا قالدى. ئەزىمەتنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلدى: «تاپقان ئازراق پۇلۇم روھىي دۇنياىمىدىن ئەزىزمۇ؟ نېمىشقا ئۇ دۇنيانى بىلىشكە قىزىقىدىغانلار چىقمايدۇيۇ، پۇل ـ

پۇچەك ئۇچۇن مەدھىيە ئوقۇيدىغانلار كۆپ؟» ئۇنىڭ يۈرىكى ئېچىشتى، يۈزى كۆيگەندە خۇددى شۇنداق ئېچىشقان، ئۇنىڭدىن بۇ جاراھەت قالغان ئەمەسمىدى. ھازىر يۈرىكى قاتتىق ئېچىشماقتا، ئۇنىڭدىمۇ يۈزبىدىكىدەك جاراھەت قالارمۇ؟

ھاماقەت

ئۇ ئۆزىنى ھەممىدىن ئۈستۈن چاغلايدۇ، ھېچكىم ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدۇ، ئۇنىڭ قولىدىن ھەرقانداق ياخشىلىقمۇ، يامانلىقمۇ كېلىدۇ. نۇرغۇن قېتىم دوستلىرى ئۇچۇن پىچاق يېدى، باشقىلار ئۇچۇن زىيان تارتتى، كىمكى ئۇنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ تۆت ئېغىز ياخشى گەپ قىلىپ قويسا، ئۇ بۇنداقلاردىن ھېچنېمىسىنى ئايىمىدى.

ئۇنىڭ پۇل تاپمىقىمۇ، بۇزدى - چاچتى قىلىپ يوقاتمىقىمۇ ئاسان: پىكاپى بىلەن ئەگەشكۈچىلىرىنى باشلاپ كۇلىدىن (ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن) سەي - كۆكتات، مېۋە - چېۋە ئاچىققانلارنىڭ ئالدىغا بىرنەچچە يۈز كىلومېتىر يەرگە بارىدۇ - دە، ئۇلارنى بىرده ئالداپ، بىرده قورقۇتۇپ ماشىنىلىرى بىلەن ئەرزان باھادىلا ئالىدۇ ۋە ئۇنى ئۇرۇمچىنىڭ توپ سېتىش بازىرىغا ئەكىلىپ نۇرغۇن پايدىسىغا ساتىدۇ؛ سىرتتىن قوي - كالا ئەكەلگۈچىلەرنىمۇ ئۇستىلىق بىلەن كوملاپ مالىلىرىنى ئېلىۋالىدۇ - دە، پايدىسىغا ساتالايدۇ؛ يۈك - تېرە، كىيىم - كېچەك، ھەتتا ماشىنا، زىبۇزىننەت بۇيۇملىرى سودىسىغىمۇ ئارىلىشالايدۇ ۋە ئوخشاشلا پايدا ئالالايدۇ. لېكىن تاپىدۇ، چاچىدۇ. يەنە تاپىدۇ، يەنە چاچىدۇ. شۇڭا تاپقىنىنىڭ بەرىكىتى يوق. قولىدىكى ئاشۇ كونا «ۋولگا» ماركىلىق پىكاپىدىن باشقا نە ئۆيى، نە پۇلى، نە تۇزۇك كىيىم -

كېچىكمۇ يوق.

ئۇنىڭ دوستلىرىمۇ يانچۇقىدىكى پۇلىدەك كېلىپ - كېتىپ تۇرغۇچىلار. ئۇلار رېستوران - ئاشخانىلاردا بىر - بىرىگە قەسەم بېرىپ ئايرىلماس دوستلاردىن بولۇشىدۇ - دە، مەست بولۇشقاندىن كېيىن مۇشتلىشىدۇ، بىر - بىرىگە پىچاق كۆتۈرۈشىدۇ. باش - كۆزلىرىنى يېرىشىپ، كىيىملىرىنى تىتما - تالاڭ قىلىشىدۇ... ئۇلارنىڭ قەسەم - ۋەدىلىرىمۇ كىيىملىرىدەك تىتما - تالاڭ بولۇشىدۇ.

ئۇنىڭ ئاكا - ئۇكا، قېرىنداشلىرىمۇ ئۇنىڭدىن بىزار ھەم ئۇنىڭغا ئىنتىزار: ئۇ قولىغا پۇل چۈشكەندە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە كاللەك - كاللەك (نەچچە مىڭ كويلاپ) پۇل، پۇتۇن - پۇتۇن قوي گۆشلىرى، يەشىك - يەشىك مېۋە - چېۋە، ھاراق - پېۋىلارنى تارقىتىدۇ، بۇنداق چاغلاردا ئۇ گويا ھەرەمدىن قايتقان ھۆرمەتلىك ھاجى ياكى چەت ئەلدىن كەلگەن ئەزىز مېھمان. قېرىنداشلىرى ئۇنى تالىشىپ بىر - بىرى بىلەن يامانلىشىدۇ. ئۇ بولسا بۇنداق چاغلاردا ھەپتىلەپ - ئايلاپ ئۆيدىن - ئۆيگە يۆتكىلىپ مېھمان بولىدۇ، قانغۇچە ئۇخلايدۇ، ئۆزىنى تەڭدىشى يوق بەختلىك ھېسابلايدۇ - دە، خۇشاللىقىدىن سىرتقا چىقىپ سوتكىلاپ - سوتكىلاپ ھاراق ئىچىدۇ، تاكى تۇغقانلىرى بىزار بولغۇچە...

ئاخىر ئۇ سىرتلاردىن خۇددى ھازىرلا تۇرمىدىن چىققاندەك ۋەيرانە قىياپەتتە تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە قايتىپ كېلىدۇ - دە، ھەممىلا ئۆيدە سوغۇق مۇئامىلە، دۆشكەلەش ھەتتا تىل - ئاھانەتكە ئۇچرايدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۇ تەستە ئوت ئالىدىغان «ۋولگا» پىكاپىغا كىرىپ كېتىدۇ - دە، يەنە پۇل تېپىشنىڭ داغدام يوللىرىدا كېچە - كۈندۈز چاپىدۇ.

ئۇنىڭ يىگىرمە تۆت يىللىق ھاياتى — ئۇنىڭ «شانلىق» تارىخى، ئۇنىڭ كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە سېنارىيەسى. ئۇ، بۇ سېنارىيەنى پات - پات كۆرۈپ تۇرىدۇ، بۇ تارىخ ئۇنىڭ

غۇرۇرى ھەم يۈرەك يارىسى. چۈنكى، ئۇ مانا شۇ تارىخىدا ئادەم بولۇشنىڭ يولىنى ئىزدىدى. قانچە مۇشكۈلات، قانچە جەبىر - جاپا، تىل - ھاقارەت ۋە روھىي ئازابلارنى تارتتى: ئۇ پەخىرلەنگۈدەك مەردلىكمۇ، نوچىلىقمۇ، خەير - ساخاۋەتمۇ، يارىدەم - شەپقەتمۇ قىلدى؛ يەنە ئۇنتۇمايدىغان تەجرىبە - ساۋاقلارغىمۇ ئىگە بولدى، لېكىن پاراغەت ئۇنى يەنىلا قارامليق، تەۋەككۈلچىلىككە ئۈندەپ كەلدى. ياخشىلىق، يامانلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ئۇ ئۆزىنىڭ پېشانىسىنىڭ ئوڭ - تەتۈرلۈكىدىنلا كۆرۈپ كەلدى.

— ئەنە ئۇ «ئىتتىپاق» كىنو - تىياتىرخانىسىنىڭ بىقىنىدىكى بوشلۇقتا پىكاپىنى توختاتتى. ئۇنىڭ قىسقا چاچلىق بېشى، يۇمىلاق، كۈلۈپلا تۇرىدىغان يۈزى پىكاپتىن چىقتى. ئۇنىڭ مەردلىك ئۇرغۇپ تۇرىدىغان قاملاشقان گەۋدىسى ئادەملەر ئارىسىغا شۇڭغۇدى. ئۇ، ئادەملەرنى جەينەكلەپ، چەمبىرەك بولۇشقان ئادەملەرنىڭ ئالدىنقى قاتارىغا ئۆتتى - دە، بەش تال «تەلەي چەمبىرىكى» سېتىۋالدى. ئۇ، چەمبىرەكلەرنى مەيداندىكى تاماكىلارغا ئاتىمدى، ئاستا دۇگىلەتتى. ئۇ ئۇچ قاپ «گۈاڭجۇ» تاماكىسى ئۇتتى. ئۇ، تاماكىلارنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قاقاقلاپ كۈلدى.

— مەن قالتىس تەلەيلىك!

— قالتىس مەرد!

ئۇنىڭغا تونۇش بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇ يەنە قاقاقلاپ كۈلدى:

— سەنمۇ تەلەيلىك. تازا ئېچىرقىغان چېغىڭدا ماڭا ئۇچرىدىڭ، شۇنداقمۇ؟

— راست - يالغانلىقىنى رېستورانىدا كۆرىمەن.

ئۇلار كۈلۈشۈپ رېستورانغا ماڭدى، ئۇلارغا يەنە تۆت يىگىت ئەگەشتى.

رېستورانىدىن چىققاندا ئۇنىڭ يانچۇقلىرى قۇرۇقدالغان،

روهى چۈشكەنىدى. ئۇ ئاغزىنى بۇزۇپ كىمنىدۇر تىللايتتى.

ــ ئىتتىن تۇغۇلغان بەدرەك هايۋان!

ئۇ يالغۇز چىقتى. هېلىقى تەلەيلىك «قەهرىمان» مۇ، ئۇلارغا ئەگەشكەن توّت يىگىتمۇ يوق ئىدى. ئۇ يېنىدىن تاماكا ئىزدىدى، تېپىلمىدى، پىكاپنى ئوت ئالدۇرۇۋىدى، ئوت ئالمىدى، پىكاپنىڭ ئالدى قاپقىسىنى ئېچىپ ياغلىقى بىلەن بىر يەرنى تازىلاشقا باشلىغاندا، ئۇنىڭ مۇرىسىگە بىرى ئاستا ئۇردى...

ــ ماڭا ياردەم قىل!

ــ مەن تەييار، لېكىن ماشىنام تەييار ئەمەس!

ئۇلار تېزلا پىكاپنى ئوت ئالدۇردى ـ دە، يۇرۇپ كەتتى.

ــ مەردلىك سېنىڭ كەسپىڭ! ــ دېدى دوستى ئۇنىڭغا تاماكا چىشلىتىپ، ــ تاپسەن، خەجلەيسەن، ئاغىنىلىرىڭ سېنىڭ جېنىڭ، سەن دوستۇڭ ئۈچۈن جېنىڭنىمۇ تىكەلەيسەن شۇنداقمۇ؟

ــ شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ بىر دوستۇم يوق! ــ دېدى ئۇ ئەلەم بىلەن خورسىنىپ، ــ مېنىڭ پۇلۇمنى خەجلىسىلا دوست بولىۋەرمەيدۇ، ماڭا كۆيۈنسە دوست بولىدۇ ـ دە. مەن دوست تېپىش ئۈچۈن مەردلىك قىلمايمەن، دۇشمەن تېپىش ئۈچۈن!

ــ دائىم تەتۈر گەپ قىلىسەن ـ هە!

توساتتىن ئىككى يىگىت پويىز ئىستانسىسىنىڭ مەيدانىدىن ماشىنىلارنى ئارىلاپ پىيادە قېچىپ چىقتى. ئۇلارنىڭ كەينىدە بىر توپ ئادەم ــ ساقچىلارمۇ بار ئىدى.

ــ تېز چىقىشە! ــ دېدى هېلىقى دوستى پىكاپ ئىشىكىنى ئېچىپ. ئۇلار چىققاندىن كېيىن ئۇنىڭغا بۇيرۇدى، ــ هەيدە، مەرد يىگىت، مەردلىكىڭ سىناقتىن ئۆتسىلا بەش مىڭ كويچەن مۇكاپات ئالىسەن.

توّت ئادەم ئولتۇرغان پىكاپ ئۇلانباي تەرەپكە قاراپ خېيىم ـ خەتەرگە قارىماي ئۇچقاندەك يۇرۇپ كەتتى.

ئۇ قوغلاپ كېلىۋاتقان ساقچى ماشىنىلىرىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپمۇ توختىمىدى، قېرى «ۋولگا» بىر يۇز كىلومېتىردىن يۇقىرى سۈرئەت بىلەن ماشىنىلارنى ئەگمەپ ئۆتۈپ، خېيىم - خەتەرگە قارىماي يۈگۈرۈۋەردى.

ئۇ قەھرىمانلىقىدىن، مەردلىكىدىن خۇرسەن. ئۇ ماشىنىدىكى ئادەملەرنىڭ كىملىكى بىلەن ھېسابلاشمىدى، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ كىملىكى زۆرۈر ئەمەس، زۆرۈرى قەيسەرلىك، مەردلىك!

مانا، ئالدىدىنمۇ ساقچى ماشىنىلىرى چىقتى. ئۇ ئاخىر ئىلاجسىز توختىدى. ئۇلارنىڭ — تۆت يىگىتنىڭ قولىغا كويزا سېلىندى.

— مەن شوپۇر، — دېدى ئۇ، — ماشىنام بىلەن جان بېقىۋاتقان تىجارەتچى!

— نومۇرلۇق چامادانىدا قانچىلىك پۇل، ئالتۇن بارلىقىنى سەن بىزگە دېگەن! — دېدى ھېلىقى دوستى بىردىنلا باتۇرلۇق قىلىپ، — قالغىنىنى بىرئازدىن كېيىن تاپشۇرىمىز. سەن باش جىنايەتچى، بىز ئەگەشكۈچى!

— سەن ئىتتىن تۇغۇلغان!...

ئۇ تىللاشقىمۇ ئۇلگۈرەلمىدى. بىر كالتەك يالىڭاچ بېشىغا تەگدى - دە، ھوشىدىن كەتتى.

ئۇ يىگىرمە نەچچە كىشىلىك تۇرمە كامېرىدا تېرىكىپ - بوغۇلۇپ ئۆز - ئۆزىنى تىللىدى:

— مەردلىك، نوچىلىق، ئادەمگەرچىلىك دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى بىر تىيىن! قېنى ئەمدى مېنى ئۇ نەرسىلەر قۇتۇلدۇرالامدىكىن! مەن تازا ئۇچىغا چىققان سارائ، دۆت - ھاماقەت!

چايخورلار

1

چايخورلۇق غەلىتە ئىش، توققۇزى تەل ئادەملەرمۇ، زاغرا بىلەن ناشتا قىلىدىغانلارمۇ ئەتىگەنلىك چاينى چايخانىدا ئىچىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرلىرى نانلىرىنى بەللىرىگە تۇگۇپ پىيادە، بىرلىرى ئات ـ ئېشەك بىلەن ئېرىنمەي بۇ چايخانىغا كېلىشىدۇ ـ دە، قىزغىن كۆرۈشىدۇ.

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم بۇتياخان!

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم زىمنىبەگ!

ئۇلار بىر ـ بىرىگە «ۋەئەلەيكۇم» سۆزىنى زادى قوللانمايدۇ. چۈنكى، بۇ ھۆرمەتسىزلىك ئۇلار ئۈچۈن گوياكى گۇناھ، ئۇلار چاي دەملەنگەن چەينەكلىرىنى پەتنۇسلىرى بىلەن بىر ـ بىرىگە ئىتتىرىپ:

ـــ قېنى كەلسىلە!

ـــ چايغا باقىلى! ـــ دېيىشىدۇ، لېكىن يەنىلا ھەركىم ئۆز چېيىنى ئىچىشىدۇ. ئۇلار قىشۇياز، مەيلى تومۇز ياكى جۇدۇن بولسىمۇ، ھەر كۈنى دېگۈدەك بىرنەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئۆيلىرىدىن مۇشۇ چايخانىغا كېلىشىدۇ ـ دە، سالاملىشىش، تەكەللۇپ ـ تۇزۇت قىلىشلاردىن كېيىن، يەرگە چاپلىشىپ كەتكەن يىپ ئەدىياللار ئۈستىدە باداشقان قۇرۇشۇپ، ھۇزۇرلىنىپ چاي ئىچكەچ ئۆزلىرىگە ئوخشاش چايخورلار بىلەن دىلكەشلىك قىلىشىدۇ. بۇ دىلكەشلىكنىڭ ئەڭ ئاكتىپ ئىشتىراكچىسى ھېلىقى بۇتيا ئىسىملىك بىلەن زىمىن

ئىسىملىك ئىككىسى. بۇتىيا ئۆز جىسمانىي قۇرۇلۇشىدەك قوپال، خۇددى قول تىراكتورىنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ ئاڭلىغان يېڭىلىقلىرىنىڭ بىرىنى ئون قىلىپ سۆزلىگىلى تۇرغاندا، ئاڭلىغۇچىلار بىرىنچىدىن، ئۇنىڭدىن ئەيمىنىپ، ئىككىنچىدىن، ئۇنىڭدىن ئاۋازدا ئۇستۇنلۇك تالىشىشتىن ھېيىقىپ، ئۇنىڭ تولا ئاڭلىغان گەپلىرىنى زېرىكمەي قايتا ئاڭلاشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئادەملەر بىرلەپ ـ ئىككىلەپ چىقىپ كېتىشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن گېپىنىڭ ئاخىرىنى كۈتۈپ زېرىكمەي زېھىن قويۇپ گەپ تېڭىشايدىغان ئادەم ئۇنىڭ دوستى ــ زىمىن ئىسىملىك ئورۇق، ۋۇجىك ئادەم بولۇپ قالىدۇ. بۇتيانىڭ سۆزلىگەن يېڭىلىقلىرىنى ئالدىنقى كۈنىلا مۇشۇ زىمىن كۆپچىلىككە دەپ بەرگەن، بۇتيامۇ شۇ چاغدا ئاڭلىغان بولسىمۇ، ئىككىنچى كۈنى بۇتيا بۇ گەپنى ئۆزىنىڭ گېپى قىلىپ سۆزلەۋېرىدۇ. زىمىن بۇتيانىڭ مەجنۇنتالدەك شاخ ـ شۇمبىسى جىق سۆزلىرى ئىچىدىن ئۆزىگە زۆرۈر بولغان يېڭىلىقلارنى ئاڭلاپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇمۇ بۇتيانىڭ گەپلىرىنىڭ شېخىنى يىرمايدۇ.

مانا، بۇتيانىڭ موتوسىكلىتىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، توختىدى. ئۇنىڭ گەۋدىسى چايخانا ئىشىكى ئالدىدا پەيدا بولدى: تىزىغا كېلىدىغان سارغۇچ كۆڭلىكى سۇغا چىلىغاندەك ھۆل، تىزىغىچە تۇرۇكلۇك پۇچقاقلىرىدىن چىقىپ تۇرغان بۇقىنىڭ ئالدى پۇتىدەك توم، مەزمۇت پاچاقلىرى توپا ـ تەردىن خۇددى چالا ئۇتلەنگەندەك بولۇپ قالغان، ئوچۇق مەيدىسىدىكى قويۇق يۇڭ تۆت چاسا يۇزىدىكى ساقال ـ بۇرۇتىدەك بۇرغاي، قىيغاچ كۆزلىرى ئۇستىدىكى چوتكىدەك قاشلىرىنىڭ مىدىرلىشى ئۇنىڭ يوغان گەۋدىسىدە بىر خۇشاللىقنىڭ بۇرگىدەك سەكرەپ يۈرگەنلىكىدىن بېشارەت. ئۇ سالامىمۇ قىلماي ھەجايدى:

— ۋايجان، نېمانچه دېمسق، موتوسىكلىتمۇ جۇۋازغا قاتقاندەك تەرلەپ كەتتى!

چايخورلار كۈلۈشتى.

— بەللى بۇتياخان، سىلى ماڭغىلى تۇرسىلا يولمۇ تەرلەپ كېتىدۇيا!

— ھى - ھى، مېنى كۆرۈپ سەنمۇ تەرلەپسەن ئاينا!

— بەك خۇشقۇ ئۆزلىرى؟

— تۇنۇگۈن ئون ئالتىنچى يېزىنىڭ بازىرىدا قوي كاساتلاشتى. مانا ئەمىسە دەپ بار پۇلۇمغا سېتىلماي قالغان قوينىڭ ھەممىسىنى سېتىۋالدىم. بۇگۈن ئەتىگەنده ئالتىسىنى سۇ قىلدىم. ئون قوينىڭ پۇلى بىلەن دىرى تىرىلگۈدەك. يەتتە قوي بىكارغا قالدى ھا - ھا - ھا...

چايخورلار بىر - بىرىگە قاراشتى.

بۇتياخان ئەمدى خوتەندىن بەش يۈز كويغا سېتىۋېلىپ ئەكەلگەن ئالا ئىتنىڭ تۇنۇگۈن ياقۇپ قاسساپنىڭ سېرىق ئىتىنى قاناق تالىغانلىقىنى دوراشقا باشلىدى. ئۇ پۇتۇن مېھرىنى ئۆز ئىتىغا بېغىشلىغانلىقى ئۈچۈن ئۇ چايخانا سۇپىسىدا تۆت پۇتلۇق بولۇۋېلىپ قوللىرىنى، ئېغىزىنى خۇددى غالجىرلاشقان ئىتتەك ھەركەتلەندۈرۈپ سۆزلىگىلى تۇرۇۋىدى، چايخورلار ئۈچەيلىرى ئۈزۈلگۈدەك كۈلۈشتى.

— بىر پىيالە خام قايماق، ئىككى تۇخۇم بىلەن بىر چىنە قايماقلىق چاي قىلىپ بەرگىنە! — دېدى ئۇ ئاخىر ھېرىپ - تەرلەپ خۇددى ساپاندىن بوشىغان ئۈيدەك پۇشۇلداپ، — تېز بول، بۇگۈن قىلىدىغان ئىش كۆپ.

— يىراقتا ماڭاملا بۇتياخان؟ — زىمىن ئىسسىلىك ۋېجىك، قىزىل ساقال، مۇلايىم ئادەم ئۇنىڭغا قارىدى.

— بۇگۈن سېرىق بۇيىغا بارىمەن، — دېدى بۇتيا خۇددى سولاقسىز قالغان بۇقىدەك ھۆركىرەپ، — بارامىلا؟ بارسىلا موتورۇمنىڭ كەينى بوش.

ـــ سودىلىقىم بارتى پىشكى.

ـــ كىتابىمۇ؟ ـــ دېدى بۇتياخان دەرھاللا، ـــ بۇيا قىزىيدۇ، ئۇ چېتى خوتەن، بۇ چېتى قەشقەر، ئاتۇش، ئاقسۇ ھەممە يەرنىڭ ئوقەتچىلىرى كېلىشىدۇ. ھەممە ئوقەتچى كەلگەندىكىن، ھەرقانداق مالمۇ كېلىدۇ. سىلى ھەرقاچان كىتاب بۇيرۇيلا، بولىدۇ، يېڭى كىتابلار بولسا ئېلىۋېرەمدىمەن؟ ئىككى يۈز كويىنىڭ كېلىشىگە دەملا؟ بەلەن گەپ. لېكىنزە زىمىنباي، يېڭى كىتابلار ھۆكۈمەت دۇكىنىغا چىقماي تۇرۇپلا كىتابپۇرۇشلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتىدىكەن. ئۆتكەندە سىلىگە ئون كويدىن ئەكىلىپ بەرگەن ھېلىقى رومانلار ھازىر ئون بەش كويغا چىقىپتۇ، جۇمۇسلا، شۇغىنىسى كىتابپۇرۇشلار ئىسچوت بەرمەيدىكەن. بوپتۇ، سىلى ئۇچۇن بىزە زىيان تارتسامۇ مەيلى، سىلىمۇ كىتابخانا ئېچىپ پۇل تاپمىدىلا، زىيان تارتتىلا، يا بولمىسا بېلەت ساتسىلا بولارمىكىن؟ كىتابلىرىنى بىكارغا ئوقۇيدىكەن، ئۇنى ئاز دەپ يىرتىدىكەن، ئوغرىلايدىكەن. لېكىنزە، زىمىنباي «سوپەك»① بىلەن تاپقان پايدىلىرىنى ئاشۇ كىتابخانىلىرى يەپ كەتتى جۇمۇ؟ سىلىگە زىيان بولۇپ كېتىۋاتىدۇ.

ـــ زىمىنبايغا زىيان بولغىنى بىلەن ياشلارغا پايدا. بىزنىڭ بالا ھازىر يامان يولدىن ياندى. زىمىبايىنىڭ كىتابخانىسىدىن چىقمايدۇ، ھەدىسلا ئانىسىنى تىللايتتى. مانا ھازىر تىلمۇ يۇمشاپ ئاۋازىمۇ سىلىقلىشىپ قالدى.

ـــ سەن خوتەك، ـــ دېدى بۇتيا سۆزلىگۈچىگە قولىنى شىلتىپ، قوۋزىغا تولدۇرۇۋالغان قايماق ئارىلاش نانىنى تەستە چاينا سۆزلىدى، ـــ تەيىارغا ھەيىار ـ دە. ئەكە ئەللىك كوي، بالاڭغا كىتاب ئەكىلىپ بېرىمەن. بولمىسا زىمىنبايغا پۇل تۆلە!

ـــ زىمىنكام پۇل دېسە بېرىمىز، ـــ دېدى بايىقى ئادەم

---

① سوپەك ـــ قول تىراكتورى.

كۆلۈپ، ئۇ دىمىق ئۆيدىمۇ تەلپەك بىلەن ئولتۇرغاچقا، پوكاندەك قىزارغان. ئىنچىكە، كىچىك بۇرنىدىن تەپچىپ چۈشكەن تەر ئىنچىكە بۇرۇتىنىڭ ئۇچىدا پىلدىرلايتتى، — لېكىنزە بۇتيا ئاكا، سەن پۇل، پۇللا دەيدىكەنسەن، مەسچىتكە يۈز كىسەك ئېلىپ بېرەيمۇ دېمەيسەن.

— ماۋۇ خوتەكنىڭ گېپىنى، ۋاي خوتەك، سەن قانچىلىك نېمىدىك، خوتۇنۇڭ خەقنىڭ ئۆيىدە ئوسما قويىدۇ. ھەر ھېيتتا مېنىڭ جايىنامىزدا ناماز ئوقۇيسەن، بازارغا بارساڭ ۋەجىكىنى مېنىڭ ھارۋامغا سېلىۋالىسەن، مېنىڭ كۆلۈمدىن سۇ توشۇپ لاي چىلاپ كىسەك قۇيدۇڭ، پۇل تۆلىدىگۈمۇ خوتەك؟ نوپۇسۇڭنى ماڭا ئۆتكۈزمىگىنىڭ قالدى شۇ. يوغان گېپىنى تېخى بۇنىڭ، مە، ماۋۇ يېرىم ناننى يە خوتەك، قاچانغىچە زاغرا كۆشەيتتىكىن!؟

بۇتيا ئۇنىڭغا يېرىم ناننى تاشلىدى. ساقىلىغا چاپلاشقان قايماق، نان ئۇۋاقلىرىنى يوغان قوللىرىغا يېپىشتۇرۇپ يۈزىنى سىپىدى، ئاندىن كېيىن قوللىرىنى پاكىز يالۋەتتى ـ دە، زىمىنبايغا قاراپ بىر كېكىرىۋەتتى.

— كىتابلارنىڭ ئىسمىنى يازدىلىما؟ — دېدى ئۇ ئۇزۇن تىزىملىك يېزىلغان قەغەزگە قىيغاچ كۆزلىرى بىلەن سىنچىلاپ قاراپ، — ماۋۇ نېمە بۇ، «قۇتادغۇبىلىك»... نېمە دېگىنى بۇ؟

— كىتاب، — دېدى زىمىنباي كۆلۈپ، — ئەللىك ـ ئاتمىش كوي، مەيلى يۈز كوي بولسىمۇ ئالسىلا!

— بەللى، بىر ئېشەكنىڭ پۇلى ئىكەن بۇ، — دېدى بۇتيا قەغەزنى كىر كۆتۈلكىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ، — ئەمىسە ئىسچوت سورىمىسلا زىمىنباي، ماقۇل ئەمىسە، سودىلىقلىرىنى ئالغاچ كېلەي، ئۇنتۇپ قالمىسام ئالىمەن. مەن بۇگۈن سېرىق بۇيا بازىرىغا كىرگەن مادا ئېشەكنىڭ ھەممىسىنى ئالىمەن، بىر خەنزۇ بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم، سۇۋارىسىغا سەككىز يۈز كويدىن ئالىدىغان بولدى. مەن ئۇچ يۈز كويدىن بەش يۈز كويغىچە باھادا ئالالايمەن. لېكىنزە جاپاسى جىق. دەريادىن

ئۆتكۈزگۈچە ئېشەكلەرگە مىڭ پەشۋا ئاتىدىغان گەپ. مەندىن باشقا كىم ئېشەك بىلەن مۇشتلىشالايدۇ؟ جاھىللىرىنى باغلاپ سۈدىن كۆتۈرۈپ ئۆتكۈزىمەن. يامانلىرىنى مۇشت بىلەن ئۇرۇپ تۈمشۇقلىرىنى قانىتىپ ياۋاشلىتىدىغان گەپ. ھەي، پۇل تاپماقنىڭ تەسلىكى.

— ئاسان پۇل تاپىدىغان ئىش قىلسىلا بولمامدۇ؟ — دېدى يەنە بىر بومبا ساقالىلىق دېھقان ئاشقان بۇردا نانىنى يېشىل تاۋار بەلبېغىغا تۈگۈۋېتىپ، — ناھىيەدە ئوغلاق بولارمىش، بىرىنچى بولغان ئادەمگە بەش يۈز يۈەن نەق پۇل بېرەرمىش.

— راستما؟ — بۇتيانىڭ كىچىك كۆزلىرى پىلدىرلاپ ياپىلاق بۇرنىنىڭ تۆشۈكلىرى كېرىلدى، — قاچان بولغۇدەك؟

— ئون ئىككىنچى چېسلا.

— بۇگۈن چېسلاغا قانچە؟ كۈنگە نېمە زىمىنباي؟

— چېسلاغا سەككىز، يەكشەنبە، — دېدى زىمىنباي كۈلۈپ، — ئۆزلىرىنى سىناپ باقاملا بۇتياۋاي؟

— سىناپ باقمايچۇ؟ — دېدى بۇتيا ئورنىدىن تۇرۇپ، — ئالىقاندىكى پۇل بۇ دېسىلە. پايدا نەدە، بۇتيا شۇ يەردە.

— زىمىنباي، بۇگۈن سىلىدىن يېڭىلىق ئاڭلاشقا ۋاقىت چىقمايدىغان بولدى. كۆرۈشكۈچە سالامەت بولايلى.

— ئىگىسىگە ئامانەت بۇتيابەگ!

چايخورلار بۇتيانىڭ كەينىدىن دۈگا قىلىشتى. موتوسىكلىت بۇتيانىڭ ئاۋازىدەك قوپال ۋارقىرىدى ـ دە، يىراقلاپ كەتتى.

— ئەمدى قۇلاق تىنچىدى، — دېدى بىر مۆتىۋەر ساقىلىنى سىيپاپ، — قېنى زىمىنباي، گېزىت يېڭىلىقلىرى، كىتابلاردىن ئوقۇغانلىرىنى سۆزلەپ بەرسىلە.

— يېقىندا قولۇمغا بىر كىتاب چۈشۈپ قالدى، — دېدى زىمىنباي يېقىملىق ئاۋاز بىلەن، — بىرلا قولۇمغا ئالدىم ـ دە، ئوقۇپ تۈگىتىپ بىراقلا توختاپتىمەن، لېكىنزە ئاجايىپ كىتاب ئىكەن.

زىمىنباي كىتابقا يېزىلغان ئىشلارنى خوددى بوتيا ئىت تالىشىشنى ئەينەن دورىغاندەك، زوق - شوق بىلەن دوراپ سوزلەشكە باشلىدى. بو يەرگە يىراق يەرلەردىن موشۇنداق گەپلەرنى ئاڭلاش ئوچون ئەتىگەنلىك چاي ئىچىشكە توپلىنىشقان يېشى ھەر خىل، چىرايلىرى خىلمۇخىل، كىيىنىشلىرى، ئولتورۇشلىرىمو پەرقلىق بولغان دېھقانلار قىزىقىش ۋە ھەۋەس، زېھنى بىلەن زىمىنبايىنىڭ ئاغزىغا قاراشقان. تورۇسلىرى قارايغان، دىمىق چايخانا شو تاپتا ئولار ئوچون ھوزۇر - ھالاۋەتنىڭ بوشۇكى، زىمىنبايىنىڭ ئىنچىكە، ساپ ئاۋازى ئولار ئوچون يېتىلگەن قارىيىنىڭ قىرائىتىدەك تەسىرلىك.

چونكى بو ئوي، بو ئاۋازدا يېڭىلىق — دەۋر ئاۋازى، يېڭى دونيانىڭ ئومىد - ئارزولىرى بار.

2

بوتيا زىمىنبايىنىڭ ئىككى يوز يوەن پولىنى ئارقا يانچوقىدىن ئېلىپ يوز يوەننى ئايرىپ كىتابلار تىزىملىكى يېزىلغان قەغەزنىڭ يېنىغا سېلىپ قويدى - دە، قالغان يوز يوەننى ئوز پوللىرىغا قوشتى؛ «يوز يوەنلىك كىتاب ئالساممو ئو مەندىن مىڭ رازى بولمدو، ھەر قېتىم سودا بويروغاندا شونچىلىك پايدا ئالسام، زىمىنىنىڭ تاپقان پولىنىڭ يېرىمى مېنىڭ!» دېدى ئو موتوسىكلىتىنى بىر چوڭ قورو ئالدىدا توختىتىپ:

— نورەكۆاي! — دەپ ۋارقىرىدى خوددى ھاڭگا ھاڭرىغاندەك يوقىرى ئاۋازدا. دەرۋازىدىن شاپاق دوپپا، ئاق يەكتەك كىيگەن، مەيدىسى ئوچوق، ئاق سېرىق پوقاق ئادەم ئالدىراپ چىقتى:

— ئوگە كىرەيلى بوتياۋاي!

— خوشه، ئېتىك بارمۇ؟
— ئوغلاق بولامدىكەن، بەيگىمۇ؟
— ئېيتە نۇرەك، ئېتىڭنىڭ بىر كۈنلۈكىگە قانچە ئالىسەن؟
— بەيگە بولسا يۈز، ئوغلاق بولسا، بىر يۈز ئەللىكنى بېرەرسەن؟
— نېمە؟ — بۇتيانىڭ قىيغاچ كۆزلىرى پىرقىرىدى، — ئوغلاق چاپسەن، بىر كۈنلۈكى ئەللىك كوي. ئېگەر - توقۇمى بىلەن بۇگۈن كەچكىچە ئۆيگە ئاپىرىپ قوي، بولمىسا رەنجىشىپ قالىمىز - هه!
بۇتيا «گەپ تۇگىدى» دېگەندەك قىلىپ موتوسىكلىتنى ئوت ئالدۇردى. نۇرەكنىڭ ئېغىزى كامارەك ئوچۇق پېتى تۇرۇپلا قالدى. ئۇ بۇتيانىڭ دېگىنىنى قىلماسلىققا ئىلاجسىز - دە!
بۇتيا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ، ئەتراپتىكى ئېتىزلار، باغلارغا كۆز يۇگۇرتۇپ كېتىپ باردۇ. ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنى تەڭدىشى يوق دانا، كۇچلۇك، ھۆكۈمران ھېسابلىماقتا. ھازىر ئۇنىڭغا هه دېسىلا جەرىمانه قويىدىغان سېكرېتارمۇ ياۋاشلىغان، پات - پاتلا بۇتيانىڭ «ئىپادىسى»نى ئىگىلەشكە كېلىدىغان يېزا ساقچىسىمۇ كەلمەيدىغان بولدى، ئەمدى بۇتيانىڭ ئەقلىنى، قارا كۇچىنى راسا ئىشقا سالىدىغان ۋاقتى كەلدى. ئەقىلدە، قارا كۇچتە هەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان بۇتيادەك ئادەم ھەرقانداق قارامليقتىن ئۆزىنى تارتمايدۇ - دە، بىرلا شەرت شۇ: پۇل تاپسىلا بولدى. پۇللا ئۇنىدىكەن، بۇتيا ھەرقانداق ئىشنى قىلىشقا تەييار. بۇ ئىش چوڭ - كىچىك، ئوڭاي - تەس بولسىمۇ مەيلى، بۇتيانىڭ قىلىشقا كۆزى يەتسىلا ئۇ ئىشتىن باش تارتمايدۇ. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن بۇتيا داڭلىق نامى هەممە يەرگە مەلۇم ئادەمغۇ!
يالغان بولسا، خەلق ئېغىزىدىكى ھېكايىلەرگە قۇلاق سېلىڭ:

... بۇتيا بىر كۈنى راسا مەست بولۇۋېلىپ ئىت تالاشتۇرۇۋاتقانلارنىڭ يېنىغا كەپتۇ ـ ده، توّت پۇتلۇق بولۇۋېلىپ يېڭىپ چىقىقان قارا ئىتقا قاراپ بىرده هاۋشىپ، بىرده خىرقىراپ خىرس قىلغىلى تۇرۇپتۇ، كۆپچىلىك قىزىقچىلىق قىلىپ، ماختىنىۋاتقان ئىت ئىگىسىنى دەيدەيگە ساپتۇ:

— بۇتيا جەزمەن بەش يۈز كويدىن دو قويۇپ ئىتنىڭ بىلەن تالىشىدۇ!

— تالىشىمەن! — دەپتۇ بۇتيا ئىتقا ئېتىلىپ.

— پۇلۇڭنى چىقار! — دەپتۇ ئىت ئىگىسى. بۇتيا يېنىنى كولاپتۇ. قىزىقچىلار بىردەمدىلا يىغىش قىلىپ بەش يۈز كويىنى غەملەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇتيا ئىتقا ئېتىلىپتۇ. ئىت بۇتيا بىلەن ئۆرەدىشىپتۇ. بۇتيا قارا ئىتنىڭ ئىككى قۇلىقىنى تۇتۇۋېلىپ ئۆزىنى زادىلا چىشلەتمەپتۇ. ئىت بىلەن ئۆرەدىشىپ ـ چىرماقلىشىپ ئاخىر بۇتيا قارا ئىتنى بېسىۋاپتۇ ـ ده، ئېغىر گەۋدىسى بىلەن ئىتنىڭ قورسىقىغا ئولتۇرۇۋېلىپ، ئىتنىڭ بېشىنى يەرگە ئۇرۇۋېتىپتۇ، ئاخىر ئىت هوشسىزلىنىپتۇ. بۇتيا بىر ئىشتان زىيان تارتقىنى بىلەن بەش يۈز كوي ئۇتۇۋاپتۇ.

— كىم مۇشۇ شوخا تىكەن ئۇستىده يالىڭاچ ئېغىناپ ئۇ باشقا چىقالىسا يۈز كوي دەپتۇ، — بىر بەڭگى ئىككى يۈز مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى يەرنى كۆرسىتىپ. بۇتيا دەرهال كىيىمىنى ساپتۇ ۋە گەپمۇ قىلماي ئېغىناپتۇ. بەدەنلىرى سوقۇشقاق خورازنىڭ تاجىدەك قان تەپچىرەپ تۇرغان هالدا ئورنىدىن تۇرۇپ بەڭگىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە يۈز كويىنى ئۇنىڭ قولىدىن يۇلۇۋاپتۇ.

بۇنداق مىساللار خېلى كۆپ. بۇتيا بۇ «نوچىلىق»لىرى بەدىلىگە نام چىقىرىپلا قالماي پۇلمۇ تاپتى. «بىر كۈن ئۆلۈم بىلەن تىركىشىپ، بىر ئاي بىكار يۈرسەم بۇنىڭ نېمىسى

زىيان؟» دەيدۇ ئۇ زىمىنبايدەك نەسىھەتچىلىرىگە مەغرۇر غادىيىپ.

ئەتىسى بۇتياۋاي چايخانىغا موتوسىكلىت بىلەن ئەمەس، ئات بىلەن كەلدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم تىكشامەت بۇرادەرلەر ! — دېدى ئۇ تۇنۇگۇن قىزىلبۇيا بازىرىدىن ئۆگىنىۋالغان سۆزىنى ئىشلىتىپ، — سالامەت قوپۇشتىلىمۇ؟

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئامەتلىك بېگىم ! — دېيىشتى كۆپچىلىك، — سودا - سېتىق بەلەنمۇ؟

— قۇرۇسۇن ! — دېدى بۇتيا تامغا يۆلىنىپ باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇۋېلىپ، — ئېشەك دېگەن تېخىمۇ هارام بولۇپ كەتسۇن، بىر پۇتلۇق پايدا يوق. هېلىقى خەنزۇمۇ يېنىۋاپتۇ. ئېشەك بازىرىغا مادا دېگەن توشۇپ كېتىپتۇ. ياۋالا، بۇ خەقنىڭ قۇلىقى ئېشەكنىڭ قۇلىقىدىنمۇ ئۇزۇن جۇما. ئېشەك ئالىدىغانلار شىكشىكشياغا كەلمەي تۇرۇپ، بىزنىڭ سودىگەرلەر مالىلىرىنى تەييارلاپ بولۇشىدىكەن !

— پايدا ئالالماپلا - دە، ئاپلا، يامان بوپتۇ.

— نېمىشقا ئالالمايدىكەنمەن؟ — دېدى بۇتيا ئىچ ئاغرىتقۇچىغا قىيغاچ كۆزلىرىنى پىرقىرىتىپ قاراپ قويۇپ، — ئېشەكتىن پايدا ئالالمىغان بىلەن تاۋكادىن ئالدىم.

— نېمە دېدىلە؟ — دېدى زىمىنباي خۇددى چايان چاققاندەك چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ، — بۇ، بۇ...

— بۇ، بۇنى ئازراق دېسىلە زىمىنباي، — دېدى بۇتيا كۇلۇپ.

— سەت گەپ بولسىمۇ دەپ بېرەي، توۋا، سىلىگە كىتاب ئالىمەن دەپ كىتابپۇرۇشنىڭ ئالدىدا شۇنداق زوك ئولتۇرۇۋىدىم، خۇددى خادانى يىرتىلغاندەك، «تات - تات - تات» قىلىپ بىرنەچچىسى چىقىپ كېتىپتۇ. بىركەمدە قارىسام، بىر ئاداش مۇرەمگە ئۇرىدۇ.

— نېمە دەيسەن ئاداش، گەپ بارما؟ دېسەم، — نوچى ئوخشمامسەن؟ — دەيدۇ تېخى.

— ھە، نوچى بولسام قانداق قىلماقچىدىڭ؟ دېسەم، — يۈز كويدىن ئوسۇرۇشامسەن؟ — دېمەمدا ئوغرى. «ئەستەغپۇرۇللا» دەيمەن. زىمىنباي بىر قېتىم ھېيت ئوغرى بىلەن ئەللىك كويدىن كېكىرىشۋاتقانىنىڭ ئۈستىگە كېلىپ تەنقىد قىللا ئەمەسما، شۇ تەنقىدلىرى قۇلىقىمدا تۇرۇپ قاپتىكەن، ھېلىقى ئوغرىغا «ياق» دەپ ساپتىمەن، قارىسام، ئۇ ئوغرى قاقاقلاپ كۈلۈپ يۈرىدۇ. جۇدۇنۇم تۇتتى ـ دە، ماڭ جۇغۇ ئەۋەدە تۇرۇپ تۇر دەپ ئوغرىنى كەتكۈزۈۋەتتىم. خام لەڭمەندىن ئىككى تەخسە، ئۆرۈكتىن ئەللىكنى يەۋېتىپ ئىگەكسىم ھېلىقى ئوغرى بىلەن تازا زوڭ ئولتۇرۇپتىم.

— بولدى بۇتياۋاي، — دېدى زىمىن تەرىنى تۇرۇپ، — باشقا گەپ قىلسىلا.

— ئۇتتىلما؟ — دېدى «خوتەك» نانىنى قۇرۇق يەۋېتىپ قىزىقىپ.

— ئۇتمامدىغان، — دېدى بۇتيا ئەتراپقا مەغرۇر قاراپ قويۇپ، — ھېلىقى ئوغرى يەتمىشنى كەلتۇرۇۋېدى، پېقىر مانا ئەمىسە دەپ توقسانىنى...

— ئەمدى بولار بۇتياۋاي، — دېدى مويسىپىت ئادەم تەتۇر قاراپ، — غىزا ۋاقتىدا بىئەدەپ گەپ قىلىش گۇناھ بولىدۇ بۇتياۋاي.

— شۇنداقما؟ — دېدى بۇتيا تەنە بىلەن موللا چىراي مويسىپىتقا ئالىيىپ قويۇپ، — ئاشۇ يۈز كويىنى نەزىرگە خەجلەپ ئالدىلىرىغا پوشكال قويسامچۇ؟

— ئازار بەرمىسلە بۇتياۋاي، — دېدى بايىقى مويسىپىت يىغلامسىراپ، — ناشتىدا ياخشى گەپ، مۇھەببەت ئىزدەپ بۇ چايخانىغا كېلىمىز غوجام، ئازار بەرمىسلە.

— ماقۇل ئاتا، ماقۇل ! — بۇتياۋاي قوغۇنلۇقتا قاغا

قورۇغاندەك ۋارقىرىدى، ــ زىمىنباي، ئۇغلاققا ئىككى كۈن قالدىمۇ؟ ئات تاۋلاشنى سىلى ئوبدان بىلمىدىلا. نۇرەكۆاينىڭ ئېتىنى ئەللىك كويغا بىر كۈن مىنىشكە ئالدىم. ئاتنى تاۋلاپ بەرسىلە؟

ــ بولىدۇ بۇتياۋاي، مانا بۇ سەنئەت. ئوغلاق تارتىشتا بىرىنچى بولسىلا سىلىگىمۇ، بىزگىمۇ پايدا. ناھىيەدىن تاللانسا ۋىلايەت، ئاپتونوم رايون بويىچە مۇسابىقىگە قاتنىشىدىلا، پۈتۈن ناھىيەمىزنىڭ شان ـ شەرىپى ئۈچۈن بەلەن ئىش قىلغان بولىلا. نامىلىرى تېخىمۇ چىقىدۇ.

ــ مۇنداق دېسىلە، بەلەن، بەلەن ! ــ دېدى بۇتيا بۇقا بويىنىدەك توم بويىنىدىكى تەرىنى كىر لۆڭگىسى بىلەن سۈرتۈپ، ــ زىمىنباي، ئەمما لېكىن سىلىنىڭمۇ نامىلىرى چىقىپ بوپتۇ. ھەممىلا كىتابپۇرۇش سىلىنى تونۇيدىكەن. مانتىپەزنىڭ دۇكىنىدا ئىككى ئەپەندى سىلىنىڭ گەپلىرىنى ھەدەپ قىلغىلى تۇرۇپتۇ. بىر يازغۇچى دەمدۇ، مۇخبىر دەمدۇ، سىلىنىڭ كىتابخانىلىرىنى، سىلىنىڭ ھېلىقى تېخنىكا ئۆگىنىدىغان مەكتەپلىرىنى ماختاپ ماقالە يازغان چېغى، سىلىنى بەلەن ماختىدى جۇمۇسىلا، ئاخىر چىدىماي ئۇلارنىڭ گېپىنى تارتىۋالدىم جۇما، «زىمىن دېگەن مېنىڭ دوستۇم، ئۇنىڭ سەيگۈيەنى① مەن. ئۇنىڭ ھەممە كىتابلىرىنى، دۇتار، تەمبۇر، راۋابلىرىنى مەن ئېلىپ بەرگەن. مۇنۇ كىتابلارنى مانا بۇگۈن ئالدىم، زىمىن بىلەن خوتۇنى ئونىنچى سىنىپنى تۇگەتكەن دېھقان بولغىنى بىلەن، بىر دۆلەتكە زۇكىلى قىلىپ قويسا تەمتىرىمەيدۇ. ھەرقايسىلىرى ئەپەندى بولۇشقانلىرى بىلەن تېخى زىمىنبايدىن جىق دەرس ئېلىشىدىلا» دېدىم جۇمۇسىلا. لەۋەن بالا ئىكەن، يېگەن مانتامنىڭ پۇلىنى تۆلەپ ئىككى چىنە پىۋا قۇيۇپ بەردى دېسىلە. مەدەنىيەتلىك دېھقان،

---

① سەيگۈيەن ــ مال سېتىۋالغۇچى.

سەكسەنچى يىللارنىڭ ئەمگەكچىسى دەپ مېنىمۇ ھەدەپ ماختاپ يۈرىدۇ تېخى!

كۆپچىلىك ھۈزۈر، زوق بىلەن كۈلۈشتى.

— ھېلىقى مۇسابىقىلىرىنى كۆرگەن بولسا مەدەنىي دېھقان دېمەيتتى جۇما؟

— بولدى، ۋاي خوتەك، بىر گەپنى ئاغزىڭغا ئېلىۋالساڭ ھېلىلىدەك كەچ كىرگۈچە شورايدىكەنسەن، يۈرە تالاغا چىقىلى!

بۇتياۋاي خۇددى سا چۈجىنى ئېلىپ ماڭغاندەك «خوتەك»نى تالاغا ئېلىپ ماڭدى.

چايخورلار قىزىقچىلىق كۆرگىلى تالاغا چىقىشتى. چايخانىنىڭ ئۈدۈلىدىكى كونا خامان ئورنىدا بۇتيا ئات ئويىنىتىپ بايىقى «خوتەك»نى بىر قولى بىلەن يەردىن يۇلۇۋېلىپ بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ئاتنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ دۆۋىلەكلىك پاخالنىڭ ئۈستىگە ئاتماقتا. «خوتەك» ئۈستىبېشى پاخالغا مىلىنىپ يەرگە چۈشسىلا، بۇتيا يەنە ئۈنى بېلىدىن تۇتۇپ يەردىن يۇلۇۋېلىپ ئېلىپ قىينىماقتا ئىدى.

— بۇ قاملاشمىغان مەشىق! — دېدى زىمىنباي ئاچچىقى بىلەن ۋارقىراپ، — بۇتياۋاي، لازىم بولسا مەن سىلىگە بىر ئۆچكە سويۇپ بېرەي، شۇنى مەشىق قىلسىلا.

— قويۇپ بەرسىلە، مۇنۇ «خوتەك» تولا چىشىمغا تېگىدىغان بولۇپ قالدى!

— مەيلى! — دەپ چىرقىرىدى ئەسەبىيلەشكەن «خوتەك»، — قويۇپ بېرىڭلار، يولۋاستىن قورقمايدىغان «خوتەك» مەن!

— بىچارە! — دېدى مويىسپىت ياقىسىنى تۇتۇپ، — توۋا، تاپقان قىلىقىنى قاراڭلار بۇتياۋاينىڭ، يىگىرمە يىلدەك سەرگەردان بولۇپ بۇ بىچارە ئەمدى يېزىسىغا كەلگەن تۇرسا، شۇنى بوزەك قىلمىسا نېمە بولارىدى.

زىمىنباي خامانغا قاراپ يۇگۈردى.

— بۇتياۋاي، ئۇنىڭ ئورنىغا مېنى ئوغلاق قىلسىلا!

بۇتيا ئېتىنى توختاتتى. پاخال ـ سامانغا مىلەنگەن، كىيىملىرى يىرتىلغان، بۇرنى قانىغان «خوتەك» ئۇنىڭ قولىدىن سىيرىلىپ چۈشتى.

3

كىچىككىنە يېزا ئۇچۇن يېڭىلىق ھەر كۈنى دېگۈدەك تېپىلىپ تۇرىدۇ. مىسالى بىرىنىڭ قويى ئۇچىنى قوزىلايدۇ، بىرىنىڭ ئايالى قوشكېزەك تۇغسا، يەنە بىرى ئايالىنى ئۇچ تالاق قىلىپ قويۇپ قايتىدىن نىكاھلىنىشقا پەتىۋا ئىزدەيدۇ، بىرى قول تىراكتورى سېتىۋالسا، يەنە بىرى ماي زاۋۇتى قۇرىدۇ. بىرى مەھەللىنى توك بىلەن تەمىنلەش ئۈچۇن سىم تارتىشقا كىرىشسە، يەنە بىرى يوشۇرۇنچە ئۆسۈمگە قەرز تارقىتىدۇ.

لېكىن، مەيلى قانداق بىر يېڭىلىق بولسىمۇ، ئۇ چايخورلارنىڭ ناشتىلىقى بىلەن بىللە چايخانىغا كېلىدۇ ـ دە، ئۇ يەردە بىردە سەمرەپ، بىردە پەردازلىنىپ، يەنە بىردە بۇزۇلغان سائەتتەك قايتا توغرىلىنىدۇ ـ دە، قايتىدىن كوچىغا، ئۆيلەرگە، خامان ـ ئېتىزلارغا تارقايدۇ. مانا بۇلار يېزا قىزىقچىلىقى.

بۇگۈن ھاۋا تۇتۇق، دالا شامالىلىق. چايخانا دىمىق، تورۇسنى بويلاپ كۆكۈچ ئىس لەيلەپ يۇرمەكتە. لېكىن، پەتنۇسلاردا سۇنۇلغان مەززىلىك چەينەكلەر بىلەن، ئوشتىساڭ ھورى چىقىپ تۇرىدىغان مەڭزى قىزارغان نانلارنىڭ پۇرىقى چايخانىغا كۆڭۈللۈك، تەملىك ھاۋا تارقاتقاچقا، چايخورلارنىڭ چىرايلىرى ئىللىق، گەپلىرى سىلىق، سالاملىرى قىزغىن.

ـــ ئەسسالام داستىخىنى كەڭ ئۇلپەتلىرىم!

بۇتياۋاي ئېغىر قەدەم، كۆڭۈلسىز سالام، تۇتۇق چىراي بىلەن كىرىپ كەلدى.

— يۇقىرى ئۆتسىلە بۇتياۋاي، — دېدى مويسىپىت بەلبېغىنىڭ ئۈچى بىلەن يۈزىنى ئېرتىپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، — بۇگۈن ھاۋا ياخشى ئەمەس.

— نېمىگە خاپىسەن بۇتيا دەيلىغۇ ھەرقاچان، — دېدى بۇتيا، بوۋاينىڭ كۆلكىسىدىكى تەننى چۈشىنىپ، — خامىنىمغا ئوت كەتكىنى يوق، يا بولمىسا خوتۇنۇمنىڭ تۇغۇتى تەتۈر كەلگىنى يوق، يۈرتقا نام ـ ئاتاق ئەكىلىمەن دەپ ئوغلاق تارتتىم، قانداق بوپتۇ تەخسىر؟

— ناھايىتى بەلەن، ئۇلۇغ ئىش بۇتياۋاي ! — بوۋاي يەنە كۈلدى.

— بىرنېچى بولالمىدىڭ بۇتيا دەۋاتىلىغۇ دەيمەن؟

— يوقسۇ، بەلەن تارتىپلا غوجام.

— يوقسۇ، تەخسىر سىلىدەك تەقۋادارنىڭ چىشىغا تېگىپ قويماي دەپ ئاتنى تاۋلىغان بىلەن ئۆزۈمنى تاۋلىماپتىمەن.

— بۇ نېمە دېگەنلىرىكىن؟

— ئىچەلمىدىم ـ دە، «گۈچۈڭ داچۇي» دىن بىر بوتۇلكىنى بوشىتۇۋېتىپ ئوغلاقىقا چۈشكەن بولسام بىرنېچى بولاتتىم. شۇنىسى كەم بولۇپ قېلىپ ئۈچىنچى بولۇپ قالدۇق، ئارانلا يۈز كۇي مۇكاپات ئالدۇق. ئاتقا تۆلەپتىمەن، قالدى قېتىقنىڭ بەش پۇلى، خاپا بولماي خۇشال بولسام بولاتتىمۇ ئەمىسە؟

گويا بۇتياۋاينىڭ كەيپى بۇ چايخانىنىڭ ھاۋاسىنى ئۆلچەيدىغان تېرمومېتىردەك، ئۇنىڭ قاپىقى تۇرۇلسە پۇتۇن چايخانا سوۋۇيتتى، چايخانچىمۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ پۇتنىڭ ئۈچىدا ماڭاتتى. بۇتياۋاي قاقاقلاپ كۈلسىچۇ؟ ئۇ چاغدا ھەممە چىرايلاردا كۈلكە، چايخانىدا ھارارەت پەيدا بولۇپ، چايخانىچى ئىككى سۇپا ئارىلىقىدىكى پەگاھتا يورغىلاپ، ساماۋارلارنىڭ ئوتلىرىمۇ چوغلىنىپ كېتەتتى.

بۇگۈن بۇتيانىڭ كەيپى يامان، شۇڭا پاراڭ قىزىمىدى.

بۇتيا ئەتراپقا قاردى:

ــ زىمىنباي كۆرۈنمەيدۇيا؟

ــ خوتەكمۇ ئىككى كۈن بولدى كەلمىدى، ــ مويسىپىت بۇتياغا قاراپ قويدى، ــ بۇتياۋاينىڭ چاقچىقى ھار كەلگەن چېغىۋا !...

ــ شۇ خوتەكنىڭ كاساپىتى، ــ دېدى بۇتيا قايماقلىق چايغا نانىنى ئۇششاق توغراپ سېلىۋېتىپ، ــ شۇ كۈنى خوتەك ئاتنىڭ تۇمشۇقىغا ئۇچ قېتىم ئۇسۇۋەتكەن، ئات چام ئېلىپ قاپتۇ. ئوغلاقتىن ئۇركۈپ يېقىن كەلگىلى ئۇنمايۋ ئۇچ قېتىم يەردىن ئوغلاقنى ئېڭىشىپ ئالالمىدىم. شۇڭا، ھېلىقى ئالا ئاتلىق توققۇز قېتىم تاشلىدى. مەن يەتتە قېتىم پەللەككە ئوغلاق تاشلىيالىدىم.

ــ گەپ ئاتتىكەن !

ــ «خوتەك» نىڭ كاشىلىسى ئىكەن راست !

ــ بۇتياۋاي ئىككىنچى بولاتتىمۇ، ئات ئىككىنچى بولغان گەپ !

ئەمدى بۇتيانىڭ چىرايى ئېچىلدى. ئۇ ماختىنىشنى باشلىدى:

ــ شۇ ـ دە ! مەن قاچان ئىككىنچى بولغان؟ ئارغامچا تارتىشتا بىزنىڭ يېزا كىمنىڭ كۈچى بىلەن بىرىنچى بولدى؟ ھاشاردا كۈنىگە ئەللىك كۈپ توپا قازغان كىم؟ باشقىنى قويايلى، تومۇزدا پاقلان گۆشى يېيىشتە كىم مېنى يېڭەلىدى؟ ئون كىلو پاقلان گۆشىنى سۇدا ياتماي سىڭدۈرگەنمۇ، ئوتتۇز بوتۇلكا پۇۋنى بىر ئولتۇرۇشتا ئىچىۋېتىپ ئەللىك كوي ئۇتۇۋالغانمۇ، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ئون قوغۇننى يەپ بولغانمۇ مەن بۇتيا. تېخى يەنە يىگىرمە يىل بىرىنچىلىكنى بەرمەيمەن. بەسلىشىدىغانلا ئىش بولسا، پۇل تىكىدىغانلا ئادەم بولسا، قىلالمىغان ئىشلارغىمۇ ياق دېمەيمەن. بىر كۈنى دەريادا راسا لىغىلدىشىپ كەلكۈن كەلدى. قارىساڭ بېشىڭ ئايلىنىدۇ،

بىر ئوغرى قوپۇپ، كىم مۇشۇ دەريادىن ئۆزۈپ ئۆتەلمىسە، مۇشۇ ھاڭگامنى بېرىمەن دېمەمدا، ئويلانمايلا كىيىم سالدىم. ئىگەكىم ئېشەككە ئوخشاش، سۇنى كۆرسەم تېنىم جۇغۇلدايتتى، ھاڭگىنى بېرىمەن دېۋىدى، ھەممىنى ئۇنتۇپتىمەن، سالاچىلار پەلەن ـ شەلەن دېگۈچە سۇغا سەكرىدىم. چۆكمەن سەكرەيمەن، يەنە چۆكمەن، يەنە سەكرەيمەن، بىركەمدە ھالىمدىن كەتتىم، ئىگەكىم مىڭنى سەكرىگەندىمەن، ئەمدى ئۆلدۇم دەپ يەرنى دەسسىسەم دەريا سۇيى كىندىككە كېلىدىغان يەردە تۇرىمەن. تۆت تاقلاپ ئۇ قاتقا ئۆتتۇم. كېيمە بىلەن بۇ قاتقا ئۆتۈپ، ھاڭگىنىڭ چۈلۈۋرىنى تۇتتۇم. «سەن بۇتيا ئۇزمەستىن سەكرەپ ئۆتتۇڭ» دېمەمدا ھېلىقى ئوغرى، گەپ قىلماستىن بۇغدىيىكىگە بىرنى تۇرتۈپ ئېشەكنى ئېلىۋالدىم! مانا مۇشۇنداق قىلىپ داڭ چىقارغان مەشھۇر ئادەممەن!

ـــ ئامىتى بار، بۇتياۋاينىڭ ئامىتى بار، ـــ دېدى بىر چايخور.

ـــ مۇشۇنداق قىلىپ بېيىۋاتىدۇ. قارا كۈچىنى پۇل قىلىۋاتىدۇ، ـــ دېدى يەنە بىرى.

چايخانىغا زىمىن كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا چاققان ئۇنئالغۇ بار ئىدى. ئۇنئالغۇدىن قالۇن، غىجەك، دولان راۋابى تەڭكەش قىلىنغان مۇزىكا، يېقىملىق ناخشا ئاڭلانماقتا. زىمىننى كۆرۈپ بۇتيا ئورنىدىن تۇردى ۋە چوتكىدەك قاشلىرىنى ئېتىپ، كېلەڭسىز گەۋدىسىنى لىغىرلىتىپ، ئۆكۈزنىڭ پاچىقىدەك قاسماقلاشقان ئاياغلىرىنى يەرگە ئۇرۇپ، يېڭى ئۆگىتىلگەن ئېيىقتەك ئۇسسۇل ئوينىغىلى تۇردى.

ـــ سىلى ئۇسسۇلدا ھېچكىمنى يېڭەلمەيلا! ـــ دېدى زىمىنباي ئۇنىڭغا بېقىپ ئىككى ئايلىنىپ قويۇپ، ـــ ناھىيەدە چېلىش بولىدىكەن، سىلى مانا بۇ مۇسابىقىدە نام چىقىرالايلا.

ـــ بىرىنچى بولغان ئادەمگە نەچچە بېرىدىكەن؟ ـــ

بۇتيانىڭ چوتكا قاشلىرى دىڭگايدى، قىيغاچ كۆزلىرى پىرقىرىدى.

— ئۇقمۇدۇم، ناھىيە بويىچە پالۋان تاللاش بولغاندىكىن ئاز بولمىسا كېرەك.

— ئون تەڭگە بولسىمۇ يۇلغىنىم يۇلغان، — دېدى بۇتيا خۇددى ھازىرلا چېلىشقا چۈشىدىغاندەك ئالدىراپ.

شۇ سائەتتىن باشلاپ بۇتيا باشقا ھەممە ئىشنى يىغىشتۇردى. ئۇ كۆرۈنگەنلا ئادەمنى بېلىدىن تۇتۇپ پىرقىرىتىدىغان، مۇرىسىگە ئېلىۋالىدىغان، يېقىنراقلارنى پىرقىرىتىپ ئاتىدىغان، كۈچلۈكرەكلىرىنى تەتۈر، ئوڭ چىماق ئۇرۇش، يانپاشقا ئېلىش، قول قايرىش ماھارەتلىرىنى ئىشقا سېلىپ خېلىلا قاتتىق ئاتىدىغان بولۇۋالدى. بەزىلەر خاپا بولسا، بۇتيا ئۇنىڭدىن بەتتەررەك كۆكەپ:

— يېزىمىزنىڭ داڭقىنى چىقىرىش ئۈچۈن بىر يېرىڭ ئاغرىسا نېمە بولاتتى ! — دەپ ۋارقىرايتتى تېخى.

بۇتياۋاينىڭ كۈچلۈك قوللىرىدا مەھەللىدە مۇجۇلمىغان ئەركەك قالمىغىلى تۇردى. كىشىلەر ئۇنى كۆرسە قاچىدىغان بولۇۋالدى، بىر كۈنى ھويلىسىدا چېلىشىدىغان ئادەم تېپىلمىغىنى ئۈچۈن ئايالىنىڭ بېلىدىن تۇتۇۋېلىپ پىرقىرىتىشقا باشلىدى. ئايالى خۇددى ئىتنىڭ ئاغزىغا چىشلەنگەن مېكىيانەدەك ئالەمنى بېشىغا كىيدى. قوشنا ـ قولۇملار يۇگۈرۈشۈپ كېلىشتى. بۇتياۋاي قاقاقلاپ كۈلۈپ ئايالىنى كىگىز يېيىلغان تونۇرنىڭ بېشىغا ئاتتى ـ دە:

— مەشىق، بىرىنچىلىك ئۈچۈن ! — دېدى.

— كۈچلۈكرەك بىرنى تاپقىن ـ دە، ھەي، خوتەكنىڭ يوقلۇقى !

«خوتەك» مەھەللىدىمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئۇنىڭ ئۈستا چېلىشچى ئىكەنلىكىنى بۇتيا ئاڭلىغان، لېكىن ھېلىقى كۈنى بۇتيا ئۇنى «ئوغلاق» قىلىپ ئويىنىغاندا «خوتەك»نىڭ مۇنۇ

ئايالىچىلىكىمۇ جەنىي يوقلۇقىنى كۆردىڭىز. ئۇ بولسا قانداق قىلماقچى، بۇتيا ئۇستى يالىڭاچ، ئىشتانىنى تىزىدىن يۇقىرى تۇرگەن هالدا تۆت كوچىغا چىقىپ تۇردى. ئۇنىڭغا هېچكىم ئۇچرىمىدى، بىركەمدە مەھەللىنىڭ دۇمچەك ئىمامى بىر قارا خوتەكنى يېتىلەپ كوچىدا پەيدا بولدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئىمامئاخۇنۇم.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بۇتياۋاي.

ئۇلار كۆرۈشتى، كۆرۈشتى ـ دە، بۇتياۋاي ئىمامنى يەردىن ئىككى مېتىر ئېگىزلىككە كۆتۈرۈپ ئاچىقىپ خۇددى بوۋاقنى ئويناتقاندەك ئويناتقىلى تۇردى. ئاخۇنۇم قورقىنىدىن هوشىدىن كېتىشكە تاسلا قالدى. بۇتيا ئاخۇنۇمنى بېشىدىن ئېگىزدە توختىتىۋېلىپ يۇزىنى يۇزىگە توغرىلىدى ـ دە:

— ئاخۇنۇم، «خوتەك» نېمىكىز؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇ چېلىشچىمۇ؟

— شۇ... شۇنداق... يېنى يەرگە تەگمىگەن...

— نەدە ئۆگەنگەن؟

— ئاستىن ئا... تۇشتا...

— مېنى باسالامدۇ؟

— بىلمەيمەن بالام...

— راست گەپ قىلسىلا؟

— ئۇ هازىر ئەللىكتىن ئاشتى... بەلكىم...

بۇتيا ئاخۇنۇمنى قويۇپ بەردى ـ دە، هېلىلا ئېغىناپ قويۇپ يەر پۇراۋاتقان قارا خوتەكنى ئالدى پۇتى بىلەن قورسىقىدىن تۇتۇپ يەردىن يۇلۇۋالدى ۋە ئۇنى پىرقىرىتىپ تۇرۇپ پۇتۇن مەھەللە ئاڭلىغۇدەك قىلىپ هۆركىرىدى:

— خوتەك !...

ئۇ ئېشەكنى ئۆزىدىن بەش ـ ئالتە مېتىر يىراق يەرگە ئاتتى ـ دە، قاياققىدۇر يۇگۇرۇپ كەتتى. ئۇ ئەتىسىدىن باشلاپ چايخانىغا ناشتا قىلغىلى كەلمىدى.

— بۇتياۋاي كەلمەيدىغان بولۇپ قالدىيا؟

— بۇتياۋايمۇ؟ — دېدى زىمىن كۈلۈمسىرەپ، — يېزىمۇيېزا سەييارە چېلىش قىلىپ يۈرگۈدەك. ھازىرغىچە نۇرغۇن پالۋانلار چېلىشىپتۇ، لېكىن ھېچكىم ئۇنىڭ ئەللىك كويىنى ئالالماپتۇ. ناھىيەنى تولۇق ئارىلاپ چىقارمىش، ھەر كۈنى قاۋۇل ياشلارنى ئىككى - ئۈچ كويدىن يالليۇڭلىپ چېلىش مەشقى قىلىپ يۈرگۈدەك.

— پاھ، بۇتياۋايزە، نام چىقىرىش ئۈچۈن ھەرقانداق ئىشنى قىلىۋېرىدىكەن - دە؟

— سەئىدىنىڭ «گۈلىستان» ناملىق كىتابىدا، — دەپ گەپ باشلىدى زىمىن چاي ئوتلىغاچ، — مۇنداق بىر ھېكايەت يېزىلغانىكەن...

— قېنى، قېنى، كىتاب گېپىنى ئاڭلايلى.

— ھە، شۇنداق بولسۇن !...

لېكىن ئاڭلىغۇچىلار بەكمۇ قىزىقمىدى. سەۋەبى، ئۇلار بۇتيانىڭ ھۆركىرىگەندەك چىقىدىغان قوپال ئاۋازىغا كۆنۈپ قېلىشقان، ئاشۇ ئاۋاز بۇگۈن كەمچىل...

4

— چىقسۇن، مۇڭگۈزى بار، ئىككى بېشى بار پالۋان بولسىمۇ چىقسۇن ! — دەپ ۋارقىرىدى بۇتيا چېلىش مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يالىڭاچ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ئىككى قولىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ.

كەڭ، قۇملۇق سەينادا دۆرە بولۇپ ئولتۇرۇشقان ئادەملەر ئارىسىدىن ماختاشلارمۇ، زوقلىنىشلارمۇ، زاڭلىق - مەسخىرىلىك گەپلەرمۇ كەلمەكتە.

بىرلىرى بىلەن پەخىرلەنگەن، يەنە بىرلىرىگە غەزەپلەنگەن بۇتياۋاي خۇددى پادىدىن ئايرىلىپ قالغان بۇقىدەك ھۆركىرەپ،

ئۆز هەيۋىسىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن تۆت پۇتلۇق بولۇپ ئالمقانلىرى بىلەن توپا تىلغاپ چاڭ چىقىرىپ قويدى ۋە يەنە ۋارقىرىدى:

— تەنتەربىيە①نىڭ پالۋانلىرى نېمىشقا چىقمايدۇ، قېنى ھېلىقى ئۇزۇنتۇرا چىماقچى؟ چاشقان تۆشۈكىگە كىرىپ كەتتىمۇ يا ھا ـ ھا ـ ھا !...

مەيدانغا ياچىۋەكتەك ئاۋاق، ئۇزۇنتۇرا، ئالىۋاش دېھقان چۈشتى، بۇتيا بۇقىدەك ئالايدى، ماي تارتتى ـ دە، يىلپىزدەك ئېتىلىپ بېرىپ، رەقىبىنىڭ بوينىدىن ۋە پاچىقىدىن ئالدى ۋە ئۇنى مۈكىنى قاتلىغاندەك قاتلاپ قۇملۇق يەرگە دۈگىلەتتى ۋە:

— ئىسمى قويۇلمىغان ئوخشايدۇ، ئاللاھۇ ئەكبەر، ئىسمى ئالا قاغا بولسۇن ! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ. مەيداندا قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى، كۈلكە بېسىلغۇچە بۇتيا قەپەستىن چىقىشقا ھەرىكەت قىلىۋاتقان يىرتقۇچتەك مەيدانىنى ئايلىنىپ ۋارقىراشقا باشلىدى:

— بارمۇ؟ ئارماندا قالمىغىن ئاغىنە باللا !

پالۋان تاللىغۇچىلار يەنە بىر يېزىنىڭ پالۋىنىنى ئوتتۇرىغا ئاچىقتى. بۇ پالۋان پاكار، كەڭ غوللۇق، پۇت ـ قوللىرى دىقماق، شاپ بۇرۇت ئادەم ئىدى.

— بەللى، تويمىغانمىدىڭ قاسىمەك ! — دېدى بۇتيا تونۇش پالۋاننى كۈلكە بىلەن قارشى ئېلىپ، — سېنى بۇ قېتىم يار ـ يار چاقىدەك پىرقىرىتاي، كەلگىن.

— يا... پىر، ھەزرىتى ئەلى ! — دەپ ۋارقىراپ ئۇنمۇ ھەش ـ پەش دېگۈچە مۈرىسىگە ئېلىۋالدى بۇتيا. ئۇ رەقىبىنى مۈرىسىگە خۇرجۇندەك سېلىۋېلىپ لوكىلداپ قاتراپ مەيدانىنى بىر ئايلىنىپ چىقتى ـ دە، باھالىغۇچىلارنىڭ ئالدىغا ئەكىلىپ راسا بىر پىرقىرىتىپ تىزلىنىپ تۇرۇپ رەقىبى چىقىقان

---

① تەنتەربىيە كومىتېتىنى دېمەكچى.

تەرەپكە قارىتىپ ئۆزىدىن بەش - ئالتە مېتىر نېرىغا كۆچ بىلەن ئاتتى.

مەيداندا چاۋاك، قىيقاس كۆتۈرۈلدى:

— يەتتىنچى! — دەپ ۋارقىرىدى بۇتيا بىر سىقىم قۇم بىلەن ئالىقانلىرىنى ئۇۋۇلاۋېتىپ، — يەنە بارمۇ؟

— ھەرقايسى يېزىلار پالۋانلارنى مەيدانغا ئاچقايلى! — دەپ ۋارقىرىدى مەيدان باشقۇرغۇچى. لېكىن، ئەمدى ھېچكىم چىقمىدى.

— بارمۇ، يوق؟ ئىختىيارىي چۈشىدىغانلار بولسىمۇ مەيلى!

— مەن بىر سىنىشىپ باقاي! — مەيدانغا غالىلداپ تىترەپ ۋېجىك، قاتاڭغۇر، بىلەك مۇسكۇللىرى چىققان بىرى چۈشتى.

— خوتەك! — دەپ ۋارقىرىدى بۇتيا كۆزىگە ئىلماستىن، — بىر ئۇچۇپ باقاي دەپسەن - دە!

ئۇلار بىر - ئىككى ئايلىنىشتى. بۇتيا «خوتەك»نى تۇتۇش ئۈچۈن ئۆزىنى ئاتتى، «خوتەك» چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ قولتۇقىدىن چىقىپ كەتتى. بۇتيا «خوتەك!» دەپ ۋارقىراپ كەينىگە بۇرۇلۇشىغا پۇتىغا بىرنەرسە ئۇرۇلدى، بۇتيا مەيداننىڭ سىرتىغا قاراپ دۈمچىيىپ يۈگۈرۈپ بىر ئادەمنى ئۈستۈپ تۆت پۇتلۇق بولۇپ توختاپ قالدى.

— خوتەك! — دەپ ھۆركىرىدى ئۇ غەزىپى بىلەن. بۇتيا رەقىبىگە غەزەپ بىلەن تاشلاندى، لېكىن قولىغا ھېچ نەرسە چىقماي يەنە دەلدۈگۈنۇپ - مۇدۇرۇپ قۇمغا تايىنىپ توختىدى. ئەمدى ئۇ چالا ئوق تەگكەن شىردەك غالجىرلاشتى. چۈشىنىكسىز بىر نېمىلەرنى دەپ ۋارقىراپ «خوتەك»نى قوغلىدى. قىيقاس - چۈقان، چاۋاك، چاك - توزان كۆتۈرۈلدى. بۇتيا شۇنچىلىك غەزەپ بىلەن قوغلىسىمۇ «خوتەك» تۇتۇق بەرمىدى. بۇتيا ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ ھالىدىن كەتكۈچە قوغلىدى، نۇرغۇن قېتىم قول سوزدى، بىرنەچچە

قېتىم «خوتەك»نى تۇتۇپمۇڭالدى، لېكىن ئۇ بېلىقتەك «غىرت» قىلىپ قولىدىن چىقىپ كەتتى. بۇتيا قۇم ـ تەر ئارىلاشمىسى بىلەن خۇددى قاۋان تۇسىگە كىردى. ئۇنىڭ قوللىرى تولا يەر تايىنىپ قالدى، پۇتلىرى كالۋالاشتى. مانا شۇ چاغدىلا «خوتەك»نىڭ بەلبېغى ئۇنىڭ قولىغا كىردى. ئۇ پۇتۇن كۈچى بىلەن بەلباغدىن تارتىۋىدى، بەلباغ بوشلا باغلانغان چېغى، ئوڭدىسىغا ئۇچۇپ چۈشتى. ئۇ ئورنىدىن ئۆمىلەپ قوپۇشىغا، بىرلا بىلەك چاتىرىقىدىن ئۆتكەندەك قىلدى ـ دە، بۇتيانىڭ پۇتلىرى يەردىن لىككىدە كۆتۈرۈلدى. بۇتيا ھەش ـ پەش دېگۈچە پۇتلىرىنى پۇلاڭلىتىپ، قوللىرىنى ئارۋاڭ ـ سارۋاڭ قىلىپ «خوتەك»نىڭ ئوڭ مۈرىسىگە قورساقچىلاپ «مىنىپ» «خۇرجۇن»غا ئايلىنىپ قالدى. ئۇنى «خوتەك» شۇنداق پىرقىراتتىكى، كىچىكىدە دادىسى ئەركىلىتىپمۇ ئۇنى بۇنچىلىك پىرقىراتمىغانىدى. ئۇنىڭ بېشى قېيىپ يەرگە قانداق چۈشكىنىنى سەزمىدى.

ئەتىسى ئۇ ئۆيدە ئارانلا مىدىرلىغۇدەك ھالغا كەلدى. شۇنداقتىمۇ بوينىنى قىمىرلىتالمىدى.

ــ نېمىلەر بولدى زىمىنباي؟ ــ دوستىغا بىچارىلەرچە پىچىرلىدى ئۇ، ــ مەن ساقمۇ، ئۆلۈكمۇ؟

ــ سىلى ساق، يەنە ئىككىنچى بولۇپ قالدىلا؟

ــ ياق، قوپۇڭالغان بولسام خوتەكنىڭ يۈلۈنىنى ئۈزۈۋېتەتتىم جۇما!

ــ يائاللا، خۇدا ساقلىسۇن، ھېلىمۇ ياخشى باشلىرى قۇمغا يېرىم مېتىر كىرىپ كەتكىنى ياخشى بوپتىكەن، بولمىسا قاتىل بولۇپ قالاتتىكەنلا بۇتياڭاي!...

مانا كەچ كۈزمۇ كەلدى. چايخورلار ھەر كۈنى سەھەرلىكى ناشتا قىلىش ئۈچۈن ئارىنى يىراق كۆرمەي يول مېڭىپ چايخانىغا كېلىشىدۇ. ئۇ يەردە ئاجايىپ كۆڭۈل كۆتۈرۈلىدۇ. لېكىن، ھازىر بۇ خۇشخاڭ ئادەملەر ئارىسىدا بۇتيا بىلەن

«خوتەك» يوق.

— بۇتياۋاي بارمۇ، ئۆلدىمۇ؟ — دەپ قوپال سوئال سوردى مويسىپىت، — ئەجەب نام چىقىرىشقا ئامراق يېتىم ئىدى، مانا تازا نامى چىقتى.

— بۇتيا هايات، — دېدى مەنسلىك قىلىپ زىمىنباي، — هەم ئۆلدى.

— بۇ قانداق گەپ؟

— روهى ئۆلدى، ئۆزى تىرىك، بۇرۇنقى تويمىغۇر بۇتيا ئۆلدى، قانائەتچان، گېپى، كۆڭلى يۇمشاق يېڭى بۇتيا هايات.

— ئۇ، نېمىشقا چايخانىغا كەلمەيدۇ ئەمىسە؟

— چايخانىدىن كۆڭلى قاپتۇ. ئۇ هازىر بىزنىڭ كىتابخانىغا ئۆگىنىۋالدى. باش كۆتۈرمەي كىتاب ئوقۇيدۇ.

— هىم، — دېدى مويسىپىت كۈلۈپ قويۇپ، — خوتەكتىن يىقىلغىنى ياخشى بوپتۇ ـ دە، تۆگىدىن يىقىلغان بولسا يەرگە بوش چۈشەتتى. بەك چۈشكىنى بەلەن، ئىككىنچى خوتەك مىنىمەن دېمەيدۇ!

— بۇ هەقتە «گۈلىستان»دا مۇنداق بىر هېكايەت بېزىلغانىكەن.

— قېنى كىتاب سۆزىنى ئاڭلايلى!...

دولقۇنلار ساداسى

تىنچ ئوكيان قويىندا ــ قۇرۇقلۇقتىن نەچچە يۈز كىلومېتىر يىراقلىقتا، دېڭىز تېگىدىن تۆت مىڭ مېتىردەك ئېگىزلىكتە، تىنىمسىز، دولقۇنلۇق، چەكسىز، تىنىق قارا كۆك سۇ ئۈستىدە كېتىۋاتقان، ئەتراپقا قاراشمۇ، ئولتۇرۇپ خىيال قىلىشمۇ قورقۇنچلۇق، دەھشەت. ئۇلۇغ سەييارىلاردىن بىلىدىغىنىم كولۇمبۇ، ماگىللان، كاپىتان گرانىنى ئىزدىگۈچىلەر. دېڭىز ـ ئوكيان ھەققىدە ئوقۇغان كىتابلىرىم «روبىنزون كىروزو» بىلەن «سىرلىق ئارال»، «سوسما» دىمۇ ئوكيان ھەققىدە ــ بالىنى دېڭىزىدىن بوخەيگىچە قىلىنغان نەچچە ئايلىق سەپەر تەپسىلاتلىرى يېزىلغان. مەن بۇ ئۇلۇغ سەييارىلارنى بۇگۈن تولىمۇ چۈشەنىدىم. ئۇلار ئۆلمەس قەھرىمانلار، ئىنسان سۈپىتىدە قەيسەر، سەييار سۈپىتىدە تۆھپىكار، جانلىقلار بويىچە ئۆلمەسلەر ئەنە شۇ سەييارىلار ئىكەن.

مۇشۇ قارا كۆك سىياھدەك تىنىمسىز، سىرلىق مۆجىزات ــ ئوكيانلار بەش مىليارد يىلدىن بېرى يەر شارىنىڭ باغرىنى غاجاپ كەلمەكتە. مانا ھازىر ئوكيانلار يەر شارىنىڭ يەتمىش بىر پىرسەنتىنى، قۇرۇقلۇق ئارانلا يېگىرمە توققۇز پىرسەنتىنى تەشكىل قىلماقتا، يەر شارىنى چۆرگىلەپ شۇنچە يىلدىن بېرى ئېقىپ، دولقۇنلىنىپ تۇرغان ئوكيانلار ئىنسانىيەتنىڭ دۈشمىنىمۇ ياكى دوستىمۇ؟ ئىنسانلارچۇ؟ ئوكيان قوينىدىن چىققان بۇ ئالىي دەرىجىلىك ھايۋانمۇ ھازىر ئۆزى ياشاۋاتقان يەر شارىنى خۇددى ئوكيانلاردەك غاجىماقتا.

پەيدا بولغىنىغا تەخمىنەن مىليون يىل بولغان بۇ ھايۋان ئەقلى تەرەققىي قىلغانسېرى كۆپەيمەكتە، ۋەھشىيلەشمەكتە، بۇنىڭدىن ئون بەش مىڭ يىل ئىلگىرى ئون مىليونغا يەتمەيدىغان بۇ دانا مەخلۇقات ھازىر بەش مىليارددىن ئاشتى. لېكىن، ئۇ دانا بولغىنى بىلەن شۇنى ئەمدىلا بىلمەكتە: يەر شارى كىچىكلىمەكتە، ئىنسانىنى بېقىش يەرگە تەس كېلىۋاتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن يەر شارى ئۆز دۇمبىسىگە سالجىدەك چاپلىشىۋالغان بۇ تېز كۆپەيگۈچىدىن بىزار. ئۇ: «سېنىڭ ماكانىڭ دېگىز، تېزرەك دېگىزغا قايت!» دەپ ئىنسانغا نالە قىلماقتا...

مەن خىيالدىن سەگىدىم، پاراخوت قاتتىق سىلكىنمىگەن بولسا سەگىمىگەن ــ بايىقى ئىنسان، تەبىئەت ھەقىدىكى مۇلاھىزەمنى داۋاملاشتۇرغان بولاتتىم. ئوكيان قوينىدا يوپۇرماقتەك لەيلەپ يۇرمىگەن بولسام بەلكى ئىنسانىيەتنىڭ قايغۇسىنى قىلمىغان بولاردىم. مېنىڭ ئىنسانىيەت ھەققىدە پىكىر قىلىشىم، كىتابلاردىن بىلىۋالغان چالا ـ بۇلا بىلىمىنى كۆز ـ كۆز قىلىپ چوڭ ئىشلار ئۈستىدە مۇلاھىزە يۇرگۈزۈشۈم بەلكى تۈنجى...

دېگىز قارايماقتا، ئاق بۇزغۇنلۇق دولقۇنلار كۆپەيمەكتە. ئوتتەك قىزدۇرۇپ چارچىغان قۇياش دېگىزغا چۆككەن، دولقۇنلار شامالنى كۈچەيتمەكتە. پولات پالۇبىدا ئادەملەر كۆپەيمەكتە. ئۇلار دولقۇنلاردىن، دولقۇنلار ئۈستىدە ئۇچۇپ يۇرگەن «ئۇچار» بېلىقلاردىن زوقلىنىۋاتسا كېرەك. بولۇپمۇ، بۇنداق تەسىرلىك مەنزىرە بىزنىڭ تېلېۋىزىيە سۇرەتچىمىز ئۈچۈن تېپىلغۇسىز. ئەنە ئۇ ئاپپاراتنى دولقۇنلار بىلەن بېلىقلارغا توغرىلىماقتا. ئۇنىڭ كېلەڭسىز، يېقىمسىز گەۋدىسى بۇنداق چاغلاردا تولىمۇ ئەۋرىشىم، ھەربىكەتچان بولۇپ كېتىدىكەنە؟ يىلاندەك تولغىنىشى، قاپلاندەك ئىرغىشلىرىچۇ تېخى؟ ئادەم دېگەننىڭ سىرى تولا ـ ھە؟ ئابايا مېنى بىزار

قىلىپ مەن ياتىدىغان يۇمشاق ئورۇندۇقتا ئوڭدا يېتىپ خورەك تارتىۋاتقىنىدا كىممۇ ئۇنى چاقىقان، ئەۋرىشىم دەپ ئويلاردى. «ئوپېراتورمەن» دەپ قويىدۇ تېخى. دېيىشكە ھەققى بار ـ دە. ئۇنىڭ ئالغان كۆرۈنۈشلىرى راستىنلا سەنئەتلىك. خۇددى بىر كۆرۈنۈشى بىر پەردىلىك تىياتىر ـ دە. دېڭىزنى ياخشىراق كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن كۆزەينەكنى تىلى بىلەن يالاپ كۆڭلىكىنىڭ پېشى بىلەن سۈرتۈۋاتقان ئادەمنىڭ ئوبرازى ئەجەب گۈزەل ئېلىنغان ـ ھە؟ مەن شۇنچە جىق دىراما، تېلېۋىزىيە تىياتىرى يېزىپتىمەن، لېكىن بۇنداق ئاددىي ھەربىكەت بىلەن ئىچكى دۇنيانى ئېچىپ بېرەلەيدىغان كۆرۈنۈشنى بىر قېتىممۇ تەسەۋۋۇر قىلىپ باقماپتىمەن. ئەنە قارا، ئۇ زەمبىرەك ئىستوۋۇلىغا يامىشىۋېلىپ دېڭىزغا زوق بىلەن تەلمۈرۈۋاتقان ئايالنى سۈرەتكە ئالغىلى تۇردى، بۇ ئايال ھەم زوقمەن، ھەم قورققان. ئۇ دېڭىزنى قورقۇپ تۇرۇپ سۆيىدۇ، خۇددى مۇھەببەت بوسۇغىسىغا تۇنجى قېتىم قەدەم باسقان ئىپپەتلىك قىزلاردەك. ئوپېراتور ئايالدىكى بۇ نازۇك، زىددىيەتلىك ئىچكى ئالامەتنى، مەندىن بۇرۇن بايقىغان ـ ھە؟ ئۆزى پالاكەت، كىشىنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىدىغان كەم سۆز، گومۇش بولغىنى بىلەن بايقاش ئىقتىدارى مەندىن يۇقىرى ئوخشايدۇ بۇ كاساپەتنىڭ.

ـــ ھەي ئاداش ! ـــ مەن تېخىچە ئۇنىڭ ئىسمىنى بىلمەيمەن، ئۇنى ئاچچىق تىل بىلەن «ئادىشوي» دەپ چاقىرىمەن. ئۇ «ھە» دېيىشنىڭ ئورنىغا تىمساھتەك ئاغزىنى يوغان ئېچىپ كۈلۈپلا قويىدۇ، مېنى چاقىرغاندا «ئۇستاز» دەپ چاقىرىدۇ. بۇ ئۇنىڭ كەمتەرلىكىمۇ ياكى زامانىۋى تىل تاللاپ ئۆزىنى كۆرسەتكىنىمۇ؟ بۇ ماڭا قاراڭغۇ. مەن ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىساملا خۇددى مۇشۇككە يولۇققان چۈجىلىك مېكىيانەك ھۇرپىيىمەن.

ـــ ئۇستاز، گەپ قىلدىلىمۇ؟

— ياق، ئىسمىڭنى چاقىردىم.
— تەكلىپلىرى بارمىدى ئۇستاز؟
— ئاۋۇ، يالىڭاچلىنىپ قارتا ئويناۋاتقان ماتروسلارنى خاتىرىگە ئېلىپ قويساڭ قانداق؟
— تېلېۋىزىيە تىياتىرىغا قوشۇمچە ماتېرىيال بولىدىغاندەكمۇ؟
قىزىل بايراق ئاستىدا چاست بېرىپ تۇرغان ماتروسلارغا قارىغاندا، مۇنۇلار ئادەمگە تەبىئىي تەسىر بېرەلەيدۇ.
— ئۇلار قارتىغا بېرىلگەنىدەك كۆرۈنگىنى بىلەن ماھىيەتتە...
— دېڭىز تۇرمۇشىدىن تولىمۇ رازى دېمەكچىمۇ سەن؟
— شۇنداق دېسىمۇ بولىدۇ، مۇھىمى، ئىنسانىدىكى تەبىئىي زوق، ھاياتتىن لەززەتلىنىش تۇيغۇسى...
— بولدى، سېنىڭ ئىزاھاتىڭ تۈگىگۈچە مەنزىرە ئۆزگىرىپ بولىدىغان بولدى. كۆردۈڭمۇ، ئاۋۇ قارا يىگىتنىڭ بېشىغا سۇ چاچرىدى، ئۇ ئەندىكىپمۇ قويمىدى.
پاراخوت — سەككىز زەمبىرەك ئورناتقان، پالۇبىسى ئىككى يۈز مېتىردەك كېلىدىغان پولات ئۈزگۈچ جەنۇبقا قاراپ بىر خىل سۈرئەت بىلەن تەۋرىنىپ، ئىرغاڭلاپ كېتىپ بارماقتا. ئەتراپ قاراپقارا سۇ، بۇزغۇنلارمۇ سۇس ئاق كۆرۈندۇ، دېڭىز شامىلى كۈچەيگەن، ئوكيان تولىمۇ سۈرلۈك، ئۇ خۇددى يەر شارىنى يۇتۇۋېتىدىغاندەك ھۆركىرەيدۇ، خىرىس قىلىدۇ، ئۇنىڭ ئاۋازى تولىمۇ قورقۇنچلۇق، تولىمۇ شاۋقۇنلۇق. بۇنداق چاغدا ئوكيانغا قاراشمۇ، ئوكيان توغرىسىدا ئويلاشمۇ قورقۇنچلۇق: سېنىڭ ئاستىڭدا تۆت مىڭ مېتىر قېلىنلىقتا سۇ بار. مەن تۆت مىڭ مېتىر ئېگىزلىكتىكى تاغلارنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم. دېمەك، مەن شۇنداق ئېگىز چوققا ئۈستىدە. بۇ چوققا تاش ئەمەس، سۇ. كاپىتاننىڭ گېپى يادىمغا كەلدى: ياپونىيەنىڭ قىممەت مالىلار بېسىلغان پاراخوتى

فىلىپپىن ئارىلى ئەتراپىدا دېڭىز يولىدىن چىقىپ كېتىپ، دېڭىز تېگىدىكى خادا تاشلار پاراخوتنىڭ تېگىنى سىجاپ تېشىۋەتكەچكە، پاراخوت ئىچىگە سۇ تولۇپ دېڭىزغا چۆككەن. لېكىن، ئۇنىڭ بىر چېتى يەتتە ـ سەككىز مېتىر ئېگىزلىكتىكى دېڭىز ئاستى تېغىنىڭ بىر چوققىسىغا قونۇپ قالغان. قۇتقۇزۇشقا كەلگەن پاراخوت ئۇنى قۇتقۇزۇشقا ئىلاجسىز قالغان. سەۋەب، ئۇنى كىران بىلەن تارتسىلا ھالاك بولغۇچى پاراخوت قۇتقۇزغۇچىنىمۇ بىللە سۆرەپ دېڭىز تېگىگە چۆكۈپ كېتەرمىش. تېنىم شۇركۈنۈپ، بېشىم قايغاندەك بولدى ـ دە، دەرھال بىز ياتاق قىلىۋالغان كىچىك زالغا دەلدۇگۇنۇپ ماڭدىم.

پالاكەت ئوپېراتور يەنە مېنىڭ ئورنۇمدا ئوڭدا يېتىپ خورەككە كېتىپتۇ، ئۇنىڭ خورىكى ئاۋۇ قاپقارا ئوكيانىدىن كېلىۋاتقان ئاچچىق شامالدىنمۇ، نېرىقى ھاجەتخانىدىن كېلىۋاتقان قاڭسىق پۇراقتىنمۇ يامان. گەپ قىلىڭ دېسە تاڭگا چىشلىۋالغاندەك تۇرغىنى بىلەن خورەككە يامانكىنە. ئۇنىڭ كانىيىدىن چىقىلىپ چىقىۋاتقان بۇ رېتىملىق، يىرگىنچلىك ئاۋازنى ھەر قېتىم ئاڭلىسام، ئۇنىڭغا بولغان ئۆچمەنلىكىم بىر ھەسسە ئاشىدۇ. خەقلەر ئۇنى «سەمىمىي ـ سادىق، قابىل يىگىت» دەيىشىدۇ تېخى. ئالدىمدا ئوڭدا يېتىپ ئىككى قولىنى قىمىز تولغان تولۇمدەك لىغىرلاپ تۇرىدىغان قورسىقىغا قويۇۋالغان، ئاغزى خور تووۇلاۋاتقاندەك يوغان ئوچۇق، يۇزلىرى خام ئۆپكىدەك كۆرۈنىدىغان بۇ مەخلۇقنىڭ نەرىدىنمۇ ساداقەت ـ سەمىمىيلىك ئىزناسىنى تاپقىلى بولاركىنىتاڭ؟ ئادەم تېپىلمىغاندەك مۇشۇ ئوپېراتور بىلەن بىللە ئوكيان قوينىغا كىرگىنىم نېمىسى؟ ئىجادكارغا خاس ئىنساب، توغرىلىق بىلەن ئويلانسامۇ بۇ ئوپېراتورنىڭ بەدىنىدىن ماڭا ياقۇدەك بىرنەرسە تاپالمىدىم.

ــ مەن دېڭىزنىڭ تىلىنى بىلىمەن! ــ ئۇ كۆزىنىمۇ

ئاچماي، ئوڭ يېنىغا ئۆرۈلۈۋېتىپ جۆيلۈدىمۇ، ئالجىدىمۇ؟ دەرگۇماندىمەن. ئۇندىمەسلەر بىر بولسا دانالار، بىر بولسا ساراڭلار. دانالار تولا ئويلايدۇ، ئاز گەپ قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئاغزىدىن يەكۈن، ھۆكۈم، قانۇن، مۆلچەر، ئارزۇ، ئۇمىد...كە ئوخشاش كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان قىممەتلىك بايلىقلار سۆز بولۇپ چىقىدۇ. ساراڭلار بولسا ھايۋانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغاندىلا گەپ قىلىدۇ. ئۇ گەپ كالىنىڭ مۆرىشى، ئىتنىڭ ھاۋشىشى، قوينىڭ مەرىشىگە ئوخشاش. ئوپېراتور دانامۇ ياكى ساراڭمۇ؟ سارائ دەي دېسەم ئۇنىڭ ئوبراز تاللاش قابىلىيىتى بەكمۇ يۇقىرى، ئۇنىڭ تاللىغان بىر كۆرۈنۈشى مېنىڭ بىر قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرىمنى بېسىپ كېتىدۇ، مەن بۇنىڭغا قايىل. لېكىن، ئۇنى دانا دەي دېسەم قىلىقلىرى ماڭا ياقمايدۇ: باغدىن گەپ قىلساڭ تاغدىن جاۋاب بېرىدۇ، خاپا بولسىمۇ، خۇشال بولسىمۇ قېلىن كالىپۇكلىرىنى قىيسايتىپ كۆلكە بىلەن يىغىنىڭ مۇقەددىمىسىدەك بىر خىل يېقىمسىز ئىلجاراش بىلەن ماڭا چەكچىيىپ قاراپ قويىدۇ، دانا بولسا ئۇنىڭ كۆزلىرى، پېشانە، لەۋلىرى ئىپادە بىلدۇرگەن بولماسمىدى؟ خىيالچان دانالارنى كۆپ كۆرگەنمەن: ئۇلارنىڭ قاراشلىرىدىن، كۆزلىرىنىڭ چىمىرلىشىدىن مەنە ئۇققانمەن، لېكىن مۇنۇ ئوپېراتورنىڭ چىرايىدىن مەنە ئەمەس، بىر خىل ھاڭۋاقتىلىق، لايغەزەللىك چىقىپ تۇرىدۇ، تېخى دېڭىزنىڭ تىلىنى بىلەرمىش. گۇڭگا شېئىرلارنىڭ مىسرالىرىمۇ ياكى ئۆتكەن دانالار ھۆكمىنىڭ تالقانلىرىمۇ؟ «ئىنسان دېڭىزدىن چىققان، يەنە دېڭىزغا قايتىدۇ» دېگەن سۆزنى نۇرغۇن دانالار ئېيتقان ئەمەسمىدى؟

— مەن ئاجايىپ چۇش كۆردۇم! — مەن ئورۇندۇقتا مۇگدەپ ئولتۇرسام، ئۇ توساتتىن شۇنداق دەپ ۋارقىرىدى - ده، كۈلۈپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى.

«خۇداغا شۈكۈر، مەنمۇ ياتىدىغان بولدۇم» دەپ ئويلىدىم ۋە ئۇنىڭغا قاراپ يالغان كۈلۈپ قويۇپ چاقچاق قىلدىم:

ـــ ياخشى، يېرىم كېچە، ئەمدى مەنمۇ بىر چۈش كۆرۈۋالاي!

بۇ پاراخوتتا مۇشۇنداق «كارىۋات»قا ئىگە بولماق تولىمۇ چوڭ ئىش. ماتروسلارنىڭ ياتقى خۇددى تونۇردەك دىمىق بىر پولات ساندۇق. مەن ئۇلارنىڭ ياتقىنىنى كۆرۈۋېتىپ: «50 ـ يىللاردا ياسالغان بۇ ھەربىي پاراخوتنىڭ لايىھەلىگۈچىلىرى ماتروسلار ئۈچۈن بۇنىڭدىن ئازادە، ھاۋا ئۆتۈشىدىغان ياتاق ياساشنى نېمىشقا ئويلىمىغان بولغىيدى؟ ئاھ، دۇنيا، ئىلىم ـ پەن تەرەققىياتىنىڭ بېشى نەدىدۇر، قۇيرۇقىنىغۇ كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن. بەلكى ئىلغار دۆلەتلەرنىڭ ماتروسلىرى ئازادە، يۇمشاق، سالقىن خانىلاردا ياتىدىغاندۇر، بىزنىڭ چىدامليق يىگىتلىرىمىزگە ئاپىرىن، ئۇلار دومنا پېچ ئىشچىلىرىدەك يالىڭاچ، لېكىن شۇنچە روھلۇق!» دېگەنىدىم. ئۆزۈمۇ روھلانغانىدىم، لېكىن ھازىر خىيالىم ئۆيۈمدىكى ئارامبەخش ئېتىدىغان كارىۋىتىمغا يۆتكىلىۋىدى، مۇنۇ ئۇزۇن دېڭىز ھەم تار، ھەم خەتەرلىك بىلىنىشكە باشلىدى.

«بىز لەيلەپ يۈرىمىز، ـــ دېگەنىدى بايىلا ئوپېراتور چۈشىنى سۆزلەپ بولۇپ، ـــ بىز دەريادىكى چۈمۈلە، پاراخوتىمىز بىر تال يوپۇرماق، ئاستىمىز تۆت بەش مىڭ مېتىر قېلىنلىقتىكى سۇ، سۇنىڭ تېگى تىغدەك تىك قورام تاشلاردىن تۇزۇلگەن ئوكيان تاغلىرى. بىلەمسىز يازغۇچى، گېرمانىيەلىك ئالىمدىلوتار ۋىگېنېر دېگەن ئالىمنىڭ دېيىشچە، ئىنسانلار قۇرۇقلۇقتا ياشايدۇ، بۇ قۇرۇقلۇق بىر چەكسىز يوغان كېمە، ئۇ ئىنتايىن ئاستا سۈرئەت بىلەن ئوكيانلار ئۈستىدە لەيلەپ يۈرىدۇ. كىشىلەر تىرىشقىنىڭ ئۆسكىنىنى سەزمىگەندەك بۇ سۈرئەتنى زادىلا سەزمەيدۇ...» لېكىن مانا مەن بۇ لەيلەش سۈرئىتىنى سېزىۋاتىمەن، مانا پاراخوت سىڭار يان بولدى، ماۋۇ قانداق سىلكىنىش ـ ھە، چۆكۈۋاتىمىزمۇ نېمە؟ مەن ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتىم. ئەتراپىمدىكىلەر دىۋان، ئۈستەل، پول ۋە سەگۈنچەكلىرىدە

بەخىرامان، خۇددى ئۆيىدىكىدەك ھۇزۇرلىنىپ ئۇخلىماقتا. يالغۇز مەنلا ۋەھىمە ۋە ئازاب بىلەن: بېشىم ئېغىر، كۆڭلۈم ئايىنىماقتا، سۆڭەكلىرىم خۇددى كەچكىچە چالغا چاپقاندەك ئاغرىماقتا، ئوكىيان سەييالىلىرى ئىچىدە بىرلا مەن شۇنداق ئاجىز، شۇنداق بىچارىمۇ ـ ھە؟ تىنچ ئوكيانلىقنىڭ قويىنى نېمىشقا تىنچ ئەمەس، جەنۇبىي دېڭىز نېمىشقا بۇنچە ۋەھىمىلىك: «جەنۇبي دېڭىز ئارالىرىنى ئارىلاپ ھەممىنى ھالاك ـ تالاك قالدۇرىدىغان بىر فانتازىيەلىك تېلېۋىزىيە تىياتىرى يازمەن!» دەپ كۆپچىلىك ئالدىدا مەيدەمگە ئۇرغىنىمنى ئۆز ۋىجدانىمغا نېمىدەپ چۈشەندۈرىمەن، نېمىشقا ماڭا تەسەللى بولغۇدەك بىر سۆز ياكى بىر سەۋەب تېپىلمايدۇ ـ ھە؟

پاراخوت تېخىمۇ قاتتىق ئىرغاڭلىماقتا. بوران بىلەن دېڭىز شاۋقۇنى قوشۇلغان چېغى، مەن ئاڭلاپ باقمىغان بىر خىل قورقۇنچلۇق گۈركىرەش پەيدا بولدى. ئاھ، بىز ھازىر قۇرۇقلۇقتىن تېخىمۇ يىراقلىشىپ، تېخىمۇ چوڭقۇر يەرگە ــ مالايا تەرەپكە كېتىۋاتىمىز. ھېلىقى ئون بىر مىڭ مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى قاينامۇ مۇشۇ ياقتا ئەمەسمىدى ـ ھە؟ ئۇ قاينام فىلىپپىن ئەتراپىدا، قېرىشقاندەك بىزنىڭ مۇنۇ ھەربىي پاراخوت نەق شۇ ياقتا كېتىۋاتىدۇ، ھېلىقى ياپونىيە پاراخوتىنىمۇ نەق مۇشۇ ياقتا ئوكيان تاغلىرى ھالاك قىلغان ئەمەسمىدى؟

مەن تېخىمۇ تىترىمەكتىمەن، ياندۇرماقتىمەن، ئۆيدىن سەنتۇرۇلۇپ پالوبىغا چىقتىم، بوران مېنى پولات تامغا چاپلاپ قويدى. يۇزۇمگە ئاچچىق دېڭىز سۇيى ئۇرۇلدى. قاپقارا دېڭىز سۇيى بېتىمدە ئاق بۇزغۇنلۇق دولقۇنلار كەينى ـ كەينىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ پاراخوتقا ئۇرۇلماقتا.

ئۇلار توپ ئۇرۇشنى مەشىق قىلىۋاتقان ۋالىبول ماھىرلىرى، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ پاراخوتنى دۇمبالىماقتا. قېنى بۇ ماتروسلار، قېنى ھېلىقى

كۆلۈپلا تۇربىدىغان قامەتلىك كاپىتان؟ ئۇلار نېمىشقا مۇنۇ دولقۇنلارنىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرمايدۇ. پاراخوتنى داۋالغۇشتىن ساقلىغۇدەك بىر ئامالى يوقمىكىنە؟

مەن ئەمدى ئۆمىلەشكە باشلىدىم. تولا ياندۇرۇپ ئىچمىدە ھېچنېمە قالمىدى. مانا، يۇرەك ـ باغرىم بوغۇزۇمغا تىقىلدى. مەن پاراخوت ئۈستىدە بۇ گۈزەل دۇنيا بىلەن خوشلىشىدىغان ئوخشايمەن، مەن پالوبا گىرۋىكىگە ــ تۆمۈر سالاسۇنلارغا قاراپ سىلجىۋاتىمەن، سالاسۇنلار مېنى ساقلاپ قالالارمىكىن. ئۈستۈمگە كۈچلۈك دولقۇن ئۇرۇلدى. مەن ئەندىكتىم...

ــ ئوپېراتور بولمىغان بولسا، بىر تالانتلىق يازغۇچىمىز لەھەڭگە يەم بولاتتىكەن !...

ــ تۆمۈر سالاسۇننىڭ يېنىغا كەپتىمەن، دولقۇن چاچراپ چىقىپ ئۇرۇپ يىقىتقان ئوخشايدۇ.

ــ ياق، تولا ياندۇرۇپ، تولا قىينىلىپ ئازابقا چىدىيالماي ئۆلۈۋالماقچى بولغان ئوخشايدۇ.

ــ ئۆتكەندە تۆت ئىلمىي خادىم مۇشۇنداق ئازابقا چىدىماي دېڭىزغا سەكرىگەن، ئۇنى قۇتقۇزۇشقا چۈشكەن ماتروسلارمۇ بىراقلا ھالاك بولغان. زىيالىي دېگەننىڭ چاتىقى جىق بولىدۇ زادى.

ــ دېمىسىمۇ بۇگۈن يەتتە بال بوران چىقتى، پاراخوت ئۆرۈلمەيدۇ، لېكىن داۋالغۇش قاتتىق، سۇرئەت ئاستا بولىدۇ، ئازاب قاتتىق بولىدۇ.

ــ ئىنسان دېگەن قالتىس ـ ھە، ئامالى قالمىغاندا ئازابتىن ئۆلۈم بىلەن قۇتۇلۇۋالمدۇ.

ــ ئۆلۈمۇ ئازابقۇ؟

ــ ياق، ئۆلۈكلەر بىلەن تۇغۇلمىغانلارغا ئازاب يوق.

ــ توغرا، ياشاش دېگەن سۆز ئۆمۈر بويى ئازاب بىلەن ئېلىشىش دېگەن سۆز. قانداق قىلىپ بولسۇن ئازابنى يەڭسەڭلا بولدى ـ دە !

مەن هوشۇمدىن كەتكەن ئوخشايمەن، مېنى ئاشۇ ئوپېراتور سالاسۇن يېنىدىن كۆتۈرۈپ ئەكىرگەن ئوخشايدۇ، ئەتراپىمدا كىملەر باركىن، مەدھىيە، مازاق، پەن ـ پەلسەپە ئارىلاشمىسى بىلەن تۇزۇلگەن يۇقىرىقى سۆزلەرنى ئوچۇق ئاڭلاپ كۆزلىرىمنى چىڭ يۇمۇپ ئوڭدا ياتىمەن. ماڭا ئوكۇل سالدىمۇ ياكى بوران توختىدىمۇ؟ ياكى بولمىسا بىز كۆزلىگەن تاقىم ئارالغا يەتتۇقمۇ؟ بۇلار ماڭا قاراڭغۇ، مەن هوشۇمغا كەلدىم، كۆڭۈل ئايىنىشمۇ پەسەيگەن، تۇرۇپلا كۈلگۈم، تۇرۇپلا يىغلىغۇم كېلىدۇ، چۈنكى بۇ ئىشلارنىڭ هەممىسى مېنىڭ ئىرادەم بىلەن بولغان ئەمەس. مەن كۆڭۈل ئايىنىش، هوشىدىن كېتىش دېگەنلەرنى غەيرەت ـ جاسارەت بىلەن تۇسۇۋالغىلى بولمايدىغانلىقىنى بۇگۈن بىلدىم. ناۋادا، بىرى مەن بىلەن بۇ توغرىدا مۇنازىرىلەشكەن بولسا، مەن كىتابىي بىلىمىم بىلەن ئۇنى يەڭگەن بولاتتىم، لېكىن مەن هازىر هەرقانداق بىر ئادەمنىڭ ئالدىدا يەرگە قارايمەن.

ـــ بۇ ئۇستاز تولىمۇ جاسارەتلىك ئىكەن، ـــ دېدى ئوپېراتور ماڭا تونۇش گاراڭ ـ گۇرۇڭ ئاۋازى بىلەن، ـــ هوشىنى يوقىتىپتۇ ـ يۇ، قوللىرى سالاسۇننى ئامبۇردەك چىڭ تۇتۇۋاپتۇ، خېلى چوڭ دولقۇن كېلىپ ئۇرسىمۇ پاراخوتتىن ئاجرايدىغاندەك ئەمەس، بىز ئۇنىڭ قوللىرىنى تەستە ئاجراتتۇق.

ـــ پاھ، هوشسىز يېتىپمۇ هاياتقا بولغان مۇهەببىتىنى ئىپادىلەپتۇ ـ دە.

ـــ مەن نەق شۇ كۆرۈنۈشنى سىنغا ئېلىۋالدىم.

مەن ئىختىيارسىز ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتىم.

ـــ ئۆچۈرگىن، هەي كالانپاي، تېزرەك ئۆچۈرۈۋەت، مەن ساڭا ئويۇنچۇق بولىدىغان ئادەم ئەمەس.

ـــ ئويۇنچۇق ئەمەس، ئەسەر قەهرىمانى سىز. مېنىڭ بۇ سۈرىتىم چوقۇم بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ!

بەشىم ئايلاندى، يەنە ئوڭدا ياتتىم. پاك بولۇپ قالسام قانداق ياخشىدى، بۇ سۆزمەنلەرنىڭ مەدھىيە بىلەن مازاق، پەن بىلەن پەلسەپە ئارىلاشقان سۆزلىرىنى زادىلا ئاڭلىغۇم يوق.

— «ھاياتىي كۇچ» نەزەرىيەسىنىڭ ئىسپاتلىشچە، ئىنسان بەدىنىدە بىر خىل بەز بارمىش، بۇ بەز ھېچقانداق ھايۋاندا يوق ئىكەن. بۇ بەز ئىنسان ھاياتىي كۇچ ماشىنىسىنىڭ پائالىيىتىنى گە ياردەم بېرەرمىش. شۇڭا ئادەم جىسمانىي جەھەتتىن ھالاك بولغاندىمۇ، روھىي جەھەتتە غايە ئۇچۇن تىرىشىپ ئاخىرقى غەلىبىگە يەتمىگۇچە ئۆلمەسمىش.

— شوپېنخائوئېرنىڭ «ئىرادە ۋە غايىۋى دۇنيا» دېگەن ئەسىرىدىن ئېلىنغان نەقىلمۇ بۇ، لېكىن سىز مەۋجۇتچىلىق پەلسەپەسى بىلەن ئىنسان ئىلمى چۇشەنچىسىنى ئارىلاشتۇرۇپ قويۇۋاتىسىز. بۇنى نىتىزى مۇنداق شەرھلىگەن...

قۇلىقىمنى لۆڭگە بىلەن ئېتىۋالدىم. مەن باشقىلارنىڭ مېنى روھىي ئوپېراتسىيە ئۇستىلىگە ياتقۇزۇۋېلىشىغا يول قويمايمەن. بەلكى ئۇستۇمگە ئۇرۇلغان دولقۇنلاردىن مۇداپىئەلىنىش ئۇچۇن سالاسۇنغا ياماشقاندىمەن. شۇنىسى ئېنىق، مەن ئۆلۇۋېلىشنى ئويلىمىغان، قەھرىمانلىق خىيالىمغىمۇ كەلمىگەن. چاشقانمۇ سۇدا قالسا ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىدۇغۇ، مەن ئۆزۇمنى مۇداپىئە قىلدىم، ئۆلۇشنى خالىمىدىم. بۇ چۇشىنىشلىك ـ ئىستىخىيەلىك ھەرىكەت. مۇنۇ نەزەرىيەچىلەرنىڭ مۇنازىرە تېمىسى بولۇپ قالغىنىمغا غىجىقىم كەلدى. مەن ئاخىر تاقەت قىلالماي ۋارقىرىدىم:

— سادىغاڭ كېتەيلەر، ماڭا ئارام بەرسەڭلارچۇ!

— مەن ئاجايىپ چۇش كۆردۇم، — دېدى كېلەڭسىز ئوپېراتور گەپنىڭ تېمىسىنى بۇراپ، — بۇنداق چۇشنى يەتتە بال بوراندا داۋالغۇپ تۇرۇپ ئۇخلىيالىغان ئادەملا كۆرەلەيدۇ.

— مانا، سېھرىي ھېكمەت، — دېدى «پەيلاسوپ» يىگىت خىرىلداپ كۇلۇپ، — «قىزىل راۋاقتىكى چۇش» تەك ـ ھە.

لەيلەپ يۇرۇپ كۆرگەن چۈش دېسەك بولار ـ ھە؟ ھۆرمەتلىك ئوپېراتور، بۇ چۈشىنىزنى قېنى ئاڭلاپ باقايلى.

ـــ مەن شۇنداق بىر چۈش كۆرۈپتىمەن، ـــ دەپ تەنتەنە بىلەن چۈشىنى سۆزلەشكە باشلىدى ئوپېراتور بىردىنلا خۇددى دىكتورلاردەك ئېنىق، چۈشىنىشلىك تىل بىلەن سۆزلەپ، ـــ مەن چۈشۈمدە ئۇچار بېلىققا مىنىپتىمەن. كۆلمەڭلار، راست، ئۇچار بېلىق كىچىك، كىچىك بالىنىڭ قولىدەك بار. مەن نىلىستەك كىچىكلىمىدىم، بېلىق لەھەڭدەك يوغىناپتۇ. ئۇ دولقۇنلارنىڭ ئۈستىدە تىك تۇرغۇدەك، يىگىرمە مېتىرىدەك كېلىدىغان دولقۇنلارنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ ماڭا قاراپ ۋارقىرىغۇدەك:

ـــ بىرازىلىيە قىرغاقلىرىغا بارامسەن؟ بىلەمسەن، ئۇ يەردىكى ئۆسۈپ چىققان جايلار بىلەن ئافرىقا قىرغاقلىرىدىكى كەمتۈك جايلارنى جۈپلىسەڭ راسا ياپسا كېلىدۇ. مەن سېنى ئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا ئاپىرىمەن. بىرازىلىيەنىڭ شەرقىدىكى تۈمشۇقلاردىن ئافرىقىدىكى گىۋىنىيە قولتۇقىغا ئاپىرىمەن. سەن شۇ چاغدا قۇرۇقلۇقنىڭ خۇددى نانەك سۇنغانلىقىنى بىلىسەن ! ـــ دېدى.

مەن خۇشال بولۇپ ئۇنىڭ سىلىق دۈمبىسىگە مىندىم، ئۇ مېنى تىنچ ئوكياندىن ئاتلانتىك ئوكيانىغا ئېلىپ ماڭدى. مەن تاغدەك دولقۇنلار ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتتۈم. مەن شۇنى بىلدىم: راستتىنلا بىرازىلىيە قىرغاقلىرىدىكى ئۆسۈپ چىققان جايلار بىلەن ئافرىقا قىرغاقلىرىدىكى كەمتۈك جايلارنى، بىرازىلىيە قىرغاقلىرىدىكى قولتۇقلار بىلەن ئافرىقا قىرغاقلىرىدىكى تۈمشۇقلارنى ياپسالىساق قۇرۇقلۇق تۈتىشىدىكەن. بۇ ماسلىشىش ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ. ۋىگېنېر توغرا ئېيتقان: ئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ ئىككى قىرغىقى ئىلگىرى بىر پۈتۈن قۇرۇقلۇق بولغانىكەن. قۇرۇقلۇقنى شەكىللەندۈرىدىغان يەر قاتلاملىرى، تاغ تىزمىلىرىمۇ ئۆزئارا ماس، ئىككى

قىرغاقتىكى ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەردىمۇ ئۇرۇقداشلىق مۇناسىۋىتى بار ئىكەن. مەسىلەن، گېرمانىيە ۋە ئەنگلىيەنىڭ قۇلۇلسى شىمالىي ئامېرىكا قىرغاقلىرىدىمۇ بار ئىكەن. بىرازىلىيە بىلەن جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ يەر قاتلاملىرىدىن ئوخشاشلا تاشقا ئايلانغان دىنازاۋۇرلار تېپىلغان، قۇلۇلە بىلەن بۇ ھايۋان ئۆمىلىگۈچى، ئۇلارنىڭ ئوكيانلاردىن ئۇزۇپ ئۆتۈشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇلۇغ بىئولوگىيە ئالىمى دارۋىننىڭ ئوخشاش جانلىقلار ئارىلىقى يىراق ئىككى جايدا ئۆز ئالدىغا ئايرىم شەكىللىنىلمەيدۇ، ئۇلار مۇقەررەر ھالدا بىر جايدا پەيدا بولىدۇ، دېگەن تەلىمىنى ۋىگېنېرنىڭ ئىلمىي ھۆكمى تولۇق ئىسپاتلىدى. مەن ئۇچار بېلىققا مىنۈېلىپ ئوكيان سەيلىسى قىلمىغان بولسام، ۋىگېنېر بىر ئىسپاتچىدىن قۇرۇق قالغان بولاتتى. بۇنىڭدىن ئىككى يۈز مىليون يىل ئىلگىرى ھازىرقى ئامېرىكا، ياۋروپا، ئاسىيا، ئافرىقا، ئاۋىستىرالىيە ۋە جەنۇبىي قۇتۇپلار تۇتاشلا قۇرۇقلۇق ئىدى. كېيىن پارچىلىنىپ ھازىرقى پارچە ـ پارچە ھالەتكە كەلگەن. ھىندىستان قۇرۇقلۇقى جەنۇبىي قۇتۇپتىن ئۇزۇپ كېلىپ، شەرققە كېتىۋاتقان ئاسىيا قىتئەسىگە سوقۇلغان، نەتىجىدە دۇنيانىڭ ئۆگزىسى ھىمالايا تېغى كۆتۈرۈلۈپ چىققان، بۇ جايلار ھېلىمۇ شىمالغا قاراپ قىستىماقتا. بىر مىڭ ئۇچ يۈز يىلدىن بۇيان شىزاڭ بىلەن ھىندىستانىنىڭ ئارىلىقى ئاتمىش مېتىر قىسقارغان. ئاۋىستىرالىيە ھازىرمۇ شىمالغا قاراپ ئۆزمەكتە. كەلگۈسى دۇنيا قانداق بولىدۇ؟ يەر شارىنىڭ شەكلى ئۆزگىرەمدۇ؟ قۇرۇقلۇق يەنىمۇ كىچىكلەپ پارچىلىنامدۇ ياكى قايتا قوشۇلۇش بولامدۇ؟ بۇنى تولىمۇ بىلگۈم كېلىدۇ. مەن ئوكيانلارنى ئارىلاپ چىقتىم، ئوكيانلاردىن لەھەڭلەر سەكرەپ چىقىپ ماڭا سۆزلىدى:

— يۈتىمىز، بىز پۈتۈن ئىنسانىيەتنى يۈتىمىز!

مانا بۇ ئوكيانلارنىڭ ساداسى. مەنمۇ بوش كەلمىدىم:

— مەن ياپونىيەلىك مۆجىزە ياراتقۇچى شاگۇن تاڭلۇڭغا

ئوخشاش قەيسەر يىگىت. ئۇ ساھابى ناملىق تۆگىسىگە مىنىپ ئافرىقىدىكى يەتتە مىڭ كىلومېتىرلىق سەھرايى كەبىرنى كېسىپ ئۆتىمەن دەپ دۇنياغا جار سالدى. ئۇنىڭ يىگىرمە نەچچە ياشلىق گۈزەل بەدىنى قۇم ۋە قۇياشنى بەش ئاي كۆرگەندىن كېيىن ئاستىدىكى تۆگىسى ساھابى ئۆلدى. ئۇ چاغدا لۇڭ تېخى ئارانلا ئۈچ مىڭ كىلومېتىر سەھرايى كەبىر يولىنى بېسىپ ئۆتكەن. ئۇ سەھرايى كەبىرنى كېسىپ ئۆتۈشكە قەسەم بەردى. ئۇ ئۆلدى، لېكىن ئۇنىڭ روھى دۇنيانى تىترەتتى، ياپون مىللىتىنىڭ غۇرۇرىنى ئاشۇردى. مەنمۇ لۇڭدەك قەيسەر، ئوكيانلارنى باش ئەگدۈرىمەن ! ــ دەپ ۋارقىرىدىم. بېلىقلارنىڭ تىلى بىر ئىكەن. ئاستىمدىكى ئۇچار بېلىق گېپىمنى خاتا چۈشەنگەن چېغى، بۇ دېڭىز پۇقراسىنىڭ غۇرۇرىغا تەگكەن ئوخشايمەن، ئۇ بىر مۆڭگىۋىدى، دولقۇنلار ئۈستىگە چۈشتۈم. ئۇچار بېلىقتىن پاناھ ئىزدەپ قاتتىق بىر ۋارقىرىدىم ـ دە، ئويغىنىپ كەتتىم. ئويغانسام، ياتقان يېرىمدىن دوملاپ چۈشۈپتىمەن !

ــ ھا ـ ھا ـ ھا...

ــ پاھ، قارا بۇنى...

ــ ۋاي كالانپاي، ــ دېدىم مەن ئۆز ـ ئۆزۈمگە، ــ ژۇر ـ نالىلاردىن ئوقۇۋالغان بىلىمىڭنى كۆز ـ كۆز قىلىۋالدىڭ ـ دە !

دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى مەنمۇ ژۇرنالىلاردىن ئوقۇغان ـ دە، لېكىن ئوقۇغان بىلەن ئۇنىڭدەك ئۆزلەشتۈرۈۋالماپتىمەن. «ۋاي كېلەڭسىز، مەنزىرە تاللاش، گۈزەللىكىنى بايقاشنىلا ئە ـ مەس، ئوقۇغان كىتابىدىكى گەپلەرنى يادلىۋېلىپ ھېكايە تو ـ قۇشتىمۇ خېلى قابىلىيەتلىك ئىكەنسىنا. لېكىن، مەيلى بە ـ لىملىك بول، مەيلى سەزگۈر ھېسسىياتچان بول، مەن سېنى ياخشى كۆرەلمەيمەن، سېنىڭ خورەكلىرىڭ، ئوڭدا يېتىشىڭ، تاماق يېگەندە شالاپلىتىشلىرىڭ تولىمۇ يىرگىنچلىك !»

ئادەم ئاجايىپ قىساسخور مەخلۇق ئىكەن. يىلان ئەڭ

قىساسخورمىش، لېكىن ئۇ ئادەمگە يەتمەيدۇ. بىز ئۆزىمىزدىن ئۈستۈنلەرنى تىللاشقا ئادەتلەنگەن. باشقىلارنىڭ ئۈستۈنلۈكىگە قايىل بولغۇچىلارنى كىتابلاردىن كۆردۈم، تۇرمۇشتا كۆرمىدىم. مەن ئۆزۈمنى يازغۇچىغا خاس خىسلىتىم بار، ئادىل گەپ قىلغۇچى، رەزىللىكنىڭ دۈشمىنى ھېسابلايمەن. باشقىلارنى كەچۈرۈش بىلەن باشقىلاردىن كەچۈرۈم سوراش ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ ئىككى گۈلتاجى دېگەن سۆزنى ئېغىزىمدىن چۈشۈرمەيمەن. لېكىن، شۇنىسى ئەلەم قىلىدۇ: مەن باشقىلارنىڭ ئۆزۈمدىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى بىلسەم ھەرگىز ئۇ ئادەمنى ياخشى كۆرمەيمەن. ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ بىر ئەيىبىنى تېپىپ ئۆزۈمنى ئۇنىڭدىن ئۈستۈن ھېسابلاپ ئاندىن خاتىرجەم بولىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇنۇ ئوپېراتور بارغانسېرى ماڭا يىرگىنچلىك بىلىنمەكتە. ئۇنىڭ ئەيىبلىرى ئۈستىگە ئەمدى ئۆزىنىڭ كۆرسىتىشكە ئامراق، چاكىنا دېگەن يېڭى بىر ئەيىبىنى ئەكىلىپ قوشتۇم.

ئۇ يەنە سۆز باشلىۋىدى، مەن ياتقان يېرىمدىن پەسكە چۈشتۈم، ئۇ دەرھال مېنىڭ ئايىغىمنى پۈتۈمغا كىيدۈرمەكچى بولۇپ:

— ئۈستاز !... — دېيىشىگە مەن مەدەنىيەتلىك ئىكەنلىكىمنى ئۇنتۇپ:

— قويغىنا ئادىشوي ! — دېدىم، ئۇ ئاغزىنى سەت قىيسايتىپ:

— بىئارام بولۇۋاتامسىز؟ — دېۋىدى، مەن قوپاللىق بىلەن:

— بولمايچۇ ! — دېدىم. «سەن بار يەردە بىئارام بولماي نېمە بولاتتىم» دەۋېتىشكە تاسلا قالدىم.

دەلدۇگۈنۈپ يۈرۈپ پالوبىغا چىقتىم: تاڭ سۈزۈلگەن، چەكسىز دېڭىز سانسىز دولقۇنلىرى بىلەن تولىمۇ گۈزەل، سېھىرلىك، ئۇلۇغ بىلىندى. ئەنە ئۇچار بېلىقلار پاراخوتنىڭ

تۇمشۇقىدا پەيدا بولغان دولقۇنلارنىڭ ئۇستىدە ئۇزمەكتە. ئۇلار يادىن ئاجرالغان ئوقتا ئوخشايدۇ. ئۇلارغا زوقۇم كەلدى، ئۇلار قەلبىمدە ئىلھام قوزغىدى. «مەنمۇ ئۇلارغا مىنىپ ئوكيان كەزسەم» دېگەن بىر شېئىرىن تۇيغۇ ئەمدىلا يېلىنجۇدى، پاراخوت قاتتىق سىلكىندى، مەن ئارانلا پولات تامنى تۇتۇۋېلىشقا ئۇلگۈردۇم. قەلبىمدە يەنە ئوكيان (دولقۇن) غا، ئۆزۈمگە بولغان نەپرەت تۇيغۇسى يېلىنجاپ يالقۇن پەيدا قىلدى. بۇ چاغدا ماڭا پاراخوتنىڭ تۇمشۇقىدىكى سۇپىغا چىقىۋېلىپ كۇننىڭ قىزىل سۇ ئۇستىگە سەكرەپ چىقىشىنى تاماشا قىلىۋاتقان سايامەتچىلەرمۇ سەت كۆرۈنۈشكە باشلىدى. لېكىن، مېنىڭ يازغۇچىغا خاس پەزىلىتىم قەلبىمدىكى نەپرەت ئوتىنى ئۆچۈرۈشكە تەمشىلدى: مەن جىسمىمنىڭ قۇلى، روھىمنىڭ خوجايىنىمۇ ياكى ئەكسىمۇ؟ نېمىشقا روھىمنى جىسمىم ئۇستىگە قويالمايمەن، نېمىشقا بەدەن تەلىپىمنى پەزىلەت كۇچى بىلەن چەكلىيەلمەيمەن. كۆڭۈل ئاينىش، باش قېيىش، ئۇچەي ـ باغرىڭ تارتىشىش ئوخشاشلا بەدەن ھادىسىسى. مەن كىتابلاردا ئۆلۈمگە كۇلۇپ بارغانلارنى، ئۆز بەدىنىدىكى قىممەتلىك ئەزالار بىلەن خۇشال ـ خۇرام خوشلاشقانلارنى كۆرگەنمەن. باشقىلارغا: ئىنسان جىسمانىي تەلەپ بىلەن مەنىۋى تەلەپ ئوتتۇرىسىدىكى كۇرەشتە پىشىپ يېتىلىدۇ. بەدەن: يە، ئۇخلا، ئويىنا، كۆڭۈل ئاچ دەپ تۇرىدۇ، روھىڭ بولسا: ياق، ئىشلە، ياخشىلىق قىل، ئازابلان، نەپسىڭنى يىخ دەپ چەك قويۇپ تۇرىدۇ. جىسمانىي تەلەپ بىلەن ياشىغانلار ھايۋانلارغا يېقىنلىشىدۇ، مەنىۋى تەلەپ بىلەن ياشىغانلار ئىنسان بولۇپ يېتىلىدۇ دېگەن سۆزنى دائىم سۆزلەيتتىم. بۇگۇن نېمىشقا ئەمەل قىلالمايۋاتىمەن. نېمىشقا «مەن» مۇشۇ تاپتا بەدەننىڭ قۇلى بولۇپ قالدىم...

قۇياش قىزىل شارەڭ دېگىز ئۇپۇقىدا پەيدا بولۇۋىدى، چەكسىز دۇنيا كۇلۇمسىرىدى، ئىمىر ـ چىمىر دولقۇنلارنىڭ

كۆموش رەڭ بۆزغۇنلىرى يالت ـ يۇلت نۇر چاچتى. قارامتۇل دېڭىز بېتىمدە كۆموش قاتلام پەيدا بولۇپ، قاندەك قىزارغان يىراق ئۇپۇق سىزىقى ئاستا ـ ئاستا سۇزۇلۇپ، دېڭىز ئۆز گۈزەللىكىنى نامايان قىلدى: گويا بىر ئىلاھىي كۈچ دېڭىزغا مۇھەببەت نۇرى چاچقان، شۇنىڭ ئۈچۈن دېڭىز تارتىملىق، جىلۋىلىك، گۈزەل!

قەلبىمدە ئەمدى يازغۇچىغا خاس گۈزەللىك سېزىمى ئۇرغۇدى: ئىنسان گۈزەللىكىنىڭ بايقىغۇچىسى، هۇزۇرلانغۇچىسى، مەدھىيەلىگۈچىسى ۋە شاھىتى بولۇپلا قالماي، يەنە ئۇنىڭ ياراتقۇچىسى. چۈنكى، ئىنسان قەلبى سەزمىگەن بولسا، دۇنيادا گۈزەللىكنىڭ قىممىتى بولمىغان بولاتتى، ئۇ قەدىر ـ قىممەت پەيدا قىلغۇچى، ياراتقۇچى بولماي نېمە؟

ئوكيان ساياھىتىنىڭ بۇ يېڭى كۈنى كۆڭۈللۈك ئۆتسۇن ئىلاھىم!

لېكىن، خۇشاللىقنىڭ كۈشەندىسى بولغان كۆڭۈلسىزلىك يەنە قاراقۇش بولۇپ ئۈچۈپ كەلدى، تۇيۇقسىزدىن جەنۇب شامىلى پەيدا بولدى ـ دە، پاراخوت قاتتىق سىلكىنىپ، دولقۇنلار ئۆرىدەپ پولات پالوبىغا بۇلۇت پارچىلىرىدەك ئۈچۈپ چۈشۈپ پاراكەندىچىلىك، ۋەھىمە، داد ـ پەريات پەيدا قىلدى. ياش ماتروسلار ئۇستىگە چۈشكەن سۇدىن راھەتلەنسە كېرەك. كۈلۈشۈپ ـ چاقچاق قىلىشماقتا. لېكىن، بىز ۋەھىمە ئىچىدە داد ـ پەريات قىلماقتىمىز.

بىز ياتاق قىلىۋالغان كىچىككىنە مەجلىسخانىنىڭ ئۇستىدە كۆزىتىش پونكىتى، كاپىتان بۆلۈمى ۋە تېخنىكا بۆلۈملىرى بار. مەن پولات شوتا بىلەن شۇ ياققا ياماشتىم. بۇ ئەلۋەتتە ۋەھىمە ئىچىدە قىلىنغان ئاڭسىز ھەرىكەت. ياش، قامەتلىك كاپىتان ئالدىمغا چىقتى، مۇرەمگە قولىنى قويۇپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ قورقمىسلا، پاراخوت ئۆرۈلۈپ كەتمەيدۇ، مۇنۇ دورىنى پات ـ پات ئىچىپ تۇرسىلا، كۆڭۈل ئايىنىشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ، ــ دېدى. بۇ ھۆرمەت، غەمخورلۇق بىلەن ئېيتىلغان سۆزلەرمۇ قۇلىقىمغا قوپال، سۇنئىي، سەت ئاڭلاندى.

ــ بۇ ئازابنىڭ چېكى بارمۇ، يوق! پاراخوتنى تىنچ ماڭدىغان قىلالمامسىلەر؟ ــ مەن كاپىتانغا غەزەپ بىلەن ئالايدىم.

ــ ئامالىمىز بار، بۇ ئامال ــ غەيرەت قىلىش. تېخنىكا جەھەتتە باشقا ئامالىمىز يوق!

شۇ چاغدا بىر پارچە سۇ بىز تۇرغان شوتىغىمۇ قوغلاپ چىقىپ ئۇستىمىزگە چۈشتى، پاراخوت قاتتىق سىلكىندى، غاچىلدىدى، رادىيو كانىيىدىن ئەنسىز ئاۋاز خىرىلداپ چىقتى.

دېڭىزغا قاراش مۇمكىن ئەمەس، چەكسىز، سانىاقسىز دولقۇنلار دېڭىز بېتىدىن كۆتۈرۈلۈپ قاتتىق غەزەپلەنگەن يىرتقۇچتەك ھۆركىرەپ دېڭىز بېتىگە قايتىدۇ، ئاپپاق بۇزغۇنلار خۇددى ھەربكەتچان ھەسەل ھەرىلىرىدەك يالتىراپ ئۇچۇپ يۈرىدۇ، گويا پاراخوت مىڭلىغان توپ ئوقلىرىنىڭ نىشانى، دېڭىز ئۇنى توپقا تۇتماقتا، بۇ يەردە ھايات ـ مامات جېڭى بولماقتا، بۇ جەڭنىڭ قوماندانى بولغان مۇنۇ قامەتلىك كاپىتان گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك كۈلۈپلا تۇرىدۇ. ئۇ مېنى كەينىمدىن قولتۇقلاپ شوتا بىلەن تۆۋەنگە ئەپچۈشتى. مەن دەلدۇگۇنۇپ، كۆڭلۈم ئاينىپ، بېشىم قېيىپ ئۇنىڭغا تايىنىپ تۆۋەنگە چۈشتۈم. كاپىتان مېنى ئۆز ياتقىغا ئەكىرىپ كارىۋىتىدا ياتقۇزۇپ قويدى ۋە ئايىغىمنى سالدۇرۇپ، خۇددى كىچىك بالىنى پەپلىگەندەك ئەدىيال بىلەن پۈتلىرىمنى ئوراپ قويۇپ:

ــ كارىۋاتتىن چۈشمەڭ، خاتىرجەم يېتىڭ، كارىۋاتنىڭ ئىككى چېتىنى چىڭ تۇتۇۋېلىڭ، سىلكىنسىمۇ ھېچ نەرسە بولمايسىز. مانا مۇنۇ چېلەككە... ھە، خوش ئەمدى، كەتتىم... ــ

دېدى.

ئۇنىڭ گەپلىرى قۇلىقىمغا كىرسۇنمۇ، مەن جان قايغۇسىدا، ئازاب، چەكسىز قىينىلىش، ياندۇرۇش، باش قېيىش، ماغدۇرسىزلىنىش...

ماڭا يادقا بولۇپ كەتكەن «ئىرادە ــ كۈچ نەزەريىسى» نەگە كەتتى؟ مەن بۇ نەزەريە بىلەن تالاي ئادەملەرگە تەسەللى، مەدەت بەرگەن ئەمەسمىدىم. جىسمانىي ئازابنى روھىي ئۇمىدۋارلىق بىلەن يەڭگىلى بولاتتىغۇ؟ ئىنسان ئۆز ـ ئۆزىنى مانا مۇشۇنداق چاغدا، ئۆلۈشنى ئارزۇ قىلىشقا مەجبۇر بولغان چېغىدا راسا توغرا باھالىسا كېرەك. لېكىن، بۇ باھانىڭ نەتىجىسىنى خەلقە مەلۇم قىلىشقا بولمايدۇ ـ دە. ئاجىزلىق، زەئىپلىكنى ئېتىراپ قىلىش يۈرەكنىڭ ئىشى، ئېغىز بولسا ئۇنى رەت قىلغۇچى. چۈنكى، ئىنسان ئۆزىنىڭ نۇرغۇن ئەيىب ۋە گۇناھلىرىنى ئېغىزى بىلەن رەت قىلىپ ئۆزىنى ھىمايە قىلالايدۇ. مەن ئۆلۈشنى ئارزۇ قىلمىمەن. مەن ئۇچۇن بۇ ئۆلۈشنىڭ ئاسان يوللا يوق. دېڭىزغا سەكرەش، زەھەر ئىچىش، تىغ ئۇرۇش ياكى سىرتماقتا ئېسىلىش... لېكىن بۇلارنىڭ ھېچقايسىسىغا ئىمكان يوق. بەدىنىم ئاخىرقى ھالاكەتنى تەلەپ قىلىدۇ، لېكىن روھىمدا يەنە ھايات رىشتىسى بار. زىلۇڭا ئايالىم كۈلۈپ تۇرۇپتۇ، قىزىمنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىدە ياش، بەڭباش ئوغلۇم زاڭلىق قىلغاندەك كۈلمەكتە، ئۇلار ئۇچۇن ئازابنىڭ ئەۋجى ــ ئاخىرقى چېكى چۈشىنىكسىز ـ دە، ئۆپكە بىلەن يۈرەكنىڭ بوغۇزۇڭغا كېلىپ تىقىلىشى نېمىنى چۈشەندۈرىدۇ. قۇرۇق ھۆ بولغاندا ئۇچەي ـ ئاشقازانىنىڭ خۇددى ھازىرلا ئۈزۈلۈپ پارە ـ پارە بولۇشىدىن دېرەك بېرىشى ھەرقانداق قېيىن ئوپېراتسىيەدىنمۇ ئازابلىق. بۇنى مېنىڭ گۇزەللىرىم نەدىن بىلسۇن؟... ئاھ، مانا ئاخىرقى ئىنجىق، بەلكى جانىنىڭ چىقىشى بولسا كېرەك... مەن جەبرائىلدىن جان قاچۇرۇپ كارىۋاتتىن ئۆزۈمنى تاشلىدىم،

سىرتقا ــ پالوبىغا قاراپ ئۆمىلىدىم.

... يەنە شۇ كارىۋاتتا كۆزۈمنى ئاچتىم. ئوپېراتورنىڭ سەت چىرايى غۇۋا كۆرۈندى، ئۇ ئۈستىبېشى چىلىق ـ چىلىق سۇ، چاچلىرى پېشانىسىگە چاپلاشقان هالدا يوغان ئېغىزىنى ئېچىپ هېلىقى يىرگىنچلىك كۈلكىسى بىلەن ئالدىمدا تۇرماقتا:

ــ كالانپاي، مېنى نېمىشقا بۇ يەرگە سۆرەپ ئەكىردىڭ؟

ــ دېڭىزغا چۈشۈپ كېتەيلا دەپسىزكەن ئۇستاز.

ــ نېمىشقا چۈشكىلى قويمىدىڭ؟

ــ چاقچاق قىلمىسىلا.

ــ چاقچاق قىلىدىغانغا سەن مېنىڭ ئاغىنەمۇ؟

ــ دۈشمىنىڭىز ئەمەسمەن، ئۇستاز.

ــ مېنى ئۆمىلەپ يۈرگەن يەردە يەنە سۈرەتكە ئالغانسەن هەرقاچان؟

ــ شۇنداق، ئۇستاز. ئۇستىڭىزگە دولقۇن چۈشمەكتە، سىز پالوبىغا باغرىڭىزنى بېسىپ چىڭ چاپلاشقان. بۇ كۆرۈنۈش تولىمۇ تەسىرلىك!

ــ خەپ، توختا سېنى، سەن كالانپايىنى جۈمۇ!

خۇددى ئۇستۇمگە چېقىلغان چۈشكەندەك قاتتىق سىلكىندىم. ئەمدى قۇلىقىم هېچنېمىنى: ئوكيانىنىڭ نېمىدەپ هۆركىرىگىنىنى، دولقۇنلارنىڭ غەزەپلىك شاۋقۇنلىرىنى، ئادەملەرنىڭ پىچىرلىغاندەك سۆزلەشلىرىنى، هەممىسىنى ئاڭلىيالمىدىم. ئەڭ بۇرۇن ئاڭلاش سېزىمىم ئۆلگەن ئوخشايدۇ. مەن نەدە، نېمە قىلىۋاتىمەن، هەممىسى قاراڭغۇ، بىرلا نەرسە ئېنىق ــ مەن تېخى هايات!

... پاراخوت چەكسىز دولقۇنلار ئارىسىدا تولىمۇ ئاستا، بىر كۆتۈرۈلۈپ، بىر چۆكۈپ، بىر سىڭار يان بولۇپ، بىر تۈزۈلۈپ كېتىۋاتىدۇ. چەكسىز دېڭىز، سانسىز دولقۇنلار ئۆزىنىڭ چەكسىز كۈچ ـ قۇدرىتىنى نامايان قىلماقتا. ئۇ هەممىنى يىمىرىشكە، ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ هەم بالىسى، هەم

رەقىبى بولغان ئىنسانلارنى يوتۇۋېلىشقا قادىر.

پالۋىنغا دولقۇنلار كەينى - كەينىدىن ھۇجۇم قىلماقتا. ماتروسلار ياتقىنىڭ پالۋىنى ئۇستىدىكى توڭلۇكلىرىنىڭ پولات قاپقىلىرى ھىم يېپىلغان. ئۇ بىچارىلەر تىنچىق ياتقىدا قانداقمۇ چىداپ ياتقاندۇر... ھەي ئوپېراتور، دولقۇنلارنى سۇرەتكە ئېلىپ نېمىمۇ قىلارسەن. ئۇ، ئاپپاراتنى بىردە دېڭىزغا، بىردە ئۆز ئۇستىگە كېلىۋاتقان دولقۇنلارغا توغرىلىماقتا. مانا بىر پارچە سۇ ئۇنىڭ ئۇستىگە قۇيۇلدى. ئەنە، ئۇ يەنە ئاپپاراتى بىلەن پەيدا بولدى: زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ زەمبىرەكلەر يېنىدا توم ئارقانلارنى تارتىشىپ يۇرگەن يالىڭاچ ماتروسلارنى سۇرەتكە ئالماقتا، ئۇ كەينىگە داجىدى، پولات سالاسۇنلار ئۇنى قوغدىيالامدىكىن. ئەنە دېڭىزدا تولىمۇ چوڭ، ئوچ قەۋەتلىك بىنادەك بىر سۇ تۇۋرۇكى كۆتۈرۈلدى، پاراخوت چۆككەندەك بولدى، پوتۇن پالۋا سۇ بىلەن تولدى، ئوپېراتور كۆرۈنمىدى، ئىسىت، ئۇ ئاپپاراتى بىلەنلا ئۇچار بېلىقلارغا قېتىلىپ كەتكەن بولمىغىيدى. ئىسىت، ئىسىت، مەن كەتسەم بولاتتى. چۈنكى، مەن جاندىن تويغان، ئۇ ھايات قالسا بولاتتى، ئۇ ھاياتنى تولىمۇ سۆيەتتى... لېكىن قانۇنىيەت رەھىمسىز ئىكەن، كىشىگە تىلىگىنىنى بەرمەيدىكەن، تەتۈرىچە ئىش قىلمىدىكەن.

يۇقىرىقىلار چۈشۈمۇ، كۆرگەنلىرىمۇ، خىيالىمۇ ياكى مەن ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ كۆزلىگەن ئارالغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن ئاڭلىغان ھېكايىمۇ، بۇلارنى ئاڭقىرالمىدىم. بىرلا نەرسە ئېنىق: بىز ھاكىتەك ئاق تۇپراقلىق ئارالغا كەلدۇق. بۇ گۈزەل ئارالدىكى مۆجىزىلەرنى سۇرەتكە ئالىدىغان ھېلىقى ئوپېراتور ئارىمىزدا يوق.

قەلبىم ئۇنى سېغىنماقتا، كۆز يېشىم ئۇنى ئىزدىمەكتە، بەلكى ئۇ ئۆلۈمگەن بولسا، قەلبىمدە ئۇنىڭغا مۇھەببەت ئويغانمىغان بولاتتى. ئۇ راستلا ئۆلگەن ئوخشايدۇ.

مەن كۈن نۇرىدا يالتىراپ ئويناۋاتقان دولقۇنلارغا قارىدىم، دولقۇنلاردىن سادا كەلدى:

ــ ھەي ئىنسانلار، سىلەر تازا ئەخمەق، سىلەر تىرىكلەرگە دۇشمەن، ئۆلگەنلەرگە ئاشىق. سىلەر ھالاكەتنىڭ دوستى. تېزرەك ئوكيان قوينىغا كېلىشكە تەييارلىنىۋاتسىلەر. يەر شارى سەككىز مىليارد ئادەمنى باقالايدۇ. سىلەر ئاز يىلدىن كېيىن بۇ سانىنى تولدۇرىسىلەر، سىلەر بېلىقلار بىلەن بەسلىشىپ كۆپەيگەن بىلەن، ئۇلار بىلەن بەسلىشىپ ياشىيالمايسىلەر!

بۇ گەپلەر ئوپېراتورنىڭ گەپلىرىغۇ؟ ئۇ ھايات بولسا كېرەك. دولقۇنلار ئۇنىڭ جىسمىنى ئەكەتكىنى بىلەن، ئۇنىڭ روھى دولقۇنلار ساداسىغا سىڭگەن، مەڭگۈ ھايات تۇرىدىغان ئوخشايدۇ.

1991 ـ يىلى 9 ـ سېنتەبىر، غۇلجا.

قۇياش ۋەھمىسى

يوغان بۇرۇن، كىچىك كۆز، ساقىلى قىرىلغان، ئاپتاپتا كۆيۈپ قارايغان بۇ ئادەم كۇندىن قېچىپ يەنە كۇنگە قاقلاندى، بۇ ئۇنىڭ ئاشۇ ئۇنتۇغاقلىق كېسىلىنىڭ كاساپىتى. تۇغقانلىرىنىڭ، يېقىنلىرىنىڭ ھەتتا بالىلىرىنىڭ ئىسمىنىمۇ پات ـ پات ئۇنتۇپ قالىدىغان بۇ ئادەم تاللۇڭالغان ئورنىنىڭ ماشىنا غەربكە ماڭغاندا كۇن چۇشۇۋاتقانلىقىنى يەر ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلسۇن؟

كۇن نۇرى ئۇنىڭ كۆزەينىكىگە نەشتەردەك سانجىلىپ، كۆزلىرىنى ياشاڭغىرىتىشقا، ئاجىزلاشقا ئەسەبىي نېرۋىلىرىنى تىنىمسىز غىدىقلاپ ئازابلاشقا باشلىدى.

ـــ دوزاخ ! ـــ دېدى ئۇ تەرىنى تۇرۇپ بىئارام بولۇپ، قۇياشنى تىللاپ ۋە: «بەلكى قۇياشنى تىللىغان بىرىنچى ئادەم مەندىمەن، بۇ مېنىڭ قەھرىمانلىقىمۇ ياكى رەزىللىكىممۇ؟» دېدى ئىچىدە غوتۇلداپ ۋە بۇ سۆزۇمنى بىرى ئاڭلاپ قالىدىمىكىن دەپ ئەتراپىغا تەشۋىش بىلەن قاراپ قويدى.

... قۇياشسىز گۇزەللىك بولمايدۇ؛ يېشىللىق، يورۇقلۇق، ھارارەت، پارقىراق تاغلار، چەكسىز دالىلار ۋە مۇشۇ چاغنىڭ ئۆزىدە قۇياشتىن چەكسىز ھۇزۇر ـ ھالاۋەت كۆرۈۋاتقان سانسىز جانلىقلار ۋە جانسىزلار ئۇنىڭ بايىقى تىلىنى ئاڭلىسا چوقۇم ئۇنى «قەھرىمان» دېمەيدۇ، «رەزىل» دەيدۇ.

ـــ بوپتۇ، مەن رەزىل ! ـــ دېدى ئۇ ئۇنلۇك سۆزلەپ، ـــ رەزىللىك ئەيىبمۇ، ئارتۇقچىلىقمۇ؟

ـــ كىمنى تىللاۋاتىسىز ئەپەندى؟ ـــ دېدى ئۇنىڭغا يانداش

ئولتۇرغان ۋە ئۆزىنى ئىككى سائەتتىن بېرى تۆت قېتىم تونۇشتۇرغان تاقىر باش ئادەم غاراڭ - غۇرۇڭ ئاۋاز بىلەن ئۇنىڭ ئوغلىنى قاينىتىپ، — ئۆيدىن رەنجىپ چىقىقان ئوخشايسىز - ھە؟ كەيپىڭىز ياخشىلىنىپ كېتىدۇ. كۇن ئولتۇرۇشقا يەنە ئون سائەت بار ئەمەسمۇ، قاراڭ، ئاۋۇ مولىلام توختىماي تەسۋى سىيرىۋاتىدۇ، ئۇ ھېچ بولمىسا يەتمىشتە بار، تەسۋىسى ھەرەمنىڭ ئىكەن، بەلكى ئۇ قىلغان ساۋابلىق ئىشلىرىنى ساناۋاتقاندۇر ياكى قىلمىش - ئەتمىشلىرىنى ! ھەپچۇش !

«ئىلاھىم مۇشۇ چۇشكۇرۇك بىلەن زۇۋانىڭ تۇتۇلار !» دېدى بىزنىڭ «رەزىل» (ئۆز ئىقراسى) ئۇنىڭدىن بىزار بولۇپ.

— مولىلامغا يىگىرمە كويچەن بەرسەم ئورنىنى تېگىشىپ بېرەرمۇ؟

— نېمە دېدىڭىز ئەپەندى، — دېدى ئۇ رەنجىش بىلەن ئاچچىق كۇلۇپ قويۇپ، — ئاتمىش كويچەن خەجلەپ بۇ ئون ئالتە كىشىلىك مىنىبۇسقا ئولتۇردۇق، ئەمدى يەنە يىگىرمە سوم خەجلەپ ئورۇن تېگىشىسىڭىز، ئويلاپ كۆرۇڭ. نېمىدىن بىزار بولغىنىڭىز، نېمىگە رەنجىگەنلىكىڭىزنى يا ئېيتمىسىڭىز، سىز بىلەن دوست بولماق تەس ئوخشايدۇ. بىلەمسىز، مەن سىزنى دەپ بۇ مىنىبۇسقا چۇشتۇم، سىز مېنى بىلمىگەن بىلەن مەن سىزنىڭ دوستىڭىز، غايىبانە دوست دەڭە. ھەر قېتىم دوستلىرىم يادىمغا كەلگەندە، تىزىملىكىڭ خېلىلا بېشىدا سىز بولىسىز.

— ئەستاغپۇرۇللا.

— ھە، مانا بىزار بولغىنىڭىزنى ئاشكارىلىدىڭىز. ئەپەندى، بەلكى سىز مۇناسىۋەتشۇناسلىقتا دائىر كىتابلارنى جىق ئوقۇغانسىز، ئەمما مەن سىزدىن رازى، بىز يەنە يىگىرمە ئىككى سائەت بىللە ماڭمىز تېخى.

«يەنە ئون سائەت كۇنگە قاقلىنىدىكەنمەن، يىگىرمە ئىككى

سائەت تېتىقسىز گەپ ئاڭلايدىكەنمەن، توۋا، قايسى شەيتان كۆزۈمنى تېڭىپ، قانداق ئېزىتقۇ ئەقلىمنى ئوغرىلاپ بۇنداق ماشىنىغا چىقىپ، مۇشۇنداق ئورۇندا ئولتۇرۇپ قالغاندىمەن.»

ئۇ ھەتتا ماشىنىنى توختىتىپ چۈشۈپ قېلىپ كەينىگە قايتماقچى بولدى، لېكىن ماشىنىغا چىقىپ بولغاندا قايتىمەن دېسىمۇ قاملاشمايدۇ ـ دە.

ئۇ كۆز ياشلىرىنى ھېلىدىن ـ ھېلىغا سۈرتۈپ، كۆزىنى تىنىمسىز چېقىپ، يۈزىنى كۆيدۈرۈۋاتقان ئىيۇن قۇياشىنى تىللاپ، ھەمراھىنىڭ ھايات خاتىرىلىرىدىن قىلىۋاتقان تېتىقسىز ھېكايىلىرىدىن بىزار بولغىنىچە غەربكە قاراپ سەپىرىنى داۋاملاشتۇرىۋەردى.

... قۇياش بولمىسمۇ يەر يۈزىدە ھاياتلىق بولۇپرەرمۇ؟ بولىدۇ، ئىلىم ـ پەن تەرەققىي قىلغان بۈگۈنكى كۈندە قۇياشنىڭ ئورنىدا ئېلېكتىر نۇرىدا پايدىلانغىلى بولىدۇغۇ، مىسالى بالتىق بويلىرىدا، نورماندىيەدە قۇياش كەمدىن ـ كەم چىراي كۆرسىتىدىكەن، ئەمما ئىنسانلار ئۇ يەردىن كۆپرەك رازى...

ـــ لەنەت!

ـــ كىمنى تىللاۋاتىسىز ئەپەندى، مەشھۇر ئادەملەرنىڭ تىللاشلىرىنى ئاڭلاشمۇ نېسىپ بولدى. ئېيتىڭە كىمنى؟

ـــ قۇياشنى!

ـــ پاھ، پاھ، پاھ! ـــ دېدى ئۇ تەرىنى تۇرۇپ «رەزىل»گە ئالىيىپ قاراپ قويۇپ، ـــ قۇياشقا لەنەت ئوقۇغان داڭلىق ئادەمنى كۆرۈشمۇ نېسىپ بولدى. قۇياش ھەقىقەتەن، مېھىر ـ شەپقەتنىڭ، ئادالەتنىڭ سىمۋولى، ئەپەندى!

ـــ خۇدانىڭ سىمۋولى بولسىمۇ ئىگەكىم!

ـــ پاھ، پاھ، بەدىنىنى ھەقىقەتتىن ئۇستۇن بىلىدىغان مەشھۇر شەخسىنىمۇ بۇگۈن كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن. رەنجىمەڭ، سىزگە بولغان ھۆرمىتىم ئازىيىپ كېتىۋاتقانىدەك قىلىدۇ

ئەپەندى. ياق، ئەمدى سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى ئاتايدىغان بولدۇم ئۇكام رەھمى!

— رەھمى مېنىڭ تەخەللۇسۇم!

— ئىسمىڭىز ئىبراھىم جالالىددىن ئەمەسمىدى، راست، سىز مېنىڭ ئىسمىمنى بىلمىگەن بىلەن، مەن سىزنىڭكىنى بىلىمەن ئىبراھىم جالالىددىن، بىلىشنى خالىمىسىڭىزمۇ ئىسمىمنى دەپ قويايلى: ئىسمىم چاۋار، يەنى ئەخلەت دېگەن سۆز، فامىلەم پاسار. ئىسمىم ـ فامىلەم چاۋار پاسار. ئەخلەت ـ قوناق شېخى دېگەن بولىدۇ. ئىسمىم ئەرەبچە ئەمەس دەڭە، سىزنىڭ ئەرەبچە، ئىبراھىم جالالىددىن.

— تەخەللۇسۇم رەھمى، مېنى تەخەللۇسۇم بىلەن ئاتاڭ ئاكا!

رەھمى بىزار بولۇپ كۆلۈپ قويدى: «جايىڭنى تاپماپسەن ئەخلەت، — دېدى ئۇ ئىچىدە، — بىراق سەن بولمىساڭ ھاياتنىڭ قىزىقى بولمايدۇ».

— مەن سىزنى ئازابتىن قۇتقۇزۇشقا تەييار، — دېدى چاۋار رەھمىنىڭ تەرلىگەن، قىزارغان يۈزىگە قاراپ قويۇپ، — ئورۇن ئالماشتۇرايلى، سىز تىللىغان قۇياش نۇرىدىن مەن ھۇزۇرلىنىپ قۇياشنى مەدھىيەلىۋالاي.

— نېمە خىزمەت قىلمىسىز ئاكا؟ — دەپ سورىدى رەھمى نۇر چاقمايدىغان ئورۇندا راھەتلىنىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن رازى بولۇپ، — تونۇشۇپ قويايلى.

— مەن تەرجىمان، قىرىق يىللىق تەرجىمان، ئەمما ئەدەبىيات ھەۋەسكارى. ئاتمىش ئىككى ياشلىق ھەۋەسكارمەن، پېنسىيەگە چىقتىم، ئەمما ھېسسىيات بايلىقىم ئون سەككىز ياشلىق قىزنىڭكىدەك! ھەۋەسنىڭ تۇرتكىسى بىلەن يۈز پارچىدىن كۆپ شېئىر، تۆت داستان، ئون يەتتە پارچە ھېكايە، تۆت پوۋېست، بىر رومان يازدىم. ئەمما ئېلان قىلىنغىنى بىر شېئىر، بىر ھېكايە!

ـــ ها ـ ها ـ ها... ـــ رەھىمى قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى، چاۋار پاسارمۇ ئەگىشىپ كۈلدى، مانا شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ «دوستلۇقى» باشلاندى. چاۋار ئەسىرى ئاز ئېلان قىلىنغىنى بىلەن ئېپى بار ئادەم ئىكەن، بىردەمدىلا شوپۇرنى «قول بالىسى» قىلىۋالدى ـ دە، خالىغان يېرىدە توختىتىپ، خالىغان ئىشىغا سالالايدىغان بولۇۋالدى.

ـــ قېنى، شوپۇر بالام، ئاۋۇ تاۋۇزلارنىڭ تازا تەملىكىدىن بىرنى ئەكەلگىن. خوش، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىشقا تۇزلانغان تۇخۇمدىن ئون دانە، ئىككى يۈز ئەللىك گىرامىلىق «ئىلى داچۇ» دىن ئىككىنى ئالغاچ كەلگىن، مانا پۇل!

جۇڭغار دالاسىنىڭ بۇك ـ باراقسان بوستانلىقلىرى، تېخى ئۆزلەشتۇرۇلمىگەن چۆللىرى ئەمدى بىزنىڭ «رەزىل» قەھرىمانىمىزغا زېرىكىشلىك تۇيۇلمايدىغان بولدى. ئۇ سۆھبەتدىشىنىڭ ئاخىرلاشمايدىغان «كەچمىش ـ كەچۈرمىشلەر ئىزاھاتى»دىنمۇ بىزار بولمايدىغان، ئەمدى ئورنىنى بىرى يېگىرمە سوم ئۇستەك بەرسىمۇ تېگىشمەيدىغان بولدى. ئۇنىڭغا ئون ئالتە كىشىلىك مىنىبۇس خۇددى دائىم دوستلىرى بىلەن جەم بولغاندا كاۋاپ ـ ھاراق، ئاخىرىدا نېرىن كەلتۇرۇلىدىغان «دىلئارامى» رېستورانىدەك كۆڭۈللۈك تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇ ئەمدى ماشىنىدىكى ئون ئالتە ئادەمگە ئىجادكارنىڭ كۆزى بىلەن قاراشقا باشلىدى.

موللام توختىماي تەسۋى سىيرىماقتا، ئۇنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلغان، لەۋلىرى رىتىملىق ھەرىكەتتە. ئۇزۇن، يارىشىملىق چارلاشقان ساقىلى لەۋلىرى بىلەن تەڭ تىتىرىمەكتە. ئۇ بىرلىرىنى مەدھىيەلەۋاتامدۇ ياكى تىلاۋاتامدۇ؟ ئۇنىڭ يېنىدىكى بومبا ساقال، كۆك كۆز چەت ئەللىك دەپتىرىگە نېمىلەرنى يېزىۋاتىدىكىن، «نېفىتىنىڭ ئۇستىدە ئۇزۇپ كېتىۋاتىمىز دەپ يازغانمىدۇر ياكى كۆكەرگەن يېرىدىن قاقاس چۆللەر كۆپ ئىكەن، نېمانداق قەدىمى ئاستا دۆلەت بۇ؟» دەپ

يېزىۋاتامدىغاندۇر... ئەنە سۆيدى، قىز قىزىرىپمۇ قويمىدى، كۆزلىرىنى يۇمدى، ئۇيغۇرلىرىمىزمۇ جىنسىي - روھىي ئەركىنلىكتە چوڭ قەدەم تاشلىماقتا... ئاۋۇ ئۇخلاۋاتقان سېمىز ئاداش قانداق چۈش كۆرۈۋاتىدىكىن؟ مۇنۇ ھەممە چىشىغا ئالتۇن قاپلىغانلىق گېپى نېمانچە تولا: «غۇلجىدا ئىككى دۇكىنىم بار، ئايالىم بىلەن كىچىك ئوغلۇم ئاچىدۇ. چوڭ ئوغلۇم ئىككىمىز مال توشۇيمىز، قانچىلىك دەمسىزا؟ ئەلۋەتتە بىزمۇ (تۇمەن) بىلەن ھېسابلىشىمىز - دە. (تېيىن) بىلەن ھېسابلىشىدىغان چاغلار كەلمەسكە كەتتى ئاداش. يۇك باسقان ماشىنىلىرىمىز ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا بارغۇچە (تۇمەن، تۇمەن، تۇمەن) دەپ سايراپ ماڭىدىغان گەپ»... پاھ، ئۇنىڭ گەپچىلىكىنى، ھەقىقىي «پوچى» دىن ئىكەن - دە ! لېكىن، ھازىر زامان مۇشۇلارنىڭ. ئۇنىڭ يوغان گەپ قىلىشقا ھەققى بار. بىر سودىگەرنىڭ ئورنى ماڭا ئوخشاش ئۇيغۇرنىڭ قەلەمگە بېغىشلىغان ھەرقانداق «كىچىك يازغۇچى»نىڭ ئورنىدىن يۇقىرى. ئەنە، ساقاللىق تەسۋىچى چېغىدا ئۇنىڭغا كۇلۇمسىرەپ قايرىلىپ قاراۋاتامدۇ؟ پۇلغا خوجايىنلىق قىلغۇچىلار بالدۇر ئېچىلىدىغان سەھرا گۈلدەك تارتىملىق بولىدۇ. لېكىن، بىزدەك بارلىق شۆھرەت ۋە ئۇيغۇرنىڭ كەلگۈسىگە تاپشۇرغان «غايە مەستانىلىرى»مۇ گۈلگە ئوخشايمىز، بىراق بىز گۈلنىڭ قەدىر - قىممىتى قالمىغان پەسلىدە ئېچىلىدىغانلاردىن... بومبا ساقال چەت ئەللىك ئۆچكە ساقال تەسۋىچىگە بىرنېمىلەرنى دېدى، تەسۋىچى قاقاقلاپ كۈلدى، پاھ، ئۇنىڭ چىشلىرىمۇ ساپلا ئالتۇنكەنە ! مەيلى، چىشى ئالماس بولسىمۇ مەيلى. ئۇ نېمىگە كۈلدىكىن، چەت ئەللىك ئۇنىڭغا نېمىلەرنى دېدىكىن؟... ئاشۇ مۇز چىراي تەسۋىچى كۈلگەن بولغاندىكىن، چەت ئەللىك چوقۇم ئۇنىڭغا قىزىق گەپ قىلدى - دە، بولمىسا تەسۋىچى كۆز يېشىنى سۈرتۈپ بولۇپ يەنە كۈلەتتىمۇ؟

— سىزچە ئۇ تەسۋىچىگە نېمە دېگەندۇ، قىممەتلىك

هەۋەسكار، ھۆرمەتلىك تەرجىمان، يولداش چاۋار پاسار؟

— يولداش دېمەك، ھازىر بۇ سۆز مودىدىن قېلىۋاتىدۇ. «ئەپەندى» دەك، بۇ سۆز «يولداش»نىڭ ئورنىنى ئىگىلەيدىغان ئوخشايدۇ. ئەپەندى، ھە، ئاۋۇ چەت ئەللىك ئاۋۇ تەسۋىرچىگە نېمە دېدىكىن، ئۇ نېمىگە كۈلدىكىن، بىلگۈم كېلىۋاتىدۇ، دېمەكچىمۇ سىز ئەپەندى، ئۇنى بىلمەك نان يېمەكتىنمۇ ئاسان، مەنمۇ مانا مۇشۇنداق نەرسىلەرگە قىزىقمەن. تۇرمۇشنىڭ قىزىقى مانا مۇشۇنداق باشقىلارنىڭ نازۇك سىرلىرىنى بىلىۋېلىشتا، مېنىڭ بىر دەپتىرىم بار، مەخسۇس مۇشۇنداق سىرلارنى خاتىرىلەشكە بېغىشلانغان. مەسىلەن، بىزنىڭ بىر باشقارما باشلىقى ئۆگەي قىزى بىلەن ئۆيىدە يالغۇز قالدى. مەن بىزنىڭ بالكوندىن باشقارما باشلىقىنىڭ تېمىغا يامىشىپ ئۆتۈپ...

— پاھ، پاھ...

— شۇنداق ئۆتۈپ، بالكونىنىڭ دېرىزىسىدىن ئۆيگە كىرىپ، يان ئۆيدىكى رەزىللىكنى كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ، قۇلىقىم بىلەن ئاڭلاپ... ساق ـ سالامەت قايتىپ چىقتىم...

— سىزنىڭ قىلىقىڭىز ئۇلارنىڭكىدىنمۇ رەزىل...

— نېمە؟ بەلكى شۇنداقتۇر، لېكىن ئەپەندى، باشقىلارنىڭ ئۆزىلا بىلىدىغان سىرلىرىنى بىلىۋېلىش تولىمۇ قىزىق، تولىمۇ كۆڭۈللۈك ئىش. ھېلىقى باشقارما باشلىقى ئۆگەي قىزىنى: «جېنىم، بەختىم...» دەپ ئەركىلەتكەندە، قىز نېمىلەرنى دېدى دەڭە؟

— قويۇڭ، بۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىسىمۇ باشقىلارغا دېيىشنىڭ ئۆزى رەزىللىك!

— بەلكى شۇنداقتۇر. لېكىن، قايسىبىر ئادەمنىڭ جىسمى بىلەن روھى گۈزەللىك بىلەن رەزىللىكنىڭ ئارىلاشمىسى ئەمەس ئىكەن، ئەپەندى. مەنمۇ، سىزمۇ، خېلى ـ خېلى كاتتىلارمۇ شۇنداق. ئۆزىلا بىلىدىغان، ئۆمۈر بويى يوشۇرىدىغان

رەزىل ئىشلىرى ھەرقانداق ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا مەۋجۇت. گۈزەللىك بىلەن رەزىللىكنىڭ نىسبىتىلا ئوخشىمايدۇ، خالاس.

— بۇ سىزنىڭ ھاياتقا بولغان بىر تەرەپلىمە چۈشەنچىڭىز. بىلىپ قويۇڭ، ھاياتىدا بىرەر قېتىمىمۇ ۋىجدانسىزلىق قىلمىغان ياكى پۈتۈن ھاياتىنى گۈزەللىك ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا بېغىشلىغان ئادەملەر ھەقىقەتەن مەۋجۇت. بۇنى نەزەرىيە بىلەنمۇ، پاكىت بىلەنمۇ ئىسپاتلىغىلى بولىدۇ.

— نەزەرىيە ھېسسىيات ۋە سىياسەتنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ، ئەپەندى. پاكىت دېگىنىڭىز قوپال نەرسە، يەنى ئاشكارىلانغان ئىشلار. مېنىڭ دەۋاتقىنىم تىل بىلەن ئىپادىلىگىلى، كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان مەۋھۇم نەرسىلەر. بۇ مەۋھۇم نەرسىلەر توغرا ھۆكۈمگە ئاساس بولالايدىغان ئەقلىي قىياس، يەنى گۇمان ۋە پەرەزدىن پەيدا بولىدۇ.

— لېكىن، سىزنىڭ ھېلىقى باشقارما باشلىقى توغرىسىدىكى خۇلاسىڭىز يەنىلا پەرەز ئەمەس، رەزىل قىلمىش، ئوغرىلىقچە كىشىنىڭ ئۆيىگە كىرىش بىلەن پەيدا بولغان.

— سىز مېنى رەزىل دەپ ئۇچ قېتىم ھاقارەتلىدىڭىز، ئەمما ئۆزىڭىزنىمۇ ئۇچ قېتىم رەزىل دېدىڭىز، ئەمدى تەڭلەشتۇق، شۇنداق قىلىپ بىز نازۇك سىرلار توغرىسىدىكى مۇنازىرىمىزگە قايتىمىز ياكى سىزگە، چەت ئەللىكنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى بىلىش قىزىقارلىقمۇ؟

— بىر قېتىم قاتنىسىڭىز ئېقىم - چېقىمدىن باشقا نەچچىلىك پايدا ئالالايسىز لاۋبەن؟ — كۆزلىرى ئوينىاپ تۇرىدىغان چىرايلىق يىگىت ئالتۇن چىشلىقتىن خۇشامەت كۈلكىسى بىلەن كۈلۈپ سورىدى.

ئالتۇن چىشلىق چىشلىرىنى كۆز - كۆز قىلىۋاتقانىدەك قاقاقلاپ يالغان كۈلۈپ جاۋاب بەردى:

— تۈمەن! ھا - ھا - ھا، تۈمەن - دە!

— ئايدا قانچه قاتنايسىز؟

— ئايدا ئۇچ قېتىم، بەزىده تۆت قېتىم - ده!

— پاھ، پاھ، پاھ!... ئايدا ئۇچ - تۆت تۇمەن تاپسىزكەن - ده... ئەركەك، ئەركەك كۆردۇڭمۇ بەرنا، قانداق ئادەم بىلەن بىللە سەپەر قىلىۋاتىمىز - ده، ئايدا تۆت تۇمەن!

— مانا يېڭى بىر «رەزىل» پەيدا بولدى، — دەپ پىچىرلىدى چاۋار قورۇق باسقان چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ رەھىمسىزلىك قۇلىقىغا پىچىرلاپ، — چوقۇمكى، ئاۋۇ چىرايلىق يىگىت سودىگەرگە ئاۋۇ چىرايلىق ئايالىنى يېقىنلاشتۇرىدۇ، ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئايالىغا بولغان مۇھەببەتنىڭ ئورنىنى پۇلغا بولغان مۇھەببەت ئىگىلەپ بولدى. پۇلنىڭ قۇلى بولغان ئادەم ھەممىدىن رەزىل، ھەممىمىز بىردىن نەرسىنىڭ قۇلى، بىرلىرىمىز ھەۋەسنىڭ، بىرلىرىمىز مەنسەپ — تەمە، يەنە بىرلىرىمىز ئىشقىۋازلىق، يەنە بىرلىرىمىز پۇل - پۇچەكنىڭ! پۇلنىڭ قۇلى بولغان ھەممىدىن رەزىل، قانداق دېدىم ئەپەندى؟

— ئاۋۇ چەت ئەللىك يەنە بىرنېمىلەرنى دەپ تەسۋىرچىنى كۈلدۈرۈۋاتىدۇ!

— قىزىقى، ئاۋۇ چىرايلىق يىگىت ئايالى بىلەن ئورۇن ئالماشتۇردى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ بەرناسىنىڭ بەدىنى ئىككى ئەرنى تەرلىتىدىغان بولدى...

— بۇ بىر نورمال ئىش، ئۇنىڭ ئايالىمۇ كۈننىڭ چېقىشىدىن بىزار، شۇڭا ئۇ ئورۇن ئالماشتۇرۇپ ئايالىنى خۇشاللىققا ئېرىشتۈردى.

— شۇنداق، ئۆزىنىمۇ، ئاۋۇ ئالتۇن چىشلىق سودىگەرنىمۇ ئېرىشتۈردى، بۇ بىر خاتىرىگە يازغۇدەك يېڭىلىق. بىلەمسىز، چىخوفنىڭ خاتىرىلىرى مۇشۇنداق دېتاللار بىلەن تولۇپ كەتكەنكەن. سىز بەلكى سوفىيەنىڭ كۈندىلىك خاتىرىلىرىنى ئوقۇغانسىز - ھە، شۇنداق، سېرىق ماۋزۇ، قوڭۇر تاشلىق كىتاب. مەن ئۇ كىتابنى قىزىقىپ ئوقۇدۇم. 1901 - يىلى 11 -

ئاينىك 8 ـ كۈنىدىكى خاتىرىسىگە: «بىز مۇشۇنداق تەنها، ئۆن ـ تىنسىز ياشاۋاتىمىز...» دەپ يازىدۇ. ئاڭلاۋاتامسىز، دۇنيا ئېتىراپ قىلغان ئۇلۇغ يازغۇچىنىڭ ئايالىنىڭ نالىسى بۇ. مېنىڭ پاستىرناخ شېئىرىدىن قىلغان تەرجىمەمدىن مۇنداق بىر كۈپلېتنى ئوقۇپ بەرگۈم كېلىۋاتىدۇ.

قارايمەن ئىشىككە تەنها، پەرىشان،
تونۇغۇم كەلمەيدۇ ئۆيۈمنى زادى.
ئۇ كەتتى غەم ـ غۇسسە يادىكار ماڭا،
ھەم قالدى ھەر جايدا توپلەينىڭ ئىزى...

«دوختۇر ژىۋاگو»دىن ئېلىنغان مىسرالار دەڭە ئەپەندى. مەن نېمىشقا ئۇلۇغلارنىڭ «تەنھالىقى» توغرىسىدا گەپ قىلىمەن، سەۋەب ئاددىي، سىزنى ئۇلۇغلاش، ھۆرمەتلىك رەھىمى ! سىز ھاياتتىن خىيالىنى ئەۋزەل كۆرىسىز. ھايات سىزگە زېرىكىشلىك، خىيال كۆڭۈللۈك. بۇ ھال ئەلۋەتتە داڭلىق يازغۇچىلارنىڭ كۆپچىلىكىدىكى ئورتاقلىق. ھاياتقا سوغۇق نەزەر بىلەن قاراش، خىيال دۇنياسىدىن شىپالىق روھىي دۇنيا ئىزدەش بەلكى بىر گۈزەل پەزىلەت بولسا كېرەك، يازغۇچىلار، ئالىملار شۇنىڭ ئۈچۈن ساددا خەلقلەرگە سىرلىق ۋە قىزىقارلىق تۇيۇلىدۇ. ماكسىم گوركىنىڭ ھاياتىدا ئىككىلا قېتىم قاقاقلاپ كۈلگىنى راستمۇ ئەپەندى؟

ـــ ئەنە تەسۋىچى يەنە قاقاقلاپ كۈلدى. پاھ، پاھ، چەت ئەللىك ئۇنىڭغا نېمىلەرنى دېدىكىن؟

ـــ مەن سىزگە ھازىر بىلىپ كېلىپ دەپ بېرەي، چەت ئەللىك گەپ ئەگىتىپ يۈرمەيدۇ، ئۇدۇللا گەپ قىلىدۇ. قېنى مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئۇنىڭدىن سوراپ كۆرەي: خەلۇ گودمورنىڭ سىر، ۋىدويۇكامپىرۇم؟ كامپىرۇم جىرمىنى، ھە، ئۇ گېرمانىيەلىك ئىكەن. ۋۇت ئىزىيۇرنەيىم؟ ھە، ئۇنىڭ ئىسمى

ئېرك ئىكەن. ۋۇت بىرىكىس يوخيە؟ ھە، ئۇ ئۇيغۇرشۇناس ئالىم ئىكەن. قالتىس ئادەملەر بىلەن سەپەرداش بوپتىمىز. ئاتاقلىق يازغۇچى رەھىمى، ئالىم ئېرك، مىليونېر ئۇكام، دىندار مولللام، مەنمۇ بىر ئىلىم ئەھلى. ماشىنىدىكى ئون ئالتە كىشىنىڭ ئون ئالتە خىل ئالاھىدىلىكى بولسا كېرەك، ھا ـ ھا ـ ھا!

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا!

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا!

ماشىنا جۇڭغار دالاسىدا خۇددى بىر مۇزىكىغا ماس قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقاندەك رىتىملىق گۈركىرەپ ئۇچقاندەك كېتىپ باربدۇ. چاۋار ئەپەندىمۇ گويا ئون ئالتە ئادەمنىڭ ئەڭ «ئۇزۇك سىرلىرى»نى بىلىپ بولغاندەك خۇشال، بىرلا رەھىمى خىيال ۋە سوئال ئىچىدە.

كەچكى تاماق ئۈتەيدە يېيىلگەندىلا، بۇ سەپەرداشلار ئىچىدە كۆڭۈلسىزلىك يۈز بەردى.

ـــ نېمانداق پاسكىنا يەر بۇ، ياق، ئاچ قالساممۇ بۇ يەرنىڭ تامىقىنى يېمەيمەن! ـــ دەپ نازلاندى ھېلىقى ماشىنىدا ئاشكارا سۆيۈشكەنلەرنىڭ بىرى، يەنى گىرىم بىلەن چىرايلىق كۆرۈنگەن چوكان.

ـــ ئالمۇتادىنمۇ پاسكىنىمۇ؟ ـــ دېدى بىزنىڭ پۇل بىلەن كېرىلىپ ھەممىگە يۇقىرىدىن قاراۋاتقان سودىگەر يىگىتىمىز ئالتۇن چىشلىرىنى يالت ـ يۇلت قىلىپ كۈلۈپ، ـــ كولباسا، توڭگۇز گۆشى پاكىز ـ ھە؟

ئايالنىڭ ئېرى ئۇنىڭغا ئالايدى:

ـــ بىز توڭگۇز گۆشى يېگىنىمىز يوق! سىز مۇنۇ پاسكىنىچىلىقنى كۆرۈپ تۇرۇپسىز، يەر، ئاشپەزلەر، قاچىلار!...

ـــ توڭگۇز گۆشى بىلەن كالا گۆشىنى بىر پىچاقتا توغرايدۇ، بىر دۆشىدە، بىر پالتىدا چاناىدۇ. ئۇنىڭغا كۆڭلۈڭ ئەجەب ئېلىشمايدىكەنە؟

— بۇ ئىش سىز بىلەن مۇناسىۋەتسىز، ئاكا!

— ئاناڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىكمۇ؟ نېمىشقا بىزنىڭ يېرىمىزنى تىللايسەن مۇناپىق!

— مانا، سەن تىللىدىڭ، مەن تىللىغان يوق!

— توڭگۇز گۆشى يەيسەن، يۇندى ئىچىسەن، توڭگۇزنىڭ قېنى بىلەن خوتۇنلىرىڭ لەۋلىرىنى بويايدۇ، تېخى بىزنى كۆزگە ئىلماي ھەدەپ سۆيۈشىسىنا؟

— سەن نېمە قىلماقچى ئاكا!

— ئاناڭنى... ھېجىقىز!...

ئالتۇن چىش يۇگۇرۇپ كەلدى، ئالمۇتالىق بوكسيورچى ئوخشايدۇ، ئالتۇن چىش ئۆزىنى ئوڭشىغۇچە بىر مۇشت بىلەن ئۇنى ئوڭدا چۈشۈردى.

— پاھ، پاھ، تىلى گال، قولى چاققانكەنە!

چاۋار ئارىغا كىردى، شۇ ئارىلىقتا ھېلىقى چىرايلىق يىگىت ياندىن كېلىپ ئالمۇتالىقنى بىرنى ئۇردى.

— بىرگە بىر! — دەپ ۋارقىرىدى چاۋار چىرايلىق يىگىتنى قۇچاقلىۋېلىپ، — باشقىلارغا كۆلكە بولمايلى، ھەممىمىز بىر مىللەت، ئۇرۇشتۇرمايلى، ھەي ساقاللىق مولىلام، ھەي چەت ئەللىك دوست، ھەي رەھىمى، بۇلارنى ئۇرۇشتۇرمايلى!...

ئۇرۇشقانلار ئاسانلا جىمىپ قېلىشتى.

ماشىنا ئەينىكىدە يالت - يۇلت قىلىپ تۇرىدىغان ئاخىرقى قۇياش نۇرىمۇ ئۇلار بىلەن خوشلاشتى. شىمالنىڭ يازلىرى ئۆزىنىڭ كەچكى سالقىن شامالىرى بىلەنمۇ مەشھۇر: بۇ سالقىن شامال — ئارام ۋە ھېسسىيات بەرگۈچى شامال ھارغىن تەنلەرگە قۇۋۋەت ۋە ھوزۇر - ھالاۋەت ئاتا قىلدى.

— ئۇلار نېمىشقا مۇشتلاشتى، راستىنلا ئىككى دۆلەتنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى ئۈچۈن ئۇرۇشتى دەپ ئويلامسىزا! ياق، مەن زەڭ قويۇپ ئولتۇردۇم. ئالتۇن چىشلىق سودىگەر

چىرايلىق ئايالغا كۆز ئۇزمەستىن قاراپ ئولتۇردى. لېكىن بۇ ئالمۇتالىق جۇۋان ئۇنىڭغا بىرەر قېتىم قاراپمۇ قويمىدى. تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا ئېرى بىلەن سۆيۈشتى. مانا مۇشۇ كۆزگە ئىلماسلىق ئالتۇن چىشلىقىنىڭ ئوغىسىنى قاينىتاتتى. ئۇ باھانە تېپىپ...

ماشىنىدا قىيقاس كۆتۈرۈلدى. ماشىنا يولدىن بىر ياۋايى هايۋان ئۆتكەندى. چاۋار گېپىنى داۋاملاشتۇرماقچى بولۇپ:

ــ شۇنداق قىلىپ... ــ دېۋىدى، رەھمى ئۇنىڭ گېپىنىڭ بېلىگە تەپتى:

ــ يەنە ئورۇن ئالماشتۇرساق قانداق، دېرىزە تۇۋۇق ياخشىدەك قىلىدۇ.

ــ قۇياشنى تىللىغان ئادەم شامالنى تىللىماسسىزمۇ؟ هازىرلا سايرام بويىغا بارىمىز، سالقىن شامال سوغۇق شامالغا ئايلىنىدۇ، مەيلى ماقۇل، ئالماشتۇرايلى، هە، ئەمدى بولدىمۇ، شۇنداق قىلىپ مۇشتلىشىش هەرگىزمۇ ئىككى دۆلەتنىڭ غۇرۇرىنى هىمايە قىلىش سەۋەبىدىن ئەمەس، نەپسانىيەتنىڭ زەربە يېيىشىدىن بولدى، دەپ هۆكۈم قىلساق بولىدۇ.

ــ سىز ئۇلارنىڭ ئاشۇ نازۇك ئىشلىرىغا زەن قويۇپ ئولتۇردىڭىزمۇ؟ ها ـ ها ـ ها... سىزنىڭ كەسىپ ئالاهىدىلىكىڭىز مېنى قىزىقتۇرۇۋاتىدۇ!

ــ سىز يازغۇچى بولغاندىكىن شۇنداق بولىدۇ ـ دە. ئادەملەرنىڭ خاراكتېرى ئاساسەن ئۇلارنىڭ هەۋەس ئالاهىدىلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ، ئەپەندى. مەسىلەن، مەن سىر بىلىشكە قىزىقمەن، سىز جىم تۇرۇپ ئويلاشقا. تەسۋىچى ئۆز سىرىنى ئۆزى ئاشكارىلىدى. مەن سىزنىڭ تەلىپىڭىز بويىچە ئۇنىڭدىن ئابايا: قالتىس كۈلدىلىغۇ، چەت ئەللىك سىلىگە نېمە دېۋىدى، دەپ سورىدىم. ئۇ: ئۇ ئوغرى سىرىمنى بىلىۋاپتۇ، سېهىرگەر ئوخشايدۇ، دەپ كۈلدى. «قايسى سىرلىرىنى» دەپ سورىسام، ئۇ: «سىزنىڭ ئاشىنىڭىز بار؟» دېمەمدا، دەپ يەنە كۈلدى. مەن: «بارمىدى» دەپ سورىسام، ئۇ: «گۈلئايشەمچۇ!»

دېدى. «قايسى گۈلئايشەم؟» دېسەم، تەسۈچى قاقاقلاپ كۈلۈپ: «كىنوچى تۇدەكنىڭ خوتۇنى كۈنىگە ئۈچ قېتىم ماگىزىنىمغا كىرىدۇ، شۇڭا بەل ئاغرىقى بولۇپ قالدىم. بايانداي ئارىشىڭغا ماڭغان گەپ» دېدى. قاراڭ ئەپەندى، ئۇنىڭ قولىدا تەسۈى، دىلىدا خوتۇن. دېدىمغۇ، ئادەملەرنىڭ ھەممىسىدىنلا گۈزەللىك بىلەن رەزىللىك تېپىلىدۇ.

— سىزچە ئۇنىڭ تەسۈىسى بىلەن ئاشنىسىنىڭ قايسىسى گۈزەللىك، قايسىسى رەزىللىك؟

— ئەخلاق نۇقتىسىدىن تەسۈىسى گۈزەل، چىنلىق نۇقتىسىدىن ئاشنىسى گۈزەل!

— ھا ـ ھا ـ ھا... سىززە، — دېدى رەھىمى سەپەردىشىنىڭ گەپلىرىدىن رازى بولۇپ، — چىنلىق راستىنلا گۈزەل، ئۇ گەرچە بەزىدە رەزىللىك بولۇپ كۆرۈنسىمۇ. مانا قاراڭ، جۇڭغارىيە دالاسىنى تۇن پەردىسى قاپلىدى. كېچە گۈزەللىكى باشلاندى. نۇرغۇن نەرسىلەر قاراڭغۇلۇقتا ئۆز گۈزەللىكىنى ناماياں قىلالايدۇ. قاراڭ، ئاۋۇ چىراغلارنىڭ گۈزەللىكىنى! كۈندۈزى سىز بۇ نۇرلاردىن ھۇزۇرلىنالمايسىز. ئادەملەرنىڭ نۇرغۇن ئىشلىرى قاراڭغۇدا چىنلىقنى ئىپادىلىيەلەيدۇ. بەزىدە يورۇقلۇق بېرەلمىگەن ھۇزۇر ـ ھالاۋەتنى قاراڭغۇلۇق سىزگە بېرەلەيدۇ!

— پەلسەپە، پەلسەپە! — دېدى چاۋار پاسار ئۇنىڭ قاراشلىرىنى تەستىقلاپ، — مۇشۇ تۇرقىدا ماشىنىمىزدا نېمىلەر بولۇۋاتىدۇ؟ ھازىر كۆزنىڭ رولى قالمىدى، سەزگۈ ھەممىنى سېزەلەيدۇ، كۆرەلەيدۇ. بىرلىرى بەدىنىگە چاپلاشقان پۇللىرىنى تۇتۇپ بېقىۋاتىدۇ، ھازىر ئېغىدا يانچۇقى بار كىچىك ئىشتانلارمۇ بار ئىكەن. جىنسىي قۇۋۋەت بېرىدىغان تورسىكمۇ بار ئىكەن. يەنە بىرلىرى يېنىدىكى ئايال جىنسىلىقىنىڭ بەدىنىدىن ھۇزۇر ئېلىۋاتىدۇ، يەنە بىرلىرى قىچىشقان يەرلىرىنى قورۇنماي تاتىلاۋاتىدۇ، يەنە بىرلىرى ھەتتا... چەت

ئەللىكلەر ھەرنېمە قىلالايدۇ ـ دە ! قىسقىسى، چىنىلىق بەزىدە قاراڭغۇدا ئۆز كۆچىنى كۆرسىتەلەيدۇ، ئەپەندى.

ـــ سىز ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ ئۇلارنىڭ سىرىنى بىلەلمەيسىز، ـــ دەپ پىخىلداپ كۈلدى رەھىمى ھەمراھىنىڭ چىشىغا تەگمەك بولۇپ، ـــ ھەرگىز بىلەلمەيسىز.

ـــ قىياس ـ پەرەز مانا مۇشۇنداق يەرگە ئىشلىنىدۇ، ئەپەندى. مەن ئادەملەرنىڭ چىرايىنى قۇياش نۇرىدا ئوبدان كۆرۈۋالىمەن ـ دە، ئۇلارنىڭ تۇندە نېمىلەرنى قىلىشىنى توغرا پەرەز قىلالايمەن. مەسىلەن، ئالتۇن چىشنىڭ قوللىرى مۇشۇ تۇرقىدا چوقۇم يېنىدىكى چوكانىنىڭ كۆكسىدە. ئالمۇتالىقلار گىرەلىشىپ ئۇخلىماقتا. تەسۋىچى سومكىسىدىن ناۋات ئېلىپ شۇمۇۋاتىدۇ. چەت ئەللىك غەرەزسىز ئۇيقۇدا. سىز خىيال بىلەن، مەن بولسام قىياس ـ ھۆكۈم بىلەن ئاۋارە !

ـــ قىياس ـ ھۆكۈملىرىڭىز سىزنى ھۇزۇرلاندۇرامدۇ ياكى ئازابلامدۇ؟

ـــ ھەر ئىككىسى بار. مەن قىرىق ـ ئەللىك يىلنى مۇشۇ كەسىپ بىلەن ئۆتكۈزدۇم. بۇ كەسىپنى دەپ تۆت قېتىم نىكاھتىن ئاجراشتىم. مېنى چۈشىنىدىغان بىرمۇ ئايال تېپىلمىدى، ھەممىسىلا مېنى گۇمانخور، كۈنچى، پىتىنخور دېيىشتى. بىر قېتىم بۆلۈم باشلىقىنىڭ خاتىرىسىنى ئوغرىلاپ قويۇپ رەسۋا بولدۇم. يەنە بىر قېتىم دوستۇمنىڭ ئايالىنىڭ كەينىگە كىرىپ ئۇنىڭ سىرىنى بىلىۋالاي دەپ مېڭىپتىمەن. ئۇ بىر مېھمانخانىغا كىرىپ كەتتى. مەنمۇ چاندۇرماي كىرىپ ئۇنىڭ كىرىپ كەتكەن ياتقىنى تاپتىم. ئايال ئۇ ياتاقتا بىر ئەر كىشى بىلەن ئەمدىلا پاراڭغا چۈشكەنىكەن. مەن دەرھال ئۆينىڭ نومۇرىنى يېزىپ مېڭىشىمغا ئۇستۇمگە ئاغىنەم كېلىپ قالدى ـ دە، مېنى مازاق قىلىپ:

ـــ ئايالىمدىن بىر ئىش تاپاي دەمسىنا؟ بۇ دېگەن ئىنىم چۈشكەن ياتاق ! ـــ دېدى ئۇ. شۇنداق قىلىپ ئاخىرقى

ئاغىنىمدىنمۇ ئايرىلىپ قالدىم.

مېنىڭ باشقىلارنىڭ سىرىنى بىلىشكە قىزىقىشىم ماڭا نۇرغۇن ئاۋارىچىلىكلەرنى تېپىپ بەردى. نۇرغۇن كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزگەن چاغلىرىمۇ بولدى. لېكىن، خۇشاللىقمۇ ئاز بولمىدى. بىرى بىلەن ھاراق ئىچىپ مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ تىتاڭ تومۇرىغا تېگىدىغان نازۇك بىر سىرىنىڭ ئۈچىنى چىقىرىپ قويساڭ، ئۇ ساڭا قانچىلىك يېلىنىدۇ، قانچىلىك چوقۇنىدۇ؟ بۇنى سىز ھېس قىلالمايسىز، ئەپەندى. يەنىچۇ تېخى، بەزىلەرنىڭ سىياسىي ھاياتىغا دائىر يوشۇرۇن سىرلارنى بىلىۋېلىشنىڭ راھىتىچۇ؟ بىرى ئۆزىنى ئەللىك ئالتە ياش دېگىلى تۇرت يىل بولدى. مەن مۇناسىۋەتلىك ئورۇنغا ئۇنىڭ تۇغۇلغان يىلىنى پاكىت بىلەن دەپ بېرىۋىدىم، ئۇ بىچارە ئەللىك ئالتە يېشىدىلا (ئەمەلىيەتتە ئاتمىش ئىككى ياش) پېنسىيەگە چىقتى دەڭە. يەنىچۇ تېخى، پازىل ماركس ئايالىنى قىز ئالدىم دەپ باشقىلارنى ئىشەندۈرۈپ يۈرەتتى. بىردىنلا ئۇنىڭ ئايالىنىڭ بۇرۇنقى ئېرىدىن بولغان قىزى پەيدا بولۇپ قېلىپ، بىچارە رەسۋالاشتى. بۇنمۇ مەن قىلدىم دەڭە...

ــ باشقىلارغا ئازاب تېپىپ بېرىپ راھەتلىنەمسىز؟

ــ ھا ـ ھا ـ ھا... چىنلىق گۈزەللىك ئەمەسمۇ، ئەپەندى. گۈزەللىك نېمىشقا كۆڭۈلنى غەش قىلسۇن؟ سىر دېمەك چىنلىق دېمەك. ئېيتىڭا، سىز بىلەن بىز بىلمەيدىغان قانچىلىغان يالغان ئىشلار، قانچىلىغان نىقاب، پەردا، رەڭ ـ بوياقلار بار ـ ھە؟ ھازىر ئادەملەر ئاشۇ يالغان نەرسىلەردىنمۇ ھۇزۇرلىنىدىغان بولدى. كېچە بىلەن كۈندۈز ئالمىشىپ تۇرغاندەك، ئادەملەرنىڭ قەلبىدىمۇ گۈزەللىك بىلەن رەزىللىك دائىم ئورۇن ئالماشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

تۇن ئۇلارنى تەبىئەت گۈزەللىكىدىن مەھرۇم قىلغاچقا، ئادەملەر بىر كۈنلۈك تەۋرىنىشنىڭ ھارغىنلىقى بىلەن ئۇيقۇغا كېتىشتى. ماشىنىدا بىرلا چاۋار ئەپەندى ئويغاق. ئۇ شوپۇرنىڭ

يېنىغا بېرىۋالدى ـ دە، ئەمدى شوپۇرغا سۆزلەشكە باشلىدى:

ـــ سەن بىر قاتناسقا مىنىۋالساڭ پۇل تاپىدىكەنسەن، ئاۋۇ ئالتۇن چىش بولسا تۆت مىڭنى تاپىدىكەن. بىراق ئۇ ئون كۈندە شۇنچىلىك، بىر كۈندە تۆت يۈزنى تاپىدۇ دېگەن سۆز ـ دە. مېنىڭ يېنىمدىكى داڭلىق يازغۇچىنى بىلەمسەن، ئۇ يازغۇچى، ئەسەرلىرى ياخشى. لېكىن ئۇنىڭ مېڭىسى قاتمال. سېنىڭ ماشىناڭغا ئوخشاش تۈز يولدىلا ماڭالايدۇ. مۇھىمى، ئۇنىڭ ئايالىغا كۆڭلى يوق. ئەدىبلەر ھېسسىياتچان كېلىدۇ، ئۇ چوقۇم ئوتتۇز ياشقا كىرمىگەن بىر قېرى قىز بىلەن تېپىشۇالغان. مەن بىر كۈنى ئۇنىڭ بىر قىزنى قولتۇقلاپ ماڭغىنىنى كۆرگەن، ئۇلارنىڭ قوللىرى ئەرلەرنىڭ پەلتوسىنىڭ يانچۇقىدا مۇرادىغا يېتىشكەن، مەيلى ئۇ بىر كىچىك ئىش. سەن قول چىرىغىڭنى بەرگىنە، مەن بىر نەرسە ئىزدەيتتىم.

رەھىمى ئويغانغاندا ئۇنىڭ يېنىدا ھەمراھى يوق، ماشىنا توختاپ قالغانىدى. ئۇ يەرگە چۈشتى. سۇ شارقىرايدۇ، قارىغايلار گۈركىرەيدۇ، ئاچچىق شامال جاندىن ئۆتىدۇ، تۈن قاراڭغۇسىدا يىراقلاردا ماشىنا چىراغلىرى پارقىرايدۇ. ئۇ تىترەپ تۇرۇپ سورىدى.

ـــ بۇ قەيەر؟

ـــ بۇ بىر سىرلىق دۇنيا، بىلەمسىز، ماشىنىنىڭ مېيى تۈگىگەن، شوپۇرمۇ ئۇخلىماقتا. ھازىر كېچە سائەت ئىككى. تاڭ يورۇغۇچە مۇشۇ يەردە تۇرغۇدەكمىز. توپتوغرا ئۈچ سائەت.

بۇ چاۋار ئەپەندىنىڭ ئاۋازى.

ـــ بۇ قەيەر زادى؟

بۇ يەر كەڭسايىنىڭ بېرىسى، لوسگۈڭنىڭ نېرىسى. كەڭساي ئېغىزىدىكى بىر گۈزەل دالا ! قاراڭ، يۇلتۇزلار خۇشال، تاغ، دەل ـ دەرەخلەر شاد ـ خۇرام، يالغۇز بىزلا خاپا.

ـــ سىز شېئىر ئوقۇۋاتامسىز نېمە؟

ـــ مەن تەبىئەت بىلەن سۆزلىشىۋاتىمەن. ئازراق ئىچىۋال ـ

ىدىم. شۇڭا مەن ئۇچۇن ھەممە نەرسە گۈزەل.
ــ قولچىرىغى بىلەن قىلغان رازۋېدكىڭىز سىزنى خۇشال قىلغان ئوخشىمامدۇ؟
ــ ئەكسىچە، پاكىتلار قىياسلىرىمىزنى رەت قىلدى. چىرايلىق يىگىت ئايالىنى دېرىزە تەرەپكە ئېلىۋاپتۇ. ئالمۇتالىق ئايالىغا تىزىنى ياستۇق قىلىپ بېرىپ ئۆزى شوپۇردەك ئولتۇرۇپ ئۇخلاپتۇ، تەسۋىچى ناۋات شورىماپتۇ، قاراڭغۇدىمۇ تەسۋى سىيرىۋېتىپتۇ. بىزنىڭ ئالتۇن چىشلىق نوچىمىز ئەڭ ئارقىغا بېرىپ بەڭگە خوتۇنىنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ ئۇخلىۋاپتۇ.
ــ پات ـ پات سىناق قىلىپ تۇرسىڭىز پاكىتىنىڭ كۇچىگە قايىل بولاتتىڭىز.
ــ نېمە بوپتۇ بۇ شوپۇرغا؟ ــ ئالتۇن چىش ماشىنىدىن غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ چۇشتى، ــ قېنى ئۇ ھېجىقىز !
ــ ھاي، ھاي !... ــ دېدى رەھىمى قاراڭغۇدا سودىگەرنىڭ يالت ـ يۇلت قىلغان ئالتۇن چىشلىرى ئارىسىدىن چىققان سەت گەپتىن نومۇس قىلىپ، ئۇيات، ئۇيات !
ــ ئاكا ھوي، ئۇ ھەزىلەك ئەتىگەن سائەت سەككىزدىن بۇرۇن غۇلجا شەھىرىگە يەتكۈزىمەن دېمىگەن بولسا، مەن يۇك بىلەن بىللە ماڭاتتىم. يۇك كەتتى، مەن قالدىم، ھۇ ئاناڭنى مىڭنى !... بىر كۇن كېچىكىش ماڭا قانچىلىك زىيان كەلتۈرىدۇ، بىلەمسىز؟
ــ بىزمۇ ئەتىگەن سائەت ئالتىگىچە قورغاس ئېغىزىدا بولۇشىمىز كېرەك ! ــ دېدى ئالمۇتالىق يىگىت، ــ بىزنى ئۇ يەردە ماشىنا ساقلاۋاتىدۇ !
ــ نەدىن بولسۇن ماي تاپقۇزىمەن ئۇ ھەزىلەككە ! ــ ئالتۇن چىش ۋارقىراپ كابىنكىدىن شوپۇرنى سۆرەپ چۇشتى. شوپۇر يىگىرمە تۆت ـ يىگىرمە بەش ياشلاردىكى مۇلايىم، ھارماس يىگىت كۇلۇپ تۇرۇپ دۇدۇقلىدى:

— كۆپچىلىك، ئەپۇ قىلىڭلار، داۋاندا ماي كۆپ كەتتى. يەنە ئىككى سائەتتىن كېيىن چوقۇم ماڭىمىز. شەخسىي ماي ساتىدىغانلارمۇ بار. مەن ھازىرلا ئادەم بار يەرگە بېرىپ ماي ئەكىلىمەن!

— بول، چاققان ماي تاپ ھەزىلەك! — سودىگەر ئۈنى نوقۇشلىدى.

— ماشىنا توسۇيلى! — دېدى رەھمى خالىسلىق قىلىپ ۋە يولدا توغرا تۇرۇۋېلىپ قوللىرىنى كۆتۈرۈپ ماشىنا توستى. ماشىنىلار زادىلا توختىمىدى.

— بىزنى بۇلاڭچى دەپ توختىمايۋاتىدۇ! — دېدى چاۋار كۈلۈپ.

— مانا مۇشۇ شوپۇرنىڭ ئۆزى بۇلاڭچى! — دېدى ئالتۇن چىش شوپۇرنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ سىلكىپ، — ئاتمىش كويچەندىن بېلەت ساتقان ھەزىلەك نېمىشقا بىزنى ئۆز قەرەلىدە جايىمىزغا يەتكۈزمەيسەن؟

— چوقۇم بىر سىر بار؟ — دېدى چاۋار ئۈنىڭغا دەرھال ماسلىشىپ، — بەلكى ئۇ مەقسەتلىك قوندۇرغان گەپ. مىسالى ياتاق پۇلى تېجەش ئۈچۈن...

— ھاي، ھاي!... بۇ گەپلەر بولمىدى، — دېدى رەھمى ۋە ئالتۇن چىشنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ، — قويۇۋېتىڭ ئۇكام، بۇ بىچارە قەيسەر يىگىت ئىكەن، ماشىنىدا رول تۇتۇپ ئولتۇرغىلى ئون يەتتە - ئون سەككىز سائەت بولدى، كۆز يۇممىستىن ئولتۇردى - دە! ئۇمۇ ئادەم، قويۇۋېتىڭ، تەخىر قىلىڭ دەيمەن!

— ئەپەندى، سىز ئارىلاشماڭ، — دېدى چاۋار رەھمىنى تارتىپ، — ئۇلار پۇل بىلەن ھەپىلىشىدىغانلار، بىر - بىرىنى چۈشىنىشىدۇ!

— شوپۇرنىڭ قەيسەرلىكى بىر پاكىت!

— قىياس قىلىشقا بولىدۇكى، قەيسەرلىكىمۇ سۈنئىي،

چۈنكى بۇ بىر ناپاك ئىدىيەنىڭ يېتەكچىلىكىدىكى ھەربىكەت ! ئەپەندى، سىز ئارىلاشمىڭ !

ــ كۆرۈنۈپ تۇرغان پاكىتنى نېمىشقا رەت قىلىسىز، چاۋار ئاكا؟ بۇ يەردە چىنلىق بىلەن سۈنئىيلىكنىڭ كۈچ ئېلىشىشى بار. رەزىللىككە زەربە بەرمەسەك بىز قانداق ئادەم بولالايمىز؟

ــ شوپۇرغا چېقىلماڭلار ! ــ دېدى تەسۈچىمۇ ئارىغا كىرىپ، ــ بىز ئۇخلىدۇق، ئۇ ئۇخلىمىدى.

ــ ئۇخلىغان بولسىڭىز ئۇنىڭ ئۇخلىمىغانلىقىنى نەدىن بىلىسىز؟ ئۇخلىمىغان مانا مەن. مەن بىلمەنكى، ئۇ سايرام بويىدا ماشىنىسىنى توختىتىپ بىرى بىلەن تاماكا چېكىپ خېلى سۆزلەشتى. چوقۇمكى، ئۇ ماينى شۇنىڭغا ساتتى.

ــ سىز كۆردىڭىزمۇ ئەپەندى؟

ــ ھەممىنى كۆرۈش شەرتمىدى، كۆرمەيمۇ ھۆكۈم قىلىشقا بولىدۇ ـ دە، ئۇ ماينى ساتتى ! مايدىن بىر پايدا، ياتاق پۇلىدىن بىر پايدا !

ئۇنىڭ گېپىنى تېخى تۈگىمەي تۇرۇپلا سودىگەر شوپۇرنىڭ كانىيىنى بوغۇپ ماشىنىغا ئۇستۇرۇشكە باشلىدى:

ــ راستمۇ ھەزىلەك، راستىنى راست دېمەسەڭ، ئەمدى ئۆلۈپ كېتىسەن !

ــ بۇ بىر رەزىللىك ! ــ دېدى رەھمى ئالتۇن چىشنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ، ــ ۋىجدان بىلەن ئىش قىلىڭ يىگىت !

ــ ئارىلاشما ئاكا ! ــ دەپ ئۇنى سىلكىدى ئالتۇن چىش شوپۇرغا يامىشىپ، ــ بوغۇپ جېنىنى ئالمەن !

ــ بىگۇناھ ئادەمنى بوغساڭ سېنىمۇ خۇدايىم بوغىدۇ ! ــ دېدى غەزەپ بىلەن تەسۈچى ئالتۇن چىشنىڭ قوللىرىنى سىلكىپ، ــ رەھمەتنىڭ ئورنىغا زەربە بېرەمسىنا؟ ئىنساب دېگەننى بىلەمسەن يا؟

ــ رەھمەت؟ پۇلۇمغا رەھمەت دەيمەن، مەن تارتىدىغان

زىياننى سەن تۆلەمسەن يا؟

— ھېسابلا، تۆلىسەم تۆلەي، ۋاي - ۋۇي ماۋۇنىڭ كۆرەڭلىكىنى، بىلىپ قوي، سەندەك ئوننى سېتىۋالالايمىناۋا!

ئالتۇن چىشىنىڭ قوللىرى بوشىدى. ئاۋازىمۇ پەسەيدى.

— ئىسىملىرى نېمە ئاكا؟ — چىرايلىق يىگىت ئايالى بىلەن بىللە ئۇنىڭغا ئىنتىلدى، — تونۇشۇپ قويايلى، قانداق تىجارەت بىلەن سىلى؟

— تىجارەت دېگەن نېمە ئۇ، مەن ئىبادەت - ئىستىقامەت بىلەن!

— ئۇنداقتا، بۇنداق لاۋبەنلەرنى قانداق سېتىۋالالايسىز؟

— تۆت ئوغلۇم تۆت دۆلەتتە، — دېدى تەسۋىرچى كۆرەڭلىك بىلەن ئەتراپىغا قاراپ قويۇپ، — تۆتىلىسى مىليونېر!

شۇ چاغدا بىرلا ئادەم چۇشكەن بىر تاكسى پەيدا بولدى. تەسۋىرچى ئۇنى توستى:

— قورغاس ئېغىزىغا ئاپىرىپ قوي، قانچە ئالساڭ ئال!

— بىزنىمۇ ئالغاچ! — دېدى ئالمۇتالىق دەرھال.

— مەيلى سېنىمۇ ئەكىتەي.

تەسۋىرچى ھەممە ئادەم بىلەن بىرمۇبىر ئىككى قوللاپ كۆرۈشۇپ خوشلاشتى. ئالمۇتالىق بولسا باشقىلار بىلەن چالا - بۇلا كۆرۈشتى - دە، شوپۇرنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويدى. ئالتۇن چىشىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىك تۇردى - دە، ئۆزىگە دۇشمەنلىك بىلەن قاراپ تۇرغان سودىگەرنى بىردىنلا قۇچاقلىدى ۋە يۇزىنى «دۇشمەن»نىڭ يۇزىگە يېقىپ:

— ئامان بول، ئالمۇتاغا بېرىپ قالساڭ ئۆيۈمگە كەل، كولباسا بىلەن مېھمان قىلىمەن! — دېدى، يولۇچىلار پاراققىدە كۈلۈشتى.

تاكسى يۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن ئالتۇن چىش:

— بولىدىغان ھەزىلەك ئىكەن! — دەپ غودۇڭشىدى

قوشۇمىسىنى تۇرۇپ.

— چوقۇمكى، تەسۈرچى چوڭ ئىشپىيون! — دېدى چاۋار ئەپەندى رەھىمگە پىچىرلاپ.

— دۇرۇس ئادەم ئۇ، — دېدى رەھىمى خاپا بولۇپ، — پاكىت شۇنداق، ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىدە سۇنئىيلىك يوق.

— پاكىت؟ قىلىقلىرى، گەپلىرى سۇنئىي! — دېدى چاۋار ئەپەندى قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، — ئۇنىڭ روھى رەزىللىك بىلەن بۇلغانغان. تەسۈرى، پۇل، ئاشنا دېگەنلەر بىر - بىرىگە دۇشمەن نەرسىلەر، تەسۈرى پاكلىقنى چۈشەندۈرىدۇ، پۇل ياۋۇزلۇقنى، ئاشنا بۇزۇقلۇقنى!

تەسۈرى ئېتىقاد، پۇل ھەرىكەت ياكى ئۇنىڭ مەھسۇلى. ئاشنا — چىنلىق — ئۇنىڭ روھىي تەشنالىقىغا بېرىلگەن جاۋاب. بۇلارنىڭ ئۇچىلىسى تۇرمۇش چىنلىقى. دۇرۇس ئادەمنى بۇ چىنلىقنى قوبۇل قىلالايدۇ، رەزىل ئادەمنى قوبۇل قىلالايدۇ؛ ياخشى بىلەن يامانىنىڭ پەرقى نىيەتىنىڭ قانداقلىقىدا.

ئۇلارنىڭ مۇنازىرىسىنى ئالتۇن چىشلىق سودىگەر بۇزدى، ئۇ يىراقتىن چېلىكىنى پۇلاڭلىتىپ كېلىۋاتقان شوپۇرنى كۆرۇپ، ئوتقا چۈشكەن سولياۋەدەك قورۇلدى - دە:

— ھەزىلەك! — دېدى سائىتىگە قاراپ قويۇپ، — تۇرغىلى ئىككى سائەت بولدى، ماڭا قانچىلىك زىيان، بىلەمسىلەر؟ سىلەر ۋاقىتتىن زىيان تارتىسىلەر، مەن دېگەن پۇلدىن، پۇلدىن! بىز ئۇچۇن بىر كۇن مىڭ سوم، بىر سائەت يۇز سوم پۇل!

— مانا بۇ چىنلىق! — دېدى چاۋار ئەپەندى ئۆزىدىن نېرىغا بېرىۋالغان رەھمىنىڭ يېنىغا كېلىپ شۇرلاپ، — بىرده سەپرا، بىرده ساددا، بىرده مەست ئادەملەر راست گەپ قىلىدۇ، ئەپەندى. ئالتۇن چىشنىڭ گەپلىرى نەق پاكىت!

رەھىمى ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇردى.

يەرگە غۇۋا يورۇق چۈشتى. قارا كۆرۇنگەن باغلار ئەمدى

يېشىل رەڭگە كىردى. لېكىن، تېخىچىلا مايدىن دېرەك يوق. كىشىلەردىكى جىددىيلىك، چەت ئەللىكنىڭ چىرايىدىكى خاتىرجەملىك ـ تەبەسسۇم رەھىمسىنىڭ كۆڭلىدە نۇرغۇن سوئاللارنى پەيدا قىلدى: شوپۇر راستتىنلا پايدا ئېلىش ئۈچۈن يولۇچىلارنى ئازابلاۋاتامدۇ؟ رېئاللىققا ماسلىشىش، رېئاللىقنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىش ھېسسىي قاچانمۇ بىزنىڭ مىللىي پىسخىكا ئادىتىمىزگە ئايلىنارکىن؟ تەبىئىي ئاپەتلەر ئالدىدا ياكى ئىنسانىيەتنىڭ بېشىغا كېلىدىغان كۈتۈلمىگەن ئۇرۇشلار سادىر بولغاندا بىر دۆلەت، بىر مىللەت ئۈچۈن رېئاللىققا ماسلىشىش تۇيغۇسى ئۇزۇقلۇققا بولغان ئېھتىياج بىلەن بىر ئورۇندا تۇرالايدۇ. ماسلىشالىغانلار ئۆيۈل تاشتەك ئۇيۇشالايدۇ. ماسلىشىش ئادىتى يوقلار ئۇركۈگەن قويدەك پىتىراپ ھالاك بولىدۇ... ئاۋۇ ماشىنىسىنى توختىتىپ ئۇخلاۋاتقان شوپۇر ئۆزىدىن باشقىلارنىمۇ ئويلايدىغان يېگىت بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس!

ـــ ئۇكام، ـــ دېدى رەھىمى مۇلايىم، سەممىي ئاۋاز بىلەن قارا ماشىنا كابىنكىسىدا ئۇخلاۋاتقان يېگىتكە، ـــ بىزگە بىر ياخشىلىق قىلسىڭىزكەن.

ـــ كۆرمىدىڭىزمۇ، مەن ئۇخلاۋاتىمەن.

ـــ گېپىڭىزنى ئاڭلاۋاتىمەن. سىز ئويغاق، ئۇكام.

ـــ نېمە دېمەكچى سىز؟

ـــ بىزگە ئون كىلو، ھېچ بولمىسا تۆت ـ بەش كىلو ماي سېتىپ بېرىڭىز، مەن بىر ھەسسە يۇقىرى باھادا پۇل تۆلەيمەن.

ـــ بىز بۇ يەردە سائەت ئىككىدىن تۆتكىچە ئىككى سائەت تۇرىدۇق، بىزغۇ مەيلى، ئالدىراش ئىشى بارلار رەللە بولۇپ غەلۋە قىلىۋاتىدۇ، سەن يارەمم قىلمىسىاڭ چوڭ ماجىرا چىقىدىغاندەك. ماقۇل دە، مەن چېلەك ئەكىلەي!

چاۋار ئەپەندى شوپۇرنىڭ جاۋابىنى كۈتمەيلا چېلەككە

ماڭدى. شوپۇر ئېرىنچەكلىك بىلەن ئەسنەپ رەھىمگە ئالمىيىپ قاراپ قويدى.

ـــ شوپۇرغا شوپۇر غەمخورلۇق قىلمىسا، بۇ جاھان چاتاق، ـــ دېدى رەھىمى ئاددىي تىل بىلەن نىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ، ـــ بىز ئون نەچچە ئادەم سىزگە موھتاج، ئۇكام.

شوپۇر يەرگە چۈشتى، كېرىلىپ قويۇپ يەنە كابىنكىغا چىقتى. ئۇنىڭغا تەلمۈرگەن ئون نەچچە جۈپ ئۈيقۇسىرىغان، ھارغىن كۆزلەردە ئۈمىد ئۇچقۇنلىدى.

ـــ ماي بېرىدىغان بولدى.

ـــ مىڭ قاتلام شۈكۈر.

ـــ ماڭمىز، ماڭمىدىغان بولدۇق.

ئادەملەر قارا ماشىنىغا قاراپ مېڭىشتى. ئۇلار خۇشاللىق بىلەن ماشىنىغا يېقىنلاشقاندا «گۇر» قىلدى ـ دە، تۈيۇقسىزلا قارا ماشىنا يۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ شوپۇرى ئادەملەرگە مازاق قىلغاندەك ئاچچىق كۈلۈپ قاراپ قويۇپ ئادەملەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ كەتتى.

ئادەملەر ھەيران بولۇشۇپ بىر ـ بىرىگە قاراشتى.

ـــ مانا چىنلىق، مانا ئىنسانىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى!

ـــ ئاشۇ شوپۇرنىڭ! ـــ دېدى رەھىمى چاۋارغا ئەلەم بىلەن كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويۇپ، ـــ ئاشۇ شوپۇرغىلا خاس چىنلىق بۇ!

ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ، تىللاش ـ ۋارقىراش، يېلىنىش، نەسىھەت ـ كېلىشتۇرۇش... ئىنسانلارنىڭ ئالاقە قوراللىرى بىر مىنۇت ئىچىدىلا ئىشقا چۈشتى. ئادەملەر ئالتۇن چىشقا ئېسىلىشقان، ئالتۇن چىش شوپۇرنىڭ ياقىسىدىن چىڭ تۇتۇۋالغان، شوپۇرنىڭ بۇرنى قانىغان، كىيىملىرى يىرتىلغان. ئالتۇن چىش ۋارقىرىماقتا.

ـــ ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، قويۇۋېتىش ھەزىلەكلەر!

ئون نەچچە ئادەم بىردىنلا ئىككىگە بۆلۈندى. بۇ بۆلەكنىڭ

بىرى، شوپۇرنى ئەيىبلىگۈچىلەر توپى، بۇلارنىڭ ئاتامانلىرى ئالتۇن چىش بىلەن چاۋار، يەنە بىرى، شوپۇرغا ھېسداشلىق قىلغۇچىلار توپى، بۇلارنىڭ ئاتامانى رەھىمى.

— بۇ شوپۇر ئۆز مەنپەئەتىنى كۆزلەپ بىزنى بۇ يەردە تۇنەتتى!

— ئۇنىڭ مەقسىتى ياماں!

— بۇ بىر بۇزۇق ئادەم!

بۇلار ئەيىبلىگۈچىلەرنىڭ ساداسى.

— ئۇ بىزدىنمۇ بەك جاپا تارتتى. بىخەستەلىك قىلدى، لېكىن ئۇ ياخشى يىگىت!

بۇ رەھىمنىڭ گېپى. ئەيىبلەش بىلەن ھىمايە قىلىش تىل، ھەربىرىدە ۋە قەلبلەردىكى تىل ـ ھەربىرىتكە ئايلانمىغان چۈشەنچىلەر بىلەن ئىپادىلەندى. بۇ ئىككى بۆلەككە ھەممىلا ئادەم قاتناشتى. پەقەت ئاشۇ چەت ئەللىكلا بىر چەتتە قاراپ كۈلۈپ تۇردى. ئۇنىڭ كۈلكىسى سەمىمىي، قىزغىن بىلىنمىسىمۇ، بۇ كۈلكىنى كۆرۈپ رەھىمى بىلەن چاۋار ئەپەندى ئىككى خىل چۈشەنچىگە ئىگە بولۇشتى:

— نادانلىقىمىزدىن كۈلۈۋاتىدۇ، بىكۆيۈملۈكىمىزدىن ئەپسۇسلىنىۋاتىدۇ!

— ياق، يولداش رەھىمى، ئۇ بىزنى مازاق قىلىۋاتىدۇ. مازاق — ھاقارەت بىلەن تەڭ! مەن بۇ ئەجنەبىي ئەبلەخكە نارازلىق بىلدۈرىمەن!

— ياق، مەن ئەكسىچە ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىمەن. ئۇ بىزنىڭ ئاجىزلىقىمىزنى بىزدىن بۇرۇن كۆردى!

بۇ تالاش ـ تارتىشمۇ بايىقى ماجىراغا ئارىلىشىپ كەتتى. ئادەملەر ئىككى تەرەپكە ئايرىلىشتى، بىرلىرى چەت ئەللىكنى ئەيىبلىگۈچىلەر، بۇلار كۆپ سانلىق. يەنە بىرلىرى ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتقۇچىلار. بۇلار ئازراقلا.

— بىز بىر ئۆمۈر مانا مۇشۇنداق ياشايمىز! — دېدى

رەھىمى ئۆزىگە سۆزلىگەندەك ئاستا پىچىرلاپ، ــ گۈزەللىك بىلەن رەزىللىكنى ئارىلاشتۇرۇپ ھەممىسىنى بىر خالتىغا قاچىلايمىز. چىنلىق بىلەن ساختىلىقنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارىمىزنىڭ تۆۋەنلىكىنى ئەيىبىمىز دەپ قارىماي ئۇنى خاسلىقىمىز، مىللىي پىسخىكا دەپ ئەتىۋارلايمىز !

قۇياش سالام بىلەن تەبىئەتنى ئويغاتتى. شەرقتە ئوت شارى پەيدا بولدى، ئۇپۇقتا نۇر دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. بۇ نۇرلار ئوتتىن شەپقەت، ھەقىقەت ۋە چەكسىز مەردلىك مەنبەسى ــ ھايات ھامىيسىغا ئايلاندى ـ دە، بىز ياشاۋاتقان بۇ يېرىم شارىدىكى ھەممىلا نەرسە ئۆز رەڭگىگە ئىگە بولدى. لېكىن، بۇ قۇياش يەر شارىغا نۇر ـ ھارارەت ۋە مۇھەببەت سېماسىنى چېچىش بىلەن تەڭ كۆرۈنمەي ۋەھىمە ئۇرۇقىنىمۇ چاچتى.

ــ تېزرەك ماڭساق بولاتتى ! ــ دېدى رەھىمى كۆزەينەكىنى چېقىپ، كۆزىدىن ياش ئاقتۇرۇۋاتقان قۇياش نۇرىدىن نارازى بولۇپ.

ــ ماڭمىسۇن ئىلاھىم، ــ دېدى چاۋار ئەپەندى ھەمراھىنىڭ نالىسىدىن خۇش بولۇپ، ــ قۇياشنى تىللىغىنىڭىزنى يەنە بىر ئاڭلىۋالاي.

ــ ئاڭلىغان بىلەن ھېچنېمىنى چۈشەنمەيسىز ئاكا، ــ دېدى رەھىمى كۈلۈپ قويۇپ، ــ بىلىپ قويۇڭ: تىل ـ ئاھانەت ئىچىدىمۇ ساپ مۇھەببەت بولىدۇ. مىسالى ئانىلار بالىلىرىنى تىللىغىنىدەك. يەنە مەدھىيە ـ ھەشقاللا ساداسى ئىچىدىمۇ نەپرەت ـ ھاقارەت بولىدۇ، مىسالى لىن بياۋنىڭ شوئارلىرىدەك !

ــ ئەمما ئۇنتۇماڭ، قۇياش ھەقىقەت، مېھىر ـ شەپقەت ۋە مەردلىكنىڭ سىمۋولى.

ــ شۇنداق بولغاچقا، نۇرغۇن ئادەملەر ئۇنىڭدىن قورقىدۇ. بۇ ئادەملەر مەڭگۈلۈك تۇننى تىلەيدۇ. نېمىشقا دەمسىزا ! سۇنئىيلىك قاراڭغۇ بۇلۇڭلاردىلا چىنلىقنىڭ ئۇستىدىن غالىب كېلەلەيدۇ !

ماشىنا يۇرۇپ كەتتى. شوپۇر بىچارە كىيىملىرىدىكى

قانلارنىمۇ سۇرتۇۋېتىشكە ئۇلگۇرمىگەن. ئۇنىڭ تاتارغان، سولغۇن چىرايىنى ئەتىگەنلىك قۇياش ئۆز شەپقىتى بىلەن يورۇتماقتا. ئادەملەر ئۇنىڭ قۇياش نۇرىدىن ئەكسىنى تاپقان چىرايىنى ئۇدۇلىدىن كۆرگەن بولسا شۇنى بىلەتتى: ئۇ تېخى سەبىي بالا ئىكەن. ھايات ئۇنىڭغا ساختىلىقنى ئەمەس، جاپاكەشلىكنى ئاۋۋال ئۆگەتكەن ئوخشايدۇ: كۆز قۇيرۇقلىرىدا ئىنچىكە سىزىقلار پەيدا بوپتۇ.

— پاھ، قاچان يېتەرمىز ئەمدى، — دېدى رەھىمى بىر كېچىلىك ئۇيقۇسىزلىق، مۇشەققەت بىلەن گەۋدىلەنگەن قېرىلىق بەلگىلىرى — چوڭقۇر قورۇقلار، ئاقارغان ساقال، خۇنۇكلەشكەن كۆزلىرىنى ئۆز نۇرلىرى بىلەن ئاشكارىلاۋاتقان قۇياشتىن نارازى بولۇپ، كۆزەينەكنى سۇرتۇپ، — نېمىشقا قۇياش مېنىلا چاقىدۇ، ياۋاش، راستچىل بولغىنىم ئۈچۈنمۇ ياكى ئورۇن تاللاشقا ئەقىل ئىشلەتمىگىنىم ئۈچۈنمۇ؟

شۇنداق، قۇياش، ئادىل، مېھىر - شەپقەتلىك ۋە مەرد، لېكىن ئۇمۇ بەزىدە ئۆزىنى سۆيگۈچىلەرنى جازالاپ قويىدۇ. خۇددى ھەقىقەت ئۆز مۇرتلىرىنى جازالاپ قويغىنىدەك!

ماشىنا ئۇچقانىدەك كېتىۋاتىدۇ، قۇياش ئۆرلەۋاتىدۇ. رەھىمى خاپا، لېكىن شېرىن خىيالغا ھەمراھ. ھەمراھى ئۇنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ خورەك تارتماقتا. ئۇ چۈشىدە كىملەرگە قانداق سوئال بەلگىسى قويۇۋاتىدىكىن؟ قۇياش ئۇنى بىلمەيدۇ، بىلسىمۇ رەھىمگە ئېيتىپ بەرمەيدۇ. لېكىن رەھىمى — يوغان بۇرۇن، كىچىك كۆز، قۇياشتىن قارايغان ئادەم ھېچكىم ئېيتىپ بەرمىسىمۇ شۇنى بىلىدۇ: بۇ دۇنيا قۇياشقا موھتاج، گەرچە ئۇ بەزىدە ۋەھىمىلىك بولسىمۇ. ۋەھىمە بولمىسا، شادلىقنىڭ مەززىسى بولمىغىنىدەك، كۈن چۈشمەس خىلۋەتلىك بولمىسا، قۇياش نۇرىنىڭ ھەم لەززىتى بولمايدۇ.

1993 - يىلى 10 - نويابىر، ئۈرۈمچى.

مەزكۇر كىتاب 2020-يىلى 3-ئايدا ئېلكىتابقا تەييارلاندى
تەييارلىغۇچىلار: ئادىل ، يارقىن

قەرزدار
(ھېكايىلەر توپلىمى)

ئاپتورى: زوردۇن سابىر
مەسئۇل مۇھەررىرلىرى: ئابدۇراخمان ئەبەي، ئابدۇقەييۇم سايىم
مەسئۇل كوررېكتورى: زەمىرە پىدائىي
مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر
تېلېفون: 0991 - 2827472
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: سىچۈەن شىنخۇا رەڭلىك مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 1230 × 880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 13
نەشرى: 2012 - يىلى 11 - ئاي 2 - نەشرى
باسمىسى: 2012 - يىلى 11 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 1 — 3000
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 - 7 - 228 - 16074 - 7
باھاسى: 36.00 يۈەن

زوردۇن سابىر ئەسەرلىرى

ئانا يۇرت (1)
ئانا يۇرت (2)
ئانا يۇرت (3)
ئىزدىنىش (1)
ئىزدىنىش (2)
يازغۇچى بولماق تەس
ئاۋرال شامالىلىرى
كۆلەمخان
قەرزدار
ئانا

ISBN 978-7-228-16074-7
9 787228 160747 >
定价:36.00元